T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA'DA EĞİTİM VE OSMANLI SİSTEMİ İLE MUKAYESESİ (1774 - 1824)

Gülşen İSTEK
14936304

Danışman
Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA'DA EĞİTİM VE OSMANLI SİSTEMİ İLE MUKAYESESİ (1774 - 1824)

Gülşen İSTEK
14936304

Danışman
Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2017

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/12/2017

Gülşen İSTEK

KABUL VE ONAY

GÜLŞEN İSTEK tarafından hazırlanan "İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi İle Mukayesesi (1774 - 1824)" adındaki çalışma, 29/12/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, **DOKTORA TEZİ/PROJESİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr.İhsan Süreyya SIRMA

Doç.Dr.Mehmet KARATAŞ

Doç.Dr.Abdülcebbar KAVAK

Doç.Dr. Hatip YILDIZ

Doç.Dr. Oktay BOZAN

ÖNSÖZ

Bu çalışma, ilk yenileşme sürecinde Avusturya'da uygulanan eğitim reformlarını aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde bu alanda yapılan yeniliklerle karşılaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti ve Avusturya arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler hususunda birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, iki ülkenin eğitim sistemlerine ve bunların karşılaştırılmasına değinen müstakil bir eser bulunmamaktadır. Bu nedenden ötürü, söz konusu araştırma Türk eğitim tarihinde de bir ilk olma özelliğine sahiptir. Hem Avusturya hem de Osmanlı eğitim tarihi hakkında araştırma yapacaklara oldukça yararlı olacağı düşünülen bu çalışma, titiz ve kapsamlı araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur.

Çalışmada ilk yenileşme döneminin süreç olarak kabul edilmesinin birçok nedeni vardır. Avusturya'da "ilk yenileşme dönemi" birçok yeniliğin yapıldığı ve eğitimle ilgili yasaların yayınlandığı bir dönem olmuştur. 1774 tarihinde ilan edilen *"Genel Okul Talimâtnamesi"*; ilkokulların, ortaokulların, öğretmen okullarının kurulmasına; imparatorluktaki etnik ulusların Almanlaştırılmasına, okuma yazma oranının artmasına, tarımın ve ekonominin iyileşmesine, sosyal tabakaların arasındaki geçişin daha da yumaşamasına, skolâstik düşünce yerine mantığın ve aklın devreye girmesine neden olmuştur. Ayrıca 1806 yılında gerçekleşen *"Alman Okullarındaki Siyasal Düzenlemeler"*, 1774 yılındaki düzenlemeler ile birlikte söz konusu dönemde eğitim meselesi üzerinde ne denli durulduğunu göstermekte ve ilk yenileşme döneminin çalışma dönemi olarak kabul edilmesinin nedenini daha iyi izah etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ise ilk yenileşme sürecinde; devleti yüzyıllar boyu ayakta tutan ve askeri personel hariç devletin bütün memurlarını yetiştiren medreselerde, aşikâr bir şekilde yozlaşma belirtileri ortaya çıkmış ve ulemanın büyük bir kısmı eğitim sistemindeki aksaklıkları ortadan kaldırmak yerine, kendi

makamlarını sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Padişahlar, ıslahat ve yenileşme konusundaki belirgin reform değişikliklerine (Nizam-ı Cedit ordusunun ve mühendishanelerin kurulması gibi) yine söz konusu dönemde başlamış ve ayrıca hem ilmiye sınıfının hem de halkın yapılan reformlara tepkisi bu dönemde daha açık görülebilmiştir. Ayrıca bu dönemde ilmiye sınıfı diğer devlet kurumlarıyla arasındaki bağı koparmakla da kalmamış, kendi yakın geçmişinden de uzaklaşarak aristokratik bir yapıya bürünmüştür. Eğitimin can damarı olan müderrisler, başarıya endeksli bir atamadan ziyade ailelerinin ve yüksek rütbeli memurların nüfuzuyla görevlendirilmiştir. Zikrolunan durumlara eklenebilecek birçok husus vardır. Görüldüğü üzere, ilk yenileşme dönemi ümitle korkunun aynı anda yaşandığı bir dönem olmuştur. Padişahlar yapmak istedikleri ıslahatlarla devleti tekrardan ayağa kaldırma ümidi yaşarken, aynı zamanda da olası ulema ve askeri ayaklanmalardan da endişe duymuşlardır. Ayrıca eğitim sisteminde aileden miras gibi alınan ilmî rütbeler ve makamlar halk arasında yaşanan "din" ile ilmiye sınıfında yaşanan "din" arasında farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

İlk yenileşme döneminden önce ve sonrasında da, İstanbul sadece yüksek devlet memurlarının ikamet ettiği yer olmamış, aynı zamanda ulemanın ve ilmiye kurumlarının da merkezi olmuştur. En itibarlı kadılar, müftüler, müderrisler ve hatta vaizler dahi İstanbul'da görev yapmak için uğraşmışlar ve terfilerin en büyüğü yine bu şehirde olan eğitim kurumlarına olmuştur. Zikrolunan hususlardan dolayı genellikle İstanbul'daki eğitim kurumlarında yapılan ıslahatlar ve inşa edilen eğitim kurumları ele alınmış ve diğer eyaletlerde çok fazla öne çıkan yenilikler de çalışmaya eklenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında öncelikle ilk yenileşme dönemine ait Avusturya ve Osmanlı arşiv belgeleri kullanılmış ve ayrıca dönemin Avusturya gazetelerine, askeri okullar tarafından çıkartılan dergilere, süreli yayınlara, sefaretnâmelere de sık sık başvurulmuştur. Çalışmada arşiv kaynaklarının haricinde yararlanılan eserlerin büyük bir çoğunluğu söz konusu dönemde sarayda görevli olan kimseler tarafından yazılmıştır.

Çalışmada mukayese temel nokta olduğundan, karşılaştırmalı tablolar hazırlanarak çalışmaya eklenmiştir. Bunun haricinde birçok ilmi esere, makaleye ve

eğitim üzerine yazılan tezlere de başvurulmuş ve farklı bulunan görüşler arasında bir ortak nokta bulunmasına çalışılmıştır.

Eğitim tarihine yeni bilgiler sunmak için beni cesaretlendiren ve her şeyden önce böyle bir çalışma yapabileceğime dair bana güvenen, titizlikle ve özveriyle eksikliklerimi gideren, çalışmayı mümkün olduğu kadar kısa sürede inceleyerek, zaman kaybetmeden daha çok bilgiye ulaşmamı sağlayan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç.Dr. Hatip Yıldız'a, tez izleme komitesinde ve savunma sınavımda yer alan Sayın Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma, Doç.Dr. Abdülcebbar Kavak, Doç.Dr. Mehmet Karataş ve bölüm başkanımız Doç.Dr. Oktay Bozan'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Bu çalışmanın her cümlesinde onların varlıklarını her daim hissettiğim sevgili aileme de minnettar ve müteşekkirim.

Gülşen İSTEK

Diyarbakır 2017

ÖZET

"İlk Yenileşme Döneminde Avusturya'da Eğitim ve Osmanlı Sistemi ile Mukayesesi" başlığını taşıyan çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde ilk yenileşme döneminde "Avusturya'da Eğitim", ikinci bölümde "Osmanlı'da Eğitim" ve üçüncü bölümde ise her iki imparatorluğun eğitim sistemi mukayese edilerek aktarılmıştır. Türk eğitim tarihine yeni bilgiler sunacak olan "Avusturya'da Eğitim" konusu, dönemin arşiv belgelerinden ve ilan edilen saray kararlarından hazırlanmış ve o dönemdeki gazetelerden alınan bilgilerle de desteklenmiştir. Bunların haricinde konu ile alakalı malum dönemde yazılmış eserlere ve güncel çalışmalara da yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Osmanlı Eğitim sistemi; arşiv belgeleri, konu ile alakalı eski ve yeni yazılan eserlerle aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü ana bölümde ise; her iki ülkede yapılan reformlar tablolar halinde aktarılmış ve eğitim durumlarında bir mukayeseye gidilmiştir. İki ülke arasında köprü kurulmasına ve reformlar konusunda yardımlaşılmasına öncülük eden sefirler ve sefirlerin yazdığı layihalara da bu bölümde yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Avusturya, Osmanlı Devleti,18.yüzyıl, Sıbyan Mektebi, Medrese, Mühendishane, Saray Eğitimi, Eğitim Sistemi.

ZUSAMMENFASSUNG

Meine Arbeit mit dem Titel "Das Bildungssystem in Österreich und im Osmanischem Reich zur Zeit der Aufklärung im Vergleich" gliedert sich in drei Hauptteilen. Im ersten Teil der Arbeit fokussierten sich meine Recherchen auf das Bildungssystem in Österreich in der Aufklärungszeit. Im zweiten Teil wurde das Bildungssystem im Osmanischen Reich zur gleichen Zeit dargelegt. Der dritte Teil der Arbeit konzentrierte sich auf ein Vergleich der Bildungssysteme der beiden Reiche. Die vorliegende Arbeit, dessen Thema das österreichische Bildungssystem ist, wird neue Aspekte für die türkische Bildungsgeschichte liefern. Hierfür wurden intensivste Archivrecherche getätigt und Gesetzestexte und Zeitungsartikel aus der betreffenden Epoche herangezogen. Darüber hinaus wurden Recherchen der aktuellen und der damaligen Literatur betrieben.

Im zweiten Abschnitt der Arbeit wurde das osmanische Bildungssystem anhand Archivrecherche, sowie Literaturrecherche an aktuellen und der damaligen Zeit dargelegt.

Letztendlich wird im dritten Teil der Forschungsarbeit die Reformen der beiden Reiche tabellarisch dargestellt und ein Vergleich des Bildungsstandes in beiden Reichen angestellt. Schriften der Botschafter, die zwischen beiden Reichen eine Brücke bauten und bei Reformen einen Austausch ermöglichten, finden in diesem Abschnitt Platz.

Stichwörter

Österreich, Das Osmanische Reich, XVIII. Jahrhundert, Sıbyan Mektebi, Medrese, Ingenieurakademie, Hofschule, Ausbildungssystem.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **IV**

ZUSAMMENFASSUNG ..... **V**

İÇİNDEKİLER ..... **VI**

TABLO LİSTESİ ..... **XI**

KISALTMALAR ..... **XIII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

AVUSTURYA'DA EĞİTİM

1.1.BAŞLANGIÇTAN İLK YENİLEŞME DÖNEMİNE KADAR AVUSTURYA'DA EĞİTİM **12**

1.1.1.Klasik Dönemde Dini Eğitimi Elinde Tutan Kurumlar 12

1.1.1.1.Aziz Stephan Halk Okulu 12

1.1.1.2. Diğer Okullar 16

1.1.2. Maria Theresia Dönemine Kadar İlk, Orta ve Lise Eğitimi 19

1.1.3. İlk Yenileşme Dönemi Öncesinde İlk, Orta ve Lise Eğitimini Elinde Bulunduran Tarikatlar ve Cemiyetler 24

1.1.3.1. Cizvit Tarikatı (Jesuiten) 25

1.1.3.2. Piaristen Tarikatı 31

1.1.3.3. Benediktiner Tarikatı 32

1.1.3.4. Ursulinen Tarikatı 36

1.1.3.5. Englische Frauelein (İngiliz Genç Kızlar) Cemiyeti 37

1.1.3.6.Schulschwestern (Okul Kız Kardeşliği) ve Schulbrüder (Okul Kardeşliği) Cemiyeti 38

1.1.4.Klasik Dönemde Avusturya'da Açılan Lise, Yüksekokul ve Üniversiteler 40

1.1.4.1. Lise ve Yüksekokullar 40

1.1.4.2.Üniversiteler 41

1.1.4.2.1. Karl (Prag) Üniversitesi (Alma Mater Carolina) 41
1.1.4.2.2. Viyana Üniversitesi (Alma Mater Rudolphina) 43
1.1.4.2.3. Innsbruck Üniversitesi 48
1.1.4.2.4. Graz Üniversitesi 50
1.1.4.2.5. Salzburg Üniversitesi (Alma Mater Paridiana) 51
1.1.4.2.6. Freiburg im Breisgau Üniversitesi 53
1.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA'DA EĞİTİM 54
1.2.1.Yenileşmenin Birinci Safhası: Maria Theresia Dönemi (1740- 1780) 54
1.2.1.1.Maria Theresia İdaresinde Modern Eğitime Geçiş Aşamaları 56
1.2.1.2. Prens ve Prenseslerin Modern Eğitimi 69
1.2.1.3.Modern Askeri Eğitim 74
1.2.1.4.Yenileşme Sürecini Başlatan 1774 Tarihli Talimâtnâme 76
1.2.1.4.1. 1774 Talimâtnâmesine Göre İlkokullar 96
1.2.1.4.2. 1774 Talimâtnâmesine Göre Ortaokullar 113
1.2.1.4.3. 1774 Talimâtnâmesine Göre Mevcut Öğretmenlerin Eğitimi ve Öğretmen Okulları 117
1.2.1.4.4. Komisyon Tarafından Kabul Edilen Okul Kitapları 125
1.2.1.4.5. 1774 Talimâtnâmesine Göre Modern Okulların Denetlenmesi 130
1.2.1.4.6. 1774 Talimâtnâmesinin İmparatorluğun Diğer Eyaletlerinde Uygulanması 134
1.2.1.4.7. 1774 Talimâtnâmesinin Uygulanması İçin Yayımlanan Fermanlar ve Alınan Önlemler 136
1.2.1.4.8. 1774 Talimâtnâmesinin Uygulanmasında Yaşanan Zorluklar 142
1.2.1.5. 1774 Talimâtnâmesinde Yer Almayan Diğer Eğitim Kurumlarındaki Reform Çalışmaları 146
1.2.1.5.1. Liselerde Reform çalışmaları 146
1.2.2.Yenileşmenin İkinci Safhası: II. Joseph Dönemi (1780-1790) 150
1.2.2.1. II. Joseph Dönemi'nde Eğitimde Yapılan Yenilikler 152
1.2.2.1.1. Genel Eğitim Politikası ve Temel Eğitim 152
1.2.2.1.2. Okulların Yapımı ve Öğretmen Ücretleri 155
1.2.2.1.3. Eğitimde ve Dini Yaşantıda Tolerans Politikası 159
1.2.2.1.4. Eğitimde Disiplin Anlayışı 161
1.2.2.1.5. Okul Denetimleri 163
1.2.2.2. II. Joseph Dönemi'nde Trivial, Orta- ve Öğretmen Okullarında Yapılan Düzenlemeler 165
1.2.2.3. II. Joseph Dönemi'nde Latin Okulları ve Liselerde Yapılan Düzenlemeler 168
1.2.2.4. II. Joseph Dönemi'nde Üniversitelerde Yapılan Düzenlemeler 170
1.2.2.5. II. Joseph Dönemi'nde Eğitimde Yaşanan Zorluklar 177
1.2.3. Yenileşmenin Üçüncü Safhası: II. Leopold Dönemi (1790-1792) 179
1.2.3.1. II. Leopold'un Eğitim Politikası 180

1.2.4. İlk Yenileşmenin Son Safhası- II. Franz Dönemi (1792-1835) 183
1.2.4.1. I.Franz Dönemi'nde Eğitimde Yapılan Yenilikler - 1806 Yasası 183
1.2.4.1.1. 1806 Yasasına Göre Okul Çeşitleri 186
1.2.4.1.2. Eğitim Kurumlarının Hiyerarşisi 201
1.2.4.1.3. Okul Takvimi 204
1.2.4.1.4. Eğitim Teşkilatı 207
1.2.4.1.5. Eğitim Personeline Verilen Talimatlar ve Onlarda Aranan Vasıflar 234
1.2.4.1.6. Öğretmene, Dul Eşine ve Yetimlerine Sağlanan Haklar 240
1.2.4.1.7.Okula Başlayacak Çocukların Tespiti ve Çalışan Çocukların Durumu 242
1.2.4.1.8. Öğrenciler için Hazırlanan Çizelgeler 244
1.2.4.1.9. Okul Kitaplarının Basım Hakkı ve Dağıtımı 245
1.2.4.1.10. Sınav Sistemi 248
1.2.4.1.11.Öğretmen Konutları, Okulların İnşaası, Fiziki Durumu, Isınması ve Araç-Gereçleri 253
1.2.4.1.12. Okul Ücretleri ve Muafiyet Durumu 259
1.2.4.1.13. Okul Araç-Gereçlerinin Kimler Tarafından Temin Edildiği Hususu 260
1.2.4.1.14. Okulların Gelir- gideri, Öğretmen ve Yardımcı Ücretleri 260
1.2.4.2. 1806 Yasasında Yer Almayan Diğer Eğitim Kurumları 270
1.2.4.2.1. Liseler 270
1.2.4.2.2.Akademiler ve Yüksekokullar 275
1.2.4.2.3. Politeknik Enstitüsü 277
1.2.4.2.4. Askeri Okullar 282
1.2.4.2.5. Üniversiteler 288
1.2.4.2.6. Müzik Konservatuarı 297

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA EĞİTİM

2.1.KLASİK DÖNEMDE OSMANLIDA EĞİTİM 302

2.1.1.Sıbyan Mektepleri 303
2.1.2. Medreseler 311
2.1.2.1. Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler 323
2.1.2.2. Osmanlı Medreselerinde Görülen Bozulmalar 327
2.1.3. Saray Eğitimi 335
2.1.3.1. Şehzade Eğitimi ve Şehzâdegan Mektebi 335
2.1.3.2. Enderun Mektebi 339
2.1.4. Askeri Eğitim ve Askeri Alanda Yapılan Yenilikler 342
2.1.5. Azınlık ve Yabancı Okulları 344
2.1.5.1. Katolik Okulları 345
2.1.5.2. Rum Okulları 346
2.1.5.3. Ermeni Okulları 346

2.1.6. Meslek Eğitimi ve Mesleki Okullar 348
2.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE OSMANLI'DA EĞİTİM 350
2.2.1. Yenileşmenin Birinci Safhası: Sultan I.Mahmud Dönemi (1730-1754)..... 352
2.2.1.1.Sıbyan Mektepleri 352
2.2.1.2. Medreseler..... 353
2.2.1.3. Askeri Alanda Yapılan Yenilikler ve Açılan Eğitim Kurumları..... 354
2.2.2. Yenileşmenin İkinci Safhası: Sultan III. Mustafa Dönemi (1757- 1774) 355
2.2.2.1. Sıbyan Mektepleri 356
2.2.2.2. Medreseler..... 357
2.2.2.3. Askeri Okullar..... 359
2.2.2.3.1. Hendesehane 360
2.2.2.3.2. Sürat Topçuları Birliği 361
2.2.2.3.3. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun..... 361
2.2.3. Yenileşmenin Üçüncü Safhası: Sultan I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) 363
2.2.3.1. Sıbyan Mektepleri 365
2.2.3.2. Medreseler..... 366
2.2.3.3. Askeri Okullar..... 369
2.2.4. Yenileşmesinin Dördüncü Safhası: Sultan III. Selim Dönemi (1789- 1807). 372
2.2.4.1. Sıbyan Mektepleri 374
2.2.4.2. Medreseler..... 375
2.2.4.3. Askeri Okullar..... 379
2.2.4.3.1. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da Yapılan Değişiklikler 385
2.2.4.3.2. Askeri Hastanelerin Kurulması 388
2.2.4.4. Azınlık Okulları 391
2.2.4.4.1. Rum Okulları..... 391
2.2.4.4.2. Ermeni Okulları..... 393
2.2.5. Yenileşmenin Beşinci Safhası: Sultan IV. Mustafa Dönemi (1807- 1808) ... 394
2.2.6. İlk Yenileşmenin Son Safhası: Sultan II. Mahmut Dönemi (1808-1839)..... 395
2.2.6.1. Sıbyan Mektepleri 396
2.2.6.2. Medreseler..... 402
2.2.6.3. Askeri Okullar..... 405
2.2.6.4. Saray Eğitimi..... 408
2.2.6.5. Azınlık Okulları 409
2.2.6.5.1. Rum Okulları..... 409
2.2.6.5.2. Ermeni Okulları..... 410

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA VE OSMANLI'DA AÇILAN EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ

3.1.İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA VE OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN REFORMLARIN GENEL DURUMU 412

3.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE EĞİTİM TEŞKİLATI VE EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ 423

3.2.1. Eğitim Teşkilatlarının Mukayesesi 423

3.2.2. Eğitim Kurumlarının Mukayesesi 427

3.2.2.1. İlkokulların Mukayesesi 427

3.2.2.1.1.Avusturya'daki Eğitim Yasaları ile 1824 Yılında Sıbyan Mektepleri Hakkında Verilen Fermanın Mukayesesi 439

3.2.2.2.Avusturya'daki Ortaokul ve Öğretmen Okullarının Osmanlı'daki Benzer Eğitim Kurumları ile Mukayesesi 442

3.2.2.3. Mesleki Eğitim Veren Okulların Mukayesesi 449

3.2.2.4. Lise Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi 452

3.2.2.5. Üniversite Eğitimine Denk Gelen Okulların Mukayesesi 457

3.2.2.5.1. Tıp Okullarının Mukayesesi 463

3.3. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE SARAY EĞİTİMİNİN MUKAYESESİ 465

3.3.1. Hanedan Mensuplarına Eğitim Veren Kurumların Mukayesesi 465

3.3.2. Enderun ve Şövalye Akademilerinin Mukayesesi 468

3.4. AVUSTURYA VE OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ASKERİ EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ 472

SONUÇ 493

KAYNAKÇA 505

EKLER 548

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Ursulinen Tarikatı Okullarının Günlük Programları 37
Tablo 2: 1744- 1748 Yılları Arasında Yapılan Eğitim Çalışmaları 58
Tablo 3: 1749- 1773 Yılları Arasında Yapılan Eğitim Çalışmaları 65
Tablo 4: 1769 Yılı İtibariyle Viyana'daki Okullar, Toplam Öğrenci ve Okul Sayısı 68
Tablo 5:1774-1780 Yılları Arası Avusturya'daki İlkokulların Eyaletlere Göre Sayısı 97
Tablo 6: Trivialschule'nin Haftalık Ders Programı 98
Tablo 7: 1774 Yılında Alman Okullarında Harflerin Öğretilmesi Amacıyla Hazırlanan Alfabe 100
Tablo 8:Gotik Almanca, El Yazısı ve Latince Baskı Harfleriyle Yazılan Kelimelerin Hecelenmesi Şekli..... 101
Tablo 9:Hikâyelerin Sırasıyla Gotik Almanca Baskı, Almanca ve Latince Harflerinin El Yazısıyla ve Günümüz Baskı Düzeniyle Yazılma Şekli 102
Tablo 10:Sayıların tablo halinde gösterilmesi..... 105
Tablo 11:Ortaokullardaki Haftalık Ders Programı 114
Tablo 12:Sınıflara Göre Taksim Edilmiş Derslikler 116
Tablo 13: Ortaokullarda Görülen Derslerin Haftalık Saatleri..... 117
Tablo 14: 1774-1780 Yılları Arasında Avusturya'da Kurulan Öğretmen Okulları . 120
Tablo 15: 1774 Yılı Öğretmen Okulları Ders Programı 121
Tablo 16: Din Öğretmeninin Haftalık Ders Müfredatı 122
Tablo 17: Öğretmen Okulundaki Derslerin Haftalık Saatleri 123
Tablo 18: Eğitimci Tarafından Yıl sonunda Hazırlanan Rapor Formu..... 132
Tablo 19: Müfettiş Tarafından Başmüfettişe Verilmek Üzere Hazırlanan Rapor Formu..... 133
Tablo 20: Öğretmenler veya Eğitimciler Tarafından Hazırlanan Yoklama Listesi . 133
Tablo 21: İmparatorluktaki Kızların Eğitimine Devam Edebilmesi Amacıyla Açılan Ortaokul Ve Dengi Okullar..... 192
Tablo 22: Öğretmen– ve Dengi Okulların 4.Sınıfının Ders Müfredatı..... 195
Tablo 23: Realschule Okulunun Müfredatı..... 198
Tablo 24: İmparatorluktaki Realschule Okulları..... 201
Tablo 25: Prag'daki Yahudilere Ait Okullarda Öğretmenlere Verilen Maaşlar..... 233
Tablo 26: 1806 Yasasına Göre Bir Yere Atanan Papazların Görevleri 239

Tablo 27: Kurumun Eyaletlere Göre Yüzdelik Pay Oranı 247
Tablo 28: 1806 Yasası ile Belirlenen İlkokulların Ders Kitapları 247
Tablo 29: Öğrencilerin Sınavlarında Hazır Olanların Listesi 249
Tablo 30: Grammatik Sınıflarda Görülen Derslerin Haftalık Ders Saati..... 271
Tablo 31: Humanitaet (İnsani Bilimler) Sınıflarında Görülen Dersler 271
Tablo 32:1819 Yılından İtibaren Uygulanan Lise Müfredatı 272
Tablo 33: I.Franz Döneminde Liseler 273
Tablo 34: Politeknik Okulların Birinci Bölümünde Görülen Alan Dersleri 279
Tablo 35: Kadetten-Schule' de Görülen Dersler..... 284
Tablo 36: İmparatorlukta Kurulan Diğer Askeri Okullar 287
Tablo 37: Hukuk-Siyasal Bilimler Fakültesi Bünyesinde Açılan Diğer Bölümler.. 290
Tablo 38: I.Franz Döneminde Tıp İlmi Adına Yapılan Faaliyetler ve Açılan Kurumlar..... 291
Tablo 39: I.Franz Döneminde Felsefi Bilimler Üzerine Eğitim Veren Kurumlar ... 293
Tablo 40: I.Franz Döneminde Açılan Eğitim Bilimleri Kuruluşları 294
Tablo 41: I.Franz Döneminde Tarım Üzerine Kurulan Enstitü ve Eğitim Kurumları 295
Tablo 42: 1824 Yılına Kadar Habsburg İmparatorluğu'nda Kurulan Müzik Okulları 301
Tablo 43: Medreselerde Görülen Dersler ve Okutulan Kitaplar..... 325
Tablo 44: Mühendishane-İ Berri-İ Hümayun'da Verilen Dersler ve Görev Alan Hocalar 382
Tablo 45: Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki Eğitim Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Mensuplarının Hiyerarşik Düzene Göre Mukayesesi..... 426
Tablo 46: İlkokulların Mukayesesi 431
Tablo 47: Orta Eğitime Denk Gelen Kurumların Karşılaştırılması 443
Tablo 48: Lise Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi..... 454
Tablo 49: Üniversite Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi..... 458
Tablo 50: Hanedan Mensuplarına Eğitim Veren Kurumların Mukayesesi..... 467
Tablo 51: Enderun ve Şövalye Akademilerinin Mukayesesi..... 469
Tablo 52: İlk Yenileşme Döneminde Avusturya- Osmanlı Askeri Eğitimi Mukayesesi 480

KISALTMALAR

ADB	Allgemeine Deutsche Biographie
AE. SABH.I.	Ali Emiri Tasnifi Sultan I. Abdülhamid Evrağı
AE. SMST. III.	Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Mustafa Evrağı
AE.SMHD.II.	Ali Emiri Tasnifi Sultan II. Mahmud Evrağı
AE.SSLM.III.	Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Selim Evrağı
AEWK	Allgemeine Encyklopaedie der Wissenschaften und Künste
AÜEBFD	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi
AVA	Allgemeinen Verwaltungsarchiv
bkz. veya Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. EV.	Cevdet Tasnifi Evkaf
C. MF.	Cevdet Tasnifi Maarif
C. ML.	Cevdet Tasnifi Maliye
C.	Cilt
C.BH.	Cevdet Tasnifi Bahriye Evrağı
C.SH.	Cevdet Tasnifi Sıhhiye Evrağı
C.SM.	Cevdet Tasnifi Saray Evrağı
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİD	Diyanet İlmi Dergisi
DÜSBED	Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Ed.	Editör
EÜSBED	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
FÜSBED	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Habt.	Hauptabtheilung
HAT.	Hatt-ı Hümayun
Haz.	Hazırlayan
HH.	Hazine-i Hassa
HkkG	Handbuch der kaiserliche königliche Gesetze
Hrsg.	Herausgeber (derleyen veya da yayınlayan)
İÜEFTD	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
k.k.	Kaiserliche und königliche
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

MİGDESG	Mitteilungen der Gesellschaft für Deutsche Erziehung- und Schulgeschichte
NDB	Neue Deutsche Biographie
NDB	Neue Deutsche Biographie
Neşr.	Neşreden
Nr.	Nummer (Numara)
OSAM	Osmanlı Araştırmları
ÖMZ	Österreichische Militaerische Zeitschrift (Avusturya Askeri Dergisi)
Rggs.B.	Regierungsbescheid (Hükümet Kararı)
Rggsv	Regierungsverordnungen(Hükümet Düzenlemeleri)
s.	Sayfa
S.	Sayı
StHK	Studien Hofkommission
SZw.	Studien- und Zensurwesen
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
UÜSBD	Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Übersetz.	Übersetzer (çevirisini yapan)
VD	Vakıflar Dergisi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti belgelerinde "Nemçe" olarak geçen Habsburg İmparatorluğu, ismini Osmanlı gibi hanedanlıktan almış ve her iki imparatorluk aynı dönemde doğunun ve batının iki gücü olarak tarih sahnesine çıkmıştır.[1] Fetih ve evlilik politikaları sayesinde kuruluşlarında bir uç beyliği statüsünde olan her iki devlet, zamanla Avrupa'da Müslümanlığın ve Katolikliğin temsilcisi iki imparatorluğa dönüşmüştür.

Avusturya İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkiler, çok eski tarihlere dayandığı gibi, yüzyıllar boyunca da farklı şekillerde devam etmiştir. İstanbul'un fethiyle Batıda ve Balkanlarda büyük bir güç haline gelen Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde Belgrad'ın fethini müteakip cihad ve gaza politikasını Orta Avrupa topraklarında uygulamaya başlamış ve Macaristan meselesinden dolayı da Habsburg imparatorluğu ile askeri ve diplomatik ilişkiler yürütmüştür.

---

[1] Habsburg İmparatorluğu 1273 yılında I. Rudolf tarafından kurulmuş ve imparatorluk ismini Stammburg kalesinde yaşayan ve *"Habsburg"* olarak bilinen prens ailesinden almıştır. Habsburglular, başlangıçta sadece *Avusturya, Steiermark ve Krain* toprakları üzerinde hüküm sürerken, 15. ve 16.yüzyıllarda evlilik politikası sayesinde *İspanya, Hollanda ve İtalya'nın* bir kısmını ele geçirmişler ve daha sonra da askeri mücadelelerle *Macaristan, Hırvatistan ve Bohemya'yı* da kendi topraklarına katmışlardır. Osmanlı Devleti ise *1299* yılında *Osman Bey* tarafından bir uç beyliği olarak kurulmuş ve Osman Bey'e ithafen de imparatorluk onun adını almıştır. Fatih döneminde İstanbul'un fethedilmesi, Yavuz döneminde halifeliğin Osmanlı'ya geçmesi ve Kanuni döneminde de Orta Avrupa'da yapılan fetihler sayesinde, Avusturya İmparatorluğu ile aynı yüzyılda iki büyük güç olarak kendisini göstermiştir.
Her iki imparatorluğun da kuruluşları ve imparatorluk seviyelerine gelmeleri aynı dönemde olduğu gibi, yıkılışları da I. Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) sonra vuku bulmuştur. (Habsburg İmparatorluğu tarihi için bkz. Karl Vocelka, **Geschichte Österreichs. Kultur- Gesellschaft- Politik**, Graz/Wien/Köln 2000; Erich Zöllner, **Geschichte Österreichs. Von den Anfaengen bis zur Gegenwart**, Wien 1990; Anton Ferdinand von Geissau, **Geschichte Oesterreichs von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten**, Band 2, Wien 1801; Matthias Koch, **Chronologische Geschichte Österreichs von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Karl VI.**, Innsbruck 1846; Joseph Alexander von Helfert, **Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848**, Leipzig/Prag 1869).

Osmanlı'nın Macaristan ve Avusturya sahalarında yayılmaya başlamasından rahatsız olan Macaristan ve Avusturya, aralarındaki bağı daha da pekiştirmek amacıyla evlilik siyaseti üzerinde akrabalık bağı kurmuştur.[2] "Avusturya Dükalığı" olarak yönetilen ülke, ülkenin genişlemesini fetih politikasından ziyade evlilik politikası üzerinden sağladığından, malum evlilik Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'a (1503- 1564) Macaristan toprakları üzerinde miras hakkı talep etme imkânı tanımıştır.

Belgrad'ın fethinden sonra, Osmanlı akınlarının durmayacağını ve hızla yayılacağını bilen Avrupalı devletler, Osmanlı'ya karşı ittifak girişimlerinde bulunmuşlar ve bu durum Kanuni'nin ajanları (Macaristan'da Peroni Petri)[3] aracılığıyla payitahta bildirilmiştir. "*Vormauer der Christenheit"*[4] (Hıristiyanlığın ön duvarı) olarak görülen Macaristan'da Martin Luther öncülüğünde başlayan Protestanlık, Avrupa'daki reform hareketleri ve Almanca konuşulan bölgelerde 1524-1525 yıllarında hızla cereyan eden Alman Köylü Savaşları (Deutscher Bauernkrieg) Osmanlı'nın Macaristan üzerine sefer düzenlemesini ve kurulmak istenen ittifakları bozmasını mümkün kılmıştır.[5] Osmanlı'nın Macaristan önlerine gelmesi ve Mohaç Meydan Savaşı'nda (1526) Macaristan kralı II. Ludwig'i öldürmesinden sonra Habsburg Hanedanlığı ile Osmanlı arasındaki ilişkiler doğrudan başlamış ve bütün Macaristan topraklarının fethine yol açacak Osmanlı- Avusturya savaşlarının ilk adımı atılmıştır.[6]

Osmanlı'nın Macaristan topraklarından geri dönmesinden sonra Macaristan tahtı, II. Ludwig'in ölümü nedeniyle Eflak Voyvodası ve Ludwig'in amcası Johann Szapolyai (Jan Zapolya) ile Ferdinand arasında bir güç gösterisine şahit olmuştur. Macaristan asillerinin çoğunluğunun kararına göre 10 Kasım 1526[7] yılında

[2] 1515 tarihinde Habsburg prensi ve Kutsal Roma- Germen imparatoru I. Maximillian'ın torunu I. Ferdinand (1503- 1564) ile Macar prensesi Anna von Ungarn ve Macar kralı II. Ludwig (II. Lajos) ile de Habsburg prensesi ve Kutsal Roma imparatoru torunu Maria von Habsburg ile evlendirilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. A.C. Schaendlinger, "Die Osmanisch- Habsburgische Diplomatie in der ersten Haelfte des 16. Jahrhunderts", **Osmanlı Araştırmaları,** IV (1984), s.183.

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2011, II, s.335.

[4] Bodo Guthmüller, "Wilhelm Kühlmann, Europa ve die Türken in der Renaissance", **Frühe Neuzeit,** 54 (2000), s.3.

[5] Winfried Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert-Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer aeusseren Bedrohung**, München 1978, s.52.

[6] İhsan Süreyya Sırma, **Müslümanların Tarihi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, Cilt V, s.131-134.

[7] Uzunçarşılı bu tarihi 15 Kasım 1526 olarak aktarmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** II, s.327.

Macaristan kralı seçilen Szapolyai'nin hükümranlığı, Kanuni Sultan Süleyman tarafından da onaylanmıştır. Ancak bazı Macar asilleri Szapolyai'ye karşı 17 Aralık 1526 tarihinde Pressburg'da Ferdinand'ı Macaristan ve Bohemya kralı olarak kabul ettiklerini ilan etmiştir.[8] Ferdinand, krallık tacını elde ettikten sonra tahtını sağlamlaştırmak için Budin'i ele geçirmiş ve zor durumda kalan Szapolyai de ülkeyi terk ederek Lehistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. İki imparatorluk arasında süregelen çatışma durumu, Szapolyai'nin yardım istemesiyle başka bir boyuta taşınmış ve Szapolyai Osmanlı'ya Avrupa'nın kapılarını açmıştır. Kanuni'nin kararlılığını bilen ve Türklerle savaşmanın sonucunu tam olarak kestiremeyen Kayser V. Karl, kardeşi Ferdinand'a yazdığı mektupta durumun vehametini şöyle açıklamıştır. Mektupta *"Ben arzu ederim ki… Sizler Eflak bölgesi Voyvodası ile buluşsanız ve tacı bırakması karşılığında ona ne isterse verseniz, çünkü savaşta başarılı olup olmayacağımız belli değildir"*[9] ifadeleri geçmiştir. Szapolyai'nin yardım çağrısına Osmanlı ancak *"sultanın düşman gördüğüne Szapolyai de düşman olacak, sultanın dostuna Szapolyai de dost olacak"*[10] şartının kabul edilmesiyle olumlu cevap vermiştir. Osmanlı ile askeri mücadeleye girmek istemeyen Ferdinand, Sultan Süleyman ile 1527 yılının Nisan ayında Sultanın kendisine yazdığı mektupla ilk kez direkt ilişki kurmuş ve Osmanlı ile aralarındaki barış ortamının bozulmaması için 1528 yılında Johann Hobordansky (Jan Hoburdanski) ve Sigismund Weixelberger'i İstanbul'a göndermiştir.[11] Elçiler bin atlık bir heyetle[12] İstanbul'a girdikten sonra Sadrazam İbrahim Paşa ile buluşmuş, ona Ferdinand'ın Macaristan krallığı hususunda yasal hakkı bulunduğunu, Osmanlı'nın da burada güçlü bir prensliği elinde tutan komşu bir eyalet olabileceğini ifade etmişlerdir. İbrahim Paşa, her iki elçinin söylediklerine şiddetle karşı çıkmış ve *"sizin kralınız ne cüretle*

[8] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul Tarih Yok, III, s.61;Alfred Kohler, **Ferdinand I. (1503-1564). Fürst, König und Kaiser**, München 2003, s.167; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** II, s.327.

[9] Carl Göllner, **Turcica**, III, Bukarest 1978, s.93.

[10] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Geschichte des osmanischen Reiches in Europa**, Gotha 1854, II, s.664-665.

[11] Ernst Dieter Petrisch, **Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv**, Band 1, Wien 1991, s. 23; Wadah Noufal, "**Kriege, Gesandtschaften, Machtpolitik-Die Beziehungen zwischen dem Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation und dem Osmanischen Reich von 1520 bis 1541**", (Dissertation [Doktora Tezi], Philosophischen Fakultät der Eberhard Karls Universität Tübingen, Tübingen 2013), s.90.

[12] Uzunçarşılı Ferdinand'ın sefaret heyetinin İstanbul'a geldiğini bildirmektedir. Ancak bin atlık elçilik heyeti ifadesi sadece Avusturya kaynaklarında geçmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s.329.

Türklerin Kayserini güçlü bir prenslik olarak adlandırabilir, ayrıca birçok Hıristiyan kral onun (sultanın) himayesinden övgüyle bahsettiği ve ona hizmet etmek istediklerini beyan ettiği halde"[13] sözleriyle istediklerinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. İbrahim Paşa'nın bu cevabı elçileri oldukça şaşırtmış ve Osmanlı'dan yardım isteyen kralları sorduklarında İbrahim Paşa *"Fransa, Polonya, Venedig ve Eflak"*[14] diyerek cevap vermiştir.[15] Federal bir sistemle yönetilen Habsburg İmparatorluğunda iktidar sahibi olmak isteyenlerin maddi gücünün yanı sıra siyasi bir nüfuza da sahip olması gerektiğinden İbrahim Paşa'nın verdiği cevap, Avusturya'yı endişelendirmiş ve Ferdinand'ın da Osmanlı ile neden bu denli barış yapmak istediğini daha açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kutsal Roma Germen imparatoru Kayser V. Karl, Hıristiyanlığın en azılı düşmanı olarak gördüğü Osmanlılara karşı kardeşi Ferdinand'ı desteklemiş ve gerekli savaş materyallerini mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda İtalya'dan sevk ederek 100.000 Duka para ile kardeşine ulaştırmıştır.[16] Ferdinand da Graz, Laibach, Innsbruck, Linz, Viyana, Stuttgart, Prag, Brünn, Pressburg ve Agram bölgelerini Türklere karşı savaşmak için yardıma çağırmıştır.[17]

1529 yılında tarihe I. Viyana Kuşatması olarak geçen sefer, Kanuni Sultan Süleyman tarafından bizzat başlatılmış ve Kanuni Avusturya'ya gözdağı vermek amacıyla önce Budin'i tekrardan ele geçirmiş ve Szapolyai'ya Macaristan Krallığı tacını giydirmiştir.[18] Hıristiyan bir kralın Müslüman bir padişahın elini öperek taca sahip olması ve ayrıca krallığının tebrik edilmesi amacıyla hediyeler alması Hıristiyan dünyasında oldukça tepkiyle karşılanmıştır.[19] Karadan ve Tuna nehri

---

[13] Franz Bernhard von Buchholtz, **Geshichte der Regierung Ferdinand des Ersten**, Graz 1968, III, s.594; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, III, s.65.

[14] Joseph von Hammer, **Geschichte des Osmanischen Reiches**, III, Pest 1828/29, s.78

[15] Gönderilen elçilerin bu denli küstah olması Sadrazam İbrahim Paşa'yı oldukça sinirlendirmiş, elçilerin padişahla görüşmesine müsaade etmeyerek onları 9 ay nezarette tutmuştur. Elçiler ancak 1529 yılında gerçekleşen Viyana seferi sırasında kelle başına 500 Duka değerinde hediyeler verilerek Ferdinand'a gönderilmiştir. Avusturya'dan Osmanlı'ya gönderilen ikinci bir heyet ise 1530 yılında İstanbul'a gelmiş ve heyet, Macaristan'ın Ferdinand'a bırakılması karşılığında Osmanlı'ya vergi verebileceğini iletmiştir. Ancak onların bu talebi de Sadrazam tarafından kabul edilmemiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s.446)

[16] Alfred Kohler, **Quellen zur Geschichte Karls V.**, Darmstadt 1990, s.121-122.

[17] Kohler, **Ferdinand I**, s.209.

[18] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, III, s.70-77.

[19] Walter F. Behrnauer, **Sulaiman des Gesetzgebers (Kanuni) Tagebuch auf seinem Feldzuge nach Wien**, Wien 1858, s.161-162; Sırma, **Müslümanların Tarihi**, V, s.135.

üzerinden gerçekleşen ve on yedi gün süren kuşatma kış ayının başlaması ve gelecek mühimmatın gecikmesi gibi nedenlerden ötürü kaldırılsa da Avrupa'ya ve Hıristiyan dünyasına "*Türk korkusu*" (Türkenfurcht) kavramının girmesine neden olmuştur. Viyana'nın muhasarası, mezhep çatışmasına sahne olan Alman coğrafyasında milli duyguların, Hıristiyanlık dünyasında ise dini duyguların kabarmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Katoliklerin düşmanı olarak bilinen Martin Luther hem kendi taraftarlarını galeyana getirmek hem de Katoliklerin safında yer aldığını göstermek amacıyla Osmanlı aleyhinde nutuklarda bulunmuş ve Türklerin saldırılarını "Tanrı'nın dünyayı cezalandırması" olarak nitelendirilmiştir.[20]

Her iki imparatorluğun da Macaristan üzerinde hak iddia etmesi ve 1531 yılında I. Ferdinand'ın Roma- Germen imparatorluğu tacını giyerek Habsburgluların siyasi nüfuzunu artırması, Osmanlı-Avusturya arasında 1532-33 yıllarında gerçekleşen Alman Seferi'nin başlamasına neden olmuştur. Osmanlı lehine biten askeri mücadeleden sonra 1533 yılında İstanbul antlaşması imzalanmış ve buna göre; stratejik önemi olan kaleler Osmanlı'ya geçmiş, Almanlar Osmanlı'ya 30.000 duka altın haraç vermek zorunda bırakılmış ve Alman imparatoru da Osmanlı sadrazamına denk kabul edilmiştir.[21] Ayrıca Szapolyai, Macaristan kralı olarak hem Habsburg hem de batılı devletler tarafından tanınmıştır.

1540 yılında Macaristan kralı Szapolyai'nin ölümü ve Ferdinand'ın kendini Macar topraklarında mirasçı olarak görmesinden dolayı aradaki ilişkiler tekrar gerginleşmiştir. Osmanlı, Szapolyai'nin hükümran olduğu Macaristan'ı Szapolyai'nin reşit olmayan oğluna bırakmak istemiş, ancak Ferdinand'ın bu durumu fırsata çevirmek istemesinden dolayı kararından vazgeçmiştir. Macaristan'ı kendi yönetimine alan Osmanlı, bu bölgeyi on iki sancaktan oluşan Budin Beylerbeyliği'ne dönüştürmüş ve böylelikle Macaristan iki ülke arasındaki tampon özelliğini kaybetmiştir. Beylerbeyliğinin kurulmasından sonra, Macaristan üç kısma ayrılmış,

[20] Martin Luther, **Vom Kriege widder die Türcken,** Wittemberg 1529, s. 3,12-13; Martin Luther, **Eine Heerpredigt wider den Turcken**, Wittemberg 1530, s.1,25.

[21] Geza Palffy, "Eine alte Regionalmacht innerhalb einer neuen Monarchie: Das Königreich Ungarn von der Schlacht bei Mohács (1526) bis zum Frieden von Karlowitz (1699) – eine Ereignisgeschichte", **Online- Handbuch zur Geschichte Südosteuropas, Herrschaft und Politik in Südosteuropa bis 1800**, Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, I, s.8; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** II, s.336.

Osmanlı ve Ferdinand'ın hâkim olduğu toprakların haricinde kalan Erdel bölgesi Szapolyai'nin oğlu ve onun naibi olan annesine bırakılmıştır.[22]

Ferdinand, Kanuni daha Budin'de iken, Osmanlı'nın hâkimiyetindeki Macaristan topraklarını vergi vermek şartıyla kendi topraklarına katmak istemiş, ancak padişah tarafından bu isteği sert bir şekilde reddedilmiştir. Kanuni'nin Budin'den gitmesi üzerine Budin ve Peşte'yi kuşatan Ferdinand, 1543 yılında Kanuni'nin tekrardan Macaristan üzerine sefere çıkmasına neden olmuştur.

1547 yılında ise her iki imparatorluk arasındaki ara ara yaşanan askeri mücadeleler yapılan barış antlaşması ile geçici olarak sona ermiştir. Antlaşma metninde geçen barış kefaletini götürmek ve antlaşmanın hükümlerini tekrar teyit etmek için Avusturya, ilk daimi büyükelçisi olan Giovanni (Johann) Maria Malvezzi'yi İstanbul'a göndermiştir.[23] Malvezzi, Eflak bölgesindeki karışıklığın devam etmesi, sınırda yaşanan gerginlikler ve sağlık durumu nedeniyle 1553 yılında Avusturya'ya geri dönmüştür.

Osmanlı Devleti, 1555 yılında doğuda İran ile mücadele içinde olduğundan batıda Avusturya ile yeni bir cephe açmak istememiş ve 1566 yılında Kanuni'nin ölümü ile de Avusturya ile yapılan askeri mücadelelere kısa bir ara vermiştir. Padişah II. Selim (1566-1574) döneminde ise Habsburg imparatoru II. Maximillian (1564-1576) ile imzalanan Edirne Barış Antlaşması ile (1568) mevcut durum korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avusturya ilk kez 1567 yılında Osmanlı Devleti'nden ticari imtiyaz hakkı almış ve bundan sonra yapılan her antlaşmada kendi lehine olan ticari husus ile ilgili hükümleri antlaşma metinlerine koydurmuştur.[24]

1592 yılından itibaren her iki imparatorluğun komşu olmalarından dolayı sınırlarda yaşanan gerginlikler ve halkın şikâyetleri sebebiyle tekrardan askeri

---

[22] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s.339.

[23] Ernst Dieter Petrisch, **Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv,** Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Wien 1991, Ek c. 10/1, s. 13; Andreas Ferus, **"Die Reise des kaiserlichen Gesandten David Ungnad nach Konstantinopel im Jahre 1572"**, (Magisterarbeit [Yüksek Lisans Tezi], Universitaet Wien), Wien 2007, s. 25; Herbert Karner, Ingrid Ciulisova, Bernardo J. Garcia Garcia (Ed.), **The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400-1700. Between Cosmopolitism and Regionalism,** Österreichische Akademie der Wissenschaften, Volume I, Wien 2014, s.268.

[24] Nurgül Bozkurt, "XVIII. Yüzyılın başlarında Osmanlı-Avusturya Ticari Münasebetleri", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi,** İzmir 1997, Sayı 12, s.185.

mücadeleler başlamıştır. Yaklaşık on beş yıl süren bu mücadeleler her iki tarafı da yormuş ve sonunda iki taraf için de bir dönüm noktası olan Zitvatoruk Antlaşması imzalanmıştır. 1606 yılında Habsburg imparatoru II. Rudolf (1576- 1612) ile Osmanlı padişahı I. Ahmed (1603- 1617) arasında imzalanan bu antlaşmaya göre; padişah ile Avusturya hükümdarı birbirine denk olarak kabul edilmiş, Avusturya Osmanlı'ya elinde tuttuğu Macar toprakları için bir defaya mahsus 200.000 altın savaş tazminatı ödemek zorunda kalmış ve karşılıklı üç yıl boyunca armağanlar gönderilme kararı alınmıştır.[25] Zitvatorok Antlaşması Osmanlı'nın lehine gözüken bir antlaşma gibi görünse de, gerçekte bu antlaşmayla Osmanlı, Avusturya karşısındaki protokol ve hukuksal üstünlüğünü kaybetmiştir. Antlaşma sonrası gerçekleşen barış ortamı, 1663 yılında askeri mücadelelere dönüşmüş ve 10 yıl süreceği ilan edilen Vasvar Antlaşması (1664) ile sonuçlandırılmıştır.[26] Ancak, her iki devletin kendi içindeki iç mücadeleleri, savaşların sonucundaki yorgunluk ve ekonomik sebepler antlaşmanın 10 yıldan fazla sürmesine neden olmuştur. 1683 yılında Osmanlı'nın Viyana'yı kuşatması yaklaşık 16 yıl sürecek olan askeri bir mücadeleyi başlatmış ve İngiltere ile Hollanda'nın arabuluculuğu sayesinde Osmanlı, Avusturya, Venedik ve Lehistan arasında 1699 yılında Karlofça antlaşması imzalanmıştır.[27] Antlaşma sonucunda Osmanlı Devleti, Erdel, Temeşvar ve Banat bölgeleri haricindeki Macaristan topraklarının tamamını Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştır.[28] Söz konusu antlaşma, Avusturya'ya toprak kazandırmasının yanı sıra, 1699 yılına kadar Osmanlı'nın Habsburg imparatorluğu üzerindeki askeri ve siyasi üstünlüğünü de ortadan kaldırmıştır. *"Türkleri durduran güç"* olarak görülen ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun temsilcisi olan Avusturya'nın bu antlaşmadan sonra Avrupa'daki siyasi ve dini otoritesi daha da güçlenmiştir.

1700'lü yılların başında artık taarruzda değil savunmada olan Osmanlı yönetimi, Batı karşısında bundan sonra daha ılımlı bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Buna rağmen III. Ahmed (1703-1736), 1711 yılında Prut Savaşı'nda Rusları mağlup ederek Azak kalesini alınca, Karlofça Antlaşması ile kaybedilen

[25] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III, 1988, s.108-112.
[26] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VI, s.136-138.
[27] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III, 1988, s.527-538; Ali İbrahim Savaş, **Mustafa Hatti Efendi. Viyana Sefâretnâmesi**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.5.
[28] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VI, s.592-596.

yerlerin geri alınması yönünde Osmanlı'da bir güven oluşmuştur. Bu çerçevede, Katolik mezhebine mensup Venediklilerin Mora'daki Ortodoks Rumları rahatsız etmesi, Venedikli korsanların Osmanlı ticaret gemilerine saldırmaları ve Osmanlı sarayında tercümanlık işlerine bakan Rumların padişahtan yardım istemeleri sonucunda Mora'ya bir sefer düzenlenmiş ve Venedik'ten Mora yarımadası geri alınmıştır.[29] Osmanlı'nın Mora'yı Venedik'e vermesini isteyen Avusturya, 1716 yılında Venedik ile anlaşarak Prinz Eugen von Savoyen'in[30] harp teknikleriyle Osmanlı'yı Petervaradin'de ağır bir yenilgiye uğratmıştır. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile sonlanan mücadelede Banat, Küçük Eflak ve Belgrad'ın dâhil olduğu Kuzey Sırbistan ve Bosna'nın kuzeyindeki bazı yerler Avusturya'ya bırakılmıştır.[31]

Osmanlı Devleti, yaşanan söz konusu yenilgilerden sonra batı tarzında ilk ıslahatların başladığı ve diplomatik ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı "Lale Devri" sürecini başlatmış ve Avrupa'ya geçici elçiler göndererek özellikle askeri alanda yeniliklere ihtiyacı olduğunu ortaya koymuştur. Diplomatik ilişkiler, zamanla iki imparatorluğun birbirlerinden yenilik ve kültürel yaşam açısından etkilenmesine zemin hazırlamıştır. Ancak, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın İran'la mücadeleleri ve sarayda lüksün ve ihtişamın artması; Patrona Halil İsyanı'nın patlak vermesine, Sadrazamın öldürülmesine ve padişahın da tahttan indirilmesine yol açmıştır.

---

[29] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa**, Gotha 1857, V, s.464; Joseph von Hammer, **Geschichte des osmanischen Reiches 1699-1739**, Pest 1831, VII, s.174; Hakan Karagöz, "Petervaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar Ve Harp Teçhizatı", **Tarih Dergisi**, Sayı 59 (2014), s.80.

[30] **Prinz Eugen von Savoyen (1663- 1736):** Osmanlılar tarafından "cüce şeytan" olarak vasıflandırılan Eugen, Ciğerdelen (1683) ve Estergon (Gran) (1685) muharebelerinde de cesareti ve kahramanlığıyla adından söz ettirmiş ve 1693 yılında mareşallik görevine getirilmiştir. 1697'de ise Osmanlı için oldukça elem sonuçları olan Zenta Savaşı ile de adını tarihe geçirmiştir. (Bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VII, s.563-566). Prens Eugen'in çabaları ile 1717 yılında Viyana'da açılan *"Ingenieur- Schuell (Schul) oder Academia"* (Mühendislik okulu veya akademisi) adlı bir okul açılmış ve bu okulda mimarlık, istihkâm sanatı, matematik, istatistik ve mekanik gibi dersler öğretilmiş ve bu dersleri vermesi için de Viyana şehrinin de planlayıcısı sayılan Leander Anguissola ve Johann Jakob Marinoni ile anlaşılmıştır. (Prinz Eugen'in biyografisi için bkz. Ritter von Alfred Arneth, **Prinz Eugen von Savoyen,** I-III, Wien 1858; Husavaşgo Kerchnawe, **Prinz Eugen von Savoyen**, Prag 1944; Heinrich von Sybel, **Prinz Eugen von Savoyen: drei Vorlesungen**, München 1861; Max Braubach, **Prinz Eugen von Savoyen**, I-V, München 1963- 1965; Zikredilen eserlerin haricinde Prinz Eugen'in katıldığı muharebeler için bkz. Abtheilung für Kriegsgeschichte des k.k. Kriegs- Archives, **Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen**, Wien 1876; Eberhard Ritter, **Prinz Eugen von Savoyen im Umkreis der Schlacht von Höchstaedt 1704**, Dünnhaupt 1934. Mühendislik Okulu için bkz. Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240.

[31] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VII, s.194-223.

Patrona Halil ve yandaşları tarafından III. Ahmed'den sonra 1730 yılında göreve getirilen I. Mahmud (1730- 1754), ülkeyi içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kurtarmak amacıyla önce kendisini tahta çıkaran isyancıları öldürtmüş ve tahtını sağlamlaştırdıktan sonra da batı tarzında yapılan ıslahatlara devam etmiştir. Savaş stratejileri ile yakından ilgilenen padişah, Avrupa'dan teknik ve askeri uzmanlar getirerek ordusundaki eksikliği kapatmaya çalışmıştır.

Padişah I. Mahmud döneminde Osmanlı ile İran arasında mücadeleler sürerken, Avusturya ve Rusya'nın ittifakıyla Osmanlı'ya karşı yeni bir cephe açılmıştır. Ancak bu ittifak, Avrupalıların beklediği sonucu doğurmamış ve Osmanlı özellikle Avusturya'ya karşı birçok cephede başarı kazanmıştır. Bunun sonucunda 27 sene geçerli olacak olan Belgrad Antlaşması 18 Eylül 1739 tarihinde I. Mahmud adına Sadrazam Ivaz Mehmet Paşa[32] ile Avusturya kralı VI. Karl (1711- 1740) adına General Nayberg arasında imzalanmıştır.[33] Antlaşmanın kesinleşmesi ve dostluk ilişkilerinin başlaması amacıyla 1740 yılında Beylerbeyi payesiyle Cânibî Ali Efendi[34] Viyana'ya, Anton Corfiz Ulfeldt[35] ise İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilmiştir.[36]

VI. Karl'dan sonra erkek bir varis olmadığından dolayı Avusturya tahtına çıkan imparatoriçe Maria Theresia (1740-1780), Veraset savaşları (1740-1748) ve Yedi Yıl savaşları (1756- 1763) gibi mücadelelerin ortasında kaldığından

[32] **Ivaz Mehmet Paşa:** 1730 yılında gümrük emini, daha sonra başbakikulu, 1735'de sadaret kaymakamı olarak görev yapmıştır. Yeğen Mehmet Paşa'nın görevinden azli üzerine sedaret makamı görevi verilmiştir. Avusturya ile yapılan mücadelede Belgrad'ın alınması ve savaş sonunda Pasorofça antlaşmasının Osmanlı lehine sonuçlandırılması Ivaz Mehmet Paşa sayesinde olmuştur. (Bkz. Midhat Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2011, Cilt V, s.2535)

[33] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2514.

[34] **Cânibî Ali Efendi:** 1740 yılında Beylerbeyi payesi ile Viyana'ya büyükelçi olarak gönderilen Ali Paşa, 922 kişilik heyetiyle o döneme kadar Avusturya'ya giden habercilerin, çavuşların ve elçilerin en ihtişamlısı olarak şehre girmiştir. Ayrıca 900 at, 170 katır ve 139 deve de heyetin hizmetinde bulunmuş ve bu da heyetin görkemini daha da artırmıştır. (Bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VIII, s.17; Kemal Beydilli, "Sefaret Ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt 30, s.19; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti İle İlgili Üç Belge", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 1997, Sayı 12/1, s.125).

[35] **Anton Corfiz Ulfeldt (1699-1760):** Aslen Danimarkalı olan Ulfeldt, babası gibi uzun yıllar Avusturya sarayının hizmetinde bulunmuştur. Belgrad antlaşmasından sonra da 1739 yılında büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilmiş ve burada bir yıl kalmıştır. 1742 yılında imparatorluğun dış işleri sorumlusu olmuş ve 1753 yılında görevi Kaunitz'e devretmiştir. (Ulfeldt'in biyografisi ve onun hakkında yapılan eleştiriler ve övgüler için bkz. Hanns Schlitter, "Ulfeldt, Graf Anton Corfiz", **Allgemeine Deutsche Biographie**, Leipzig 1895, XXXIX, s.184-185.)

[36] Şemdânîzâde Süleyman Efendi, **Mür'ît-tevârih**, Neşr. Münir Aktepe, Cilt II, İstanbul 1976, s.95-96; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, IX, s.15; Savaş, **Mustafa Hatti Efendi…**, s.19.

Osmanlı'nın düşmanlığı yerine dostluğunu kazanmak amacıyla diplomatik ilişkiler kurmuştur. Theresia'nın 40 yıllık iktidarında her iki imparatorluk arasındaki ilişkiler her ne kadar mevcut antlaşmaların uzatılması ile devam ettiyse de, başta Kaunitz[37] olmak üzere bazı devlet adamları en tehlikeli ve en tarafsız düşman olarak addettikleri Osmanlı'ya karşı Fransa ile ittifak kurulması gerektiğine inanmışlardır.[38] Fransa ise Avusturya'nın içinde bulunduğu durumdan faydalanmak istemiş, öncelikle imparatorluk içindeki isyancıları kraliçeye karşı desteklemiş ve ayrıca Avrupalı devletler ile Osmanlı Devleti'nin Theresia'nın kocası I. Franz'ı imparator olarak tanımalarını engellemeye çalışmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti doğuda İran ile mücadelelerine devam ettiğinden ve Fransa'ya güvenemediğinden Avusturya ile ilişkilerin gerginleşmesini istememiş ve hatta iki ülke arasındaki mevcut antlaşmaların sürelerinin uzatılmasına karar vererek tavrını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Avusturya'nın İstanbul'daki temsilcisi Heinrich von Penkler[39], Kutsal Roma İmparatoru olan I. Franz Stephan von Lothringen[40] (1745- 1765) tarafından orta elçi olarak Osmanlı sarayına gönderilmiş ve 1747 yılında Belgrad antlaşmasının tekrardan gözden geçirilerek yeniden kabul edilmesini sağlamıştır. Buna karşılık

[37] **Wenzel Anton Graf Kaunitz- Rietberg:** Avusturya tarihinde "Büyük Kaunitz" olarak da bilinmektedir. 18.yüzyılın ünlü reformcularından biri olan Kaunitz, imparatoriçe Maria Theresia ve imparator II. Joseph zamanında saray meclisi üyesi ve diplomat olarak görev yapmıştır. Avusturya'da yapılan pek çok reformun öncüsü veya destekleyicisi olan Kaunitz, modern Dışişleri Bakanlığının kurucusu sayılmaktadır. (Bkz. Adolf Beer (Hrsg.), "Denkschriften des Fürsten Wenzel Kaunitz-Rietberg", **Archiv für österreichische Geschichte**, Wien 1872, XLVIII, s. 2-162; Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s. 51-55; Karl Otmar Freiherr von Aretin, "Kaunitz, Wenzel Anton Fürst", **Neue Deutsche Biographie**, Berlin 1977, XI, s. 363-369; Alfred Ritter von Arneth, "Kaunitz, Wenzel Anton Fürst", **Allgemeine Deutsche Biographie**, Leipzig 1882, XV, s. 487-505; Eduard Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, Wiesbaden 1844, I, s.298-299; Kaunitz ve imparator II. Leopold dönemi olayları için bkz. Alfred von Vivenot, "Die Politik des österreichischen Staatskanzlers Fürsten Kaunitz-Rietberg unter Kaiser Leopold II. bis zur Französischen Kriegserklaerung. Jaenner 1790-April 1792", **Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik Österreichs waehrend der französischen Revolutionskriege 1790-1801**, Wien 1873, I, s.6-12

[38] Şemdânîzâde, **Mür'ît-tevârih**, s.135

[39] **Heinrich von Penkler (1699-1774)**: 1719 yılının Mayıs ayında büyükelçi Damian Hugo Grafen von Virmond'un yanında "Dil oğlanı" (Sprachknabe) olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Pasarofça antlaşmasından itibaren Avusturya ile Osmanlı sarayı arasında gerçekleşen görüşmelere katılmış ve Türk politikaları hakkında derin bir birikime sahip olmuştur. 6 yıl İstanbul'da kaldıktan sonra 1717 yılında Viyana'ya dönmüş ve sarayda mütercim olarak görev yapmış ve ayrıca Osmanlı'dan ve Afrika'dan gelen misafirlerin ağırlanması meselesi ile ilgilenmiştir. (Penkler'in biyografisi için bkz. Anton Victor Felgel, "Penkler, Heinrich Christoph Freiherr von", **Allgemeine Deutsche Biographie,** Leipzig 1887, XXV, s.350-353).

[40] **Franz I.Stephan von Lothringen (1708- 1765):** 1736 yılında Maria Theresia ile evlenen I.Franz, 1740 yılında Theresia'nın tahta çıkmasıyla yönetimde söz sahibi olmuş, ancak Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını 1745 yılında takabilmiştir.

Osmanlı da Mustafa Hattî Efendi'yi[41] nişancılık payesi ile orta elçi olarak 1748 yılında 82 kişilik bir heyetle Viyana'ya göndermiştir. Böylece iki ülke arasındaki olumlu ilişkilerin sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Theresia'dan sonra yönetime tek başına gelen II. Joseph (1780-1790) döneminde Osmanlı ile uzun süredir devam eden barış ortamı bozulmuş ve imparatorun Rusya ile müttefik olmasından dolayı Osmanlı ile Avusturya tekrar karşı karşıya gelmiştir. 1789 yılında Osmanlı, söz konusu iki devlet karşısında ağır bir yenilgi almış ve Avrupa'da müttefik arayışına girerek önce İsveç, sonra Prusya ile müttefiklik antlaşmaları yapmıştır. 1790 yılında II. Joseph'in ölmesinden sonra tahta çıkan II. Leopold (1790-1792) ise barış yanlısı bir politika izlemiş ve Ziştovi antlaşmasıyla (4 Ağustos 1791) bu dönemdeki Osmanlı- Avusturya mücadelelerini sona erdirmiştir.[42]

[41] **Mustafa Hattî Efendi (1680- 1760):** İlk diplomatlık görevini Rusya'ya ikinci muahhid olarak yapmış ve 1748 yılında da Avusturya'ya gönderilmiştir. Viyana'da 169 gün kalmış ve burada oldukça iyi ağırlanmıştır. Kraliçe tarafından sarayda onun için ziyafetler düzenlenmiş ve kraliçe çocuklarını Osmanlı dostu olarak yetiştirdiğini de burada Hattî Efendi'ye beyan etmiş ve bu hususun da özellikle padişaha iletmesini rica etmiştir. (Bkz. Savaş, **Mustafa Hattî Efendi…**, s.1-2).

[42] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, IX, s.97.

BİRİNCİ BÖLÜM
AVUSTURYA'DA EĞİTİM

1.1.BAŞLANGIÇTAN İLK YENİLEŞME DÖNEMİNE KADAR AVUSTURYA'DA EĞİTİM

Avusturya'da, Maria Theresia dönemine kadar sistemli ve halkın geneline hitap eden bir eğitim sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle ilk yenileşme dönemi öncesinde Avusturya'daki eğitim sistemi, Maria Theresia öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

1.1.1.Klasik Dönemde Dini Eğitimi Elinde Tutan Kurumlar

Viyana'nın ilk ve en eski okulu, 1237 tarihinde kurulan *"Bürgerschule bey St. Stephan"* (Aziz Stephan Halk Okulu) ismiyle adlandırılan okuldur. Bu okuldan önce de Hellenistik- Roma eğitim sistemini kendisine örnek alan ve soyluların erkek çocuklarını üniversite eğitimine hazırlayan *"Latein- Gelehrtenschulen"* (Latin Okulları) adı verilen manastırların, vakıfların ve katedrallerin okulları da mevcuttur. Ancak bu okullar düzenli, genel ve zorunlu eğitimden oldukça uzak olduğundan Avusturya topraklarında kurulan *"ilk okul"* olma vasfı taşımamaktadır.

1.1.1.1.Aziz Stephan Halk Okulu

Kutsal Roma imparatoru Kayser II. Friedrich (1212-1250) tarafından 1237'de açılan Aziz Stephan Halk Okulu, Avusturya'da hem çocukların hem de yetişkinlerin temel eğitim ile birlikte dini eğitimlerini de aldığı ilk resmi okul olmuştur. Söz konusu okul ile ilgili mevzuların detaylı olarak yazıldığı kuruluş belgesinde okulun kuruluş amacı şu sözlerle ifade edilmiştir: "Biz, beraber (eğitimciler ve yönetim) öğrenimi sağlamak istiyoruz, bunlar (eğitim-öğretim) insanlara bilgelik öğretir, cahil çocukları eğitir ve bu nedenle (bizler) eğitimcilere tam yetki veriyoruz. Kimse bizden ve bizim tarafımızdan konulan kuralları Viyana'daki okulda bozmasın. Başka bir

eğitimci ve öğretmen, Viyana'ya tavsiye edilirse ve yeterli derecede öğretebileceğine de inanılırsa, Krallığımızda ancak kayıtlı olarak bizim yönetimimiz ve merhametimiz altında görev yapabilir". [43]

Aziz Stephan Okulu'nda görev yapan ilk öğretmenler ruhban sınıfı üyelerinden seçilmiş ve onların atamaları da ülkenin prensleri (Landesfürst) tarafından yazılı bir fermanla gerçekleşmiştir. ***"Schulmeister"*** unvanı ile adlandırılan ve kilise vakfı gelirlerinden maaşlarını alan bu öğretmenler, öğrencilerine Latince okuma-yazmanın haricinde din ve uygulamalı müzik dersleri de vermiştir. Ancak müzik dersi, bugünkü anlamından ziyade kilise korolarında ilahi söylemek olarak anlaşılmalıdır.

Aziz Stephan Okulu'nda okuyan öğrencilerin kökenleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak okulun birçok eğitimcisi Paris Üniversitesi'nden getirtilmiştir.

11 Haziran 1287 tarihinde Aziz Stephan Halk Okulu'nun yönetimine ilk defa bir yönetici tayin edilmiş ve yönetime Magister (Usta) Ulrich von Wien[44] getirilmiştir. Ulrich, okulun müfredatında bir değişiklik yaparak okuma-yazma ve din dersinin haricinde yüksek bilimlerin de (felsefe, mantık, edebiyat, şiir) öğretilmesini istemiştir.[45]

Okulun kuruluşunda *"denetimin prenslere ait olması"* ifadesi Dük I. Albrecht (1255-1308) tarafından 1296 tarihli özel bir fermanla değiştirilmiş ve Albrecht, okulun denetimini Viyana şehrinin vatandaşlarına ve il meclisine bırakmıştır.[46]

---

[43] Ferdinand Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k. Normal Hauptschule in Wien für das Schuljahr 1853**, Wien 1853, s.1; Anton Reichsritter von Geusau, **Geshichte der Stiftungen, Erziehungs- und Unterrichtsanstalten in Wien von den aeltesten Zeiten bis auf gegenwaertiges Jahr**, Wien 1803, s. 2.

[44] **Ulrich von Wien:** "Magister Ulricus medicus et scholasticus Viennensis" unvanıyla "Bürgerschule bei St. Stephan in Wien" okuluna yönetici olarak atanan Ulrich, bu okulu finansal yönden destek sağlayabilecek birçok yönteme başvurmuş ve hatta amacı doğrultusunda evinin yarısını satmıştır. Ulrich'in çabalarından da anlaşıldığı üzere, ilk kurulan kilise okulunun başlangıçta maddi olarak çok iyi durumda olmadığı görülmektedir. (Ulrich von Wien tarafından kaleme alınan notlar ve ona atfedilen eserlerin listesi için bkz. Burghart Wachinger (Hrsg.), **Die deutsche Literatur des Mittelalters Verfasserlexikon**, Berlin/ New York 2010, X, s.53-55).

[45] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.2.

[46] Geusau, **Geshichte der Stiftungen…**, s.3; Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.1

1365'te kurulan ve eğitim sistemine yeni bir bakış açısı sağlayan Viyana Üniversitesi ile Stephan Okulu başlangıçta oldukça yakın ilişkiler kurmuştur. Viyana Üniversitesi'nin rektörü Magister Luderus aynı zamanda Aziz Stephan Okulu'nun da müdürü olmuş ve her iki görevi de aynı anda yürütmüştür. Söz konusu okulda görev yapan diğer eğitimciler de üniversiteye kaydırılmış ve ancak 1384 yılında her iki kurumun hakları gözetilerek sınırlar belirlenmiştir. Ama buna rağmen, St. Stephan okuluna eğitimci atanması ve ödüllendirilmesi de yine Viyana Üniversitesi rektörünün onayıyla gerçekleşmiştir.

Okulun bilinen teferruatlı ilk ders müfredatı 1446 yılında yapılan müfredattır. O dönemde bütün manastır ve katedral okullarında görülen "Septem artes liberales"[47] (yedi özgür sanat) 'in bu okulda da görüldüğü bilinmektedir.[48] Ayrıca okul kütüphanesinde de derslere yardımcı olacak ve ders kitabı olarak kullanılacak eserler yer almıştır. Özellikle Gramer dersleri için Aelius Donatus ve Priscianus von Caesarea'nın eserleri ders kitabı olarak görülmüş ve Horaz'ın şiirleri ve yazıları da derste materyal olarak kullanılmıştır.[49]

1446 yılındaki okul yasalarına göre okulun iki bölümden oluşmasına, ilk bölümde (Triviums) Grammatik ve Belagat dersleri verilmesine, ikinci bölümde (Quadrivium) ise; Diyalektik ve dörtlü gruptaki derslerin işlenmesine karar verilmiştir.[50] Birinci bölümdeki öğrenciler yaşlarına ve yeteneklerine göre üç gruba ayrılmış ve her grup için de ayrı bir sınıf tahsis edilmiştir. Birinci gruptakiler yazmayı ve hecelemeyi öğrenmişler ve ayrıca her gün iki Latince kelimeyi ezberlemek zorunda kalmışlardır. Diğer grup ise; Donatus'un Gramer kitabını takip

[47] **Septem artes liberales:** "Triviums" adı verilen üçlü gruptaki derslerle "Quadriviums" adı verilen dörtlü gruptaki derslerden oluşmaktadır. Üçlü grupta; Dil Bilgisi, Diyalektik, Belagat bulunmakta iken, dörtlü grupta ise; Aritmetik, Geometri, Müzik ve Gökbilim dersleri yer almaktadır. (Bkz. Johannes Engels, **Die sieben Weisen: Leben, Lehren und Legenden**, Verlag Beck, München 2010, s.99).

[48] Hermann Bender, **Encylopeadie der klassischen Alterthumskunde für Gymnasien**, Leipzig 1876, III, s.77.

[49] Franz Ficker, **Anleitung zum Studium der griechischen und römischen Classiker in seine ganzen Umfange**, Wien und Triest 1823, II, s.540; Bender, **Encylopeadie der klassischen…**, s.77; Anton Mayer, **Geschichte geistigen Cultur in Niederösterreich-von der aeltesten Zeit bis in die Gegenwart; ein Beitrag zu einer Geschichte der geistigen Cultur im Südosten Deutschlands**, Wien 1878, s.88; R. Köhn, "Schulbildung und Trivium im lateinischen Hochmittelalter und ihr möglicher praktischer Nutzen", **Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und spaeten Mittelalter,** (203-284), J. Fried (Hrsg.), Sigmaringen 1986.

[50] Köhn, "Schulbildung und Trivium…", **Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und spaeten Mittelalter**, s.243-245.

etmiş ve böylelikle okuduğu metinleri anlamasa da heceleyerek okumayı pekiştiren sınıf olmuştur. İkinci grupta da Latince kelimelerin ezberleri yapılmış ve bunlara ek olarak da zaman ve çekim kuralları öğretilmiştir.[51] Ayrıca malum gruptakilere başlangıçta yarım ayet, daha sonraları da günlük iki ayete kadar ezber ödevleri verilmiştir. İkinci ve üçüncü gruplarda ders kitapları bittiği takdirde diğer kitaplar da okunmuştur. Dörtlü gruba geçiş de ancak yapılan sınavda başarılı olmaya bağlı kılınmış ve başarılı olanlar da zikrolunan dörtlü grubun alt kademelerinde eğitim almışlardır. İkinci bölümde ise; Diyalektik dersi haricinde Geometri, Müzik, Astronomi ve Aritmetik (Arapça sayılarla)[52] dersleri verilmiştir. Aritmetik dersi, 4 temel işlem üzerinden yapılmış ve dörtlü grup içinde sayılan Müzik dersi ise sadece teorik olarak verilmiştir. Zira derste görülen teorik bilgiler Aziz Stephan Okulu'nda bulunan *"Şarkı Okulu"* nda pratiğe dökülmüştür.[53]

Ortaçağ Avrupa'sında olduğu üzere, Viyana'daki Aziz Stephan Okulu'nda da eğitim- öğretim ezber yöntemine dayanmakta ve eğitim süresi yaklaşık 9-10 yıl sürmektedir.[54] Sınıfta bulunan yaşlı ve genç öğrenciler arasında orta yolu bulmak amacıyla eğitimciler, tahtaya yazdıkları kelimeleri öncelikle birbirlerinin düzeltmesini istemiş ve daha sonra da kendisi sorular sorarak alıştırmalar yapmıştır. Ders dili Latince olarak kabul edilmiş ve derste Almanca konuşanlar cezalandırılmıştır. Öğrenciler sadece derslerden değil, ahlaki ve dini davranışlarından da sorumlu tutulmuştur. Öğrencilerin ahlaki ve dini davranışlarına etki edebileceği düşünülen din dersleri de her gün İncil'den hikâyeler okunarak aktarılmaya çalışılmıştır.

---

[51] Helmut Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** Wien 1995, Band I, s.179-180.

[52] Matematik dersinin Arapça rakamlarla yapılması, Ortaçağ'da Müslümanların bilimde ne kadar ileri olduğunu ve onların ilminden Avusturya'nın da faydalandığını göstermesi açısından önemlidir. Zira o dönemde üniversite öğrencileri hesaplama işlemini parmak hesabıyla yapmaktaydılar. Özellikle Algoritma Abaküsle yapılan işlemleri bastırmıştır. (Bkz. Mayer, **Geschichte geistigen Cultur in Niederösterreich…**, s.373, Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** I, s.183; Maria Langer, "**Lerne was, dann kannst Du was"- Umrisse des weltlichen Bildungs- und Erziehungswesens im Mittelalter**", (Magisterarbeit, Universitaet Wien, Wien 2008), s.82).

[53] Martin Czernin, **Wien Musikgeschichte. Von der Praehistorie bis zur Gegenwart,** Elisabeth Th. Fritz Hilscher, Helmuth Kretschmer (Hrsg.), Wien/ Berlin 2011, s.86; Ulrike Baumann, **Ioannes Stomius**, **Prima Ad Musicen**, Bern 2010, s.69.

[54] Kemal Aytaç, **Avrupa Eğitim Tarihi-Antik Çağ'dan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, Phoenix Yayınları, Ankara 2012, s.84-85.

1.1.1.2.Diğer Okullar

Okulların önemi Stephan okulunun kurulmasından sonra iyice artmış ve Viyana'daki okulların sayısı ihtiyaca binaen fazlalaşmıştır. 1352 yılında "St. Michael", 1384'de "Bürgerspital" ve 1446 yılında "Schottenstift" adlı okullar kurulmuştur. [55] Bu okulların yanı sıra "Die Benediktinerschule Unserer Lieben Frau zu den Schotten" adlı manastır okulu da aynı dönemde bahsedilen okullarla birlikte eğitim-öğretime katkıda bulunmuştur.

Avusturya yönetimi, söz konusu okullar için ayrı ayrı idareci tayin etmemiş ve okul konusunda en yetkili kişi olarak gördüğü Stephan okulunun müdürünü yeni kurulan okullardan da sorumlu tutmuştur. Viyana'daki okulların en üst sorumlusu olan müdüre yıllık 32 Pfund Viyana Pfennig'i, okulda görevli diğer üç usta eğitimciye ise 16 Pfund Viyana Pfennig'i verilmiştir.[56] Müdürün izni olmadan yeni bir okulun kurulamayacağı ve ciddi suçlar hariç öğrenciler hakkında yargı yetkisine sahip olacağı da eğitimcilerin atamasında ayrıca belirtilmiştir. 1342- 1348 yılları arasında görev yapan idareci Konrad von Megenberg[57] döneminde Viyana'daki okullarda ciddi düzenlemeler yapılmış ve ayrıca I. Albrecht'in yayınladığı fermana göre de okul düzenini korumak amacıyla öğrencilerin kılıç ve bıçak taşıması, kumar oynaması, okulda elbise ve kitap satması yasaklanmıştır.[58]

1574 yılında Loosdorf şehri[59] "Loosdorf'un okul yasaları" adlı 90 sayfalık bir yazılı düzenleme yapmış ve düzenlemede; 4-6 yaş arasındaki çocukların okulun birinci sınıfına giderek alfabeyi öğrenmeleri, sonra hecelemeyi ve okuma- yazmayı

---

[55] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.2; Norbert M. Seel, Ulrike Hanke, **Erziehungswissenschaft**, Berlin 2015, s.212.

[56] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.2.

[57] **Konrad von Megenberg:** Megenberg, sadece din alanında değil ahlaki felsefe ve doğa bilimleri üzerinde de çalışmalar yapmış ve Latince olarak yazdığı 22 eserinde de zikrolunan hususlarda ne denli mahir olduğunu göstermiştir. Eğitimini Paris'teki Sorbon üniversitesinde felsefe ve dini ilimler üzerine tamamlamıştır. 1334- 1342 yılları arasında da Paris üniversitesinde eğitimci olarak görev yapmış ve daha sonra Viyana'ya gelmiştir. 1348 yılına kadar Stephan okulunun müdürlüğünü yapmış ve 1349 yılında da Regensburg'daki katedralin papazı olarak görevlendirilmiş ve burada 1374 yılında ölmüştür. (Bkz.Franz Pfeiffer, **Das Buch der Natur**, Stuttgart 1862, s.IX-XV).

[58] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.2.

[59] Loosdorf kasabası, günümüzde Avusturya'nın Aşağı Avusturya (Niederösterreich) eyaletinin Melk şehrine bağlı bir kasabadır.

öğrenmeleri ve ayrıca çocukların eğitiminde zekâ seviyelerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.[60]

16. yüzyılda Avusturya coğrafyasında Protestanların fikirleri sadece dini alanı değil eğitim alanını da ciddi olarak etkilemiştir. Özellikle Trient konsülünde (1546) alınan kararla ruhban sınıfının "Pfarrschule" adı verilen kilise okullarında kendi ana dilleriyle eğitim vermelerinin önü açılmıştır.[61]

16.yüzyıl ortalarında Cizvitlerin[62] Avusturya topraklarına girmesi ve Protestanların da eğitimde söz sahibi olmak istemesi eğitim sistemine hem fayda hem de zarar getirmiştir. Rekabet ortamına dönen eğitim sahası, birçok yeni eğitim metodunu beraberinde getirmiş ve ayrıca eğitim kurumlarının fazlalaşması çocukların ve gençlerin okullara daha rahat ulaşabilmesini sağlamıştır. Ancak Protestanların başka bir mezhepten olması onların dışlanmasına, yaptıkları yeniliklerin göze görünmemesine ve eğitimde sadece Katolikliğin ön gördüğü eğitim faaliyetlerinin yapılmasına sebebiyet vermiş ve eğitim, skolâstik düşüncenin eline teslim edilmiştir.

Hıristiyan dünyasındaki mezhepler arası çekişme, manastır okullarını da ciddi şekilde etkilemiştir. Ancak Kutsal Roma İmparatoru II. Maximillian'ın (1564-1576) bahsi geçen okulların varlığını devam ettirebilmesi için manastır okullarını teftiş etmesi ve ortaçağ döneminin okul sistemini inşa edecek Benedikt tarikatına yetki vermesiyle bu durum aşılabilmiştir.[63] 22 Aralık 1567'de ***"Generalordnung für die Stifte und Klöster"*** (Vakıflar ve Manastırlar için Genel Kurallar) adlı fermanla bu kurumlarda eğitimin nasıl olması gerektiğine, öğrencilerin özellikle hangi

[60] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesen**, I, s.115; Lieselotte Maria Pacher, "**Der elementare Rechenunterricht in Deutschsprachigen Lehrbüchern Österreichs von Maria Theresia"**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien, Gechichte Institut, Wien 2008), s.15.

[61] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** II, s.125.

[62]Katolik tarikatına bağlı eğitim-öğretim hususunda oldukça etkin bir tarikattır. Avusturya'daki eğitim teşkilatına yaklaşık 400 yıl hâkim olan ve 1773'te haklarına sınırlandırılma getirilmesine rağmen 1814'de tekrardan aktif hale gelen Cizvitler'e bir sonraki bölümde yeterince değinilecektir.

[63] Theodor Wiedemann, **Gechichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns**, Verlag von F. Tempsky, Prag 1879, Band I, s.179,186.

derslerde başarılı olmasına, manastırlarda ve vakıflarda yaşanan sorunlara değinilmiştir.[64]

1569 yılında Salzburg şehrinin ruhani meclisinde alınan okul sistemi kararları, Maria Theresia dönemine kadar geçerli olmuş ve ayrıca şehirlerde ve ticaret merkezi durumunda olan yerlerde bir devlet okulu (Schola publica) açılması da yine bu mecliste kararlaştırılmıştır.[65]

Avusturya'da kızların eğitimine mahsus kurulan ilkokul ise 1572'de belediye başkanı Georg Brandstetter'in 5000 florin bağışıyla yapılan ve onun adıyla tanınan okuldur.[66] Okul daha önce boşaltılmış olan St. Hieronimus manastırında, Kasım ayında hizmete açılmıştır.

1579 yılında "Schuldornung für Wien"(Viyana için Okul Kuralları) adıyla anılan yeni bir eğitim yasası, II. Rudolf tarafından imzalanan bir fermanla duyurulmuş ve fermanda eğitimcilerin, idarecilerin ve bayan eğitmenlerin görevleri açıklanmıştır. Ayrıca eğitimde Luther'in fikirlerinin hâkim olması kesinlikle yasaklanmıştır.[67] 1586 yılında da Tirol bölgesinde okul sisteminin iyileştirilmesi ile ilgili yerel yöneticiler tarafından düzenlemeler yapılmıştır.

İlk kız okulunun açılmasından sonra Franziskaner tarikatı mensupları da yeni bir kız okulu açmak için faaliyete geçmiş ve 1589 yılında Viyana'daki Singerstrasse adlı sokakta "St. Nikola" kız okulunu açmıştır.[68]

17. yüzyılda ise Protestanlardan duyulan rahatsızlık eğitim alanında da kendini göstermiş ve Protestanlara ait okullara el konularak bunlar yerel yönetimlerin idaresine verilmiştir. Söz konusu yüzyılda Avusturya coğrafyasında Cizvitler

---

[64] "Klosterraths- Acten" başlığıyla belgelenen vakıf ve manastırlardaki eğitim düzenlemeleri için bkz: Wiedemann, **Gechichte der Reformation…**, s.187-192.

[65] Robert Höslinger, **Rechtsgeschichte des katholischen Volksschulwesens in Österreich**, Wien 1937, s.66-70; Georg Lurz (Hrsg.), "Mittelgeschichtliche Dokumente Altbayerns, einschliesslich Regensburgs" , **Monumenta Germanie Paedagogica,** Berlin 1907, XLI/I, s.64-70.

[66] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…,** s.3.

[67] İlan edilen fermanın Latince ve Almanca metni için bkz. Karl Kehrbach, "Eine Schuldordnung Kaiser Rudolfs II. für die deutschen Schulmeister und Schulmeisterinnen in Wien vom Jahre 1579", **Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte**, Berlin 1891, Jahrgang 1, s.215-219.

[68] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.3.

eğitimde ciddi bir sıçrama yapmış ve bu yüzyıldan itibaren de Aziz Stephan Halk Okulu önemini kaybetmeye başlamıştır.

1.1.2. Maria Theresia Dönemine Kadar İlk, Orta ve Lise Eğitimi

Habsburg İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca eğitim-öğretim, zengin ve asil ailelerin oğullarına mahsus bir ayrıcalık olmuştur. Soylular ve zenginler, çocuklarına özel öğretmenler tutarak evlerinde ders aldırmış ve verilen eğitim sayesinde çocuklarını sarayda veya kilisede devlet memuru olarak görevlendirebilmiştir. Halk ise akıllı ve kiliseye itaatkâr çocuklarını bölgelerinde bulunan kilise okullarına gönderebilmiş ve çocuklarına verilen eğitimin karşılığı olarak kiliseye belirli bir ücret ödemiştir. Kilisede verilen eğitimden toplumun büyük bir kesiminden ziyade evleri kiliseye yakın olanlar, az da olsa kiliseye ücret ödeyebilenler faydalanabilmiş; dağlık alanlarda, kulübelerde, kiliseden uzak çiftliklerde oturanlar ise bu imkândan mahrum kalmıştır.[69]

Theresia döneminden önce, Habsburg İmparatorluğu'nda öğretmen yetiştiren kurum ve kuruluşlar bulunmadığından kiliselerde halka verilen eğitimi üniversite öğrencileri, askerliğini yapmış veya da askerlik hizmetinden feragat ettirilmiş kişiler, kilise orgu çalanlar, kilise hizmetlileri veya kilisenin koro şefi üstlenmiştir.[70] Zikrolunan eğitimci grubu içinde askerlerin bir kısmı okuyabilen, fakat yazamayan kimselerden oluşmaktadır. Ancak buna rağmen fakir halk okuma- yazma öğrenmek için tek umudu olan bu kişilere müracaat etmiştir. Eğitimcilerin kilisede papaz tarafından görevlendirilmesi, zaman zaman yerel yönetim ile kiliseleri karşı karşıya getirmiş ve özellikle Tirol eyaletinde bulunan birçok yerel idare kilise hizmetlerine bakan personelin, görevlerini yerel idareden aldıklarını ve sadece bu amaçla kullanılabileceklerini, öğretmen olarak çalıştırılamayacağını ifade etmiştir. Kilise oluşan gerginliği yatıştırmak amacıyla kilise hizmetlilerine ***"Schulmeister"*** (eğitimci ya da belletmen) unvanını vermiş ve bu kimselerin belirli bir süre daha az ders vermelerini emretmiştir.[71] Kilise hizmetlilerinin geri çektirilmesiyle oluşan

[69] Helmut Engelbrecht, **Schulformen/Schulreformen- Auf der Suche nach besseren Lösungen! Viertel 1,** Klagenfurt 2010**,** s.17-25, 60**;** Ludwig Boyer**, Elementarschulen und Elementarunterricht in Österreich. Illustrierte Chronik der Schul- und Methodengeschichte von den ältesten Quellen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts,** Graz 2012, s.38.
[70] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.21.
[71] J.H.Schwicker, **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, Wien 1871, s.80

eğitimci açığı, papaz yardımcılarının da ders vermesiyle kapatılmaya çalışılmıştır. Bütün saygıyı ve övgüyü hak eden kişi olarak nitelendirilen "Pfarrherr" (Papaz) yerel bölgelerdeki eğitim ve dini kurumların sorumlusu olması nedeniyle, yeni görevlendirilen eğitimcilerin papaza karşı olan yanlış bir sözü veya yanlış bir hareketi ya para cezası ile cezalandırılmış veya hapis cezası ile sonlandırılmıştır.

Papazın emri ve istekleri doğrultusunda kendi iradelerini kullanma hakları olmayan eğitimcilerin sosyal, hukuki ve maddi ayrıcalıkları söz konusu değildir. Her daim papazın hizmetinde bulunmak zorunda olduklarından kilise dışındaki yaşamları da sınırlı kalmıştır. 1671 yılında ilan edilen "Polizei- Ordnung" (Asayiş Kuralları) kurallarına göre eğitimciler sosyal tabakada dördüncü sıraya yerleştirilmiş ve böylelikle onlar "sandalye taşıyıcısı, kapı bekçisi, atların kölesi (seyis), aşçı, el işleri ustası" gibi kimselerle aynı sınıfta değerlendirilmiştir. Ayrıca düzenlemelerde ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilen toprak sahibi çiftçilere "Magistri Philosophie" (Felsefi Bilimler ustası) unvanı sahibi olabilmek için üniversite eğitimi almalarına müsaade edilmiştir. Çiftçilerin kızlarının yükselebileceği en büyük makam zengin bir köylü ile evlenmesi, oğullarının ki ise ruhban sınıfının alt kademesi olan köy papazlığı görevinde bulunabilmesidir. 1671 tarihindeki uygulamalardan da anlaşıldığı üzere, yönetim kendi halkının çocuklarına sadece dinî alanda bir kariyer sahibi olmasına izin vermiştir.

1671 tarihli düzenlemeden sonra, Niederösterrich eyaletinin Purgstall kasabasında okullar için yirmi dört maddelik bir düzenleme daha yapılmış ve düzenlemenin dokuz maddesi eğitimcilere ayrılarak onların sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Düzenlemeye göre onlar; *"kilisede org çalmak, gerektiğinde ilahi söylemek, eğitim hizmeti vermek, kilise hizmetlisi olarak görev yapmak (günah çıkarma kâğıtlarının toplanması ve İncillerin yerleştirilmesi), kilisedeki eşyaları, kiliseyi ve ayin elbiselerini temizlemek, eşyaları düzenlemek, kiliseyi ve mezarlığı düzenli olarak kilitlemek ve gerekli olan hususlarda yardımcı olmak"*[72] zorunda kalmışlardır. Ayrıca kilise çanlarını tam vaktinde çalmak ve saatleri ayarlamakla da yükümlüdürler. Eğitimci olarak vazifeleri ise; çocukları Tanrı'dan korkmaları hususunda eğitmek ve bunun yanı sıra okuma- yazma ile basit hesabı öğretmektir.

[72] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.22.

Eğitimciler, başarılı öğrencileri güzel sözlerle ödüllendirirken, zor öğrenen öğrencileri ise kötü ve kaba sözlerle Tanrı'nın tembel insanlara yaklaşımının nasıl olacağını hatırlatarak cezalandırmışlardır.

18. yüzyılın başlarında bir mezhebe ait jurnalcilik faaliyetlerinin yaşanmasından dolayı, kiliselerin ailelerin özel hayatlarını bazı önlemlerle korumaya çalıştığı görülmektedir. Okul ile ilgili düzenlemelerin 14. maddesinde zikrolunan şu ifadeler aktarılanları doğrulamaktadır: *"eğitim işini yapan kimseler, kesinlikle ailelerinden veya yabancılardan duydukları haberler hususunda çocukların boşboğazlık ve sohbet etmelerine müsaade etmemelidir"*.[73]

Eğitimcilerin kilise hizmetleri karşılığı olarak aldıkları ücret, genellikle besin maddeleri veya kiliseye verilen bağışların cüzi bir kısmından oluştuğundan, onların çocuklara okuma- yazma öğretmesi karşılığında aldıkları ücret geçinmeleri için oldukça önemli olmuştur.[74] Aksi takdirde onlar ya bir el işi yapmak veya bir çiftlikte çalışmak ya da bunun gibi gündelik ücret kazanabilecek işler bulmak zorunda olmuşlardır.

İlk yenileşme döneminden önce kiliselerde eğitim gören çocukların sayısı ortalama olarak 20-30 arasındadır.[75] Kırsal kesimlerde aileler genellikle çocuklarını kış mevsiminde kiliselere göndermiş, yaz döneminde ise tarlalarda yanlarında çalıştırmıştır. Erkek çocuklar, kız çocuklarına göre daha şanslı olmuş ve verilen eğitimden kızlara göre oldukça fazla yararlanmıştır. Şehirlerde ve büyük panayırların olduğu bölgelerde ise; soylular, zenginler, memurlar ve iyi kazanan tüccarlar "fakir okulu" olarak isimlendirilen bu okullara çocuklarını göndermenin kendileri için bir utanç kaynağı olacağını düşündüklerinden çocuklarını özel öğretmen tutarak eğitmeye çalışmışlardır. Evlerde soylular ve zenginler için çalışan özel eğitimciler, onların çocuklarına ya saatlik olarak ders vermişler ya da ailelerin isteği üzerine çocuğun bütün eğitimi ve öğretimi ile ilgilenmişlerdir. Bazı bölgelerde birçok çocuğa aynı anda verilen özel dersler de mevcuttur.

[73] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens**, III, s.22.
[74] Schwicker, **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, s.81
[75] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.24.

Çocukların eğitim- öğretim oranlarının düşük olmasında bazen yerel yönetimlerde etkili olmuştur. Örneğin, Steiermark eyaletindeki Vorauer beldesinin sorumlusu, çiftçilerin sapkın ve batıl fikirleri aktaran eserleri okuduklarında sahip olacakları kötü düşüncelerin yayılacağını, bunun da Hıristiyanlık inancına ters düşeceğini ifade etmiş ve bundan ötürü halkın eğitilmesine sıcak bakmamıştır.[76]

18. yüzyılın başlarında Orta Avrupa'da yaşanan Otuz Yıl Savaşları ve veba hastalığı başta Habsburg İmparatorluğu olmak üzere birçok ülkenin nüfusunun azalmasına ve halkın büyük acılar yaşamasına sebep olmuştur. Yaşanan felaketlerde yöneticilerin çaresiz kalması, halkın tek ümit ve çözüm kaynağı olarak gördüğü kiliseye ve din adamlarına rağbeti artırmış, ancak özellikle veba hastalığında onların da yetersiz kalması dini otoritelere ve kurumlara olan güveni azaltmıştır. Dini otoriteler ise kiliselerde yaptıkları ayinler, hasta ziyaretleri, defin işlemlerinin haricinde ücretsiz veya cüzi bir ücretle eğitim-öğretim vererek halkın güvenini tekrardan kazanmaya çalışmışlardır. Halkın yaşadığı acılar ve kiliseye duyulan güvenin zedelenmesi aydınlanma ruhunun ve aklın gücünün gerekliliğini ortaya koymuş ve eğitim sistemini daha iyi hale getirebilmek için reform çalışmalarının başlamasını gerekli kılmıştır. 1730'larda başlayan ve 1774 yılına kadar devam eden eğitim çalışmaları, o zamana kadar eğitimcileri kendi bünyelerinde bulunduran dini kurumlar vasıtasıyla olmuş, 1774 yılından sonra ise dini kurumlara sınırlama getirilerek eğitim laik bir yapıya dönüşebilmiştir.[77]

18. yüzyılın ilk döneminde, halkın yerel gereksinimleri ve elzem ihtiyaçları mercek altına alınmadığından mevcut olan okul sayısı hakkında tam olarak bilgi vermek kaynaklara göre mümkün değildir. Ama buna rağmen imparatorluk hemen hemen bütün büyük şehirlerde bir okul kurmaya çalışmıştır. Yeni okulların açılması hususu, ancak mevcut eğitim sisteminin tekrardan gözden geçirilmesine bağlı olduğundan Kutsal Roma-Germen İmparatoru VI. Karl'ın (1711-1740) emriyle 1733 yılında bir "Din Komisyonu"nu kurulmuştur.[78] Komisyon öncelikle temel eğitim veren kurumlara, 1735 yılında da lise akademi ve üniversitelere yeni uygulamalar getirmiştir. Ayrıca düzenlemeden sonra, Habsburg İmparatorluğu'nun sınırları içinde

[76] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.24.
[77] Schwicker, **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, s.82.
[78] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.239

yer alan Macaristan'ın batı bölgelerinde her yedi kasaba için bir okul yaptırılmıştır. Okulların genellikle batı kısmında doğu kısmına oranla fazla yapılmasının nedeni ise coğrafi şartların farklılığı olarak izah edilmektedir.

Okuma, yazma ve basit hesaptan oluşan temel eğitimin, Katolik mezhebinin farklı tarikatlarına mensup kiliseler tarafından halka verilmesine müsaade edilirken, lise ve üniversite eğitiminin idaresi 1551 yılında I. Ferdinand'ın izniyle Avusturya topraklarına giren Cizvitlere verilmiştir. Eğitim sisteminde oldukça tecrübeli olan Cizvitler, Avusturya'da "Jesuitencollege" adı altında sayısız lise eğitimi veren kurumlar kurmuşlar ve yavaş yavaş üniversite yönetimini de ele geçirmişlerdir. Cizvitler, 1553 yılından itibaren "studia inferiora" (Alt eğitim) ile "studia superiora" (yüksek eğitim) adı altında iki kademeli bir lise eğitimi sunmuşlardır. Beş yıl süren birinci bölümün ilk üç yılında; Latince'nin yanı sıra Yunanca, Gramer, Okuma ve İlmihal, dördüncü yılında; ilk üç yılda verilen derslerin tekrarı haricinde Retorik, 5. yılında ise Retorik ile birlikte Poetik dersleri işlenmiş ve ayrıca bu dersler bilimsel verilerle desteklenerek Cizvitlerin eğitimde ne denli mahir oldukları ispatlanmaya çalışılmıştır. Yine beş yıl sürmesi planlanan ikinci bölümde ise; "yedi özgür sanat" ın önemli unsurlarına değinilmiş, ayrıca formasyon dersi özelliğini taşıyan "euriditio" dersinin yanı sıra tarih dersleri de verilmiştir.[79] İkinci bölümdeki eğitim, üniversitedeki felsefi bilimlerin hazırlık safhası sayılmıştır. Liselere verilen destek, Kaiser I. Leopold döneminde daha da artmış ve 20 Nisan 1674 tarihli fermanla lise öğrencilerinin Lisans ve Yüksek lisans öğretimine (Baccalaureatus et Magisterii) girişine hak kazandığını gösteren belge ile mezun olmasına karar verilmiştir.[80]

Cizvitlerin eğitim-öğretim misyonları halkın menfaatinden ziyade kendi menfaatlerine hizmet etmiştir. Zira halkın yüksek tabakadaki kısmını kendi üyeleri yaparak veya onların çocuklarını iyi yerlerde istihdam ederek nüfuzlarını artırmışlardır. Kendilerine olan saray desteğini sürdürebilmek amacıyla da aşağı tabakadaki halkın çocuklarına ücretsiz veya cüzi ücret alarak eğitim vermişler ve

[79] Aytaç, **Avrupa Eğitim Tarihi,** s.131
[80] Historische Commision der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, **Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen- Notizenblatt**, Wien 1858, VIII, s.429.

halkı Katolik mezhebine çekerek Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun himayesindeki Katolikliğin yayılmasına katkı sağlamışlardır.[81]

18.yüzyılda ise liseler oldukça fazla kalifiye öğretmene sahip olmuştur. Bunların arasında Sebastian Insbrugger, Friedrich Tillmez, Sebastian Mitterdorfer, Martin Dobrizhofer, Liesganig, Khell von Khellburg, Hofstaetter, Triesnecker, Sehrenk (Botanikçi) gibi önemli bilim adamları bulunmaktadır. [82]

1.1.3. İlk Yenileşme Dönemi Öncesinde İlk, Orta ve Lise Eğitimini Elinde Bulunduran Tarikatlar ve Cemiyetler

Hıristiyanlık dininin birçok mezhebe ayrılmasından sonra Habsburg İmparatorluğu "Roma Katolik" mezhebini kabul etmiş ve ülke sınırlarında da kendi düşüncesine yakın veya kendi mezhebine bağlı tarikatlara ve vakıflara eğitim faaliyetlerini yürütebilmeleri için izin vermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu savaşlar, salgın hastalıklar, maddi durum ve devletin eğitimci olarak görevlendireceği yeterli personelinin bulunmaması gibi nedenlerden ötürü eğitim kurumlarına veya eğitim adına yapılan faaliyetlere kilisenin dogmatik sistemi ve düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak her Katolik tarikatı kendi mezunlarının sarayda istihdam edilmesini ve böylelikle kendi okullarının ve tarikatlarının ayrıcalık sahibi olmasını istediğinden zaman zaman tarikatlar arasında bir rekabet ortamı oluşmuştur.[83]

İlk yenileşme döneminden önce eğitimde sözü geçen tarikatların bir kısmı ilk yenileşme döneminde ayrıcalıklarını kaybederken, bir kısmı imparotorluktaki faaliyetlerine devam etmişler, diğer bir kısmı da maddi problemlerden dolayı kendilerini feshetmişlerdir.

Habsburg İmparatorluğu'nda, ülkeye girişleri farklı tarihlerde olmasına rağmen Theresia dönemine kadar mevcudiyetini koruyan, erkekler ve kadınlar tarafından kurulmuş belirli vakıflar ve tarikatlar bulunmaktadır. Theresia döneminde ve hatta II. Joseph'e kadar Avusturya'da erkek tarikat üyeleri tarafından kurulmuş vakıflar şunlardır: Augustiner, Chorherren St. Augustin, Barmherzige, Barnabiten,

[81] Melanie Wald, "Jesuiten", **Enzyklopaedie der Neuzeit Online**, hrsg. Friedrich Jaeger, http://www.enzyklopaedie-der-neuzeit.de/download/jesuiten.pdf (ET: 11.10.2017), s.38- 40.
[82] **Archiv für österreichische Geschichte**, VIII, s.429.
[83] Peter Herdegen, **Schulische Prüfungen. Enstehung- Entwicklung- Funktion, Verlag Julius Klikhardt**, Bad Heilbrunn 2009, s.36.

Benediktiner, Dominikaner, Franziskaner, Kapuziner, Karmeliter, Minoriten, Paulaner, Piaristen, Praemonstratenser, Serviten ve Zisterzienser.[84] Kadınlar tarafından kurulanlar ise; Elisabetinerin, Englische Fraeulein, Salesianerin ve Ursulinen adlı kurumlardır.[85] Bunların dâhil olduğu ve toplam sayıları 80 olan vakıf ve manastırlar ruhban sınıfı mensupları tarafından yönetilmiştir. Vakıfların ve tarikatların genel yaşantısı her ne kadar teoloji ve mali alanı ilgilendirse de onların verdikleri eğitim, mezunlarının sarayda istihdam edilmesi ve halkla birebir ünsiyet kurabilmeleri nedeniyle sosyoloji ve eğitim sahasını da ilgilendirmektedir.

1.1.3.1. Cizvit Tarikatı (Jesuiten)

Katolik mezhebine mensup "Jesuiten" (Cizvit) tarikatı, 1534 yılında Paris'te "Ignatius von Loyola" tarafından kurulmuş ve bu topluluğun üyelerine de "Jesu" adı verilmiştir.[86] Ancak tarikat kurucusunun ismine ithafen tarikatın muhalifleri tarafından "Loyoliten" olarak adlandırılmıştır.[87] Cizvitler arasında hâkim olan hiyerarşiye göre, dini ve manevi liderleri olan papazlara tam bir itaatle bağlanmaları, bulundukları toplumda dikkat çekmemeye çalışmaları ve halkla yakın ilişkiler kurmaları mecburi kılınmıştır. Vatikan tarafından desteklenen bu topluluk özellikle Avrupa'da Protestanlık ve Anglikan mezhebine karşı bir muhalefet oluşturmuş ve Türk akınlarına karşı milli ve dini duyguları canlandırmaya çalışmıştır.[88]

Dini uygulamalarının yanı sıra okul kurallarını da Katolik mezhebine göre düzenleyen Cizvitlere, temel eğitim- öğretimde ortaya koydukları yeni yöntemlerden, dini ve bilimsel ilimlerden oluşan farklı ders müfredatından ve öğretmenlere verdiği mesleki eğitimden dolayı başlangıçta şüpheyle yaklaşılmış ve misyonları çok fazla benimsenemediğinden sadece şehirlerde okul kurmalarına izin verilmiştir. Okulların şehir merkezlerinde kurulmasından dolayı da köy ve kasabalarda yaşayan fakir halk onların verdiği ücretsiz temel eğitimden yeterince faydalanamamıştır. [89]

---

[84] Joseph Marx von Liechtenstern, **Statistisch-geographische Beschreibung des Erzherzogthums Oestreich unter der Ens**, Wien und Leipzig 1791, s.254-255.
[85] Liechtenstern, **Statistisch-geographische Beschreibung…**, s.255.
[86] Joseph Aschbach, "Jesuiten", **Kirchenlexikon**, Mainz 1850, III, s. 416; Johann Anton Fischer, **Handbuch der Paedagogik**, München 1832, s.40.
[87] Aschbach, **Kirchenlexikon,** III, s.416.
[88] Fischer, **Handbuch der Paedagogik**, III, s.41.
[89] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.25.

Cizvitler, lokal olarak inşa edilen manastırlardan ziyade, farklı yerlere yeni görevler için gönderilmeye hazır olmak zorunda olduklarından kendi imkanları ile yapılmış binalarda veya büyük evlerde faaliyetlerini yürütmüştür. Tarikatta eğitimci olarak görevlendirileceklerin bekâr ve itaat yemini etmesi de aranan şartlar arasında olmuştur.[90]

Habsburg İmparatorluğu'nda Georgs-Ritterorden[91] tarikatının feshedilmesinin akabinde Cizvitlere 25 Nisan 1551 yılında Viyana'da faaliyette bulunmalarına izin verilmiş ve bu tarikat Mart 1552 yılında Papst Petrus Canisius'a bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür.[92] 1551 yılından günümüze kadar varlıklarını korumuşlar ve 1773- 1814 yılları hariç, Habsburg İmparatorluğu'nda eğitim çalışmalarında öncü olmuşlardır. Cizvitler, ilk aşamada 50 öğrenciden oluşan ve Latince temel eğitim veren sınıflar açmıştır. 1554 yılında ise 5 sınıftan ve 300 öğrenciden oluşan bir lise açmışlar ve bir yıl sonra da kendilerine şehrin merkezi yerlerinden biri olan *"Am Hof"* daki *"Karmeliterkloster"* manastırına taşınmalarına müsaade edilmiştir.[93] Am Hof, Cizvitlerin bu bölgeye yerleşmesinden 1773 yılına kadar "Bei den Oberen Jesuiten" (Yüce Cizvitlerin yeri) olarak adlandırılmıştır. Cizvitler, Katolikliğin doğru bilinmesi ve herkes tarafından okuyarak anlaşılabilmesi amacıyla kralın isteği üzerine Hıristiyan öğretilerini kapsayan küçük bir kitapçık da hazırlamıştır.[94]

---

[90] http://www.jesuitenkirche-innsbruck.at/at/spirituelles/orden.php (ET: 16.01.2017)

[91] ***Georgs- Ritterorden:*** Kayser III. Friedrich ve Papa II. Paul'un teşvikleri sonucunda 1 Ocak 1469 yılında Roma'da Johann Siebenhirter tarafından kurulan tarikatın asıl görevi, Türk tehlikesi altında bulunan Avusturya eyaletleri Kaernten, Krain ve Steiermark' da bir savunma merkezi kurmak ve Türklere karşı savaşmaktır. Tarikat yöneticisi "Hochmeister" (Yüce Usta) olarak adlandırılmıştır. Tarikat, Avusturya'da ilk önce eski Benedikt tarikatının manastırı bulunan Millstatt'ı, ikinci olarak da Wiener Neustadt'ı kendisine merkez seçmiştir. Tarikat üyelerinin hastalarla ilgilenme gibi bir misyonları da olmuş ve ayrıca kırmızı, sarı ve yeşil renkte hiçbir şey giymemeleri ve günlük yaşamlarında da bunları kullanmamaları istenmiştir. Ancak belirli günlerde kırmızı haç taşımalarına müsaade edilmiştir. Tarikat, özellikle Kayser I. Maximillian tarafından desteklenmiş ve onun ölümünden sonra da etkisini hızla kaybetmiş ve sahip olduğu varlıkları da 1598 yılında Graz Cizvit Kolejine devretmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Heinrich Koller, "Der St. Georgs- Ritterorden Kaiser Friedrichs III.", **Die geistlichen Ritterorden Europas**, (417-429), Josef Fleckenstein (Ed.), Manfred Hellmann, Sigmaringen 1980; Josef Plösch, "Der St. Georgsritterorden und Maximilians I. Türkenplaene von 1493/94", **Festschrift Karl Eder zum siebzigsten Geburtstag**, (33-56), Helmut J. Mezler- Andelberg (Hrsg.), Innsbruck 1959; Walter Franz Winkelbauer, "Kaiser Maximilian I. und St. Georg", **Mitteilungen des Österreischischen Staatsarchivs**, Wien 1954, VII, s.523-550)

[92] Anton Klein, **Geschichte des Christenthums in Oesterreich und Steiermark**, Wien 1842, IV, s.134,137.

[93] Klein, **Geschichte des Christenthums**, s.131.

[94] "Inbegriff der christlichen Lehre" (Latince, summa doctrinae christianae) (Hıristiyan öğretilerinin doktrinleri) adıyla Canisius tarafından yazılan ve 1554 'de basılan kitap sadece Avusturya'da değil bütün Katolik ülkelerde dağıtılmıştır. Ferdinand söz konusu kitabın basılmasını hem Katolik

Cizvitler, 1556 yılında ***Prag***'da, 1561'de bugünkü Slovakya'daki ***Tyrnau***'da, 1562 'de ***Innsbruck***'da, 1564'de günümüzde Polonya sınırlarında olan ***Braunsberg an der Ostsee*** ve 1565'te ***Pultusk***'da, 1566'da bugünkü Çekoslovakya'da bulunan ***Olmütz*** bölgesinde,1572'de ***Graz***'da, 1608'de ***Linz*** eyaletlerinde faaliyetlerine başlamışlar; daha sonra ise buralarda seminerler vererek veya kolejler açarak eğitim çalışmalarını hızlandırmışlardır.[95] Habsburg İmparatorluğu'nun diğer ülkeleri olan Polonya'da 1574, Bohemya'da da 1622 yılında Cizvitlerin hâkim olduğu eğitim anlayışı başlamıştır. Cizvitlerin kurduğu kolejler genellikle zengin ve asil ailelerin çocuklarına hizmet etmiştir.[96] Cizvit okullarında her çocuğun müzik dersi alması ve bu hususta alıştırma yapması gerektiğinden özellikle fakir halkın çocukları kilise korolarında görev yapmıştır. Ayrıca koroda görev yapan gençlere ve çocuklara kendi binalarında seminerler vererek eğitmeye ve aynı zamanda tarikata kazandırmaya çalışmışlardır.[97] Bazı fakir üniversite öğrencilerine de burs veren Cizvitler, kısa zamanda bilim adamlarından ve akademisyenlerden oluşan bir topluluğa da sahip olmuştur.

Cizvitler, yerel halktan ziyade yöneticilerden ve gençlerden büyük destek görmüş ve hatta Arşidük Karl, onların okullarındaki öğrenci sayılarının azalmaması için soyluların çocuklarını eğitim için yurt dışına göndermelerini yasaklamıştır. Ancak bu yasakta veba hastalığı nedeniyle öğrenci sayısında gerçekleşen azalma durumu da göz önüne alınmalıdır. Zira 1577'li yıllarda veba hastalığı nedeniyle eğitim-öğretime üç yıl ara verilmiştir. Cizvitlerin gerçek anlamda en büyük destekçisi Avusturya Arşidükü I.Ferdinand (1521-1564) olmuş ve Am Hof'da "Haus der Schrans" adlı binayı alarak onlara bağışlamış; ayrıca yıllık 1000 florin para ile onların odun, şarap ve gıda maddesi ihtiyacını karşılamıştır.[98] 17.yüzyıldan itibaren Am Hof'da Cizvitler tarafından başka okullar da açılmış, hatta ilk yenileşme

---

mezhebinin yayılmasını hem de Türklere karşı dini duyguları canlandırmak amacıyla istemiştir. Ayrıca basılan bu kitap, Avusturya'da oldukça etkin olan Protestanlık mezhebine karşı da bir önlem olarak görülmüştür. (Bkz. **Niederösterreichisches Landesgymnasium, Jahres-Bericht des Nieder-Österreichischen Landes-Gymnasiums zu Horn**, Horn 1874, Band II, s.10.

[95] http://religion.orf.at/stories/2585565/ (ET: 18.01.2017).

[96] Klein, **Geschichte des Christenthums**,.s.134.

[97] Klein, **Geschichte des Christenthums**,.s.134.

[98] **Jahres-Bericht des Nieder-Österreichischen Landes-Gymnasiums zu Horn**, Band II, s.10.

döneminde pilot okul seçilecek olan "bei St. Anna deutsche Schulen" okulu da yine Cizvitler tarafından kurulmuştur.[99]

1561 yılında, Avusturya'daki manastır ve kiliselerin sayısı üzerine bir araştırma yapılmış ve eğitim vermeyen okulların aktif tarikatlara devredilmesi sağlanmıştır. Sayıma göre; 5 eyalette (Österreich, Steiermark, Krain, Kaernten ve Görz) 132 manastır, 436 keşiş, 160 rahibe, 199 kilise hizmetlisi ve burada eğitim gören 443 çocuğun mevcut bulunduğu görülmüştür. [100]

Kayser II. Ferdinand'ın (1619-1637) oğlu olan Arşidük Leopold Wilhelm von Österreich (1614-1662) ise ölümünden önce hem Cizvit vakfının vakfiyesini oluşturmuş hem de bir vasiyetname bırakarak kendi şahsi kütüphanesini Cizvit eğitim kurumuna bağışlamış ve ayrıca 50.000 Gulden parayı da 1665 yılında Neustadt'da kurulacak olan Cizvit koleji vakfına hediye ettiğini ifade etmiştir.[101]

Cizvit vakfına oldukça yüklü bağışta bulunan bir diğer kişi de aslen bir Türk olan ve Budin kuşatmasında esir alınarak Katolikliği benimseyen Franz von Zeugenberg'dir.[102] Zeugenberg, 1737-1745 yılında Wienervorstadt'ta St. Leopold isimli bir kilise ve papazların kalacağı konutlar inşa ettirmiş ve bunları da Cizvitlere bağışlamıştır. Ayrıca Zeugenberg, Kayser tarafından Neustadt'ta belirlenen yerde yeni bir konutun inşa edilmesi amacıyla 40.000 Gulden para yardımı yapmıştır.[103]

Kayser I. Leopold'a (1658-1705) ithaf edilen söz konusu vakıf, Cizvit kolejlerinin sayılarının artmasında ve yeni okullar kurulmasında oldukça etkili olmuştur. Vakfın desteğiyle Kasım 1666 yılında Wiener Neustadt bölgesinde dört gramer sınıfından oluşan bir lise açılmış ve 1667 yılında "Poetik" adlı 5.sınıf ve bir

---

[99] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.3.

[100] **Jahres-Bericht des Nieder-Österreichischen Landes-Gymnasiums zu Horn**, Band II, s.11

[101] Leopold der Heilige, **Schutzpatron von Österreich**, Wien 1835, s.244

[102] Franz Schweickhardt Ritter von Sickingen, **Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens: durch umfassende Beschreibung aller Burgen, Schlösser, Herrschaften, Staedte, Maerkte, Dörfer, Rotten,** Wien 1832, Band IV, s.163.

[103] J. Hochleitner, **Leopold der Heilige. Schutzpatron von Oesterreich**, Wien 1835, s.244; Franz Schweickhardt von Sickingen, **Der Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens, Darstellung der k.k Stadt Wiener Neustadt**, Wien 1834, s.148; Schweickhardt, **Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich…**, s.163**.** (Franz von Zeugenberg'in ismi bazı literatürde farklı aktarılmış ve doğrusunun "Franz Freiherrn von Csonkabeg" olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca onun bağışladığı miktarın da 25.000 Gulden olduğu bildirilmiştir. Bunun için bkz. Ferdinand Carl Böheim, **Chronik von Wiener Neustadt**, Wien 1830, Band II, s.138.

yıl sonra da "Rhetorik" adlı altıncı sınıfın eklenmesiyle okul oldukça büyümüştür. Okul, 160 öğrencinin ders görebileceği bir mimaride düzenlenmiş ve eğitim ücretsiz olarak verilmiştir. Ancak zikrolunan okula kırsal kesimden veya uzak bölgelerden gelen fakir öğrenciler, okulun öğrenci yurdu olmadığından barınma ve beslenme ihtiyaçları için kapıcı ve hizmetli olarak çalışmış veya ek ders vererek para kazanmak zorunda kalmışlardır. Okul 18 Ekim'deki "St. Lukastag" (Kutsal Lukas günü) gününde başlamış ve geçimlerini ise sergiledikleri tiyatro oyunları ile sağlamıştır.[104] Tiyatrolara katılım, yerel halk arasındaki kendi mensuplarının desteğiyle oldukça artmış ve burada ciddi bağışlar toplanmıştır. Günlük ibadetlerini ise sesli ve beraber icra etmişler ve böylelikle hem kendi aralarındaki bağ güçlenmiş hem de motivasyonları artmıştır. Latince, zikrolunan okulların temel eğitim dili olmuş ve öğrenciler kendi aralarında Latince konuşarak bilgilerini artırmıştır.

Cizvitler, üniversite öğrencilerinin tarikatlarına katılımını artırmak ve kendi akademisyenlerinin rahatlıkla ayinlere dahlini sağlamak amacıyla Viyana şehrinin merkezinde ve üniversitenin hemen yakınında 1628 yılında yapımına başladıkları ve 1631 yılında tamamladıkları "Universitaetskirche" (Üniversite Kilisesi) adlı kiliseyi yaptırmışlardır.[105] 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasından Cizvitlerin Okulu da oldukça etkilenmiş, Viyanalı öğrencilerinin yarısı Wiener Neustadt'a kaçmış ve Cizvitler de halkı Türklere karşı galeyana getirerek Katolikliği savunmaya çalışmıştır.[106] Ayrıca 1703 yılında Macar ihtilalinin gerçekleşmesiyle dersler bölünmüş ve imparotorun askerleri bölgeyi kontrol altına almıştır.[107] 1717' de hüküm süren ve birçok insanın ölmesine neden olan veba hastalığı Avusturya topraklarında bir kez daha kendisini göstermiş ve okulun 165 öğrencisi vebadan hayatını kaybetmiştir.[108] Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1705 yılında Avusturya'da aynı zamanda St. Anna okulunun müdürü olan ve baş mürit olarak adlandırılan kişinin

[104] Fischer, **Handbuch der Paedagogik**, s.41
[105] Carl Weiss, **Alt- und Neu- Wien in seinen Bauwerken**, Wien 1865, s.89.
[106] Karl Weiss, **Geschichte der Stadt Wien**, Wien 1872, Band II, s.74.
[107] **Geschichte der Jesuiten-mit Illustrationen**. **Von einem Klosterzögling**, Wien 1870, s.313.
[108] 1611 yılında özellikle Tirol eyaletinde veba hastalığının gözükmesiyle Innsbruck ve Hall şehirlerindeki okullar kapanmış ve öğrenciler evlerine gönderilmiştir. Ancak buna rağmen pek çok insan vebadan hayatını kaybetmiştir. Cizvit din adamları da veba hastalığı sırasında hastaların bakımı ile uğraşmış, ölenlerin ise dini uygulamalarla defnedilmesini sağlamıştır. Bahsi geçen dönemde Profesör Albert Danner, Melchior Kestlau, Georg Schrader, vb. akademisyenler de hayatlarını veba nedeniyle kaybetmiştir. (Bkz. Felix Joseph Lipowsky, **Geschichte der Jesuiten in Tyrol**, München 1822, s.98)

yönetiminde 1242 Cizvit ve 12 dini görevli bulunmaktadır. [109] Ayrıca 28 kolej ve 23 kilise ile birlikte yapılmış faaliyet merkezi de söz konusu tarikatın eğitim sahası olmuştur.

1747 yılına gelindiğinde oldukça zengin olan söz konusu tarikat, birçok kurumu elinde bulunduran bir yapı haline gelmiştir.[110] 18. yüzyılın ilk dönemlerinde, VI. Karl tarafından liselerde, akademilerde ve üniversitelerde gerçekleştirilmek istenen bazı reform çalışmalarına pedagojik alandaki uzmanlıkları nedeniyle Cizvitler de müdahil olmuştur. Söz konusu yüzyılda, okuma- yazmanın haricinde ata binme, dans etme ve Latince dersleri verilen Cizvit Şövalye akademileri (Ritterakademie) soylular tarafından oldukça revaçta olan kurumlar haline gelmiştir. 1752 yılında kraliçe Theresia'nın vakfına bağlı "k.k. Militaerakademie"[111] nin Cizvit şehri olarak bilinen Neustadt'da kurulması da aslında Cizvitlerin maddi ve manevi desteğinin alınması amacıyla yapılmıştır. Ancak bu okulların saygınlığı daha sonra yürürlüğe konulacak olan ve "herkes için eğitim" düşüncesi altında uygulanan okul reformu ile 1774 yılında sona ermiş ve bu okullar yavaş yavaş kapanmaya başlamıştır.

1773 yılında Avrupa'da geniş bir örgütlenmeye sahip olan Cizvitler, kendileri hakkındaki olumsuz raporlar, ehil olmayan insanların bu tarikatın menfaatlerinden yararlanarak devlet işlerine karışması gibi nedenlerden dolayı, Katoliklerin güvenini kaybetmiş; bunun üzerine Papa XIV. Clement tarafından yayınlanan bir bildiriyle bu tarikatın imtiyazlarına son verilmiştir.

Cizvitlere tanınan imtiyazların ortadan kaldırılmasından sonra Cizvit vakfı, eğitim verdiği kurum ve manastırları devlete devretmek zorunda kalmış ve 1783 yılında da kendisini feshetmiştir. Cizvitlerin haklarına sınırlama getirildikten sonra, tarikatın üyeleri sınır dışı edilmemiş; din, eğitim ve bilim alanlarında münferid olarak çalışmalarına devam etmişlerdir. Cizvitlerden devir alınan bazı manastır binaları kışla olarak kullanılırken kiliseler ise kutsallığından arındırılarak dans

[109] http://religion.orf.at/stories/2585565/ (ET: 18.01.2017) (ORF televizyonunda yayımlanan "Jesuiten in Österreich feiern 450-Jahr- Jubilaeum" adlı yazıdan alıntı yapılmıştır).
[110] Schweickhardt, **Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich…**, s.163.
[111] Maria Theresia tarafında kurulan askeri bir okuldur. "Maria Theresia döneminde Eğitim- öğretim" kısmında mezbur okulun kurulmasına ve müfredatına değinilecektir.

salonlarına çevrilmiştir.[112] Ancak Cizvitlerden Avusturya yönetimine kalan en önemli miras onların devasa kütüphaneleri olmuştur.

1.1.3.2. Piaristen Tarikatı

Latince *"Patres Scholarum Piarum"* veya Almanca *"Die Vaeter der frommen Schulen"* (Dinî Okulların Babası) adı verilen bu tarikatın kurucusu İspanyol Jose de Calasanza, 1597 yılında Roma'da Avrupa'nın ilk ücretsiz temel eğitim veren okulunu açmış ve fakir halka ders vermiştir. Piaristen adı verilen bu tarikat, Avusturya coğrafyasına 1631 yılında Nikolsburg (Mikulov/ Çekoslovakya) bölgesinde ilk heyetlerini kurmasıyla girmiş ve daha sonra da Morovya ve Bohemya bölgesinde heyetlerin kurulmasına devam etmiştir.[113] Bohemya ve Moravya bölgesinde oniki tarikat üyesi, 1657 yılında dört sınıftan oluşan eski bir binada elli çocukla eğitim-öğretime başlamıştır. Sonraki üç yıl içinde tarikatın eğitim faaliyetleri artmış ve okula yeni sınıflar eklenmiştir.

1679 yılında öğrenci sayıları yüzü aşmıştır. Viyana'daki ilk faaliyetleri ise 1697 yılında ***"Josefstadt"*** adıyla bilinen semtte başlamış ve 16 Kasım 1701 yılında ücretsiz eğitim veren üç Almanca ve iki Latince sınıftan oluşan ***"P.P. Piaristen in der Josefstadt"*** adlı bir eğitim kurumu kurmuşlardır.[114] Okulda eğitim- öğretim gören 453 öğrencinin 75 tanesi lise öğrencisidir ve bu sayı 1726 yılına kadar 244'e ulaşmıştır.[115] Piarist okullarında okuma-yazma ve hesaplama öğretilirken, Latince okullarında ise; Latince dilinin öğretilmesi yanında Matematik ve Coğrafya dersleri de verilmiştir.[116] Latince okullarının ilk basamağındaki öğrencilerin yaşları 7 ile 15 yaş arasında olmuştur.

1754 yılında Piaristen tarikatı, Viyana'nın Wieden ilçesinde[117] bir kilise ve kilisenin hemen yanına da ***"St. Thekla"*** adını verdikleri bir eğitim müessesesi

---

[112] Schweickhardt, **Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich…**, s.163.
[113] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.25.
[114] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.3.
[115] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.26.
[116] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.3.
[117] Viyana şehri, 1850 yılından başlayan ve 1954 yılında tamamlanan bir çalışmanın sonucunda 23 merkez ilçeye bölünmüştür. Çalışmada, Viyana şehrine bağlı olan ilçelere sık sık değinileceğinden ilçeler ile ilgili kısa bir bilgi vermek gerekmiştir. Viyana, kuruluşunda surlarla çevrili bir şehir olduğundan bölgelere ayırmada merkezi bir daire gibi düşünülmüş ve merkezde olan kısım "1. Bezirk" veya "İnnere Stadt" adıyla adlandırılmıştır. Diğer ilçeler de bu halkanın etrafına orantılı bir

kurmuşlardır. Ancak ilk mabedleri 1716 yılında yapılan ***"Piaristenpfarre Maria Treu"*** kilisesi olmuştur.[118] Ayrıca Piaristler, Laimgrube'de bulunan ***"Savoyschen Akademie"***nin (Savoyen Akademisi) kilisesinde de öğrencilerine ders vermişlerdir.[119]

Piarist tarikatının özellikle 18. yüzyılda eğitim teşkilatında daha aktif görülmesinin nedeni, söz konusu dönemde Cizvitlerin eğitim sistemine karşı olan seslerin yükselmesi ve eleştirilerin artmasıdır. 18.yüzyılda, Avusturya topraklarının genelinde Piaristen tarikatına ait 24 lise bulunmaktadır. Piarist tarikatı mensuplarının edebiyat alanında yapmış oldukları faaliyetler oldukça beğenilmiş ve ayrıca 18.yüzyılda orta öğretimde öncü bir rol oynamaya başlamışlardır.

Cizvitlerin ayrıcalıklarına son verilmesinden sonra eğitimde Piarist ve Benediktiner tarikatı mensupları söz sahibi olmuş ve Latince arka planda tutularak Almanca önem kazanmıştır.[120] Ayrıca ***Krems***'deki Cizvitlere ait lise önce Benediktiner tarikatına sonra da Piaristen tarikatına devredilmiştir.[121] 1773-1849 yılları arasında Theresianum Akademisi'nde dersler Piaristen tarikatı mensubu öğretmenler tarafından verilmiştir.

1.1.3.3. Benediktiner Tarikatı

Roma- Katolik kilisesine bağlı bir tarikat olan ve Latince'de *"Ordo Sancti Benedicti"* olarak ifade edilen Benediktiner tarikatı, Benedikt von Nursia (Aziz Benedikt) tarafından 529 yılında İtalya'da kurulmuş ve batıdaki tarikatların en eskisi olarak zikredilmiştir. Tarikat, misyonlarını ***"Ora et labora et lege"*** (ibadet et, çalış ve oku) olarak duyurmuş, eğitimin ve dini yaşantının mutlaka manastır yaşantısı

şekilde yerleştirilmiştir. Şehrin diğer ilçelerinin isimleri ve numaralandırılması şöyledir: "2. Bezirk" veya "Leopolstadt", "3.Bezirk" veya "Landstrasse", "4. Bezirk" veya "Wieden", "5.Bezirk" veya "Margareten", "6.Bezirk" veya "Mariahilf", "7.Bezirk" veya "Neubau", "8.Bezirk" veya "Josefstadt", "9. Bezirk veya "Alsergrund", "10.Bezirk" veya "Favoriten", "11. Bezirk" veya "Simmering", "12. Bezirk" veya "Meidling", "13. Bezirk" veya "Hietzing", "14. Bezirk" veya "Penzing", "15. Bezirk" veya " Rudolfsheim-Fünfshaus", "16. Bezirk" veya "Ottakring", "17. Bezirk" veya "Hernals", "18. Bezirk" veya "Waehring", "19. Bezirk" veya "Döbling", "20. Bezirk" veya "Brigittenau", "21. Bezirk" veya "Floridsdorf", "22. Bezirk" veya "Donaustadt", "23.Bezirk" veya "Liesing" dir.

[118] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**, s.4.

[119] Otto Biba, **Der Piaristenorden in Österreich-Seine Bedeutung für bildende Kunst, Musik und Theater im 17. ve 18. Jahrhundert**, Eisenstadt 1975, s.68.

[120] Notker Hammerstein, Ulrich Herrmann (hrsg.), **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte,** Verlag C.H.Beck, München 2005, Band II, s.346.

[121] Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, II, s.346.

içeresinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Tarikatın kuruluş esnasında manastırların birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri uygun bulunmuş ve hatta bu durum tarikatın yayılmasını hızlandırmıştır. Ancak her manastırın Benedikt Konfederasyonu'na bağlı olması ve manastırların artması ile birlikte oluşan otorite sorunu tarikatta ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

Aziz Benedikt, *"Kim olursan ol, gökyüzündeki vatanına gitmek için acele ediyorsan evvela (dinin) basit kurallarını kabul et ve İsa'nın yardımını iste! Sonrasında sen Tanrı'nın korumasında olacak, bilgi ve erdemde de yüksek derecelere ulaşacaksın!"*[122] ifadesiyle hem verdiği eğitimin amacını açıklamış hem de eğitimin ancak Tanrı'nın istediği kimselere nasip olacağını ifade etmiştir. Beyan edilen cümleden de anlaşıldığı üzere, tarikatın mensupları kendilerini seçilmiş olarak görmüşler ve belki de bu nedenden ötürü her bir manastır birbirinden bağımsız olarak faaliyette bulunmuştur.

Başta İtalya'da olmak üzere sayısız üyesi bulunan Benediktiner tarikatı manastırlarında en tepede ***"Abt"*** unvanı verilen ve tarikatın üyeleri tarafından seçilen ***"Başrahip"*** bulunmaktadır.[123] Başrahip olan kişiye yönetimde ***"Kellner"*** adı verilen ve manastır dışındaki işlerle ilgilenen kişi ile dini işlerden ve görevlerden sorumlu ***"Propst"*** (Dekan) yardımcı olmuştur. Manastırda yaşayabilmek için iffetli olmaya yemin etmek, vaktini manastırda geçirmek ve itaatkâr olmak gibi şartlar aranmış ve manastır yaşantısına dâhil olmak isteyen herkese müsaade edilmiş, ancak tam anlamıyla kabulleri belirli bir deneme sürecinden sonra gerçekleşmiştir. ***"İtaat"*** kavramı Benedikt manastırlarında oldukça önemli olmuş ve zikrolunan hususta en küçük bir ihmal dahi hoş karşılanmamıştır. Üyelerinin mal ve mülk sahibi olmasına da izin verilmemiş ve ***"kişinin mülkü elinde olmalıdır"*** denilerek kitapların önemine ve müritlerin çok fazla okumasına değinilmiştir.[124] Manastır dışına sadece erzak temini ve acil durumlar nedeniyle çıkılmıştır.[125] Manastırlardaki günlük yaşantı çalışma ve ibadet zamanı olarak ayarlanmış ve buna göre; günde 7 kez Tanrı'nın övüldüğü toplu dua saati, 2 saat öğrenilenlerin tekrarı, ilahilerin söylenmesi ve

[122] http://www.benediktiner.de/ (ET: 13.02.2017).
[123] Pius Schmieder, **Die Benediktiner-Ordensreform des 13. und 14. Jahrhunderts: Beitraege zur Geschichte des Benediktinerordens**, Linz 1867, s.8.
[124] Aschbach, **Kirchenlexikon,** I, s.639.
[125] Schmieder, **Die Benediktiner-Ordensreform…**, s.8.

öğretilmesi, Pazar ve kutsal günlerde ***"heilige Messopfer***" (kutsal ruhun kurban edilmesi) ayini yapılmıştır. Manastırdakiler için "7" sayısının önemli olduğunu söylemek doğru olabilir, zira Tanrı'nın günde 7 kez övülmesi ve günlük çalışma saatinin 7 saat olması bunu doğrular niteliktedir. Manastırlarda eğitim, kara tahta, tebeşir ve eğitim için gerekli aletlerle verilmiş ve her manastırda mutlaka bir kütüphane olmasına da dikkat edilmiştir. Özellikle oruç tutulan zamanlarda el yazması olan bilimsel eserlerin değiştirilerek okutulması, Benedikt tarikatının yeni kurulan devlet okullarında görevlendirilmesinin sebeblerinden biri olmuştur. Eğitim faaliyetlerinin haricinde tarikat mensupları manastırın ihtiyacını karşılamak amacıyla tarımla uğraşmışlar ve manastırdakilere ibadet şevklerinin azalmaması için belirli ağırlıkta ekmek ve belli bir ölçüde şarap vermişlerdir.[126] Et yemek ise sadece hastalara özgü bir durum olmuştur.[127] Haftada iki kez oruç tutan Benedektiner tarikatı mensupları, Eylül ayının ortasından Paskalya Bayramına kadar günde sadece bir kez yemek yemeyi de kendilerine zorunlu kılmışlardır.

Tarikatın üyeleri bulundukları iklime uygun olarak giyinmişler ve elbiselerinin kumaşının da buna uygun olmasına dikkat etmişlerdir. Manastırda ve kilisede "Kutte" adı verilen siyah renkte boydan elbise veya da önü kapalı ve kapşonlu cübbe olarak açıklanabilecek kıyafetler giyerken, tarlada ise "Scapulier" adı verilen açık renk kıyafet giymişlerdir.[128]

Manastırda ödül ve ceza yöntemi de uygulanmıştır. Eğitimini başarılı ile bitirenlerin görevlendirilmesi veya ödüllendirilmesi başrahibin piskoposa bildirmesiyle olmuş, cezalandırmalar ise; eğer hata gerçekten büyükse yapılmıştır. Cezalar öncelikle ibadetlerde cemaatten ayrı tutulma, ilişkileri kesme ve en sonunda da manastırdan atma şeklinde kademe kademe uygulanmıştır.

Manastırdakiler dışarı çıkamamasına rağmen; fakirler, evsizler ve hastalar ihtiyaçlarının temini için sık sık manastırlara uğramışlardır.[129] Toplumsal ve sosyal işlevi de olan Benediktiner manastırlarına bağışların fazla olması, ebeveynlerin

[126] Aschbach, **Kirchenlexikon,** I, s.639.
[127] Schmieder, **Die Benediktiner-Ordensreform…**, s.8.
[128] Aschbach, **Kirchenlexikon,** I, s.639.
[129] Johannes Jung, Gerhard Schlass, Friedrich Wally, Edgar Weiland, **Das Schottengymnasium in Wien: Tradition und Verpflichtung**, Wien, Köln, Weimar 1997, s.19.

çocuklarını onların kilisesine bağışlamasına ve söz konusu tarikata katılımın oldukça yoğun olmasına neden olmuştur.

Benediktiner tarikatının bilime ve sanata önem vermesi, bu tarikata mensup birçok bilim adamının ve sanatçının yetişmesine, tarım faaliyetleriyle ülke ekonomisinin artmasına, bilim adamlarının çalışmaları ve tüccarların etkisiyle de İtalya haricinde İspanya, Almanya, İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi diğer Avrupa ülkelerine yayılmasına neden olmuştur. Avrupa'da genellikle vâkıfına, ancak bunun yanı sıra belirli bir kişiye atfedilen vakıflar sayesinde bu tarikat, birçok manastır eğitimi veren okullar açmıştır. Manastır okullarında eğitim; ***"innere für die oblati"*** (manastırda kalan çocuklar için) ve ***"aussere für die oblati"*** (dışarıdan gelenler için) olmak üzere iki bölüme ayrılmış ve ***"niedere"*** adı verilen alt sınıfta herkesin eğitim alması amacıyla temel eğitim verilirken, ***"höhere"*** adı verilen üst sınıfta ise yedi özgür sanatın da dâhil edildiği eski bilimsel çalışmalar ve kutsal kitaplar ders olarak görülmüştür.[130] Benediktiner tarikatının dini görevlileri bulundukları ülkelerde oldukça rağbet görmüş, prenslerin eğitimi, saray danışmanlığı, yargıçlık, sanatsal faaliyetler, yasa kitaplarının hazırlanması, dini pozisyonların idaresi ve denetlenmesi onların hâkimiyetine bırakılmıştır.

Benediktiner tarikatı, Avusturya'da 1618 yılında Melk kasabasında kurdukları manastır ile faaliyetlerine başlamıştır.[131] Ancak Melk'ten daha önce Viyana'da 1418 yılında Benediktiner mensuplarına verilen Schottenkirche (Schotten kilisesi), oldukça zengin ve büyük bir vakıf olan "Benediktinerstift zum Schotten" vakfının da burada kurulmasıyla manastıra dönüştürülmüştür.

17.yüzyılda Benediktiner tarikatı, felsefi bilimler dersleri veren liseler kurmuş ve 1807 yılında da Kayser tarafından onaylanan ve ***"Schottengymnasium"*** adı verilen yeni bir lisenin açılması ile de 19.yüzyılda da eğitim faaliyetlerine devam ettiğini göstermiştir.[132]

[130] Jung, vd, **Das Schottengymnasium in Wien,** s.24.
[131] Aschbach, **Kirchenlexikon,** I, s.646.
[132] http://www.schotten.wien/schottengymnasium/schulgeschichte/ (ET: 11.10.2017)

1.1.3.4. Ursulinen Tarikatı

1535 yılında Angela Merici tarafından kurulan bu cemiyetin amacı; kızların Hıristiyan dinine uygun şekilde yetiştirilmesini ve ahlâksız çevresel faktörlerden onların korunmasını sağlamaktır.[133] 1660 yılında imparator III. Ferdinand'ın dul eşi imparatoriçe Eleonore'nin davetiyle Viyana'da faaliyetlerine başlayan bu tarikat 1670 yılında Klagenfurt, 1679 yılında Linz, 1686 yılında Graz, 1695'de Salzburg ve 1705'de ise Innsbruck'da faaliyetlerini genişletmiştir.[134] Söz konusu tarikatın üyeleri, Linz şehrinde bir manastır kurmaları için hem Kayser hem de yerel idareci tarafından destek görmüşlerdir. 1679 yılında yapımı tamamlanan yeni binalarında 1680 tarihinde eğitim- öğretime başlamışlar ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Okuma-yazma ve din dersinin yanı sıra kızlar için gerekli olan el işlerinin öğretilmesi ve bu eğitimin ücretsiz olarak verilmesi kızları iyi bir anne adayı olarak yetiştirme amacı taşımaktadır.[135] Zikrolunan okullarda zengin- fakir, ülke vatandaşı olan veya olmayan herkesin aynı sınıfta eğitim alması ve bunlara ek olarak Pazar günü öğleden sonra hizmetçilere ve ev hanımlarına dini konularda ders verilmesi onları toplum nezdinde daha da saygıya değer hale getirmiştir.[136]

Yatılı okul olarak eğitim veren bu tarikatın okulları "İnnere Schule" (İç Okul) şeklinde isimlendirilmiş ve alan bakımından manastır okullarından bu nedenle ayrılmıştır. Bu okulun günlük programı aşağıda bir tablo halinde verilmiştir.

[133] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.27; Dagmar Elisabeth Zorzi, "**Ursulinen und Englische Fraeulein- Die Motive und paedagogischen Intentionen ihrer Gründerinnen Angela Merici und Mary Ward**", (Magisterarbeit, Üniversitaet Wien/ Padaegogik, Wien 2011), s.24.

[134] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.27.

[135] Elisabeth Kautz, "**Erziehungstaetigkeit der Ursulinen"**, (Dissertationsarbeit, Universitaet Wien, Philosophischen Fakultaet Wien 1950), s.131.

[136] **Mainfraenkisches Jahrbuch für Geschichte und Kunst,** Würzburg 2007, Cilt LIX, s.258

Tablo 1: Ursulinen Tarikatı Okullarının Günlük Programları[137]

Ursulinen Tarikatı Okullarının Günlük Programı	
Ders saatleri ve yapılan işlerin zamanı	**Görülen ders veya yapılan işler**
07.30	Öğrencilerin sınıfa (varsa dışarıdan öğrenci, okula) gelme saatleri
08.00	Eğitimcinin derse gelmesi
08.00- ~10.30	Dua ve tefekkür saati
10.30 - ~11.30	Din dersi
11.30- ~12.30	Dikiş ve el işleri dersi
Saat 15.00'a kadar	ABC (Alfabe öğretimi) ve Einmaleins dersi (Çarpım Tablosuna giriş)
15.00-16.00	İbadet, sabah öğrendikleri din dersinin değerlendirmesi ve sorularla tekrarı
16.00	Çocukların kiliseye gitmesi, orada "Salve Regina" adlı bir ilahinin söylenmesi (bu ilahi her gün söylenir ve ilahide Salve Regina (Kutsal Kraliçe) olarak adlandırılan Meryem Ana'ya bir ağıt söz konusudur).
17.00	Öğrencilerin eve gönderilmesi

Ursulinen tarikatındaki eğitimcilerin eğitilmesi önce pratik bir öğrenme yöntemi ile olmuş, ancak daha sonraları bu eğitimcilere seminerler verilerek onların eğitim hususunda daha da kalifiye olması sağlanmıştır. Ursulinen tarikatı kuruluşundan günümüze kadar oldukça etkin bir tarikat olmuş ve tarikat üyeleri manastırlarda veya evlerde yaşantılarına devam ederek faaliyetlerine devam etmişlerdir.[138]

1.1.3.5. Englische Frauelein (İngiliz Genç Kızlar) Cemiyeti

Maria Ward tarafından 1609 yılında kurulan ***"Institutum Beatae Mariae Virginis"*** (Kutsal Bakire Meryem Enstitüsü), Alman coğrafyasındaki adıyla ***"Englische Fraeulein"*** cemiyetinin amacı; kız çocuklarının ve genç bayanların küçük yaşlardan itibaren dindar olarak eğitilmesi ve dini alanda ya da başka alanlarda bir meslek sahibi olmasını sağlamaktır.[139] Keşişlik durumu olmadan ve koro halinde dua etmeden yaşayan bu cemiyet üyeleri, eğitim konusunda kendilerine Cizvitleri örnek almışlardır. Bahsi geçen cemiyetin okullarında okuma, yazma, ata binme, dikiş dikme, dokuma veya örgü örme, Fransızca ve dans dersleri verilmektedir. Okullarında genellikle üç sınıf bulunmuş ve birinci sınıfta soyluların

[137] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.28.
[138] https://www.heiligenlexikon.de/Orden/Ursulinen.htm (ET:11.10.2017)
[139] Jakob Leitner, **Geschichte der englischen Fräulein und ihrer Institute seit ihrer Gründung bis auf unsere Zeit**, Regensburg 1869, s.14.

kızlarına, ikinci sınıfta halkın çocuklarına ve üçüncü sınıfta ise kendi rahibelerine ders verilmiştir.[140]

1631 yılında Papa tarafından onaylanan tarikat, Avusturya topraklarına 1703 yılında girebilmiş ve faaliyet alanı olarak kendilerine ***St. Pölten*** (1706) ve ***Krems*** bölgesini (1727) seçmişler ve bu bölgelerin haricinde de 1717'de ***Bamberg***'de, 1721'de ***Altenötting*** ve ***Tirol***'de görülmeye başlamışlardır.[141] Ancak bu bölgelerin yönetimi tarafından hoş karşılanmamışlar ve uzun mücadelelerden sonra 1721 yılında Krems bölgesinde bir enstitü kurmalarına izin verilmiştir. 1725 yılında ise bu cemiyet Avusturya sınırlarında kız öğrencilere ilk dersini vermiştir. Bu okul, toplumun her kesiminden çocuklara ders vermesine rağmen okula devam etme oranı istenilen ölçüde olmamıştır.

Eğitimin sevgiyle olması ve çocuğun okuldaki durumu ile ilgili ailesiyle yakın bir alaka kurulması gerektiğine inanan bu cemiyetin günümüzde dahi üyeleri bulunmaktadır.

1.1.3.6.Schulschwestern (Okul Kız Kardeşliği) ve Schulbrüder (Okul Kardeşliği) Cemiyeti

Her iki cemiyet de 17. yüzyılda kurulmasına rağmen, Avusturya sınırlarında ancak 19. yüzyılda önem kazanmıştır. 1696 yılında Maria Hueber tarafından Brixen'de kurulan Schulschwestern cemiyetinin amacı kız çocuklarına ücretsiz olarak ders verilmesidir. Viyana Kardinal'i Başpiskopos Migazzi Avusturya bölgesinde oldukça yavaş yayılan bu cemiyete destek vermiş ve Viyana'da onların faaliyette bulunmalarına ön ayak olmuştur. Toplum yararına faaliyetlerde bulunmak ve çocuklar için resmi ve ücretsiz bir okul açmak isteyen bu cemiyetin çalışmaları, II. Joseph'in kızlar için eğitim veren üçüncü bir cemiyet istememesinden dolayı yasaklanmıştır.[142]

---

[140] Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s.599

[141] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240; D.E.,**Chronologische Uebersicht des Lebens der Maria Ward, Stifterin des Instituts der englischen Fraeulein zur Erziehung der weiblichen Jugend**, München 1800, s.15; Erika Fritzer (Hrsg.), **300 Jahre Englische Frauelein in Österreich. Wegbereiterinnen moderner Frauenbildung**, Lienz 2005, s.23.

[142] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.30.

II. Joseph'den önce bu cemiyet kendi imkânlarıyla 1742 yılında Kaernten bölgesindeki ***Villach***'da, 1757'de ***Döllach***'da, 1723'de ***Hallein*** (Salzburg) bölgesinde ders vermek için bazı merkezler kurmuştur.[143] 19.yüzyılda ise bu cemiyetin eğitim müesseseleri artmış ve ***Schwaz***, ***Hall in Tirol***, ***Graz- Eggenberg*** ve ***Vöcklabruck*** bölgelerinde yeni yerler edinmiştir.[144]

"Schulbrüder" olarak bilinen "Okul kardeşliği (erkekler için)" cemiyetinin kurucusu papaz Fransız Jean Baptiste La Salle, 17. yüzyıl sonlarında öğretmenleri toplayarak zor durumda olan çocuklara ücretsiz ders vermelerini ve bu çocukların topluma kazandırılmaları gerektiği misyonu ile bu cemiyeti kurmuştur.[145] La Salle, Avrupa'da öğretmenler için ilk temel eğitim merkezini 1700 yılında Paris'te açmış ve burada seminerler vererek öğretmen adaylarının pratik yapmalarını sağlamıştır. 1725 yılında papalık tarafından tanınan bu cemiyet, öğretmen adaylarının rahiplik yapmasını yasaklamış ve sorumluluklarına yabancı kalmamak ve öğretmenlik mesleğinde onurlu bir duruş sergileyebilmek adına öğretimin klasik dillerde olması gerektiğini savunmuştur.

Eğitim müfredatlarına hem dini hem de pedagojik bilgileri eşit şekilde yerleştiren bu cemiyetin verdiği dersler; dini talimler, öğretimin nasıl olacağı, dersin yapılma şekli, derse hazırlık, öğrenci defterlerinin kontrolü ve dinlenme şeklindedir.[146]

Bu cemiyet, Fransa'da hızlı bir yayılma sağlamış; Avusturya'da ise ancak 1867 yılından itibaren faaliyetlerine başlayabilmiştir. Fakat Avusturya'daki birçok eğitimci Paris'te eğitim aldığından ve bunun yanı sıra ülkeye Paris'ten eğitimci getirtildiğinden söz konusu cemiyetin fikirleri Avusturya'da ilk yenileşme döneminden önce de var olmuştur.

[143] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240.
[144] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.30.
[145] Wendelin Toischer, **Geschichte der Paedagogik**, Kempten und München 1972, s.73.
[146] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.31.

1.1.4.Klasik Dönemde Avusturya'da Açılan Lise, Yüksekokul ve Üniversiteler

1.1.4.1. Lise ve Yüksekokullar

Rönesans döneminde soyluların ve zenginlerin çocukları genellikle yüksek eğitimlerini özel öğretmenler vasıtasıyla almışlardır.[147] Rönesans hareketleri sonucunda Linz bölgesinde Protestan mezhebine ait bir okul kurulmuş, ancak reform hareketlerinin başarısız olmasından sonra bu okul, Cizvitlerin idaresindeki "Gymanisum" (lise) ile birleşmiştir.[148] Zikrolunan lise ülke çapında ancak Barok döneminde tanınmaya başlamış ve böylelikle imparatorluğun diğer bölgelerinden buraya öğrenciler gelmiştir. Cizvitler, öğrencilere dersleri Latince dili üzerinden vermişler ve okul dönemi sonlarında yaptıkları sınavlarla da öğrencilere hem hediyeler dağıtmışlar hem de bir üst sınıfa geçişini belgelendirmişlerdir. Öğrencilere dağıtılan hediyeler de genellikle Latince dilinde yazılmış daha önceki liselere veya liselilere ait okuma parçalarını içeren kitaplar olmuştur.[149]

Cizvit lisesinden mezun olanlar eğitimlerine devam etmek isterlerse genellikle Salzburg'daki Benedikt mezhebine ait olan üniversiteye kayıt yaptırmışlardır. Ayrıca Salzburg Üniversitesi'nde lise eğitimi veren ve müfredatı Linz'deki liseden biraz farklı olan altı sınıflık bir lise de mevcuttur.[150] Söz konusu lisede Latince olarak yazılmış ders kitapları Cizvit mezhebi üyesi olan öğretmenler Emanuel Alvarez ve Cyprian Soarez tarafından işlenmiştir.

Salzburg lisesinde eğitim ***"Grammatik"*** **(Dil Bilgisi)** adı verilen sınıfla başlamış ve burada genellikle Çiçero'nun mektupları ve De psittaco von Ovid'i şiirleri okunmuştur.[151] ***"Syntax" (söz dizimi)*** adı verilen diğer sınıfta ise Çiçero'dan okuma parçaları, Laelius'dan metinler, Cornelius Nepos'un biyografileri ve buna

---

[147] Alfred Marks, "Adelige Standeserziehung in Linz 1612-1750", **Jahrbuch der Stadt Linz,** 1954/1955, s.338.

[148] Gerhard Rill, "Zwei Briefe zur Vorgeschichte des Linzer Jesuitenkollegs", **Historisches Jahrbuch der Stadt Linz,** 1957, s.362-378.

[149] Joseph Gaisberger, **Geschichte des k.k. akademischen Gymnasiums zu Linz**, Linz 1855, s.23; Konrad Schiffmann, **Das Schulwesen im Lande ob der Enns bis zum Ende des 17. Jahrhunderts**, Linz 1901, s.241.

[150] Franz Witek, **Gestalten der antiken Historie im lateinischen Drama der Salzburger Benediktineruniversität**, Grazer Beiträge Supplementband XII, Salzburg/Horn 2009, s.47-83.

[151] Christoph Brandhuber, "**Lateinische Barockschriften in Oberösterreich"**, (Dissertation, Salzburg Universitaet, Fachbereich Altertumswissenschaften, Salzburg 2013), s.13

benzer eserler üzerinde çalışılmış; üçüncü sınıfa tekabül eden ***"Poetik" (Şiir)*** sınıfında ise Çiçero'nun konuşmaları, Alexander Roman des Q. Curtius Rufus, şair Vergils Aeneis'in, Horaz'ın ve Martial'ın şiirleri müfredata alınmış ve son sınıf olan ***"Rhetorik" (Belagât)*** de ise Çiçero'nun Philipp ile konuşmaları, Sallust'un ve Vergils Georgica'nın eserleri ve Seneca'dan dramlar okunmuştur.[152] Görüldüğü üzere, lisedeki bütün sınıflarda Çiçero'dan bir şeyler okunması mecburi tutulmuştur.

Linz'de kurulan lisenin ve Salzburg'taki üniversitenin kendilerine ait Latince eserlerin çoğunlukta olduğu birer kütüphanesi olmuş ve kütüphane sorumlusu olarak görevlendirilen din adamları kütüphanenin zenginleştirilmesinden sorumlu tutulmuştur. Kitaplar bazen bağış yoluyla bazen de kiliselere verilen bağışın belirli bir kısmının buraya tahsis edilmesiyle alınmıştır.

1.1.4.2.Üniversiteler

1.1.4.2.1. Karl (Prag) Üniversitesi (Alma Mater Carolina)

Kayser IV. Karl (1346-1378), Bohemya krallığını eğitim gördüğü Paris gibi kültür ve bilim merkezi haline getirmek için Prag'da yüksek bir okul kurmak istemiş ve üniversitenin kurulması için gerekli olan parayı toplamak amacıyla da bir kampanya başlatmıştır. Kampanyaya başta Prag şehrinin zengin başpiskoposu I. Arnestus olmak üzere diğer Bohemyalı ruhban liderler ve görevliler üniversite için oldukça yüksek meblağlar bağışlamakla kalmamışlar toplamaya da yardımcı olmuşlardır.[153] Toplanan paralar ve bağışlanan mallar sayesinde Kayser, ***"Collegii magni"*** (büyük kolej) veya da ***"Carolini"*** olarak isimlendirdiği üniversite için zengin Yahudilerin oturduğu eski Prag'daki "Lozarus" ismiyle anılan binayı uygun bulmuş ve burayı satın almıştır.[154]

Üniversite masraflarının düzenli olarak belirli bir yerden karşılanması amacıyla üniversite vakfı kurulmuş ve vakıfname bizzat Kayser'in kendisi tarafından yazılmıştır. Papa VI. Klemens'in de onayı sonrasında 7 Nisan 1348 tarihinde üniversite ***"Karl's Universitaet"*** veya ***"Alma Mater Carolina"*** adıyla resmen

[152] Brandhuber, **Lateinische Barockschriften in Oberösterreich**, s.13.
[153] M. Georg Niklas Brehm, **Alterthümer, Geschichte und neuere Statistik der hohen Schulen**, Band 1, Leipzig 1783, s.3.
[154] Brehm, **Alterthümer, Geschichte…**, s.4.

kurulmuştur.[155] Burada görev yapacak Magister ve Doktor unvanlı öğretim personeline de 20 Ekim 1352 tarihinde IV. Karl tarafından yazılmış orjinal bir mektupla 750 Gulden maaş bağlanacağı bildirilmiştir.[156]

Üniversite, Ortaçağ'da dört ana bölüm olarak kabul gören Teoloji, Hukuk, Tıp ve Felsefi Bilimler üzerine kurulmak istenmiş ve model olarak da Paris Üniversitesi alınmıştır. Üniversiteye sadece ülke vatandaşları değil, Saksonya, Bayern, Silezya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kutsal Roma imparatorluğunun diğer bölgelerinden de öğrenciler kayıt yaptırabilmiştir.

Karl Üniversitesi, 1417 ve 1622 yılları arasında Protestan hareketlerin merkezi olmuştur. 1417 yılında Teolog ve Reformatör Jan Hus'ın yakılması ile başlayan ve Bohemyalı soylular tarafından desteklenen "Hussiten harekâtı", Roma-Katolik kilisesine bağlı olan ve Alman- Roma imparatoru unvanı ile isimlendirilen Bohemyalı krallara karşı olmuş ve 1419-1434 yılları arasında bu coğrafyada "Hussiten Savaşları" yaşanmıştır. Savaş döneminde üniversite mezun verememiş ve bütün fakültelerde toplamda 8 veya 9 öğretim üyesi ders verebilmiştir.[157]

1556 yılında Roma-Katolik, Alman ve Bohemya kralı I. Ferdinand'ın daveti üzerine Cizvitler Prag'a gelmiş ve ***"Clementinum"*** adı verilen felsefi-dini yüksekokul kurmuşlardır. 1638 yılında Tıp ve Hukuk fakültelerinin kurulmasından sonra ***Clementinum Yüksekokulu*** 1654 yılında Kayser III. Ferdinand tarafından Karl Üniversitesi ile birleştirilmiştir.

Karl Üniversitesi ve Clementinum Yüksekokulu, Habsburg İmparatorluğu'nun sonuna kadar ***"Universitas Carolo Ferdinandea"*** (Karl Ferdinand Üniversitesi) olarak anılmış ve 1773 yılında Cizvitlere tanınan ayrıcalıkların kaldırılmasına kadar da onların tedrisatına bırakılmıştır. 18.yüzyılda Franz Kanka yönetiminde üniversitenin kütüphanesi tamamlanmış ve gözlem kulesi yaptırılmıştır.

[155] František Šmahel, **Die Prager Universitaet im Mittelalter**, Leiden/ Boston 2007, s.172
[156] Brehm, **Alterthümer, Geschichte…**, s.3.
[157] Šmahel, **Die Prager Universitaet im Mittelalter**, s.174.

1.1.4.2.2. Viyana Üniversitesi (Alma Mater Rudolphina)

Viyana'da yeni bir üniversitenin kurulması dini misyon taşıması haricinde politik bir çıkar amacıyla yapılmıştır. Zira üniversitenin bütün Avrupa'da tanınması ve Avrupa diplomasisinde görev yapacak memurların Viyana'da yetişmesi, Avusturya'ya karşı imparatorluk tacını arzulayan Lüksemburg ve Wittelsbach ile olan mücadelede etkili bir önlem olacağı ifade edilmiştir. İmparator IV. Karl, imparatorluk gücünü garanti altına alabilmek için bilimin önemini anlamış ve üniversitenin kurulmasında papanın da onayını almıştır. Karl, Papa VI. Klemens ile birlikte 26 Ocak 1347 tarihinde papalık mührü ile onaylanan ve 1348 'de Bohemya'nın başkenti ve aynı zamanda Karl'ın sarayının bulunduğu yer olan Prag'daki üniversitenin açılışında bulunmuş ve düşmanlarına karşı Papa'nın yanında olduğunu göstermiştir.[158] IV. Rudolf da (1359-1365) papanın desteğini almak ve ülkesini Avrupalı devletlere oranla öne çıkarıp prestij sahibi olabilmek için kayınpederi IV. Karl'ın yolundan gitmiş ve kardeşleri III. Albrecht ve III. Leopold ile birlikte bugün Viyana Üniversitesi'nin arşivinde Latince ve Almanca dillerinde yazılmış olan 12 Mart 1365 tarihli kuruluş vesikası[159] ile üniversitenin açıldığını ilan etmiştir. Viyana Üniversitesi, Prag'da kurulan üniversiteden sonra Habsburg imparatorluğunun ikinci üniversitesi olmuştur.

IV. Rudolf'a Viyana Üniversitesini kurmada Johann Ribi von Lenzburg ve Magister Albrecht von Sachsen (Albertus de Saxonia) danışmanlık etmiş ve Albrecht von Sachsen aynı zamanda üniversitenin ilk rektörü olarak görevlendirilmiştir.[160] Üniversitenin maddi ihtiyaçları ise Rudolf'un vakfı olan ***"Allerheiligenkapitels zu St. Stephan"*** tarafından karşılanmış ve Maria Theresia dönemine kadar zikrolunan hanedanlık vakfı görevini sürdürmüştür. Üniversite vakfı, üniversite öğrencilerini ve burada öğretmenlik yapanların haklarını korumak amacıyla bir vakıfname hazırlanmış ve vakıfnamede yerli ve yabancı öğrencilerin kanun önünde eşit olduklarını, öğretmenlerin ve öğrencilerin okula gelmelerini kolaylaştırmak amacıyla

[158] Joseph von Aschbach, **Geschichte der Wiener Universitaet im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens**, Wien 1865, s.9.
[159] Latince ve Almanca dillerinde yazılmış kuruluş vesikası için bkz: Rudolf Kink, **Geschichte der kaiserlichen Universitaet zu Wien**, Wien 1854, Band II.
[160] Aschbach, **Geschichte der Wiener Universitaet…**, s.12.

üniversiteye yakın yerlerde oturmalarının sağlanacağı hususunda garanti verilmiştir.[161]

Üniversitenin tüzüğü, 1364 tarihinde kurulan Krakau Üniversitesi'nin tüzüğüne benzemekte ve 12.yüzyılda kurulmuş Bologna Üniversitesi ile birlikte Avrupa'nın en ünlü üniversitelerinden biri olan Paris Üniversitesi'nin tüzüğünden etkilenmeler taşımaktadır. Mimari yapısında da Paris Üniversitesi'nden etkilenilmiş ve Paris'te olduğu gibi Avrupa'nın birçok ülkesinden Viyana'ya öğrenci gelmesi hedeflenmiştir.[162]

Viyana Üniversitesi, Paris Üniversitesi'ndeki gibi öğrencilerini dört millet olarak ayırmış ve belirlenen uluslardan öğrenci kabulü yapılmıştır. Kink, eserinde öğrencilerin ayrılması hususuna dair olan üniversite tüzüğünü Latince ve Almanca olarak yayınlamış ve tüzüğün Almanca'ya çevrilmesini medeni hukuk kurallarınca gerektiğini, üniversitedekiler için ise Latince'nin yeterli olduğunu ifade etmiştir.[163] Üniversiteye alınacak öğrencilerin Avusturya, Bohemya, Macaristan ve Saksonya bölgelerinden olmasına özen gösterilmiş ve zikrolunan dört ulusun çocukları Viyana üniversitesinde eğitim alabilmişlerdir. Salzburg, Freisingen, Passau, Brixen, Trient, Regensburg, Gurk, Seckau, Lavant, Chur, Chiemse, Constanz, Augsburg, Eichstaedt, Strassburg ve Basel bölgeleri ***Avusturya***; Bohemya, Polonya ve Moravya ülkeleri ***Bohemya***; Alman imparatorluğunun bir kısmı olan Mainz, Trier, Köln, Bremen, Magdeburg, Bamberg, Camin ve Meissen ve bunların batısındaki ve kuzeyindeki ülkeler, Prusya hariç ***Saksonya***; Erdel, Romanya ve Macaristan krallığı ise ***Macar*** ulusu olarak kabul edilmiştir.[164]

Üniversitede, ruhban sınıfının, özellikle papanın desteğini almak ve dindar bir halk yetiştirmek için ***Teoloji***, devletin varlığı ve bekası için ***Hukuk***, halkın ve hanedanın sağlığı için ***Tıp*** fakülteleri kurulmak istenmiş; çalışmalar da hep bu yönde olmuştur. Ancak 1365'de IV. Rudolf'un ölümü üzerine üniversitede maddi bir sıkıntı

---

[161] Christoph Meiners, **Geschichte der Entstehung und Entwickelung der hohen Schulen unsers Erdtheils**, Göttingen 1803, s.20.

[162] Frank Rexroth, "Städtisches Bürgertum und landesherrliche Universitätsstiftung in Wien und Freiburg", (13-31), Hrsg. Heinz Duchhardt, **Stadt und Universität**, Köln/Weimar/Wien 1993.

[163] Kink, **Geschichte der kaiserlichen Universitaet zu Wien**, s.32-34.

[164] Richard Du Moulin Eckart, **Geschichte der deutschen Universitaeten**, Hildesheim/ New York 1976, s.32.

yaşanmış, üniversiteye kayıt yaptıran öğrenciler ve ders verecek personel St. Stephan Latin okuluna paylaştırılmış, ilk ders burada verilmiş ve böylelikle daha ilk yıllarda üniversitenin faaliyete geçmesi mümkün olamamıştır.[165] 1384 yılında Papa'nın onay vermesinden sonra Teoloji Fakültesi açılmış ve kendisi de bir matematik bilgini olan Dük III. Albrecht'in yönetimi zamanında ise ***"Collegium ducale"***[166] veya ***"Herzogskolleg***" (1384/85) ve ***"Collegium Iuristarum"*** (Hukuk koleji) açılmıştır. Bu sisteme göre; "*Felsefi Bilimler fakültesinden mezun olanlar "Magister" unvanı, Hukuk ve Tıp fakültelerinden mezun olanlar ise "doktor" unvanı taşıyacaklar, IV. Rudolf'un vakıfnamesindeki hükümler yerine getirilecek ve eksiklikleri tamamlanacaktır"*.[167] III. Albrecht'in 1384 yılında yeniden düzenlediği üniversite ile ilgili hükümler, 1849 yılında tekrardan gözden geçirilerek yazılan "Üniversite yasalarının" temelini oluşturmaktadır.

Viyana Üniversitesi'nin tekrardan açılması eğitimcilerin az hatta olmamasından dolayı ciddi bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorun, Tıp Fakültesi için İtalya'dan doktorların, diğer fakülteler için ise Paris'ten profesör ve doktorların getirilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. 1401- 1465 yılları arasında Teoloji Fakültesi'nde Paris'ten getirtilen teologlar Heinrich von Hessen ve Heinrich von Oyta eğitim vermişlerdir. Dersler, yazılı dogmatik kuralların açıklanması ve bunların gerekçesinin Petrus Lombardus'un ders kitabına ve birçok görüşe göre aktarılmasını

---

[165] Eckart, **Geschichte der deutschen Universitaeten**, s.33.

[166] ***Collegium ducale (Dük Koleji):*** Dominikaner manastırının karşısında Postgasse 7-9 numarada kurulan bu bina, üniversitenin ilk müstakil binasıdır. 1384 tarihli kuruluş belgesi olsa da hizmete açılışı 1385 yılında olmuştur. 3 kat, iki avlu ve bir kuleden inşa edilen yapıda gözlem de yapılabilmektedir. Birinci katta üniversitede kutlamaların yapılması için geniş bir salon, "Artistenfakultaet" (Ortaçağ ve erken yeniçağ için Teoloji, Hukuk ve Tıp bölümlerini ifade eden bu fakülte 15.yy ve 18.yy arası "Felsefi Bilimler" Fakültesi olarak anılmıştır) için 3 derslik, tıp ve Teoloji fakülteleri için ise ayrı birer derslik bulunmaktadır. 1423-1425 yılları arasında Herzogskolleg binası genişletilmiş "Nova Structura" (Yeni Okul) adı verilen ek bina Baeckerstrasse 13 numarada hizmete girmiştir. Bu binanın içinde de büyük bir konferans salonu, bir kütüphane, yemek salonu ve bütün fakülteler için derslikler bulunmaktadır. Ayrıca Herzogskolleg'in etrafında öğrenci evleri yapılmıştır. Bu binalarda sadece dersler yapılmamış, iki tanesi Teoloji doktoru ve 12 tanesi de Artisten fakültesinden Magister unvanı ile mezun olmuş toplamda 14 tane evlenmemiş maaşlı öğretmenler burada kalmıştır. Magister unvanı taşıyan öğretmenlerin 1537, rektörün ise 1534 tarihine kadar evlenmesi yasaklanmıştır. Skolâstik düşüncenin hâkim olduğu mezbur üniversite bu gün "Alte Universitaet" (eski üniversite) olarak adlandırılmaktadır. (Detaylı bilgi için bkz. Günther Hamann, Kurt Müllberger, **Das alte Universitaetsviertel in Wien 1385-1985**, Hrsg. Franz Skacel, Wien 1985, s.14; Franz Graf-Stuhlhofer, **Humanismus zwischen Hof und Universitaet. Georg Tannstetter (Collimitius) und sein wissenschaftliches Umfeld im Wien des frühen 16. Jahrhunderts**, Wien 1996, s.41-43).

[167] http://www.habsburger.net/de/kapitel/eine-universitaet-fuer-wien (ET:30.12.2016)

(Skolâstik Teoloji) esas alan iki ana grup ile yapılmıştır.[168] Söz konusu fakültede İncil'in okunması, babların açıklanması amacıyla ***"Bibelstudium"*** adı verilen ve eğitimi 3 yıl süren bölümün okunması tavsiye edilmiştir. Ancak bunun yanı sıra dini bilimler üzerinde seminerler ve dersler de verilmiştir. Teoloji Fakültesi'nin dekanlarının görev süreleri 6 ay olarak belirlenmiş ve bu sürenin uzatılması da mümkün kılınmıştır. Fakültede uygulanacak sınavların katı bir adalet sistemi ve en doğru notlandırma ile yapılmasına özen gösterilmiş ve başarılı olamayanlara karşı yumuşama ve hoşgörü gösterilmeyeceği de açık bir şekilde beyan edilmiştir. Sınavlardan başarılı olarak mezun olanlara ise ***"Magister"*** veya bölümüne göre ***"Doktor"*** unvanı verilmiş ve mezunların akademik alanda eğitimci olmaları sağlanmıştır. Fakülte toplantıları genellikle dönüşümlü olarak Katolik tarikatları olan Dominikaner ve Karmelitler'e ait olan kiliselerde veya Singerstrasse' de bulunan St. Nikolas manastırında gerçekleşmiştir.[169]

Viyana Üniversitesi ile birlikte Avrupa'da ilk üniversitelerin kuruluşundan Maria Theresia dönemine kadar ders veren hocalar oldukça az bir maaş karşılığında çalışmışlardır. Öğrenciler ise aldıkları burslarla ve ücretsiz kartlarla (yemek, kitap, vb.) geçimlerini sağlamışlardır.[170] Üniversite binaları kurulmadan önce yüksekokul dersleri ya hocalar için özel tahsis edilmiş binalarda veya da bir vakfın veya manastırın eğitim salonunda gerçekleştirmiştir. 12. yüzyıl ve 13.yy'da kurulan bütün üniversitelerde öğretmenler ve öğrenciler uluslarına göre ayrılmıştır. Bazen de bir fakültede belirli bir ulusun fazla olması, o fakülteye olan rağbeti artırmış ve öğrenciler kendi uluslarının fazla olduğu fakülteleri tercih etmişlerdir. Her fakültenin kendine ait memurları, mühürleri ve tüzükleri olmuş ve bir yönetici tarafından yönetilmiştir. Üniversite binalarında öğrencilerin toplanması ve duyuru yapılması

[168] Aschbach, **Geschichte der Wiener Universitaet…**, s.291.
[169] Aschbach, **Geschichte der Wiener Universitaet…**, s.290.
[170] Üniversitelerde okuyan öğrenciler kendi maddi imkânlarıyla eğitimlerine devam etmişler ve 1600'lü yıllara yakın sadece 23 öğrenci vakıflardan burs alabilmiştir. Ancak kayıtlara geçen burslu öğrencilerin haricinde 17. yüzyılın ikinci yarısında az da olsa bazı öğrenciler zengin kişilerden "Handstipendien" (elden burs) adı verilen ve kayıtlara geçmeyen burs almıştır. Avusturyalı bir memur olan Geusau yazmış olduğu eserde üniversite öğrencilerinin az da olsa maddi olarak desteklenmesini istemiş ve ayrıca eserinde burs veren kişilerin, kurumların ve burs alanların isimlerini zikrederek hem bunları övmüş hem de onların tarihe geçmelerini sağlamıştır. Eserinin önsözünde vakıf mektupları ve arşiv belgeleri ile doğru bilgilerin kaleme alındığını ifade etmiştir.
(Burs alan ve burs veren öğrencilerin listesi, burs vermede aranan kriterler için bkz. Anton Reichsritter von Geusau, **Geshichte der Stiftungen, Erziehungs- und Unterrichtsanstalten in Wien von den aeltesten Zeiten bis auf gegenwaertiges Jahr**, Wien 1803, s.417- 425).

amacıyla kütüphaneler veya da tiyatro binaları "Versammlungsort" (toplanma alanı) olarak kullanılmış ve ayrıca bina içerisinde mutlaka küçük bir ibadet alanı inşa edilmiştir.[171] Eğitim ücretli olduğundan her fakültenin kendine ait bir veznesi olmuş, eğitim harçları veya cezalar buraya ödenmiştir. Bütün ulusların eğitim aldığı üniversitelerde ise bahsedilen özelliklerin haricinde üniversitelerde arşiv ve ayrı bir toplanma salonu da inşa edilmiştir.

Üniversitelerin bütçesi, kendilerine verilen veya bağışlanan taşınmaz mallardan, yıllık olarak vâkıf veya vâkıfın bilgisi dâhilinde gelen bağışlardan oluşmuştur.[172] Üniversite vakıfları bağışladıkları paraların hangi tarafta kullanılabileceğini belirtme haklarına sahip olmuş ve oluşan bütçe ölen öğretmenlerin geride kalan yakınlarına, fakir öğrencilere veya da kamu kurumlarının yapılması ve ikamelerini devam ettirebilmesi için kullanılmıştır. Öğrencilerden gelen ücretler ise profesörlerin maaşlarını için kullanılmıştır.[173]

1179 ve 1219 tarihlerinde Papa'nın başkanlığında gerçekleşen konseylerde bazı katedral vakıflarında iki öğretmenin bulunması zorunlu tutulmuş ve onların sadece vakfın veya manastırın genç din adamlarına değil diğer fakir çocuklara ve gençlere Dil Bilgisi, Felsefe ve Teoloji derslerini ücretsiz vermeleri istenmiştir. Bu sistem, 16. yüzyıla kadar devam etmiş ve özellikle Paris'te bulunan "Bettlerorden" (dilenciliği ve fakirliği esas alan Hıristiyan tarikatı) tarikatının manastırları, Paris üniversitesinden dünya ilimleri ve Teoloji dersi verebilecek hocalar istemiştir. Ancak bu durum, yüksekokullarla zikrolunan tarikat arasında kavgaların yaşanmasına sebep olmuş, sorun manastırlara ve kiliselere verilen bağışın bir kısmının da yüksekokul öğretmenlerine kaydırılmasıyla çözülmüştür. 1365 tarihinde Viyana Üniversitesi, öncesinde de Prag Üniversitesi üniversitede eğitim gören veya veren bütün manastır üyelerine (öğrenci ve öğretmen) beş yıllığına kendi vakıf bütçelerinden yardımda bulunmuştur.[174]

[171] Marianne Klemun, Hubert D. Szemethy, Fritz Blakolmer, Martina Fuchs (hrsg.), **1365 – 2015 – 2065: Etwas andere Geschichten der Universität Wien**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/Weimar 2015, s.46.
[172] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.60.
[173] Meiners, **Geschichte der Entstehung...**, s.3.
[174] Meiners, **Geschichte der Entstehung...**, s.8.

1523 yılında Papa Adrian'ın, Dük Wilhelm von Baiern'den (1548-1626/ Bayern bölgesi dükü) üniversite kasasına yıllık belli bir miktar göndermesini istemesi, üniversitelerin zaman zaman yönetimlerden yardım aldığını açıkça göstermektedir. Ancak bunun tam tersi durumlar da yaşanmıştır. Örneğin; Kutsal Roma imparatoru I.Ferdinand, kilisenin ve Papanın da onayıyla Avusturya, Steiermark, Kaernthen ve Krain bölgesinde belli bir gelire sahip bütün manastırların gelirlerine göre yılda iki defa yüksekokulların kasasına belirli bir miktar göndermesini mecburi kılmıştır.[175]

Viyana Üniversitesi en ihtişamlı zamanını Hümanismus hareketleri döneminde (1451-1518) yaşamış ve bu dönemde 30.000 kayıtlı öğrencisi olmuştur. Ancak, veba hastalığı, Osmanlıların 1529 tarihinde Viyana önlerine gelmesi, Protestanların ayaklanmaları gibi nedenlerden dolayı öğrenci sayısı oldukça azalmış ve bunun üzerine 1554 tarihinde imparator I.Ferdinand ***"Reformatio nova"*** (yeni reformlar) adı verilen devlet müdahelesini gerçekleştirmiştir.[176] Habsburg imparatorluğu, yaşanan olumsuzluklardan sonra yüksekokul öğrencilerinin sayısını artırmak amacıyla Kayser II. Ferdinand'ın 13 Ekim 1623 tarihli "Sanctio pragmatica" adlı fermanı ile Viyana Üniversitesi'nin yönetimini Cizvit tarikatına devretmiştir. [177] Üniversitenin tekrardan devlet kurumu olması ancak Maria Theresia ve oğlu II. Joseph zamanında olmuştur.

1.1.4.2.3. Innsbruck Üniversitesi

12 Mayıs 1562 tarihinde imparator I. Ferdiand'ın buyruğu ve maddi desteğiyle, farklı bölümlerde (Sanat, Felsefe, Teoloji ve Yabancı Diller) öğrencilere ücretsiz olarak eğitim verecek bir okulun Cizvitler tarafından kurulması emredilmiştir.[178] 1665 tarihinde Innsbruck Üniversitesi adı altında zikredilecek olan bu eğitim kurumu, faaliyetlerine "Gymnasiumstudium" (Lise öğrenimi) düzeyinde başlamıştır. Ancak kuruluş döneminde "Gymnasium" kurumları yüksekokul düzeyinde olduğundan, Innsbruck Üniversitesi imparatorluk topraklarında kurulan

[175] http://geschichte.univie.ac.at/de/themen/die-universitaet-wien-im-zeitalter-der-konfessionellen-auseinandersetzungen (ET:12.10.2017)
[176] Klemun, **Etwas andere Geschichten der Universität Wien,** s.33.
[177] Eckart, **Geschichte der deutschen Universitaeten**, s.47.
[178] Heinz Huber, **Geschichte der Medizinischen Fakultät Innsbruck und der medizinisch-chirurgischen Studienanstalt (1673- 1938)**, Böhlau Verlag, Wein/Köln/Weimar 2010, s.3.

ilk dört yüksek öğrenim kurumu arasında sayılmıştır. Cizvitler, açtıkları eğitim kurumunda 5-6 sınıftan oluşan bir eğitim müfredatı hazırlamışlar ve 1606 yılında yaptıkları yeni bir düzenleme ile de iki sınıf daha eklemişlerdir. 1665 yılında Tirol ve Avusturyalı prenslerin desteğiyle bu kurum Innsbruck Üniversitesi olarak adlandırılmış ve 15 Ekim 1669 tarihli kararla da Haller tuzlasının gelirinin belli bir kısmı üniversiteye vakfedilmiştir.[179] Ancak üniversitenin 1677 yılı tarihli kuruluş belgesinde, üniversitenin 4 fakülteden oluştuğunun bildirilmesi, 1677 yılına kadar üniversitenin tam teşkilatlı bir şekilde kurulmadığını göstermektedir. Zira 1671 yılında Hukuk, 1674 yılında Tıp Fakültesi kurulmuş ve daha önce mevcut olan Felsefi Bilimler ve Teoloji fakültesi ile birlikte fakülte sayısı dörde tamamlanabilmiştir.[180]

Habsburg İmparatorluğu'nun Innsbruck Üniversitesi kurmasının en önemli amacı Tirol ve Voralberg eyaletlerindeki öğrencilerin Prusya ve İtalyadaki üniversitelere öğrenim amacıyla gitmesini önlemektir. Bu nedenle üniversiteye yıldan yıla profesör alımları yapılmış ve birçok bölüm açılmıştır. Ayrıca bütün fakültelerden ve Doktora eğitimlerinden sonra yapılan yeminlerin; Roma-Katolik kilisesine itaat etme üzerine yapılması dinin, bütün eğitim kurumlarında ne denli etkili olduğunu göstermektedir.[181]

1735 yılına kadar mezbur üniversitede açılan fakültelerde ve yönetim sisteminde önemli bir değişiklik yaşanmamış, ancak 29 Ekim 1735 tarihli olarak imparatora gönderilen raporda Felsefi Bilimler Fakültesi'ndeki Cizvitlerin, zamanın ruhunu yakalayan bir eğitim veremediğinden bahsedilmiş ve üniversitelerde bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği bildirilmiştir.[182] Ancak üniversitelerde gerçek anlamda bir reform hareketleri ancak Maria Theresia döneminde yapılabilmiştir.[183]

İmparator II. Joseph, 1781 yılında Innsbruck Üniversitesi'ni yüksekokul seviyesine indirmiş, ancak imparator II. Leopold 1792 yılında tekrardan üniversite olarak açmıştır. 1809 yılında Tirol bölgesinde üniversite öğrencilerinin ayaklanması

[179] Jacob Probst, **Geschichte der Universitaet Innsbruck-seit ihrer Entstehung bis zum Jahre 1860**, Innsbruck 1860, s.4.
[180] Huber, **Geschichte der Medizinischen Fakultät Innsbruck…**,s.12.
[181] Probst, **Geschichte der Universitaet Innsbruck…**,s.24.
[182] Probst, **Geschichte der Universitaet Innsbruck…**,s.103.
[183] Huber, **Geschichte der Medizinischen Fakultät Innsbruck…**,s.5.

üzerine 1810 yılında kapatılan üniversite imparator I. Franz tarafından 1826 yılında tekrardan açılmıştır.

1.1.4.2.4. Graz Üniversitesi

Graz Üniversitesi, Erzherzog II. Karl von Innerösterrich ve imparator I. Franz von Österreich'in ismine ithafen ***"Karl-Franzens- Universitaet Graz"*** olarak da isimlendirilmiştir. 1 Ocak 1585 yılında kurulan üniversite, eğitim-öğretime başlaması amacıyla Cizvitlere teslim edilmiş ve üniversitede Cizvit Kolejlerindeki müfredata uygun ders yapılması kararlaştırılmıştır.[184] Üniversitede biri Teoloji, biri de 7 özgür sanatı ve felsefi disiplini içinde barındıran Sanat Fakültesi açılmıştır.[185]

Üniversitede eğitim alan birçok Polonyalı soylunun, Polonya'da 1587 tarihinde vuku bulan taht mücadelesinde eğitimlerini yarıda bırakarak ülkelerine dönmeleri ve Avusturya coğrafyasındaki reform hareketleri üniversitenin öğrenci sayısını azaltmıştır.[186]

Graz Üniversitesi, ruhban sınıfı tarafından idare edildiğinden dini günler ve ayin zamanları tatil edilmiş ve Avusturya hanedanlığı mensubu birçok kişi tarafından sık sık ziyarete uğramıştır.[187] Soylular ve asilzadeler de bu ziyaretlerde hazır bulunmuşlar ve üniversiteye yaptıkları bağışlarla da hanedanın gözüne girmeye çalışmışlardır.

1655 yılında birçok Cizvit tarikatı mensubunun, İsveç ve Rusya'nın Polonya ve Litvanya'ya saldırması üzerine Graz'a kaçması hem üniversitedeki öğrenci sayısını hem de öğretim üyelerinin sayısını artırmıştır.[188] Benzer bir durum 1663 yılında da yaşanmış, Türklerin Macaristan önlerinde gelmesini korkuyla karşılayan birçok Macar halkı Graz, Leoben ve Judenburg şehirlerine kaçmıştır.[189] Göç olaylarının haricinde 1671 yılında Graz'da görülen veba hastalığı da üniversite

---

[184] Franz Xaver von Krones, **Geschichte der Karl-Franzens- Universitaet in Graz. Festgabe zur Feier ihres dreihundertajaehrigen Bestandes**, Graz 1886, s.7.
[185] Karl Acham, **Kunst und Geisteswissenschaften aus Graz**, Wien/Köln/Weimar 2009, s.23.
[186] Krones, **Geschichte der Karl-Franzens…**, s.8.
[187] Franz Iwolf, Karl Friedrich Wilhelm Peters, **Graz- Geschichte und Topographie der Stadt und ihrer Umgebung**, Graz 1875, s.188.
[188] Krones, **Geschichte der Karl-Franzens…**, s.30.
[189] **Steiermärkisches Landesarchiv, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchives**, Graz 1998, Folge XLVIII, s.295.

nüfusunun azalmasına neden olmuştur.[190] Veba hastalığı sadece söz konusu yılda değil 1680 yılında da kendisini göstermiş ve üniversite önce 8 gün daha sonra ise süresiz olarak kapatılmıştır.[191] 1683 yılında Türklerin Viyana'yı muhasara altına alması Graz'da yaşayan birçok soylunun imparatorluk dışına kaçmasına, kiliselerde yapılan ayinlerin artmasına, bazı öğrencilerin orduya gönüllü olarak katılmasına ve öğretim üyelerinin başka üniversitelere kaymasına neden olmuştur.[192] Ayrıca 18.yüzyıl başlarında üniversite öğrencilerinin bazı tarikatlara ve meslek gruplarına karşı ayaklanması da Graz Üniversitesi'nin eğitim- öğretimini aksatan sebeplerden biri olmuştur.[193]

1735 yılında Saray Sekreterliği, Cizvitler tarafından idare edilen eğitim kurumlarına karşı olan şikâyetlerin artması üzerine imparatora durumu aktarmış ve aynı yıl üniversitelerde ve yüksekokullarda reform çalışmalarına başlama kararı almıştır. İmparatoriçe Maria Theresia ise Graz'ın Viyana yolu üzerinde olmasından dolayı şehre sık sık uğrayarak üniversiteyi kontrol etmiş, ancak ülkenin ağır şartlar altında bulunmasından dolayı 1735 yılı düzenlemeleri üniversitede uygulanmadığı gibi 1773 yılına kadar üniversite Cizvitler'in kontrolü altında olmuştur. 1773 yılından sonra söz konusu üniversite devlete devredilmiş ve Cizvit profesörler yerlerini diğer tarikat üyesi öğretim üyelerine bırakmıştır.[194]

1.1.4.2.5. Salzburg Üniversitesi (Alma Mater Paridiana)

Benediktiner tarikatı mensupları, 16. yüzyılda Salzburg eyaletinde bir katedral okulu açarak eğitimlerine başlamışlar ve eğitim kurumlarında Latince'nin yanı sıra biraz Teoloji biraz da Belagat dersleri vermişlerdir.[195] 1622 yılına kadar eğitimde oldukça tecrübe sahibi olan bu tarikat, Salzburg'daki gençlerin üniversite eğitimleri için yurt dışına gitmelerini engellemek amacıyla impatorun izni ile bir üniversite kurmuş ve senato üyesi olan 9 profesörün haricinde alt sınıflarda görülen

[190] Krones, **Geschichte der Karl-Franzens…**, s.35.
[191] Richard Peinlich, **Jahresbericht des kais. kön. ersten Staats-Gymnasiums in Graz**, Graz 1872, s.92.
[192] Krones, **Geschichte der Karl-Franzens…**, s.39-40.
[193] Peinlich, **Jahresbericht des kais. kön. ersten Staats-Gymnasiums in Graz**, s.92.
[194] Thomas Binder, Reinhard Fabian, Ulf Höfer, Jutta Valent (hrsg.) ,**Bausteine zu einer Geschichte der Philosophie an der Universitaet Graz**, Amsterdam/New York 2001, s.93.
[195] Lorenz Hübner, **Beschreibung der hochfürstlich- erzbischöflichen Haupt- und Residenzstadt Salzburg und ihrer Gegenden, verbunden mir ihrer aeltesten Geschichte**, Salzburg 1792, Band I: Topographie, s.89.

şiir, düz yazı, dil bilgisi ve alıştırma dersleri için de 4 öğretmen görevlendirmiştir.[196] Üniversitenin kuruluşundan 4-5 yıl sonra vuku bulan "çiftçi savaşları" üniversiteye gidecek olan öğrenci sayısını etkilemiş, öğrenci sayısı ancak 1631 yılından itibaren artmıştır. 1632 yılında üniversitede Tıp Fakültesi açılmış, fakat karışıklıkların devam etmesi üzerine eğitim-öğretime başlayamadan kapanmıştır.[197]

Diğer üniversitelerde olduğu gibi savaş durumları, hastalıklar, göç olayları, ayaklanmalar ve maddi imkânsızlıklar Salzburg Üniversitesi'ni de yakından etkilemiştir. 1646 yılında üniversiteye Hukuk Fakültesi de eklenmiş ve ayrıca fakülteye öğretmenlerin maaşları için kullanılmak üzere 40.000 fl. bağışta bulunulmuştur. Ancak hem Hukuk Fakültesi hem de Tıp Fakültesi ancak 1653 yılından sonra eğitim-öğretime başlayabilmiştir.[198]

Salzburg Üniversitesi binasının hemen yakınına inşa edilen "Üniversite Kilisesi", sadece bu eyalete değil bir tarikat tarafından idare edilen bütün üniversitelerde yer almıştır. 3 kat olarak inşa edilen üniversite, katlarına göre bölümlere ayrılmış birinci katta; derslikler, ikinci katta; üniversite yönetimi, öğretim üyeleri ve denetleme memurlarının odaları bulunurken, üçüncü kat ise; kütüphaneye ayrılmıştır.[199]

1745 ve 1752 yılı üniversite düzenlemeleri o dönemde söz konusu üniversitenin Cizvitlerin elinde olmamasından dolayı uygulanamamış, ancak 1810 yılında Salzburg eyaletinin Bavyera tarafından ilhak edilmesi üzerine üniversite dağıtılarak, yüksekokul seviyesine indirilmiş ve sadece Teoloji, Felsefi Bilimler ve Tıp dersleri verilen bir kurum haline getirilmiştir.

[196] Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte,** I, s.329.
[197] Hübner, **Beschreibung der hochfürstlich…**, s.91.
[198] Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte,** I, s.329.
[199] Hübner'in eserinde katların durumunun yanı sıra duvar, pencere ve çatı ölçülerine kadar üniversite binasının durumuna yer verilmiştir. (Bkz. Hübner, **Beschreibung der hochfürstlich…**, s.102-103)

1.1.4.2.6. Freiburg im Breisgau Üniversitesi

21 Eylül 1457 tarihinde VI. Albrecht[200] (1439-1463) tarafından kurulan üniversite, Viyana Üniversitesi'nden sonra Avusturya-Habsburg hanedanlığı tarafından kurulan ikinci üniversite olmuş ve üniversitenin giderleri kiliselere verilen fondan karşılanmıştır.[201] Kuruluş aşamasında istenilen fonların gelmemesi amacıyla eyalet yönetimi, atanan profesörlerin maaşlarını ödemekte zorluk çekmiş ve bundan dolayı dersler ancak 26 Nisan 1460 tarihinde başlamıştır. Üniversitede, diğer Ortaçağ üniversitelerinde olduğu üzere Teoloji, Hukuk, Tıp ve Felsefi Bilimler üzerine ağırlıklı eğitim verilmiş ve Felsefi Bilimler de 7 özgür sanat olan Dilbilgisi, Retorik, Mantık, Aritmetik, Geometri, Müzik ve Astronomi'den oluşmuştur. Felsefi Bilimlerden mezun olan öğrenciler diğer üç fakülteye gitmeye hak kazanmışlardır.[202] Üniversite 234 öğrenci ile eğitim-öğretime başlamış ve bu sayı ilerleyen yıllarda artmıştır.

16. yüzyılda üniversitede görevli olan bazı profesörlerin Luther'in fikirlerinden etkilenmesi üzerine öğretim üyeleri arasında birçok sürtüşmeler yaşanmıştır. Ayrıca üniversitenin olduğu kentte belediye görevlileri tarafından yapılan aramalarda Luther yanlısı yazılan 2000 kitap şehir meydanında yakılmıştır. 16.yüzyıl sonlarında ise üniversite Cizvitlere emanet edilmiş ve üniversitede Teoloji ve Felsefi Bilimler üzerine eğitim verilmiştir.[203] Ancak daha önce tıp ilmi üzerine dersler verilmesine rağmen müstakil bir Tıp Fakültesi de Botanik bir bahçe ile birlikte 1620 yılında açılarak bahsi geçen fakültelere eklenmiştir. 1679 yılında Freiburg'un Fransızların eline geçmesi üzerine üniversite 7 yıl kapatılmıştır. 1700'lü

---

[200] Avusturya toprakları 1418 yılında üç yönetim birimine ayrılmış ve bu üç bölgeyi Avusturya Hanedanlığından farklı kişiler yönetmiştir. Bu yılda, "Albertina" ailesinden Dük Albrecht V von Österreich "*Tuna üzeri"* olarak adlandırılan ve "Österreich ob der Enns und Österreich nieder der Enns" olarak kendi içinde ikiye ayrılan bölgeyi yönetirken, "Leopold" ailesinden Albrecht'in babası Dük Ernst I. von Österreich Steiermark, Kaernten, Krain gibi bölgeleri kapsayan "İç Avusturya"yı, amcası Dük Friedrich IV. von Österrich ise Tirol ve civarındaki yerleşim yerlerini kapsayan "Yukarı Avusturya" bölgesini yönetmiştir. Ülkenin üçe ayrıldığı yıl dünyaya gelen VI. Albrecht, 1439 yılında tahta çıktığında diğer hanedanlık mensuplarına karşı kendi bölgesini daha ön plana çıkarmak ve Avrupa'da yönetimi altındaki bölgeyi duyurmak amacıyla üniversitenin kurulmasını istemiştir.

[201] Eduard Seidler, **Die Medizinische Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau**, Springer Verlag, Berlin/Heidelberg 1993, s.21.

[202] 1460-1500 yılları arasında 884 öğrenci Felsefi Bilimler Fakültesinin lisans bölümünü bitirmiş ve 228 öğrenci de yüksek lisans eğitimi almıştır. (Bkz. Heinrich Schreiber, **Geschichte der Stadt und Universitaet Freiburg im Breisgau**, Freiburg 1857, Teil I, s.48).

[203] https://www.uni-freiburg.de/universitaet/portrait/geschichte (ET:12.10.2017)

yılların başlangıcında Hukuk Fakültesi de bahsi geçen fakültelere eklenmiş ve ayrıca askeri-sivil mimari, kamu hukuku ve feodal hukuk da fakültenin bünyesinde açılan bölümler olmuştur.[204]

VI. Karl döneminde Almanca'nın Latince karşısında biraz daha öne çıkması için Almanca verilen dersler artırılmış, Fransızca ve İtalyanca dersleri öğretilmeye başlanmış, dans ve eskrim dersleri de verilerek üniversitenin genellikle soylular tarafından tercih edilen bir kurum haline gelmesi sağlanmıştır. Maria Theresia ise yeni üniversite reformlarını öğretim üyelerinin reformlara karşı durması nedeniyle Freiburg Üniversitesi'nde tam anlamıyla uygulatamamıştır. II. Joseph'in reformların uygulanması için yapmış olduğu baskı ve zorlama, mevcut senatonun fesh edilmesi ve üniversitenin özerkliğinin kısıtlanarak yüksekokul seviyesine inmesine neden olmuş ve söz konusu üniversite 1806 yılında tekrardan Fransızların eline geçmiştir.[205]

1.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA'DA EĞİTİM

1.2.1.Yenileşmenin Birinci Safhası: Maria Theresia Dönemi (1740- 1780)

İmparator VI. Karl'ın ölümünden sonra tahtın tek namzedi olan 23 yaşındaki Maria Theresia, 1740 yılında Avusturya ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giymiş ve 40 yıllık yönetimi sırasında imparatorluğu bulunduğu zor durumdan tekrardan ayağa kaldırmıştır. Ancak Theresia'nın tahta oturması, oldukça genç bir kadın olması ve aynı zamanda dördüncü çocuğuna hamile olması gibi nedenlerden dolayı imparatorluğun bütün bölgelerinde imparotoriçeliği kabul görmemiş ve hatta bu durum hanedanlık arasında bile ciddi çatışmalara sahne olmuştur. Başta Friedrich von Preussen (Büyük Frederik) olmak üzere hanedanlığın çoğu üyeleri hamile bir kadının tahta çıkmasını, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu için bir felaket olacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca *"hamile bir kadının savaşın en önünde atıyla durmasının gülünçlüğü"*[206] ifadeleri üzerinden Habsburg halkı müstakbel kraliçeye karşı kışkırtılmaya çalışılmış ve yapılan provakatör çağrılar sonucunda 1740

[204] Heinrich Schreiber, **Geschichte der Stadt und Universitaet Freiburg im Breisgau**, Freiburg 1860, s.4.

[205] **Stadt-Chronik von Freiburg im Breisgau, oder Sammlung der denkwürdigsten Ereignisse dieser Stadt von ihrem Entstehen bis zum Jahr 1838**, Weizenegger Verlag, 1838, s.95-99.

[206] Margaret Goldsmith, **Maria Theresa of Austria**, London 1936, s.95; Dorothy Gies McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, Wien 1967, s.252.

tarihinde başlayıp tam 8 yıl sürecek olan Veraset Savaşlarına neden olmuştur. Genç prenses tahta çıktığında bir taraftan hanedanlık arasındaki savaş durumu bir taraftan da ülkesini savunabilecek düzenli bir ordunun ve yeni bir ordu kuracak parasının olmaması gibi hususlar onu karamsarlığa düşürmemiş ve ülkesi için aydınlanma çağını başlatacak köklü reformlara imza atmıştır. Sarayda görev yapan yaşı bir hayli ilerlemiş olan devlet adamlarının, tecrübesiz kraliçenin yanında olması gerekirken, onlar kraliçeye güven vermedikleri gibi Friedrich ile olan mücadelesinde geri çekilmesini söyleyerek cesaretini kırmaya çalışmışlardır. 11 Haziran 1740 tarihinde Avusturya'da bulunan İngiliz elçi Weston Robinson'un Habsburg devlet adamlarıyla karşılıklı dertleşmelerinden aktardığı şu sözler zikrolunan durumu daha iyi açıklamaktadır: "*Başbakan bana şöyle dedi: Ah! (Taht) onun yerine bir erkeğe verilmeliydi, ama o (Theresia) buna sahip oldu".*[207]

Çocuklarına karşı oldukça düşkün olan Maria Theresia, devlet işleri ve taht mücadeleleri ile uğraşırken üç yaşındaki en büyük kızının sebebi bilinemeyen bir hastalıktan ölmesi, dördüncü çocuğunu aynı günde dünyaya getirmesi ve devlet adamlarının tutumu, yönetimde kendisine yardım edecek birinin olması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Theresia krallığı eşi Franz Stephan von Lothringen'e[208] bırakmış ve kendisini de ülkenin kraliçesi olarak devlet işlerinden birinci derecede sorumlu ilân etmiştir. İmparatoriçe'nin neredeyse her yıl hamile kalması, tahtı eşine bırakması, Fransa ile mücadeleleri, veraset savaşı yaşadığı akrabalarını sevindirmiş ve hatta Paris'te bulunan Kardinal Fleury: *"Artık, Avusturya diye bir yer yok"*[209] diyerek o dönemdeki tabloyu kısaca özetlemiştir. Ancak Theresia'nın çalışkanlığı, disiplini ve enerjisi imparatorluğu tekrardan canlandırmış

[207] Mary Maxwell Moffat, **Maria Theresia**, Newyork 1911, s.67.

[208] **Franz Stephan von Lothringen (1708-1765):** Toskana Grandükü ve Maria Theresia ile evliliğinden (1736) sonra da 1745 yılında Kutsal Roma imparatoru olan I. Franz, Lorraine hanedanına mensuptur ve bu nedenle "Franz Stephan von Lothringen" olarak isimlendirilmektedir. Onun ve imparotoriçenin evliliğinden sonra Habsburg İmparatorluğu hanedanlığı Habsburg-Lorraine hanedanlığına dönüşmüştür. Doğa bilimlerine oldukça meraklı olan I.Franz ilk tıp okulunun kurucusu olan Gerard van Swieten'in Avusturya'ya gelmesini ve Schönbrunn sarayının bahçesinde oldukça geniş bir alana kurulan hayvanat bahçesinin açılmasını sağlamıştır. Dini yaşantı olarak eşi ile farklı fikirlere sahip olmuş ve Theresia oldukça koyu bir Katolik olmasına rağmen Franz antikatolik olup masonluğu seçmiş ve kendi taraftarlarına döneminde birçok kolaylık sağlamıştır.(Ayrıntılı bilgi için bkz. Renate Zedinger, **Franz Stephan von Lothringen (1708-1765)**, Wien/Köln/Weimar 2008, s.7-9).

[209] Wilhelm Knappich, **Die Habsburger Chronik-Lebensbilder, Charaktere und Geschichte der Habsburger**, Verlag "Das Bergland- Buch", Salzburg 1959, s.215.

ve tahtı bırakması düşünülen Maria Theresia 1741'de Macar kraliçesi tacını takarak beklentileri tersine çıkarmıştır.

Ülkesindeki Veraset Savaşları sonrasında Bayern bölgesini kaybeden, kendisine karşı ülke içinde ayaklananları bertaraf eden ve ülkesini kalkındırmak amacıyla Fransa ile anlaşan Theresia, tacını sağlama aldıktan sonra ilk aşamada iki hedefi olmuştur. Birincisi, imparatorluktaki farklı dilleri konuşan ülkeleri "Avusturya tacı" altında birleştirmek, ikincisi ise; her daim saldırabilecek olan Prusya kralı Friedrich'e karşı Fransa ile sürekli ittifak halinde kalabilmek. Birinci hedefine yapmış olduğu reformlarla, ikinci hedefine ise kızı Maria Antoinette'yi Fransa veliahtı ile evlendirerek "evlilik politikası" üzerinden ulaşmıştır.[210]

1.2.1.1.Maria Theresia İdaresinde Modern Eğitime Geçiş Aşamaları

İmparatorluğun bazı kesimlerinde faal olan tarikatların ve manastırların insanları eğitim-öğretim hususunda heveslendirmek için okul ücreti almamasına rağmen, Theresia dönemine kadar okur- yazarlık oranı oldukça düşük olmuş ve eğitim ilkel metotlarla devam etmiştir. Okulların bulunduğu yerlerdeki bölgesel ve coğrafi farklılıklardan dolayı yapılan yeniliklerin kırsal bölgelere geç ulaşması ve genellikle çiftçilikle uğraşan halkın eğitime vakit ayırmak istememesi, eğitimin ilkel metotlarla devam etmesinin nedeni olarak görülmüştür. Eğitim meselesinde karşılaşılan en büyük zorluk ise reformların gerçekleşemeyeceği inancıdır. Reformları taşralarda gerçekleştirecek olan taşra yönetimi, bölgelerindeki halkın Viyana'daki yönetim tabakasından bozuk bir dil konuştuğunu, çiftçilerin çalışma düzenlerinin bozulacağını, şehirlerde veya taşrada günlük işlerle hayatını ikame eden insanların durumunun ne olacağı gibi nedenleri ileri sürerek alınan reform kararlarının bir kez daha gözden geçirmelerini istemiştir.[211]Zikrolunan olumsuzluklara rağmen yönetimin eğitim konusunda halka doğru bilgilendirmeler yapması VI. Karl döneminde dahi ilk meyvelerini vermiş ve Batı Avusturya

[210] Wolfgang Waldner, **Der preußische Regierungsagent Karl Marx**, Norderstedt 2009, s.12.
[211] Joseph Alexander von Helfert, **Die Österreischische Volksschule. Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia. Geschichte, System, Statistik**, Prag 1860, s.19.

bölgesinde 1701 yılından 1739 yılına kadar çiftçilikten üniversiteye gidenlerin sayısında % 39 oranında bir artış olmuştur. [212]

Maria Theresia iktidarını gerçek anlamda ancak 1740 tarihinde başlayan ve 1748 tarihinde sona eren Veraset Savaşları'ndan sonra kazanabilmiştir. Görünüşte sadece Avusturya tahtını ilgilendiren bu savaşa sekiz yıl içeresinde birçok devlet dâhil olmuş, ancak savaşın mevcudiyeti bazı aksaklıklar yaşansa dahi eğitim konusunda yapılacak olan yeniliklere ve değişimlere engel olamamıştır.[213] Theresia, yönetiminin ilk yıllarında ülkesinde faaliyet gösteren tarikat ve manastırların çalışmalarına karışmamış ve hatta onları aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere yeni eğitim kurumları açmaları hususunda teşvik etmiştir. Savaşların maddi bir yük getirmesi, ordunun düzensizliği ve kendi ülkesindeki bazı devlet adamlarının yöneticiliğinden şüphe duyması gibi karamsar bir tabloya rağmen Theresia, hem kendi kurduğu vakıfla hem de bazı sivil toplum kuruluşlarını yönlendirmesi ile eğitim faaliyetlerine başlamıştır.

Veraset savaşları döneminde yapılan eğitim çalışmaları aşağıda hazırlanan tablo ile gösterilmiştir.

[212] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.239.
[213] Johann Baptist Weiss, **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, Wien 1863,s.17-29.

Tablo 2: 1744- 1748 Yılları Arasında Yapılan Eğitim Çalışmaları

Yapılan reformun tarihi	Reformu yaptıran	Yapılan reform ve yapıldığı yer	Reformdan sorumlu olan
1744	Maria Theresia	*Kremsmünster şehrinde Atlı Süvari Akademisinin kurulması	Benedikt tarikatı
1745	Maria Theresia	*İlk kez Experimental Fizik üzerine Prag'da ve Viyana'da sunum yapıldı	Viyana'da- P.Franz S.J. Prag-J.A.Scrinci isimli Cizvit öğretim üyeleri tarafından verilmiştir.
1746	Maria Theresia	*"Faydalı Toplum" adı altında bir sivil toplum kuruluşunun kurulması (vakıf)- Bu vakıf aynı zamanda imparatorluk bünyesinde ilk aylık dergiyi çıkarmıştır. (1747'den 1748'e kadar)	Bu vakfın kurucusu Joseph von Petrasch'dır.
1746	Maria Theresia	*"Theresian Asil Atlı Süvari Akademisi"nin kuruluşu- Viyana	İmparatoriçenin kendisi tarafından kurulmuştur
1748	Maria Theresia	*Garel Kütüphanesinin Viyana'da kurulması, ilk kütüphaneci: Erasmus Fröhlich *Kremsmünster'de rasathanenin inşası	
1749	Maria Theresia	*"Savoyen Soylu Süvari Akademisi"nin Viyana'da kurulması	Kurucusu; Therese Anna Felicitas Fürstin von Liechtenstein

1744-1748 yılları arasında yapılan çalışmalara bakıldığında, kurulan okulların genellikle askeri eğitim merkezlerinden biri olan süvari eğitimi üzerine olduğu görülmektedir. Askeri eğitim veren okulların yanı sıra devlete personel istihdam eden lise ve dengi okullar da bu dönemde unutulmamış ve 1752 yılında liseleri daha fazla kontrol altına almak ve liselerde Almanca'yı Latince karşısında daha da değer kazandırmak için çalışmalar başlatılmıştır.[214] Ancak Avusturya'da 1756- 1763 yılları arasında cereyan eden "Yedi Yıl Savaşları", imparatoriçenin yönünü tekrardan askeri okullara döndürmesine ve liseler ile ilgili düzenlemelerin ancak savaştan sonra yapılabilmesine neden olmuştur. Zira boş bir kasa ile donanımsız ve düzensiz bir orduya sahip olan ülkede, önceliğin ülkenin güvenliğine ayrılması ve askeri eğitimle ilgili reformlara ağırlık verilmesi zaruri ve elzem bir durumdur. Theresia askeri alanda yapılan her eğitimi oldukça önemsemiş ve eğitilen ordu ilk başarısını, Yedi

[214] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.243.

Yıl Savaşları' nda Prusya ve müttefiklerine karşı galibiyet sağlayarak ispat etmiştir.[215]

Maria Theresia, yaşanan savaşlar sonucunda ülkesinin durumunu çok iyi tahlil etmiş ve küllerinden yeniden doğacağını inandığı Habsburg İmparatorluğu'nda askeri reformların yanı sıra politik, ekonomik ve eğitim alanlarında da bir takım düzenlemeler yapmıştır. Theresia, birbirine bağlantılı olarak gelişen bu reformların yapılabilmesi için öncelikle merkezi yönetimin tek elden idare edilebilmesini ve otoritenin sağlamlaştırılmasını gerekli görmüştür.[216]

Donanımlı bir asker ve iyi bir merkezi idarenin mevcudiyetini koruyabilmesi için tarım sektörüne ve ekonomik düzenlemelere yönelinmiştir. Ancak halkın büyük bir kısmının okuma- yazma bilmemesi, halk için yeni bir kazanç kaynağı olarak görülen, Avusturya ikliminde de oldukça rahat yetişebileceğine inanılan ve bununla birlikte dayanıklılığı uzun süren patatesin ekilmesi için hazırlanan *"Ders! Patates nasıl ekilir ve yetiştirilir?"* başlıklı kolay ve basit anlatımlı broşürlerin anlaşılamamasına ve bu nedenle tarım reformlarının oldukça yavaş ilerlemesine sebebiyet vermiştir.[217]

Ülke hazinesini doldurmanın yolu olarak görülen çiftçilerden daha fazla verim alabilmek için Habsburg yönetimi okuma- yazması olmayan çiftçilere tarım alanında yapılan reformları aktarması için kiliseden yardım istemiştir. İmparatorluğun her köşesinde bir kilise bulunduğundan burada görev yapan papazlar çiftçilere yayınlanan reformları, modern tarım metotlarını aktarmakla kalmamış, salgın hastalıklar sırasında da bir önlem olarak görülen hijyeni anlatmışlardır.[218] Ancak çiftçilerin anlatılandan çok gördüklerini uygulaması, istenilen başarıyı getirememiştir. Devlet, istenilen randımanın alınamaması sebebiyle başta çiftçilerin ve onlardan gelen neslin mutlaka eğitilmesini gerektiğini düşünmüş ve herkesin

[215] Leipzig Verein Deutscher Offiziere (hrsg.), **Allgemeine Militair-Encyclopädie**, Leipzig 1873, IX, s.1-6.
[216] Thomas Bau, **Die Kaiserin. Maria Theresia**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 2016, s.189.
[217] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.374.
[218] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.77.

okula gitme mecburiyeti yasasını çıkarmıştır. Çocukların okula gitmesi için çıkarılan reformlar ve kanunlar ancak zorlama ve cezalarla uygulanabilmiştir.[219]

Yasanın ilan edilmesinden sonra ortaya çıkan en önemli sorun ise bu eğitimi kimin uygulayacağı konusudur. Ülkede ayrıcalıklı bir konumda olan kilise yüzyıllar boyu olduğu gibi yeni eğitim sisteminin de kendileri tarafından verilmesine talip olmuşlardır. Ancak kilisenin verdiği dogmatik eğitimden rahatsız olanlar kilisenin bu teklifine şiddetle karşı çıkmıştır. Eğitimin laik olması gerektiğine inananlar arasında olan ve Maria Theresia tarafından kurulan "Doğu Bilimleri Akademisi" nin müdürü Johann Anton Graf (Kont) Pergen bu hususstaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır: *"Devlet, okul ve eğitim sisteminin yönetilmesini ve denetimini tamamen ve daima kendisinde bulundurmalıdır. Dersler ve eğitim dini tarikatların elinden alınmalı ve okullara sadece laik veya dindar laik öğretmenler hâkim olmalıdır".*[220]

Kont Pergen'in sözünü ettiği pedagojiden anlayan laik öğretmenler ise eğitim ve öğretimin hem teoride hem de pratikte dini organlardan alınarak kendilerine verilmesinden ve halkın gelenekleşen eğitim sistemine bakış açısının farklı olabileceğinden dolayı endişe içinde olmuşlardır. Ülke yönetiminin eğitim konusunda kararlı olması ve toplumun her kesiminin eğitilmesi gerektiği düşüncesi, Maria Theresia ile başlayan köklü değişikliklere yol açmıştır. İmparatoriçe reformları yaparken kendisine işinin ehli danışmanlar seçmiş ve bu danışmanlar sayesinde pek çok reform hayata geçirilmiştir. Danışmanlarının bazılarının yabancı bir ülkenin vatandaşı olması toplumu ve bürokrasi kesimini rahatsız etmiş ve bu rahatsızlık *"en azından mezhep birliği olursa kargaşa biter"* düşüncesiyle Katolik mezhebinden olmayanların söz konusu mezhebe girmesiyle geçici olarak kapanmıştır.[221]

Temel eğitimde reformlar yapılmadan önce liselerde, askeri okullarda ve üniversitelerde bazı çalışmalar yapılmıştır. Üniversite ve yüksekokullardaki reform çalışmalarında imparatoriçe Theresia'ya Gerard van Swieten[222] yardımcı olmuştur.

---

[219] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.365.
[220] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.68.
[221] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.71.
[222] **Gerard van Swieten (1700-1772):** "Erlauterungen der Boerhaavischen Lehrsaetze von Erkenntnis und Heilung der Krankheiten" (Boerhaave teoremlerinin kavram açıklaması ve hastalıkların tedavisi) adlı eseriyle, Avusturya topraklarında da adını duyuran Swieten, 1745 yılından itibaren imparatoriçe Maria Theresia'nin özel doktoru olmuştur. Avusturya'da sivil ve askeri sağlık kurumlarında yapılması

Swieten, *"Freiheit des Denkens und Lehrens"* (Düşünmede ve Eğitimde Özgürlük) düşüncesi ile çalışmalarını yapmış ve 1753 yılında da bu düşünce meyvelerini vererek yerli ve yabancı öğrencilerin Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne karşı olan ilgisini artırmıştır.[223] Swieten, Viyana'ya geldiğinde bütün eğitim sistemi gibi özellikle de tıp eğitiminin de Cizvitlerin elinde olduğunu ve onların da batıl inançlarla, katı dini kurallarla insanları tedavi ettiklerini ve ayrıca özgür düşünceli insanlara karşı düşman olduklarını görmüştür.[224] Bu nedenle çalışmalarına gerçek anlamda *"ilk Tıp Okulu"* nun temellerini atmak için alanında uzman birçok doktoru *(Leopold Auenbrugger -göğüs kafesine vurularak yapılan muayenenin mucidi), Anton von Störck (eczacı), Johann Lorenz Gasser (anatomi uzmanı), vb.)* ders vermek ve tıp alanında çalışma yapmak üzere Viyana'ya gelmesini sağlayarak başlamıştır. [225] Swieten ve bahsi geçen doktorlar, tıp eğitimini daha da anlaşılır kılmak ve kolaylaştırmak üzere Leiden'de uygulanan paradigmatik metotları Viyana'da geliştirerek uygulamaya başlamıştır. Tıbba yardımcı bilimler olarak bilinen Anatomi, Kimya ve Botanik dersleri zaman kaybedilmeden Tıp Fakültesi müfredatına alınmış, Botanik dersi için bir bahçe ve Kimya dersi için de bir laboratuar kurulmuştur. Bu bölümlerin haricinde Cerrahi bölümü için 2 ayrı profesörlük kürsüsü oluşturulmuş ve 1754 yılında Leiden'den getirtilen Doktor Anton de Haen (1704-1776) sayesinde de Viyana'da ilk Dâhiliye kliniği açılabilmiştir.[226] Swieten, Viyana'da görev yapmak isteyen doktorların sayısını artırmak ve onları heveslendirmek için doktorlara emeklilik hakkı vermiş ve ayrıca

---

düşünülen reformlara öncülük yapan Swieten, aynı zamanda Saray kütüphanesinde de ciddi düzenlemeler yapmıştır. (Bkz. Werner E. Gerabek, "Swieten, Gerard van", **Neue Deutsche Biographie**, Berlin 2013, XXV, s. 729-730; Daniel Jacoby, "Swieten, Gerard van", **Allgemeine Deutsche Biographie**, Leipzig 1894, XXXVII, s. 265-271; Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.56).

[223] Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, Band I, s.374.

[224] Aşağı Avusturya eyaleti ve Saray Sekreteryasının 1727 ve 1735 tarihli raporlarına göre Cizvitlerin hâkim olduğu fakültelerde şu durumlarda eksiklikler göze çarpmıştır: *"derslerin Alman Dili ve Edebiyatı'nda yapılması oldukça az, Latince müfredatı eksik, dersler açık ve anlaşılır anlatılmıyor, 20'li yaşlarda genç profesörler görevlendiriliyor, eğitimciler yıl ortasında mazaret sunulmadan değiştiriliyor, Felsefi fikirleri günümüzü aydınlamıyor ve bu nedenlerden ötürü devlet tarafından sık sık kontrol edilmesi gerekir. Ayrıca olağandışı birçok tatil günleri var ve Güz tatili 2 ay, Yılbaşı tatili 14 gün, Fasching tatili 11 gün, Paskalya tatili 14 gün, Hamsin Yortusu tatili 17 gün, Temmuz ve Ağustos ayları tatil, Pazar ve resmi günlerdeki kutlamar haricinde her Çarşamba ve Cumartesi öğleden sonra da tatil. 1712 yılında Prag Üniversitesi'nin baş sorumlusunun hesaplamasına göre bir Hukuk Profesörü yılda sadece 60 saat ders yapmış ve bu da en fazla yapılan ders saati imiş".* (Raporu aktaran eser için bkz. Wenzel Wladiwo Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, Prag 1849; Adam Wolf, **Österreich unter Maria Theresia**, Wien 1855, s.443). Ayrıca Cizvitlerin eğitim metodundan duyulan rahatsızlık için bkz. Jacoby, "Swieten, Gerard van", **ADB**, XXXVII, s.266.

[225] Jacoby, "Swieten, Gerard van", **ADB**, XXXVII, s.267.

[226] Gerabek, "Swieten, Gerard van", **NDB**, XXV, s.730; Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, I, s.374.

ölen doktorların geride kalan eşi ve çocuklarının bakımını üstlenecek olan "*Witwen- und Waisensozietät zur Versorgung der Hinterbliebenen von Wiener Medizinern"* adlı bir kurum kurmuştur.[227]

Swieten'in metotlarının Tıp Fakültesi'nde uygulanması sonrasında öğrenciler ağır sınav şartlarından kurtulmuştur. Zira tıp eğitiminde Cizvit modeli ortadan kalkarak dersler daha açıklayıcı, anlaşılır ve pratiğe dökülerek anlatılmıştır. Swieten, Tıp Fakültesi'nde modern eğitim metotlarını uygulamaya çalışırken Teoloji ve Felsefi Bilimler Fakültesi'ne Cizvit tarikatına mensup yöneticiler atanmıştır. Bu dönemde Felsefi Bilimler ve Akademi Kolejlerinde Cizvit tarikatına mensup 21 Profesör görev yapmış ve bunlar Tarih, Matematik, Fizik[228], Ahlak, Dialektik, Belagat, Şiir, Söz Dizimi ve Dil Bilgisi dersleri vermiştir.[229] Cizvitler yönetimindeki Felsefi Bilimler Fakültesi'nde eğitim üç yıl sürmekte ve Aristotales metodu kullanılmaktadır.

Swieten'in reformları özellikle Cizvitler ve kilise tarafından devamlı olarak eleştirilmiştir. Ancak yüksekokul ve üniversitelerde özgür düşüncenin hâkim olabilmesi için akla ve mantığa uymayan bu eleştirilerin önünü kesmek ve reformları tek bir fakülteye indirgememek için Eğitim Komisyonu'nun da desteğiyle Swieten, Teoloji ve Felsefi Bilimler Fakültesi'nin Cizvit dekanlarının azledilmesini, Teoloji ve Hukuk Fakültesi'ne alanında uzman birçok profesörün atanmasını sağlamıştır. Swieten bu çalışmaları sonucunda üniversiteler, hanedan vakfına ait olmaktan çıkıp devlet kurumu haline gelmiştir.[230]

Yeni açılan bölümler, laboratuar ve bahçe nedeniyle fakülte binasının dar gelmesi ve fiziki şartlarının yetersiz olması nedeniyle 1755 yılında Tıp Fakültesi için yeni bir bina yapımına başlanmıştır. Tıp Fakültesi'nde başlayan reform çalışmaları 1756 yılında ilan edilen "Yüksekokul Reformu" ile diğer üniversitelerde de uygulanmaya başlanmış ve bu çalışmaların sonucunda Viyana'da yeni fakülteler

---

[227] Werner E. Grabek, "Swieten, Gerard van", **Enzyklopädie Medizingeschichte**, Berlin 2007, Band I, s.1369.

[228] Dini dersler ve Yedi özgür Sanat'ta eğitimci yetiştiren Cizvitler, 18.yüzyılda Ticaret Akademisi'nin kurulmasıyla birlikte bu sahada da hâkimiyet kurmak istemişler, Matematik ve Fizik derslerini verebilecek öğretmen yetiştirmeye başlamışlardır.

[229] Wolf, **Österreich unter Maria Theresia**, s.442.

[230] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.57.

açılmıştır. 5 Nisan 1756 tarihinde de Viyana Üniversitesi'nin ana binası, bilim dallarına uygun tahsis edilen odalarla düzenlenmiştir. 1757 yılında Viyana Üniversitesi'nde *"Sonntagschule für Handwerker zum Unterricht in der populaeren Mechanik"* (Pazar Okulu'nda Zanaat Erbabı için Popüler Mekanik Dersleri) adıyla bir eğitim kurumu açılmış, gerekli derslerin yanı sıra din ve ahlak dersleri de verilmiştir.[231]

12 Aralık 1760 yılında Habsburg yönetimi, üniversitelerde ve fakültelerde yeni düzenlemeler yapmak, gereken yasaların onayını imparatoriçeye sunmak ve Cizvitlerin üniversitedeki faydasız hizmetlerini yeniden yapılandırmak amacıyla yeni bir komisyonun kurulmasına karar vermiştir. Komisyon; profesörlerin çalışma alanlarını, rektör seçimlerini, senatoda 3'den fazla Cizvit üye olmaması durumunu, biri adli biri siyasal iki senato olma zorunluluğunu, dekanların ve baş sorumluların yetki alanlarını ve görevlerini, sınavlar için ödenen ücretleri, üniversite odalarının düzenlenmelerini ve sınıfların gerekli araç- gereçlerle donanımlarını belirlemişler ve yapılması gerekenleri de saraya rapor etmişlerdir.[232]Ayrıca Komisyonun çalışmaları sonucunda birçok profesör ve alanında uzman doktora ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiş ve bu kimselerin Habsburg İmparatorluğu'na gelmesi için onlara verilecek maaşlarda belirli aralıklarla artışlar yapılması ve bir tıp profesörünün yıllık 2000 florin kazanmasına müsaade edilmesi uygun bulunmuştur.[233]

Liseler ile ilgili yapılan düzenlemeler, üniversitelerdekilerden çok daha önce yapılmak istenmesine rağmen, ancak 4 Şubat 1764 tarihinde Giovanni Battista de Gaspari[234] tarafından hazırlanan ***"Instructio pro Scholis humanioribus"*** adlı reform hareketleri ile uygulanmaya başlanmıştır. [235] Söz konusu reforma göre; Latince'nin biraz daha arka plana itilerek alt sınıflarda derslerin Almanca yapılmasına, bütün sınıflarda

[231] Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, I, s.378.
[232] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.329-331.
[233] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.335.
[234] ***Giovanni Battista de Gaspari***:1702 yılında İtalya'nın Levico kasabasında dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra 1758 yılında Viyana Üniversitesi Tarih Bölümünde profesör olarak atanmış ve bir yıl sonra da Okul Komisyonu tarafından liselerin en üst sorumlusu görevi tebliğ edilmiştir. Liseler onun yöntemleri sayesinde ilk kez düzenlenmiş ve tekrardan organize edilmiştir. Gaspari liselerin durumunu görebilmek için önce birçok denetim yapmış ve yapılması gereken değişiklikler en kısa zamanda uygulanmıştır**.** (Bkz. Barbara Gant, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip. Österreichische Bildungspolitik im Zeichen von Absolutismus und Aufklaerung", **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus**, (97-124), Helmuth Reinalter (hrsg.), Wien 2008).
[235] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.243.

Din, Eski Yunanca, Tarih, Coğrafya ve Matematik dersleri görülmesine karar verilmiştir. Her sınıf için ayrı ayrı sınav yapılması, derslerin günlük 4 saat olması, kutsal sabah ayinin mutlaka yapılması, okul zamanının uzatılarak tatil zamanlarının kısaltılması da Gaspari'nin sunduğu lise reformları arasında olmuştur.[236] Bu dönemde liselerde eğitim görme hakkı, sadece erkek çocuklara verilmiştir. Buna rağmen kızların ilkokula gitmesi ve okuma- yazma öğrenmesi, iyi bir eş, titiz bir ev hanımı ve sevgi dolu bir anne olabilmeleri amacını taşımıştır.[237] 1770'li yıllarda halkın sadece % 0,17'si liseye gidebilmiştir. Lüks olarak görülen bu eğitim kurumlarının yarısı Viyana şehrinde ve Aşağı Avusturya eyaletinde, diğer yarısı da imparatorluğun diğer ülkelerinde kurulmuştur.

Gaspari'den sonra göreve getirilen Karl Anton Martinis ise liselerde görülen derslere ilave yaparak öğrencilerin üniversiteye geçişlerini daha da kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Martinis, lisede görülen derslerin bilimsel bir amaca hizmet etmesini istemiş ve Latince, Fizik, Geometri, Tabiat Bilgisi, Şiir sanatı ve Belâgat dersleri zorunlu ders olarak müfredata girmiştir[238]. Ancak bu derslerin tarıma, sanayiye ve ticareti yararı olup olmayacağı mevzusu birçok fikir ayrılığını da beraberinde getirmiştir.

Maria Theresia'nın 1749 yılından 1774 yılına kadar yapmış olduğu eğitim reformları aşağıda verilen tablo ile gösterilmiştir.

[236] Gant, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip…", **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus,** s.113.
[237] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.243.
[238] Joseph Loos, **Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde**, Salzwasser Verlag, Paderborn 1908, Band II, s.172-173.

Tablo 3: 1749- 1773 Yılları Arasında Yapılan Eğitim Çalışmaları[239]

Reform tarihi	**Reformu Yaptıran**	**Yapılan reform ve yapıldığı yer**	**Reformdan sorumlu olan**
1749-1760	Maria Theresia	Viyana Üniversitesi'nde reform hareketlerinin başlaması	Gerard van Swieten
1751	Maria Theresia	*Steiermark eyaletinde okul sistemi ve okulların durumu ile ilgili araştırma yapılması *Wiener Neustadt'ta askeri akademinin kurulması	
1752	Maria Theresia	Liseler için bazı kuralların getirilmesi	
1753	Maria Theresia	Johann Thomas Trattner'e lise kitaplarının basımı için imtiyaz ve ayrıcalık verilmesi	
1754	Maria Theresia	*Doğu Bilimleri Akademisinin kurulması (Orientalische Institut) *Viyana- Laimgrube bölgesinde Askeri Hazırlık Okulu'nun açılması *Gumpendorf bölgesinde Mühendislik Akademisi vakfının kurulması	Maria Theresia – Mühendislik Akademisi vakfının kurucusu
1755	Maria Theresia	*Viyana'da ilk bilimsel gazetenin "Viyana Bilim Haberleri" adı altında kurulması	*Max Hell: Viyana Rasathanesi' nin yönetime geldi *Khauz: Avusturya Tarihi'ni yayınladı
1756	Maria Theresia	*İmparatorluğun bütün bölgelerinde Yüksekokul reformu uygulandı ve Viyana'da yeni fakülteler açıldı	Reformist Gerard van Swieten
1757	Maria Theresia	*Viyana Yüksekokulunda Mekanik Anabilim Dalı kuruldu.	İlk öğretmen Maximilian Hell

[239] Maria Theresia, Habsburg İmparatorluğu'nda kendi yönetiminden önce kurulan üniversitelerde reform çalışmalarına ancak yönetiminin altıncı yılında başlayabilmiştir. Yeni üniversite açmaktan ziyade mevcut olanların ıslahı, fiziki şartları kötü olan Fakülte binalarının yeni binalara taşınması, yönetimin ve derslerin düzenlenmesi imparatoriçenin öncelikle üzerinde durduğu hususlar olmuştur. 2 Haziran 1746 tarihinde Theresia, imparatorluğun en eski üniversitesi olan Prag Üniversitesi'ni yeniden düzenlenmesine ve gereken reformların ivedilikle uygulanması için "Universitaetscommission" (Üniversite Komisyonu) adlı bir kurumun kurulmasına ve komisyon başkanlığına da Prag'ın devlet sorumlusu olan Johann Ernst Graf von Schaffgotsch'un getirilmesine karar vermiştir. Komisyon, üniversitedeki derslerin düzenlenmesinden ve durumundan, yardım gereken hususların saraya bildirilmesinden ve imparatoriçenin üniversiteler meselesindeki emirlerini yerine getirmekten sorumlu tutulmuştur. Komisyon yapmış olduğu gözlemler sonucunda üniversitelerdeki monoton anlatımların durdurulması ve yazılı bir esere dayanarak derslerin açıklanması gerektiğini rapor etmiştir. Ayrıca oldukça kötü öğretim yöntemlerinin sadece bir fakültede değil üniversite genelinde uygulandığı da bildirilmiştir. Prag Üniversitesi'nde yapılan reform çalışmaları, imparatorluğun diğer üniversitelerinde de yapılmaya başlanmıştır. (Bu dönemde yapılan reformlar için bkz. Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.311; Josef Schermaier, **Fachschulen in Österreich- Schulen der Facharbeiterausbildung**, Frankfurt am Main 2009, s.59; Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.244; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.177-178).

1758	Maria Theresia	*Viyana'da İpek üretimi için gerekli olan desen çizimi hususunda ilk meslek okulunun açılması (Commerzial-Zeichnungs- Academie)	İlk idareci: Florian Zeiss
1759	Maria Theresia	*Simon Edler von Stock, Viyana Katedralinin dekanı ve yönetim üyesi, imparatorluk içindeki bütün İlahiyat Araştırmalarının Başkanı oldu	
1760	Maria Theresia	*Viyana'da bilim adamları bir vakıf kurmaya çalıştı *Eğitim sisteminin planlanması, idaresi ve değiştirilebilmesi için Okul Komisyonunun kurulması (Schulkommission)	Fikir sahibi: Freiherr von Riegger, üyeler: Bob, Khauz, Sonnenfels, Spielmann, Thugut
1762	Maria Theresia	*Budweis Belediyesi kendi bölgesinde bir lise kurdu *Piaristler Viyana'daki Schulerstrasse caddesinde herkese açık muhasebe ve ücretlendirme hususunda bir seminer düzenledi *Real- Handlungs-Academia adı altında bir ticaret okulu kurulmuştur.	
1763	Maria Theresia	*Viyana Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Fakültesi kuruldu *Prag Üniversitesi'nde Mineraloji ve Dağ Bilimleri üzerine eğitim veren ana bilim dalı açıldı	*Bu fikrin sahibi Freiherr von Borie ve Prof. Josef von Sonnenfels
1764	Maria Theresia- II. Joseph (babasının ölümü üzerine "Roma kralı" unvanıyla yönetime ortak oldu)	*Klemm tarafından Viyana'da "Dünya" adı altında ilk haftasonu dergisi çıktı *Viyana Akademisyenler Derneği kuruldu *Gaspari'nin liseler için hazırladığı reform teklifleri kabul edildi.	
1766	Maria Theresia- II. Joseph	*Önce Prag'da, sonra da Klagenfurt'da Siyasal Bilimler kürsüsü açıldı. *Viyana'da Gravür ve süsleme üzerine bir okul (Kupferstecher-Academie in Wien) açıldı.[240]	Kurucu: İmparatoriçe Maria Theresia İdareci: Jakob Schmutzer
1767	Maria Theresia- II. Joseph	*Viyana'da Resim ve Bakır Gravür Akademisi açıldı *Atların bakımı ve ameliyatları için "Pferde-Curen und Operationsschule" adında Viyana'da bir okul kuruldu. (Bu okul 1808 yılında Thierarzney-Institut adıyla tekrardan açıldı)	* Akademi İmparatoriçe Maria Theresia tarafından kuruldu(ilk müdür:

[240] 1766 yılında Jakob Schmutzer tarafından *"Kupferstecher- Akademie"* (Bakır İşletmeciliği Akademisi),1767'de de *"Possier-, Verschneid- und Graveuerakademie"* (Gravür Kesme ve Şekillendirme Akademisi) açılmıştır.

			Anton Domanöck)
1769	Maria Theresia- II. Joseph	*Askeri Hazırlık Okulu Viyana'dan Wiener Neustadt'a taşındı ve buradaki Askeri Akademi ile birleşti *Arıcılık üzerine Viyana'da bir okul kuruldu *Piaristler tarafından "Real- Schule"[241] adı verilen bir ticaret okulunun kurulmasına izin verildi.	
1770	Maria Theresia- II. Joseph	*Hell, kurulacak olan Viyana Bilimler Akademisi'nin planını takdim etti ve bu plan Viyana Realzeitung'da verildi *Viyana'da "Real- Handlungs- Academie" isminde bir ticaret akademisi kuruldu. *Maria Theresia Aşağı Avusturya Okul Komisyonu'nun kurulmasına izin verdi. (Niederösterreichische Schulkommission)	*Sansür fikrinin sahibi: devlet konseyi üyesi Gebler, ilk sansür uygulayıcı: Sonnenfels *Akademini n fikir sahibi: Wolf
1771	Maria Theresia- II. Joseph	Viyana'da deneme amaçlı bir öğretmen okulu kuruldu.	Reformdan sorumlu: Felbiger
1772	Maria Theresia- II. Joseph	*Prag'da "Prag Bilimsel Haberleri"adı altında Löpper tarafından bir dergi yayınlandı *Aşağı Avusturya Okul Komisyonu'na bütün okulların kitaplarının basımı için yetki verildi *"Akademie der bildende Künste" (Güzel Sanatlar Akademisi) açıldı.[242]	
1773	Maria Theresia- II. Joseph	*Cizvitlerin haklarına ve ayrıcalıklarına son verildi ve imparatorluğun her yerinde uygulanacak yeni bir üniversite reformu getirildi. *Değişik branşlardaki birçok sanat akademisi "Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi" adı altında birleştirildi *Viyana'daki Theresianum semtinde Ekonomi anabilim dalı kuruldu; 19 Ekim'de yürürlüğe giren fermanla üniversite profesörlerinin maaşları düzenlendi.(Bu profesörler daha önce cizvitlerin sorumlu olduğu kürsülerden gelmişlerdir)	*Universite reformları hakkında öncü olan reformist: Devlet Danışmanı Karl Anton Martini - Sanat Akademesi' nin Proje sorumlusu: Prens Kaunitz

Tabloda da görüldüğü üzere, imparatoriçenin arzusuyla 1770 yılında kurulan Okul Komisyonu, Theresia dönemindeki eğitim reformlarının temeli sayılmıştır.

[241] Söz konusu okulda ve daha önce kurulan "Real- Handlungs- Akademie" adı verilen okulda Matematik ve Tabiat bilimleri (fen dersleri) gibi derslerin saatleri, diğer okullara göre daha fazla olmuş ve ayrıca buradan mezun olanların ticaret, muhasebe ve yabancı dil üzerinde uzman olmaları istenmiştir.

[242] 1766 ve 1777 yılında açılan Bakır İşleme, Gravür Kesme ve Şekillendirme Akademileri söz konusu akademinin bünyesinde birleştirilmiştir. Bkz. Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.244.

Komisyon öncelikle 1769 yılına kadar Viyana'nın merkezinde kurulmuş okulların listesini hazırlamakla göreve başlamış ve Viyana'da daha önce kurulmuş olan *"Bei St. Stephan"*, *"St. Michael"*, *"bei dem grossen Christoph"* ve *"der heilige Dreifaltigkeit"* okullarının haricinde, okulların bölgelere göre dağılımını aşağıda aktarılan tablo ile belirtmiştir.

Tablo 4: 1769 Yılı İtibariyle Viyana'daki Okullar, Toplam Öğrenci ve Okul Sayısı[243]

OKULUN BULUNDUĞU İLÇE VEYA SEMTİN ADI	**OKUL MİKTARI**
Leopolstadt (2.Bezirk)	4
Unter den Weissgerbern (3.Bezirk)	1
Landstrasse (3.Bezirk)	3
Erdberg (3.Bezirk)	1
Rennweg (3.Bezirk)	2
Wieden (4.Bezirk)	4
Matzleinsdorf (5.Bezirk)	1
Nikolsdorf (5.Bezirk)	1
Margareten (5.Bezirk)	1
Am Hundsturm (5.Bezirk)	1
Gumpendorf (6.Bezirk)	1
Mariahilf (6.Bezirk)	9
Windmühle (6.Bezirk)	9
Laimgrube (6.Bezirk)	9
St.Ulrich (7.Bezirk)	16
Josefstadt (8.Bezirk)	1
Altervorstadt (8.Bezirk)	1
Rossau (9.Bezirk)	2
Lichtental (9.Bezirk)	3
Thury (9.Bezirk)	3
Himmelpfortgrund (9.Bezirk)	3
Toplam okul sayısı: 58 **Okulda eğitim gören toplam öğrenci sayısı:4756**	

Maria Theresia, sadece ülkedeki gençlerin değil, halkın tamamının imparatorluk tarafından ilan edilen genel kurallara uyması ve ayrıca kendi mesleği ile ilgili bilmesi gereken kaideleri öğrenmesinin elzem olduğunu ve bu sayede *"Sosyal bir disiplin anlayışı"* nın hâkim olabileceğini düşünmüştür.

1773 yılında Roma tarafından Cizvitlere verilen ayrıcalıklara kısıtlamalar getirilmesinden sonra Theresia, Okul Komisyonu'nda bulunan din adamlarını (Kardinal Christoph Anton Migazzi gibi) tasfiye etmiş ve komisyonun yönetimine

[243] Schubert, **Prüfungs- Programm der k.k…**,s.4.

Gualtenberg bölgesinin Baronu Kessel Franz Karl'ı getirmiştir.[244] Franz Karl ise imparatoriçenin hedeflediği okul reformunu yapması için o dönemde Silezya'da bulunan Johann Ignaz von Felbiger[245] ile anlaşmış ve onun Viyana'ya getirilmesi için de imparatoriçeden yardım istemiştir.

1773 yılından sonra, liselerin varlığı imparatorlukta tartışılmaya başlanmış, birçok yerde liseler ve 2-4 sınıftan oluşan Latin okullarının küçük formatındaki okullar kapanmış veya da başta Piaristen tarikatı olmak üzere diğer tarikatlara bırakılmıştır.[246]

Genel okul reformunun 1774 yılına kadar sarkmasının en önemli sebebi ise; daha önce zikrolunduğu üzere maddi sıkıntılarla, askeri sistemle ve tarımla uğraşan imparatorluğun Cizvitlerin eğitim faaliyetlerine göz yummasıdır.[247] 1773 yılında Cizvitlerin haklarına ve ayrıcalıklarına papalık tarafından kısıtlama getirilmesiyle, devlet eğitim meselesini tek başına üstlenmek zorunda kalmıştır.

1.2.1.2. Prens ve Prenseslerin Modern Eğitimi

İmparatoriçe Maria Theresia tahta çıkmadan önce Avusturya prens ve prenseslerinin aldığı geleneksel bir eğitime tabii tutulmuştur. Temel derslerin yanı sıra Fransızca ve İtalyanca öğrenmiş ve ayrıca dans, müzik, şarkı eğitimi ve ata binme dersleri almıştır.[248] Kiliseler ve dünya tarihi hakkında oldukça iyi bir bilgiye sahibi olan kraliçe, bu hususta oldukça da ilerlemiştir. Babasının tek varisi olması nedeniyle onu oldukça iyi gözlemlemiş ve ülke meseleleri ve sorunları hakkında daha prenses iken fikirler yürütmeye başlamıştır.

---

[244] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240.

[245] **Johann Ignaz von Felbiger (1724-1782):** Berlin'deki ticaret okulunda Johann Julius Heckers tarafından verilen pedagojik seminerlere katılarak modern eğitimi tanıyan Felbiger, bir taraftan da "Augustiner Chorherrenstift" (Augustin Manastırı) tarikatına girerek, bu tarikatın manastırlarında papaz olarak görev yapmıştır. Avusturya coğrafyasında ismini duyurması ve imparatoriçe tarafından davet edilmesi 1765 yılında Sagan'da gerçekleştirdiği okul reformları sayesinde olmuştur. Felbiger'in 1774 yılından sonraki yaşamı "İlk yenileşme döneminde Avusturya'da eğitim" başlığı altında yeterince verileceğinden, bu kısımda sadece 1774 yılına kadar olan biyografisine değinilmiştir. (Felbiger'in biyografisi için bkz. Heinrich Heppe, "Felbiger, Johann Ignaz von", **Allgeimeine Deutsche Biographie**, Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Hrsg.), Leipzig 1877, Band VI, s.610-611).

[246] **Neues Wiener Tagblatt: demokratisches Organ,** "Vom Katheder in die Irrenzelle", 10 Jaenner 1874.

[247] Andreas Kobler, **Die Aufhebung der Gesellschaft Jesu 1773**, Linz 1873, s.29.

[248] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.81.

Maria Theresia, kendi çocuklarının eğitimini de oldukça önemsemiş ve hatta *"en temel ve en önemli unsur"* olarak ifade etmiştir. Devlet işlerinin yoğun olduğu dönemlerde bile çocuklarına göndermiş olduğu mektuplar, çocuk bakıcılarına verdiği talimatlar ve bakıcılardan ve eğitimcilerden hergün çocukları hakkında alınan raporlar onun eğitim hususuna verdiği önemi açıkca ortaya koymaktadır.[249] Theresia'ya göre eğitim, mümkün olduğunca erken başlamalı, çocuğun evlenmesine kadar devam etmeli ve verilen eğitim maddi ve manevi olarak onlarda bir karakter oluşturmalıdır.[250] 48 yaşında dul kalan Maria Theresia, bu tarihten itibaren oğullarının ve kızlarının eğitiminde tek başına sorumluluk almıştır.[251]

Maria Theresia'nın çocuklarına verdiği eğitim, çocuklarının doğumundan sonra "Ajas"[252] adı verilen bir eğitimcinin atanması ve bu eğitimcilere birçok noktada katı ve modern tarzda talimatlar vermesiyle başlar. Çocukların dışarıda da temizliğine dikkat edilmesi, bebeklerin uzun süre bezli kalmaması, fazla beslenmemesi, onlara küçük çocuk diliyle gevezelik edilmemesi verilen talimatlar arasındadır.[253] Ayrıca çocukların küçük yaşlarda dini ibadetleri yapmasını, sabah ve akşam okunması gereken duaları ezberlemelerini, kendilerine verilen sorumlulukları yerine getirmelerini, yedi yaşından önce de okuma- yazma bilmelerinin gerekliliği üzerinde durmuş ve bu hususta eğitimcilerine talimatlar vermiştir. Prens ve prensesler için okul yaşı ise 7 olarak belirlenmiştir.[254]

İmparatoriçe devlet işlerinin yoğun olduğu dönemlerde çocuklarını görebilmek için onların okul olarak kullandığı odaya (Schulzimmer) sık sık uğrayarak onların derslerindeki durumlarını yakından takip etmiştir. Çocukların ve imparatoriçenin birbirlerine "siz" hitabı ile seslenmesi sarayın adablarından görülmüştür. Ayrıca Theresia, çocuklarının davranışlarında veya eğitimlerinde gördüğü eksikliği de eğitimcilerine veya dadılarına yazdığı mektuplarla dile

[249] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.262.
[250] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.81.
[251] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.259.
[252] "Ajas" adı verilen eğitimciler genellikle dul kontesler veya da saray memurlarıdır. Bu kişiler derslerin haricinde saray protokollerini öğretmek zorundadır. Bu nedenle bazen bir çocuğa iki Ajas, bazen de iki çocuğa bir Ajas görevlendirilmiştir.
[253] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.81.
[254] Helmut Reinalter, **Joseph II.- Reformer auf dem Kaiserthron**, Verlag C.H. Beck, München 2011, s.10-14.

getirmiştir.[255] Örneğin kızı Josefa'nın kötü alışkanlıkları hakkında dadısına bir mektup göndermiş ve şöyle demiştir: *"... Bunları derhal ve iyice giderin... Bunları onunla halletmezseniz sizi takdir edemem. (Kızımdaki) bu kötü davranışın kaynağı, onun şiddetli öfkesi ve bencilliğidir ve bu huylar devam ettiği sürece ondaki bu kötü davranışlar ortadan kalkmaz. Ona bir söz söylendiğinde, üzülüyor ve öfkesini ağlayarak ifade ediyor."*[256] Ayrıca veliaht Prens II. Joseph'i yapmış olduğu kötü bir suçtan dolayı kırbaçlanarak cezalandırılmasını istemiştir. Bu durum hanedan vekilleri ve imparatoriçenin akrabaları tarafından protesto edilmiş ve şimdiye kadar hiçbir veliahtın bu şekilde cezalandırılmadığını söylemişlerdir. Maria Theresia ise: *"görgü kurallarına dikkat etmesi için bu gereklidir"* sözüyle onlara karşılık vermiş ve cezayı uygulatmıştır.[257]

Yaşı büyük olan çocukların ise mecbur olunmadığı müddetçe dadılarının onların odalarında bulunmamalarını ve hareketlerini uzaktan izlemeleri gerektiğini bildirmiştir. Çocuklarının yemek alışkanlıkları hususunda ise onların yemek seçmeden her türlü yemeği yemelerini, sofrada yemek üzerine konuşmamalarını, her Cuma, Cumartesi ve oruç tutulan günlerde mutlaka balık yemelerini, balık yemek istemeyene ise hiçbir şey verilmemesi gerektiğini bildirmiş ve mürebbiyelerin de talimatları hususunda oldukça hassas davranmasını istemiştir.[258]

Sarayda çocuklar için disiplin oldukça önemli olmuş ve çocukların yaptığı hatalar hoşgörülmemiştir. Her çocuğun kendisine ait özel bir yaşamı söz konusu olmamış ve bir eğitimci, bir dadı veya bir saray memuru her an çocukla beraber olmuştur. Çocukların günlük yaşamı da anneleri gibi dolu geçmiş ve sabah başlayan programları saati saatine uygulanmıştır. Onların günlük eğitim programları kraliçenin kendisi tarafından hazırlanmıştır. Programları şu şekildedir: [259]

- Öğleden sonra 16.00'a kadar - Almanca, Latince, İspanyolca, İtalyanca, Tarih, Dil Bilgisi, Din ve Yazı dersleri
- Saat 16.00- Dans dersi

[255] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.262.
[256] Goldsmith, **Maria Theresia of Austria**, s.151.
[257] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.263.
[258] Goldsmith, **Maria Theresia of Austria**, s.150.
[259] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.262.

- Daha sonra yüksek sesle tesbih çekilerek dua okunması
- Bundan sonra da hafif yemeklerden (çorba veya emredilen yemek) oluşan ikindi yemeği

Kendisi de iyi bir Katolik olan Maria Theresia ayin zamanı olan Pazar günleri çocukları ile birlikte kiliseye gitmiş ve bu ayinden sonraki öğle yemeğinde bütün ailenin bir arada olmasına büyük bir özen göstermiştir. Prens ve prensesler büyüdüğünde ise onların saraydaki meseleleri yakından takip edebilmeleri için anne ve babasının yanında yemek yemelerine, herhangi bir olay durumunda onların nasıl davrandıklarını gözlemlemelerine ve sarayda olan kutlamalara katılarak yabancı elçilere veya misafirlere karşı uygulanacak protokol kurallarına şahit olmalarına müsaade edilmiştir.[260]

Avusturya sarayında erkek ve kız çocuklarının eğitimi farklı şekilde verilmiştir. Tahtın varisleri olarak görülen erkek çocuklarının bilgi ve beceri ile donatılması imparatorlukta bir gelenek haline gelmiştir. Daha önce zikredilen dersler haricinde prenslerin eğitilmesinin amacı ve onların dikkat etmesi gereken noktalar şu şekilde verilmiştir:[261]

- Yüzyıllardan beri devam ettiği gibi bir prens evvela dini bir eğitim almalıdır.
- Ailesine karşı olan sorumluluklarını öğrenmelidir. Kardeşlerine ve bütün aileye karşı borçlu olduğu duygusunu her daim içinde taşımalıdır.
- Sağlığına dikkat etmelidir.
- Karakterlerinin oluşması için soru sormayı öğrenmeli ve konumları hususunda onlara bilgi verilmelidir.
- Prenslere adil olması öğretilmeli ve teşvik edilmelidir. Maria Theresia ve eşi için bu madde, prens eğitiminin odak noktasıdır.
- Bir prens, dalkavuklara karşı uyarılmalı ve danışmanların önemi ona anlatılmalıdır.
- Derslerindeki başarısı kontrol edilmeli, sınavları bir Komisyon önünde olmalı ve bazen de ailesinin önünde yapılmalıdır.

[260] Carl Ramshorn, **Kaiser Joseph II und seine Zeit**, Leipzig 1845, s.27-29.
[261] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.81.

- Prenslerin askeri eğitimine de önem verilmelidir.

Maria Theresia kızlarının eğitiminde ise daha önce prenseslere verilen eğitimin bir adım ötesine gitmiş ve kızlarının eğitiminde şu hususları önemsemiştir:

- Kızları çocuk yaşta iken, ülke çıkarları adına onların müstakbel eşlerini belirlemiş ve bu hususta antlaşmalar yapmıştır. Bu nedenle kızları gelin gideceği ülkenin dilini öğrenmiş, insanları ve ülke hakkında da gerekli bilgilerle donatılmıştır.[262]
- Kızlara uygulanan ders planı oğullarınınki gibi katı ve detaylı olmamış ve bilgiler genellikle özet şeklinde verilmiştir.
- Okuma- yazmanın yanı sıra Almanca ve Fransızca dersleri, coğrafya ve dans derslerinden oluşan bir müfredat uygulanmıştır. Daha sonraları ise Latince, İtalyanca, Tarih ve mektup yazma dersleri verilmiştir. Bunların yanı sıra müzik, resim ve ata binme dersleri de uygulamalı olarak gösterilmiştir.

Theresia her bir oğluna bir eğitimci tahsis ederken, kızlarına ise genellikle iki prensese bir eğitimci görevlendirerek eğitmeye çalışmıştır. Hem kızlarının hem de oğullarının eğitimi çocuklarının evliliği ile son bulmuş ve düğünlerinde kral ve kraliçenin oldukça detaylandırarak yazdığı tavsiye mektubuyla da verilen eğitim noktalandırılmıştır.[263]

---

[262] Avusturya'da fetih politikasından ziyade evlilik politikası uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Maria Theresia da bu politikayı ülkesinin geleceği için uygulamış ve Prusya'ya karşı Fransa'nın dostluğunu kazanmak için kızı Maria Antonia (Maria Antoinette) 14 yaşında iken Fransa veliahtı XVI. Louis ile evlendirmiştir. Kızlarından Johanna'yı ise 12 yaşında Silezya ve Neapel kralı veliahtı Ferdinand ile nişanlamıştır. Ancak bu sırada Avusturya'da hüküm süren çiçek hastalığından Johanna'nın ölmesi üzerine Maria Theresia ve İspanya kralı III. Karl arasında tekrar bir anlaşma yapılmış ve Theresia'nın diğer kızı Josefa ile Ferdinand evlendirilmiştir. Kızlarının haricinde oğullarının da evliliğinde söz konusu politika geçerli olmuş ve Avusturya veliahtı II. Joseph ile Fransa kralının torunu Isabella von Parma evlendirilmiştir. Ayrıca evlilik politikası sayesinde İtalya'da daha önce kaybedilen topraklar tekrardan savaşa girmeksizin kazanılmıştır. (Bkz. Harold Acton, **The Bourbons of Naples**, London, Methuen & Co., 1956, s.124; Karl Eduard Vehse, **Memoirs of the Court and Aristocracy of Austria,** übersetz. von Franz Demmler, London 1896, Band II, s.235-236; Goldsmith, **Maria Theresia of Austria**, s.241; McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.269).

[263] Maria Theresia, özellikle kızlarının evliliğinden sonra da kızlarının gelin gittikleri ülke ile Habsburg İmparatorluğu'nun siyasi ilişkilerini düzenlemek üzere zaman zaman kızlarına Fransızca mektuplar da yazmıştır. (Theresia'nın kızlarına yazdığı mektuplar için bkz. Alfred Ritter von Arneth (hrsg.), **Briefe der Kaiserin Maria Theresia an ihre Kinder und Freunde**, Wien 1881, Band I-IV).

Maria Theresia'nın çocukları için uyguladığı eğitimin tesirini kendisinden sonra Avusturya tahtına geçen oğlu II. Joseph'de görmek mümkündür. II. Joseph, Fransızca, Latince, İtalyanca, Macarca ve Çekce dillerini oldukça iyi öğrenmiş; Matematik, Fen Bilimleri, Tarih, Coğrafya, Siyasal Bilimler ve Devletlerarası Hukuk konularında da yeteri kadar bilgiye sahip olmuştur.[264] Ayrıca doğal hukukun akılcı olmasına büyük önem vermiş ve kendinden sonraki tahtın varislerine dini eğitimde dahi akılcı olunması gerektiğini miras bırakmıştır.[265]

1.2.1.3.Modern Askeri Eğitim

İmparatoriçe Theresia, başta Prusya olmak üzere Avrupa'daki düşmanlarına karşı askeri alanda üstünlük sağlayabilmek ve kaliteli asker yetiştirmek amacıyla akademi ve askerlik bilgisi üzerine eğitim veren bir okulun kurulmasını istemiş ve danışmanlarının da tavsiyesiyle Wiener Neustadt bölgesindeki bir kaleyi 1752 yılında "Militaerakademie" ye (Askeri Akademi) dönüştürmüştür.[266] Akademinin kurulmasını, denetlenmesini ve idaresini de Kont Haugwitz'in başında olduğu bir komisyona bırakmıştır. Adı geçen okul başlangıçta ***"Kadatenhaus"*** olarak isimlendirilmişse de 1765 yılında avlusundaki saat kulesinin üstüne mermerden yapılmış bir pano üzerine ***"Academiam"*** adı asılmış ve 1769 yılından itibaren ise yapılan düzenlemeyle buraya ***"k.k. Theresanische Militaer-Akademie"*** (Theresa Emperyal Krallık Askeri Akademisi) adı verilmiştir.[267] Komisyon, imparatoriçenin de onayıyla kurulacak akademiye başlangıçta 100 tane yatılı öğrenci alınmasına, bunların masraflarının orduda yapılacak olan tasarrufla sağlanacağına ve alınacak öğrencilerin ise belirli kriterlere sahip olması gerektiğine karar vermiştir. Ücretsiz eğitim veren akademiye başvuruda bulunacakların ön şart olarak kabul edilen şu hükümleri taşıması gerekmektedir:[268]

- Asilzade ve soyluluk unvanı taşıyan ailelerin çocuğu olmak
- Sarayda ve devlet memuriyetinde 20 yıl sadık ve iyi çalışmış personelin çocuğu olmak

[264] Ramshorn, **Kaiser Joseph II und seine Zeit**, s.30-31.
[265] Ramshorn, **Kaiser Joseph II und seine Zeit**, s.31.
[266] **Oesterreichische Militaerische Zeitschrift**, Wien 1836, Band I, s.80.
[267] Johann Svoboda, **Die Zöglinge der Wiener-Neustädter Militär-Akademie von der Gründung des Institutes bis auf unsere Tage**, Wien 1870, s.8.
[268] Svoboda, **Die Zöglinge der Wiener-Neustädter …,** s.8.

- Savaşlarda olağanüstü cesaret gösteren askerlerin çocuğu olmak

14 Aralık 1751 yılı kararına göre akademinin kurulmasından sonra imparatoriçe, Haugwitz'in de tavsiyesiyle Kont Leopold Daun'u (1752-1776) en üst sorumlu, Kont Franz Ludwig von Thürmheimb'i (1752- 1756) ise lokal sorumlu olarak atamış ve gerekli atamaların yapılması sonrasında 1752 yılında Wr. Neustadt'da söz konusu akademi eğitim- öğretim hayatına başlamıştır.[269]

Askeri okul öğrencilerinin eğitim müfredatı, alt sınıf ve üst sınıftaki öğrencilere göre hazırlanmıştır. Alt sınıftaki öğrencilerin yaş aralığı 6- 13 iken, üst sınıfa başlayabilmek için 14 yaşına girmek mecburi görülmüştür. Alt sınıftakiler her gün 2 saat tüfekle eğitim, birer saat eskrim ve dans dersi alırken, üst sınıftakiler ise; haftada dört kez ata binme, eyer üzerinde durma, dizgileme, yakalama ve bunların yanı sıra bilimsel dersler olarak da tahkimat, topçuluk, matematik, Fransızca, İtalyanca ve Bohemce dersleri almıştır.[270] Ayrıca her Pazar büyük sınıflara Coğrafya dersi verilirken küçük sınıflar da din dersi görmüştür. Mezun olanlar ise ordunun süvari birliğine veya da harbiyeli piyadeler unvanıyla göreve başlamış ve bunların büyük bir kısmı da kısa zamanda teğmen, üst teğmen ve kaptan teğmen olarak yüksek derecelere terfi etmiştir.

1756 yılında meydana gelen Yediyıl Savaşları'nda ordunun başında bulunan Kont Daun, akademi mezunları ile birlikte birçok başarıya imza atmış ve kraliçenin güvenini kazanmıştır.[271] 1766 yılında Daun'un vefatından sonra Kont Anton Colloredo (1766-1785) üst sorumluluğa, 1758 yılında "Freiherr" (Baron) unvanı verilen Johann Georg Carl von Hannig (1710- 1784) de akademiye yeni lokal yönetici olarak görevlendirilmiştir. Hannig, öncelikli olarak mevcut bulunan kurumları yeniden gözden geçirmiş ve eğitim sisteminde iyileştirme planları yapmıştır. Askeri enstitülerdeki bütün personeli eğitimcisinden üst sorumluya kadar denetlemiş ve böylelikle bu kurumların yetenekli kimselerden oluşmasını sağlamıştır.[272] Hannig, 20 Mayıs 1767 yılında akademiye bir tarih öğretmeni görevlendirmiş ve öğretmenin öğrencilere ara sıra doğru ve güzel mektup yazma

[269] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.244.
[270] Svoboda, **Die Zöglinge der Wiener-Neustädter…** , s.8.
[271] Ramshorn, **Maria Theresia und ihre Zeit**, s.199.
[272] Svoboda, **Die Zöglinge der Wiener-Neustädter…** , s.9.

stillerini de öğretmesini istemiştir. Hannig'in çalışmalarını yakından takip eden Theresia, akademiye yeni bir finansal fon açmış ve bunu *"Theresa'nın vakıf mektubu"* adı altında 9 Şubat 1768 tarihli resmi bir yazı ile de ilan etmiştir.[273] Kurulan fon sayesinde akademi binasında iyileştirmeler yapılmış, ancak akademide yapılanlar 27 Şubat'ta sabah 3.45'te birkaç dakika süren şiddetli bir depremin yaşanmasıyla heba olmuştur.

1768 yılının sonlarında kraliçe askeri yatılı öğrenci kurumlarının birleşmesine karar vermiş ve Viyana'daki askeri hazırlık okulu (Pflanzschule für Kadetten) ile akademi birleşmiş ve Neustadt'taki kaleye taşınmış ve 1 Mayıs 1769 tarihinde ***"k.k. Theresianische Militaer-Akademie"*** adını almıştır. Theresian akademisinde bulunan profesörler burada çalışmaya devam ederken, askeri hazırlık okulunun personelinden 7 hıristiyan din görevlisi okul idaresine getirilmiş ve bunlardan biri de üst sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Öğrenciler akademide din adamlarından Katolik dininin esaslarını, okuma- yazmayı, genel hesaplamayı, Almanca, Belagât, Almanca mektup yazma, Güzel Ahlak, İncil tarihi, Mantık ve Felsefe derslerini almışlardır.[274]

1.2.1.4.Yenileşme Sürecini Başlatan 1774 Tarihli Talimâtnâme

Avrupa'da 18. yüzyıl, başlangıcından ortasına kadar yaşanan salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle "felaket yüzyılı", ortasından sonuna kadar da "pedagoji yüzyılı" olarak adlandırılmıştır.[275] Eğitim politikasındaki ciddi atılımlar ve gelişmeler sadece Habsburg imparatorluğunda değil, Prusya gibi bazı Avrupalı ülkelerde de görülmüş ve hatta bu değişiklikler Avusturya'dan daha önce başlamıştır.

Maria Theresia da başta Prusya olmak üzere Avrupa'daki eğitim politikalarını yakından takip etmiş ve reformların uygulanabilmesi için ülkeyi illere, ilçelere, kazalara ayırarak her bir bölgeye idareci tayin etmiş ve bu sayede reformların en küçük yerleşim birimlerine dahi başkentle aynı anda ulaşmasını hedeflemiştir.[276] Özellikle ilçelere atanan ***"Kreishauptmann"*** (Kaymakam), merkez tarafından gönderilen fermanların ve saray kararlarının hem ilçede hem de kendisine bağlı

[273] Svoboda, **Die Zöglinge der Wiener-Neustädter…** , s.50.
[274] Horst Erlich, **Die Kadettenanstalten. Strukturen und Ausgestaltung militärischer Pädagogik im Kurfürstentum Bayern im spaeteren 18. Jahrhundert**, Herbert Utz Verlag, München 2006, s.42.
[275] Helfert, **Die österreichische Volksschule**, s.82
[276] Franz Zeilner, **Verfassung, Verfassungsrecht und Lehre des öffentlichen Rechts in Österreich bis 1848**, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main 2008, s.38.

köylerde uygulanmasını sağlaması açısından oldukça önemli bir yetkili olmuştur.[277] Zira eğitim-öğretim oranının düşük olduğu bu bölgelerdeki insanların eğitilmesinin her alanda zor olması, onların önemini daha da açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İmparatoriçe Theresia yapılması düşünülen eğitim reformlarını, *"ilk yıllarda iyi bir eğitim ve iyi bir idare"* için, *"halkın mutluluğu için"*, *"gençlerin ve çocukların eğitimi için"* ve *"hem kızlar hem de erkekler için"* gibi kısa ve öz cümlelerle açıklamıştır.[278] Bu dönemde halkın büyük bir kısmının okul eğitimi alması veya da bu eğitime başlaması çok zor olduğundan, devletin ilköğretim mevzusu üzerine eğilmesi, hatta demir atması yapılacak olan reformların temelini oluşturmuştur.

Theresia zamanında eğitim kurumlarının dini kurumlardan ayrılarak müstakil bir bina haline getirilmesi, ailelerin çocuklarını okula gönderme konusundaki isteksizliği ve öğretmenlerin mesleklerinde yetersiz oluşları eğitim reformlarının önünde duran ciddi engeller olarak görülmüştür. Ancak Theresia ülkedeki bütün reformları hayata geçirmesinde kendisine yardımcı olan danışmanlarına eğitim hususunda yetkili yeni bir danışman olan Johann Ignaz von Felbiger'i[279] de ekleyerek bu sorunların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Eğitimci ve din adamı olan Felbiger, kraliçenin arzusu doğrultusunda Aşağı Avusturya Okul Komisyonu'ndan da yetki

---

[277] Angela Kulenkampff, **Österreich und das Alte Reich. Die Reichspolitik des Staatskanzlers Kaunitz unter Maria Theresia und Joseph II.,** Böhlau Verlag, Köln/ Weimar/ Wien 2005, s.72.

[278] Johann Ignaz von Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich königlichen Erblanden**, Wien 1775, s.Vorwort (die Briefe von Josephs II. und Maria Theresia); Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240.

[279] Felbiger'in, Maria Theresia tarafından "Aşağı Avusturya Okul Komisyonu" üyeliğine getirilmesi ve imparatoriçenin ona karşı olan sonsuz güveni, kısa bir müddet için geldiği Viyana'da uzun süre kalmasına neden olmuş ve bu durum Prusya kralı II.Friedrich'i kızdırmış ve onu Prusya vatandaşlığından çıkarmıştır. Felbiger'in Prusya vatandaşlığından çıkarılmasından sonra imparotoriçe onu Avusturya vatandaşlığına kabul etmiş ve 1777 yılında *"Direktion und respektive Oberaufsicht des gesammten Normal- Schulen Geschaeftes gleichsam wie ein Ober- Direktor"* (Ülkedeki bütün okulların sorumlusu ve deneticisi, yani en yüksek sorumlu; bugünkü Milli Eğitim Bakanı) görevine yüksek bir maaşla getirmiştir. Felbiger'in bu göreve getirilmesi ile "Aşağı Avusturya Okul Komisyonu" önemini kaybetmiş ve sadece Felbiger'in verdiği işleri yapan bir kurum haline gelmiştir. Komisyon tarafından daha önce saraya sunulan raporlar da artık Felbiger'e sunulmaya başlanmıştır. Felbiger, bürokratik işlemlerin haricinde, diğer ülkelerdeki okulları ve eğitim imkânlarını yakından görmek ve faydalı olanları Avusturya'da uygulayabilmek için yabancı ülkelere seyahatler yapmıştır.
Felbiger'in Avusturya vatandaşlığına geçmesi ve reformları hayata geçirmek için yoğun çabaları ülke içinde bazılarının takdirini bazılarının da nefretini kazanmasına neden olmuştur. Özellikle onun kısa bir zamanda birçok Avusturyalı reformist eğitimcinin amiri yapılması ona olan nefreti artırmış ve II. Joseph döneminde bazı bürokratların imparatora telkinleri sonucu görevinden alınmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. **Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexikon)**, Leipzig 1827, Band IV, s.58).

alarak 1774 yılında ***"Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt und Trivialschulen in saemmtlichen kaiserlichen königlichen Erblaendern"*** *(İmparatorluktaki Genel Alman İlk- Orta ve Öğretmen Okulları için Talimâtnâme)* adı altında 24 paragraftan oluşan bir eğitim reformu hazırlamıştır.[280] Ayrıca Felbiger bunun haricinde komisyon tarafından kararlaştırılan dersleri ve öğretim yöntemlerini bütün okullara ulaştırmak için kapsamlı pedagojik eserler de yazarak kuralların pratik olarak uygulanmasını göstermiştir.[281]

Kraliçe'nin onayı ve oğlu II. Joseph'in de kabulüyle yürürlüğe giren okul talimatları, temelinde ezber ve soru sorma metodu olan bir sistem üzerine oturtulmuştur. Ayrıca ilan edilen Okul Yasaları, ilköğretimde uygulanacak olan reformların temeli olması nedeniyle Avusturya eğitim tarihi açısından oldukça büyük bir önem arz etmektedir.[282]

Eğitim alanında yapılmak istenen reformlar ve Felbiger'in ortaya koyduğu öğrenme metodu, düzenlemenin ilan edildiği günlerde, Aşağı Avusturya (Niederösterreich) bölgesindeki alman okullarının eski başmüfettişi ve Linz bölgesinin yeni Piskopos'u olan Josef Anton Gall tarafından sorularla ve bazı yöntemlerle tenkit edilmeye başlanmıştır.[283] Ayrıca Avusturya ve Prusya'nın iki düşman devlet olması ve Felbiger'in de Prusya vatandaşı olması, Felbiger'e karşı yüksek seslerin ve eleştirilerin artmasına sebep olmuştur. Ancak Felbiger'in Maria Theresia'nın himayesinde olması ve imparatoriçenin eğitim hususunda ona güvenmesi bu sesleri bastırmış ve böylelikle Felbiger Avusturya'da aydınlanma dönemindeki eğitim reformlarının öncüsü olabilmiştir.

Maria Theresia'nın temel eğitimi zorunlu hale getiren 1774 yılı Talimâtnâme'sinde özellikle belirttiği bir husus ise kızların da erkekler ile birlikte eğitim almasıdır. Habsburg İmparatorluğunun hem yönetiminde hem de eğitim

---

[280] Stephan Sting, Vladimir Wakounig (hrsg.), **Bildung zwischen Standardisierung, Ausgrenzung und Anerkennung von Diversität**, LIT Verlag, Wien/ Berlin 2011, s.107.

[281] Felbiger tarafından kaleme alınan eserler bu bölümde "okul kitapları" başlığı altında verilecektir. Ancak orada verilmeyen bazı eserleri de mevcuttur. Örneğin Felbiger'in **"Des Saganischen Abts von Felbiger Vorlesungen über die Kunst zu katechisiren, die er seinen jungen Geistlichen zu halten pglegt"** adlı eseri 1774 yılında Viyana'da basılmış ve orta dereceli okullarda okutulmuştur.

[282] Helmuth Engelbrecht, **Johann Ignaz von Felbiger und die Vereinheitlichung des Primarschulwesens in Österreich**, Wien 1979, s.13.

[283] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.240

kurumlarında sadece erkeklerin olması, kadınlar ve kızların erkeklere oranla daha aşağı bir sosyal tabakada bulunmasına ve onların eğitimi hususunda ciddi bir uygulama yapılmamasına sebep olmuştur. Felbiger'in hazırladığı reform ile birlikte onlara da eğitim hakları verilmiş ve sonraki yıllarda da kendine özgü kuralları olan "kız okulları" açılmıştır.[284]

Felbiger'in de üyesi olduğu Okul Komisyonu'nda bulunan Franz Karl Haegelin'in tavsiyesi ve İmparatoriçe'nin de onayı sonucunda Talimâtnâme'de hükümleri geçen, imparatorluk topraklarında üç tip okul kurulmasına karar verilmiştir.[285] Bunlardan ilki; Okul Komisyonlarının olduğu bütün bölgelerde öğretmen yetiştirilmesi amacıyla kurulan ***"Normalschulen"*** adı verilen öğretmen okullarıdır.[286] Bu okullar Viyana, Graz, Linz, Inssbruck ve Klagenfurt gibi büyük eyaletlerde kurulmuş ve 1774 yılından 1780 yılına kadar bu okulların sayısı 37 olmuştur.[287]

İkinci tip okullar ise; ***"Hauptschulen"*** adı verilen genellikle büyük şehirlerde, yani bir manastırın olduğu yerlerde kurulmuştur.[288] Bu okullarda birden fazla öğretmen olmasına ve öğrencilerin daha çok mevzu öğrenmesi gerektiği de ayrıca belirtilmiştir. Okulda görülmesi gereken dersler ise; Tarih, Coğrafya, Resim, El işleri ve Latince'ye giriş olarak belirlenmiştir.[289]

Yeni eğitim sistemine göre kurulan veya da dönüştürülen okulların ilki, daha önce Cizvitlerin hâkim olduğu Viyana'daki "zu Sankt Anna" ilkokulu olmuştur.[290]

Üçüncü tip okullar ise ***"Gemeine oder Trivialschule"*** [291] (Karma veya da Küçük Okullar) olarak adlandırılan, genellikle küçük şehirlerde, panayır alanlarında,

---

[284] Peter Albrecht, Ernst Hinrichs (hrsg.), **Das niedere Schulwesen im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert / Kultur und Gesellschaft in Nordwestdeutschland zur Zeit der Aufklaerung,** Tübingen 1995, s.182.

[285] Felbiger, **Kern des Methodenbuches**, s.4; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.103

[286] **Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Haupt und Trivialschulen in saemmtlichen kaiserlichen königlichen Erblaendern, d.d. Wien den 6'ten December 1774,** Wien 1774, Paragraf:2, s.3; Felbiger, **Kern des Methodenbuches**, s.4; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.103

[287] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.241

[288] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:2, s.3.

[289] Alwin Handschmidt, **Das niedere Schulwesen im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert,** Tübingen 1995, s.162.

[290] **Kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen**, 2. Jahrgang, Oktober 1829, s.528

köy kiliselerinin olduğu yerlerde veya da küçük bir mabedin olduğu köylerde kurulması düşünen okullardır.[292]

1774- Genel Okul Talimâtnâmesi'nin birinci maddesi, her eyalette yerel idareden iki veya üç danışman, bir başpiskoposluk temsilcisi ve bir sekreterden (mümkünse öğretmen okulunun müdürü) oluşan bir okul komisyonunun kurulması ve komisyonların kendi bölgesinde eğitim reformlarını uygulamakla sorumlu olması hakkındadır.[293]

Okul çeşitlerinin aktarıldığı ikinci paragraftan sonra gelen 3.paragrafında, ***"Şayet yeni bir okul binası yapılması gerekiyorsa; bu yeni okulun masraflarını o bölgede yaşayan halk ve toprak sahipleri üstlenir"***[294] ibaresi ile yerel yönetimler, zengin ve soylu birçok aileden okul binalarının yapımı hususunda yardım almışlardır. Bazı bölgelerde ise lüks ve gösterişli malikâneler okula çevrilmiştir.

5.paragraf, Talimâtnâme de belirtilen üç tip okulda hangi derslerin öğretileceği hususunda olmuştur. Üç tip okulun birincisi olarak kabul edilen öğretmen okullarında dersler 4 kategoride sınıflandırılmış ve verilen eğitim öğretmen okulları ile mesleki okulların karma edilmesinden oluşturulmuştur. Söz konusu okulda piskoposluk tarafından belirlenen dini bilgilerin öğretileceği din dersinin olması zorunlu görülmüş ve din dersinin sistematik bir şekilde, tarihsel süreçleri de hesaba katılarak öğretilmesi ve ayrıca ahlaki öğretilerin de derste uygulamalı olarak gösterilmesi istenmiştir. Din dersinin haricinde *"harfleri tanıma, heceleme, okuma, güzel ve doğru yazma, hesaplama, basit muhasebe ve güzel ahlak öğretileri de öğretmen okullarında görülmelidir"*[295] ifadesi de paragrafın ileri kısımlarında yer almıştır. Derslerde öğrencilere tarım, sanat ve el işleri hususunda da bilgiler verilmiş ve öğretmen olmak istemeyenlerin bahsi geçen alanlarda çalışmalarının da mümkün olduğu ifade edilmiştir. Öğretmen okullarında derslerin mutlaka Almanca yapılması ve "Latince'ye giriş" dersinin de Latin okullarına gitmek isteyenlere, eczacı ve

---

[291] Trivialschule: Latince "trivium" kelimesinden türeyen "Trivial" kelimesi Alman okullarında üç unsurun öğretildiğini ifade etmektedir. Din dersi haricinde "okuma, yazma ve hesaplama " dersleri yapıldığından bu isimle anılmıştır.

[292] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:2, s.3.

[293] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:1, s.2.

[294] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:3, s.3.

[295] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:5, s.6.

doktor olacaklara ve kalemiyle geçimini sağlayacaklara verilmesinin gerektiğine de yine aynı maddede değinilmiştir.[296] Eğitimlerinin sonunda sanatçı, atölye sahibi, esnaf olmak isteyenlere; fen- ve doğa bilimleri, tarih, coğrafya, arazi ölçümü, mimarlık, mekanik, pergel ve cetvelle çizim teknikleri derslerinin öğretilmesi de yine bu madde ile uygun görülmüştür. Öğretmen okullarından öğretmen adayı olarak mezun olmak isteyen öğrencilerin ise; *"ders anlatma yöntemleri, katalog ve çizelge yapma, alıştırmaların nasıl yapılacağı, okul disiplini, derste anlatılması gereken mevzular ve teftiş esnasında yapılması gerekenler hakkında ayrıntılı ders verilmesi*"[297] ifadesi de yine aynı madde de yer almıştır.

İkinci tip okul olan Hauptschule'de ise; öğretmen okullarındaki derslerin, öğretmen adayları için verilmesi gereken dersler haricinde, görülmesi kararlaştırılmış, ancak maddenin devamında açık bir kapı bırakılarak *"öğretmen dersteki zamanına, yeteneğine ve öğrencilerin sayısına göre bunları öğretmelidir"* [298] ifadesiyle müfredatta bir esneklik sağlanmıştır.

5. maddenin son kısmı ise "Gemeine Deutschen" veya "Trivialschule" de görülmesi gereken dersler hakkındadır. Malum okullarda da din dersinin önemli olduğu vurgulanmış ve derste aktarılan hikâyelerin Hıristiyan dininin tarihini ve ahlaki öğretilerini içermesi gerektiği ayrıca belirtilmiştir. *"Din dersi ile birlikte harfleri tanıma, heceleme, yazılan ve baskısı yapılanları okuma, el yazısı, basit hesaplama dersleri"* nin yapılması, "*vatandaşlık hakları ve ekonomi ile ilgili bilgilerin de okuma parçalarından verilmesi"* gerektiği de zikrolunan maddenin son satırında yer almıştır.[299]

6.paragraf, imparatorluk tarafından uygulanan eğitim politikasında kilise personeline de görev verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira maddede bu durum şu şekilde açıklanmıştır: "*Din derslerinin verilmesinden din adamları sorumludur, ancak öğretmen de bu derste hazır olmalıdır ve din görevlisinin olamadığı zamanlarda onun yerine geçmelidir".*[300] Okullarda sadece din dersi için

[296] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:5, s.7.
[297] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:5, s.7.
[298] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:5, s.7.
[299] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:5, s.8.
[300] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:6, s.8.

görevlendirilen papazların bir kısmı bu hükmün aksine eski otoritelerini devam ettirmeye çalışmışlar ve bu ibarede geçen "derslerinde öğretmenin de olma zorunluluğunu" kendilerine göre yorumlamışlardır.

Okul çeşitlerinin belirlenmesi, okulların kimler tarafından yaptırılacağı ve din dersinin ve müfredatın ayarlanmasından sonraki adım olarak da talimâtnâmede okul kitaplarının belirlenmesi söz konusu olmuştur. Eğitimde hiçbir aksaklığın yaşanmaması ve başta eğitimcilerin sonrasında da öğrencilerin zorlanmaması için okul kitapları meselesi de ilan edilen hükümlerde şu ibare ile geçmiştir: "*Derste sadece izin verilen ders kitapları kullanılır*"[301].

Talimâtnamenin 8. ve 9. paragrafı, eğitimcilerin derste sadece belirli yöntemler uygulayabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Düzenlemede; ***"****Verilen karara göre çocukların tek başına ders almasından ziyade* ***"beraber ders alma"***[302] *(Zusammen zu unterweisen) ve* ***"beraber okuma"*** *(zusammenlesen) yöntemlerinin yanı sıra* ***"tablo ve harf kullanma"*** *(Tabellen und Buchstabenmethode) yöntemi kullanılmalıdır. Ayrıca ezber yönteminin haricinde öğretmenin dersi öğrencilerin anlayabileceği şekilde açıklamalar yapması ve öğrencilerin bilgilerini nasıl kullanabileceğini de öğretmesi gerekmektedir"*[303] cümlesiyle bu hususa açıklık getirilmiştir. Müfredatın mimarı olan Felbiger, Berlin'de bulunan Johann Friedrich Haehn tarafından ortaya konan "Harf Kullanma Yöntemi" ni Sagan'da öğrenmiş ve Avusturya'daki düzenlemelere dâhil etmiştir. Bu yöntemle öğrenilen bölümlerden biri diğerlerinden belirli bir şekilde ayrılmaktadır. Örneğin, A.I, a.1.1, (1), (a) ve bunun gibi işaretlemelerle, öğrenilen kısımlar

[301] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:7, s.10.

[302] "Öğrencilerin beraber ders alması" metodunun Avusturya için ne kadar mühim olduğu Viyana'daki St. Stephan Okulunun müdürü Joseph Messmer'in 1750 tarihli ve *"Zustand der hiesigen gemeinen deutschen Schulen in und vor der Stadt"* (Şehrin içindeki ve dışındaki Alman Okullarının durumu) başlıklı raporundan da anlaşılmaktadır. Raporunda okullardaki eğitimi şu şekilde açıklamıştır: *"Bugüne kadar okullardaki yaygın metot, öğrencilerin öğretmenin önüne gelerek birbiri ardına eğitim alması şeklindedir. Öğrenci öğretmenin yanında iken, diğerleri gevezelik eder, güler ve diğerleri ile alay eder, çoğuda sınıfta dolaşırdı. Öğrencinin öğretmenin önünde eğitim aldığı zamanı hesaplarsanız bu günde en fazla 2 dakika, haftada 12 dakika, ayda 48 dakikadır ve böylece faydasızca kullanılan ve kaybolan zamanın yılda toplamı 10 saate ulaşmaz. Görüldüğü üzere çok kolay bir şekilde bu sistemin ne kadar az fayda verdiğini mukayese edebilirsiniz".*(Rapor için bkz. Joseph Messmer, "Zustand der hiesigen gemeinen deutschen Schulen in und vor der Stadt", **Österreichisches Staatsarchiv/AVA, StHK 77 /17**, Wien 1770, Blatt XV).

[303] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:8, s.10.

belirtilmiştir. Bu sistem bugün kullanılan desimal sıralama sisteminin bir bölümü olarak görülmektedir.

Ayrıca 8. paragrafta geçen ezberlenecek gerekli kısımların haricinde diğer derslerin ve anlatılan mevzuların öğrencilerin aklına uygun olması ve öğrenilenlerin onların hayatında nasıl uygulayabileceklerinin gösterilmesi, Avusturya'daki pedagojik atılımlar için önemli bir merhaledir. Zira eğitimde ezber yöntemi özellikle dini derslerde belirli dualaların öğrenilmesi için kullanılmış ve diğer dersler akıl kullanılarak ve çıkarımlar yapılarak gerçekleşmiştir.

9. paragraf ise *"öğrencilerin yaşlarına ve cinsiyetlerine göre beraber bir sınıfta eğitim almasını, performanslarına göre iyi, orta ve kötü şeklinde ayrılması ve ders verilmesi"*[304] gerektiğinden bahsetmektedir.

10.paragrafta, eğitim- öğretimin ne zaman başlayıp ne zaman biteceği hususuna değinilmiş ve okul zamanı belirli kıstaslara göre ayarlanmıştır. Okula gidecek öğrencilerin yaşları ve bunlara uygun olarak hazırlanan okul zamanı talimâtnâmede şöyle belirtilmiştir: *"Kış döneminde derslerin başlama saati 8'den 11'e; yaz döneminde saat 7'den 10'a, öğleden sonra ise 2'den 4'e kadar olacak şekilde belirlenmiştir. Şehirlerde eğitim kış döneminde, 3 Kasım'da başlar ve birinci dönem Palmsonntag*[305] *gününün Pazar akşamı biter. İkinci dönem Paskalya'dan sonraki ilk Pazar başlar ve Michael günü olarak adlandırılan 29 Eylül'de sona erer. Taşrada ise kış okulları Aralık ayının birinde başlar ve en azından Mart ayının sonuna kadar devam eder. Buralarda 9 ile 13 yaş arasındaki bütün çocuklar yukarıda verilen zamanlarda eğitim görmelidir. Bunların çoğu belirtilen bu zamanın haricinde tarlada ve çiftliklerde ailelerine yardım etmektedirler. Yaz okulları ise; taşrada Paskalya'dan sonraki ilk Pazar sabahı başlar ve Michael gününe kadar devam eder. Hasat zamanında okullar 3 hafta tatil edilmiştir. 6-8 yaş aralığındaki çocuklar kışın soğuk, yolların kötü olması ve giyinebilecek kalın kıyafetleri olmamasından dolayı bu zamanda okula gitmemelidir. Ancak aile küçük çocuklarını*

[304] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:9, s.11.

[305] **Palmsonntag:** "Palmiye Pazarı" olarak da bilinen bu günde Hıristiyanlar İsa'nın Kudüs'deki Palmiye ağacının dallarına ineciğine inanmaktadırlar. Paskalya Bayramından önceki Pazar gününe tekabül eden bu zaman dilimi, aynı zamanda oruç tutulan günlerin 6. gününe ve son Pazar gününe denk gelmektedir. Palmsonntag, Katolikler, Ortodoxlar ve Evangelistler tarafından oldukça kutsaldır.

kışın, büyük çocuklarını da yazın okula göndermek isterse, öğretmen böyle bir durumda onlar için özel bir saat belirlemeli ve okula düzenli olarak gelen diğer öğrencilerin derslerini de buna göre kısaltmalıdır". [306]

Habsburg İmparatorluğu'nda halkın çok büyük bir kısmının okuma yazma bilmemesinden ötürü okulların başlama zamanı dini bayramlar kıstas alınarak belirlenmiştir. Yukarıda da zikredildiği üzere Paskalya Bayramı (Ostern) ve Michael günü (Michaelistag) okul takviminde bir zaman ölçüsü olmuştur. Ayrıca ailelerin çocuklarını düzenli okula göndermesini sağlayabilmek için bazı kolaylıklar düşünülmüş, yaşları büyük ve aileleri için tarlada ve çiftlikte faydalı olan çocukların kış mevsiminde, küçüklerin ise yaz mevsiminde okula gelmesi uygun görülmüştür. Ancak okula yaz veya kış mevsiminde gönderme hususuna "aile ne zaman isterse, çocuğunu okula gönderir" diyerek bir alt başlık konulmuş ve böyle bir durumda öğretmenin sorumlulukları da aktarılmıştır. Hasat dönemlerinde okulların 3 hafta tatil edilmesine de ayrıca değinilmiştir. Okul günlerinin sayısının bu kadar az olması aynı zamanda "Trivialschule" nin müfredatını etkilemiş ve müfredat oldukça az ve kısa tutulmuştur.

11.paragrafta; *"Belirlenen okul döneminin sonuna kadar öğrenilecek konular biterse öğrencileri serbest bırakabilirsiniz. Ancak bazı öğrenciler özellikle yazmayı veya o dönem verilen dersleri yeteri kadar öğrenemediyse, siz (öğretmenler) bir dönem veya da daha fazla dönem okulu tekrar ettirtmelisiniz. Konu ile ilgili diğer mevzuları, öğretmen ders kataloğunda belirlenenlere göre sınırlandırmalı ve yapılan bu düzenlemeye göre de davranmalıdır"*[307] ifadesiyle sınıfta kalmanın mevcut olduğu, müfredat dışına çıkılmaması gerektiği ve ders konularının bitmesi durumunda da okulun tatil edilebileceği anlaşılmaktadır.

12. paragraf, üzerinde durulması gereken diğer bir hususdur. Paragrafta; *"Her iki cinsiyetten olan çocukların aileleri veya vasileri şehirlerde özel öğretmenden ders aldırmak istemiyorsa veya da buna gücü yetmiyorsa, ayrım yapılmaksızın 6 yaşına giren çocuklarını okula gönderebilirler ve böylelikle bu çocuklar gelecekleri ve yaşamları için gerekli olan şeyleri öğreninceye kadar Alman okullarına giderler. 12*

[306] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:10, s.11-12.
[307] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:11, s.12.

yaşından önce, 6 yaşında veya 6 yaşından sonra çocukların kendi hayatlarını yaşaması oldukça zor olduğundan, bizler ailelerin en azından 6 veya 7 yaşındaki çocuklarını bir Alman okuluna gönderdiğini görmeliyiz. Ancak sizlerden bazıları çocuğu için okul süresinin fazla olduğunu düşünüyorsa veya 12 yaşını doldurmamış çocuğu okulu ihmal ediyor ve okula gitmek istemiyorsa, sizler genel bir sınavla çocuğunuzun yeteri kadar mevzuyu öğrendiğini ispatlamanız ve müfettiş tarafından yazılı bir belge ile bunu kanıtlamanız gerekmektedir. Bazı yerlerde sadece kızlar için kurulan okullara müsaade edilmiştir. Kızlar bu okulda dikiş dikmeyi, örgü örmeyi ve onlar için gerekli olan diğer şeylerin dersini almalıdır. Ancak bazı yerlerde kız okulları yoksa onlar karma eğitim veren okullara gitmek zorundadır ve bunlar erkek öğrencilerin altında[308] *değil kendilerie ait bir sırada oturmalıdır. Erkek öğrencilerle beraber bir sınıfta eğitim görmeliler ve aynı zamanda kendi cinsiyetleri için gerekli olan her şeyi öğrenmeliler"*[309] ifadeleri geçmiştir.

12. paragraf, şehirlerde yaşayan ve okula başlama çağı gelmiş olan çocuklarla ilgilidir. Bu madde, şehirlerde yaşayıp maddi durumu yerinde olmayan[310] veya da evde özel öğretmenden ders aldırmayı uygun görmeyen ebeveynlerin de düşünüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Çocuğunu karma bir eğitime göndermek istemeyen ve 12 yaşına girmek üzere olan çocuğu için okul süresinin oldukça uzun olduğunu düşünen ebeveynler de bu madde ile unutulmamış ve onların yapması gerekenler ayrıntılarıyla belirtilmiştir.

Paragrafta göze çarpan diğer bir husus ise; bazı bölgelerde kız okullarının (Maegdleinschule) açılmasına izin verilmesi ve buralarda kızlara özgü müfredatın uygulanabilmesidir. Kızlar için yeteri kadar sıra olmamasından dolayı kızların erkek çocukları kucağında oturtmak zorunda olması ve bu şekilde oturan bir çocuğun neyi, ne kadar öğrenebileceği mevzusu, o zamana kadar kız çocuklarının eğitimine ne kadar önem verildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

---

[308] Avusturya eğitim reformlarının uygulanmasında ciddi maddi zorluklarla karşılaşmış ve bu nedenle bütün çocuklar eğitimlerini kendilerine ait bir sırada oturarak alamamıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitilmesi önemsiz ve gereksiz görüldüğünden yeteri kadar sıra olmayan yerlerde, sıralara önce kızlar onların kucağına da erkek öğrenciler oturtulmuştur.

[309] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:12, s.12-12.

[310] Avusturya'da bu kişiler "Armen" olarak nitelendirilmektedir. Bu ifade aynı zamanda günlük işlerde çalışan, evsiz ve zengin olmayan insanlar için de kullanılmıştır.

13. paragraf, devletin eğitim reformlarının uygulanmasında ne kadar titiz ve kararlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yerel yönetimler bu madde ile çocuklarını okula göndermek zorunda olan ailelerin denetiminden ve cezalandırılmasından sorumlu olmuşlardır. Paragrafta bu durum şöyle izah edilmiştir: *"Biz, ülkenin annesi*[311] *olarak çocukların eğitimini ve öğretimini önemsiyoruz ve halkın da bu güçlü etkiye sahip olmasını istiyoruz, ailelerin ve vasilerin gevşekliği hiçbir şekilde bunu bertaraf edemez. Bu nedenle bizler bütün ebeveynlerin veya vasilerin okul çağına gelmiş çocuklarını kesinlikle okula göndermelerini veya evde ders aldırmalarını emrediyoruz. Belediyelere ve yerel resmi kurumlara da bu sorumluluğu üzerlerine almayı, kuralları ağırdan alan ebeveynleri ve vasileri cezalandırmalarını ve durumun şekline göre güç kullanmalarını emrettik".* [312]

Paragrafın devamında ise özel öğretmenlerin durumu ve kriterleri hakkında şu ifadeler kullanılmıştır: **"***Şayet herhangi biri çocuklarını veya velisi olduklarını evde özel öğretmen ile eğitim aldırmak isterse, şunları yapmak zorundadır: Tutulan özel öğretmen, "Normalschule" (Öğretmen Okulu) kurumunda eğitim görmüş olmalı, Öğretmen okulu veya Hauptschule (Ortaokul) kurumları böyle bir öğretmen için tolerans uygulamadan kabiliyetine göre bir belge vermeli ve belgeyi imzalamalıdır. Aksi bir durum yaşanırsa bu kişi öğretmenlik mesleğinden atılmalı ve ayrıca bu durumundan dolayı da cezalandırılmalıdır".*

14. paragraf, okul çağındaki kimsesiz çocukların ve bir işte çalışmak zorunda olanların eğitim hakkının engellenemeyeceği hususundadır. Ayrıca verilen eğitimin ücretli olduğu ve bahsedilen bu çocuklardan eğitim ücretinin yarısının alındığı da şu sözlerle açıklanmıştır: *"Besleme olan çocukların, bulundukları evde iş yapmak zorunda olmaları onların okula gitmelerini engelleyemez. Şayet bu çocuklar 13 yaşının altında ise efendileri onları çalıştıramaz ve onları kış okuluna göndermek zorundadır. 13 yaşından küçük çocukları yanlarında çalıştıran diğer kişiler de, bu çocukları kış okuluna öğleden önce veya öğleden sonra göndermekle yükümlüdür ve*

[311] "Landesmutter" (Ülkenin annesi) ifadesi, Habsburg imparotoriçesi Maria Theresia'ya verilen bir unvandır.

[312] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:13, s.13-14.

yeteri kadar maddi gücü yoksa belirlenen okul ücretinin yarısını eğitim için öğretmene ödemelidir".[313]

Talimâtnâme'nin 15. paragrafı, okuma- yazma bilmeyen ve 13 yaşını geçmiş gençlerin durumu hakkındadır. Onlar için verilen hüküm ise şöyledir: *"Taşrada veya şehirlerde okul yaşını geçmiş, zanaatla uğraşan ve devamlı olarak bu işi yapan gençler için okulda Pazar günü ayin sonrasında, özellikle yaz mevsiminde, iki saat tekrar dersleri yapılır ve bu dersler papazın müşahadesinde öğretmenden veya papazın vekilinden alınır. Tekrar saatlerinde 20 yaşına kadar olan gençlere; İncil'den mektuplar ve günün mesajları yüksek sesle okunur. Yazmada, okumada ve hesaplamada alıştırmalar yapılır, öğrendiklerini tekrardan yazdırma hususunda çaba gösterilir ve böylece onlar akılda kalır. Diğer tekrar saatinde ise; okul kitaplarında bulunan* ***din tarihi, güzel ahlak, dürüstlük için talimatlar, ev ve ülke ekonomisi parçaları*** *okutulur ve gençlere sadece bu konular üzerinde sorular sorulur ve böylelikle dikkatleri dağıtılmaz. Bizler zanaat erbabı çırakların, müfettiş tarafından verilen yazılı bir diploma ile din, okuma, yazma, hesaplama konularındaki becerilerini ve tekrar saatlerine gelmelerindeki çalışkanlıklarını göstermek istedik."*[314]

16.paragraf, öğretmenlerin çalışmalarında sistematik bir usul kullanmasının gerekliliği ve bunun nasıl olacağı ile alakalıdır. Hazırlanan hükümde öğretmene tavsiyeler ve yapılması gereken çizelgeler şu şekilde ifade edilmiştir: *"öğretmen, bütün öğrencilerin ders alıp almadığını, okula gelme düzenlerini, öğrencilerin öğretmene borcu olup olmadığını veya eksik öğrenci olup olmadığını, hiçbir şey öğrenmeyenleri* ***çeşitli çizelgelerle*** *belirtmesi gerekir. Şehirlerde okul çağına girmiş 6 yaşındaki öğrencilerin çizelgeleri yılda iki kez Paskalya ve Michael gününde yapılır. Bu çizelgeler hemen okul öğretmenine bildirilmelidir ki, öğretmen hangi çocuğun kendi okuluna ait olduğunu bilsin!*

Taşrada ise okul öğretmeni aynı zamanda kilise hizmetinde vazife yapıyorsa, kendisi vaftiz defterlerindeki kayıtların yardımıyla evde doğanların yaşlarını kolayca bulabilir. Öğretmen ebeveynlerin çocuklarını okula göndermeme bahanesi ile

[313] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:14, s.14.
[314] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:15, s.14-15.

karşılaşsa bile yaptığı bu çizelge sayesinde çocukların okul zamanı gelip gelmediğini görür.

*Öğretmen yapmak istediği çizelgeyi doğru kullanabilmesi için bir kitapçık hazırlamalı ve kitapçığın sayfaları alfabenin harfleri ile gösterilmiş olmalıdır. Her harf de belirli sayıdaki sayfaya verilmeli ve bunların üzerine de okul çağına gelmiş çocukların adları, soyadlarının ilk harfine göre belirlenen çizelgeye veya da kendisinin ayarladığı bir şekilde kaydedilmelidir**("D" çizelgesi)**. Listeye öğrencinin yaşı, günü ile birlikte, okula ilk kez gelme zamanı, bir üst sınıfa gidip gidemeyeceği veya öğrenmeye yeni başlayıp başlamadığı not edilmelidir. Öğretmen her ay hazırladığı bu çalışma listesine öğrencinin her ay okula ne kadar devam ettiğini de eklemelidir. Ayrıca öğretmen çizelgeye kendisinin de her ay ne kadar okula gelip gelmediğini ve neler öğrettiğini de ayrı bir sayfa hazırlayarak eklemelidir. Hazırlanan çizelge, teftiş zamanında, tembel öğrencilerin tespit edilmesinde, onların okulu ne kadar ihmal ettiğini göstermesinde öğretmene yardımcı olur.*

*Çalışma kataloğunda olması gereken ikinci çizelge **"F"** çizelgesidir. Bu çizelge her ay yapılır ve her gün öğleden önce veya sonra okula gelen ve bunun gibi ayinden sonra gelen (13-20 yaş arası gençler) öğrenciler bu listeye kaydedilir. Ayinden sonra öğretmen, öğrencilerin adlarını listeden okur ve derste hazır olanları iki çizgi (//) ile belirtir, adı okunduktan sonra gelenlerin isimlerini ise bir nokta ile (.) belirtir. Okula gelmeyenlerinkini ise boş bırakır. Bu liste çalışkan ve tembel öğrenciler hakkında bilgi vereceğinden dolayı öğretmen tarafından doğru, güvenilir ve düzenli olarak hazırlanması gerekmektedir. Bir öğretmen bu durumlara göz yumar ve ihmalkâr davranırsa bundan dolayı cezalandırılır.*

*Son olarak da her öğretmen bir **"G"** şeması yapmalıdır. Okul zamanının sona ermesinden sekiz gün sonra bunu görevli müfettişe göndermelidir".*[315]

17. paragraf, müfettişlerin hangi durumlarda okula teftiş edebileceği hususu ile ilgilidir. Müfettişlerle ilgili maddede onların yapması gerekenler şu şekilde ifade edilmiştir; *"Verilen talimatların yerine getirebilmesi için, okul bulunan her yere resmi makamlarca bir müfettiş tayin edilir, ancak atanan müfettiş okul komisyonu*

[315] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:16, s.15-16.

tarafından okul ile ilgili raporda belirlenecektir. Öğretmen okullarında ve ortaokullarda denetimi müdür düzenli toplantılar yaparak gerekleştirir. Yerel belediyenin okulsever bir vatandaşını sözleşme yaparak (müfettiş olarak) görevlendirmesi daha ucuza mal olabilir ve bu kişi okul sona erdikten sonra gördüklerini veya fark ettiklerini, kabul edilen talimatların öğrenciler için faydalı olup olmadığını, her öğretmenin azimli, akıllı, dikkatsiz veya gereksiz olup olmadığını kaydeder. Müfettişin denetim yapması için belirli bir zaman kısıtlaması yoktur, ancak teftiş zamanını öğretmene önceden bildirmelidir, aksi takdirde öğretmenin şevki kırılır". [316]

Kırsal bölgede ve taşrada ise müfettiş olarak görevlendirilen kişinin ruhban sınıfından olması, din faktörünün buralarda ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak papazın yoğun veya yetersiz olduğu durumlarda müfettişlik görevi başka bir devlet memuruna tevcih edilmiştir. Zira aynı paragrafın devamında bu husus şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Küçük şehirlerde, panayırlarda ve taşrada aynı zamanda bir devlet görevlisi olan o bölgenin papazı, mahkemenin bir jürisi veya belediyeden biri müfettiş olarak görevlendirilebilir ve adı geçen bu üç kişi aynı zamanda şehirlerde de denetimle görevlendirilebilir. Son olarak her müfettiş ona verilen okulla ilgili haberleri doğru bir şekilde başmüfettişe bildirir".*

18.paragrafta okulların denetimi ile görevlendirilen müfettişin bir üst derecesi olan başmüfettişin görevlendirilmesi ve vazifeleri şu ifadelerle belirtilmiştir: *" Okul Komisyonu başmüfettiş seçmede dikkatli davranmalıdır. Başmüfettiş, kendi bölgelerine talimat vermeli, bölgesindeki okulların düzenlenmesi ve kurulması için eğitim gezileri yapmalı, dışarıdaki olumsuzlukları gidermeli ve düzeltmeli, öğrenciler için belirli sınavlar yapmalı veya öğretmenlerle bunları yaptırtmalıdır. Başmüfettiş, daha öncede zikredildiği üzere kendisine bağlı olan müfettişlerin raporlarındaki bilgileri hemen veya okul bitiminde (Paskalya ve Michael gününde)belirtilen kamu kurumuna oradan da Okul Komisyonu'na verilmek üzere, bir tablo ile birlikte teslim etmelidir. Okul Komisyonu ise kendisine verilen raporla aşağıdaki noktalarda (çözümler bulmaya çalışarak bir üst) rapor hazırlar.*

[316] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:17, s.16-17.

- *Okul düzenlemesi konusunda belediyelere, yönetimlere ve topluma karşı olumsuz davranışlar var mıdır?*
- *Okul sisteminin ilerlemesinde hangi tür engeller söz konusudur?*
- *Herhangi bir yerde gerekli bir inşa etme durumu veya okul binasının restarosyonu mevcut mu ve okul hizmetleri için verilen aidatlar yeterli mi?*
- *Okul sisteminin daha da iyileştirilmesi için neler yapılabilir?*
- *Papaz, onun yardımcısı, din öğretmeni ve eğitimcilerin gayretleri okul sisteminin ilerlemesini hızlandırıyor mu ve bunun için ödüllendiriliyorlar mı?*
- *Hangi eğitimci görevlerini ihmal ediyor veya yapmıyor, bunun için cezalandırılıyor mu veya işten çıkartılıyor mu?"*[317]

Eğitim reformlarının başarıya ulaşıp ulaşmadığını gözlemlemek ve varsa aksaklıklar ortadan kaldırmak amacıyla yukarıdaki sorulara verilen cevap, hem anket niteliği taşımış hem de eğitim raporu olarak kayda geçmiştir. Denetimde üst merci olarak kabul edilen komisyonun hazırladığı rapor, eğitimde en üst sorumlu kişi olan Felbiger'e gitmiş ve ondan da saray yönetimi sorunlardan haberdar olmuştur.

19.paragraf, imparatorluğun bütün bölgesinde okul sisteminin iyileştirilmesi için yapılması gerekenler ve öğretmenlerin nasıl görevlendirildiği ile ilgilidir. Paragrafta bu hususlar şu sözlerle ifade edilmiştir; *"Başkentin dışındaki önümüzdeki yıl açılacak olan öğretmen okulları ve bazı ortaokullar ilan edilen Talimâtnâme'ye göre kurulacak ve böylelikle çocuklar, 5. paragrafta da bildirildiği üzere iki temel öğretim esasına göre ders görecektir. Bu sayede şehirlerde, panayır alanlarında, köylerde ve ilçelerde daha az eğitimsiz insan kalacaktır. Yakında eğitimde üçüncü bir sistem uygulananacak, öğrenciler yeteneklerine ve becerilerine göre ders almaya başlayacak ve diğer koşullara (yeteneklerine göre eğitim) da izin verilecektir. Öğretmen okullarının ve ortaokulların kurulmasından sonra bütün öğretmen adayları, eğitim teşkilatında ve öğretmenlik mesleğinde yararlı olabilmek için öğretmen okullarından veya en azından en yakınındaki ortaokullardan birinde eğitim almak zorundadır. Eğitimlerinin sonunda da öğretmen okullarında uygulanan*

[317] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:18, s.17-18.

öğretmenlik sınavına girmeli, başarısını gösteren bir diploma ve Okul Komisyonu'ndan da görevlendirilme ile ilgili bir kararname almalıdır. Bunların haricinde adaylar, okul hizmetlerinde görevlendirilebilmek için işinin ehli komisyon üyelerine kendisini tanıtmak veya da bu meslekle (çok alakadar bir şekilde) ilgilendiğini bildirmek ***(mülakat sistemi)*** *ve daha sonra da onların kararını beklemek zorundadır.*

Şehirlerdeki öğretmen okulları ve ortaokullar usulüne uygun şekilde kurulduktan sonraki ilk yaz mevsiminde, bu okullara görevlendirilen ancak kurallara göre eğitilmemiş olan öğretmenlerin; kitapların kullanılması, okul listelerinin idaresi veya katalogların imzalanması gibi önemli olan meseleleri öğrenebilmeleri için taşradaki öğretmen okuluna veya en azından ilçedeki bir ortaokula geçişi yapılmalıdır. Şayet (taşradaki) bir okul ortaokuldan uzaksa; bizler bu eğitim personeline taşrada, şehre yakın yeni kurulan başka bir okulda derslerini yapması için izin veriyoruz; böylelikle bir sonraki okul zamanında derslerin başlangıcından itibaren yeni kurulan okullar kullanılabilsin. Şayet yeni okulların yapımında borçlanıldıysa müfettiş bu hususları da kaydetsin ve denetimler de buna göre olsun. Son olarak da müfettiş, raporlarında zikrolunan öğretmenlerin hangi okullara yerleştirildiğini ve hangi ortaokulda veya başka okullarda dönem dönem stajyer öğretmen olarak görevlendirildiğini tam olarak bildirmelidir". [318]

Paragrafta öğretmenlerin görevlendirilmesi ile geçen hükümden anlaşıldığı üzere; daha önce öğretmen olabilmek için öğretmen okulundan mezun olmak veya da ortaokuldan sonra öğretmen okulunda bir sınav yapmak yeterli iken bu karardan sonra öğretmen olacaklara bir de "mülâkat" yöntemi getirilmiştir. Ayrıca günümüzde Türk eğitim sisteminde de mevcut bulunan "ücretli öğretmenlik" sistemi burada da uygulanmış ve köylerde, kasabalarda eğitim-öğretimin aksamaması için bu öğretmenlerden faydalanılmıştır. Eğitim reformlarının aksamaması ve tam olarak uygulanabilmesi için getirilen mülâkat ve ücretli öğretmenlik yöntemi, Habsburg imparatorluğunun reformlar hususundaki kararlılığını bir kez daha göstermektedir.

20. paragraf, papazlık veya tarikat üyeliği için icazetname veren dini makamların okul sistemi hakkında bilgi sahibi olması hususundadır. Zira din

[318] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:19, s.18-19.

derslerine giren personeli yetiştiren malum kurumlar aynı zamanda eğitim sistemine dâhildirler. Dini kurumlar ile ilgili hüküm ayrıntılı olarak şu şekilde izah edilmiştir: *"Dini kurumlar, özellikle din derslerini vermesi ve taşradaki okulların yetkili denetleyicileri olmaları hasebiyle, eğitim metoduna uygun hareket edebilmek için yeni eğitim sisteminden tam olarak haberdar olmalıdır. Biz yasaya uygun olarak emrediyoruz ki, hiçbir din adamı kurumlara bu bilgilere sahip olmadan önerilemez. Papaz olmak isteyen kişi, öğretmen okulundaki Hıristiyan din adamından hem öğretim esasları hem de öğretim yöntemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğuna dair bir karne getirmelidir. Bir diğer emrimiz de, bundan sonra ve gelecekte de okul sisteminin düzenli ve sistemli uygulanabilmesi için dini tarikatlardan, Laienbrüdern[319] haricinde, okul sistemi hakkında yeterli bilgisi olmayan ve öğretmen okulundaki kendi tarikatının temsilcisi tarafından verilen karneye sahip olmayan hiçbir kimse (sisteme) dâhil edilmemelidir. Bu nedenle bizler, ülkemizdeki piskoposların ve tarikatların kutsal dini şevklerini ve onların bizim için bilinen övgüye değer çabalarını, daha iyi bir eğitimin yayılması için görmek istiyoruz. (Ayrıca) sizler bulunduğunuz bölgede bu emirlerin yürütülmesinde ve uygulanmasında iyi niyetinizle yardımcı olmalısınız".*[320]

Habsburg İmparatorluğu, din adamlarını ve tarikat üyelerini yeni eğitim sistemin dışında tutmamış ve onların da yeni sisteme uyum sağlamasını istemiştir. Maddede geçen hükümler de bunu teyit etmektedir ve hatta yeni sisteme dâhil olamayanların papazlık görevini ve belirli bir tarikattaki rütbesini dahi alamayacağı hususu da burada açıkca belirtilmiştir.

21.paragrafta, eğitimcilerin kendi mesleklerinin yanı sıra ek bir işte çalışıp çalışamacağına değinilmiş ve zikrolunan husus şu şekilde açıklanmıştır: *"Biz "Schulmeister"*[321] *adı verilen eğitimcilerin taşrada görev yapmalarına izin verdiğimizde onların kendi ana vazifelerini aksatmayacak ölçüde okul hizmetlerinin yanı sıra mesleğine yaraşır başka bir işte de çalışmalarına müsaade ettik. Meyhane*

[319] "Laienbrüder" veya "Conversatio": Ortaçağ yazarları manastır hayatına girmeyi "conversatio" veya "conversio" olarak kayıtlara geçirmiştir. 11.yüzyıldan itibaren de bu kelime çok fazla kullanılmamaya başlamış ve manastır hayatına giren kimse "Laienbrüder des Klosters" (Manastır din kardeşliği) olarak veya "conversa" olarak adlandırılmıştır. (Bkz. Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s.229).

[320] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:20, s.19-20.

[321] Schulmeister: "Eğitimci" veya da "Belletmen" olarak nitelendirilen bu kimseler özellikle köylerde görev yaparlar. Çalışmada bu kelime "eğitimci" olarak tercüme edilmiş ve o şekilde aktarılmıştır.

görünümünde olan yerler tespit edilip ve bunlarla ilgili düzenleme yapıldığından eğitimcilerden hiçbir kimse -okul hizmetleri için yeterli miktarda ücret aldığından, geçimini buradan temin ettiğinden ve okul hizmetlerinden atılarak cezalandırılacağından- içkili yerlerde çalışamaz. Ancak eğitimcilerin kilisedeki özel günlerde, düğünlerde, çiftlikte, bunun gibi evlerde ve başka etkinliklerde müzisyen olarak çalışmalarına izin verdik. Aksi takdirde kurallara uymayanlar, meslekten atılma ile cezalandırılır. Ayrıca biz, papazın hasta için çağrıldığında eğitimciyi yanına alarak gitmesine müsaade etmiyoruz, zira başka biri ona bu hususta yardımcı olabilir".[322]

Yeni eğitim sisteminde papazlara karşı eğitimcilerin haklarının korunabilmesi için verilen bu karar oldukça önemlidir. Böylelikle papazların yanında zayıf bir karakter olarak varlıklarını sürdüren eğitimciler kendi mesleklerinde daha kalifiye olma yoluna gitmişlerdir. Eğitimcilerin mesleklerinin haricinde yapabileceği işlerin ve çalışabileceği yerlerin kararnamade geçmesi mevzusu iki durum ile izah edilebilir; birincisi eğitimcilerin genelinin öğretmenlik mesleğini önemsemeyip ikinci bir ek iş ile uğraşması, ikincisi ise eğitimden kazandıkları ücretin bir ailenin geçimini karşılayacak miktarda olmamasıdır.

22.paragrafta, sınavlardan ve öğrencilerin ödüllendirilmesinden bahsedilmiştir. Buna göre; *"Öğrencinin ilerlemesini sağlamak ve ne öğrendiğini görmek için; bütün öğretmen okulları, ortaokullarda ve taşra okullarındaki öğrenciler, 6 ayda bir öğretilen bütün derslerden şehirlerde belediye meclisi personelinin, taşrada ise bu iş için görevlendirilen papazın, devlet memurunun ve bazı jüri üyelerinin önünde sınava tabi tutulmalıdır. Böylelikle öğrenci, o güne kadar neler öğrendiğini ortaya koyabilir ve ayrıca sınav yapanlar öğrenciye sadece okuma kitaplarındaki konulardan soru sorabilirler.*

Şehirlerde yapılan bu tür sınavlarda bir müfettiş de, Latince okuluna gitmek isteyenleri, akademisyen olmak isteyenleri, özel yeteneklileri veya da belli bir konuda çok iyi olanları ve onların genel durumlarını yüksek okula gitmeleri için teftiş eder.

[322] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:21, s.20.

Sınavlar sonucunda öğrencinin hiç bir şey öğrenmediği ve oldukça başarısız olduğu görülürse; okul müfettişi öncelikle öğrencinin yaşının okula devam edip edemeyeceğinin uygun olup olmadığını göz önüne almalı ve öğrencinin buna göre okulunu uzatmasına karar vermelidir.

Vakıflardan veya diğer gelirlerden destek alınarak sınavların sonunda en başarılı öğrenciyi ayrı, diğerlerini de teşvik etmek amacıyla ayrı ödüllendirilmelidir. Herkesten daha fazla konu öğreneni ve güzel örnekler vereni "birinci", ahlaklı ve çalışkan olanı da "ikinci" olarak ilan edin ve onları güzel sözlerle taltif edin".[323]

23.paragraf, okul hakkındaki raporlar hususundadır. Maddede bu hüküm şöyle geçmiştir; *"Her bölgede görevli bulunan müfettiş, Paskalya ve Michael gününde başmüfettişe okulların durumu hakkında rapor vermek zorundadır ve bu rapora her defasında **"H şemasına"** göre bir tablo hazırlayıp eklemelidir.*

Daha sonra başmüfettiş kendisine sorumlu olduğu bölgelerden gelen haberlerden ve kendi okul ziyaretlerindeki notlarından yararlanarak bir H tablosu hazırlar ve yanına müfettişin 1 Mayıs tarihli kış okullarına dair raporu ile 1 Kasım tarihli yaz okulu raporunu ekler ve resmi kuruma gönderir".[324]

1774 yılı okul yasalarının son paragrafı ise (24.madde), Maria Theresia'nın eğitim hususundaki kararlarını ve eğitim teşkilatındaki görevli kimselerin vazifelerini özetleyerek aktarmasından oluşmaktadır. Karara göre; *"Yönetim tarafından kendisine görev verilen kimselerin her biri bağlı olduğu resmi kurumla (birlikte) dürüst bir şekilde elinden geleni yapmaya çalışmalıdır. Bizim kastettiğimiz her bir öğretmenin ve eğitimcinin çalışkanlığıyla, gayretiyle çocuklara mükemmel bir eğitim- öğretim vermesi, bu cesarete sahip olması, okulunu daha iyi hale getirmesi ve buna benzer başka durumlarda da hizmet vermesi ve rakiplerini de bu hususta teşvik etmesidir. Öğretmenler ve eğitimciler şehirlerde belediye meclis personeli, taşrada ise jüri üyeleri ile aynı derecede olduğundan resmi kutlamalara katılmada da aynı haklara sahiptir. Ancak dini dersler veren din adamları ile okul sorumluları (bu zamanlarda) görevlidir, bizim himayemizdeki dini bir makamın tarafımızdan dikkate alınabilmesi için böyle bir fedakârlık lazımdır. Biz tek başına bize bağlı olan*

[323] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:22, s.20-21.
[324] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:23, s. 21.

dini kurumları gözetim altında tutmak istemiyoruz, ancak bütün ruhban ve devlet kurumlarının himayesindeki dini kurumların, bizim görüşümüzü (kabul etmeleri) ve ortak yararımızı teşvik etmeleri gerektiği hususu da göz ardı edilemez.

Ayrıca böyle bir durumu da göz önüne almalıyız, herkes bizim ülkenin annesi sorumluluğuyla yaptığımız genel okul sistemini, iyi bir eğitim ve öğretim kurumlarının kurulması sayesinde tanıyacaktır. Bu nedenden ötürü biz, hükümetimizin ve valilerimizin eyaletlerde mevcut okul kurallarını mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde uygulamasını istiyoruz. Kademeli olarak sistemin oturması için hemen her yerde bu durum en doğru şekilde tatbik edilmelidir. Bütün dini ve dünyevi resmi kurumlar, belediyeler, yöneticiler, memurlar, öğretmenler, sonra herkes ve bizim sadık halkımızın her biri, bu kuralların içeriğini – çoğunu ilgilendirdiğinden- itaatkâr bir şekilde takip etmelidir".[325]

Genel Okul düzenlemesinde 24 paragraftan oluşan hükümlerin sonrasında imparatoriçenin imzası, kuralların kabul tarihi ve yapılması istenen çizelgelerin örnekleri de aktarılmıştır.

1774 tarihinde ilan edilen bu hükümler, 1765 yılında Felbiger tarafından Sagan bölgesinde hazırlanan *"General- Land- Schul- Reglement"* (Umumî Taşra okul Yönetmeliği)'in içerik bakımından biraz değiştirilerek aktarılmasından dolayı ne orjinal ne de yeni hazırlanmış bir yasadır. Öğretim çeşitlerinin belirlenmesi, tekrar saatlerinin konulması, okul binasının yapımı ve gerekli okul eşyalarının alınması gibi hususların yanında öğretmenin müzisyen olarak içkili yerlerde çalışmasının yasaklanması, 1765 ve 1774 yasalarının her ikisinde de bulunmaktadır. Ancak bazı belirgin faklılıklar da hemen göze çarpmaktadır. Zira Silezya için yapılan okul yasalarında, okul denetimi için görevlendirilen personelin hakları daha zayıf bir şekilde savunulmasına rağmen; Avusturya'da dini bir camiadan gelmese de devlet tarafından seçilmiş ve belirlenmiş eğitimciler Silezya'dakilere göre daha fazla hakka sahip olmuşlardır.[326]

Genel Okul kuralları, devletin herhangi bir zamanda okul sistemine müdahale edebileceğini göstermesi ve eğitim ile ilgili normları kesin bir şekilde en ince

[325] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:24, s. 22.
[326] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.105.

ayrıntısına kadar belirlemesi açısından önemlidir. Ayrıca devlet, ilan edilen yasalarla halkına eğitimin pedagojik bir çerçevede olacağına dair de söz vermiştir.

Yasanın ilanından ve Cizvitlerin haklarına son verilmesinden sonra, daha önce okul ve eğitim sistemine hâkim olan kilise eğitim sektöründen kendisini geri çekmiş ve görünürde devletin eğitim kurumları üzerinde egemenliğini kabul etse de, I. Franz döneminde aslında sadece uygun zamanı beklediklerini göstererek tekrardan eğitim sistemine hâkim olmuşlardır.

1.2.1.4.1. 1774 Talimâtnâmesine Göre İlkokullar

Felbiger, Avusturya eğitim sisteminden daha önce[327] Silezya bölgesinde yaptığı yenilikleri dini bir misyon üzerine yaptığını ifade etmiş ve misyonuna Viyana'da yaptığı eğitim reformları ile devam etmiştir. Ona göre reformları hazırlamasının amacı, fedakâr ve çalışkan kilise üyelerine, devletin namuslu ve dürüst halkına ve ülkenin yaralı kesimine (fakirlere) eğitim vererek, onları ödüllendirmek istemesidir.[328] Köylerde, kasabalarda ve şehirde gündelik işlerle geçimini sağlayan halkın çocuklarının da eğitim alması, onun en önemli hedefi olmuş ve Trivial okullara bu nedenle ayrı bir önem vermiştir.

Öğrenci azlığı ve belediyelerin maddi imkânları nedeniyle öğretmen okullarında gösterilen başarı her ilçede kurulan temel okullarda gösterilememiştir. Ancak buna rağmen 1780 öncesi birçok yerde ilk- ve dengi okullar kurulmuştur. Köylerde ve kasabalarda kurulan küçük okullar ise bölgelerine göre farklılıklar göstermektedir. Ancak 1780 sonrası okullar ile ilgili ortaya konulan raporlarda, okulların neredeyse yarısının Felbiger'in getirdiği kuralları ve yöntemleri kabul ettiği ve buralarda eğitimli öğretmenlerin çalıştığı görülmektedir.[329]

---

[327] Felbiger, 1763 yılında Hecker'den öğrendiği "Genel Okul Yönetmeliğini" 1765 yılında Friedrich dem Grossen'in (Büyük Friedrich) onayıyla Roma- Katolik bölgesinin bütün okullarında, Silezya egemen Dükalığı'nın köylerinde ve Glatz Kontluğu'nda uygulamıştır. Bu reformların Prusya'da uygulanmasında Bakan E.W. von Schlabrendorf'un teşvikleri çok büyüktür. Uygulanan sınıf sistemi, Heahn Metodu'nun uygulanması, ilmihal ve İncil tarihi derslerinin müfredata girmesi, tüm iyi eğitimli ve ahlaklı öğretmenlerin mükemmel bir şekilde korunmasıyla, bu eğitim sistemi yavaş yavaş ilk ve orta düzeydeki Alman okullarında ve köy okullarında uygulanmaya başlanmıştır.

[328] Herbert Schönebaum, "Felbiger, Ignaz von", **Neue Deutsche Biographie,** 1961, V, s. 65.

[329] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.116.

Okulların kurulmasından sonraki 6 yıl içinde yeni yasaya göre düzenlenmiş olan okulların sayısı artmış ve bu okulların bugünkü Avusturya eyaletlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5:1774-1780 Yılları Arası Avusturya'daki İlkokulların Eyaletlere Göre Sayısı[330]

1774- 1780 arası Avusturya'daki İlkokulların Sayısı	
Viyana	62
Niederösterreich	761
Oberösterreich	398
Steiermark	152
Kaernten	192
Tirol (Güney Tirol Bölgesi ile birlikte)	542
Vorarlberg	126

Temel eğitimin verileceği köylerde kurulan ilkokullarda, sınıflar genellikle tek odalı ve mütevazı bir şekilde düzenlenmiştir. Öğrencilerin okula devam zamanları aylara göre farklılık göstermiş ve Kasım ayında daha az iken, Ocak ayında bu sayı artmıştır. Aylar arasındaki bu farklılığın nedeni ise ailelerin denetim zamanlarının son günlerinde ceza yememek için çocuklarını okula göndermesinden kaynaklanmaktadır.[331] Ama bunun yanı sıra az da olsa düzenli bir şekilde okula gelen öğrenci de vardır. Ayrıca her sınıfta az sayıda da olsa kız öğrenci bulunmaktadır. Bazı bölgelerde ise sadece kız öğrenciler için tahsis edilmiş olan "Maegdleinschule" de eğitim- öğretim hayatına başlamıştır.[332]

İlkokullarda eğitim süreleri bölgelere göre bazen farklılıklar göstermiştir. Örneğin küçük ve karma okullar, Avusturya'nın Alp dağlarına yakın bölgelerinde sadece kış döneminde hizmet vermiş ve bu da yaklaşık 3-4 ay gibi bir zamana tekabül etmiştir. Dağlık bölgelerdeki okul binalarının az olması, okula devam eden öğrencilerin sayısını da etkilemiştir. Bu nedenle yerel yönetimler öğrenci sayısını artırmak için ya mevcut bulunan okulu genişletmişler ya da yeni bir yer

[330] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.241.
[331] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.117.
[332] Theobald Ziegler, **Geschichte der Paedagogik**, Verone Verlag, 2016, s.253.

kiralamışlardır.[333] Bu bölgelerde gerçek anlamda eğitim reformlarının hayata geçmesi ancak imparator II. Joseph (1780-1790) zamanında olmuştur.

Kırsalda ve pazar yerlerinde kurulan ilkokullarda, öğretmenin yanı sıra bir din öğretmeni ve öğretmene yardımcı olan bir kalfa da görevlendirilmiş ve okulların haftalık ders programının da aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere olmasına karar verilmiştir.

Tablo 6: Trivialschule'nin Haftalık Ders Programı[334]

Ders Saati	**Görülen Dersler**
08.00-09.00	Hesaplama
09.00-9.45	Harfleri tanıma ve heceleme
09.45-10.30	Okuma
10.30-11.00	Büyük çocuklar için doğru yazma, yazılı metinlerin bakarak yazılması alıştırması ve yazılanların dikte edilmesi. Ayrıca haftada iki kez 10.00-11.00 arası din adamı tarafından bir kez küçüklere, bir kez de büyüklere verilen din dersi
13.00-14.00	Yazma
14.00-15.00	Harfleri tanıma, Heceleme ve Okuma
15.00-16.00	Epistel'in[335] ve Evangeli'nin[336] okunması. Evangeli Cumartesi günü, açıklama olmaksızın.

[333] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.117.

[334] **Allgemeine Schulordnung**, Lit.D, Lections- Catalogus für Trivialschulen in Maerkten, und auf dem Lande.

[335] Epistel: Ayinlerde, "altes Testament" adı verilen Tevrat'tan, İsa'nın 12 havarisinin mektuplarının bir kısmının okunmasına denir. "Brief von apostolischer Maenner" (12 havarinin mektubu) şeklinde ifade edilen bu metinlerin hepsi değil sadece oruç zamanları ve birçok dini bayramlar ile ilgili mevzular okunmuştur. Kilise ayinlerinde bir ritüel olarak kabul edilen bu uygulama birden değil, bazı din adamlarının da katkılarıyla zamanla oluşmuştur. Daha önceleri Epistel'i bazı kiliseler kendilerince istediği kısımları okumuşken yapılan düzenleme sonunda bir birlik sağlanmış ve Kutsal Hieronymus tarafından düzenlenen belirli metinlerin bütün kiliselerde okunmasına karar verilmiştir. Tevrat'tan alınan kısımların Hıristiyanlık dinine ait bir kilisede okunmasının sebebi ise; kitapta bulunan bilgilerin Hıristiyanlığın eski öğretileri ile örtüşmesidir. Örneğin; Rupert von Deuz, Innocenz III., Duranbus gibi isimler her iki yerde de geçmektedir.
Hildebert ise; Epistel'in 72 genç tarafından ortaya konulduğunu iddia etmiştir. Ona göre; İsa bütün köylere ve şehirlere kendi durumunu açıklaması üzere 2 kişi göndermiş ve bunların mektupları Epistel'i ortaya çıkarmıştır. Üçüncü bir iddia ise Epistel'in Tanrı tarafından insanlara bildirilen ayetler olmasıdır. Her üç iddianin da ortak noktası Epistel'in Hıristiyanlık dininin hazırlığı aşamasında oluşmasıdır. Epistel, 19. yüzyıla kadar "Lektor" (üniversitede görev yapan okutman) tarafından okunmuş ve "Amen" kelimesiyle ayin tamamlanmıştır. (Bu kelimenin açıklaması için bkz. Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s. 627-629).

[336] Evangelium: Eski Yunanca'dan gelen bu kelime *"kutsal bir mesaj için gönderilmiş hediye"* veya *"hediye edilmiş kurban"* anlamına gelmektedir. Evangelium kelimesinin özü aslında şu inanç cümlesinde saklıdır ; *"İsa, dünyanın kutsalıdır ve bütün ondan gelen öğretiler de Evangelium"*dur. Ancak bu kelime daha sonraları *"İsa'nın hayatının doğru ve tam olarak anlatılması"* anlamını kazanmıştır. Fakat bahsolunan kelime, Hıristiyanlığın dört kutsal kitabı olan "Matthias, Markus, Lukas ve Johannes" için de kullanılmıştır. Ayinlerde okunan kısımlarda "Matthias'a göre Evangelium" gibi ifadelerle zikredilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise bu kelimenin sadece İsa'nın

İlkokulların eğitimin temeli olması hasebiyle dini bilgilerin burada daha yoğun verildiği görülmektedir. Zira verilen talimatta da *"bu okullarda okuma için ayrılan zamanın 3/2'lik diliminde din ile alakalı okuma kitapları ve geri kalanında da diğer okuma kitapları okunmalıdır"*[337] ibaresinin geçmesi bunu doğrulamaktadır. Ayrıca talimatlarda bütün öğrencilerin din dersi için hazırlanan din kitabına sahip olması gerektiği hususu özellikle bildirilmiş ve kitapların kurallara uygun olarak okunması istenmiştir.

1.2.1.4.1.1. İlköğretim Okullarındaki Derslerin Müfredatı

1774 yılında yapılan düzenlemeden sonra köylerde Trivialschule öğrencilerinin, şehirlerde öğretmen okulunun ve ortaokulların küçük sınıflarının okuma- yazmaya yeni başlamalarından dolayı onlara nasıl bir eğitim verileceği ve neler öğretileceği meselesi Felbiger tarafından kaleme alınan ***"Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erblanden"*** adlı eserin yazılması ile çözüme kavuşmuştur. Okul Komisyonu'nun kararı ve kraliçenin onayıyla ortaya konulan bu eser, yine aynı komisyon tarafından İmparatorluk bünyesindeki temel eğitim veren Alman okullarında ders kitabı olarak okutulmuş ve içerisinde bulunan bilgiler ve yöntemler de müfredat olarak kabul edilmiştir.[338]

Felbiger tarafından daha sonra kaleme alınan "***ABC und Namenbüchlein"*** adlı eser de ilk yenileşme döneminde eğitim-öğretim hayatına başlayan bir çocuğun

---

hayatını anlatan parçalardan değil aynı zamanda İncil'den ve eski kiliselerdeki sözlü geleneklerden oluştuğu görülmektedir. Sonuç olarak bu kelime, Hıristiyanlık dininin temel öğretilerini- İsa'nın hayatı, onun hadisleri, ölümü ve öldükten sonra insanlara şefaat hakkını ve ahiret gününü- içermektedir.

Daha önceleri Evangelium doktrinleri veya da peygamberin yazılı mesajları şehirlerden ve kasabalardan gelerek belirli bir yerde toplanan halkın katılımıyla yapılan ayinlerde, yani meydanlarda yapılırken daha sonraları kiliselerde yapılmaya başlanmış ve ayin literatürüne de "Evangelien-Buch" adı altında yazılı halde dâhil edilmiştir. Ayinlerde de bu kitaptan alınan kısımlar şu sıralama takip edilerek okunmuştur: Öncelikle bu kitaptan gerekli olan kısımlar okunduktan sonra ayini yaptıran bütün insanlık adına bu mesajları kendilerine ileten İsa'ya teşekkür eder ve onu övücü sözler söyler (Laus tibi Christe). Sonra Evangelien- Buch kitabını hürmetle öper ve şu cümleleri söyler; "Per evangelia dicta deleantur nostra delicta" (Evangelium'un bu sözleri sayesinde bizim günahlarımız yok olsun (bağışlansın)). Bu cümle ayinin bitmesi anlamına gelir ve yapılan bu ayin sonunda kişi sadece kendi ruhunun değil aynı zamanda ölenlerin ruhunun da temizlendiğine, günahlarının af olduğuna inanır. (Bkz. Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s. 687-689).

337 **Allgemeine Schulordnung, Lections- Catalogus für Trivialschulen in Maerkten und auf dem Lande (Lit. D)**, NB (Ek notlar).

338 Katja Faulstich, **Konzepte des Hochdeutschen. Der Sprachnormierungsdiskurs im 18. Jahrhundert**, Berlin 2008, s.138.

el kitabı olmuştur. Zira eserde okulda öğretilen alfabenin farklı yazı stillerinde yazılışları verilmiş ve öğrencilerin öncelikle harfleri öğrenmeleri istenmiştir.

Tablo 7: 1774 Yılında Alman Okullarında Harflerin Öğretilmesi Amacıyla Hazırlanan Alfabe[339]

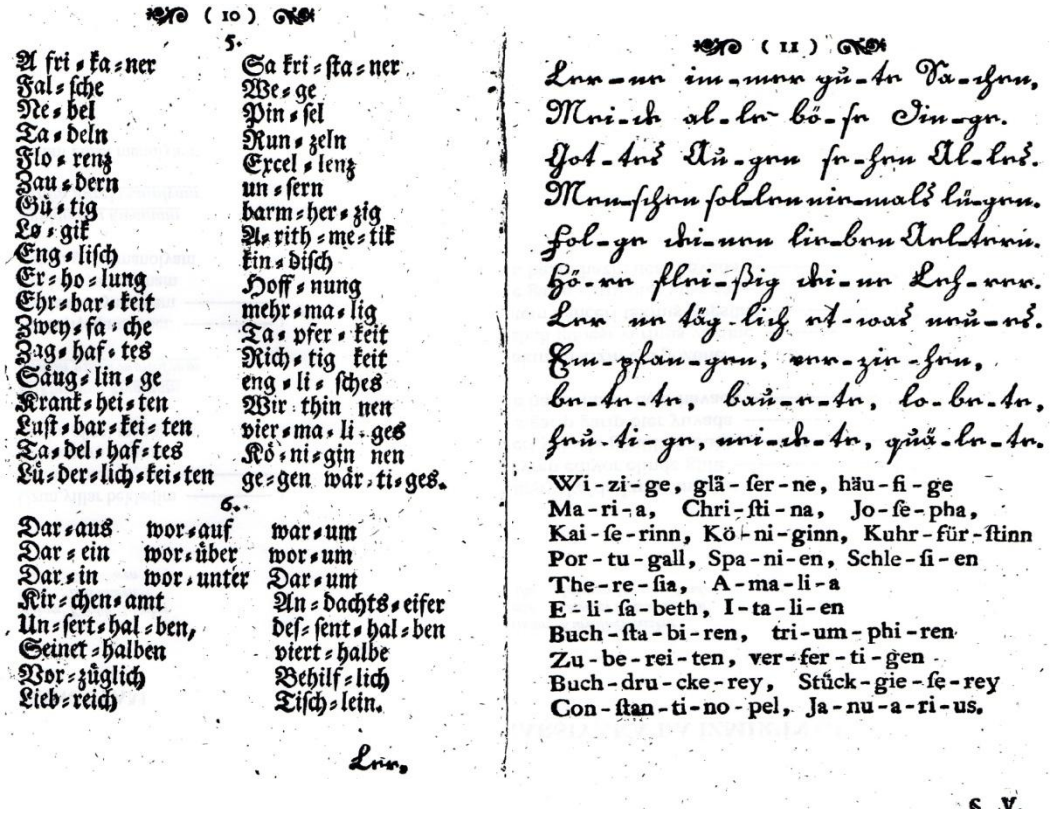

Yukarıdaki resimde de görüldüğü üzere harfler; Almanca gotik, Latince ve el yazısı harflerinin büyük ve küçük yazılımından oluşan bir tablo ile gösterilmiştir.

Harfleri tanıma hususunda ilerleme kat eden öğrencilerin yapması gereken ise kelimeleri heceleyerek yavaş yavaş okumaya geçmesidir. Eserde çocukların oldukça fazla kullandıkları veya da onların kültüründe önemli bir yer tutan kelimeler yine aynı yazı stillerinde yazılarak hecelenmiş ve böylelikle hecelemenin nasıl olacağı ve ne şekilde öğretileceği de açıklanmıştır. Felbiger heceleme dersinin aşağıda verilen örneklerdeki gibi olması gerektiğini ve kelimeler arasına konan **"="** eşitlik işaretine göre hecelemenin yapılmasının doğru olduğunu bildirmiştir.

[339] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein. Zum Gebrauche in den kaiselich-königlichen Staaten**, Linz 1786, s.2-3.

Tablo 8:Gotik Almanca, El Yazısı ve Latince Baskı Harfleriyle Yazılan Kelimelerin Hecelenmesi Şekli[340]

(10)

5.

A fri=ka=ner — Sa kri=ſta=ner
Fal=ſche — We=ge
Ne=bel — Pin=ſel
Ta=deln — Run=zeln
Flo=renz — Excel=lenz
Zau=dern — un=ſern
Gü=tig — barm=her=zig
Lo=gik — A=rith=me=tik
Eng=liſch — kin=diſch
Er=ho=lung — Hoff=nung
Ehr=bar=keit — mehr=ma=lig
Zwey=fa=che — Ta=pfer=keit
Zag=haf=tes — Rich=tig keit
Säug=lin=ge — eng=li=ſches
Krank=hei=ten — Wir thin nen
Luſt=bar=kei=ten — vier=ma=li=ges
Ta=del=haf=tes — Kö=ni=gin nen
Lü=der=lich=kei=ten — ge=gen wär=ti=ges.

6.

Dar=aus wor=auf war=um
Dar=ein wor=über wor=um
Dar=in wor=unter Dar=um
Kir=chen=amt — An=dachts=eifer
Un=ſert=hal=ben, — deſ=ſent=hal=ben
Seinet=halben — viert=halbe
Vor=züglich — Behilf=lich
Lieb=reich — Tiſch=lein.

Lnn.

(11)

Lnn-nn im-nnn gü-tn Va-ſnn,
Mni-ch al-la- bö-ſn Din-gn.
Got-tnd Kä-gnn ſn-ſnn Al-lnd.
Mnn-ſſnn ſol-lnn nin-mald lü-gnn.
ſol-gn ibi-nnn lin-bnn Anl-tnnn.
Hö-nn ſlni-ſsig ibi-nn Lnſ-nnn.
Lnn nn täg-lich nt-nad nnä-nd.
Cin-gſan-gnn, nnn-zin-ſnn,
bn-tn-tn, bad-n-tn, lo-bn-tn,
ſnä-ti-gn, nni-ch-tn, gnä-bn-tn.

Wi-zi-ge, glä-ſer-ne, häu-ſi-ge
Ma-ri-a, Chri-ſti-na, Jo-ſe-pha,
Kai-ſe-rinn, Kö-ni-ginn, Kuhr-für-ſtinn
Por-tu-gall, Spa-ni-en, Schle-ſi-en
The-re-ſia, A-ma-li-a
E-li-ſa-beth, I-ta-li-en
Buch-ſta-bi-ren, tri-um-phi-ren
Zu-be-rei-ten, ver-fer-ti-gen
Buch-dru-cke-rey, Stück-gie-ſe-rey
Con-ſtan-ti-no-pel, Ja-nu-a-ri-us.

c v

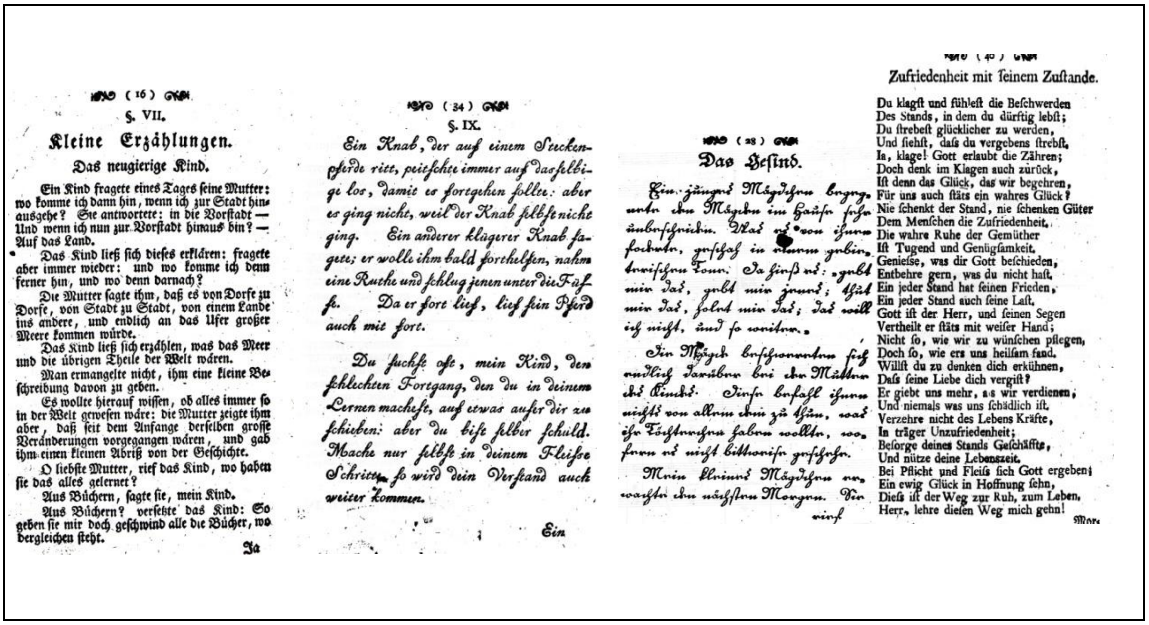
Trivial okullarda daha önce de zikredildiği üzere eğitim sadece küçük çocuklar için olmamış, öğleden sonra biraz büyük çocuklara ve hafta sonları da "Tekrar saatleri" adı altında yaşı 20'ye yakın olan gençlere ders verilmiştir. Eğitim-öğretim ise bütün gruplarda aynı şekilde uygulanmış, sadece büyük sınıflarda okuma parçaları biraz artırılmıştır. Yaşı küçük öğrenciler harfleri ve hecelemeyi öğrendikten sonra belirlenen birinci okuma kitabına geçmişlerdir. Büyük öğrenciler ve tekrar saatine katılanlar ise ikinci okuma kitabından ders görmüşlerdir. Eğitimci, müfredata göre küçük çocuklara haftada en az bir defa, diğerlerine ise her gün 15 dakika olacak şekilde öğrenilenleri tablolaştırmak ve mevcut kuralları da tablolar halinde tanıtmak zorundadır. Tekrar saatlerinde ise; hecelemeden ve okumadan oluşan tabloların yanı sıra büyük öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırmak amacıyla hazırlık üniteleri tabloları da yapılmıştır. Ayrıca okunan metinler üzerinde öğleden önce ve öğleden sonra okula gelen öğrencilere yaşlarına uygun olarak soru sorulması gerektiği de

[340] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.10-11.

vurgulanmıştır. Yaşı küçük olanlara 1 soru, 8 ve 9 yaşının üzerindeki öğrencilere; 2 soru, 10 yaşının üzerindekilere 3 soru ve bunlardan büyük olanlara ise 4 soru sorulmuş ve onlardan gelecek cevabın da sabırla beklenilmesi istenmiştir.[341]

Felbiger aynı eserde çocukların okuması gereken bazı hikâyeleri önce gotik Almanca baskı harflerinden oluşan yazıyla sonrasında da Latince ve Almanca el yazısı ve bugünkü Latin harfleriyle basımı şeklinde aktarmış, böylelikle okuma dersinin yanı sıra yazma dersinin pekiştirilmesi yapılmıştır.

Tablo 9:Hikâyelerin Sırasıyla Gotik Almanca Baskı, Almanca ve Latince Harflerinin El Yazısıyla ve Günümüz Baskı Düzeniyle Yazılma Şekli[342]

(16)

§. VII.

Kleine Erzählungen.

Das neugierige Kind.

Ein Kind fragete eines Tages seine Mutter: wo komme ich dann hin, wenn ich zur Stadt hinausgehe? Sie antwortete: in die Vorstadt — Und wenn ich nun zur Vorstadt hinaus bin? — Auf das Land.

Das Kind ließ sich dieses erklären: fragete aber immer wieder: und wo komme ich denn ferner hin, und wo denn darnach?

Die Mutter sagte ihm, daß es von Dorfe zu Dorfe, von Stadt zu Stadt, von einem Lande ins andere, und endlich an das Ufer großer Meere kommen würde.

Das Kind ließ sich erzählen, was das Meer und die übrigen Theile der Welt wären.

Man ermangelte nicht, ihm eine kleine Beschreibung davon zu geben.

Es wollte hierauf wissen, ob alles immer so in der Welt geweſen wäre: die Mutter zeigte ihm aber, daß seit dem Anfange derſelben groſſe Veränderungen vorgegangen wären, und gab ihm einen kleinen Abriß von der Geſchichte.

O liebſte Mutter, rief das Kind, wo haben ſie das alles gelernet?

Aus Büchern, ſagte ſie, mein Kind.

Aus Büchern? verſetzte das Kind: So geben ſie mir doch geſchwind alle die Bücher, wo dergleichen ſteht.

Ja

(34)

§. IX.

Ein Knab, der auf einem Steckenpferde ritt, peitſchte immer auf daſſelbige los, damit es fortgehen ſollte: aber es ging nicht, weil der Knab ſelbſt nicht ging. Ein anderer klagerer Knab ſagte; er wolle ihm bald forthelfen, nahm eine Ruthe und ſchlug jenen unter die Faſſe. Da er fort lief, lief ſein Pferd auch mit fort.

Du ſuchſt oft, mein Kind, den ſchlechten Fortgang, den du in deinem Lernen machſt, auf etwas auſſer dir zu ſchieben: aber du biſt ſelber ſchuld. Mache nur ſelbſt in deinem Fleiſſe Schritte, ſo wird dein Verſtand auch weiter kommen.

Ein

(98)

Das Geſind.

Ein jüngſt Mägdlein begeg-
nete den Mägden im Gärt-
lein ſeiner Mutter, ſie ſaß
ſonderlich. Was ſie von ihrer
Herrſchaft, geſtalt in denen gelten,
brüſtete ſich. Da ſprach ſie: „gebt
mir das, gebt mir jenes; das
mir das, ſolch mir das; das will
ich nicht, und ſo weiter.

Ein Mägdlein beſchwerte ſich endlich darüber bei der Mutter des Kindes. Dieſe befahl ihnen nichts von allem dem zu thun, was ihr Töchterlein haben wollte, wo ſie nicht billigerweiſe zufrieden.

Mein kleines Mägdlein ward-
wartet den nächſten Morgen. Wie
viel

Zufriedenheit mit ſeinem Zuſtande.

Du klagſt und fühleſt die Beſchwerden
Des Stands, in dem du dürftig lebſt;
Du ſtrebeſt glücklicher zu werden,
Und ſiehſt, daſs du vergebens ſtrebſt.
Ja, klage! Gott erlaubt die Zähren;
Doch denk im Klagen auch zurück,
Iſt denn das Glück, das wir begehren,
Für uns auch ſtäts ein wahres Glück?
Nie ſchenkt der Stand, nie ſchenken Güter
Dem Menſchen die Zufriedenheit.
Die wahre Ruhe der Gemüther
Iſt Tugend und Genügſamkeit.
Genieſse, was dir Gott beſchieden,
Entbehre gern, was du nicht haſt,
Ein jeder Stand hat ſeinen Frieden,
Ein jeder Stand auch ſeine Laſt.
Gott iſt der Herr, und ſeinen Segen
Vertheilt er ſtäts mit weiſer Hand;
Nicht ſo, wie wir zu wünſchen pflegen,
Doch ſo, wie ers uns heilſam fand.
Willſt du zu denken dich erkühnen,
Daſs ſeine Liebe dich vergiſst?
Er giebt uns mehr, als wir verdienen,
Und niemals was uns ſchädlich iſt.
Verzehre nicht des Lebens Kräfte,
In träger Unzufriedenheit;
Beſorge deines Stands Geſchäffte,
Und nütze deine Lebenszeit.
Bei Pflicht und Fleiſs ſich Gott ergeben;
Ein ewig Glück in Hoffnung ſehn,
Dieſs iſt der Weg zur Ruh, zum Leben,
Herr, lehre dieſen Weg mich gehn!

Mor-

Hikâyelere bakıldığında dini ahlakın ve terbiyenin verilmesinin yanı sıra eğitimin ve eğitimli olmanın faydalarının satır aralarına oldukça iyi bir şekilde yerleştirildiği görülmüştür. Okullarda okuma dersinde öğrencilere okutulan hikâyeler ve içerikleri kısaca şöyledir:[343]

- ***"Das neugiere Kind" (Meraklı Çocuk)*** adlı hikâyede; meraklı bir çocuğun ancak kitap okuyarak ve çalışkan olarak sorularına cevap bulacağına yer verilmiştir.

[341] **Allgeimeine Schulordnug, Lections- Catalogus für Trivialschulen in Maerkten und auf dem Lande**, NB.
[342] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.16-37.
[343] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.16-37.

- ***"Das fromme Kind" (Dindar Çocuk)*** adlı parçada ise; dindar bir çocuğun ailesiyle birlikte bütün dini ritüelleri evinde önce taklit usulüyle gerçekleştirdiğine daha sonra da soru sorma metodu ile yaratılan her şeyin Tanrı tarafından onlara verildiğine ve bu nedenle Tanrı'ya teşekkür ve ibadet edilmesi gerektiğine değinilmiştir.
- ***"Das haushaelterische Kind" (Tutumlu çocuk)*** adlı hikâyede ise; bir babanın çocuklarına verdiği paraların onların nasıl harcadıklarına bakarak tutumlu çocuklarını tanıyabileceğine ve onun bu hususta çocuklarına yaptığı tavsiyeler konu edilmiştir.
- ***"Der Vater und Sohn" (Baba ve Oğul)*** adlı parçada bir babanın sorular sorarak oğluna Tanrı'yı tanıttığına, insanların Tanrı'nın yarattıkları karşısındaki acizliğine, giyilen kıyafetlerin dahi hammaddesi olan yünün ve pamuğun Tanrı tarafından verildiğine, sorulan sorulara doğru cevap veren çocuğun konuşma sonrasında öpülerek ve iltifat edilerek taltif edilmesine yer verilmiştir. Okuma parçası sayesinde sabırla soru sorma ve cevabını bekleme metodu gösterilmiştir.
- ***"Die Mutter und das Kind" (Anne ve çocuk)*** isimli okuma parçasında ise; Annenin ekmek pişirirken çocuğu ile olan diyalogu ve diyalog sonucunda her şeye Tanrı sayesinde sahip olunabildiğine değinilmiştir.

Bu parçanın anne ile bundan öncekinin ise baba ile olması, eğitimin evde de devam edeceğini ve bilinçli anne- babalar sayesinde daha akıllı ve ahlaklı çocuklar yetiştirileceğine inanılmıştır.

- ***"Der nachlaessige und boshafte Schulknab" (Dikkatsiz ve kötü kalpli öğrenci)*** hikâyesinde ise; Peter isimli bir öğrencinin hiçbir şey öğrenmek istemediğine, oldukça dikkatsiz biri olduğuna, okula gitmek istemediğine, ailesinin bu nedenle ona oldukça sinirli davrandığına ve kötü bir çocuk olarak vasıflandırdıklarına, öğretmenin de Peter'e karşı sabırsız davrandığına ve çeşitli cezalar ile onu cezalandırdığına ve

böyle bir çocuğun hem çocukken hem de yaşlandığında mutsuz biri olacağına yer verilmiştir.

Aslında bu hikâye sorunlu çocukları ve öğrencileri olan aileleri ve öğretmenleri de eğitmeye yöneliktir.

- ***"Von Nutzen des Lesens und Schreibens" (Okumanın ve Yazmanın Faydaları)*** adlı hikâyede ise; Hans isimli borçlu, hilekâr ve okuma-yazma bilmeyen birisinin borcunu kapatmak için bir çiftçiden yazılı bir anlaşma sonucunda faizli olarak borç almasına, sonra uzak memleketlere gidip borcunun katlanarak artmasına, daha sonra çiftçi ile mahkemelik olmasına ve okuma- yazma bilmediği için duyduğu pişmanlığa değinilmiştir.
- ***"Das verschwiegene Kind" (Ketum çocuk):*** Bu eserde oldukça iyi sır saklayan bir kız çocuğunun hikâyesi ve sır taşıyanların ne kadar büyük bir sorumluluk aldıkları aktarılmıştır.

Bu hikâye, bir kız çocuğunun ana karakter olarak okuma parçasına yerleştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

- ***"Das Gesind" (Sağlık) ve "Das furchtsame Kind" (Korkak çocuk):*** Sağlık ve cesaret temalarının işlendiği hikâyelerdir.

Okuma parçalarında pedagojik unsurların yanı sıra birçok kültürel özelliklere de değinilmiştir. Soyluların çocuklarının ata binme eğitimi, Avusturya'da kullanılan *Joseph, August, Ludwig, Peter* gibi isimlerle karakterlerin adlandırılması, çiftçilikle uğraşan anne- baba ve dindar aile yaşantısı gibi durumlar kültürel özelliklerin de hikâyelere aktarıldığının en bariz örnekleridir.

Okuma parçalarında bugünkü Latince harfleriyle yazılan ve oldukça kolay olan kısımlarda ise metinler değil tekerlemeler veya şiirler tercih edilmiştir.

Ancak şiirlerde[344] de dini temalar ve dindarlık ön planda olmuştur. Örneğin;

[344] Eserde aktarılan şiirlerin başlıkları: *"Der Morgenwunsch eines Kindes"* (Bir çocuğun sabah isteği), *"Der Vorsatz"* (Amaç), "Wider den Müssiggang" (Tembelliğin aleyhinde), "Die Bitte eines Kindes "(Bir çocuğun ricası), "*Der thörichte Wunsch"* (Aptalca arzu), *"Zufriedenheit mit seinem Zustande"* (Durumundan memnun olma)

"Neşeyle uyandır beni yeni bir güne
Tanrım Sen koru! Hatalardan uzak eyle

Akşamları da böyle tertemiz et beni

Hatalardan arınarak sabah olduğu üzre".[345]

Gotik Almanca ve Latince harflerle yazılmış veya da bastırılmış eşyaları okuma becerisini kazanmaya başlayan öğrencilere, dört işlem ve detri kuralı (üç bilinmeyenli denklem) öğretilmiştir.[346]

§. X.

Zahlen.

1.	I	eins	17.	XVII	siebenzehn
2.	II	zwey	18.	XVIII	achtzehn
3.	III	drey	19.	XIX	neunzehn
4.	IV	vier	20.	XX	zwanzig
5.	V	fünf	21.	XXI	ein und zwanzig
6.	VI	sechs	30.	XXX	dreyßig
7.	VII	sieben	32.	XXXII	zwey und dreyßig
8.	VIII	acht	40.	XL	vierzig
9.	IX	neun	43.	XLIII	drey und vierzig
10.	X	zehn	50.	L	fünfzig
11.	XI	eilf	54.	LIV	vier und fünfzig
12.	XII	zwölf	60.	LX	sechzig
13.	XIII	dreyzehn	65.	LXV	fünf und sechzig
14.	XIV	vierzehn	70.	LXX	siebenzig
15.	XV	fünfzehn	76.	LXXVI	sechs und siebenzig
16.	XVI	sechzehn	80	LXXX	achtzig
	87.	LXXXVII			sieben und achtzig
	90.	XC			neunzig
	98.	XCVIII			acht und neunzig
	100.	C			hundert
	101.	CI			hundert eins
	200.	CC			zwey hundert
	500.	D			fünf hundert
	1000.	M			tausend

1779. MDCCLXXIX. ein tausend sieben hundert neun und siebenzig.

Tablo 10:Sayıların tablo halinde gösterilmesi[347]

Sayıları öğretmek amacıyla da yandaki tablo kullanılmış ve Hesaplama dersine önce sayıların öğretilmesiyle başlanmış ve böylelikle çocukların gündelik hayatta en azından sayıları tanıması gerektiği ifade edilmiştir.[348]

[345] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.37.
[346] Felbiger, **Kern des Methodenbuches**, s.4.
[347] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.46.
[348] İleride bahsi geçecek olan" Von Nutzen des Lesens und Schreibens" (Okumanın ve Yazmanın Faydaları) isimli okuma parçasında bu husus oldukça etkili bir şekilde aktarılmış ve verilmek istenen mesaj, bu parçanın içine ustaca yerleştirilmiştir.

Görüldüğü üzere sayılar önce Latince, sonra Roma rakamları ile yazılmış ve Almanca okunuşlarının verilmesi ile de sayı tablosu tamamlanmıştır. Buna bağlı olarak İmparatorluk topraklarında yapılan binaların, sarayların, saat kulelerinin yapılış tarihleri, apartman katlarının numaraları, kütüphane bölümleri ve kitap ciltleri de roma rakamları ile gösterilmiştir.

Haftada bir kez Çarşamba veya Perşembe günü öğleden sonra temel eğitim veren okulların tatil edilmesi de yine söz konusu talimâtnâme ile kararlaştırılmıştır.

Avusturya'da temel ve orta öğretimde ders dilinin Almanca olması ve müfredatın da Almanca olarak hazırlanması mecburi kılınmıştır. İmparatorluğun okul sistemini aracı kılarak bir "almanlaştırma" politikası güttüğü ve imparatorluktaki farklı dillere sahip olan bölgeleri aynı dil çatısı altında birleştirmek istediği açık bir şekilde görülmektedir. Ancak Kaernten eyaletinin Slowence konuşulan bölgelerinde dersler Almanca yapılmasına rağmen, din dersi Slovence yapılmıştır. İmparatorluk sınırları içindeki Bohemya ülkelerinden olan Bukowina, Romanya, Hırvatistan ve Sırbistan'da da ders dilinin Almanca olması zorunlu hale getirilmiştir. Doğu Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinde okul kitaplarının ulusal dile çevrilmesi, bölge halklarının bilinçlenmesine sebebiyet vermiş ve bu durum 19. yüzyılda gerçekleşecek olan milliyetçilik hareketlerine (1848 ihtilalleri) zemin hazırlamıştır.[349]

1.2.1.4.1.2. İlk- ve Dengi Okullarda Din Dersleri

Trivial okullarda okuma- yazma ve hesaplamanın haricinde en önemli ders, papazlar tarafından çocuklara verilen din dersidir. Papaz olmadığı zamanlarda din dersi okul öğretmeni tarafından yapılmış ve öğretmen de din dersini papazın talimatları doğrultusunda okuma kitabında verilenlerden yararlanarak yapmıştır. Ayrıca güzel yazma, imla ve hesaplama ile ilgili tablolarında haftada iki kez yapılması uygun görülmüş ve bunlar için belirli bir saatin ayrılması gerektiği de ifade edilmiştir.[350]

[349] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.242.
[350] **Allgemeine Schulordnung**, Lit.D., Lections-Catalogus.

Kendisi de bir din adamı olan Felbiger, din dersine diğer derslere oranla ayrı bir önem vermiş ve bir ulusun ancak dini değerlere sahip çıkarak ayakta kalabileceği inancı, hem onda hem de Habsburg İmparatorluğu'nda oldukça önemli bir görüş olmuştur. Bundan dolayı Kaernten eyaletinde olduğu gibi sadece din derslerinin bölgenin kendi dilinde yapılmasına müsaade edilmiştir. Ayrıca genel okul kurallarına göre, bütün okullarda mevcut bulunan din derslerinin sadece din adamları tarafından verilmesi, bilinçli bir dindar neslin ortaya çıkarılması arzusunu taşımaktadır. Bu hedefler doğrultusunda din adamlarından dersi ayrıntılı bir şekilde öğretmeleri, Akaid ve Fıkıh meselelerinde açıklamalar yapmaları özellikle istenmiştir.[351]

1774 yılı düzenlemelerinin Felbiger tarafından açıklanan hükümlerinde, her gün yapılması gereken dualara da değinilmiş, sabah dualarının okulun başlama saatinde, akşam dualarının da okul bitiminde yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Yapılacak duaların bile belli olması, devletin yeni eğitim sisteminde din adamlarını da kontrol etme amacını taşıdığını göstermektedir. Okullarda okunması istenen sabah duaları ve akşam duaları ile bunların zamanları şöyledir:[352]

Öğleden önce okulun başlama zamanında okunması gereken dua:

> *"Gel, Kutsal Ruh! Kalpleri sana olan inançla doldur ve sana olan sevgimizin ateşini tutuştur, sen bütün dillerden insanları inancın birliğinde topladın.*
>
> *Tanrım! Sen inananların kalplerini kutsal ruhun ışığıyla aydınlanmasını öğret, bize kutsal Ruh'ta olduğu gibi neyin doğru olduğunu anlamayı, senin tesellinle her zaman mutlu olmayı (nasip et!) Bizim efendimiz Kutsal İsa ile… Amen!"*

Sabah okula gelen öğrencilerin okuldan ayrılırken etmeleri gereken dua ise şöyledir:

> *"Ey Tanrı olan Babamız, iyi olan şeyleri burada bize tanıttırdığın için sana minnettarız! Öğrenilenleri şu an ki yaşamımıza ve ebedi mutluluğumuza ulaştırmanı senden istiyoruz! Senden senin rahmet yağmurlarını bizim eyalet yöneticimizin, ailemizin, öğretmenlerimizin ve iyi işler yapanların üzerine*

[351] Felbiger, **Kern des Methodenbuches**, s.5.
[352] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.43-44.

boşaltmanı istiyoruz, öyle ki onlar senin iyiliklerine bolca karşılık versinler ve bunu da bize yöneltsinler! Onlara ve bütün insanlara bunun için sağlık (refah) ver! Bizim efendimiz Kutsal İsa ile… Amen!"

Öğleden önce okula gelen küçük çocuklarla yapılan bu dualara oldukça ehemmiyet verilmiştir. Dua içinde eyalet yöneticilerinin, ebeveynlerin ve öğretmenlerin yanı sıra bağış yapan kimselerin de adı ***"iyi işler yapanlar"*** olarak geçmiş ve duanın sonunda onların iyiliklerini (bağışlarını) kendilerine (okullarına) yöneltmesi için niyazda bulunulmuştur.

Öğleden sonra okul girişinde ve çıkışında şiir formatında yapılan dualar ise şöyledir:[353]

"Gel ey Kutsal Ruh yaymaya
Üzerimize senin rahmet ışığını
Bizi daima hep adım atmaya
Öğrenmek bizim görevimiz
Bize okumayı eğlenceli eyle
Yardım et! Bizim sinemize
Öğrenilenleri muhafaza etmeye
İyilerden onları almaya"

Öğleden sonraki öğrencilerin okul sonunda yaptığı dua:

"Babamız! Bu din bizi korusun
Öğretmenin aktardıkları sayesinde
Senin çocuklarını bilge eyle
Refaha ve senden gelen onura
Senin ruhun sayesinde bizleri etkile
Kalplere nüfuz et, yaşamımıza da
Her zaman bizleri gayretlendir
Senin buyruğun gibi çağır bizi"

[353] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.44-45.

Avusturya'daki ilk- ve dengi okullarda görülen din dersinin (Katechismus) müfredatı 5 ana esas ve bir ek bölümün üzerine oturtulmuş ve her bölümde farklı bir tema işlenmiştir. Ayrıca verilen temalar, doğrudan açıklanmak yerine sorular sorularak aktarılmış ve böylelikle dersin öğrenciler tarafından dikkatle ve ilgiyle dinlenmesi amaçlanmıştır.[354]

Hıristiyan Katolik inancına uygun Katechismus dersinin birinci ana esası; "Glauben"(inanç) üzerine olmuştur. İnanç bölümünde şunlara değinilmiştir:[355]

- Hıristiyan Katolik inancının Tanrı'nın ve kilisenin yazılı veya yazısız olarak bildirdiği her hususu doğru bir şekilde yerine getirmek olduğuna
- Her insanın mutlu olabilmesi için Tanrı'nın tek ve adil olduğuna ve iyiliklerin mükâfatını kötülüklerin cezasını en doğru şekilde verdiğine
- Gerçek mutluluğa erişmek için evrenin ve varlığın üç tane kutsal kişisi olduğuna (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) ve ikinci tanrı kişinin ölümüyle insanlığı haçtan kurtarmak ve sonsuz mutluluk vermek için insan olduğuna
- İnsan ruhunun ölümsüz olduğuna, mutluluk için Tanrı'nın rahmetine ihtiyaç olduğuna ve onun rahmeti olmadan ebedi yaşam için hiç bir şey kazanılamayacağının bilinmesine ve bunlara inanılmasına
- Her Katolik Hıristiyan'ın İncil'deki inanç esaslarını (12 tane Apostolik inanç), Tanrı'nın 10 emrini ve kilisenin 5 emrini, Tanrı'ya dua etmeyi, 7 kutsal ayini (Sakrament) ve Hıristiyanlığın hakkaniyetli bir din olduğunu bilmesi gerektiğine
- Tanrı'nın tek ve kendiliğinden olan varlıkların en mükemmeli olduğuna
- Tanrı özelliği taşıyan üç varlığın (Birinci tanrısal kişi; Baba, ikincisi; onun oğlu, üçüncüsü ise; kutsal Ruh) varlığına ve bunların "Die allerheiligste Dreifaltigkeit" (Kutsal Teslis)olarak adlandırıldığına

[354] Peter Stachel, "Das Österreichische Bildungssystem zwischen 1749 und 1918", **Kakanienrevisited**, http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/PStachel2.pdf (ET: 13.10. 2017), s.5.
[355] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.47-50.

- Hıristiyanlık inancının kutsal teslise olan inancını haç işareti ile ortaya koyduğuna, haç çıkarma esnasında bu üç tanrısal varlığın isimleri tek tek zikredildiğine ve ayrıca kutsal haç işaretinin Kutsal İsa'nın çarmıhta ölmesine ve ölümüyle insanlığı kurtardığına
- Haç çıkarmanın nasıl olduğuna (Haç çıkarma sağ el ile alınla birlikte, ağzı ve omuzu göstermekle yapılır ve şöyle denir: "Im Namen Gott des Vaters"(Tanrı Baba adına), und des Sohnes (onun oğlu adına) ve des heiligen Geistes (Kutsal Ruh adına). Sonra da "Amen" denir.

Katechismus'un ikinci ana esası "Hoffnung" (ümit) adını taşımaktadır. Bu bölümde; şu temel konular yer almaktadır: [356]

- Hıristiyanlıkta ümit kelimesinin, kullarına ne söz verdiyse Tanrı'dan onu emin bir şekilde beklemek olduğuna ve kulların da Tanrıdan sonsuz mutluluk ve nimetlere ulaştıran sonsuz bir yaşam istediğine,
- Hıristiyanlık inancında ümit etmenin ibadetlerle kazanılacağına, ibadet etmemenin kişiyi suçlu kılacağına, ibadeti Hıristiyanlara Kutsal İsa'nın öğrettiğine ve onun da Tanrı'dan öğrendiğine,
- Tanrı'ya "Göklerde olan Babamız! Senin ismin kutlu olsun. Bize senin zenginliklerinden ihsan et! Sen göklerde ve yerde neyi istersen, o hemen olur. Bize bugünkü ekmeğimizi ver! Bizim günahlarımızı bağışla, bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi! Bizi şeytana uydurtma! Yoksa bizler kötülükten kurtulamayız. Amen!" diyerek yakarışta bulunulması gerektiğine,
- Tanrı ile "Englischen Gruss"[357] (İngiliz selamı) adlı duayla bağ kurulması gerektiğine.

[356] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.50-51.

[357] Englischen Gruss duası: *"Ey efendimizi (doğuran) merhamet sahibi Meryem! Selam senin üzerine olsun! Sen kadınların en mübareğisin ve senin vücudunun meyvesi İsa da mübarektir! Kutsal Meryem, tanrı'nın annesi, Biz zavallı günahkârlara (her daim) ve ölüm zamanımızda da dua edin! Amen!"* **.** Bu dua, Katolik inancına göre günahkâr doğan çocukların günahlarından kurtulabilmesi için sık sık yapması gereken dualardan biridir. Ayrıca 30 Yıl Savaşları sırasında askerlerin bu duayı okuması papazlar tarafından tavsiye edilmiştir. Bkz. P. Franz Ehmig, **Neue Gleichnisse, Beispiele und Erzählungen über die katholischen Glaubens – und Sittenlehren für Religionslehrer, Prediger und Katecheten**, Regensburg 1868, Band II, s.17-21.

Katechismus'daki üçüncü ana bölüm "Liebe" (sevgi) üzerine olmuştur. Bu bölümde; Tanrı'nın her şeyden, kişinin kendisinden bile çok sevmesi gerektiğine, onun emirlerine uyarak bu sevginin gösterilebileceğine, Tanrı'nın 10 emrine[358] uyularak sevginin ispat edileceğine, Tanrı'yı kalbindekilerden, ruhundakilerden ve canından daha çok bütün gücünle sevilmesi gerektiğine, İsa'nın kişinin komşusunu sevmesindeki sevgi anlayışının örnek alınmasının bir buyruk olarak kabul edilmesine, Katolik kilisesinin bazı kuralları[359] koyabileceğine ve kutsal ayinin[360] ne olduğuna değinilmiştir.

Dördüncü ana esas ise "Heilige Sakramenten" (Kutsal kutsama ayinleri) adı verilen tema üzerine olmuş ve öğrencilere bu hususta aşağıdaki bilgiler verilmiştir:[361]

- Sakrament, görülmeyen merhametin görülen işaretidir, bu işareti İsa, Tanrı'dan bizim kutsanmamız için almıştır.
- 7 Sakrament vardır, bunlar: **Taufe** (vaftiz), **Die Firmung** (piskopos tarafından kutsanma), **Das Sakrament des Altars** (Sunakta kutsanma), **Die Busse** (Tövbe), **Die letzte Qelung** (Son kutsanma –

[358] **10 Gebote (10 Emir):** *Sadece bir olan Tanrı'ya inanacaksın, *Tanrı'nın ismini boş yere anmayacaksın, *Mübarek günleri kutsal sayacaksın, *Yaşadığın müddetçe annene ve babana saygı göstereceksin ve bu sana o topraklarda (Tanrı'nın sana vereceği) iyilik getirsin, *Kimseyi öldürmeyeceksin, *Zina etmeyeceksin, *Çalmayacaksın, *Komşunun karısına isteklenmeyeceksin, *Komşunun malına haset etmeyeceksin! (10 Emir için bkz.Angela Heider, **Die 10 Gebote. Engeldiktate**, 2013).

[359] **Katolik Kilisesinin kuralları:** * Buyrulan bayramları kutlayacaksın, * Pazar ve dini bayramlarda gerçekleşen kutsal ayinleri büyük bir saygıyla dinleyeceksin, *Buyrulan oruç günlerine uyacaksın, bunlar 40 günlük oruç ve Quatemberzeit dönemindekiler ve diğer emredilen günlerdedir. Cuma ve Cumartesi günleri balık yiyeceksin, *Günahların için görevli papazın yanında yılda en az bir defa günah çıkaracaksın sık sık kilisedeki sunakta bulunan kutsal sudan alacaksın (serpeceksin), *Yasaklı zamanlarda düğün yapmayacaksın! (Bkz. Johann Ignaz von Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, Linz 1786, s.53-54).

[360] "Heilige Messe" (kutsal ayin): Yeni Testament olarak adlandırılan İncil'deki kansız kurbana yapılan ayindir. Kan dökülerek kurban edilenlerin sonsuz koruyucu abidesi olan Kutsal İsa'nın çarmığa gerilmesinden dolayı yapılmaktadır. Ayinin ritüeli şöyledir: Latince olarak seslendirilen ayinde kişinin söylenenleri oldukça dikkatli ve saygılı dinlemesi çok önemlidir ve ayrıca söylenenlerin haricinde hiçbir şey düşünülmemelidir. Ayin 4 kısımdan oluşur: "Evangelium" (4 incilden alınan ibadetlerle ilgili yazılı babların okunması), "Offertorium " (şarap ve ekmeğin sunağa getirilmesi ve bazı duaların okunması), "Wandlung" (papazın vaftiz ve takdis töreninden önce, şarabın; İsa'nın kanını ve ekmeği de İsa'nın bedeni olarak açıklaması ve duaları) ve "Kommunion" (şarap içirilerek veya ekmek yedirilerek kişilerin kutsanması ve vaftiz edilmesi). Bu merasimden sonra papaz Tanrı'nın sözleriyle ayini bitirir. *(*Bkz. **Der geheiligte Gottesdienst eines wahren Christen. Bestehend in den kernhaftesten Andachtsübungen für die Morgen- und Abendzeit in der heiligen Messe**, Linz Tarih Yok, s.50-55*).*

[361] Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, s.54-55.

ölüm halinde olanlar için)[362], **Die Priesterweihe (**Aday papazın piskopos tarafından kutsanması ve göreve başlaması), **Die Ehe** (evlilik merasimi).

Beşinci ana kısımda *"Christlichen Gerechtigkeit" (Hıristiyanlıkta Adalet)* başlığı altında günahlar ve sevaplar teması işlenmiş ve şu hususlara değinilmiştir:[363]

- Hıristiyanlıkta adaletin kötülükten uzak durup iyi şeyleri yaparak ulaşılacağına, kötülükten günahların anlaşılması gerektiğine, iki türlü günahın bulunduğuna ve bunlardan birinin doğuştan geldiğine (Erbsünde), diğerinin de gerçekte yapılan günah olduğuna (die wirkliche Sünde) ve bu günahın çeşitlerine,
- Diğer günahlara,
- Sevaplara ve Tanrı tarafından verilen inanç, ümit ve sevgi gibi güzel erdemlere,
- Tanrı tarafından emredilen iyilikleri yapmayanların suçlu olduğuna,
- Kişide var olan inancın dile dökülerek tekrar edilmesinin ondaki imanı diri tutacağına
- Kişideki sevginin ve ümit duygusunun da kişilerin duasında olması ve bunun artması için bolca dua etmesi gerektiğine,
- İsa'nın özellikle tavsiye ettiği hususların yerine getirilmesine, ibadet edilmesine, oruç tutulmasına ve mali yardımların yapılmasına.

Katechismus'un son kısmı ise eklerden oluşmaktadır. Bu kısımda; ölümden, hesabın verilmesinden, cennetten ve cehennemden bahsedilmiş ve bu kelimelerin ne anlama geldiği tek tek açıklanmıştır. Ayrıca çocukların din dersinin haricinde her daim dua etmeleri istenmiş ve duanın da şöyle olabileceği örneklendirilmiştir: [364]

"Tanrı babamız (✝), onun oğlu(✝) ve kutsal Ruh adına(✝)! (haç işaretinin olduğu yerlerde haç çıkarılması uygulaması yapılır)

[362] Martin Brugger, **Lehr- und Exempel-Buch Für die Krancke und Sterbende, Wie auch Für die jenige, welche denselben beystehen,** Augsburg und Würzburg 1756, s.81-83.
[363] Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, s.55-63.
[364] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, s.12.

Bizim gökte olan babamız, senin adına bize verdiğin bu imparatorluğu kutsa! Yerlerde ve gökte olan her şey ancak senin isteğinle olur. Bize bugünkü ekmeğimizi (rızkımızı) ver ve hatalarımızı bağışla! Bizi günaha sürükleme! Aksi takdirde biz kötülüğe gideriz. Amen!"

1.2.1.4.2. 1774 Talimâtnâmesine Göre Ortaokullar

İlk yenileşme döneminde Avusturya'da okullar, nüfus ve iskân oranına göre (köyde, şehirde, kasabada veya büyük ticaret merkezlerinin olduğu yerde) kurulmuş ve ders programları, müfredatı ve sorumlulukları da buna göre belirlenmiştir. Köylerde basit eğitim veren Trivialschule'den sonra eğitim hayatına devam etmek isteyen biri, şehirlerde veya büyük kasabalarda kurulmuş olan ortaokula veya öğretmen okuluna gitmek zorundadır. Şehirlerde veya büyük kasabalarda ikamet eden çocuklar ise bulundukları bölgede müstakil kurulmuş bir ilkokul varsa (Stadtschule) oraya, yoksa okuma-yazma eğitimini ortaokullarda veya öğretmen okullarının alt sınıflarında almışlardır. 3. veya 4. sınıf olarak adlandırılan alt sınıflarda onlara göre ayrı bir müfredat belirlenmiş ve aynı okulun 1.veya 2.sınıfına geçerek ortaokul eğitimine başlamışlardır.[365]

1774- Talimâtnâmesi'nde ortaokullarda verilmesi gereken dersler ve haftalık ders programı tablo halinde verilmiş ve ortaokul veya bunun dengi okullardaki görevli öğretmenin veya da din dersi vermekle görevli din adamının müfredata uyması emredilmiştir. Buna göre haftalık ders programı aşağıdaki gibi uygulanmıştır.

[365] **Allgemeine Schulordnung,** Paragraf:2, s.3

Tablo 11:Ortaokullardaki Haftalık Ders Programı[366]

DERS SAAT-LERİ	**1.ÖĞRETMEN-1.SINIF**	**2.ÖĞRETMEN- 2.SINIF**	**3.ÖĞRETMEN 3.SINIF**
07.30-08.00	Bütün öğrenciler ailelerinin veya 3. öğretmenin kontrolü altında daha önce belirlenmiş olan yerde ayin için toplanmak zorundadırlar. Küçük çocuklar kış mevsiminde okulda kalmalıdır.		
08.00-09.00	Hesaplama sınıfı	Yazma sınıfı	Okuma
09.00-10.00	Hesaplamaya giriş	İktisat, doğa bilimleri ve fen bilimleri (Ev idaresi 1.yılda, diğerleri 5.dönemde)	Harfleri tanıma ve heceleme
10.00-11.00	Din dersi	Pazartesi: Bütün sınıflar için, ana tabloların ve genişletilmiş din bilgilerinin 3.sınıfta öğretilmesi Salı: 1.sınıfta Coğrafya Çarşamba: Bütün sınıflar için din bilgilerinin temel tablolar halinde genişletilerek 3.sınıfta öğretilmesi Perşembe:1.sınıfta Dinler tarihi Cuma: 2. sınıfta İncil'den Dinler tarihi Cumartesi:2. sınıfta Epistel ve Evangelium'un açıklaması * Ahlak öğretileri[367]	

[366] **Allgemeine Schulordnung**, Lit B., Lections- Catalogus für eine Hauptschule.

[367] "Kurze Sittenlehre" (kısa Ahlak öğretileri) papaz tarafından verilmesi gereken derslerdendir. Ders programında bu dersin adı yazan her okul aşağıda belirtilen temel bilgiler üzerine ders almışlardır: "•Tanrı'dan kork, doğru olanı yap, kimseden utanma! •Temelinde fayda olan her işin başlangıcı ağırdır! •Kendine benzeyen insanlarla zamanını geçir! •Sabır herkesi fetheder!•İşini yaptıktan sonra iyi dinlen! •Bir şey duymak istemeyene duyurmak gerekir! •Kötü örnekler güzel ahlaka zarar verir! •Kim çok konuşursa ya çok bildiğinden ya da yalan söylediğindendir!•Pişman olan kimseyi affet!•Yaşlılara saygılı ol; çünkü sen de yaşlanacaksın! •Tam doğru olarak bilmediğin meselelerde sus! •Mutlu olmak istiyorsan gururlu olma! •Şanssızlıklarda hayal kırıklığına uğrama! •Her şeyden razı bir kalp en büyük imparatorluktur! •Tutamayacağın şeylerin sözünü verme! •Tembel insanları ve kimseyi hor görme! • Başkalarına hile yapmak isteyen kimse genellikle aldanır! •Kötülüğe kötülük ile karşılık verme! •Cimrilik bütün musibetlerin köküdür! •Aptal insanlardan hiç kimse hoşlanmaz! •Neyi severek yaparsak, o bize ağır gelmez! •Kavga etme, kötünün ve kötülüğün arasında kalma! •Kısa zevkler geçer, uzun bir tövbe et!•İnsan düşünür, Tanrı yönetir! •Eğer bir kez bile yalan söylenirse, yalanı söyleyene artık çok itimat edilmez! • Kim, dindar, çalışkan ve terbiyeli olursa bütün dünyada bu kişi ilerler!•Bir ahlaksız sadece iyi insanları değil kötü insanları da dikkate almaz!•Sağlık en iyi imparatorluk ve erdem en iyi bilgelik sayılır! •Bir şeyi değiştiremiyorsan, ona sabırla dayanman gerekir! •Kim işini homurdanarak yapıyorsa ve bunu yapmak zorundaysa o yaşamını kendine zorlaştırır! •Nezaketle yapılandan hiçbir kimse gücenmez ama kabalık düşman kazandırır! •Herkes güzel kıyafetlere sahip olamaz ama herkes temiz olabilir! • İnsanın hataları değil meziyetleri taklit edilir! •Kim komşusunun mutlu olmasından dolayı üzülüyorsa bu durum onun kötü kalpli olduğunu gösterir! •Çalışkan insanlar onurları ile gelirler ama tembellikle sefahate düşmezlerse! •İnsan gençliğinde yaptıklarından bir şey öğrenemezse yaşlandığında söylenir durur! •Başkalarından hep şikâyetçi olan kimse, insanlara dost biri değildir! •Kim başkasının kuyusunu kazarsa, yakında kazdığına kendisi düşer! •Bir şeyi kendin duymadan asla yargılama ve insanların bu hususta konuşmalarına izin verme!".(Bkz. Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, Paragraf: VII, s.15).

13.00-14.00	Dil öğretimi ve mektup stillerini öğrenme (dil öğretimi 1.yıl, mektup stillerini öğrenme 5.dönem)	Yazmaya başlangıç	Harfleri tanıma ve heceleme
14.00-15.00	Latince din dersi	Yazma sınıfı	Okuma
15.00-16.00	Din öğretmeni 1.sınıfta olmak zorunda	*Ünitelere giriş ve 2. okuma kitabını tablolaştırma *İlmihal bilgilerinin açıklanması *Evangelium'un açıklaması	

Ortaokullarda din dersi öğretmeninin haricinde, diğer dersler için 3 öğretmen daha görev yapmıştır. Her öğretmen için ayrı bir sınıf düşünülmüş ve din dersi öğretmeninin her gün üç saat, diğerlerinin ise 4 saat kendi sınıflarında ders vermek zorunda olduğu da talimatlarda ayrıca belirtilmiştir. Öğretmen okullarında olduğu üzere Perşembe günü öğleden sonra tatil edilmiştir.

Ders programında görüldüğü üzere son saat olan 15.00-16.00 arasında din dersi öğretmeni 1. sınıfta diğer sınıftaki öğrencileri de toplayarak üç sınıfa din dersi vermektedir. Ortaokulların programı öğretmen okullarının programına oldukça benzemesine rağmen bu okullarda din dersine daha fazla önem verilmiş ve din dersinin saatleri de buna bağlı olarak artmıştır.

Ortaokullarda, 1 numaralı sınıfta en küçük öğrenciler eğitim almışlar ve din derslerinin yanı sıra her gün iki saat harfleri tanıma ve heceleme dersleri görmüşlerdir. Onlardan biraz daha büyük öğrenciler 2 numaralı sınıfın öğrencileri olarak isimlendirilmişler ve dersleri ise okuma ve yazma ağırlıklı olmuştur. Çocukların yaş farkı olmasından dolayı bütün dersler aynı dersliklerde yapılmamış sadece din dersi ve bazı durumlarda gerçekleşen yazma dersinde çocukların hepsi aynı derslikte toplanmıştır. Dersliklerin kullanımı dahi talimatta belirtilmiş ve sınıfların aşağıdaki gibi kullanmaları kararlaştırılmıştır.

Tablo 12:Sınıflara Göre Taksim Edilmiş Derslikler[368]

Derslikler	**Haftalık sınıfların taksim edilmesi**					
	08.00-09.00	**09.00-10.00**	**10.00-11.00**	**13.00-14.00**	**14.00-15.00**	**15.00-16.00**
en küçük çocuklar (ilkokul 1.sınıf)		Harfleri tanıma ve heceleme **(3.derslik)**	Sadece Pazartesi ve Çarşamba günleri din dersi **(3.derslik)**		Harfleri tanıma ve heceleme **(3.derslik)**	
2.sınıftakiler (Biraz daha büyük çocuklar)	Okuma **(3.derslik)**	Heceleme **(3.derslik)**	Sadece Pazartesi ve Çarşamba günleri din dersi **(3.derslik)**	Yazmaya başlama **(2.derslik)**	Okuma **(3.derslik)**	
2.sınıftakilerden biraz daha büyük çocuklar	Yazma **(2.derslik)**	Hesaba giriş **(1.derslik)**	Pazartesi ve Çarşamba günleri din dersi **(3.derslik)** *Cuma - İncil tarihi (2.derslik) *Cumartesi- Epistel'in açıklaması **(2.derslik)**	Yazma **(2.derslik)**	Okuma **(3.derslik)**	*Pazartesi: İlmihal bilgileri *Salı: Okuma kitabına giriş ve 2. okuma kitabını tablolaştırma *Çarşamba: Din dersi *Perşembe: Tatil *Cuma: Güzel Ahlak öğretileri *Cumartesi: Evangeli'nin açıklaması **(Bütün dersler 1.derslik)**
En büyük çocuklar	Hesaplama **(1.derslik)**	İktisat veya ev ekonomisi **(2.derslik)**	*Salı: Coğrafya **(1.derslik)** *Perşembe: Tarih **(1.derslik)** *Cuma: İncil Tarihi **(2.derslik)** *Cumartesi: Epistel'in açıklaması	Dil eğitimi veya mektup yazma stilleri **(1.derslik)**	Latince **(1.derslik) Latince öğrenmeyenler ise 2.derslikte bulunan yazma sınıfına giderler**	*Pazartesi: İlmihal bilgileri *Salı: Doğruluk dersi *Çarşamba: Din dersi *Perşembe: Tatil *Cuma: Ahlak

[368] **Allgemeine Schulordnung**, Lit B., Lections- Catalogus für eine Hauptschule.

			(2.derslik)			Bilgisi Cumartesi: Evangeli açıklaması **(Bütün dersler 1. derslikte)**

1774 Talimâtnâmesine göre ortaokullar için hazırlanan müfredata ve ders programına uygun olarak öğrencilerin gördüğü dersler belirli bir saati geçmemiş ve derslerin haftalık kaç saat olacağı da ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki gibi verilmiştir.

Tablo 13: Ortaokullarda Görülen Derslerin Haftalık Saatleri[369]

DERSİN ADI	**HAFTALIK SAATİ**
Harfleri tanıma ve heceleme	11
Okuma	11
Yazma (imla ile birlikte)	16
Hesaplama	12
Dil öğretimi ve mektup yazma stilleri veya yazılı metinlerin uygulanması	5
Latince'ye Giriş	5
İktisat veya Ev Ekonomisi	6
Coğrafya	1
Tarih	1
Ünitelere Giriş ve 2.okuma kitabı	1
Güzel Ahlak Öğretileri	1
Alt sınıfar için Din dersi	2
Yüksek sınıflar için Din dersi	1
İncil'den Din Tarihi	1
İlmihal Bilgileri	1
Epistel'in Açıklaması	1
Evangeli'nin Açıklaması	1

1.2.1.4.3. 1774 Talimâtnâmesine Göre Mevcut Öğretmenlerin Eğitimi ve Öğretmen Okulları

1.2.1.4.3.1.Mevcut Öğretmenlerin Eğitimi ve Yeni Sisteme Dâhil Edilmesi

1774 yasasından önce Avusturya İmparatorluğu'nda öğretmen yetiştiren bir kurumun olmaması, öğretmenliğin halk arasında okuma- yazma bilen kişiler tarafından yapılması ve eğitimcilerin devlet tarafından bir güvenceye sahip olamaması gibi nedenlerden ötürü eğitimciler halk nazarında aşağı tabaka kişiler olarak görülmüştür. Pedagojik bir eğitim verilerek yetiştirilmek istenen

[369] **Allgemeine Schulordnung**, Lit B., Lections- Catalogus für eine Hauptschule.

öğretmenlerin "Normalschule" adı verilen öğretmen okulları ile mesleklerinde daha iyi olmaları hedeflenmiştir.[370]

Talimâtnamenin ilan edilmesinden sonra, mevcut bulunan eğitimcileri yeni öğretmen okulu mezunları yetişinceye kadar görevlerinde kalmalarına müsaade edilmiş ve böylelikle **"hizmetiçi eğitim"** metodu ile vakit kaybetmeksizin herkesin yeni eğitim sisteminden haberdar olması sağlanmıştır. Eğitimde tek bir merkezi gücün olması, kararların tek bir merciden çıkarak ülke topraklarındaki en küçük yerleşim birimlerine dahi ulaşması, yönetimin yılda iki kez ayrıntılı denetim raporları istemesi ve papazların da yeni sisteme dâhil olma zorunluluğu sayesinde kısa sürede kalifiye öğretmenler yetişmiştir. *"Öğretmen adayları haftalık 11 saat kurs görmek zorundadır"*[371] ibaresinden anlaşıldığı üzere haftalık programlarla mevcut eğitimciler eğitilmeye çalışılmış, ancak eğitimin süresi tam olarak belirtilmemiştir. Öğretmen adayları eğitimci olabilmek için yaklaşık 3 ay[372] kurslara devam etmiş ve kurs sonunda öğretmenlik mesleğine giriş sınavına girmeye hak kazanmışlardır. Bitirme sınavı olarak kabul edilen bu sınav için merkezden herhangi bir talimat gönderilmemiş, sınavda adaylar dersler hakkındaki bilgisinden ve yeteneklerinden sorumlu tutulmuştur. Ancak birçok eğitimcinin yaşlı olması, bazılarının düzenlenen kursları almak istememesi ve buna rağmen okulda kalmak istemesi, bazılarının da (orgçu, kilise görevlisi, çiftçi) öğretmenliği yan bir meslek olarak yapmasından dolayı kendi işinden ayrılmak istememesi, başlangıçta öğretmen yetiştirecek kurumları zorlamıştır. Ayrıca belediyeler, yeni sisteme göre eğitilecek eğitimcilerin kendi bölgelerinde bulundukları süre içinde belediye tarafından finanse edilmesine de karşı çıkmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Tirol eyaletinde 1774 yılından 1779 yılına kadar bu amaca hizmet eden 11 kurs, yaklaşık 1,5- 2 ay boyunca eğitim vermiş ve Innsbruck öğretmen okulunda yapılan bu kurslardan 300'ün üzerinde yeni eğitim sistemine uygun öğretmenler yetişmiştir. [373]

[370] **Allgemeine Schulordnung,** Paragraf:21, s.20.
[371] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.106.
[372] Belirtilen zaman ortalama bir süredir. Zira öğretmenlik kursunun veren eğitimcinin müfredatına göre kur süresi 1,5- 2 ay olabildiği gibi, 6 ay da sürebilmektedir. Ayrıca kurs sonunda başarılı olamayanlar tekrardan kursa gitmek zorundadır.
[373] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.107.

1.2.1.4.3.2. Öğretmen Okulları (Normalschulen)

Felbiger, öğretmen yetiştirecek olan kurumların açılması için daha önce görev yaptığı Sagan bölgesinden okul konusunda tecrübeli gördüğü kişileri getirtmiştir. İlk öğretmen okulu 2 Ocak 1771'de ***"Normalschule bei St. Stephan in Wien"*** (Viyana Aziz Stephan Öğretmen Okulu) adıyla model okul olması için açılmış ve Johann Messmer idaresinde 4 sınıftan oluşan bu okula 150 erkek öğrenci alınmıştır.[374] Bunun yanı sıra her eyaletin başşehrine de model öğretmen okulu açılması için uğraşılmıştır. Öğretmen okulunda eğitim; teorik ve pratik eğitimden oluşmuş ve teorik bilgilerden sonra uygulama safhası (staj) ile devam etmiştir. 1774 yılı Talimâtnâmesi'nden sonra yasalara uygun olarak açılan ilk öğretmen okulu ise Cizvitlere ait olan Annagasse'deki Noviziatshaus'un yerine 1775 tarihinde kurulan ***"Wiener Normalschule"*** (Viyana Öğretmen Okulu) olmuştur.[375] Aynı yıl öğretmen okulları Linz, Graz ve Klagenfurt gibi eyalet başkentlerinde de açılmıştır. Innsbruck şehrindeki ***"Alman Öğretmen Okulu"*** ise Viyana'dan daha önce 1767 ve 1772 yılları arasında bir öğretmen okulu olacak şekilde düzenlenmiş ve Sagan eğitim sistemini daha önceden kabul etmiştir.[376] Tirol eyaletindeki öğretmenler ise Felbiger Viyana'ya gelmeden önce Sagan'daki yeni eğitim sistemini öğrenmek ve tanımak için o bölgeye gitmiştir.

Okul ağının kurulmaya başlamasından sonra bölgelerin öğretmen açığını kapatmak amacıyla 1774 yılından 1780 yılına kadar Avusturya'nın 7 eyaletinde açılan öğretmen okullarının sayısı 37'dir ve bunlar aşağıdaki tabloda belirtilen yerlerde kurulmuştur.

---

[374] Daha önceleri "St. Stephan ortaokulu" olarak hizmet veren okul, Okul Komisyonunun kararı ve kraliçenin onayıyla hem ortaokul hem de öğretmen okulu olarak hizmet veren bir kuruma dönüştürülmüştür. Okulun açılışı sabah 9'da saray danışmanı olan Kont Johann Kaspar von Lanthieri'nin ve komisyon üyelerinin de hazır bulunmasıyla yapılmış ve merasim saat 10'da bitmiştir. Joseph Meimer'in haricinde okula çalışkan, ahlaklı, hevesli ve nezaket sahibi Hıristiyan öğretmenler de görevlendirilmiştir.*(*Bkz. **Wienerisches Diarium (Wiener Zeitung)**, Mittwochs- Anhang zu Nr. 5, 16 Jaenner (Ocak) 1771, s. 13f*;* Felix Czeike, **Historisches Lexikon Wien**, Wien 2004, Band IV, s.419.

[375] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.107.

[376] Karl Josef Westritschnig, **Berufsbildung in Österreich waehrend der Habsburgermonarchie 1848-1918**, Grin Verlag, München 2015, s.11.

Tablo 14: 1774-1780 Yılları Arasında Avusturya'da Kurulan Öğretmen Okulları[377]

Eyaletin adı[378]	Öğretmen okulu kurulan ilçelerin ve semtlerin adı
Wien (Viyana)	• Josefstadt • Wieden • Ungargasse
Niederösterreich (Aşağı Avusturya)	• Bruck an der Leitha • Horn • Krems • St. Pölten • Wiener Neustadt • Klosterneuburg • Melk • Ernstbrunn • Waidhofen an der Ybbs
Oberösterreich (Yukarı Avusturya)	• Enns • Freistadt • Gmunden • Kremsmünster • Steyr
Steiermark	• Admont • Gleisdorf • Graz- Murvorstadt • Graz- Ursulinen • Judenburg • Leoben • St. Lambrecht • Vorau
Kaernten	• Eberndorf • Friesach • Paternion • St. Andrea (kısa bir süre) • St. Veit • Strassburg • Villach • Völkermarkt
Tirol	• Schwaz • Hall
Vorarlberg	• Bregenz • Feldkirch

[377] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.116.

[378] Mezbur eyaletlerin başşehirleri şunlardır: Viyana eyaletinin başkenti Viyana, Niederösterreich eyaletinin St. Pölten, Oberösterreich eyaletinin Linz, Steiermark eyaletinin Graz, Kaernten eyaletinin Klagenfurt, Tirol eyaletinin Innsbruck, Vorarlberg eyaletinin ise Bregenz'dir. Bu eyaletlerin haricinde Avusturya günümüzde Burgerland (başkenti Eisenstadt) ve Salzburg (başkenti Salzburg) adlı iki eyalete daha sahiptir.

1774 yılı talimatlarında öğretmen okulunda din öğretmeninin haricinde 4 öğretmenin görev yapmasına, resim dersi için her gün 09.00-10.00 saatleri arasında dışarıdan bir resim öğretmeni getirilmesine ve Perşembe günü öğleden sonra da dinlenme zamanı olarak kabul edilmesine karar verilmiştir. Talimâtnâme'nin arkasındaki "ekler" kısmında bu okullarda görülen dersler tablolar halinde verilmiş ve bazı hususlar yanlarına not edilmiştir. Öğrenciler, yeteneklerine göre ayrılan sınıflarda farklı bir eğitim-öğretim görmüş ve her sınıf alanında oldukça iyi öğretmenlere teslim edilmiştir. Talimâtnâmede ayrı ayrı verilen tabloların düzenlenmesinden sonra öğretmen okulunda uygulanan ders programının şu şekilde olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 15: 1774 Yılı Öğretmen Okulları Ders Programı[379]

DERS SAATLERİ	**1.SINIF-1.ÖĞRETMEN (her gün 3 ders verir)**	**2.SINIF-2.ÖĞRETMEN (her gün 4 ders verir)**	**3.SINIF-3.ÖĞRETMEN (her gün 4 ders verir)**	**4.SINIF-4.ÖĞRETMEN (her gün 4 ders verir)**
7.30-8.00	Bütün öğrenciler, müdür tarafından belirlenen okul dışındaki bir kilisede bir öğretmenin kontrolü altında ayin için toplanmalıdır ve küçük çocuklar özellikle kış dönemlerinde okulda kalmalıdır.			
08.00-9.00	Müdür'ün sunum dersi	İktisat, doğa bilimleri ve fen bilimleri (Ev idaresi 1.yılda, diğerleri sonraki yıllarda)	Doğru yazma (İmla kuralları)	Okuma
9.00-10.00	Resim- özel bir hoca tarafından verilir	Hesaplamaya giriş	Yazma dersi	Harfleri tanıma ve heceleme
10.00-11.00	Latince	Din dersi	Din dersi ve öğrenmeye faydalı olan tablo kullanımı	
11.00-12.00	Kıtalar tasviri ve Tarih	Serbest zaman	Serbest zaman	Serbest zaman
13.00-14.00	Serbest zaman	Hesaplama	Yazıya giriş	Harfleri tanıma ve heceleme
14.00-15.00	Müdür'ün sunum dersi	Geometri, mimarlık ve mekanik dersleri (Geometri 1.yılda, Mekanik ve mimarlık dersleri 2.yılda)	Yazma dersi	Okuma
15.00-16.00	Almanca, mektup yazma stilleri ve yazılı metinler (Almanca 1. yılda, mektup yazma stilleri dersi 5.yılda verilir)	Güzel Ahlak dersinde İncil'den dinler tarihi, güzel ahlak öğretileri ve bunun yanı sıra dini bazı günlerin açıklaması		

[379] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. A, Lections-Katologe A für Normalschulen.

Tablodan da anlaşıldığı üzere her ders için bir saat süre ayrılmış ve 7.30'da başlayan eğitim süresi öğleden sonra 16.00'da bitmiştir. Ayrıca her öğretmene ait bir sınıfın olması bugünkü *"sınıf öğretmenliği"* sisteminin o dönemde de uygulandığını göstermektedir. Ders programına dikkatlice bakıldığında, okuma- yazma ağırlıklı olarak eğitim veren 3. ve 4. sınıfların küçük sınıflar, 1. ve 2.sınıfların da büyük sınıflar olduğu anlaşılmaktadır. Her gün iki saat din adamı tarafından iki sınıfa veya da 3 sınıfa verilen *"Güzel ahlak"* ve din derslerinin aynı anda yapılması bu sınıfta okuyan öğrencilerin yaşlarının yakın olması veya da din adamının okulun dışında da birtakım vazifeleri olması şeklinde açıklanabilir.

Eğitimin, temel eğitim ile birlikte 7-8 yıl sürdüğü öğretmen okullarında görev yapan din öğretmenlerinin kendi istekleri doğrultusunda ders yapmalarını önlemek amacıyla onlar için ayrı bir müfredat hazırlanmış ve her gün neleri anlatması gerektiği tablolar halinde verilmiştir. Buna göre din dersi öğretmeninin müfredatı tabloda verildiği üzere hazırlanmıştır.

Tablo 16: Din Öğretmeninin Haftalık Ders Müfredatı[380]

Haftanın günleri	**Öğleden önce: 10.00-11.00 arası**	**Öğleden sonra:15.00-16.00 arası**
Pazartesi	Küçük sınıflardaki çocuklara harfleri tanıma, heceleme ve ilmihal bilgilerini ana tablolar halinde gösterme	İlmihal bilgileri
Salı	Orta sınıftaki öğrencileri iyi bir şekilde heceletme, biraz okumayı öğretme, daha geniş bir derste de ilmihal bilgilerini ana tablolar halinde gösterme	İncil tarihi
Çarşamba	Biraz daha yukarıdaki sınıftaki çocuklara ilmihal bilgilerinin açıklamalı bir şekilde okutulması	Güzel Ahlak öğretileri
Perşembe	Okuma kitabına giriş ve 2. okuma kitabını tablolaştırma	Tatil
Cuma	Epistel'in açıklaması	Epistel'in açıklaması
Cumartesi	Evangelium'un açıklanması	Evangelium'un açıklanması

Yeni sisteme uygun olarak eğitilen ve daha sonrasında da görevlendirilen öğretmenlerden, özellikle çocukların hepsiyle birlikte ders yapması, tablo ve harflendirme yöntemini kullanması ve ayrıca soru sorma yöntemi (Katechisieren) ile de anlattıklarının öğrenci tarafından anlaşılıp anlaşılmadığının tespitini yapması

[380] **Allgemeine Schulordnung**, Beilage 3.

istenilmiştir.[381] Beraber okuma ve beraber ders alma yöntemi, okulu çocuklar için daha eğlenceli hale getirmiş ve öğretmenlerin aynı anda bütün öğrencilerle ilgilenmesini sağlamıştır. Tablo ve harflendirme yöntemi de, öğretmenin sistematik bir şekilde çalışmasını sağlamış ve böylece üzerindeki yükü hafifletmiştir. Öğretmen tarafından hazırlanarak okul sorumlularına verilen listeler ve çizelgeler ise; öğretmenin performansını, öğrencinin başarısını ve düzenini, sistemin avantajını ve dezavantajını görmede bir ölçü olarak kabul edilmiştir.

Talimâtnâmede ayrıca öğretmen okullarındaki bütün derslerin haftalık kaç saat verilmesi gerektiği de aktarılmış ve buna göre de dersler tabloda gösterildiği şekilde olmuştur.

Tablo 17: Öğretmen Okulundaki Derslerin Haftalık Saatleri[382]

DERSİN ADI	**HAFTALIK DERS SAATİ**
Harfleri tanıma ve heceleme	11 saat
Okuma	11 saat
Yazma	16 saat
İmla kuralları	6 saat
Hesaplama	11 saat
Latince	6 saat
Doğa Bilimleri veya İktisat	6 saat
Kıtaların tasviri (Coğrafya) ve Tarih	6 saat
Resim	6 saat
Almanca, mektup yazma stilleri ve yazılı metinler üzerinde alıştırma yapma	5 saat
Geometri veya Mekanik	5 saat
Alt sınıflara verilen din dersi	1 saat
Orta sınıflara verilen din dersi	1 saat
Yukarı sınıflara verilen din dersi	1 saat
İncil'den dinler tarihi	1 saat
İlmihal	1 saat
Epistel'in açıklaması	2 saat
Evangelium'un açıklanması	2 saat
İkinci okuma kitabının içeriği ile birlikte Okuma kitaplarına giriş	1 saat
Güzel Ahlak öğretileri	1 saat
Müdür tarafından verilen sunum dersleri	11 saat

Felbiger, okul talimatlarının her an eğitimcilerin elinde olması ve karşılaşılan zorlukların ve sıkıntıların anında giderilerek eğitimcileri zor durumda bırakmaması için 1775 yılında imparatoriçenin emriyle *"Methodenbuch für Lehrer der deutschen*

[381] **Allgemeine Schulordnung,** Paragraf:8, s.10

[382] **Allgemeine Schulordnung**, Eintheilung der Gegenstaende, welche in Normalschulen gelehret werden, s.39.

Schulen in den kaiserlich-königlichen Erblanden" (İmparatorluktaki Alman Okullarının Öğretmenleri için Yöntemler Kitabı) adlı kitabını yazmıştır. Bütün okullara gönderilen bu kitap 1774 Talimâtnâmesi'nde kabul edilen kuralları *"öğretmenin görevleri, öğretmen adaylarının özellikleri, okul yöneticilerin ve deneticilerin görevleri gibi"* başlıklar halinde düzenlemiş ve anlaşılması için de bazı örnekler vermiştir. Ancak kitabın oldukça ayrıntılı ve uzun olmasından dolayı yeni sisteme alışmaya çalışan öğretmenler bunu idrak etmekte zorlanmıştır. Bunun üzerine Felbiger, kısaca *"Yöntemler Kitabı"* olarak zikrolunan bu eserdeki detaylandırılmış maddeleri 1777 yılında yayımlanan ***"Kern des Methodenbuches"***[383] (Yöntemler kitabının özü) adlı kitabında daha kısa ve öz bir şekilde açıklamış ve bu eser uzunca bir süre öğretmen okullarında ders kitabı olarak görülmüştür.[384]

Avusturya'da uygulanmaya çalışan ilk öğretmen eğitimi, her ne kadar zor ve aşamalı ilerlese de Felbiger bunun için inanılmaz bir çaba ve dirayet göstermiştir. Felbiger'e göre öğretmenlik okulundan mezun olan bir öğretmen eğitiminin yanı sıra aşağıdaki özellikleri de taşıması gerekmektedir:[385]

- Dürüst bir Hıristiyan olmalı
- Çocuklara bir baba sevgisi ile yaklaşmalı
- Çocukların zihinlerini ve ruhlarını canlı tutmalı
- Çocukları eğitmede ve onlara bir şeyler öğretmede sabırlı olmalı
- Tutumlu ve çalışkan olmalı

Felbiger, çocuğun ilk dönemlerde aldığı eğitimin onun neredeyse gelecekteki bütün yaşam şeklini etkilediğini ve gelecek kuşaklar konusunda ümitvar olunabilmesi için çocukların çok iyi eğitilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu

---

[383] "**Kern des Methodenbuches**" adlı eser; yeni öğretim yöntemi ve metotları, kimlerin öğretmen olabileceği ve öğretmenin görevleri, ders kitapların özellikleri, 6 Aralık 1774 tarihinde ilan edilen "Genel Okul Talimâtnâmesi"nin hükümlerini, eğitim- öğretimin ne zaman başlayacağını, öğrencinin ödüllendirilmesi, cezalandırılması ve sınav uygulamaları, vb. gibi temel esasları kapsamaktadır. Felbiger, eserinde özellikle üçüncü tip okullar üzerinde çok fazla durmuştur. Bunun en belirgin sebeplerinden birisi, küçük yerleşim birimlerinde genellikle tarla ve hayvancılık işlerinin fazla olmasından dolayı çocukların eğitimle yeteri kadar ilgilenemeyeceği düşüncesidir. Bu nedenle neredeyse her durum ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.

[384] **Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume**, Jahrgang 1812, Juli/ August/ September, Wien 1812, III, s.69.

[385] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.108.

sistemin başarıya ulaşması ise ancak alınan eğitimin cehaleti kapatmasıyla ve herkesin durumuna uygun ders verilmesiyle sağlanacağını da yine aynı bölümde aktarmıştır. Felbiger, yeni eğitim yöntemleri ve metotlarına göre bir öğretmenin öğrencisine nasıl ders anlatması gerektiğini de maddeler halinde aktarmıştır:[386]

- *Bir öğretmen verdiği bir bilgi ile yetinmemeli ve öğrencisinin hafızasını güçlendirmek için elinden gelen her şeyi yapmalıdır. Ancak bu sayede ezberlenilmesi gerekenler daha kolay şekilde öğrenilebilir.*
- *Öğretmen, anlatımı sırasında öğrenci bir soru sorarsa hemen anlatımını kesmelidir. Öğrencinin sorusunu tam anlamalı, varsa kitapta cevabı oradan bulup vermeli, yoksa öğrencinin zihnini aydınlatacak yeni bir anlatım tarzı bulmalıdır. Yeterince bir şeyler yaptığına kendi de inanmalıdır.*
- *Öğrencisinin tam anlayıp anlamadığına dikkat etmeli ve özellikle bazı kelimelerin ve harflerin telaffuzu konusunda hassas olmalıdır.*
- *Öğrencisine öğrettiği her şeyin, toplumda veya da insan ilişkilerinde ihtiyacı olacağını öğrenciye anlatmalıdır.*
- *Öğrencileri öğrenmeye her daim teşvik etmelidir.*

1.2.1.4.4. Komisyon Tarafından Kabul Edilen Okul Kitapları

Habsburg İmparatorluğu'nda eğitim alanındaki merkeziyetçiliğin daha da güçlenmesi için, İmparatoriçe tarafından görevlendirilen Okul Komisyonu imparatorluk bünyesindeki okulların hepsinde eğitim-öğretimin aynı olmasını sağlamak amacıyla ders kitaplarının yazılmasına karar vermiştir.[387] Okul kitaplarının tek tip haline getirilmesi, özellikle öğrenme metodlarından biri olan ***"aynı anda beraber ders alma"*** için oldukça önemlidir. Aksi takdirde öğrencilerin öğretmenlerini ve birbirlerini takip edebilmesi oldukça zordur. Kitapların tek tip haline getirilmesi aynı zamanda öğretmen için de büyük bir kolaylık olarak görülmüştür.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu kitapları, okul kitaplarını ve eğitim notlarının basımını Viyana şehrindeki Johannesgasse'de (Johannes caddesinde) bulunan ***"Verlagsgewölbes der deutschen Schulanstalt bei St. Anna"***

[386] Felbiger, **Kern des Methodenbuches**, s.2.
[387] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.252.

(St.Anna Alman Okul Kurumları Matbaası) adlı matbaa üstlenmiştir.[388] Okul fonları ile güçlendirilen bu matbaa, fakir öğrencilere de ücretsiz olarak okul kitabı dağıtmıştır.

Eğitim kitaplarının içeriğinin hazırlanması ve yazılması da, yine reformlara öncülük yapan Felbiger tarafından yapılmıştır. Birçok pedagojik okul kitabı yazan Felbiger, ayrıca arkadaşlarının da pedagojik eserler yazmasını teşvik etmiştir. Yazılan kitapların hızlı bir şekilde basılması gerektiğinden, eserlerin imla ve yazım kontrolleri Okul Komisyonu tarafından yapılmış ve sadece onların onayından geçen kitaplar basılabilmiştir. Kitapların basımı ve kontrolü her ne kadar uzun ve yorucu bir zaman dilimini kapsamış olsa da, Felbiger'in bu kitapları Silezya'da iken yazmış olması ve bunların sadece geliştirilip Avusturya bölgesine göre düzenlenecek olması hem komisyonun hem de onun işini oldukça kolaylaştırmıştır.[389]

Okul kitapların dağıtılması genellikle çok cüzi bir ücret karşılığında olmuş, fakir öğrencilere ise basılan bu kitapların %25'i ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ancak fakir öğrencilerin tespiti sırasında yerel yönetimlerin zorluk yaşaması her çocuğa bir kitap verilmesini sağlayamamıştır. Bunun yerine her iki çocuğa bir kitabın verilmesi ve dersten sonra da kitabın okulda muhafaza edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca okul kitaplarının transportu yeni eğitim sisteminde bir sorun haline gelmiş ve alınan karar sonunda Innsbruck'ta bir "Schulbücherverlag" (Okul Kitapları Matbaası) kurulmuştur.[390] Ancak bazı eserlerin baskısı Linz'de de gerçekleşmiştir. Komisyon tarafından kabul edilen okul kitaplarının listesi ve içerikleri kısaca şöyledir:[391]

1. **Das Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erblanden** (İmparatorluktaki Alman Okullarında Görev Yapan Öğretmenler için Yöntemler Kitabı)**:** Felbiger tarafından kaleme alınan ve 1775 yılında basılan eserde Genel Okul Talimâtnâmesi'nin yanı sıra öğretmenlerin ve eğitim teşkilatının diğer mensuplarının sorumlulukları, yeni eğitimin sisteminin ve teşkilatın içindeki kişilerin birbiriyle olan ilişkilerinin

[388] Czeike, **Historisches Lexikon Wien**, s.419; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III**,** s.110.
[389] Matthias C. Münch, **Biographien ausgezeichneter um die Menschheit verdienter Pädagogen**, Augsburg 1845, s.10.
[390] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens**, III, s.117.
[391] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. E, Verzeichnis.

nasıl olması gerektiği, müfredat, denetimler, sınavların ve ödüllendirmelerin nasıl olması gerektiği gibi birçok mevzu ayrıntılı olarak aktarmıştır. Eğitimcilerin başucu kılavuzu niteliğindeki bu eser, okul komisyonunun izniyle imparatorluğun her bölgesindeki eğitim teşkilatı mensuplarına gönderilmiştir. Böylelikle eser, okullarda merkezi bir otoritenin uygulanmasını sağlamakla da kalmamış, aynı zamanda imparatorluk içinde bulunan bütün etnik grupların aynı dilde eğitim almalarını mümkün kılmıştır. Kitabın giriş kısmında hem Kayser hem de Kayserin tarafından yazılan bir mektupla reformların ve kitapta yazılan hususların yaptırım gücü olduğu belirtilmiştir.

2. **Anweisung für Privatlehrer oder Hausinstruktores"** (Özel öğretmenler ve evdeki eğitmenler için talimatlar)
3. **A B C oder Namenbüchlein** (Alfabe ve İsim Kitapçağı**):** Felbiger tarafından 1786 yılında kaleme alınan bu eser, öğrencilerin alfabeyi ve büyük alfabe tablosunu öğrenmeleri için hazırlanmıştır. Söz konusu kitap yayımlanana kadar da "Yöntemler Kitabı" ndan ders yapılmıştır. Kitabın üstündeki *"Zum Gebrauche der Schulen in den kaiserlich-königlichen Staaten"* ifadesinden anlaşıldığı üzere kitap, okulların ihtiyacına göre hazırlanmış ve imparatorluğun "Ob der Enns"[392] eyaletinin izni ile de basılmıştır. Eserde alfabe tablosunun ve heceleme örneklerinin yanı sıra okuma parçaları da bulunmaktadır. "Katechismus" başlığı altında da din bilgileri soru-cevap şeklinde verilmiş ve böylelikle kısa ve öz ifadelerle öğrencilerin Hıristiyan Katolik inancını tanımaları sağlanmıştır.

Felbiger, yapmış olduğu okul reformu ile her ne kadar laik gözükse de, dini eğitimin mutlaka verilmesi gerektiğini vurgulamış ve dini eğitimin de çocuklara doğru bir şekilde anlatılması gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle yazdığı okuma kitaplarında Hıristiyanlık ile ilgili ilmihal bilgilerini okuma parçalarının arasına

[392] Ob der Enns: 1453 yılına kadar Avusturya, Kutsal Roma İmparatorluğuna bağlı olmasından dolayı Dükalık rejimi ile yönetilmiş ve ülke 13.yüzyılda Enns nehri sınır alınarak ikiye ayrılmıştır. "Ob der Enns" (Enns nehrinin yukarısı) ve "unter der Enns" (Enns nehrinin aşağısı) olarak bölünen kısımlar günümüzde Avusturya'nın eyaletleri olmuştur. "Ob der Enns" Oberösterreich, "unter der Enns" ise Niederösterreich olarak adlandırılmıştır. Kitapta basım yeri olarak verilen "Linz" şehri de "Ob der Enns" eyaletinde yer almaktadır.

serpiştirmiştir. **"ABC und Namenbüchlein"** kitabında da Hıristiyanlık dininin 12 inanç esaslarını bir okuma parçası olarak şu sözlerle vermiştir: [393]

Ben inanıyorum;

1. *Ben yerlerde ve göklerde her şeyi Yaradan Tanrı Baba'ya,*
2. *Ve Jesum Christum'un (Hz. İsa) ondan doğan oğlu olduğuna ve bizim efendimiz olduğuna,*
3. *Bakire Meryem'den doğan efendimizden (İsa) alınan kutsal ruha,*
4. *Pontius Pilatus (o dönemin Roma İmparatorluğunun Yahudiye bölgesi valisi veya savcısı) tarafından acılar çektirildiğine, çarmıha gerildiğine ve defnedildiğine,*
5. *(Sonra) boşluğa indiğine, 3.gün ise ölümden döndüğüne,*
6. *(Sonra) gökyüzüne yükseldiğine ve Bizim merhametli babamız Tanrı'nın sağ elinin yanında oturduğuna,*
7. *Oradan yaşayanları ve ölüleri hazırlamak için geleceğine,*
8. *Ben kutsal ruha inanıyorum*
9. *Kutsal genel Hıristiyan kilisesine, Kutsal kişilere*
10. *Günahların çıkıp gitmesine*
11. *Bedenlerin yeniden dirileceğine*
12. *Ve ebedi bir yaşama (yaşamın başlayacağına) 'da inanıyorum. Amen!*

Bu maddelerde geçen ifadeler, çift çizgi ile (=) okunuşlarına göre hecelere ayrılmış ve bu sayede çocukların hecelemeyi öğrenirken aynı zamanda da dini bilgilerinin pekiştirilmesinin doğru bir sistemle mümkün olacağı gösterilmeye çalışılmıştır.

Felbiger bu eserinde, çocukları yapılarına göre dindar, meraklı ve ev işlerinde mahir çocuk olarak üçe ayırmıştır.[394] Bu yapıdaki çocukların sorularla kendilerini belli ettiğini de aynı okuma parçalarında ifade etmiştir. Ayrıca hikâyelerin genellikle ilk aşamada anne- çocuk, ikinci aşamada ise baba-çocuk arasında geçmesi, çocuk eğitiminde annenin rolünün babaya oranla daha önce geldiğini bir kez daha göstermektedir.

[393] Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, s.13.
[394] Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, s.16-19.

Felbiger, iyi ve dürüst bir insan olmanın önemini ve vatan- millet sevgisini bu eserdeki okuma parçaları arasına sıkıştırarak vermeye çalışmıştır. İnsanları, güzel ahlaklı yapabilmek için iyi bir ahlak eğitiminin mutlaka olması gerektiğine inanmış ve ahlak eğitiminde önemli olan maddeleri yine aynı eserde nakletmiştir. Bu maddelerin ilki *"Fürchte Gott, thu recht, scheu niemanden"*[395] (Tanrı'dan kork, doğru ol, kimseden korkma) cümlesi ile başlamıştır. Cümleden de anlaşıldığı üzere kişinin "Tanrı'dan korkması"; önce Yaratıcıya, sonra onun yeryüzündeki ilahi gücü olduğuna inanılan azizlere ve daha sonra da onun yeryüzündeki ilahi kılıcı Kutsal Roma- Germen imparatoruna itaat etmekten geçmektedir. Bunların gerçekleştirilmesi durumunda da iyi ve ideal bir toplumun ortaya çıkacağına inanılmaktadır.

4. **Öğrencilere din dersi verilmesi için hazırlanmış 4 tane okuma kitabı**
5. **4 tane öğretmen ve ebeveynler için hazırlanmış tablolar**: öğretmenlerin öğrencilerini, ebeveynlerin ise çocuklarını kendi başlarına test edebilmeleri ve soru-cevap yöntemiyle onları tanımaları için hazırlanmıştır.
6. **Der erlaeuterte und erwiesene Katechismus** (Açıklayıcı ve ispat edici İlmihal)
7. **Das Buch für Schüler der deutschen Schulen in den kaiserlichen königlichen Erblanden"** (İmparatorluktaki Alman okullarının öğrencileri için kitap): Eser yeni kurulan 3 tip Alman okullarındaki bütün durumlar karşısında uyulması gerekenler talimatları bildirir. Ancak bütün durumların ne öğrenci ne de öğretmenle ilgisi olamayacağından derslerin durumu da burada konu edilmiştir.

   Kitabın bölümleri şunlardır: [396]

   - Kurallarına uygun güzel yazı yazma rehberi
   - Hesaplama kılavuzu (her tipteki öğrenciler için, özellikle şehirlerde olanlar)
   - Doğru yazma kılavuzu (İmla)
   - Almanca dil öğrenimi kılavuzu
   - Yazılı metinleri yazdırma kılavuzu
   - Latince kılavuzu

[395] Felbiger, **ABC oder Namenbüchlein**, s.14.
[396] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. E, Verzeichnis.

- Doğru, tevazu sahibi, ev idaresini bilen, iyi bir vatandaş, sanat ve el işlerinde geçmiş bilgilere sahip olma kılavuzu
- Coğrafya ve Tarih rehberi
- Resim üzerine bilgiler
- Geometri, Mekanik ve mimarlık üzerine bilgiler
- Tarım bilgileri
- Faydalı fiziksel gerçekler hakkında bilgi edinme rehberi

1.2.1.4.5. 1774 Talimâtnâmesine Göre Modern Okulların Denetlenmesi

Eğitim reformlarının uygulanıp uygulanmadığını görmek için yapılan düzenli kontroller, hem ülkede nizamın sağlanmasını hem de temel eğitim sisteminin tek çatı altında toplanması açısından önemlidir. Avusturya İmparatorluğu'nun emri altında çalışan Okul Komisyonu da hedeflenen eğitim reformlarında düzenli ve düzensiz kontrollerde bulunacak olan sivil ve ruhban sınıfından müfettişler görevlendirmiştir. Müfettişlerin görevleri, köy köy dolaşarak bütün okullarda olan biteni, belirli protokol kurallarına uyarak en yetkili kişiye veya kuruma bildirmektir.[397] *"Mümkün olduğu kadar fazla çocuk için daha iyi bir ders"* sloganını kendisine amaç edinen müfettişler, bazı bölgeler için öğrenme programları da yapmışlardır. 1760 yılında kurulan Okul Komisyonu ilk kez müfettişlik kurumunu getirse de, bu sistemin düzenli olarak çalışması 1774 yılı Talimâtnâmesi ile olmuştur.

Reformların ve yeniliklerin uygulanmasından sarayın eğitimle ilgili biriminin haberdar olabilmesi için 6 ayda bir ülkenin bütün bölgelerinden "ana rapor" adı verilen dökümanlar gönderilmiş, böylelikle yapılan hatalar ve iyileştirmeler görülmüştür.[398]

Okulların yerel sorumlusu olan ***ilçe okul sorumlusunun*** görevi; yazılan bütün talimatları uygulamak, yılda iki kez genel durumu tablolar halinde sunmak, okul müdürlerinin ve öğretmenlerin görevlerini tam olarak yapıp yapmadığını kontrol ederek bunları komisyona bildirmektir.[399] Ayrıca bulunduğu bölgedeki

[397] Bed Bettina Janker, "**Schulinspektion in Österreich- eine aktuelle Bestandsaufnahme am Beispiel Wiens"**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien, Wien 2015), s.12-13.
[398] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.109.
[399] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf: 18, s.17-18.

belediyenin, toprak sahiplerinin ve halkın okul yasalarına karşı ihlalini de raporlamak zorundadır. Eğitim sisteminin başarıya ulaşması ve halkın bu yasaları benimsemesi için gerekli tedbirleri almak da onun görevidir. Okul binasının eksiklikleri, fakir öğrencilere okul kitabı temini, kıyafet yardımı yapılması ve okul vakfının maddi durumu hakkındaki soruların muhatabı da ilçe okul sorumlusudur.

İlçe Okul Sorumlusu, kendisine iletilen raporlar hakkında genel bir rapor yazmadan ve bunu komisyona sunmadan önce, verilen bilgilerin doğruluğunu teyit etmek için ayda bir kez öğretmen okulunun ve ortaokulların müdürleri ile toplantı yapmıştır. Toplantıda; bütün olaylarda yazılan tutanaklar, öğretmenlerin dersleri düzenli yapıp yapmaması hakkında yapılan değerlendirmeler, onunla yapılan görüşmeler, düzenlenmesi gereken listelerin değerlendirilmesi, öğrencilerin sınava katılmaları ve karnelerin düzenlenmesi gibi hususlar görüşülmüştür.[400]

"Ortsaufseher" (yerel müfettiş) görevinde bulunan laik ve dindar yetkililer ise; okulun durumu, müfredatın uygulanması, öğretim yöntemlerinin uygulanması, çocukların okula devamı ve öğretmenin yaşam tarzına kadar pek çok hususu kontrol etmiş ve bunlar hakkında her yarıyılda İlçe Okul Sorumlusu'na bilgi vermişlerdir.[401] Ayrıca öğretmeni her türlü hakaretten korumak ve gerekli durumlarda ona yardımcı olmak da yerel kontrolörün görevi olmuştur.

Okul öğretmenleri ve din öğretmenleri ise kendilerine üstlerinden gelen bütün talimatlara büyük bir dikkat ve özen göstermesi ve verilen emirlere itaat etmesi gerekmektedir.[402] Öğretmene yardımcı olmakla görevli kalfa da okul hiyerarşisinde öğretmenden sonra gelmektedir. Aynı zamanda okulun temizlik işlerini de yapan kalfa, öğretmenin acil bir durumdan veya hastalıktan dolayı okula gelememesi durumunda öğretmenin yerine ders verdiğinden bu hiyerarşinin içinde kabul edilmiştir.

1774- Talimâtnâmesi'nde merkezden en uzakta olan yerleşim biriminin dahi yeni eğitim sistemine dâhil edilmesini kolaylaştırmak amacıyla Talimâtnâme'nin sonunda gönderilecek raporların örneği çizilmiş ve raporların buyrulduğu üzere

[400] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf: 18, s.18.
[401] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.109.
[402] **Allgemeine Schulordnung**, Paragraf:24, s.22.

merkeze göndermeleri gerektiği bildirilmiştir. Eğitimci veya öğretmen, her okul döneminin bitiminde müfettişe aşağıda çizildiği şekilde bir rapor göndermek zorunda kalmıştır.

Tablo 18: Eğitimci Tarafından Yılsonunda Hazırlanan Rapor Formu [403]

Öğrencinin adı	Ailesinin adı ve mesleği	Vaftiz gününe göre çocuğun yaşı	Okula başladığı gün ve yıl	Çocuğun okul sonunda öğrendikleri	Ahlaki davranışları	Yeteneği veya isteği	Okulun yasayla belirlenen dönem boyunca hizmet ettiği günler	Öğrencinin şu an hangi sıklıkla		Öğrencinin okula geldiği günler	Öğrencinin okulun başlangıcında	
								Okula gelmediği günler	Geç kaldığı zamanlar		Okula gelmediği günler	Geç kaldığı zamanlar

Avusturya eğitim sistemindeki hiyerarşik yapılanma kendisini hazırlanan raporlarda da hissettirmiş ve bir öğretmen direk olarak komisyona rapor gönderememiştir. Öğretmen, okul ve öğrenciler ile ilgili bilgileri yukarıda verilen tabloya uygun olarak doldurmuş ve bunu da müfettişe teslim etmiştir. Müfettiş ise kendisine sunulan rapora varsa eklemeler yaparak veya notlar yazarak yoksa da kendisinin hazırlamak zorunda olduğu bir üst rapor formunu doldurarak başmüfettişe vermiştir. Müfettişin hazırladığı rapor ise aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

[403] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. G, Formular zu dem Exract.

Tablo 19: Müfettiş Tarafından Başmüfettişe Verilmek Üzere Hazırlanan Rapor Formu[404]

Müfettişin adı	Okulun bulunduğu yerin adı	Din öğretmeninin adı	Din öğretmeninin okula devam durumu	Okul öğretmeninin (veya öğretmenlerinin) adı	Öğretmenin okula devam durumu	Öğretmenlerin hangisi			Sorunlar	İyileştirmeler	Diğer notlar
						Düzenli gelenler	Sonra gelenler ve gelme zamanları	Hiç gelmeyenler			

Talimâtnâmeye göre öğretmen, okuldaki düzeni sağlamak amacıyla çocukların okula gelip gelmeme durumlarını bugünkü yoklama listesine benzer bir liste ile hazırlamak zorunda kalmış ve listenin nasıl olması gerektiği de talimatlarda belirtilmiştir. Aşağıda aktarılan yoklama listesi örneğinde öğrencilerin okula gelip gelmeme durumlarının bazı işaretlerle belirtilmesi gerektiği bildirilmiş ve hatta listede temsili isimler kullanılarak uygulamalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 20: Öğretmenler veya Eğitimciler Tarafından Hazırlanan Yoklama Listesi[405]

Öğrencinin adı	Öğrencinin okula devam durumunun 1 ay boyunca listelenmesi																														Çocuğun	Öğrenc		Ahlaki	Yetene
	1	2	3	4	5	6 (R)	7	8	9 (S)	10	11	12	13	14 (F)	15	16 (S)	17	18	19	20 (R)	21	22	23	24	25	26	27 (R)	28	29	30 (S)	31					
Albrecht Franz	//		//	//	/																											Geldiği	Geç			
Brand Joseph		//																																	

Açıklamalar: Her bölümde gözüken ilk çizgi öğrencinin öğleden önce, ikinci çizgi ise öğleden sonra gelip gelmediği hususunu belirtir. Nokta olarak kullanılan işaret, öğrencinin geç geldiğini, herhangi bir işaretin olmadığı alan ise öğrencinin okulda olmadığını gösterir."R" harfi tatil zamanını, "S" harfi Pazar gününü, "F" harfi dini bayramları, "V" ise herhangi bir sebepten dolayı eğitimin engellendiğini ifade eder.

[404] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. H, Formular zu den Tabellen, Exracten.
[405] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. F, Formular zu dem Verzeichnisse über den Fleiss der Schüler.

1.2.1.4.6. 1774 Talimâtnâmesinin İmparatorluğun Diğer Eyaletlerinde Uygulanması

1774 yılı Eğitim Yasaları'nın ilan edilmesinden sonra, başta Macaristan olmak üzere imparatorluğun diğer topraklarında da yeni eğitim sisteminin uygulanmasına çalışılmıştır. 1775 yılında Viyana Okul Komisyonu (Wiener Studienhofkommission) tarafından Macaristan'ın Bratislava şehrinde bir öğretmen okulu kurulmuş ve ülke ancak bu tarihten iki yıl sonra gerçek anlamda yeni eğitim sistemine dâhil olabilmiştir.[406]

Prag Üniversitesini de himayesinde bulunduran Bohemya'da ise 1775 yılından 1780 yılına kadar 12 lise 200'e yakın öğretmen okulu, endüstri okulları ve kızlar için eğitim veren okullar açılmıştır.[407] Görüldüğü üzere ilk yenileşme döneminin başlarında yoğun bir nüfusa sahip olan Macaristan, Bohemya kadar fazla okul açamamıştır. Bunda ülkenin hayvancılıkla geçinmesi, geniş otlaklara ve tarım arazisine sahip olması nedeniyle 6-9 yaş aralığındaki çocukların sığır gütmek ve tarlada çalışmak zorunda olmasının büyük bir payı vardır. Ülkedeki okuma-yazmayı bilen kısım ise okuma- yazmayı genellikle yetişkin hale geldikten sonra ya evlerinde, ya da çırak olarak yanında çalıştıkları ustalarından öğrenmişlerdir.[408]

İmparatorluğun Banat, Hırvatistan, Galiçya, Bukovina bölgesi ve askeri sınır toprakları da yeni okul sisteminden haberdar edilmiş ve böylelikle Viyana merkezli yürütülen okul sistemi imparatorluğun her tarafına ulaşmıştır. Söz konusu dönemde Galiçya'da 2500 tane okul kurulmuştur. Galiçya'da 1774 düzenlemesine göre kurulan ilk okul, 9 Eylül 1775 tarihinde ***"Lemberger Normalschule"*** (Musterschule) adıyla kayıtlara geçen okuldur. 4 sınıftan oluşan bu okulda 452 öğrenci eğitim almış ve müdürlüğüne de Kasimir Wolf atanmıştır.[409] Birinci sınıfta 246, ikinci sınıfta 136, üçüncü sınıfta 54 ve dördüncü sınıfta ise 16 öğrenci ders görmüştür.[410] Ayrıca okul bünyesinde bulunan ve Benedikt mezhebi mensuplarının idaresinde olan Latin okullarında 130, Praeparanden (*din öğretmeni yetiştiren okul*) okullarında 147

[406] Mirjana Stančić, **Verschüttete Literatur. Die deutschsprachige Dichtung auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien von 1800 bis 1945**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2013, s.37.
[407] Johann Joseph Kausch, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, Salzburg 1794, s.112.
[408] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.242.
[409] Friedrich Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Leipzig 1786, Teil I, s.118-120.
[410] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, I, s.120.

öğrenci ders görmüştür. Haftada 19 saat ders veren müdürün haricinde görevli 4 öğretmenden ikisi[411] haftalık 22 saat, biri[412] 23 saat ve diğeri[413] de 25 saat ders vermiştir.

Eğitim reformları imparatorluktaki diğer bölgelerde farklı diller konuşulması sebebiyle Avusturya'daki kadar hızlı uygulanamamıştır. Bazı bölgelerde dil sorununa din meselesi de eklenmiştir. Galiçya halkının üçte ikisinin Ukraynalı olması ve onların da Yunan Katolik inancına sahip olması bahsedilen duruma örnek olarak gösterilebilir. Habsburg yönetimi, dil meselesinin eğitimle ve zamanla aşılabileceğine inandığından, din hususunda oldukça hassas davranmaya çalışmış ve 22 Mart 1777 tarihinde *"Galiçya'da gençlerin hem Grek Katolik mezhebine uygun hem de Latince ve Ermenice ayinler yapması eşit şartlarda sağlanmalıdır"*[414] ibaresinin yer aldığı bir ferman yayımlamıştır.

Theresia, öğretmen okulu mezunlarının yeterli sayıda olmamasından dolayı bazı bölgelerde, farklı mezheplere mensup eğitimcilerden yardım almıştır. Galiçya'da Trivial okulların yeni sisteme göre kurulmasından ve idare edilmesinden Benedikt mezhebi mensuplarının sorumlu tutulması buna örnek olarak gösterilebilir.[415] "Schulmeister" olarak adlandırılan ve yeni eğitim sistemine göre eğitilmemiş kişilerin sayılarının da az olması, söz konusu tarikatlara ne denli ihtiyaç duyulduğunu daha da ortaya koymaktadır. Zira 1774 yılında 500.000 nüfuslu Lemberger bölgesindeki Hıristiyan halk için sadece 10 eğitimci vardır.[416] Zikrolunan 10 eğitimciden sekizinin Polence konuşması ve sadece ikisinin yüksek bir eğitime sahip olması gibi durumlar göz önüne alınırsa, imparatorluğun Almanlaştırma ve eğitimi merkezileştirme politikasının neden yavaş ilerlediği anlaşılacaktır.

---

411 Bu okulda haftada 22 saat ders veren öğretmenlerden biri olan ve din dersi öğretmeni olarak görevlendirilen Bonaventura Bodner'in Cizvit mezhebine mensup olması, Cizvitlerin hala münferid olarak devlet kurumlarında görev yaptığını göstermesi açısından önemlidir. 22 saat ders veren diğer öğretmen ise Franz Rabath'dır ve okuma- yazma derslerinin yanı sıra, heceleme, tekrar etme, tercüme etme dersleri vermektedir. Rabath lisede ise Almanca dersi vermektedir. (Bkz. Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, I, s.119).

412 Johann Grossbauer isimli öğretmen coğrafya, hesaplama, mektup yazma stilleri, dinler tarihi, evangeli'nin ve epistel'in açıklanması ile okuma dersleri vermektedir.

413 Ferdinand Krammer ise haftada 25 saat ders vermiştir. Latince ve Almanca güzel yazı yazma, akıcı okuma, tahtada heceleme ve Latince okuma derslerine girmiştir.

414 Helfert, **Die österreichische Volksschule**, s.63.

415 Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, I, s.121.

416 Horst Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790**)**", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München**, Georg Stadtmüller (Hrsg.), Wiesbaden 1975, XLI, s.237.

Galiçya'da eğitim faaliyetlerine hız vermek amacıyla 6 eğitimci yeni okul sistemini öğrenmek ve kurs almak amacıyla Almanca konuşan eyaletlere gönderilmiş ve bu eğitimciler Bischof Kindermann[417] tarafından Bohemya'nın birçok bölgesinde kurulan endüstri okullarını ziyaret etmiştir.[418] Bohemya'da ise çok fazla okul kurulmasına rağmen, öğretmen eksikliği burada da kendisini ciddi şekilde hissettirmiştir.

1.2.1.4.7. 1774 Talimâtnâmesinin Uygulanması İçin Yayımlanan Fermanlar ve Alınan Önlemler

Eğittim reformlarının hayata geçirilmesinde başta öğretmen ve onun yardımcısı olmak üzere okul idarecileri, ilçe okul sorumluları, müfettişler, piskoposluk kurumları ve yerel idareler oldukça önemli bir yer tutmuştur. Eğitim teşkilatındaki yöneticilerin işlerini önemsemesi ve doğru yapabilmesi için devletin otoritesini her an enselerinde hissetmeleri, devletin de memurlarına söz geçirebilmesi için onların maddi ihtiyaçlarını karşılaması ve yapılanları yakından takip etmesi gerekmektedir. Ancak imparatorlukta yaşayan halkların yeni sistemden haberdar olması için mevcut kuralların basılması ve imparatoriçe tarafından da mühürlenerek halka duyurulması zorunluluk haline gelmiştir. Basımı yapılan Genel Okul Talimâtnâmesi'nin ön sayfalarına imparatoriçe Maria Theresia'nın reformlar hususundaki düşüncelerini aktaran ferman eklenmiş ve reformların yaptırım gücünün ne denli büyük olduğu gösterilmiştir. İmparatoriçe Maria Theresia'nın halka ithafen

[417] Bischof Ferdinand Kindermann von Schulstein (1740-1801): Leitmeritz bölgesinin piskoposu olan Kindermann aynı zamanda bir okul reformcusudur. Sagan eğitim sisteminde lise tahsilini tamamlamış ve Prag'daki Karls Üniversitesi'nde de Felsefi Bilimler ve Teoloji okumuştur. 1774 yılında Bohemya'nın eğitim sisteminden sorumlu tutulmuş ve Prag'daki Kleinseitner lisesinde Pedagoji kürsüsü oluşturmuştur. Yine aynı yıl Prag'da bir öğretmen okulunun kurulmasına öncülük etmiş ve 1790 yılında da Leitmeritz'in piskoposu olarak atanmıştır. "Schulstein" (Okul taşı) unvanı da kendisine Maria Theresia tarafından 1777 yılında bahşedilmiş ve onun eğitimin, özellikle okulların temel taşı olduğu öne sürülmüştür.1779 yılında kurulan Endüstri okulları da onun fikri ve tavsiyesi üzerine olmuştur. 1894 yılında Viyana'nın Hernals ilçesinde ona ithafen bir sokağın adı "Kindermanngasse" olarak adlandırılmıştır. (Kindermann'ın çalışmaları ve yayınladığı bildiriler hakkında bkz. Eduard Winter, **Ferdinand Kindermann Ritter von Schulstein (1740/1801)**, Augsburg 1926).

[418] Hubert Rumpel, **"Die Reisen Kaiser Josephs II. nach Galizien",** (Dissertation, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg), Nürnberg 1946) s.67; Eduard Winter, **Der Josephinusmus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizusmus 1740- 1748**, Berlin 1962, s.183-189.

ferman hükmünde yazdığı mektupta Genel Okul Talimâtnâmesi'nin ilan edilmesinin sebebi şu sözlerle aktarılmıştır: [419]

"Biz Tanrı'nın bir lütfu olarak kendisine Roma Kayserin'liği verilen ve aynı zamanda Macaristan, Bohemya, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Galiçya ve Lodomerten kraliçesi olan dul Maria Theresia'yız. Bunun yanı sıra Avusturya Arşidüşesi, Burgund (Burgerland), Steyer (Steiermark), Kaernten ve Krain eyaletlerinin düşesi, Siebenbürgen'in (Transilvanya) yüce prensesi, Moravya'nın uç beyi, Braband, Limburg, Luxemburg, Geldern, Würtemberg, Mailand, Mantua, Parma, Placenz, Guastalla, Aufschwitz ve Zator'un düşesi, Schwaben'in prensesi, Habsburg, Flandern, Tirol, Hennegau, Ryburg, Görz, Gradisca'nın prenses kontesi ve Kutsal Roma İmparatorluğunun, Burgau, Aşağı ve yukarı Lausnitz'in arşidüsesi, Namur'un düşesi, Lotharingern'in dul düşesi ve Toscana'nın soylu düşesidir.

Herkese, ülkede oturanlara, halka, bizim krallığımızın ülkelerine merhamet, onur ve şeref (duyguları) içinde sunulan bu hususu nezaket içinde (sizlere) duyurmak istiyoruz:

...Bizler mümkün olduğu kadar istikrar için odaklanmalı ve bunu korumalıyız. Bu nedenle bizler hem kız hem der erkek çocukların eğitimini mutlu bir toplumun en önemli temeli olarak her şeyden daha fazla önemsemeliyiz.

Bu meselede (Çocukların eğitilmesi meselesinde) bizim dikkatimiz gittikçe artmaktadır, ilk yıllarda iyi bir eğitim bütün insanların gelecekteki yaşam çeşitlerine, dâhilerin eğitilmesine ve tüm ulusların düşünme türlerine bağlıdır. Eğitimin ve derslerin iyi alınmaması durumunda cehaletin karanlığından kurtulunamaz ve (bu nedenle) her bir kimse kendi durumuna göre eğitim almalıdır.

Gerekli olan mevzuların başarılması için, faydalı bir amaç uğruna ilan edilen Genel Okul kurallarına bizim bütün Alman kraliyet ülkelerimizin ve şehirlerimizin uyması gerekmektedir."

[419] **Allgemeine Schulordnung**, s.1-2.

Fermanın başında Kutsal Roma imparatoriçesi olan Maria Theresia'nın hâkimiyeti altında olduğu ülkeler ve eyaletler verilmiş ve imparatoriçenin unvanları da ülkeye ve eyalete göre değişmiştir. Halkın mutluluğu için, çocukların ve gençlerin eğitilmesi gerektiğini ifade eden imparatoriçe, Genel Okul Talimâtnâmesi'nin imparatorluğun en küçük yerleşim biriminde bile geçerli olduğunu aleni sözlerle belirtmiştir.

Felbiger tarafından yazılan "Yöntemler Kitabı"nda da imparator II. Joseph ve imparotoriçe Maria Theresia'ya ait bir ferman bulunmaktadır. Her iki idareci tarafından yerel idareye, eğitim teşkilatı mensuplarına, kitap basanlara ve satanlara, ailelere ve öğrencilere ithafen yazılan mektupta ilan edilen fermanın gerekçelerine, fermanın maddi ve manevi yaptırım gücüne değinilmiştir.

Kayser Franz Joseph'in mektubu[420] şöyledir:

> *"Biz Tanrı'nın bir lütfu olarak seçilen Roma İmparatoru Joseph'iz. Bu mektupla herkese (şunları) kabul ettiğimizi bildirmek isteriz ki, bilindiği üzere biz (eğitimde) ne ölçüde değişiklik yapılması hususunda Aşağı Avusturya Alman Okulları Komisyonu'na kulak verdik. Onlar, fakir öğrenciler ve bu durumdakiler için; bizim dinimize ve sağlam geleneklerimize uygun, emperyal kraliyet topraklarında bulunan alman okullarındaki öğretmenler ve öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda eksiksiz bir okul çalışması yaptılar. Bu "Genel ve gerekli olan Alman Okullarının İyileştirilmesi" olarak zikrolunabilir. Yöntemler Kitabı; Din dersi, Almanca Dil Öğrenimi, Fizik'in esasları ve bazı Matematiksel Bilimler, Tarih Çalışmaları ve Coğrafya; sonra bunlara ek olarak da okul notları içerir. Kitaptan alınacak ücret Okul fonuna aktarılacak ve zamanla bizler ücret hususuna yavaş yavaş baskı (indirim) uygulayacağız.*
>
> *Şayet bazı aç gözlü insanlar okul kitaplarını daha ucuza basarsa, bizler onları zarara uğratacağız. Biz Aşağı Avusturya Alman Okul Komisyonuna (bizleri) bu sonuca ulaştırdığı için müteşekkiriz. Böylece hiç kimse öngörülen okul notlarını (veya da ders kitaplarını) bu mektubun yayınlanmasından*

[420] Felbiger , **Methodenbuch für Lehrer…**, s.7-8.

itibaren 10 yıl içinde, ne başka bir formatla, ne de ilavelerle, ne de çıkartmalarla (bir şeyler çıkartma) basamaz ve bu kitapların isimleri her zaman ancak böyle olabilir. Komisyonun bu imtiyazı, bizim Emperyal Krallığımızdan verilmiştir.

Şimdi sizlerden açık bir şekilde küçük bir ricam var, fakir okul çocukları için amaçlanan bu çözümlerin (gerçekleşmesinde), soyumuzun ve dinimizin daha iyi olabilmesine yardımcı olunuz, bizler Aşağı Avusturya Okul Komisyonunun(yaptığı çalışmaları) bizlere verilen bir lütuf olarak düşündük ve onlara bu mektubu yürürlüğe koymalarına ve yayınlamalarına izin verdik. Ayrıca okul kitaplarının onlar tarafından basılmasına, satılmasına da müsaade ettik. Gelecek 10 yıl içinde onların izni ve bilgisi olmadan hiçbir kimse okul kitaplarının formatını değiştiremez, tamamını veya bir kısmını basamaz. Bu tarihten itibaren kitaplar sadece Kutsal Roma İmparatorluğu tarafından basılır ve satılır.

Basılan kitaplara herkesin ve imparatorluğumuzdaki halkımızın ulaşabilmesi için bunlar bütün matbaalara, kitapçılara, satıcılara ve muhasebecilere ulaştırıldı. Oluşabilecek sorunları önlemek amacıyla kitabın satış fiyatının 5 Altın löthige Mark olmasına karar verildi. Sizden her biriniz aktarılanları samimi bir şekilde yaparsa, biz imparatorluk birimimizce yakında Aşağı Avusturya Okul Komisyonunun bize verdiği ve ödemekle yükümlü olunan rakamın diğer yarısını düşüreceğiz. Burada önemle buyurduğumuz hususu (tekrardan aktarmak)istiyoruz: ne Siz, ne de Sizden bazıları, ne kendi başına, ne de başkaları adına gelecek 10 yıl içinde bu eseri basamaz, basılı olan kısımları özetleyemez, satamaz ne de başkasının bunu yapması için izin veremez.

Hiçbir şartta ve hiçbir şekilde bizim imparatorluğumuza utanç verecek her şeye ve (bu konuda) size olan baskılara itibar etmeyiniz. (Sizler) Aşağı Avusturya Okul Komisyonunun bildirdiklerinin veya da komutanlarınızın her savaşta yaptıklarının ve bölgenizdeki yerel resmi kurumların arkasında olunuz, zira onlar her şeyi sizin için yaparlar.

Bunun gibi (bazı zorluklar) şiddet uygulanmadan (ortadan kaldırılırsa) , (o zaman sizler) isteğinize göre hareket edebilirsiniz. Ancak Aşağı Avusturya Okul Komisyonu, bizim İmparatorluğumuz tarafından bir ayrıcalık sahibi olduğundan her zaman bu eseri kendileri basabilir. Bilinen beş örnek nüshanın kaybolması durumunda, her seferinde buna eşit olan bir tanesi hemen basılır ve diğer basımları da daha sonra yapılır, ancak basılan ilk eser bizim İmparatorluğumuzun Gizli İdari Yönetim Birimine ulaştırılmazsa suç sayılır. Bu mektup vesikası imparatorluğumuza ait olan gizli mühür ile damgalandı ve 26 Kasım 1773 tarihinde Viyana'da verildi. İmparatorluğumuzun onuncu[421] *yıllarında."*

JOSEPS (L.S)/ Vt. R.F. Colloredo

Yine aynı eserde Maria Theresia tarafından kaleme alınan ve aşağıda verilen mektupta reformların uygulanmasının zorunlu olduğu ve uymayanların alacağı cezalara değinilmiştir: [422]

"Biz Tanrı'nın lütfu ile imparatoriçe olan dul Maria Theresia'yız. Herkese alenî olarak yazılan bu mektupta biz, bizim Alman Okul meseleleri ile ilgilenen Komisyona itimat ettiğimizi duyurmaktayız ki, onlar bunları yapmakla gençlerin yararına, dinimizin kayıt altına alınmasına, okul fonu için ayrıca bir ücret alınmaması için, çeşitli kitapların ve yazıların basılmasında bizlere hizmet ettiler. Ama bunların yapılabilmesi için bazı gerekli maliyetlerde bulunulmalıdır. Bize, Okul Komisyonu tüm alçakgönüllülükleriyle düşüncelerini sunduklarında, biz bunu yönetimde olan prenseslere (Landesfürstin) ve sizlerin kadınlarınıza bildirdik. (Ve) Sizlere masrafsız bir okul fonu oluşturabilmek amacıyla dini ve İsa'nın hayatı üzerine yazılmış kitapları, Harfleri tanıma, Okuma ve Hesaplama kitaplarını ve ayrıca hem öğretmenin ders vermesi için gerekli hem de öğrenilecek notları ve beşinci olarak da Din ve Ahlak Öğretilerini veya da genel eğitim çalışmaları için gerekli olan Almanca kitapları, çizelgeler ve yazı halinde

[421] II. Joseph, 1765 yılında "Kutsal Roma İmparatoru" olarak ilan edilmiştir. Bu mektup yayınlandığında, 8 yıldır yönetimde olduğundan dolayı, "İmparatorluğumuzun 10. Yıllarında" diye bir ifade geçmiştir. Burada anlatılmak istenen, onun yönetimde bulunduğu süredir.

[422] Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer…**, s.9-10.

imparatorluğumuzca yayımlayarak, ayrıcalıklı olarak sizlere sunduk. Ayrıca belirli bir isim taşıyan (bu) kitaplar, tablolar ve yazılar, ne isim olarak ne de başka bir formda, ne de azaltılarak ne de çoğaltılarak hiç kimse tarafından basılamaz, tanıtılamaz ve alenen satılamaz.

Şimdi okul Komisyonunun bu mütevazı isteğini kabul eder ve bunu göz önüne alırsak, bahsedilen bu kitapların, çizelgelerin ve yazıların basılması, herkes tarafından kullanılması ve dinin kayıt altına alınması için yeterlidir. Biz bu mütevazı isteği onayladığımızda, tam bir cesaretle, iyi bir tavsiye ve doğru bir bilgiyle ve de Kraliyet ve Arşidüklük Mutlak gücüyle Okul Komisyonuna özel bir ayrıcalık verdik. Basılan ve dağıtılan bütün bu eserleri masrafsız bir okul harcı oluşturmak için yayınladık ve bu nedenle bir isim taşıyan kitaplar, tablolar ve yazılar ancak bizim İmparatorluğumuzun özel imtiyazı ile sizlere sunulabilir. Sizler, Kraliyet, Arşidük ve hükümdarlığa bağlı Prensliklerin Mutlak Gücü ile açık bir şekilde bildirilmiş ve bu mektup sayesinde yaptırım gücü ortaya konmuş hususları yapınız. Sizler için (sadece) Okul Komisyonu tarafından sunulan bir isim taşıyan kitaplar, tablolar ve yazılar basılabilir ve bunları satımı da onlara aittir. Bu yüzden belirli bir plana göre giden sisteme hoşlanmasa dahi hiçbir kimse karşı çıkamaz ve ayrıca (daha önce) zikredilen kitaplar, tablolar ve yazılar aynı isimle veya da başka bir formatta ne azaltabilir ne de çoğaltılabilir. Şayet bunların olması durumunda tarafımızca 10 löthige Altın Mark ile cezalandırılır ve ayrıca bunun yanında bütün kopyalarının Kraliyetimizde, prensliklerimizde ve şehirlerimizde basılması, asılması, satılması veya da hor kullanılması da cezalandırmaya tabiidir.

Başında dini bir sorumlusu ve idari bir yetkilisi olan bütün bölgelerdeki kimseler ve bu bölgelerden uzak olmayan yerlerin sakinleri, halkları ve sorumluları, şeref, makam, mevki veya bu durumdakiler, özellikle herkes ve şehrimiz Viyana'da bulunan imtiyazlı Saray ve Üniversite matbaacıları, muhasebeciler, ciltçiler, şehrimizde ve diğer yerlerde bulunanlar, bizim imtiyazımızla Alman Okullarımız için kurulmuş olan komisyonun ciddiyetle çalışması gerektiğinden, onları rahatsız etmeyiniz, engellemeyiniz, onlara karşı yanlış davranışlarda bulunmayınız ve onları şikâyet etmeyiniz.

Herhangi biri bunların aksini yaparsa, bizim herkese karşı olan sevgimizin memnuniyetsizliğe dönmesinde ve bunun için kararlaştırılan 10 Löthige Altın Mark ile cezalandırılmasında hiçbir engel yoktur. Bu kurallara uymayan her bir kişi, cezanın yarısını bizim kurumumuza (maliye birimi), diğer yarısını da bundan ciddi olarak rahatsız olanlara ödemekle yükümlüdür.

Bizler bunu (eğitim reformlarını) oldukça ciddiye alıyoruz.

Bu mektubun onaylanması, emperyal Kraliyetimiz ve Arşidüklüğümüz için yapılan gizli bir mühür ile sağlanmış, başkentimiz ve konutumuz Viyana'da Haziran ayının 13'ünde 1772 yılında ve imparatorluğumuzun 32.yılında[423] *verilmiştir".*

Theresia tarafından yazılan mektup, oğlu II. Joseph'in mektubuna oranla daha fazla hususa açıklık getirmiş ve hatta eğitim reformlarına ve kitapların basım haklarına uymayanların ödemesi gereken ceza ve cezanın da hangi birimlere ödenmesi gerektiğine dahi değinilmiştir. Ayrıca Komisyon üyelerinin çalışmalarını daha hızlı ve verimli yapabilmeleri için onlarla sık sık görüşeceği düşünülen kesime de bazı uyarılarda bulunulmuştur.

Genel Okul Talimâtnâmesi'nin başta eğitim teşkilatı, ruhban sınıfı ve yerel otoritelerin elinde bulunması amacıyla basılan "Yöntemler Kitabı", bu mektuplar sayesinde resmiyet kazanmış ve eğitim ile ilgili birçok mevzuya cevap vermesinden ve ayrıca ilk, orta ve öğretmen okulunun müfredatını kapsamasından dolayı da ilk yenileşme döneminde temel eser olarak kabul edilmiştir.

1.2.1.4.8. 1774 Talimâtnâmesinin Uygulanmasında Yaşanan Zorluklar

1774 yılı eğitim yasaları, ülke topraklarında çok da büyük bir memnuniyetle karşılanmamıştır. İlan edilen hükümler, özellikle bazı yüksek konumlardaki kişilerin ve kilisenin tepkisine maruz kalmış ve onlar tepkilerini *"Bu yazılanlara göre, herkes okur- yazar olursa, o zaman ülke ekonomisi için oldukça önemli olan tarım ile kim*

[423] 1740 tarihinde tahta çıkan Theresia'nın fermanın imzalanma tarihi olan 1772 yılı, onun yönetiminin 32.yılıdır ve mektupta da kastedilen bu hususdur.

uğraşacak, bize tavsiye edilen gerçekten bu mudur?"[424] gibi ifadelerle ortaya koymuşlardır. Ancak reformları hayata geçirme konusunda oldukça kararlı olan Avusturya yönetimi kırsal bölgelerde köy okulları kurulduğunu, ancak bu okulların zamanlarını çocukların ailelerine tarlada ve çiftlikte yardım edebilecekleri şekilde ayarladıklarını ve köyde eğitim alan çocuğun eğitimine normal ve ortaokullarda devam ederek bir meslek sahibi olabileceklerini ifade ederek onlara cevap vermiştir.

Her reformun başlangıcında yaşanan sıkıntılar ve hatta bazen ayaklanmalar Avusturya'da da olmuş ve yapılan eğitim reformunu *"kötü, Lutheran"* olarak sıfatlandırmışlardır.[425] Yeni ders programındaki dini eğitimi de yeterli görmemişlerdir. Yeni eğitim sisteminden ziyade, Felbiger'e karşı bazı söylemler ön plana çıkmış, bazı öğretmenler ve papazlar Felbiger'in Prusya vatandaşı olmasından dolayı[426] onun ilmihal bilgilerinin sapkınlık içerdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca eğitim reformunun gerçekten faydalı olup olmayacağı hususundaki endişeler, Felbiger'in bu okulları tanıtmak amacıyla broşürler hazırlamasına sebep olmuştur. Broşürlerde, *"Küçük ve karma okullar nedir, faydalı mıdır? Bu okullar bölgelerde en iyi nasıl kurulmalıdır? Bu mümkün müdür?"* gibi sorulara cevaplar aranmıştır.[427]

Avusturya'da yaşayan soylular da, yeni eğitim reformlarına sıcak bakmamışlar ve *"bütün adamların okuma- yazma bilmesi acaba gerçekten ülke için yararlı mıdır?"* sözleriyle düşüncelerini açığa vurmuşlardır.[428] Bunlardan bir kısmı da devlet okullarındaki öğretmenlerin bilgilerine ve tecrübelerine güvenmemiş ve çocukları için özel ders aldırmışlardır. Onların bu endişelerini azaltmak isteyen Felbiger, Viyana Öğretmen Okulu'nun kurulmasını sağlayarak öğretmenlerin kalitesini artırmak istemiştir.

---

[424] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.241.
[425] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.112.
[426] Prusya'da Martin Luther'in Katoliklerin önemli geçim kaynağı olan endüljansların satımına karşı olmasıyla başlayan ve Reform hareketlerine sebep olan "Lutheranizm" akımı, imparator Maximillian'ın (1493-1519) Luther'i "sapkın" ve "mürted" gibi sıfatlarla yaftalamasından sonra dinsel bir sorun olmaktan çıkarak yönetimsel bir sorun haline gelmiştir. Luther gibi Prusya vatandaşı olan Felbiger de yine Katolik ruhban sınıfı tarafından aynı hakaretlere maruz kalmış ve onun "Luther taraftarı" olduğuna dair bazı dedikodular yayılarak halkın Lutheran'lara karşı olan nefret duyguları üzerinden Felbiger'e zarar vermeye çalışmışlardır.
[427] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.112.
[428] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.113.

Papazların ise yeni okul ve ders sistemini öğrenmek zorunda olmaları, ücretsiz olarak halka verdikleri din derslerinin dahi bir kontrol sistemine dâhil edilmesi ve belirli saatlerde bu dersleri vermek zorunda kalmaları hoşuna gitmemiştir.[429]

Eğitim reformlarına karşı olan sosyal tabakalardan biri de çiftçilerdir. Ekonomik zorluklardan dolayı çocuklarını kız- erkek ayırt etmeksizin çiftlikte ve tarlada çalıştırmak zorunda olan çiftçiler, reformun hayata geçirilmesiyle onlar için önemli olan insan işgücünü kaybedeceklerinden dolayı endişe duymuşlardır. İşgücünün azalmasının yanı sıra, okul ücretleri, kitap paraları ve yazı materyallerinin temini de onlar için ciddi bir maliyet olduğundan yeni eğitim reformunu kabul etmek istememişlerdir.[430] Bu nedenle yasanın yayınlandığı ilk yıllarda çocukların okula gitme oranı beklenilenden oldukça düşük olmuştur. Yerel yöneticiler okul çağına gelen çocukların sadece dörtte birinin okula gitmesinden dolayı, aileleri bu hususta ihmalkâr bulmuşlar ve onlara uygulanabilecek cezaları anlatarak bir nevi tehdit etmişlerdir. Yönetim ise çiftçileri okul konusunda ikna edebilmek amacıyla kilisenin yardımını istemiş, bunun sonucunda papazlar kürsülerinden ders görmenin faydasını ve gerekliliğini anlatmışlardır. Okul deneticileri de okula karşı olan ailelerle çocuklarını okula göndermesini sağlamak için özel görüşmeler yapmıştır.

Okul deneticilerinin reformların takibi konusunda yaptığı sıkı kontroller, resmi sınavlar, çalışkan ve iyi ahlaklı öğrencilerin ödüllendirilmesi, fakir öğrencilerin okul ücretinde ve ders kitaplarında finanse edilmesi, çiftçi çocuklarının eğitimlerini devam ettirebilmesi, okula karşı beslenen kötü düşünceleri yavaş yavaş olumlu hale dönüştürmeye başlamıştır.

Reformların hayata geçirilmesinde kişilerin haricindeki en büyük engel; maddi imkânsızlıklardır.[431] Bu nedenle merkezi yönetim kendisine bağlı bütün ülkelerde Okul Komisyonu'na bağlı bir okul fonu kurulmasını istemiş ve masrafların da bu fondan karşılanabileceğini düşünmüştür. Ancak ciddi anlamda en büyük mali

[429] Ziegler, **Geschichte der Pädagogik,** s.253.
[430] Eva Maria Hörmanseder, **"Schulbildung zwischen Politik und Realitaet. Zur Schulwirklichkeit in Österreich zwischen 1869 ve 1914 anhand von autobiografischen Dokumenten"**, (Diplomarbeit, Universitaet Wien/ Geschichte, Wien 2013), s.19.
[431] **Katholische Literatur-Zeitung**, "Erziehungskunde", 30 September 1861, Band VIII, s.310.

yardım Cizvitlerin yetkilerinin sınırlandırılmasından sonra onların fonundaki paralar ile diğer mezheplerin fonlarındaki menkuller olmuştur.[432]

Reformlara giriş aşamasında genellikle eğitimciliği yan meslek olarak yapan sözde eğitimcilerin maaşları az tutulmuştur. Ancak okul harcının alınabilmesi için öğretmenlerin düzenli yoklama yapmak zorunda olması, temel işleri ile daha az ilgilenip, eğitim işi ile daha çok ilgilenmesini mecbur kılmıştır. Okul ücreti haftalık olarak yapılan ders saatine göre ayarlandığından, okul fonuna para aktarılması için eğitimcinin mutlaka ders yapması gerektiği de ifade edilmiştir. Ancak bir öğretmenin yan iş yapmadan okul fonundan aldığı ücretle ne kendisini ne de ailesini geçindirmesi mümkün olamayacağından, öğretmenler okulda tam zamanlı çalışmalarının karşılığında ailesini geçindirecek bir maaşla devletin kendilerine garanti vermelerini istemiştir.

1774 yasası ile gündeme gelen hususlardan biri de, eğitim görülecek mekânın öğretmenin evinden ayrı olması gerektiğidir. Yeteri kadar eğitim verecek okul bulunmadığından bu sorunun çözümü için ilk etapta kilisenin mülkiyetinde olan hanlar kullanılmıştır. 1777 yılında Innbruck şehrinde açılması düşünülen 40 okulun onbir tanesi kilisenin avlusuna, beş tanesi de "Mesnerhaus" veya "Frühmesserhaus" adı verilen yüksek bodrumlu iki katlı evlere, 22 tanesi hanlara, biri gümrük odasına ve biri de şehir kapıcılarının koğuşuna yerleştirilmiştir.[433] Bu okulların sadece 4 tanesinde öğretmen için büyük bir oda tahsis edilmiştir.

Avusturya yönetimi, öğrencilerin kötü şartlara sahip sınıflarda daha fazla eğitim görmelerini önlemek amacıyla, bölgelere göndermiş olduğu talimatlarda kiliseden ve tarikatlardan okul fonuna gönderilen paranın artık yerel yöneticilere vermelerini emretmiş ve onların da müstakil okullar inşa etmelerine izin vermiştir. Yerel yöneticiler, tasarruf amaçlı olarak yeni sınıfları küçük, dar ve az ışıklı olarak genellikle kiliselerin yanlarına inşa etmiştir. Buralara inşa etmelerinin sebebi; Papazın dini bilgileri daha rahat verebileceği ve öğrencilerin günlük ibadetlerini daha iyi organize edebileceği düşüncesidir.[434] Eğitimcilerin kalacağı odaların yeni yapılan okullarda eksik olarak inşa edilmesinin sebebi ise eğitimcilerin genellikle çiftçilikle

[432] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.114.
[433] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.115.
[434] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.115.

uğraşması ve kendilerine ait bir ahır, samanlık ve bir kulubesinin olması ve onların da bu ortamdan uzaklaşmak istememesidir.

Felbiger, eğitim reformunun başarıya ulaşması için başlangıçta eğitimcilerin başka bir işle ilgilenmelerine müsaade etmiş, kısıtlı maddi imkânlarla ilk aşamada okul binalarının yapılmasına ve bunun yanı sıra az da olsa öğretmen okullarının kurulmasına öncelik vermiştir. Okulların yapımı devam ederken de eğitimin aksamaması için eski öğretmenlere verilen kurslarla eğitim-öğretim yapılmıştır.

Öğretmenlik mesleğini kalitelendirmek amacıyla kurulan öğretmen okulları kendilerine olan rağbeti artırmak amacıyla bazı vaadlerde bulunmuştur. Mezun olanlara başka bir işte çalışmak zorunda olmayacak şekilde yeteri kadar maaşın verilmesi, kutlamalarda devlet görevlisi olarak yerini alması, sağlık ve emeklilik sigortaları yapılarak onlardan sonra ailelerinin zarar görmemesini sağlayacak adımlar atılacağının bildirilmesi bu vaadlerdendir.[435]

1.2.1.5. 1774 Talimâtnâmesinde Yer Almayan Diğer Eğitim Kurumlarındaki Reform Çalışmaları

1.2.1.5.1. Liselerde Reform çalışmaları

Cizvitlerin liselerden el çektirilmesi sonrasında, 1773 yılından itibaren ülkedeki liselerin büyük bir kısmı kapatılmış ve geride kalan liselerde iyileştirilme yapılıp yapılamayacağı hususu Maria Theresia ve danışmanlarının fikir ayrılığı yaşamasına sebep olmuştur. Saray danışmanları liselerde yapılacak reform için mutlaka Cizvitler ile işbirliği içinde olması gerektiğini savunmuşlar, imparatoriçe ise onların bu fikirlerine şiddetle karşı çıkmıştır. İmparatoriçe kendi düşüncelerini daha iyi anlayabileceğini düşündüğü dönemin "Savoyen Şövalye Akademisi" nin yöneticisi Gratian Marx[436] (1721- 1810) ile temasa geçmiş ve Marx'ın

[435] **Zeitschrift des Oberösterreichischen Lehrervereines**, "1775", Linz 1875, Band VII, s.68.

[436] Gratian Marx: Pedagog ve din adamı olan Marx, Piaristen tarikatına mensuptur. 1748-1750 yılları arasında öğretmenlik yaptıktan sonra, 1752-1754 yılları arasında dal lisede müdürlük yapmıştır. 1775 yılında imparatoriçe tarafından liselerde düzenleme yapması için yetki verilen Marx, aynı yıl Theresianium'un rektörü olarak görevlendirimiştir. 1786 yılında kardinal olarak Steimark eyaletindeki Leoben'e gitmiş ve 1801 yılında da burada vefat etmiştir. (Bkz. Hans Rotter, **Die Josefsatdt. Geschichte des 8. Wiener Gemeindebezirkes**, Wien 1918, s.399).

"Anonymischer Plan" [437] adını verdiği çalışmayı, 1775 yılının güz mevsiminde Saray Okul Komisyonu'na sunmasını istemiştir.[438] Komisyon, 9 Eylül 1775 tarihli toplantıda Marx'ın ortaya koyduğu planı kabul etmiş ve 1776 tarihinden itibaren de uygulanmasına karar vermiştir.[439] Uygulamalı eğitim sistemi üzerine bina edilen bu planın amacı; verilen pratik eğitim sayesinde okul sonunda tecrübe sahibi, kalifiye insan yetiştirmek olarak açıklanmıştır.[440] Yeni eğitim modelinde Profesörlerin[441] sınıflarına göre mi yoksa uzmanlık alanına göre mi ders vereceği başlangıçta tartışmalara sahne olmuş ve komisyonun 5 üyesi, öğretmenlerin sadece kendi alanlarında ders vermeleri gerektiğini iddia etmiştir. Marx'ın düşüncesi ise sınıf öğretmenliği şeklinde olmasıdır. Ona göre; bir öğretmen kendi öğrencileri ile son sınıfa kadar yükselmeli, *Grammatikalklasse* adı verilen hazırlık sınıfında sadece kendisi, *Humanitaetsklasse* adı verilen üst sınıflarda ise diğer öğretmenler branşına göre ders vermelidir.[442]

Maria Theresia tarafından kabul edilen Marx'ın planı, 13 Ekim 1775 tarihinde hiçbir değişiklik yapılmadan kabul edilmiş ve 1776/77 okul döneminde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca yeni düzenlemelere göre; 6 olan sınıf sayısının 5'e düşürülmesine, hazırlık sınıfının (Infima) asıl sınıf olarak kabul edilmesine, liselere kabulde komisyon tarafından yapılan sınavların kalitesinin yükseltilmesine, kabul edilecek çocukların 10 yaşını geçmiş olmasına karar verilmiştir.[443] Liselere kabul ve giriş sınavlarında öğrenciler, Dini Bilgiler, Dinler Tarihi, Güzel Ahlak, Almanca ve Latince dilinde yazma ve okuma becerileri, Latince temel hesaplama ve Gramer

---

[437] Anonymischer Plana göre liselerde; 5'lik sınıf sistemine geçilmeli, okula kabul şartlarında sıkı kriterler getirilmeli, dersler ilk iki sınıfta yan derslerle birlikte Almanca olmalı, Latince ana bölüm olmalı ve 3.sınıfta görülmeli, Eski Yunanca seçmeli ders olmalı, Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilimleri ve Matematik dersleri çeşitlendirilerek ve teşvik edilerek bütün sınıftaki öğrencilere verilmeli ve sınav düzenlemeleri yeniden yapılmalıdır. (Bkz. Gant, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip..., **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus**, s.114; Hammerstein/Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, s.347).

[438] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III**,** s.154.

[439] Hammerstein/Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, s.347.

[440] Hofdekret, 10 August 1776; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.155; Ferdinand Tremel, "Das Grazer Gymnasium im Zeitalter der Aufklaerung", **Blaetter für Heimatkunde,** 22 (1948), s.131-136.

[441] Lisede ders veren öğretmenlere verilen bu unvan hala kullanılmaktadır.

[442] Karl Kehrbach (hrsg.), "Des Piaristen Gratian Marx ursprünglicher Entwurf für die Reform der österreichischen Gymnasium vom 7. Juli 1775", **Mitteilungen der Gesellschaft für Deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte**, 6 (1896), s.126- 127.

[443] **Jahresbericht des kaiserlichen königlichen ersten Staats- Gymnasiums in Graz**, "Feier des Jubilaeums vom dreihundertjaehrigen Beistande der Lehranstalt, Graz 1874, s.24.

bilgisi konularından sorumlu tutulmuştur.[444] Daha önce fakir öğrencilerin liselere girmesine izin verilmezken yapılan yeni düzenlemeye göre yetenekli, akıllı ama fakir öğrenciler de liselere kabul edilmiştir. Düzenlemeye göre *"Unterstufe"* denilen ilk kısımda 3 Grammatikal sınıf bulunduğundan, bu kısımda eğitimin ve derslerin oldukça sıkı bir şekilde uygulanmasına karar verilmiş ve sınıf öğretmeni de öğrencileri ile birlikte sınıf atlamış, birinci, ikinci sınıflarda ve yan bölümlerde Almanca dilinde eğitim almışlardır.[445] Latince ise 3.sınıftan itibaren ders dili olarak kabul edilmiştir. Yan bölümler adı verilen dersler ise; Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Matematik ve Yunanca'dır.[446]

"Oberstufe" olarak ifade edilen üst sınıflarda ise; öğrencilerin Latinceye tamamen hâkim olmaları amaçlanmış ve iki sınıfı içeren bu bölümdeki sınıflar *"Humanitaetsklasse"* olarak adlandırılmıştır. Marx, üst sınıflarda Rhetorik (belagat) adı verilen bir dersin konulması gerektiğini de ifade etmiştir.[447]

Liselerin eğitim-öğretime başlama zamanı olarak 3 Kasım kabul edilmiş ve eğitimin sabah 8 ile 10 arası ve öğleden sonra ise 2 ile 4 arası olması uygun görülmüştür. [448] Haftada bir gün veya iki yarım günün tatil günü olarak ilan edilmesi hususu da yine Marx'ın tavsiyeleri arasındadır. Ancak bu iki yarım günün veya tam günün Cuma gününe gelmemesine özen gösterilmiştir, zira bu günde çocukların İlmihal, Coğrafya ve Tarih dersi için hazırlık yapması gerekmektedir.[449] Ana tatil veya yaz tatili olarak nitelendirilen tatil ise 21 Eylül ile 31 Ekim tarihleri arasında olmuş ve ders süresi de yeni düzenlemeye göre 30 dakika olarak uygulanmıştır.[450] İlk ders genellikle ev ödevlerinin kontrolü ve sınav zamanı olarak kullanılmış, ikinci yarım saatte yeni öğrenme materyalleri üzerinde durulmuş, üçüncü saatte öğrenilenler hususunda sorular sorulmuş, dördüncü saatte ise; öğrencilerin derece ve yer olarak ayırabilmek için yarışmalar yapılmıştır.[451] Öğleden sonra ise öğrenciler ev

[444] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.155.
[445] Robert Winter, **Das Akademische Gymnasium in Wien. Vergangenheit und Gegenwart**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/ Weimar 1996, s.26.
[446] Winter, **Das Akademische Gymnasium in Wien**, s.26.
[447] Kehrbach, "Des Piaristen Gratian Marx…", **MİGDESG**, 6 (1896), s.130.
[448] Richard Peinlich, **Jahresbericht des kaiserliche königliche ersten Staats-Gymnasiums in Graz**, Graz 1874, s.25-26.
[449] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.158.
[450] Winter, **Das Akademische Gymnasium in Wien**, s.26.
[451] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.156.

ödevleri ile ilgilenmişler ve böylelikle öğretmenlerinden daha yakın açıklama almışlardır. Son 15 dakika da ise çocuklara iyi örnekler veren güzel bir hikâye veya da bir anı anlatılmış ve bunun da genelde Latince dilinde olmasına özen gösterilmiştir.

Paskalya zamanından sonra güz tatilinden önce, öğrenciler komisyon önünde sınava tabii tutulmuşlar ve dönemlik notlarını almışlardır. Sınavların adil bir şekilde olmasına gayret edilmiş ve ***"Weder Armuth, noch Reichthum, noch Adel, noch niedriger Stand"*** (ne fakirlik, ne zenginlik, ne soyluluk ne de alt sınıfta olmak) ilkesi ile kararlar verilmeye çalışılmıştır. Notlandırmada öğrencinin dersteki ilerleme ve öğrenme durumu ile ahlaki davranışları dikkate alınmış ve 3'lük not sistemi kullanılmıştır.[452] Buna göre, 1: en iyi, 2:orta ve 3:başarısız olarak ifade edilmiş ve 3 alan öğrenciler sınıf tekrarı yapmışlardır. Öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi ise Paskalya döneminde gerçekleşen sınav sonunda olmuştur.[453]

Öğrencilerin motivasyonunu artırmak ve tembel olanları çalışkanlara özendirmek amacıyla her sınıftan üç çalışkan öğrenci Cizvitler dönemindeki gibi sadece kitapla değil, üzerinde Maria Theresia'nın resminin bulunduğu bir madalyon ile ödüllendirilmiştir.[454] Birinciye verilen ödül büyük altından, ikinciye küçük altından ve üçüncüye ise gümüşten bir madalyon şeklinde olmuştur.[455]

Liselerin denetlenmesi her lisenin müdürü tarafından yapılmış ve müdürler okullarındaki öğretmenler hakkında kapalı ve gizli raporlar hazırlayarak *"Director Humaniorum"* unvanıyla anılan Marx'a sunmuşlardır.[456] Hazırlanan raporlarda öğretmenin öğretmenlik becerisine, ahlakına ve okula devamlılığına özellikle değinilmiştir. *"Praefekt"* unvanıyla görevlendirilen lise müdürleri, öğretmenlerin haricinde okuldaki öğrenciler hakkında da çizelgeler hazırlamış ve bunların içine öğrencinin vaftiz adı, soyadı, yaşı, doğum yeri, sınıfı, notları, aldığı ödülleri,

[452] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.156.
[453] Peinlich, **Jahresbericht des kaiserliche königliche…**, s.24
[454] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.157.
[455] Peinlich, **Jahresbericht des kaiserliche königliche…**, s.31.
[456] Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, II, s.347.

bilinmesi gereken olayları not ederek *Director Humaniorum'a* denetlemesi ve imzalaması için ibraz etmiştir.[457]

Marx'ın liseler için öngördüğü en önemli pedagojik husus; öğrenmenin "sevgi" ile gerçekleşirse gerçek anlamda başarıya ulaşabileceği ve sevgiyle öğrenilenlerin insan yaşamında her daim kullanılacağı düşüncesidir. Öğrenmenin kolaylaştırılmasını, gereksiz ve önemsiz bilgilerle öğrencilerin zihinlerinin doldurulmaması, öğrenilenlerin kısa ve öz ifadelerle anlatılması gerektiğini de ayrıca ifade etmiştir.[458]

Öğretmen okulu ve ortaokul mezunlarının liselere geçişini sağlayan yeni düzenlemeler Marx'ın ve Felbiger'in "birleştirilmiş plan" çalışmaları ile hayata geçebilmiştir. Liselerde yapılan yeni düzenlemeler sonrasında öğrencilerin küçük yaşlarda üniversiteye girmeleri ve meslek sahibi olmaları, devlet için önemli bir kaynak olmuş ve ülkedeki öğretmen eksikliği de yine lise mezunları ile kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bunlara ve liseler hususunda aydınlanmış fikirlere sahip olmasına rağmen Marx, istediklerini tam anlamıyla hayata geçirememiş, ancak değiştirdiği ve ıslah ettiği hususlar 1804 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.[459]

1.2.2.Yenileşmenin İkinci Safhası: II. Joseph Dönemi (1780-1790)

1780 yılında vefat eden Maria Theresia'dan sonra oğlu II. Joseph, tek başına Habsburg İmparatorluğu tahtına oturmuş ve annesi gibi reformlar üzerinde oldukça ısrarcı olmuştur. II. Joseph tahta çıktığında kendi ailesine karşı bir güvensizlik duygusuna kapılmış ve hatta bu durumu kardeşi Leopold'a yazmış olduğu bir mektupla şu şekilde dile getirmiştir: *"Siz büyük bir panik ve isyan içindesiniz, ancak bu benim umurumda bile değil"*.[460] Ayrıca Joseph, kız kardeşlerini, anneleri gibi tahta çıkabilir düşüncesiyle onları Viyana'dan uzaklaştırmak için bazı önlemler almıştır. Joseph, evli olmayan büyük kız kardeşi Marianne'yi onun en çok sevdiği Klagenfurt şehrindeki manastıra yollamakla kalmamış, diğer kız kardeşi Elisabeth'i de Innsbruck şehrinde bulunan bir kadın manastırına göndermiştir. Diğer kız kardeşi

[457] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.158.
[458] Peinlich, **Jahresbericht des kaiserliche königliche…**, s.24.
[459] Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, II, s.347.
[460] Alfred Ritter von Arneth (Hsg), **Joseph II. und Leopold von Toscana, Ihr Briefwechsel von 1781 bis 1790**, Wien 1872, Band I, s.3.

Marie Christine ve onun eşi Saksonya ve Çek bölgesi dükü Albert Kasimir'i de Hollanda'nın yöneticisi olarak Brüksel'e göndermiştir.[461]

II. Joseph yönetime geldiğinde, imparatorluğun mali krizde olmasından dolayı devlet kasasını doldurmak için ücret karşılığında soyluluk unvanları vermeye başlamış ve fiyat listesini de şu şekilde belirlemiştir: [462]

- Baron (derebeyi) olmak için- 6000 Gulden[463]
- Graf (Kont) olmak için- 20 000 Gulden
- Fürst (en yüksek soyluluk unvanı) olmak için- 500 000 Gulden

II. Joseph'in bu politikası devlet kasasına kazanç sağlamasına rağmen eski soylular ile yeni soylular arasında bir çekişme ortamı oluşturmuştur. II. Joseph, bu iki soylu grubuna karşı denge politikası olarak halkın ilgisini ve sevgisini kazanarak halkını yanına çekmeye çalışmış ve Viyana'da soylular ve asiller tarafından av bölgeleri olarak kullanılan *"Prater"* ve *"Augarten"* gibi park alanlarını, soyluların itirazlarına rağmen halka açmıştır. Ayrıca Bohemya ve Macaristan'da halkın derebeyleri tarafından köleleştirilmesine karşı çıkan imparator bu hususta da ferman yayınlamıştır.[464]

Ölüm cezasına karşı olan imparator, Yahudilerin toplumdan dışlanmasına da hoş bakmamış ve Yahudilerin dini ibadetlerini rahatça yapmalarına izin vermiş ve hatta onlardan bazılarına da soyluluk unvanı vermiştir.[465]

II. Joseph zamanında ülkenin her yerinde bir kontrol mekanizması kurulmuş, onlarca komiser, yüzlerce müfettiş ve denetici başkentten yola çıkarak imparatorluğun her yerine dağılmış ve caddelerin temizliğini, evlerin

[461] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.281.
[462] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.282.
[463] Gulden, altın paranın karşılığıdır.
[464] Annesi tarafından "anlaşılması zor biri" olarak tasvir edilen Kayser, kendisine gelen bir çiftçinin, vergi tahsildarının onun son kuruşunu bile aldığını söylemesi üzerine bu durumu araştırmış ve çiftçiye vergi tahsildarlığı görevini vermekle kalmamış ayrıca onu "Bauerngott" (çiftçilerin tanrısı (efendisi)) unvanıyla soylu ilan etmiştir. (Bkz. Saul Kussiel Padover, **The Revolutionary Emporer Joseph the Second**, Ney York 1934, s.192).
[465] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.286.

numaralandırılmasını, askerlerin davranışlarını ve hatta papazların vaazlarında kürtajı yasaklayıp yasaklamadığı bile kontrol edilmiştir.[466]

1.2.2.1. II. Joseph Dönemi'nde Eğitimde Yapılan Yenilikler

1.2.2.1.1. Genel Eğitim Politikası ve Temel Eğitim

II. Joseph, annesi Maria Theresia gibi eğitim reformlarının ülke için önemli olduğuna inanmış, ancak reformlardan sorumlu Felbiger'e güven meselesi hakkında annesinden farklı görüşlere sahip olmuştur. Maria Theresia döneminde Felbiger'in tavsiyesi üzerine asker çocukları için bir okul kurulmuş ve okula alınan çocuklar kışlada kalarak öğretmen okulundan mezun olan eğitimli askerler tarafından eğitilmişlerdir. Ancak bu askeri okul ve okulun eğitim müfredatı II. Joseph tarafından hiçbir şekilde kabul görmemiştir. Felbiger, II. Joseph ile aralarında askeri okullar mevzusuyla ilgili bir sıkıntının yaşanmasını istememiş ve imparatora askerin hiçbir şekilde eğitim sistemine ve bu sistemin belirlenmesinde etkisi olmamasını ve sadece asker için gerekli olan bilgilerle donatılması gerektiğini ifade etmiştir. II. Joseph, Felbiger'in bu tavrına oldukça sinirlenmiş ve askeri düzen içinde cehaletin ne kadar fazla olduğunu bildiğinden Felbiger'e şöyle bir not göndermiştir: *"Onları affet Bayım! Çünkü onlar ne yaptığını bilmiyorlar"*.[467] Ancak II. Joseph'in Felbiger'e olan kızgınlığı tek başına yönetime geldiği günlerde de kendisini göstermiş ve imparator, Felbiger'in isteğiyle kurulan Viyana'daki askeri okulu kaldırmış ve onun askeri okullar hakkındaki diğer planlarının da uygulanmasını yasaklamıştır. Ayrıca Maria Theresia tarafından Felbiger'e verilen 6000 florinlik maaş, hem yeni imparatorun ve danışmanlarının hem de Felbiger'e karşı uzun süredir kin besleyen Okul Komisyonu üyelerinin hoşuna gitmemiştir. Kayser'in Felbiger ile eğitim hususundaki farklı görüşleri de yaşananlara eklenince, 1781 yılında Felbiger görevinden uzaklaştırılmış ve Pressburg'a din adamı olarak gönderilmiştir.[468]

---

[466] L. Hübner, **Lebensgeschichte Josephs des II., Kaisers der Deutschen, oder Rosen auf dessen Grab**,Band II, Salzburg Tarih Yok, s.371.

[467] II. Joseph, Felbiger'e karşı olan rahatsızlığını annesine anlatmak için bir mektup yazmış ve bu mektup da *"Nota Josephs II. an Maria Theresia von 16 November 1780*" başlığıyla devlet arşivine geçmiştir. Zikrolunan mektup için bkz: Helfert, **Die österreichische Volksschule**, s.604- 613. Çalışmada geçen ifade için ise bkz: Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.118.

[468] **Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände**, "Felbiger (Johann Ignaz von)", Leipzig 1827, Band IV, s.58.

Felbiger'den sonra "Oberdirektorat" olarak adlandırılan bu makama Kayser'in yakın arkadaşı olan Joseph Anton Gall (1780-1787) getirilmiştir. Kayser, yeni eğitim danışmanı ile yaptığı müzakereler sonrası, okul çağına gelen çocukların 1774 yasasına rağmen sadece dörtte birinin okula gittiğini görmüş ve çocuklarını okula göndermeyen ailelere çift okul ücreti, eğer aile fakirse okulların yapımında veya tamirinde çalışarak borcunu bu şekilde ödemesi gerektiğini buyurmuştur.[469] Ayrıca okul çağına gelen bütün çocukların isminin yazılı olduğu listenin denetimciler veya müfettişler tarafından hazırlanması ve bağlı olduğu valiliklere gönderilmesi ve öğretmen okulu müdürleri tarafından hazırlanan son raporla en üst makama iletilmesi gerektiği de yine aynı kararda geçmiştir.

Papazlar, Theresia döneminde olduğu gibi II. Joseph döneminde de fermanların halka duyurulmasında oldukça etkin bir role sahip olmuş ve her okul yılının başlangıcında papazların okul kurallarını, ailelerin de hazır olduğu bir ortamda yüksek sesle okumaları, ailelere çocuklarını okula gönderme hususunda çalışkan ve titiz olmak zorunda olduklarını, göndermeyenlerin cezalandırılacaklarını hatırlatması emredilmiştir.[470]

II. Joseph, reformların ancak sıkı bir takiple başarıya ulaşacağına inanmış ve eğitim teşkilatındaki yönetici, denetici, öğretmen, papaz, hâkim ve başpapaz gibi kimselerden işini iyi yapanlara ve ayrıca çocuğunu düzenli olarak okula gönderen babaya da ödül vereceğini bildirmiştir.[471] İmparator yaptığı denetlemeler sonucunda görevini yerine getirmeyen ve verilen imtiyazı kötüye kullanan Okul Komisyonu üyelerini de takibe almış ve onların haklarına birtakım sınırlamalar getirmiştir.[472]

II.Joseph, ödüllendirmelerin haricinde ailelerin çocuklarını okula göndermelerini teşvik etmek amacıyla kırsal bölgelerdeki küçük ve karma okullardan okul ücretinin de kaldırılacağını ve oluşan finansal açığı da lise ve üniversitelerde tasarruf politikası uygulanarak karşılanacağını, ancak eğitim ücretinden muafiyetin sadece düzenli olarak çocuklarını okula gönderenlerin yararlanacağını

[469] **Hofsdekret vom 20.Weinmonat (Oktober) 1781**; **Kreisschreiben in Böhmen vom 26.Maerz 1786**; Handbuch k.k. Gesetze (HkkG)**, III.Hauptabt..**, Normalschulen N.I, s.558.
[470] **Hofsdekret vom 21 September 1782 und 29. September 1783**; HkkG, **SZw**, s.379
[471] **Hofdekret von 20 Februar 1784**; **Hofdekret von 14 Dezember 1788**, Haupt- Repretorium, s.196 f. ; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.119.
[472] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.119.

açıklamıştır.[473] Ancak eğitim ücretinin kaldırılması sadece erkek öğrenciler için geçerli olmuş ve kızlar okula gitmek için ücret ödemeye devam etmişlerdir.

Şehirlerdeki ilkokullara (Landschule) çocuklarını gönderen aileler, köy okulları için öngörülen uygulamadan rahatsız olmuş ve bunun sadece köylerde ve kırsalda olmasına tepki göstermiş ve hatta bu durum protesto gösterilerinin başlamasına neden olmuştur. Kayser, olayların büyümemesi için şehirlerde eğitim gören çocuklar için de eğitim ücretlerinin yarı fiyatına indirileceğini ve ayrıca başarılı ve yetenekli öğrencilere burs verileceğini bildirmiş ve böylelikle olaylar sona ermiştir.[474]

Kızlar için uygulanan okul ücreti uygulaması aslında onların okuldan ziyade evde kalmalarına ve ailelerine yardım etmeye yöneliktir. Gottfrried van Swieten (1733-1803)[475] , kızlara yönelik bu uygulamadan hiç memnun olmamış ve "*kızların eğitiminin; bir anneyi eğitmek olduğunu ve bir annenin eğitiminin çocukları en iyi şekilde eğitmek anlamına geldiğini"*[476] vurgulamıştır. Okul ücretleri hususunda devam eden gergin ortam, 1785 yılında ücretsiz okul uygulamasının imparatorluğun her yerinde sona ermesine sebep olmuş ve okul çağındaki bütün çocukların eğitimi için belli bir ücret ödenmesi kararına geri dönülmüştür.

II. Joseph, yönetiminin ilerleyen yıllarında kızların da hem eğitim almalarını hem de onlar için öngörülen örgü, dokuma, yün eğirme gibi derslerin kızlar için bir gelir kaynağı olmasını sağlamıştır. Saray kararlarında, kış mevsiminde kızların 16 hafta yapılan derslerden 42 florin 19 Kr., yazın ise 52 fl. 34 Kr., toplamda ise 94 fl. 53 Kr. kazanacağı, bunun da günlük kazanç olarak 10-12 Kr. tekabül ettiği ve kızların işlediği ham maddelerin de ülke ekonomisine destek sağlamak üzere

[473] **Verordnung in Böhmen vom 28.Hornung 1786**; HkkG**, III., SZw**, s.560; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.119.
[474] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.119.
[475] Gottfried van Swieten: Maria Theresia'nın özel doktoru Gerard van Swieten'in oğlu olan Gottfried, Habsburg İmparatorluğunda diplomat olarak göreve başlamış ve II. Joseph zamanında da eğitim reformlarının sorumlusu olmuştur. Ayrıca Saray Kütüphanesi de bu dönemde ona emanet edilmiş ve bu görevini ölünceye kadar devam ettirmiştir. Kütüphanecilik hizmetinin haricinde Joseph Haydn, Beethoven, Mozart gibi ünlü bestecileri de her alanda desteklemiştir. (Bkz. Ernst Wangermann, **Aufklärung und staatsbürgerliche Erziehung: Gottfried van Swieten als Reformator d. österreich. Unterrichtswesens 1781-1791**, Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde Wien Österreich Archiv, Oldenbourg 1978).
[476] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.120.

fabrikalara iletildiği bildirilmiştir.[477] Bahsi geçen kararla ailelerin fakirlik sebebiyle çocuklarını okula göndermemelerinin önüne geçilmek istenmiş hem de kızların meslek sahibi olmasına çalışılmıştır. Kızların okuma- yazma eğitimi ise sabah saat 8'de diğer öğrencilerle başlamış ve öğleden sonra da bahsi geçen el işlerini yapmışlardır.[478] Zamanla kızların yanı sıra fakir ve kimsesiz erkek çocuklarının da bu derslere katılımı artmıştır.

1784 yılında imparator tarafından uygun görülen karara göre, okul süresi 4 yıl ve yarım gün olarak belirlenmiş ve ayrıca öğretmen okulu öğrencilerinden okula düzenli gelmeyenlerin disipline sevk edilmesi söz konusu olmuştur. Van Swieten eğitimin yarım gün olması mevzusuna itiraz etmiş ve imparatora şöyle demiştir:*"şayet bu çocuklara yarım gün ders verirsek, bu daha uzun bir zaman onların takibini mecbur kılar, bazı aileler çocuklarını evde okutmak isterler, çünkü onlar bu ders ücretlerini ödeyemezler"*[479]. Van Swieten'in itirazlarından sonra imparator aynı yıl tekrar bir düzenleme yaptırmış ve okullar tam gün olmuştur.

1.2.2.1.2. Okulların Yapımı ve Öğretmen Ücretleri

II. Joseph'in okul sisteminde iyileştirme yaptığı hususlardan biri de, okul binalarını artırmasıdır. 1774 yasasına göre, küçük ve karma okullar papazın veya papaz yardımcısının olduğu yerlerde kurulmuş, ancak okul yolunun uzun olması nedeniyle çocuklarda isteksizlik ve devamsızlık durumunu oluşturmuştur. II. Joseph, okul binalarının kurulması için o bölgede ruhban sınıfından birilerinin görev yapması gerektiği şartını kaldırmış ve okul çağındaki 90-100 çocuğun yaşadığı bölgelerde bir *"Gemeinschule"* (karma okul) kurulması talimatını vermiştir.[480] Bölge belediyelerini ve yerel yönetimi de kurulan okulların hamisi olma veya olmama hususunda da serbest bırakan imparator, maddi bir kaynağı olmayan okulların masraflarının genel okul fonlarından almalarının yolunu da açmıştır.[481] Ancak varlıklı manastırları, kendi bölgelerinde kurulacak olan öğretmen okulları için okul binalarının yapımında, okul için gerekli araç- gereçlerin alımında, öğretmenlerin maaşlarının ödenmesinde, okul çağına gelmiş çocukların okula gönderilmesinde ve onlar için gerekli kitapların

[477] HkkG, **SZw**, **Dekrete, Spinn- und Stickerei,** N.III, Paragraf I, s.402-403.
[478] **Verordnung in Böhmen vom 28 Christmonat 1780**.
[479] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.120.
[480] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.120.
[481] **Verordnung Wien den 15.Jaenner 1786**.

temin edilmesinde ve okulun deneticisi tarafından belirlenen eksikliklerin giderilmesinde yardımcı olması zorunlu kılınmıştır.[482]

26 Eylül 1784 tarihli fermanında II. Joseph, karma okulların kurulmasının yanı sıra 700 kişinin yaşadığı ve yürüme mesafesinden uzak olan birçok bölgeye yeni kiliseler yaptırılmasına da müsaade etmiştir. Karar sonrası 4 Avusturya eyaletinde (Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark ve Kaernten) yaklaşık 640 kilise yaptırılmıştır. Kiliselerin toplumun bütün kesimlerine ve özellikle de çocuklara din dersi verme mecburiyeti kilise yanlarına yeni okulların kurulmasına sebebiyet vermiş ve kurulacak okulların masrafları da yerel yönetim ile kilise fonunun okul fonu ile birleştirilmesinden oluşan "Schulpatronat" fonu arasında paylaştırılmıştır.[483] 1784 düzenlemesi ve oluşturulan Schulpatronat sistemi ile birlikte kilise, eğitim veren öğretmenlere doğrudan etki etmeye başlamıştır. Her okulun Schulpatronat biriminin sorumlusuna, açtıkları okula aranan şartlara uygun istediği öğretmeni Okul Komisyonu'ndan talep etme hakkı da verilmiştir. Ayrıca okul binasının yapımı veya tamiratı için kurumlar arasındaki irtibatı da bu kişi sağlamıştır. Kurumlar kendi aralarında bir görev taksimi yapmış ve buna göre yerel yönetim, inşaat malzemelerini; belediye, iş gücü ve transport işlerini ve Pfarrpatrone ise işcilerin ücretlerini karşılamıştır. Ancak Tirol gibi eyaletlerde bu sorumlulukların dağılımında bazen problemler yaşanmıştır. Salzburg da ise Schulpatronat sistemi ancak 24 Şubat 1826 tarihli Saray Eğitim Komisyonu'nu kararıyla uygulanabilmiştir.[484]

Okul binalarının iyileştirilmesi ve tamiratı hususunda yetki verilen okul denetimcisi okulların yapımı, büyüklüğü, darlığı hususunda tavsiyeler hazırlamakla yükümlü kılınmıştır. Okullar için hazırlanan bina yönetmeliğine göre; yapılacak olan okul binasının tek katlı olmasına, yerden 2 veya 3 basamak yukarıda, en az 3,16 metre yükseklikte (10 adım) ve aydınlanma (pencere) solda ve ayrıca bir sınıfta 40 veya 50 öğrenci varsa sınıfın ortalama genişliğinin 39 metreden 43 metreye kadar

---

[482] **Hofdekret vom 7. Hornung (Februar) 1781;** Anton Gross- Hoffinger, **Die Teilung Polens und die Geschichte der österreichischen Herrschaft in Galizien**, Leipzig / Dresden 1846, s.381.

[483] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.120; Robert Höslinger, **Rechtsgeschichte des katholischen Volksschulwesens in Österreich**, Wien 1937, s.89.

[484] Heinrich Haemmerle, **Handbuch für die Gemeinden über den selbständigen und übertragenen Wirkungskreis der Gemeinden und die Organe zur Ausübung desselben**, Wien 1876, s.262.

olmasına karar verilmiştir.[485] Ayrıca okulun fazla bir alan kaplamamasına dikkat edilmiş ve çatı ile örtülen okulun her daim kuru ve aydınlık olması sağlanmıştır.[486] Okulların içine yapılması düşünülen tuvalet de, o dönemde alışılmamış bir mimari özellik olmuştur.

II. Joseph, bir taraftan inşa edilecek okul binalarının genel prosedürlere uygun olarak yapılmasını sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da imparatorluğun diğer ülkelerinde okulların sayısını artıracak çalışmalar yaptırmıştır. Okul Komisyonu'nun raporlarına göre, okul ihtiyacı olan yerlerde ivedi bir şekilde okul yapımına başlanmıştır. Nitekim Komisyon, 15 Ocak 1784 tarihinde Galiçya'nın Brody, Jaroslau ve Przemysl ilçelerinde ilkokul ve öğretmen okullarının açılmasına karar vermiş ve Galiçya bölgesindeki okulların denetimi ve idaresini de Franz Hoffman'a tevcih etmiştir. Galiçya'daki okul yapımları sadece söz konusu ilçelerde sınırlı kalmamış ve Lemberg, Tarnopol ve Jaroslau bölgesinde din öğretmeni yetiştirmek amacıyla ***"Praeparandenschulen"*** adı verilen ve eğitim dili Almanca olan okullar açılmıştır. [487] 1786 yılında sadece Lemberg'deki okulun öğrenci sayısı 147'e ulaşmıştır.

İmparatorluğun diğer eyaletlerinden biri olan Bohemya'da da okulların yapımına öncelik verilmiştir. 1787 yılına gelindiğinde Bohemya'da 2219 öğretmen okulu ve lise açıldığı ve kız okullarının sayısının da 33'e çıktığı görülmektedir.[488]

Yapılması hedeflenen planlar ve model okullar, imparatorluktaki okulların kötü ve zor şartlarından dolayı gecikmiştir. Okulların çoğunun kiralanan kulübelerden oluşması, karanlık ve temiz olmayan odalarda öğrencilerin ders görmesi ve hatta okulun mülk sahibi olan bayanların ders esnasında ev işlerini yapmakta bir sakınca görmemeleri, zikrolunan olumsuz şartlardan sadece bazılarıdır.[489] Ayrıca belediyelerin ve Schulpatronat'ın, hem yönetimden hem de diğer kurumlardan gelen baskılar nedeniyle bunalması da bunlara eklenince 1788

---

[485] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.121.

[486] HkkG, **SZw**, **Dekrete, Schulgebaeudeverbesserung, Schulvisitazionen**. N.II, Paragraf I, s.399; **Verordnung vom 11 Mai 1781**.

[487] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil I, s.125.

[488] Kausch, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, s.112.

[489] Sebastian Hölzl, "Studien zum Pflichtschulwesen in Tirol 1774- 1806", **Tiroler Heimat**, (s.86-89), Franz Huter (Hrsg.), Innsbruck 1975; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.121.

yılında Kaernten ve Steiermark eyaletlerinde bir tane bile yeni okul açılamamamıştır. Ayrıca 1789 yılında Osmanlılara karşı yapılan savaş, merkezi yönetim ile birlikte yerel yönetimleri de etkilemiş ve okullara verilen fonları kesmiştir.[490] Böylece yapılmak istenen birçok plan toplumun isteği ve talebi olmamasından dolayı gerçekleşememiştir.

Yeni yapılan okullarda, öğretmenlerin ailesi ile oturabileceği geniş bir oturma odası, mutfak ve kilerden oluşan bir mesken düşünülmüş ve o döneme kadar hiçbir güvencesi olmayan ve maaşları bile düzenli ödenmeyen öğretmenlere yeterli ve düzenli maaş bağlanmasına karar verilmiştir.[491]

II. Joseph, öğretmenlerin maişetleri hakkında da bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde hem okulda hem de kilisede çalışan öğretmenlerin, kilise hizmetleri karşılığında alacağı ücretin o bölgenin sakinleri, okuldan kazanacağı ücretin de veliler tarafından ödenmesi gerektiği kararı alınmıştır.[492] Ayrıca öğretmenlik mesleğini küçük düşürülmemesi amacıyla mesleğini kaybeden öğretmenlerin düğünlerde veya merasim alanlarında veya da bunun gibi yerlerde müzik yapmalarına da izin verilmemiştir.[493]

1774 yılındaki talimatların kabul edilmesinden sonra sadece öğretmen okulu ve ortaokullardaki öğretmenler kendilerine ve ailesine yetecek maaş alabilmiştir. Temel eğitim veren Trivial okullar ve şehirlerdeki müstakil ilkokullarda öğretmenlik yapanlar oldukça az bir maaşla çalışmışlar, ancak devlet bunun farkında olduğundan öğretmenlerin ek bir işte çalışmasına müsaade etmiştir. 1783 yılında maaşlarda yapılan düzenleme sonucunda Trivial okullarda öğretmenlik yapan kimselerin maaşı 150 fl. olmuştur.[494] İmparator, ancak bu maaş artışını devlete yüklemek istememiş, kızlardan alınan okul parasıyla öğretmenin maaşının ödenebileceğini düşünmüştür. Hedeflenen bu uygulama sadece 2 yıl geçerli olabilmiş ve imparator 1785 yılında öğretmen maaşını tekrardan 130 fl., yardımcısınınkini de 80 fl.'den 70 fl.'e

[490] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.121.
[491] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.119-121; Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.241
[492] **Hofdekret vom 17. und maehrisches Gubernialintimatum vom 27. Herbstmonat (Oktober) 1782**; HkkG, **SZw**, s.397.
[493] **Allgemeine Schulordnung**, s.420.
[494] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.123.

düşürmüştür.[495] Ancak maaşlar düşürülse de öğretmenlerin *"Armeninstitut"* adı verilen fakirlik kurumuna kaydolmasına ve buradan da mali yardım almasına izin verilmiştir.[496] Ayrıca öğretmen maaşlarının ödenebilmesi için sınıfların doldurulması, okul fonunun artması anlamına geldiğinden bir sınıfta 100'den fazla öğrenci eğitim almış, bu durum da öğretmenin ders vermesini zorlaştırmış ve eğitimde istenilen kaliteye ulaşılmasını engellemiştir.

1788 yılında ise öğretmen okulu ve ortaokul öğretmenlerine emeklilik hakkı verilmiş ve ayrıca öğretmenin ölümünden sonra dul kalan eşinin maddi yardım alması sağlanmıştır.[497] Ancak öğretmen yardımcıları bu dönemde de emeklilik fonuna kaydedilmemiş ve onlara bu hak verilmemiştir.[498]

1.2.2.1.3. Eğitimde ve Dini Yaşantıda Tolerans Politikası

II. Joseph, Katolik mezhebinin haricindeki diğer mezheplere ve dinlere 13 Ekim 1781 tarihinde ilan ettiği "Toleranzedikte" (Hoşgörü Fermanı)[499] ile hem dini alanda hem de eğitim alanında bazı haklar vermiştir.

Fermanın ilan edilmesinden sonra Protestan ve Yunan Ortodoks mezhebi üyesi en az 500 kişinin talebi üzerine onlara ait bir kilise ve ayrıca bir okul kurmalarına izin verilmiştir.[500] Bu mezhebe ait olan kişilerin çocukları daha önce Katolik inancına göre ders görmek zorunda olduğundan bu kişiler, ceza ödeme

---

[495] **Hofdekret von 24 Maerz 1785**; Wangermann, **Aufklaerung und staatsbürgerliche Erziehung**, s.44f; Walter Pietsch, **Die Theresianische Schulreform in der Steiermark (1775- 1805)**, Steiermark 1977, s.158-160; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.123.

[496] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.124.

[497] **Hofdekret vom 24 Maerz kundgemacht in Galizien den 18.Juni 1788**; HkkG, **III.Hauptabt.**., c.XV, s.834.

[498] **Hofdekret vom 30.Mai, kundgemacht in Galizien den 15.Juni 1788**; HkkG, **III.Hauptabt.**., c.XV, s.834

[499] II. Joseph tarafından ilan edilen Toleranzpatent üç aşamalı olarak hayata geçirilmiştir. *13 Ekim 1781'deki ilk ferman*, imparatorluktaki *Protestan ve Ortodoks azınlığa* dini yaşantılarında özgürlük vermiş ve sosyal yaşantılarını da kendi dinlerine uygun olarak düzenlemesine müsaade etmiştir. İmparatorluğun diğer bölgelerinde de söz konusu ferman adı geçen dini kesimler tarafından farklı tarihlerde hayata geçirilmiştir.
2 Ocak 1782 tarihindeki ferman; *Yahudilere* eğitim, dini yaşantı, ekonomi ve vatandaşlık hususunda verilen haklardan oluşmaktadır. "Toleranzedikt" başlığıyla Joseph Graf von Herberstein tarafından kaleme alınan ve Viyana'da basılan ferman, 25 maddeden oluşmaktadır. Ekonomik alanda oldukça tecrübeli olan Yahudilerin çocuklarını ticaret ve meslek okullarına göndermeleri teşvik edilmiş ve zikrolunan okullarda en azından okuma, yazma ve hesaplama öğrenebileceği özellikle vurgulanmıştır *(Toleranzedikt, 8.paragraf*). Ayrıca yahudilerin kendi kitaplarını basmaları için bir matbaa da kurabilecekleri ifade edilmiştir. *11 Aralık 1785* tarihindeki ferman ise; *masonlarla* ilgilidir.

[500] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.121.

pahasına çocuklarını okula göndermemişler, fermandan sonra ise Protestanlar, Steiermark eyaletindeki *Schladming* ve *Ramsau* bölgelerinde kendi okullarını yapmışlar ve çocuklarını da bu okullara göndermişlerdir.[501] 1782 yılında Viyana'da bulunan 564 Yahudi de kendilerine ait büyük bir sinagog inşa etmişler ve Yahudi çocukları da din dersini burada almıştır. Yahudiler, din dersinin haricindeki dersler için de çocuklarını özel öğretmen tutarak eğitmeye çalışmıştır. Fermanın hükümlerine göre, Katoliklerin Protestanların okuluna, Protestanların da Katoliklerin okuluna gitmelerine izin verilmiş, ancak çocukların okullardaki din derslerine katılma mecburiyeti kaldırılmış ve hatta girmeleri yasaklanmıştır.[502] Herhangi bir dine veya mezhebe mensup olmayanların ise çocuklarını kendilerine en yakın olan okula göndermek zorunda oldukları belirtilmiştir.

Hoşgörü fermanı ile ilk eğitimini tamamlayan Yahudi gençlerin, orta eğitime, meslek veya ticaret okullarına gitmeleri yönünde teşvikte bulunulmuş ve onların üniversiteye gidebilmeleri ve istediği mesleği seçmelerinin önündeki engel böylelikle kaldırılmıştır.[503]

Galiçya eyaleti, II. Joseph'in tolerans politikasının sonuçlarının en rahat görülebileceği yerlerden biri olmuştur. 1784 yılında Galiçya'nın Lemberg şehrinde hem Yahudiler hem de Ermeni Katolik Kilisesi eğitim faaliyetlerini aynı anda yürütmüşlerdir. Yahudiler Lemberg şehri haricinde Zamosc ve Tyfzminice gibi yerleşim yerlerinde de eğitim alanında aktif rol oynamıştır. [504]

Vakıfların veya farklı dine mensup cemaatlerin kendi okullarının eğitim masraflarını karşılama mecburiyetine bağlı olarak[505], öğretmen ücretleri de söz

---

[501] Reiner Puschnig, "Die Toleranzkirche", **Evangelisch in der Steiermark, Glaubenskampf- Toleranz-Brüderlichkeit,** (s.98-108), Gerhard Pferschy (Hrsg.), Graz 1981; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III**,** s.121.

[502] **Hofdekret Innerösterreich betreffend vom 12 Jaenner 1788**; HkkG, **III. Hauptabtheilung. SZw**, **Normalschulen, N.I**, s.831; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.121.

[503] HkkG, **SZw**, **Judenkinder, N.V**, s.421-422;Michael Brenner, Stefi Jersch-Wenzel, Michael A. Meyer, **Deutsch-jüdische Geschichte in der Neuzeit**, München 1996, Band II (1780-1871), s.24.

[504] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil I, s.122.

[505] II. Joseph döneminde ilan edilen kararlarla başta Avusturya ve Bohemya olmak üzere imparatorluğun her yerinde aynı eğitim sisteminin hâkim olması istenmiş ve bu nedenle uzak bölgelerde veya kiliseden ırak yerlerde kurulan vakıfların bulundukları yerde yasalarla belirtildiği kadar öğrenci mevcutsa, onların da eğitim sistemine dâhil olmalarına izin verilmiştir. (Bkz. **Hofdekret vom 3. Jaenner 1783**)

konusu kurum veya da kuruluşlar tarafından ödenmiştir. Ortaokul düzeyindeki okulların öğretmenlerine üç aylık periylarla 500 fl. maaş verilirken, Ermeni Katolik kilisesine mensup eğitimcilik yapan rahibelere Lemberg şehrinde yıllık 300 fl., Przemist'deki Benedikt mezhebine mensup rahibelere ise 100 fl. ödenmiştir.[506] Ermeniler tarafından kurulan okul ve manastırlarda dini görevlilerin haricinde bir de resim öğretmeni görevlendirilmiştir.

1.2.2.1.4. Eğitimde Disiplin Anlayışı

II. Joseph, eğitim alanında ceza ve ödül yöntemini uygulamadan önce eğitimin neden gerekli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*öğrenciler, her insanın kendi yapısına göre eğitilebileceğini genelde akıl edemezler, hâlbuki bu bilgiye bağlıdır, bilginin kullanılması ve okulda öğrenilenlerin çalışkanlıkla hayata geçirilmesine bağlıdır. Okul size bilgi sahibi olmak, Tanrı'nın emirlerini sizlere iletmek için vardır ve ayrıca herkesin devletine yararlı olması için bunlar gerekir. Faydalı bilgi, ilim, sağlam ve güzel ahlak hem dış hem de iç mutluluğu beraberinde getirir".*[507]

İmparator, ülkedeki bütün çocuklar için fırsat olan devlet okullarına, ailelerin yanı sıra bazı öğrencilerin de isteksiz davrandığını kendisine sunulan raporlarda fark etmiş olmalı ki, *"Disziplinarvorschrift"*[508] (Disiplin yönetmeliği) adıyla bir kitapçık hazırlatmış ve malum öğrencilere uygulanabilecek cezaları da açıklamıştır. Karar da bu durum şu sözlerle aktarılmıştır: "*onlar için çok büyük bir fırsat olan devlet okullarına her öğrencinin gitmesi zorunlu kılınmış ve gitmeyenlere ise verilen cezalarla gitmesine yardım edilmiştir. Okula düzenli gelinmesinde nasıl ki ödüller söz konusu ve gelenlerin isimleri "Buch der Ehre" (Onur kitabı) adlı kitaba kaydediliyorsa, düzenli gelmeyen öğrenciler de "Schandebuch" (utanç kitabı) adı verilen kitaba kaydedilir"*[509]. Her iki kitabın da müfettiş tarafından doldurulması istenmiş ve yapılan diğer kontrollerde öğrencinin hatalarından vazgeçmediği

[506] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil I, s.124.
[507] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, I/ Paragraf I**, s.380
[508] 1780-84 yıllarında geçerli olacak olan disiplin kuralları konularına göre 9 ana maddeden oluşmakta ve her madde de kendi arasında paragraflara ayrılmaktadır. II. Joseph'in imparatorluğunun ilk dönemi olması hasebiyle bu dönemde verilen kararlar diğer yıllara oranla bir hayli fazladır. Çalışmada bunların hepsine madde madde değinilmemiş, tekrardan ibaret olan hususların üzerinden durulmayarak, yeni ve farklı kararlar ele alınmıştır.
[509] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, I/Paragraf II**, s.381

görülürse okuldan atılması emredilmiştir.[510] Öğrencilerin okul kitaplarına, yazı aletlerine, kalemlere ve okul araç-gereçlerine hassas davranmaları gerektiği de ayrıca bildirilmiş, okula ve okul araç-gereçlerine zarar veren öğrenciler de yarım saat ayakta bekleme cezasıyla cezalandırılmıştır.[511] Öğrencilerin belirtilen vakitte okula gelmeleri, yerlerine otururak sessiz bir şekilde öğretmenini beklemeleri, okula geç gelenlerin sabah duasını diz çökmüş bir şekilde utançla ifa etmeleri ve daha sonra yerlerine oturabileceği de disiplin kuralları içinde ayrıca belirtilmiştir.[512]

Ders esnasında öğrencilerin sessizce ve dikkatlice dersi dinlemeleri, başka nesnelerle ilgilenmemeleri, konuşmak istediğinde parmak kaldırmaları, yasaklananlara uymaları ve öğretmeni tarafından söylenenleri doğru olarak yapmaları tavsiye edilmiştir.[513] Öğretmenini dinlemeyenlere önce bir eksi verilmiş ve hatanın tekrarlanması durumunda uyarılmış, sonra ayakta bekleme cezası verilmiş ve en sonra da kara deftere (Schwarze Buch veya Schandebuch) ismi yazılmıştır.[514] Öğretmenin öğrencilerini cezalandırırken kulak çekmesi, yumruk atması, kırbaçlaması, saçlarını çekmesi ve küfür etmesi de yine malum düzenleme ile yasaklanmıştır.[515]

Öğrencilerin mazeretsiz olarak devamsızlık yapabilecekleri en fazla gün sayısı 10 olarak belirlenmiş ve bu süreyi aşanlara başmüfettiş tarafından katı bir ceza uygulanmıştır.[516]

Sınavların olduğu dönemler okulda öğrenci olmasına müsaade edilmemiş ve öğrenciler kendilerine verilen saatte okula gelerek sınava girmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin Pazar- ve kutsal günlerdeki ayinlere katılmasını sağlamak amacıyla bu günlerde öğrencilerin okulda toplanması, ayin için kiliseye beraberce gidilmesi, sadece hasta ve geçerli mazereti olanların (kış döneminde küçük çocuklar ve başka

[510] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, I/Paragraf IV/ NS**, s.383
[511] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II / Paragraf I**, s.383f.
[512] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II /Paragraf II**, s.384.
[513] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II / Paragraf III**, s.385.
[514] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II / Paragraf III**, s.385.
[515] **Hofentschliessung in Galizien vom 12., kundgemacht durch Gubernialverordnung vom 27. Mai 1785.**
[516] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II/ Paragraf VI**, s.386.

bir dine mensup olanlar) bu görevden muaf tutulacağı da disiplin kuralları içinde belirtilmiştir.[517]

Öğrencinin kötü ve pis giyinmesinin fakirliğiyle bir bağı olmadığına inanılan kararlarda, öğrencinin hem bedeninin hem de kıyafetlerinin temiz olması gerektiği önemle vurgulanmıştır.[518] Temel ihtiyaçların giderilmesi için öğretmenden mutlaka izin alınması gerektiği bildirilmiş, aksi takdirde öğrenci cezalandırılmıştır. Öğrencilerin okulda bir şey satması veya değiş tokuş usulüyle ticaret yapması kara kitaba isminin yazılması gerektirecek sebeplerden biri olmuştur.[519] Öğrencilerin kaba ve yüksek sesle konuşması, arkadaşlarına küfretmesi, dövüşmesi de hoş görülmeyen davranışlar arasındadır. Bunların haricinde öğrencilere verilen cezalar hatanın büyüklüğüne veya tekrar edilmesine göre artırılmış veya azaltılmıştır.

Öğretmenin ise anlayışlı, sevgi dolu, sabırlı, adaletli, dindar olması, derslerde faydalı bilgileri kısa ve öz ifadelerle aktarması, öğrencilere güzel örnek olması gerektiği, sadece II. Joseph döneminde değil daha önceki dönemlerde de tavsiye edilen hususlar olmuştur. Ayrıca öğretmenin, öğrencilerin dersi daha iyi kavramasını sağlamak için çok fazla alıştırma yapması, yazılarını güzelleştirmek ve okumalarını hızlandırmak için ev ödevleri vermesi gerektiği de bildirilmiştir.[520]

1.2.2.1.5. Okul Denetimleri

İlçeden veya illerden sorumlu müfettişin 6 ayda bir okullar ve eğitim teşkilatı mensupları hakkında rapor hazırlaması zorunluluğu hususu, II. Joseph döneminde de devam etmiştir. Sunulan raporlarda okul çağına gelen çocukların da isimlerinin olması gerekliliği, yönetimin öğrenci sayısına göre yeni bir okula ihtiyacı olup olmadığını tespit etmesi açısından önemli görülmüştür.[521] Ayrıca saray tarafından yapılan düzenlemelerde 1774 yılından 1782 yılına kadar yönetime gönderilen raporların çok da doğru ve kurallara uygun olmadığı belirtilmiş ve gelecek raporlar hususunda hassas ve titiz davranılması gerektiği de vurgulanmıştır.[522] Denetimlerle

[517] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, II/ Paragraf IX**, s.387-388.
[518] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, III/ Paragraf I**, s.388
[519] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, III/ Paragraf VI**, s.390.
[520] HkkG, **SZw**, **Dekrete, Schulgebaeudeverbesserung, Schulvisitazionen. N.V**, s.402.
[521] HkkG, **SZw**, **Dekrete, Schulgebaeudeverbesserung, Schulvisitazionen. N.II, Paragraf III,** s.401.
[522] **Verordnung in Böhmen vom 16. Weinmonat 1782**.

ilgili 1783 yılında bir yenilik yapılmış ve müfettişin maliye memurları ile birlikte denetim yapması kararına varılmıştır.[523]

Okul denetimlerinde bildirilmesi gereken önemli hususlardan biri de, okula gelen çocukların hangi mezhebe veya dine mensup olduğunun kaydedilmesidir. Zira Katolik olmayan çocukların din dersine girme mecburiyeti imparatorun kararı ile ortadan kalkmış ve bu çocuklar kendi toplumlarının din adamlarından dini eğitimlerini almışlardır.[524]

II. Joseph, reformları uygulama hususunda 1785 yılında kaymakam tarafından idare edilecek olan *"Kreisschulkommissaers"* adı verilen bir sistemin kurulmasını uygun görmüş ve eğitimin böylelikle tamamen devletin kontrolünde olacağına inanmıştır. Ancak ilçelerde veya illerde eğitim sorumlusu olarak görevlendirilen birçok kişinin ruhban sınıfından olması, başta Tirol şehri olmak üzere olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İmparatorun ilçe komisyonlarının kurulmasını istemesinden dolayı, 1786 yılında ***"Instruction für die Kreisschulkommissaere in Schulsachen"*** (Okul Mevzuatı Hakkında Bölge Okul Komiseri'ne verilen Talimatlar) hazırlanmıştır.[525] Yıllık 600 fl. maaş ve 150 fl. seyahat harcıgahı bağlanan[526] Kreisschulkommissaer'in (bölge okul komiseri) görevleri; ilçesinde bulunan Trival okulları ve ortaokulu yılda bir kez denetlemeleri, okulların sayısının öğrenciler için yeterli olup olmadığını tespit etmeleri, öğretmenlerin ve yardımcıların isimlerini kaydetmeleri, okulun herhangi bir vakıf veya tarikat tarafından desteklenip desteklenmediğini belirlemeleri, fakir öğrencilerin tespit edilmesi ve başarılı öğrencilerin kaydedilmesi olarak açıklanmıştır.[527]

---

[523] **Hofdekret vom 12.Hornung 1783**.

[524] **Verordnung vom 23. November 1781**; HkkG, **SZw, Dekrete, Schulgebaeudeverbesserung, Schulvisitazionen. N.II, Paragraf VI**, s.402-403.

[525] Pietsch, **Die Theresianische Schulreform**, s.73-74.

[526] **Hofentschliessung vom 14., kundgemacht durch Gubernialverordnung in Böhmen vom 29.September 1786**; HkkG, **III.Hauptabt.**, s.570.

[527] **Gubernialordnung in Böhmen vom 21. Maerz 1788 und 14.Agust 1786**; HkkG, **III. Hauptabteilung,** XV, s.833.

1.2.2.2. II. Joseph Dönemi'nde Trivial, Orta- ve Öğretmen Okullarında Yapılan Düzenlemeler

II. Joseph'in tek başına yönetime gelmesinden önce Ferdinand Kindermann tarafından geliştirilen ve Felbiger tarafından uygulanan derslerin müfredatı, imparatorun emriyle okul reformatörü olan Gall ve Joseph Spendou (1788- 1816) tarafından değiştirilmiş ve eğitimde ezber yerine aklın daha fazla kullanılması gerektiği iddia edilen Sokrates metoduna geçiş yapılmıştır.[528]

1780-1784 yılları arasında ***"Handbuch k.k. Gesetze"*** (İmparatorluk Yasalarının El Klavuzu) adlı belgenin ***"Studien und Zensurwesen"***[529] başlıklı evrakında söz konusu okullar ile ilgili devam eden yasalar ve değiştirilen hükümler yer almış, ancak bu çalışmada sadece önemli görülen hususlar aktarılmıştır. II. Joseph döneminde bahsi geçen okullar için ilan edilen kurallardan diğerlerine oranla daha kapsayıcı ve etkili olanları şöyledir: [530]

1. Her eyaletin yönetim merkezinde başpiskoposluk yetkilisi, sekreter ve öğretmen okulu müdüründen oluşan 2 veya 3 kişilik bir Okul Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.
2. Okula giden öğrenciler iki kısma ayrılmış, 6-9 yaş arası olanlar bir sınıfta 9-12 yaş arası olanlar diğer sınıfta toplanmıştır. Küçük yaştakilerin bulunduğu sınıfta alfabe, heceleme, okuma-yazmaya giriş dersleri verilirken, büyüklerin olduğu sınıfta okuma, güzel ve doğru yazma ile hesaplama dersleri verilmiştir.[531] Alt sınıftakiler kış döneminde öğleden önce, yaz döneminde ise öğleden sonra, büyükler ise bunun tam tersi olacak şekilde okula gitmişlerdir. Dersler öğleden önce 2, öğleden sonra 3 saat olacak şekilde ayrılmıştır.
3. Öğretmen okullarında haftada bir kez mutlaka din derslerinin verilmesi, bunun da kesintilere uğramadan devam etmesi, öğrenci sayısının fazla papazın da bu sayıya yetersiz kaldığı durumlarda ruhban meclisinin de işe

---

[528] Wangermann, **Aufklaerung und staatsbürgerliche Erziehung**, s.63-68; Rudolf Gönner, **Die österreichische Lehrerbildung von der Normalschule bis zur Paedogogischen Akademie**, Wien 1967, s.46-47, Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.127.
[529] HkkG, **III. Hauptabt.: SZw**, *Erster Absatz*, s.375.
[530] HkkG, **SZw**, **Allgemeine Schulordnung**, s.412 -421.
[531] **Verordnung Wien vom 11 November 1785**.

dâhil olarak ücretsiz din dersi vermesi gerektiği ve böylelikle kurulun daha rahat denetim sağlayacağı bildirilmiştir.[532]

4. Öğretmen okulları, ortaokullar ve Trivial okullar iki sınıf olacak şekilde tekrardan düzenlenmiş ve okulların kurulacağı yerlerdeki aranan şartlar olduğu gibi kalmıştır.
5. Sınıfların, öğretmen lojmanından ayrı olması özellikle belirtilmiş ve ayrıca sınıfların mutlaka aydınlık, ferah ve gerekli araç- gereçlerle donatılması zorunluluğu bilahare aktarılmıştır.
6. Öğretmen okulunda; din dersi, harfleri tanıma, heceleme, okuma, güzel ve doğru yazma, hesaplama derslerinin yanı sıra üniversiteye veya askeri okula veya da sanat okullarına hazırlık dersleri verilmiş ve ayrıca mezunlarının özel öğretmen olabilmesi için eğitim ile ilgili yönetmelik hakkında bilgi verilmiştir. 24 Ağustos 1781 tarihli kararın yeniden düzenlemesine göre, okul kitaplarına Prag Öğretmen Okulu'nda öğretmen olan Pater Alerius Parziczeck'in Bohemya bölgesindeki orta- ve şehir okullarının tarihini anlatan "Vaterlaendische Bürgergeschichte" adlı kitabı da eklenmiştir.[533]

   Ortaokulda ise öğretmen okulunda görülen derslerin yanı sıra "Kurrentschrift" (eğik el yazısı) adlı yazının öğretimi yapılmış, matematikte ise detri kuralları öğretilmiştir. Ayrıca ülke ekonomisi ve tarımla ilgili bilgiler de burada verilmiştir.
7. İlkokullarda okulun başlama ve tatil etme zamanları aynı kalmıştır. 6-13 yaş arasında, evden eğitim almak istemeyen ve alamayan bütün çocuklar kırsalda "Trivial", şehirlerde ise "Stadtschule" veya "Gemeinschule" ye gitmişlerdir.
8. İmparator II. Joseph döneminde birçok manastırın faaliyetlerine son verildiğinden[534], manastırda yatılı eğitim almak isteyen öğrencilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği de saray tarafından bildirilmiş ve kızlar için kurulan manastırların da öngörülen eğitim müfredatına uygun ders yapmaları

[532] **Hofdekret vom 16 Jaenner 1781**.
[533] HkkG, **SZw**, s.377.
[534] 12 Ocak 1782 tarihli saray fermanında bazı manastırların kaldırılması ile şu ifadeler geçmiştir: "*Erkekler tarafından kurulan "Karthaeuser", "Kamalduenser" ve kadınlar tarafından kurulan "Karmeliterinnen", "Klarisserinnen", "Kapuzinerinnen" ve "Franzikanerinnen" kuruluşlarının bütün tarikat evleri, manastırları ve cemiyet evleri, veya siz nasıl ifade etmek isterseniz, kaldırılmıştır ve üyelerinin faaliyetlerine son verilmiştir…"* (Fermanın bulunduğu eser için bkz. Karl Gutkas, **Geschichte des Landes Niederösterreich**, St.Pölten /Wien 1974, s.350

mecburi kılınmıştır.[535] Karara göre; 7-10 yaş arası çocukların manastıra alınması, manastıra yıllık 60 florin ödenmesi ve eğer çocuğun babası yoksa vaftiz ve fakirlik belgesini getirmesi mecburi kılınmıştır.[536]

9. Şehirlerde bulunan çocukların mesleki bir çalışmaya veya atölyede işe başlamadan önce en az 2 yıl öğretmen okulunda eğitim aldığına dair bir belgeyi ibraz etmesi ve ayrıca 12 yaşından yukarıda olması yasal mecburiyet olarak kabul edilmiştir.[537]

Öğretmen okulu ve ortaokul öğrencilerinin okul harcı, müdür ve belediye tarafından görevlendirilen bir personel tarafından tahsis edilmiştir. Şehirlerde, ticaret merkezlerinde ve kırsaldaki okulların harcı ise papaz veya görevlendirilen bir resmi görevli tarafından toplanmıştır. Ancak öğrencilerin kilisede söylemesi gereken ilahilerin kitapçığı ücretsiz olarak dağıtılmış ve öğretmenin bunları öğrencilerle okulda çalışması istenmiştir.

II. Joseph okul süreleri hususunda da bir düzenleme yapmış ve öğretmen okullarının, ortaokulların, liselerin ve üniversitelerin Temmuz ve Ağustos aylarında kapalı olmasını buyurmuştur.[538] Ancak temel eğitim veren okullarda zikrolunan tatil zamanının yanı sıra güz tatili de varlığını korumuştur.[539]

II. Joseph tarafından yapılan düzenlemeler, bazı eyaletler tarafından iyi karşılanmamış, bu nedenle imparator eğitim reformlarının uygulanması hususunda annesi Maria Theresia'dan daha sert önlemler almıştır. Örneğin, eğitim reformlarından rahatsız olan Vorarlberg bölgesinde okul kitapları yakılmış ve eğitim reformları karşısında bir ayaklanma başlamıştır.[540] Bunun üzerine imparatorun emriyle bu bölgeye askeri müdahale gerçekleşmiş ve ayaklanma bastırılmıştır.

---

[535] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil I, s.121

[536] HkkG, **SZw**, **Strakische Stiftung,** N.V, s.500-501; **Verordnung in Böhmen vom 26. Hornung 1783**.

[537] **Gubernialordnung in Galizien vom 17. Jaenner 1788**; **Kreisschreiben vom 10.Herbstmonats 1789**, XIII, s.492

[538] **Gubernialverordnung in Böhmen und Maehren vom 29., in Graez vom 30 Mai 1786**; HkkG, **III. Habt., SZw, Gimnasien, oder die untern lateinischen Schulen und Lehrer, N.I.**, s.583.

[539] **Hofentschliessung vom 15., kundgemacht in Maehren durch Gubernialverordnung vom 23. Weinmonats 1786.**

[540] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.241.

1.2.2.3. II. Joseph Dönemi'nde Latin Okulları ve Liselerde Yapılan Düzenlemeler

Avusturya yönetimi, devlet okullarının yanı sıra saraya memur yetiştirmek amacıyla soylu çocuklarının eğitim aldığı Latin okullarının ilk yenileşme döneminde de mevcudiyetlerini korumasına müsaade etmiştir. Zira 1780 yılında Lemberg'de "Collegium Nobilium" adıyla kurulan okul bu durumu doğrulamaktadır. II. Joseph döneminde liselere hazırlık durumunda olan Latin okullarında diğer okulların aksine eğitimin Latince olmasına önem verilmiş, dersler Latince yapılmış[541] ve hatta hitabet ve şiir derslerinde öğrenciler Latince konuşmuştur.[542] Almanca ise Almanca olan eserlerin Latinceye, Latince olanların da Almancaya tercüme edilmesi durumunda kullanılmıştır.[543]

II. Joseph, annesi Theresia gibi liselerin iyileştirilmesi ve tekrardan canlandırılması için yapılacak düzenlemeler hususunda güvendiği bir isimle anlaşmış ve bu kimseyi liselerden sorumlu tutmuştur. İmparator, 1781 yılında Okul Komisyonu Başkanlığı'na Gottfried van Swieten'i getirmiş ve aynı zamanda bu kişiyi Marx'ın liselerde yaptığı reformları geliştirerek uygulamasını istemiştir. Swieten, öncelikle Theresia döneminde kurulan veya da mevcudiyetini devam ettiren liselerin müfredatını değiştirmekle işe başlamış ve Almanca'yı zorunlu eğitim dili haline getirmiştir.[544] Liselerde Latince, Hitabet ve Şiir Sanatı derslerinin yanı sıra Coğrafya, Tarih, Fen Bilimleri, Aritmetik, Pratik Geometri, Algebra, Yunanca

---

[541] 1773 yılı öncesinde genellikle Cizvitlerin ve Piaristen tarikatının kontrolünde olan Latin Okulları'nın bir kısmı liselere hazırlık (Progymnasium) olarak adlandırılmış ve diğer kısmı da Latin Okulları olarak zikredilmiştir. Zira söz konusu duruma 1772 yılında Galiçya'da bulunan 24 Latin Okulu'nun 9'unun "Progymnasium" olarak bahsedilmesi örnek gösterilebilir. *(*Bkz. Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, s.238). Galiçya'da özellikle 474 öğrencisi bulunan "Zloczow Piarist Okulu" en çok tercih edilen okul olmuştur.
1780'li yıllara gelindiğinde Latin Okulları veya da Latince Okulları'nda görülen derslerde bir değişiklik yapılmadığı görülmektedir. Bu okullarda Hıristiyanlık bilgilerinin yanı sıra Ahlaki Teoloji, Latince, Belagat (eyaletin konuştuğu dilde), Matematik, Geometri, Cebir, Fizik, Polonya ve Dünya Tarihi, Coğrafya, Felsefe, Mantık, Metafizik, Hukuk, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Resim, Mimarlık, Dans, Ata binme, Müzik ve Eskrim dersleri verilmiştir. (Bkz. Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, s.239).

[542] HkkG, **SZw**, **Zweiter Absatz, Gesetze über die unteren lateinischen Schulen und dazu zu erheltenden Stipendien, Gimnasien oder die unteren lateinischen Schulen und Lehrer, Nr. I, Paragraf II**, s.429.

[543] **Hofdekret vom 27.November und intimirt den 21. Christmonat 1780**.

[544] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.242.

dersleri görülmüş ve derslerin süresi 25-30 dakika arasında olmuştur.[545] Öğrencilerin Tarih dersi gibi ayrıntısı fazla olan dersleri ezberlemesinden ziyade karşılaştırmalı, kısa ve öz ifadelerle, soru-cevap yöntemi içerisinde öğrenmesi tavsiye edilmiştir.[546] Liseden veya öğretmen okulundan mezun olanlar aldıkları karne ile vasıtasız bir şekilde Felsefi Bilimler Fakültesi'nin müdürüne kayıt için başvurma hakkına sahip olmuşlardır.[547]

II. Joseph döneminde 1784 tarihli hazırlanan bir genelge ile 1784/85 eğitim-öğretim yılından itibaren lise eğitimi için ödenecek olan okul ücretlerine de bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre her lise öğrencisinin yıllık 12 Gulden eğitim ücreti ödemesine ve bu miktarın da 10 taksitle her ay 1 Gulden 12 kr. olacak şekilde ödenebileceğine hükmedilmiştir.[548]

II. Joseph, sadece liselerde değil karma eğitim veren ve herhangi bir mezhebe bağlı olmayan bütün eğitim kurumlarında Almanca'nın ön plana çıkmasını istemiştir. Almanlaştırma politikasının Almanca dili üzerinden yapılması ve bu hususta şiddete başvurulması Macaristan ve Galiçya gibi ülkelerde Habsburg yönetimine karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Avusturya yönetimi, eyaletlerde kurulan liselerde hem Almanca hem de halkın yerel dili üzerinden eğitim verebilecek öğretmenler görevlendirmiştir. Nitekim Galiçya'daki liselerde yüksek okul mezunu 6 öğretmenin yanı sıra Almanca dili üzerinden eğitim veren 22 ve Polence eğitim veren 50 öğretmen görev yapmıştır.[549] Bohemya'da da Galiçya eyaletinde olduğu gibi yeni eğitim sisteminin Almanca'yı zorunlu eğitim dili haline getirmesi ciddi bir sorun olmuştur.[550]Bu eyalette de eğitim uzunca bir süre iki dil üzerinden yapılmış ve Bohemya'ya görevlendirilen başmüfettiş, müfettiş, müdür ve öğretmenlerin Almanca'nın yanı sıra Bohemceye de hâkim olması istenmiştir.[551]

---

[545] HkkG, **SZw**, **Zweiter Absatz, Gesetze über die unteren lateinischen Schulen und dazu zu erheltenden Stipendien, Gimnasien oder die unteren lateinischen Schulen und Lehrer, Nr.I,** s.434- 437, 497.

[546] HkkG, **SZw, Zweiter Absatz, Gesetze über die unteren lateinischen Schulen und dazu zu erheltenden Stipendien, Gimnasien oder die unteren lateinischen Schulen und Lehrer, Nr. I,** s.442.

[547] HkkG, **III. Hauptabt: SZw**, s.845.

[548] Winter, **Das Akademische Gymnasium in Wien**, s.32.

[549] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil I, s.125.

[550] **Hofdekret vom 22.September, kundgemaht in Böhmen den 20.Oktober 1788**.

[551] HkkG, **III. Hauptabt: SZw**, s.571 (gedruckt Nachricht von der Schulenoberdirekzion in Böhmen).

Liseler ile ilgili en iyi gelişme Bohemya eyaletinde yaşanmış ve 1788 yılında bu eyalette 1159 tane lise olduğu kaydedilmiştir.[552] Ancak imparatorluk geneline bakıldığında ve II. Joseph'in yönetiminin son yılına gelindiğinde liseler meselesinde ciddi gelişmelerin sağlanamadığı ve hatta liselerin meslek okulları ve öğretmen okulları karşısında gittikçe azaldığı görülmektedir.[553] Ayrıca Almanca'nın eğitim dili olarak kabul edilmesi meselesi, imparatorun ölümünden sonra askıya alınmış ve Macaristan'ın bazı bölgelerinde Macarca eğitim dili olarak ön plana çıkmıştır.

1.2.2.4. II. Joseph Dönemi'nde Üniversitelerde Yapılan Düzenlemeler

Kayser II. Joseph, Cizvitler tarafından kurulan üniversitelerin tam anlamıyla üniversite eğitiminden uzak olduğunu görmüş ve yönetimi esnasında Prag, Viyana, Lemberg, Olmütz ve Pest üniversitelerinin haricindeki bütün üniversiteleri yüksekokul seviyesine indirmiştir.[554] ***Studien-Revisions-Hofkommission*** adlı imparatorluktaki yüksek öğrenimi denetleme komisyonunun, üniversite eğitiminin gerçek ilim adamlarını yetiştirmesi gerektiğini ve birçok üniversiteden istenilen düzeyde bilgin ve âlim yetiştirelemeyeceğini iddia etmesi üzerine, imparator onların fikirlerini ispatlamasını istemiş ve daha sonra kendisine ibraz edilen raporlar sonucunda da üniversitelerin sayısını azaltmıştır. Komisyon, denetimlerine profesörlerin derste kullandıkları kitapları sıkı bir kontrolden geçirerek başlamış, Felsefi Bilimler ve Teoloji Fakülteleri'ne bazı kitap sansürleri uygularken Hukuk ve Tıp Fakülteleri'nde eğitimin kaliteleşmesi, sınav ve ders notlarının daha iyi hale getirilmesi için birtakım tedbirler almıştır.[555]

Üniversite sayısının azaltılmasındaki etkenlerden biri de, daha önce kurulan bazı eğitim kurumlarının oldukça kalifiye hale gelmesi ve bunların yanında üniversite eğitiminin sönük kalmasıdır. Theresia tarafından diplomat ve memur yetiştirmek amacıyla kurulan ***"Ritterkademie"*** (Şövalye akademisi) ile ***"Orientalische Akademie"*** (Şark İlimleri Akademisi), bunlara örnek olarak gösterilebilir. Zira söz konusu akademilerden üniversitelere göre daha fazla verim

[552] Kausch, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, s.114.
[553] Gant, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip", **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus,** s.114.
[554] Helmut Rumpler, **Österreichische Geschichte 1804-1914. Eine Chance für Mitteleuropa**, Wien 1997, s.114.
[555] Rumpler, **Österreichische Geschichte 1804-1914…**, s.114.

alınmış ve bu kurumlardan 7 dil konuşabilen memurlar yetişmiştir. Ayrıca ordu mensupları için kurulan Askeri Sağlık Akademisi de ***(Josephinum- Medizinisch-Chirurgischen Militaerakademie)*** diğer üniversitelerdeki tıp eğitiminin önüne geçmiştir.[556]

II. Joseph dönemindeki mevcut üniversitelerden biri olan Prag Üniversitesi'nde eğitimin daha da kaliteli hala gelebilmesi için Felsefi Bilimler Fakültesi'nde; Genel Dünya Tarihi, Tabiat Bilgisi, Fiziki Coğrafya, Teknoloji, Basit Geometri, İleri Matematik, Astronomi, Diplomasi, Arma ve Sikkeler Bilimi bölümleri açılmış ve bu bölümlerde görev yapmak üzere 10 profesör atanmıştır.[557] Ayrıca Felsefi Bilimler Fakültesi'nin eğitim süresi de 3 yıl olarak belirlenmiştir.

1780 tarihinde ise Prag Üniversitesi'nde Hukuk eğitiminin, 4 yıl olmasına ve Roma Hukuku ile Standart Hukuk'un hâkim olduğu fakülteye yeni derslerin konulmasına karar verilmiştir. Bu dönemde Hukuk Fakültesi'nde 7 profesörden alınan dersler şunlardır: Doğal Hukuk, Genel Devletler- ve Halklar Hukuku, Ceza Hukuku, Avusturya Özel Hukuku, Alman İmparatorluk Tarihi, Feodal Hukuk, Alman Devlet Hukuku, İstatistik ve Siyasal Bilimler.[558] Ancak Hukuk Fakültesi öğrencilerinin ilk yılda Teoloji Fakültesi'nden Kiliseler Tarihi, Patroloji (Kilise Azizleri Tarihi) ve Edebi Metinler derslerini almaları mecbur kılınmıştır. Eğitimlerinin 3. yılında ise imparatorun emriyle Avusturya Monarşisi Tarihi dersi söz konusu fakültenin müfredatına girmiştir.

Prag Üniversitesi Teoloji Fakültesi'ne ise 9 profesörün atanması ve eğitimin 5 yıl olması da imparatorun emriyle gerçekleşmiştir. 8 Ekim 1783 tarihli düzenlemeye göre imparatorlukta bulunan bütün Teoloji Fakülteleri'nde görülen dersler yıllara göre düzenlenmiş ve Kiliseler Tarihi, İbranice ve Eski Ahit Hermonötiği, Yunanca ve Yeni Ahit Hermonötiği, Patroloji (Kilise Azizleri Tarihi) ve Edebi Metinler ile Dogmatizm derslerinin verilmesi uygun bulunmuştur.[559] Ahlaki Teoloji, Polemik ve

[556] Karl Heinz Tragl, **Chronik der Wiener Krankenanstalten**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/ Weimar 2007, s.89-90.
[557] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.337.
[558] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.338.
[559] HkkG, **Gesetze III. Abt.**, Band 1, s.511; Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.337.

Pastoral Teoloji dersleri de dönüşümlü olarak verilmeye başlamış ve Prag'da bu dersler bir Profesör tarafından hem Bohemce hem de Almanca olarak yapılmıştır.[560]

Prag Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde ise 9 Profesör görevlendirilmiş ve fakültenin eğitim süresi 5 yıl olarak kararlaştırılmıştır. Söz konusu fakültede ve diğer fakültelerde; Kimya, Botanik, Anotomi, Göz Hastalıkları, Psikoloji, Patoloji, Genel Sağlık Bilgileri, Hayvan Hastalıkları, Uygulamalı Kadın Doğum, Cerrahlık ve Doktorluk mesleği için gerekli tıbbi malzemeler (Materia Medica) dersleri verilmiştir.[561]

II. Joseph döneminde, Prag Üniversitesi'nde yapılan düzenlenmeler diğer fakültelerde de gerçekleştirilmiş ve derslerin düzenlenmesinin yanı sıra okul kitapları belirlenmiş, Latince olan eserler Almanca'ya çevrilmiş, ancak Pastoral Teoloji ve Kadın- Doğum dersleri Almanca dilinden muaf tutulmuştur.[562]

II. Joseph'in ülkesindeki azınlıklara en büyük hediyesi olan *"Hoşgörü Fermanı",* Yahudilerin Hukuk ve Tıp Fakülteleri'ne girmesini sağlamıştır. Ancak fermanda bir hükmün altı özellikle çizilmiş ve *"Yahudilerin çocukları Teoloji Fakültesi haricinde diğer fakültelere bilimin artması amacıyla girebilir"*[563] ifadesi kullanılmıştır. Protestanlara ise Yahudilerden daha önce 22 Ağustos 1778 tarihinde Hukuk Fakültesi'nden, 11 Eylül 1778 tarihinde ise Tıp ve Felsefi Bilimler'den doktor derecesiyle mezun olmalarına izin verilmiştir.[564]

Üniversiteden mezun olanların mesleklerinde *"her daim en iyisini yapacaklarına ve insanlık adına yararlı faaliyetlerde bulunacaklarına"* dair söz verdiklerini temsilen yapılan yemin töreninde *"günahsız ve lekesiz Maria"* üzerine yemin edilmesine 3 Haziran 1782 tarihli yasa ile karar verilmiştir.[565] Ancak ülkedeki Yahudilere ve Akatolik mezhebe mensup olanlara üniversitede okuma izni verilmesinden sonra onların mezuniyetlerinde hangi kutsal varlık üzerine yemin edeceği meselesi ortaya çıkmış ve yönetim buna uygun olarak 3 Şubat 1785 tarihinde

[560] HkkG**, Gesetze III. Abt**., Band 1, s.511.
[561] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.338.
[562] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.339.
[563] Kink, **Geschichte der kaiserlichen Universitaet zu Wien**, s.589-590.
[564] **Archiv der k.k. Stud. Hofcomm.**, Z.166.
[565] HkkG, **Gesetze III. Abt**., Band 1, s.505; Kink, **Statutenbuch der Universitaet**, s.590.

çıkardığı bir kararla bu hükmü şu şekilde değiştirmiştir: "*Akademik ünvanların verilmesi için yapılan mezuniyet törenlerinde herkes kendi kutsal varlığı üzerine yemin edebilir".*[566]

Cizvitlerin mallarına el konulmasından sonra kurulan ***"Studienfond"*** (Öğrenim fonu) adlı fondan Felsefi Bilimler ve Teoloji Fakültesi'nde görev yapan profesörlerin maaşları ödenmiş, daha sonra ise bu fondan gelen bütün gelirler üniversitelere harcanmıştır. 28 Ağustos 1783 tarihli fermana göre de üniversitelere ait bütün mallar devlet tarafından müsadere edilmiştir.[567]

II. Joseph, 29 Ağustos 1783 tarihli başka bir fermanla da üniversitelerde hangi günlerde kutlama yapılacağını bildirmiştir. Hükümet, majestelerinin fermanını kaydederek üniversite yönetimine bildirmiş ve fermana göre; üniversitenin açılış gününde yapılan *"İlahi varlığı yardıma çağırma"(Anrufung des göttlichen Beistandes)* ayininden dolayı üniversitenin ilk gününde, 6 Nisan'daki üniversitenin yenilenme kutlamasında ve üçüncü olarak da eğitim-öğretimin son gününde bütün fakültelerin katıldığı ve teşekkür konuşmasıyla sonlandırıldığı günde tatil olmasına karar verilmiştir.[568]

İmparatorluk sınırlarında bulunan bütün üniversitelerin ve buralardan mezun olanların eşit haklara sahip olduğu ve aralarında hiçbir fark bulunmadığı da 21 Eylül 1783 tarihli başka bir fermanla açıklanmış ve fermanda şu ifadeler geçmiştir:*"Majestelerinin yüce ve soylu kararına göre; monarşinin bütün üniversiteleri birbiri ile eşit görülmüş ve öyle kabul edilmiştir. Ayrıca buralardan mezun olacak doktorlar da bütün eyaletlerde aynı haklara sahiptir".*[569] Komisyon tarafından Majestelerinin kararı ivedi bir şekilde üniversitelere ve yüksekokullara bildirilmiş ve üniversitede yapılan değişikliklerin hemen hayata geçirilmesi sağlanmıştır.

---

[566] **Archiv der k.k.Stud. Hofcomm**. Z.114; HkkG, **III**, Band I, s.503.
[567] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.340.
[568] **Archiv der k.k. Stud. Hofcomm.**, Z.414; Kink, **Geschichte der kaiserlichen Universitaet zu Wien**, s.593.
[569] **Archiv der k.k. Studienhofcommission**, Z.120.

II. Joseph, üniversitelerin sadece Viyana merkezli bir komisyon tarafından yönetilmesini istemiş ve eyaletlerde bulunan üniversite komisyonlarını 12 Şubat 1784 tarihinde kaldırmıştır.

1784 yılında Lemberg'de kurulan ***"Universitaet Lemberg",*** II. Joseph döneminin beşinci üniversitesi olmuştur. Lemberg üniversitesi, 4 fakülte ve 250 öğrenci ile eğitim hayatına başlamış ve başta Galiçya bölgesi olmak üzere diğer eyaletlere de yeni sisteme uygun öğretmen yetiştirmeyi amaçlamıştır. II. Joseph, daha önce soylularla yaşadığı sorunlardan yola çıkarak devlet üniversitelerinin yanı sıra özel enstitülerin de varlıklarını devam etmesine izin vermiştir. Viyana'da kurulan *"Collegium Theresianum"* da II. Joseph tarafından faaliyetlerine izin verilen ve soylu çocuklarına eğitim veren özel bir enstitü olmuştur. Kızların eğitimi Galiçya eyaletinde belirli tarikatlara bırakılmış ve *"Sakramentsnonnen"(Sakrament rahibeleri)* ve *"Soeur de la Charite"(Sadaka Kardeşliği)* adlı tarikatlar kızların eğitiminde söz sahibi olmuşlardır.[570] Galiçya bölgesinde üniversite eğitiminden sonra görevlendirecek öğretmenlerin hem halkla hem de yönetimle yakın ilişkiler kurabilmeleri amacıyla Polence'nin yanı sıra Latince diline de hâkim olmaları istenmiştir. Özellikle reformların bu bölgede en alt eğitim kurumundan en üsttekine kadar uygulanabilmesi Avusturyalı ve Galiçyalı üst düzey memurların Latince dili üzerinden anlaşması sayesinde olmuştur.[571] İmparator yeni eğitim sistemi sayesinde zamanla Almanca konuşan memurların artacağına inandığından ve kendisine karşı bir ayaklanma olmasından endişelendiğinden dolayı reformların başlangıcında dil unsuru üzerinde çok fazla durmamış, ancak 2 Haziran 1783 tarihinde yayınlanan fermanla, Latince arka plana itilerek Almanca dili öne çıkarılmıştır. II. Joseph tarafından verilen fermanda bahsolunan husus şu şekilde açıklanmıştır: *"Majestelerinin buyruğuna göre, ders dili Almanca olacaktır ve profesörler de bunu değiştirmeyecektir. Tıp Fakültesi'nde de bu duruma yavaş yavaş geçilebilir, ancak Teoloji ve Hukuk Fakültesi'nde derhal uygulanmalıdır".*[572] Görüldüğü üzere sadece payitahtta değil, imparatorluğun her yerinde Almanca'nın ders dili olarak

[570] Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, s.241.
[571] Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, s.241.
[572] **Archiv der k.k Studienhofcommission**, Z.110, HkkG, **Gesetze III. Abt**.,, VI, s.402.

uygulanması ve eğitim reformları sayesinde Almanca dilinin imparatorluktaki farklı bölgeler arasında yayılması ne kadar aşikârsa, Alman kültürünün ve Almanca dili üzerinden sahnelenen tiyatroların veya müzikallerin de Almanlaştırma meselesinde aynı oranda etkili olduğu da bir gerçektir.

II. Joseph döneminde Teoloji Fakültelerinde bir artış olmuş ve daha önce Prag, Lemberg ve Freiburg'da kurulmuş olan fakültelere Graz, Olmütz ve Innsbruck şehirlerinde kurulanlar da eklenmiştir. Yeni Teoloji fakültelerinin kurulmasından sonra söz konusu fakültelerin eğitim süreleri 6 yıldan 5 yıla düşürülmüş ve bu sürenin ilk yıllarında teorik bilgiler verilmesi ve ilerleyen yıllarda da uygulamalı olarak gösterilmesi uygun bulunmuştur.[573]

Kayser II. Joseph, Theresia ve Swieten'in yoğun çalışmaları ve çabaları sayesinde yenilenen Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bir adım daha öne götürerek fakültenin hemen yanına 1784 yılında *"Allgemeine Krankenhaus der Stadt Wien"* (Viyana şehri kamu hastanesi) adlı sağlık kurumunun açılmasına karar vermiştir. Hastane, döneminin en büyük Avrupa Hastanesi olmasının yanı sıra Viyana'yı sağlık ilminin başkenti haline getirmiştir.[574]

II. Joseph zamanında, üniversite öğrencilerinin askerlik hizmetinden muaf tutulması, yüksekokullara olan rağbeti artırmıştır.[575] Ayrıca imparator, üniversiteler ile ilgili hem kendi döneminden önce hem de kendi döneminde kabul edilen asayiş kurallarını biraz esneterek 8 Haziran 1784 tarihinde verdiği bir kararla öğrencilerin üniversite kimliğini taşıma mecburiyetini ortadan kaldırarak onları bu hususta serbest bırakmıştır.[576] Ayrıca imparator, üniversite öğrencilerinin belirli bir üniversitede yığılmasını önlemek ve diğer üniversitelerin de öğrenci sayısını artırmak amacıyla o dönemde oldukça fazla rağbet gören Roma'daki "Collegium Germanicum" isimli okula öğrencilerin gitmesini engellemiştir.[577]

---

[573] **Verordnung Wien vom 23.September 1783**; **Hofentschliessung vom 4.Juli 1786**
[574] **Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst**, Wien 1810, Cilt I, s.616.
[575] HkkG, **SZw**, **Befreiung vom Soldatenstande, N.III**, s.499
[576] **Archiv der k.k. Stud. Hofcomm.**, *Z.100*, HkkG, **Gesetze III. Abt**., s.400
[577] **Hofdekret vom 12. November 1781**; HkkG, **SZw**, Dritter Absatz, Gesetze, welche die Juridischen, philosophischen, theologischen und medizinischen Schulen und Fakultaeten, dann diesfaellige Gradus und zu Erreichung höherer Stufen nach andere zu hörende Lehrer betreffen, Universitaetssachen überhaupt, N.I, s.506

Üniversitelerin ve yüksekokulların yıl içinde 9 ay eğitim vermesi kararından sonra, sınav takvimlerinde de bir değişiklik yaşanmış ve ara sınavların Şubat ayı ortasında yapılmasına karar verilmiştir.[578] Ancak bir yıl sonra yapılan yeni bir düzenleme ile üniversitelerde, yüksekokullarda, liselerde, öğretmen okulunda ve ortaokullarda ara sınavların 15 Ocak'ta, yılsonu sınavlarının ise 15 -17 Temmuz tarihleri arasında yapılması uygun görülmüştür.[579]

II. Joseph, üniversitede eğitim gören fakir öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, üniversite kütüphanesinin, laboratuarının ve Botanik bahçesinin eksikliklerinin tamamlanması amacıyla üniversite vakfının kurulmasına ve bu vakfa gelir sağlaması için Grinzig'deki bir üzüm bağının ve iki evin buraya vakfedilmesine 16 Ocak 1784 tarihinde bir fermanla halka duyurmuştur. Üniversite eğitiminin ücretli olması zorunluluğundan ancak Teoloji Fakültesi öğrencileri muaf tutulmuştur.[580] Diğer yüksekokul ve üniversite öğrencilerine ise okul harcından muaf tutulmaları için özel ve devlet burslarından yararlanmalarının[581] önü açılmış ve her bölgede burs verilecek öğrenci sayısı belirlenmiştir.[582] Örneğin, Bohemya'da 4 farklı sınıftan 188 öğrenciye burs verilmesi kararlaştırılmış ve mesleki eğitim gören 28 öğrenciye yıllık 120 fl, 44 Felsefi Bilimler Fakültesi öğrencisine 80 fl., 88 lise öğrencisine 50 fl. ve 28 öğretmen okulu öğrencisine ise 30 fl. verilmesi kararlaştırılmıştır.[583] Maddi durumu yerinde olmayan üniversite öğrencileri burs müracaatında bulunabilmek için üniversite yönetimi tarafından imzalı transkriptlerini her dönem sonunda ve yılsonunda bursu veren kuruma ibraz etmek üzere Okul Komisyonu'na vermeleri ve Komisyon tarafından yapılan sınavı başarıyla geçmeleri gerekmiştir.[584] Birinci

[578] **Hofentschliessung vom 25.Weinmonats, kundgemacht in Böhmen durch Gubernialverordnung vom 2.November 1786**; HkkG, **III. Hauptabt: SZw**, s.589

[579] **Hofdekret vom 10. Dezember 1787**; HkkG, **III, SZw**, *N.I*, s.495.

[580] **Verordnung in Böhmen vom 16.November 1784**; HkkG, **III.Hauptabt.: SZw, Unterrichts- oder Schulgelds, N.VII., N.VII.**, s.596.

[581] Avusturya'da verilen burslar kurumların veya vakıfların adlarıyla isimlendirilmiştir. Örneğin, "Theresianischsaovische Stiftung" (Theresan-savoyen vakfı) adlı vakfın burs verme şartları, devlet himayesinde olan bir vakıf olduğundan, bu vakfın verdiği burslar veya bursiyerlerde aranan kriterler ayrıca belirtilmiştir. (Bahsedilen hükümler için bkz. HkkG, **SZw, Stipendien, dann theresianischsaovische Stiftung, N.VIII**, s.602.

[582] **Verordnung in Gallizien vom 25. November 1785**; HkkG, **III. Hauptabt: SZw, Unterrichts- oder Schulgelds, N.VII.**, s.592.

[583] **Hofentschliessung in Böhmen vom 10.Jaenner 1786**; HkkG, **III. Hauptabt: SZw, Unterrichts- oder Schulgelds, N.VII.**,, s.596; Kausch, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, s.113.

[584] **Gubernialverordnung in Böhmen vom 30.November 1786;** HkkG, **III. Hauptabt: SZw**, s.588.

sınıftan başlayan ve yıldan yıla verilen burslardan sadece Katolik öğrenciler yararlanmamış, Yahudi öğrencilerin de burs hakkı olduğu yasa ile açıklanmıştır.[585]

II. Joseph döneminde, üniversitelerin gerçek anlamda ilim merkezi olabilmesi için hem üniversitenin hem de rektörün yönetim karşısında özgür olması savunulmuş, ancak kiliseden bağımsız bir üniversite düşünülemediğinden bu iddia hayata geçirilememiştir.[586] Ayrıca yapılmak istenen her değişikliğin uzunca bir zamandan beri papadan onay alınarak yapılması da bunu doğrulamaktadır.

II. Joseph'in üniversitelerde yaptığı reformların sonucunun olumlu ya da olumsuz olduğunu üniversite öğrencilerinin sayısındaki artıştan veya da azalmadan anlamak mümkündür. 1788 yılında sadece Prag'taki üniversite öğrencilerinin sayısının 752 olması ve devletin bu sayıyı artırmak için maddi durumu iyi olmayan öğrencilere burs vermesi üniversite reformlarının gidişatının olumlu yönde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.[587]

Yüksekokul ve üniversitelerde eğitim dilinin Almanca olması hususunda yayınlanan fermanın etkisini de, 1790 yılında Salzburg Üniversitesi'nde sadece bir profesörün Latince olarak derslerine devam etmesinden ve bu profesörün de dersine giren öğrenci sayısının bir hayli azalmasından dolayı bundan vazgeçtiğinden anlamak mümkündür. O dönemde öğrencilerde görülen Latince eksikliğini ve öğrencilerin kötü bir Latince'ye sahip olmasının nedenini profesörler, öğrencilerin Almanca yazılan romanların ve komedilerın çok fazla etkisinde kalmaları, Latince'nın sadece kısa dualarda okunması ve okulda mecbur olmadığından dolayı kimsenin Latince okumaması ve bunun üzerinde çalışmamasıyla açıklamıştır.[588]

1.2.2.5. II. Joseph Dönemi'nde Eğitimde Yaşanan Zorluklar

II. Joseph döneminde de, eğitim reformlarının önündeki en büyük engellerden birisi öğretmen eksikliğidir. Zira imparatorluk eyaletlerinden biri olan Galiçya'nın 18 ilçesinde öğretmen okulunun açılması, bahsedilen hususu desteklemektedir. Ayrıca eyaletlerde yeni okul reformunun devlet tarafından oldukça desteklenmesi, toprak

[585] **Gubernialverordnung in Böhmen vom 20.und 31. August 1786**; HkkG, **III. Hauptabt: SZw**, s.591.
[586] Aschbach, **Geschichte der Wiener Universitaet,** s.33.
[587] Kausch, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, s.112.
[588] Brandhuber, **Lateinische Barockschriften in Oberösterreich**, s.14.

sahiplerini ve soyluları rahatsız etmiştir. Toprak sahipleri tarlalarında çalışacak iş gücünün azalması, soylular da fakir çocukların eğitim almalarından duyduğu rahatsızlığı yerel yöneticilere bildirmiş ve merkezi yönetim rahatsızlığa Galiçya'daki Latin Okulları'nın büyük bir kısmını kaldırarak eğitim hakkının sadece zengin ve asilzade çocuklarına ait olmadığını ve herkesin eşit şartlarda eğitim alması gerektiğini ifade ederek karşılık vermiştir.[589]

II. Joseph döneminde okulların genellikle şehir merkezlerinde veya da nüfusun yoğun olduğu yerlerde kurulması iç göçü hızlandırmış, bu durum da okulların yapımında oldukça önemli bir rolü olan toprak sahiplerini devre dışı bırakmıştır. Bu sebepten ötürü de imparator, devlet okulların yapımını bizzat kendisi üstlenmiş, okulun işletmesini ve maddi olarak desteklenmesini de bölge halkına bırakmıştır.[590] Görüldüğü üzere, okulların yapımı ve tamir edilmesi devlet için ciddi bir masraf olduğundan, yönetim bir denge politikası güderek okulları sadece memur yetiştiren bir kurum olmaktan çıkarmış ve Galiçya gibi bazı bölgelerde olduğu üzere tarım ağırlıklı özel eğitim veren okulların açılmasını desteklemiştir.[591]

"Almanlaştırma" politikası da II. Joseph döneminde oldukça tepki çeken hususlardan biridir. Bu politikanın eğitim dili üzerinden yapılması ve imparatorluğun her yerinde aynı dil ve eğitim anlayışının sürdürülmek istenmesi, sadece ilan edilen yasalarla gerçekleşmemiş ve birçok ülkede Avusturya yönetimi Almanca gazete basılmasını desteklemiştir. Örneğin Galiçya'da 1787 yılında yayın hayatına başlayan ***"Lemberger Zeitung"*** isimli gazete Almanca olarak basılmıştır.[592]

Eğitim reformlarının önündeki diğer bir sorun da, çalışan çocukların durumudur. Ülke ekomomisi için çocukların çalışması gerektiği inancı ile onların eğitim alma zorunluluğu meselesi karşı karşıya getirilmeden çözüm arayışına gidilmiş ve çocuklar için akşam veya da haftasonu okulları açılmıştır. İmparatorlukta en fazla fabrikaya sahip olan Bohemya'da söz konusu durumun çözüme kavuştuğu,

---

[589] Kratter, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, I, s.127-128.
[590] Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, s.236.
[591] Samuel Meiseles, "**Die Kolonisation Galiziens unter Kaiser Joseph II"**, (Dissertation, Universitaet Wien, Wien 1934), s.175.
[592] Glassl, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München,** XLI, 236.

19. yüzyılda Bohemya'nın imparatorluğun en fazla okur-yazar oranına sahip ülke olmasından da anlaşılabilir.[593]

1.2.3. Yenileşmenin Üçüncü Safhası: II. Leopold Dönemi (1790-1792)

1790 yılında imparator II. Josephin ölümüyle Kutsal-Roma İmparatorluğu tacı kardeşi II. Leopold'a kalmıştır.[594] II. Leopold, annesi Maria Theresia'nın eğitim alanında yaptığı yeniliklerden oldukça etkilenmiş ve ağabeyi II. Joseph'den farklı olarak eğitimde yeni bir anlayışı benimsemiştir. Leopold kendi çocuklarını Rousseau'ın[595] temel kurallarına göre eğitilmesini uygun bulmuş, ancak bu eğitim, pratikte istenen olumlu sonucu bırakmayarak hanedanlık arasında taht sürtüşmelerine sebebiyet vermiştir. Fransız İhtilali, Osmanlı'da olduğu kadar Habsburg İmparatorluğu'nu da endişelendirmiş ve böyle bir süreçte tahtın varisleri arasında yaşanacak bir kavganın imparatorluğu zora sokacağı düşünülmüştür. Bu nedenle söz konusu eğitim sistemi saray danışmanları tarafından olumlu karşılanmamış ve sistem tekrardan gözden geçirilerek hanedan mensuplarını hem dinen hem de siyaseten eğitmek üzere saraya papaz, piskopos veya da bir subay özel öğretmen olarak görevlendirilmiştir.[596]

---

[593] Johann Baptist Schels, **Kaiser Leopold II.**, Wien 1837, s.24.

[594] II. Leopold, II. Joseph'den sonra eyalet yöneticileri tarafından yapılan seçimle tahta çıkmış ve tac merasiminden önce kendisine maddi ve manevi değeri oldukça fazla hediye gönderilmiştir ki, bunların arasında Büyük Karl'ın kılıcı, Aziz Stephan'ın kanlı gömleği, değerli taşlarla süslenmiş İncil kitabı vardır. (II. Leopold'e takdim edilen hediyelerin listesi ve tac merasimi için bkz. Yazar Yok, **Lebensbeschreibung Leopold des II'ten. Römischen Kaisers, in Germanien, Ungarn, Böhmen und Galizien Königs**, Prag 1790).

[595] Rousseau'nun eğitim sistemi: 18.yüzyıla, eserleri, eğitim anlayışı ve düşünceleri ile damgasını vuran filozof Rousseau, özgürlükçü ve eşitlikçi bir anlayışa sahip olmuştur. Doğal insanın medeni insandan üstün olduğu tezini savunan bu filozof, "Emile" adlı kitabında "Emile" adında hayali bir çocuk oluşturmuş ve çocuğun hayatının evrelerini ve her evrede nasıl bir eğitim verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ona göre çocuğun evreleri şunlardır: Doğuştan ilk çocukluk çağının sonuna kadar, konuşan çocuk dönemi, ilk gençlik dönemi, büluğ çağı ve genç adam dönemidir. Onun eğitim anlayışında çocuk merkezdedir ve ona uygulanacak eğitim- öğretim fikirleri telkin etmek değil, her evrede ortaya çıkan doğal faaliyetlerin doğru bir şekilde çocuğa döşenmesini sağlamaktır. Ayrıca eğitim, devletin en önemli işidir ve çocuğa kazandırılmak istenen her türlü duygular ezberletilerek değil, şarkılarla ve eğlenceli şekilde verilmelidir. Erkekler gibi, kadınların da bedensel eğitim almasını ve el işleri becerilerini artırıcı dersler verilmesi, onun düşüncelerindendir. Ona göre eğitimde muhafazakârlık söz konusu değildir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Korkmaz, Gönül Öktem, "Rousseau'nun Eğitim Anlayışı", **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 3/1, (Şubat 2014), s.174-186).

[596] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, s.289-290.

1.2.3.1. II. Leopold'un Eğitim Politikası

İmparator, halkın eğitimi hususunda da II. Joseph'den farklı bir yol izlemiş, yapılacak reformları üst tabakadaki komisyon üyelerinin değil, eğitim teşkilatının temel taşı olan öğretmenlerle istişare edilerek yapılmasını uygun bulmuştur. İmparatorun görüşleri doğrultusunda 13 Nisan 1790 tarihinde Okul komisyonu başkanı Karl Anton Martini tarafından ilk kez öğretmenlerin yararına olacak bir kurs düzenlenmiş ve imparatorun izniyle de 4 Ekim 1790 tarihinde *"Grundsaetze in Bezug auf das Studienwesen"* (Eğitim Sistemi Hakkında Genel Teoriler) başlıklı bir seminer yayınlanmıştır. Martini, seminerinde eğitimin merkezileştirilmesi değil alta doğru demokratikleştirilmesi gerektiğini, aksi takdirde öğretmenlik mesleğininin hak ettiği değeri bulamayacağını ifade etmiştir.[597]

II. Leopold, Martini'nin fikirlerini oldukça yerinde bulmuş ve devlet okulundaki öğretmenlerin ve profesörlerin okul meseleleri ile ilgili görüşlerini ifade etmelerini özgür kılmıştır. Ayrıca onların şikâyetlerini, eleştirilerini, düşüncelerini, tavsiyelerini ve değişmesi gereken hususları yazılı veya sözlü olarak resmi makamlara bildirmesini istemiştir.[598]

Eğitimde *"Direktorat"* (direktörlük) sistemi de II. Leopold döneminde kaldırılmış ve liselerin pedogojik ve didaktik idaresi öğretmenlere bırakılmıştır.[599] Öğretmenlerin belirli periyotlarla toplanması ve eğitim sistemi üzerinde fikir alış verişi yapmaları yine bu dönemde yönetim tarafından tavsiye edilmiştir. Ayrıca resmi olarak ataması yapılan öğretmenlerin derslerinde belirli meslek gruplarındaki insanlardan yardım almasının önü açılmış, öğretmenlerin ve profesörlerin öğrencilere daha fazla faydalı olabilmesi için belli bir meslekte çalışmasına izin verilmiştir.[600]

---

[597] Joseph Edlen von Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten in den österreichischen Erblanden**, Wien 1791, s.Vorwort; Heribert Timp, **Die Problematik "Klassenlehrer oder Fachlehrer" in den Gymnasialreformen von 1792 bis 1849**, Wien 1968, Anhang VI, s.69-81; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.167.

[598] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 2, s.5.

[599] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.167

[600] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 5, s.8; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.167.

II. Leopold, 4 fakülteden (Teoloji, Hukuk, Tıp ve Felsefi Bilimler) yeni bir eğitim planı hazırlamalarını buyurmuş[601] ve ayrıca rektörün başkanlığında, her 4 fakülteden birer profesörün, öğretmen okulu ile liselerden de birer öğretmenin temsilci olarak hazır bulunduğu bir komisyonun kurulmasını emretmiştir.[602] Komisyonun, eğitim sistemi hakkında öğretmenlerin de görüşleri dikkate alınarak iyileştirmelere gitmeleri için belirli aralıklarla toplantılar yapmaları uygun görülmüştür.

Okul disiplinin sağlanması, okul araç-gereçlerinin bakımı, sağlam ve geleneksel okul kitaplarına ve yazılara başlanılması, yeni eğitim metodunun yaygınlaştırılması, öğretmenlik sınavları, kamu kütüphanelerinin yetersizliliği, faydalı dergi yayınlarının azlığı ve üniversite öğrencilerine verilen bursların durumu bahsi geçen komisyonun çalışma alanları olmuştur.[603] Komisyon üyeleri okulların denetimi hususunda görev dağılımı yapmış ve Felsefi Bilimler Fakültesinin temsilcisini liselerin, liselerin temsilcisini ise öğretmen okulu ve ortaokulların denetimi ve yerinde kontrolü ile görevlendirmiştir.[604] Komisyon 6 ayda bir yapılan çalışmalar hakkında rapor hazırlayarak raporlarını bulundukları ülkenin veya illerin merkezi yönetimlerine teslim etmiş ve raporlar buradan da Viyana'ya gönderilmiştir.

Öğretmenlerin kalifiye haline getirilmesi için yapılan çalışmalara, tarikat ve manastırlarda görev yapan öğretmenler de dâhil edilmek istenmiş ve onların *"devlete daha faydalı bir vatandaş olmaları için bilgi ve bilimlerini artırmaları"* gerektiği bizatihi ifade edilmiştir.[605]

Öğretmenlerin tek bir kitaba bağlı kalmadan konu ile alakalı birçok kitaptan yararlanması, hem öğrencilerine anlatımını kolaylaştıracağından hem de öğretmeni anlattığı konuya daha da hâkim olmasını sağlayacağından özellikle tavsiye edilmiştir.[606] Ayrıca, her alanda öğretmenini örnek alan öğrencinin bu hususta da

---

[601] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 5, s.8; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.167.
[602] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 3, s.6.
[603] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 4, s.6-7.
[604] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.168.
[605] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 34, s.30.
[606] Kurzbeck, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten,** Paragraf 16,17, s.16-17.

öğretmenini örnek alacağı düşünülerek öğrencilerin okuma isteklerinin artırılacağı düşünülmüştür.

II. Leopold'un tahta çıkmasından kısa bir süre sonra lise ve üniversitelerin yaz aylarında tatil edilmesinden duyulan rahatsızlık imparatora iletilmiş ve imparatorun da onay vermesi sonucunda daha önceden olduğu üzere yaz aylarında ders yapılarak güz ayları tatil zamanı olarak kabul edilmiştir.[607]

II. Leopold döneminde ülkenin en iyi askerlerini yetiştiren Theresian Askeri Akademisi mevcudiyetini korumuş ve 1791 yılında imparatorun emriyle akademiye 40 tane Galiçyalı soylu çocuğu alınmıştır. [608]

II. Leopold'un eğitimde yapmak ve uygulamak istediği birçok plan, onun ölümüyle yarıda kalmış ve onun dönemindeki Viyanalı öğretmenlerin 2/3 'ü eski Cizvit mensubu olduğundan Cizvitlerin tekrardan örgütlenmesi sessiz bir şekilde devam etmiştir. İmparator özellikle lise eğitimine rağbeti artırmak amacıyla yeni liselerin açılmasını, mevcut sınıfların genişletilmesini, verilen eğitimin daha da kaliteli hale getirilmesini, liselere geçişte sağlanan kolaylığın ortadan kaldırılarak kabul kriterlerinin daha da seviyeli hale getirilmesini, liselerin mevcut eğitim-öğretim yılının tekrardan düzenlenmesini, derslerin azaltılmasını veya çoğaltılmasını oldukça önemsemiş ve bu hususlarda çalıştırmalar yaptırmıştır. *"Liselerde sınıf öğretmenliği ve alan öğretmenliği mi daha faydalı?"* olma mevzusu malum dönemde de tartışılan meseleler arasında olmuştur.[609]

II. Leopold'un Fransız İhtilali'nden hemen sonra tahta çıkması imparatorluğun bazı bölgelerinde hareketlenmelere sebebiyet vermiş ve bundan ötürü de hazinede olan paranın büyük bir kısmı askeri alana aktarılmıştır.[610] Eğitime ayrılan bütçe ise onun iki yıllık hükümranlık döneminde planlanan birçok yeniliğin hayata geçmesine engel olmuş, ancak buna rağmen eğitimin üst makamlarda değil alt birimlerden gelen tavsiyelerle daha da iyi hale getirelebileceği düşüncesi kabul görmeye başlanmıştır.

---

[607] **Hofdekret 22 August 1790**; **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten, Paragraf 28**, s.26.
[608] Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.244.
[609] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.168-169.
[610] Adalbert Schultze, **Kaiser Leopold II. und die Französische Revolution**, Bremen 2013, s.20-21.

1.2.4. İlk Yenileşmenin Son Safhası- II. Franz Dönemi (1792-1835)

Fransız İhtilali'nin etkilerinin hala devam ettiği bir ortamda tahta çıkan II. Franz,[611] Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun son, Avusturya İmparatorluğu'nun ise ilk hükümdarı olması hasebiyle siyasi alanda farklı bir konuma sahip olmuştur. 1797 yılına kadar süren *"Birinci Koalisyon veya Devrim savaşları"*, Fransa ile Avusturya'nın iyi ilişkiler kurmasında köprü vazifesi gören halası Marie Antoinette'nin 1793 yılında giyotinde öldürülmesi, Napolyon'un daha fazla toprak elde etmek için sürekli mücadele halinde olması ve hızla yayılan bağımsızlık düşünceleri, II. Franz'ın ülkesinde olağanüstü hal ilan etmesine, sansür yasası uygulamasına ve savunma önlemleri almasına neden olmuştur. 1799-1801 yılları arasındaki *"İkinci Koalisyon Savaşı"*nda Habsburg imparatorluğu'nun Fransa karşısında yenilmesi, Fransa'yı ve onların generalleri Napolyon'u güçlendirirken imparatorluğun ise çöküşüne zemin hazırlamıştır. Ayrıca ülkesindeki bazı prenslerin Fransızlarla anlaşması, oluşan siyasi istikrarsızlık ve bağımsızlık düşüncelerinin giderek artması, imparatorun 11 Ağustos 1804 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yıkıldığını ve yerine Avusturya İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.[612] Avusturya İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra da ancak siyasi, ekonomik ve eğitim alanında yasalar ilan edilebilmiştir.

1.2.4.1. I.Franz Dönemi'nde Eğitimde Yapılan Yenilikler - 1806 Yasası

I. Franz tarafından 11 Ağustos 1805 yılında imzalanan, ancak 1 Nisan 1806 yılında yürürlüğe konulan *"Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k.k. deutschen Erstaaten"* (İmparatorlukta ve İmparatorluğa Bağlı Topraklardaki Alman Okulları için Siyasi Yasalar) adlı yasa, 1774 yılında ilan edilen yasalardan sonraki ilk ayrıntılı eğitim düzenlemelerini içermektedir.

23 ayrı bölümden oluşan 1806 yasasının, bölümlerine göre içeriği şu şekildedir:[613]

- 1. Bölüm: Okul sisteminin yönetimi ve denetlenmesi

[611] İmparator II. Leopold'un 16 çocuğundan biri olan II. Franz, amcası II. Joseph'in çocuğu olmadığı için amcası tarafından özel bir ilgi ve alaka görmüştür. II. Joseph, onu 16 yaşında iken Floransa'dan Viyana'ya çağırarak tahtın varisi olduğunu ve yanında siyaseti öğrenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

[612] II. Franz bu tarihten sonra I. Franz olarak anılmıştır, zira yeni kurulan imparatorluğun ilk hükümdarıdır.

[613] **Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k.auch k.k deutschen Erbstaaten**, Wien 1806, Inhalt (İçindekiler kısmı).

- 2. Bölüm: Okul çeşitleri
- 3.Bölüm: Okullarda öğretilecek dersler
- 4.Bölüm: Eğitim kurumlarında uygulanacak yöntemler
- 5.6.8.9.11. ve 12. Bölümlerde: Eğitim teşkilatı personelinin özellikleri, hiyerarşik düzeni, ödüllendirilmeleri ve cezalandırılmaları
- 7. Bölümde: Okulun başlangıç, tatil, ara sınav ve sene sonu sınavları zamanlarının belirlenmesi
- 10.Bölümde: öğretmen ve yardımcısının maaşları
- 13. ve 14. Bölüm: Öğretmenin görevden ayrılma ve ölümünden sonra ailesinin maişeti durumu
- 15. ve 16. Bölümde: Okul çağına gelen çocukların belirlenmesi, fakir öğrencilerin tespit edilmesi, okul kitapları, kitapların aşınma durumunda yapılması gerekenler ve hazırlanması gereken çizelgeler
- 17. ve 18. Bölümde: Bir yerde okul yapılması için gereken şartlar, öğretmen ve yardımcısının okul çağına gelmiş çocukları tespiti
- 19. Bölümde: Okul binası, öğretmenlerin ve yardımcıların konutları, okulların ısınma sorunları.
- 20.21. ve 22. Bölümde: Okulların denetlenmesi, Komisyon toplantıları, kurumlar arasındaki işbirliği ve protokol sırası
- 23.Bölümde: Katolik olmayan (Akatholik olarak adlandırılan bu zümrenin içine Protestan ve Ortodoks mezhepleri girmektedir) ve Yahudi okullarının durumu ve denetimi

1806 yasasında, 23 bölümün aktarılmasından sonra eğitim teşkilatındaki görevlilerin vazifeleri ve sorumluluklarına dair talimatlar yazılmış ve gerekli form örneklerinin de ilavesiyle yasa bir kitap haline getirilmiştir. 23 bölüm yaklaşık 192 sayfa, talimatlar 136 sayfa ve gerekli formlar da 179 sayfa yer tutmuş ve yasanın en sonunda sayfa numarası verilmeden *"Landschule"* (şehirdeki okullar) ile *"Muster- oder Normal- und andere Hauptschulen"* (Öğretmen okulu ve diğer ortaokullar) okullarının ders saatlerinin dağılımı verilmiştir. Yasanın giriş kısmında imparatorun böyle bir düzenlemeye neden gerek duyduğu ise şu sözlerle açıklanmıştır: *"Majesteleri, halkın eğitiminin bir ülke için zorunlu olduğunu ve onların eğitilmesini kendisine kutsal bir vazife olarak addetmiştir. Yönetime geldiğinden bu yana ülkenin*

babası olarak sorumluluk bilincine sahip olan Majesteleri, verilecek derslerin ve eğitimin zamanın ve şartların gereksinimini karşılayacak şekilde olmasını istemektedir. İnsan merkezli kurumlarda zaman zaman değişikliklerin yapılması ve değişikliğe uğrayan kurumların da tekrardan düzenlenmesi gerekmektedir".[614]

Bu yasanın ilk basımı 1806 yılında *"Habsburg İmparatorluğu'ndaki bütün topraklar için" başlığıyla;* 1833, 1840, 1844, 1847 ve 1857 yıllarındaki basımları ise *"Avusturya imparatorluğu için"* ifadesiyle yayınlanmıştır.[615] Basılan her kitabın başında da *"Roma İmparatoru ve Kralı Majesteleri'nin lütufkâr izinleriyle baskısı yapılmıştır"*[616] ibaresi yer almaktadır. Kitap karton kapaklı ise 26 Krone'ye, deri ciltli ise 40 Krone'ye satılmasının uygun görüldüğü de yine ilk sayfada belirtilmiştir.

1806 yılı yasalarının en önemli özelliği ve 1774 yılındaki Genel Okul Talimâtnâmesi'nden en önemli farkı; eğitim sisteminin laik bir yapıdan çıkarak tekrardan kilisenin yönetimine ve idaresine girmesidir. 1806 yasası her ne kadar birçok hususu detaylı olarak anlatsa da 1848 yılına kadar eğitim sistemine gerçek anlamda bir katkısı olmamıştır. 1832 yılından sonra ilan edilen yasalar yavaş yavaş eğitim politikasında uygulanmaya başlanmış, ancak 1848 ihtilalleriyle[617] tekrardan kesintiye uğramıştır. [618]

---

[614] **Politische Verfassung**, Eingang.

[615] Yasanın 1833 yılındaki basımında "Politische Verfassung der deutschen Volksschulen für die k.k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardei, Venedig und Dalmatien" şeklinde bir başlığın ilave edilmesi, aslında Avusturya'nın hangi toprakları kaybettiğini göstermesi açısından önemlidir. 1805 yasaları, en son 1857 yılında bazı hükümlerin ilave edilmesi ve bazılarının da çıkarılması ile son basımını gerçekleştirmiş ve 1869 yılına kadar da yürürlükte kalmıştır.

[616] Yukarıdaki resimde de görüldüğü üzere resmin orta kısmında bu ifade şu cümle ile vurgulanmıştır: "Mit seiner römische k. auch k.k. apost. Majestaet allergnaedigster Druckfreiheit".

[617] **1848 İhtilali:** İmparator I. Franz Joseph döneminde 6 Ekim 1848 yılında başlayan ihtilâl hareketleri sadece Avusturya İmparatorluğu'nda değil Fransa, Almanya gibi ülkelerde de kendisini göstermiştir. Görünüşte işcilerin haklarını koruması amacıyla başlayan protestolar, öğrencilerin ve toplumun diğer kesimlerinden insanların da katılımıyla bağımsızlık hareketlerine dönüşmüştür. Avusturya İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Macarlar 1848 yılında Lajos Kossuth'un önderliğinde bağımsızlığını ilan etmişler ve imparatorun Rusya'dan yardım istemesi sonucunda Kossuth, Osmanlı'ya sığınarak söz konusu bağımsızlık hareketlerini geçici olarak sonlandırmıştır. İhtilaller döneminde Avusturya'da dört kez hükümet değişmiş, ancak hükümetlerin çalışmaları 1867 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurulmasını, kuzey İtalya'nın kaybedilmesini engelleyememiştir. (Bkz. O.Fr., Revolution, **Belagerung und Erstürmung von Wien im October 1848**, Leipzig und Meissen 1848).

[618] Heidemarie Bambazek, "**Der Werdegang des Schulhauses im Zuge steigender Anerkennung des Elementarunterrichtes im 18. und 19. Jahrhundert. Eine Gegenüberstellung am Beispiel der Badener Pfarrschule (1770 – 1892)**", (Magisterarbeit, Universitaet Wien, Wien 2012), s.24.

1.2.4.1.1. 1806 Yasasına Göre Okul Çeşitleri

1806 yılı yasalarında, 1774 yılı yasaları ile kırsal bölgelerde kurulmuş olan **Trivial okullar** ile şehirlerdeki **ortaokulların** varlığının devam etmesine karar verilmiş ve ayrıca yeni bir okul çeşidi olan ***"Realschule"*** (Orta dereceli meslek lisesi- 5.sınıftan 10.sınıfa kadar olan kısmı kapsar) eğitim- öğretim hayatına dâhil edilmiştir.[619]

1.2.4.1.1.1. İlkokullar

1806 yasasında, düzenli bir din görevlisinin görev yaptığı ve kilise kayıtlarının tutulduğu bütün yerlerde bir kilise okulu ***(Pfarrschule)*** ve kilise kayıtlarının tutulmadığı yerlerde ise kiliseye yarım saat mesafede bulunan çevre bölgelerden okul çağına gelmiş her 100 çocuk için bir devlet okulu ***(Gemeinschule)*** kurulmasına karar verilmiştir.[620] Çocukların okula gelme mesafeleri hesaplanırken dağlar, çukurlar, bataklıklar, karlı veya yağmurlu havalar dikkate alınması gerektiği de ayrıca bildirilmiştir. Bu gibi nedenlerden ötürü bir bölgenin az sayıda çocuğu okula gidemezse ve buraya yerel idare veya da halk tarafından okul yapılmak istenirse, Avusturya yönetimi belirli kurallara uyulması dâhilinde okulun yapılmasına izin vermiştir. Buna göre; *"böyle bir okulun yapılması yerel yönetici veya halk tarafından talep edilmeli, okul talep edenler tarafından maddi olarak desteklenmeli, okul dersleri ve dini dersler ağırlıklı olarak verilmeli ve bunlar okul kurallarına göre düzenlenmeli, öğretmenin maaşı okulu yaptıranlar tarafından karşılanmalı".*[621] Devlet, özellikle dağlık bölgelerde veya zor çevresel şartlarda ikamet eden çocukların okula devamını sağlamak amacıyla bu tip okulların kurulmasını kolaylaştırmış ve oluşturacakları okul fonuyla kendi öğretmenlerinin maaşlarını ödeme garantisi vermeleriyle de okulun açılması için gerekli işlemleri başlatmıştır. Bölge Okul Sorumlusu yönetim tarafından kendisine verilen talimatlar doğrultusunda açılmak istenen okulu teftiş ederek açılıp açılmayacağına karar vermiştir.

1774 yılında kabul edilen ve I. Franz dönemine kadar da süregelen eğitimin karma olma mevzusu kiliseyi oldukça rahatsız etmiş ve 1806 yasası ile de karma

[619] **Politische Verfassung**, s.10.
[620] **Politische Verfassung**, s.10.
[621] **Politische Verfassung**, s.139.

eğitim sisteminden vazgeçilerek kız ve erkek çocuklar için ayrı dersliklerin veya da okulların kurulmasına karar verilmiştir. Karma eğitimden vazgeçilmesinin nedenini ise *"karma eğitim, kısmen ahlâksızlığın artmasına, kısmen de derste farklı cinsiyetlerce belirlenen ihtiyaçların çeşitliliğine sebep oldu. (Bu nedenle) erkek okulları kız okullarından ayrılmalıdır"*[622] ifadesiyle açıklanmıştır. Devlet yönetiminin kardinallik kurumu ile anlaşmasından sonra, yönetime yıllık olarak verilen öğrencilerin yoklama listesindeki isimlere göre kız ve erkek öğrenciler ayrılmış ve bunlar için şehirlerde ve banliyölerde hemen veya mümkün olan en kısa zamanda ayrı okullar kurulmasına karar verilmiştir. Kız okullarının kurulamadığı bazı bölgelerde ise karma eğitim verilmesine müsaade edilmiş, ancak kızların erkeklerin altında değil kendilerine ait ayrı sıralarda oturmaları gerektiği hususu da ayrıca belirtilmiştir.[623] Büyük şehirlerde kız okullarının haricinde yönetim ve kilise tarafından kızlar için izin verilen bazı eğitim kurumları da mevcut olmuştur. Devlet tarafından kurulan 2 sınıflık 45 kız ilkokulunun yanı sıra büyük şehirlerde "Ursulinen" ve Prag'da "Englischen Fraeulein" adlı tarikatlar, kendi adlarıyla kurdukları vakıflarda kızlara ilk eğitimlerinin yanı sıra öğretmen okulu düzeyinde eğitim vermişler ve kızların meslek sahibi olmalarını sağlamışlardır.[624]

II. Joseph zamanında Katolik olmayan diğer mezheplere ve dinlere kendi haklarını korumak ve kendi okullarını kurmak için izin verilmesinden sonra, 19. yüzyılın başında imparatorluk genelinde 2199 Katolik, 36 Akatolik, 21 Yahudi ve 372 karışık ilkokul (bu okullarda bütün dinlerden ve mezheplerden olan çocuklar da eğitim almışlardır) faaliyette bulunmuş ve toplamda 2628 okulda 3450 öğretmen ve yardımcı görev almıştır.[625] 1818 yılında ise Prag'da Yahudi gençlerin eğitimi için müstakil eğitim kurumları kurulmaya başlanmıştır.

1806- yasalarına göre, 13 yaşından 15 yaşına kadar olan kızlar ve erkekler için tekrar derslerinin yapıldığı "Pazar okulları" nın devam ettirilmesine karar

[622] **Politische Verfassung**, s.11.
[623] **Politische Verfassung**, s.11.
[624] J.S. Ersch, J.G. Gruber, "Böhmen", **Allgemeine Encylopaedie der Wissenschaften und Künste (AEWK)**, Leipzig 1825, XI, s.257.
[625] Ersch/Gruber, "Böhmen", **AEWK,** XI, s.257.

verilmiş ve 1811'de bunların sayıları 2011 olmuştur. Katolik ilkokulların sayısı ise 1811 yılında 2563'dür.[626]

1806 yasasına da dâhil edilen 11 Ocak 1787 tarihli Saray Kararı'na göre; *"bir bölgede ayrı bir kız okulu yoksa ve erkek sayısı çok fazla değilse şehirlerde bulunan ortaokulların 3.sınıfına kızlar da kaydedilebilir. Erkek sayısı çok fazla olmadığında kızlar kendi sıralarında rahatça otururlar. Ancak Viyana şehri ve bir din adamının görevli bulunduğu tüm okullar kesinlikle bunlardan ayrıdır"*[627] ifadesinin geçmesi aslında iki durumu ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, ülkede yeterince kız ve erkek çocukları için ayrı okulların ve okullarda yeterli sıraların bulunmaması, diğeri de kız çocuklarının hala eğitim sisteminde hak ettikleri yeri bulamamasıdır. Zira kızların ortaokulların temel eğitim veren kısmına kayıt olabilmeleri için o bölgede yeterince erkek öğrenci sayısının olmamasının şart koşulması bu durumu daha iyi izah etmektedir.

1806 yasasına göre; şehirlerde, büyük merkezlerde ve köylerde bulunan ilkokullar aynı müfredata sahip olmuş ve özellikle din derslerinin bu okullardaki çocuklar tarafından sevilmesi için yoğun çaba sarfedilmiştir. İlkokullarda eğitimin sağlanması amacıyla bir öğretmen, bir din görevlisi ve birçok yardımcı görevlendirilmiş ve farklı yaş gruplarında olan çocuklara sadece bir sınıf olmasından dolayı aynı yerde ders verilmiştir.[628] Öğretmen aynı anda eğitim vermek zorunda olduğundan yaşlarına göre çocukları gruplara ayırmış ve her bir grup için Bölge veya Merkez Eğitim Teşkilatı'ndan yardımcı istemiştir. Öğretmenlerin kendilerinin yardımcı tutma hakkı olmadığı, yardımcılarına izin verme yetkisinin bulunmadığı ve yardımcılarına ders verdirmemesi gerektiği hususu da 16 Ocak 1787, 4 Mart 1797 ve 20 Ağustos 1799 tarihli Hükümet Yasaları'nda kabul edilmiş ve 1806 yasasında da bu hükmün geçerli olduğu bildirilmiştir.[629] Alınması gereken bütün izinlerin Bölge Okul Sorumlusu'na sunulması ve onun gerekli gördüğü takdirde Kaymakamlık Kurumu'na ileteceği de yine aynı maddede belirtilmiştir.

[626] Ersch/Gruber, "Böhmen", **AEWK,** XI, s.257.
[627] **Politische Verfassung**, s.11-12; **Hofbescheid, 11.Jaenner 1787.**
[628] **Politische Verfassung**, s.25.
[629] **Politische Verfassung**, s.25.

Kızlar için öngörülen ilkokullarda ise ders konularına ve el işleri etkinliklerine göre iki sınıfın açılmasına ve iki ayrı öğretmenle birlikte bir yardımcının görevlendirilmesine karar verilmiştir.[630] Görevlendirilen birinci öğretmen ikinciye göre daha fazla yükümlülük sahibi olmuş ve kurallara uygun olarak derslerden ve okul ahlâkından sorumlu tutulmuştur. Kız okullarında din dersi, okuma, yazma, basit hesaplama, Almanca ve yabancı bir dile giriş dersleri verilmiştir.[631]

Kız ve erkek çocuklar için kurulan bütün ilkokullarda din dersi kilise papazı veya kardinallikten gönderilen bir din görevlisi (Cooperator) tarafından verilmiştir.[632]

İlkokullardaki eğitim-öğretimin çocukların yapısına, anlama kapasitesine, kültürlerinin gerektirdiği ihtiyaçlara ve öğretmenlik mesleğine kendisini adamış olan eğiticimlerin yeteneklerine ve bilgilerine göre olması gerektiği, yasanın ***"Methode der Lehranstalten"*** (Öğretim metotları) başlığı altında yer verilmiştir.[633] Çocuklara hükmeden ilk gücün hafıza olduğunu ifade eden yeni eğitim yönteminde, çocukların hafızalarını doldurmak için gayret sarfedilmesi, ancak bellek kadar kalbin de önemli olduğuna yani derslerin ve okulun sevdirilmesi gerektiğine aynı başlık altında değinilmiştir.[634] Öğretmenlere nasıl bir eğitim vermeleri gerektiği de şu ifadelerle aktarılmıştır: "*Çocukların durumlarına (ihtiyaçlarına) göre sizler doğru olan kelimeleri öğretmeli ve insanlar için durumlarının ve mesleklerinin gerekli ve faydalı olduğu hususunda onların hislerini uyandırmalısınız. Bu, onlar için olağanüstü bir ahlaktır. Bu uyandırma, toplumun her sınıfında gereklidir. Uygun davranışlarda bulunmayanları yetkililer tarafından belirlenen cezalarla cezalandırınız. Onlara güzel örneklerin taklit edilerek iyi davranışlar sergilenebileceği hususunda etkileyiniz.*

Okul kitaplarında öğrenme yöntemi için gerekli olan materyalleri onların eline veriniz. Uygulamanın aynısı, halkın ahlakî eğitimden sorumlu olan din adamları için geçerlidir.

---

[630] **Politische Verfassung**, s.26.
[631] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.433.
[632] **Politische Verfassung**, s.26.
[633] **Politische Verfassung**, s.19.
[634] **Politische Verfassung**, s.20.

Derslerinizi ister tarihsel bir metotla, ister tarihsel kaynaklı sorularla veya da basit ama kusursuz tümevarım yöntemiyle, birilerinden alınmış veya da diğerlerinin birinden aldığı sade, düzgün, popüler bir sunum ile yapabilirsiniz. Sizler öğrettiğiniz her şeyden, sade ama etkileyici sunumlarınızdan sorumlusunuz.

İlkokullarda öğretmenlik yapan Alman öğretmenlerinden mükemmel bir yararlılık beklenilmediğinden, bazı gerçekler üzerinde konuşmak gereklidir. Okul ve Yöntemler kitabında tam olarak belirtildiği gibi, sizler bundan sonraki gelişmelere; disiplinli olarak, bütün seçenekleri kullanmaya çabalayarak, öğrenileceklerin ezberlenmesini sağlayarak ve bazı örnekler kullanarak faydalı olabilirsiniz".[635]

1806 yılındaki yasalarda disiplinden bahsedilmesi ve eğitimcilerin istediği öğretim yöntemini seçmesinde serbestlik verilmesi, 1774 yılı yasalarındaki hükümlerden farklı olmasına rağmen, II. Joseph ve II. Leopold'un kararlarından ve düzenlemelerinden etkilenmeler taşıdığını göstermektedir. Ancak ezber yönteminin kullanılması, verilen bilgilerin örneklendirmeler yapılarak oturtulmaya çalışılması ve din eğitiminin ahlaklı bir toplum yetiştirmedeki önemi gibi maddeler her iki yasada da aynı kalmıştır.

Kasabalarda ve panayırların kurulduğu yerlerde ***"Volksklasse"*** (halk sınıfı), şehirlerde ise ***"Landschule"*** adı verilen sınıflar oluşturulmuş ve köy ilkokullarındaki okuma, yazma, hesaplama ve din dersinden oluşan müfredatın aynısı buralarda da uygulanmıştır.[636] Bu okullarda büyük şehirlerde yaşayan zenginlerin, ticarette ve sosyal statüde saygın kimselerin, evinde birçok yardımcısı ve dükkânları olan kişilerin çocukları eğitim almıştır.

1.2.4.1.1.2. Ortaokullar

İkinci tip okullar olan ortaokullardaki eğitim 1806 yılına kadar daha önce kabul edildiği şekilde devam etmiş[637], ancak daha önce üç sınıftan oluşan

[635] **Politische Verfassung**, s.20-22.
[636] **Politische Verfassung**, s.22.
[637] 1804 yılında kurulan Avusturya İmparatorluğun'da da ortaokullar, ilköğretim şeklinde olmuştur. Sınıflar öğrencilerin durumuna ve yaşına göre ayrılmış, temel eğitim alan öğrenciler bir üst sınıfa geçerek orta eğitime başlamışlardır. İlköğretimi bitiren öğrencinin yaşı 10 yaşından az ise; mesleki eğitim veren (öğretmen okulu, meslek okulu) okullara gidememiş ve liselerin alt sınıflarında eğitim almışlardır. Liselerin alt sınıflarında ise; okuma dersleri devam etmiş ve Latince öğrenimine başlanılmıştır. (Bkz. Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.433).

ortaokullara birer sınıf daha eklenerek 4 sınıftan oluşmasına karar verilmiştir.[638] Ayrıca yeni yasada ortaokullarda güzel sanatlar ve el işleri derslerine yer verilmesinin gerektiği ve bunların da meslek okullarına gitmek isteyen öğrencilere hazırlık olacağı ifade edilmiştir. Öğrencilere sanatsal ve el becerisi gerektiren dersler yoğun olarak verildiğinden diğer dersler genel hatlarıyla işlenmiştir.[639] Ortaokullarda verilen dersler ülkenin ihtiyaç duyduğu mesleklere göre ayarlanmış ve öğrencilerin gerekli durumlarda mesleki eğitim veren orta dereceli liselere (Realschule) veya da üçüncü sınıftan sonra 10 yaşını doldurmamış ise liselerin alt sınıflarına geçerek eğitimlerine devam edebilecekleri belirtilmiştir.[640] Bu dönemde ortaokulların sayısı Prag'da 3 ve imparatorluğun diğer bölgelerinde 37 olmuştur.[641]

Ortaokullarda, sanatsal ve el becerileri gerektiren derslerin haricinde, *"İncil tarihinden örneklendirmelerle birlikte din dersi, Evangeli'nin açıklanması, okuma, güzel ve doğru yazma, hesaplama, daha sonra Almanca öğrenimi ve yazılı metinlerin pratikte uygulanması"*[642] dersleri görülmüştür. *"Verilen derslerin haricinde yapılmak istenen dersler öğrencilerin yeteneklerine ve anlama kabiliyetlerine göre olması gerektiği"* hususunun da aynı maddede geçmesi, imparatorun ve Avusturya yönetiminin eğitimde yeni fikirlere açık olduğunu, çocukların yeteneklerine ve kabiliyetlerine göre verilen eğitimin daha faydalı olduğunu ve eğitimde kısıtlamaların olmaması için çaba harcadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

1806 yasası kızların eğitiminde bazı farklılıkları ortaya çıkarmış ve kızlar için kurulan ortaokulların 3. sınıfında kızların yabancı bir dili öğrenmek için eğitim almasına karar vermiştir.[643] 10 Eylül 1808 tarihli fermana göre, babası askeri veya saray hizmetinde bulunan kızlara eğitim vermek üzere ***"Das k.k. Collegium für Kinder in Mailand"*** (Milan'daki çocukları için imparatorluk koleji) adlı bir kolej yetki almış ve kızlar için öngörülen müfredatta Din, Yabancı dil, Aritmetik, Coğrafya, Tarih, Müzik, Resim, Dans ve diğer gerekli derslerin verilmesi uygun

[638] **Politische Verfassung**, s.14.
[639] **Politische Verfassung**, s.14.
[640] **Politische Verfassung**, s.14
[641] Ersch, "Böhmen", **AEWK,** XI, s.257; Adolf Baeuerle, **Was verdankt Österreich der beglückenden Regierung Sr. Majestaet Kaiser Franz des Erstens**, Wien 1834, s.168.
[642] **Politische Verfassung**, s.16.
[643] **Politische Verfassung**, s.16

bulunmuştur. [644] Bu dönemde yine bazı manastırlara kızlara eğitim verme hakkı verilmiştir. Kızlara eğitim veren kurum ve kuruluşlar ise aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 21: İmparatorluktaki Kızların Eğitimine Devam Edebilmesi Amacıyla Açılan Ortaokul ve Dengi Okullar[645]

OKULUN ADI	KURULDUĞU YIL- BAĞLI OLDUĞU KURUM	GENEL ÖZELLİKLERİ
Das k.k. Collegium für Kinder in Mailand	10 Eylül 1808	-Kızların eğitimi hususunda yetki alan ilk kurumdur.
Ordentliche Schule und Erziehungsanstalt für Maedchen zu Krakau	1809- Franziskanern bei St.Andreas tarikatı	-Kurumun yöneticisi imparator tarafından kendisine bahşedilen onur madalyasını her daim göğsünde taşımak zorundadır.
Maedchen- und Industrieschule zu Wels	1809	-
Die Maedchenschule in der k. Freistadt Resnark in der Zips	1810	Felsefi Bilimler ağırlıklı olarak görülmüştür.
Ein weibliches Schul- und Erziehungs-Institut zu Sandec in Galizien	1811	-Saray tarafından yaptırılan bu okul, işletilmesi amacıyla Klarisserinnen tarikatına[646] bırakılmıştır.
Das Collegium in dem Locale dele Gracie zu Lodi	1812	-Soyluların ve asilzadelerin kız çocuklarına eğitim veren okulda, dil eğitimi, resim, dans, müzik ve kızlar için öngörülen dersler verilmektedir.
Industrieschule zu Kremsmünster	1812	-Kızların öğretmen olabilmesi amacıyla kurulmuştur.
Die Fraeulein- Erziehungs- und Unterrichtsanstalt der Frau Baroninn von Beine, geborne Edle von Managetta zu Graetz	1 Haziran 1813	-Kızların iyi bir anne, iyi bir eş, sorumluluk sahibi ve hamarat bir kadın olmaları amacıyla kurulan bu okulda verilen eğitimler de buna yöneliktir. Ayrıca bedensel ve ahlaki güzelliğin nasıl olması gerektiği de verilen dersler arasındadır. -Bu okula sadece soyluların, devlet memurlarının, yüksek askeri erkânın ve saygın kimselerin kızları alınmaktadır

[644] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.169

[645] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.168-170

[646] **Klarisserinnen tarikatı:** 14. yüzyılda Münkendorf şehrinde faaliyetlerine başlayan tarikat, 17.yüzyılda başta Laibach şehri olmak üzere Avusturya topraklarında yayılmıştır. Tarikata özgü manastırların kurulmasında verilen bağışların önemi oldukça büyüktür, zira tarikat fakir kız çocuklarının eğitim alabileceği nadir eğitim kurumlarından birisidir. Tarikattaki en önemli inanış, fakir erkek ve kız çocuklarının ve de gençlerin Kutsal Meryem'in çocuğu olduğudur. (Zikredilen tarikatın Avusturya sınırlarındaki faaliyetleri için bkz. Josephs Wendt von Wendtenthal, **Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderley Geschlechtes**, Wien 1783, s.190-192. Tarikatın genel özellikleri için bkz. Andreas Zaupfer, **Geschichte einiger Geistlicher Orden, besonders derer, die in den Kayserlich- königlichen Erblanden bisher aufgehoben worden sind, nebst einem Anhange von den Jesuiten und Tempelherrn Orden,** Wien 1783, s.11; Johann Heinrich Gross, ***Erlanger Real-Zeitung auf das Jahr 1781,*** **Nummer I**, Erlang, 2 Januar 1781, s.956; Udalricus von Gabling, **Grundfeste Wahrheit des Lebens und Ordens des heiligen Franziskus von Assis**, Günzburg 1786, s.47).

Die Maedchenschule der Evangelischen zu Pest	1818	Protestan mezhebine mensup kızların eğitilmesi amacıyla kurulmuştur.
Das weibliche Lehr- und Erziehungs-Institut der Servittinnen zu Arco in Tyrol	1818	Servittinnen[647] tarikatına mensup kızların eğitimi için kurulmuştur.
Eine Industrieschule zu Grünberg im Traunkreise	1825	Papaz Anton Leibe Feder tarafından fakir kızların eğitimi için kurulmuştur.

Kızların evlerinde, manastırlarda veya okullarda eğitim aldıktan sonra neler yapabilecekleri ile ilgili hususlar 1806 yasasında belirgin bir şekilde zikredilmemiş, ancak açılan kız okullarının tüzüğünde veya vakıfnamesinde hangi amaca hizmet ettiği ayrıntılı olarak yazılmıştır. 1816 yılında yayımlanan bir gazete ilanı ile kızların hangi alanlarda çalışabileceği hususu biraz daha açıklık kazanmıştır. Duyuruda:*"Majesteleri'nin 15 Aralık 1816 tarihli kararına göre, Tirol bölgesinde bulunan "Hallerdamestiftungsfondes" adlı vakıf fonunun güçlenmesi için, öğretmen olduktan sonra yıllık 400 fl. 20 Guldenfusse (12 Kreuzer veya 1 Gulden) metal para maaşla 10 Praeparanden (öğretmen okulu öğrencisi) alınacaktır. Bunların 6 tanesi Tirol eyaletindeki asillerin veya babası üst derecede askeri hizmetlerde bulunan veya sarayda istihdam edilmiş olanların kızlarından, 4 tanesi de Almanca konuşan eyaletlerden olacaktır. Birinci gruptaki 6 aday, vaftiz kayıtlarına göre 18 yaşını doldurmuş olmalı ve üstün ahlaki davranışlarını, ailesinin maddi durumunu, ailesinin sağ olup olmadığını, devletten ne tür maaşlar veya emeklilik fonu aldığını, kardeş sayısını, babasının başarılarını gösteren belgelerle birlikte müracaat etmelidir. Almanca konuşan eyaletlerden alınacak adaylarda aranan şartlar ise; Avusturya İmparatorluğu sınırlarında yaşayan Avusturyalı soylu bir ailenin kızı veya da üst derece askeri hizmette veya saray hizmetinde bulunan Avusturyalı bir vatandaşın kızı olmalıdır…".*[648] Ayrıca yine ilanlarda görüldüğü üzere kızların yapabilecekleri en ideal mesleklerden biri de mürebbiyeliktir. Zira mürebbiye olabilmeleri için de, belirli bir eğitim seviyesinde olmaları, enstrüman çalmaları ve bazı dilleri oldukça iyi konuşuyor olmaları gerekmektedir.

[647] **Servittinnen tarikatı:** 1233 yılında kutsal Maria adına kurulan bu tarikat manastır yaşamını benimsemiş ve müritlerinin de aynı Hz. İsa gibi kök ve otlarla beslenmesini istemiştir. Beyaz uzun bir elbise siyah bir pelerin ve deri kemer onların belirgin simgeleridir. Avusturya'ya da 16. yüzyılda giren bu tarikat özellikle hanedan mensupları tarafından özel bir himayeye sahip olmuştur. (Bkz. Aschbach, **Kirchenlexikon**, IV, s. 897-899; Karl Fuchs, **Annalen der protestantischen Kirche im Königreich Bayern**, München 1842, s.148; Wendtenthal, **Geschichte der ganzen österreichischen…,** s.93-94).

[648] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter der Graetzer Zeitung**, 9 December 1815 Samstag, Nr.196; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 10 Aralık 1816 Salı, Nr.198.

Erkek çocukların eğitim aldığı ortaokullardaki mevcut sınıf sayısı ile atanan öğretmen sayısı eşit olmuş ve öğretmenlerden biri de müdür olarak görevlendirilmiştir. Müdür, eğitim teşkilatının haricinde yerel idarenin de bir parçası olmuş ve ona verilen idari yetki önce 3 Aralık 1774 tarihli Saray Kararı ile daha sonra da 1806 yasası ile kesinleştirilmiştir.[649]

Söz konusu okullarda öğretmenlik yapmak isteyenlerin, şehirlerde veya büyük kasabalarda bulunan öğretmen okulu veya örnek okuldan iyi bir karne ile mezun olduktan sonra, karneleri ile birlikte hangi derslerde öğretmenlik yapabileceğine dair gerekli ve uygun belgeleri, yazdıkları bir dilekçe ile birlikte Kardinaller Kurulu'na veya valiliğe ibraz etmelerinden sonra öğretmenlik işlemleri başlamıştır.[650] Kendisine atanma belgesi (Anstellungsdekret) verilen öğretmenler, öncelikle ortaokulun bağlı olduğu başmüfettişe veya Bölge Okul Sorumlusu'na başvurmak zorundadır.[651] Bölge Okul Sorumlusu da öğretmenlerin atanacakları okulların müdürünü durumdan haberdar ederek atamalarını yapmış ve öğretmenleri eğitim sistemine dâhil etmiştir.

1.2.4.1.1.3. Öğretmen Okulları

Ortaokulların üst sınıfları ile aynı seviyede olan öğretmen okulları, şehirlerde eskiden olduğu üzere eğitimlerine devam etmişlerdir. 1806 yasasında ***"Normal-oder-Muster-Hauptschulen"*** ifadesiyle zikredilen okullar, şehir merkezlerinden uzak olan öğretmen okullarına **"Musterschule"** ismi verilmesinden dolayı gerçekleşmiştir.[652] 4 sınıf üzerinden eğitim veren öğretmen okullarında, 4.sınıf iki eğitim-öğretim yılından oluşmakta ve toplam eğitim süresi yaklaşık 5-6 yıl sürmektedir.

İlk üç yılı ortaokullardaki ders müfredatı ile aynı olan öğretmen okulunda 4. sınıfın ilk ve ikinci yılında görülen dersler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[649] **Politische Verfassung**, s.26.
[650] **Politische Verfassung**, Instruction für Lehrer der Hauptschulen, s.42-43.
[651] **Politische Verfassung**, Instruction für Lehrer der Hauptschulen, s.43.
[652] **Politische Verfassung**, s.14.

Tablo 22: Öğretmen– ve Dengi Okulların 4.Sınıfının Ders Müfredatı[653]

Derslerin adı	1.sınıf	2.sınıf
Din dersi	X	X
Hesaplama	X	X
Güzel Yazı	X	X
Dil Eğitimi	X	X
Dikte Yazma	X	X
Kompozisyon Yazma	X	X
Mimarlık	X	X
Resim	X	X
Kolay anlaşılan Geometri	X	
Avusturya Monarşisinin Coğrafyası	X	
Stereometrie		X
Mekanik		X
Güzel Okuma		X
Biyoloji		X
Doğa Felsefesi		X
Yabancı Devletlerin Coğrafyası		X
Sanatçıların İhtiyaçlarına Göre Dünyanın bölümleri		X
Esnafların Özelliklerinin ve İsimlerinin Yazıldığı bir Şema		X

Viyana'daki öğretmen okullarında veya da örnek ortaokullarda görüldüğü üzere 3.sınıftan sonra derslerin artması, beraberinde daha fazla öğretmen ve öğretmenlerden sorumlu olacak kaliteli idareci ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bir öğretmenin hastalık durumunda derslerin aksamaması için geçici bir öğretmen hasta olanın yerine görevlendirilmiştir.[654]

Öğretmen okulları, meslek okulları ve Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki dini-pedagojik dersler ***"geistliche Präparanden"*** olarak adlandırılan ruhban sınıfının ders hazırlayıcılarına bağlı olmuş ve bu okullarda iki din adamı görevlendirilmiştir. Zikrolunan okullarda derslerin hangi yöntemler kullanılarak verilmesi gerektiği hususu da 1806 yılı yasalarında açıkca şu maddelerle belirtilmiştir:[655]

a)Din dersleri talimatlara göre öğretilmelidir

b)Okuma ve yazmayı tamamlayabilmek için çok fazla alıştırma yapmak gerekir

[653] **Politische Verfassung**, s.17.
[654] **Politische Verfassung**, s.26-27.
[655] **Politische Verfassung**, s.17-18.

c)Hesaplama; akıllıca verilen ödevlerden ve hesaplama şekillerinden uzak düşünülemez, aksi takdirde akıldan hesap veya da rakam olmaksızın sayıların ezber hesabı doğru yapılamaz. 3. sınıfta sayılarda dört işlem ve kesirli sayılara bağlantılı olarak basit üç işlemle sınırlandırılması ve burada da büyük bir beceri sağlanması gerekir. Bileşik ve zor hesaplı işlemler de 2 yıldan oluşan 4.sınıfa bırakılmalıdır.

d) Almanca dersi, felsefi analiz ve konuşma bölümlerine boğulmadan basit etimolojik çerçevede öğretilmesi gerekir. Bu sayede çocuklar yazmada doğru bir şekilde alıştırma yaparlar.

Öğretmen okulu ve dengi okullarda kullanılacak öğretim yöntemi de aslında ilkokullardaki yöntemle benzerlik göstermektedir. Her iki okul çeşidinde de anlatılanların hem beyne hem de kalbe hitap etmesi oldukça önemli görülmüştür. Ancak ortaokul ve öğretmen okulunda verilen derslerin mevcut bilgilerle açıklanarak verilmesine, koordineli bir şekilde düzenlenilmesine, derslerin öğrencilere özgüven kazandırmasına ve öğrencilerin kendilerini ifade edebilmeleri için büyük bir hareket özgürlüğü tanınması gerektiğine özellikle değinilmiştir. Avusturya yönetimi, eğitimin çocuklara özgüven kazandırmasına ve öğretilenleri yaşamları boyunca kullanmaları için çaba sarfedilmesine oldukça önem vermiş ve bunu da 1806 yasasına taşımıştır. Yasada bu durum; "*Sindirilmemiş her ilim her yerde az kullanılmalı, vatandaşlık yaşamında da, öğrencilikte de. İnsanların diğer insanlarla olan ilişki türlerinin birçoğu okuldan kaynaklanır ve (okul yaşamında özgüven sahibi olan)bu kişilerin yaşamlarında daha fazla sorumluluk sahibi olduğu görülür. Öğretmenlerden değil de cehaletin ya da rahatlığın zihinlerini düzenlendikleri kimseler ise kurnaz ve çalışkan bir zekâ olmadan gereksiz bir yaşamda varlıklarını sürdürürler… Bu nedenle çocuklara öğrendiklerini tetkik edebilme ve anlayabilme yetisi kazandırılmalıdır"*[656], ifadeleriyle açıklanmıştır.

Öğrencilerin öğretmen okulları, örnek ortaokulllar ve üniversite eğitimi sonunda iyi bir karneye sahip olmaları onların daha kolay iş bulması anlamına geldiğinden bu durumu fırsata çeviren bazı öğretmenler olmuş ve gazeteye verdiği reklamda öğrencilere uygun fiyatlarla ders verebileceğini açıklamıştır. İlanda;

[656] **Politische Verfassung**, s.23.

"İmparatorluk örnek okullarının 4. sınıfında öğretmen olan Johann Geschnitzer gelecek okul döneminin başlamasıyla beraber bazı erkek çocukları fiyat ve eğitim konusunda desteklemek istiyor. Ucuz ve uygun fırsatlar hakkında bilgi sahibi olmak için onun Sigmundstadl Numara 377 olan dairesine geliniz".[657] Başka bir reklamda da enstrüman çalmasını öğreten bir öğretmen kendisine öğrenci bulmak amacıyla şu şekilde bir ilan vermiştir: *"Piyano öğretimi için öğleden önce saat 10-12 arası, öğleden sonra 4 ile 5 arası uygundur. Bu defa siz en iyisini tercih edin! Michael Pritz, Messnergasse Nr:184, 1.katta".*[658]

1.2.4.1.1.4. Ticaret Okulları (Realschule)

"Realschule" adı verilen ticaret okulları, 1770 yılında Maria Theresia döneminde kurulan ***"Realakademie"*** okullarının biraz daha geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.[659] Realschule'de öğretilecek olan meslek dalları, ülkenin ihtiyacı olan alanlara göre ayarlanmış ve buna uygun olarak da yüksek sanatlar, ticaret, kambiyo, tarım ve muhasebe bölümleri açılmıştır.[660] Eğitimin ücretli olduğu bu okullar, ülkenin her yerinden ziyade Viyana, Krakau ve Prag gibi başkentlerde açılmıştır.[661] Ortaokul- lise arası düzeyde olan Realschule okullarının birçok bölge tarafından talep edildiğini 1806 yasasında geçen şu hüküm ortaya koymaktadır: "... *Bazı bölgelerde sadece Realschule(ortaokullar) kurulmuştur ve ancak her yerde istenmesine ve ihtiyaç olunmasına rağmen bu okulların kuruluşu hemen gerçekleşemez. Bunun sebebi ise gerekli maliyetin çok ve okula gidecek sayının az olmasıdır".*[662]

Realschule okullarında eğitim; ***"Genel eğitim"*** adı verilen bütün öğrencilerin öğrenmesi gereken bilgilerden ve ***"Özel eğitim"*** denilen mesleki eğitimden oluşmakta ve eğitim süresi de toplamda üç yıl sürmektedir. Okulda görülen dersler aşağıdaki tabloda yasada belirtildiği üzere derlenerek verilmiştir.

---

[657] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**7 September 1816 Samstag, Nr.144.
[658] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 12 September 1816 Donnerstag, Nr. 147.
[659] Wenzel Gustav Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde oder systematische Darstellung**, Band I/I, Wien 1807, s.270.
[660] **Politische Verfassung**, s.14-15.
[661] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…**, s.270.
[662] **Politische Verfassung**, s.16.

Tablo 23: Realschule Okulunun Müfredatı[663]

Genel eğitimde verilen dersler	Özel eğitimde verilen dersler
Din Dersi	**Esnaf veya tüccar olmak için verilen dersler** • Ticaret ilmi • Poliçe hukuku
Güzel Okuma	
Güzel ve Doğru Yazma	
Hesaplama	
Farklı Çeşitlerde Kompozisyon ve Metin Yazımı	**Maliyeci ve çiftçi olmak için** • Fen Bilimleri • Doğa Tarihi • Her iki tür için de Muhasebe ilmi
Coğrafya	
Tarih	**Yüksek mertebeli bir sanatçı olmak için** • Matematik • Sanat Tarihi • Kimya
	Dil eğitimi, bazı bölümler için gerekli görülmüş, **Fransızca, İtalyanca ve İngilizce** dilleri öğretilmiştir

Görüldüğü üzere bahsi geçen okullarda eğitim süresi genel eğitimin verildiği ve özel eğitimin verildiği yıl olarak düşünülmüş ve orta eğitimden sonra toplam eğitim süresinin 2 yıl olması uygun görülmüştür.

Ticaret okullarındaki öğretim yönteminde; terimlerin açıklanması, farklı alıştırma tekniklerinin uygulanması ve öğrencilerin asil duygularını uyandırmak için bazı yöntemlerin denenmesi oldukça önemli görülmüştür. Din eğitiminin yanı sıra daha önce soylu çocukları için verilen yabancı dil eğitimininin de burada verilmesi, bu okullara olan talebin nedenlerinden biri olsa gerektir. Ayrıca Latince ve Felsefe dersleri de müfredatta tam olarak belirtilmese de yasanın sonraki bölümlerinde bu derslerin de verilmesi gerektiğine değinilmiştir.[664]

Ticaret okullarında tavsiye edilen yöntem şu şekildedir: *"Doğru yazma ve Dil eğitimi temel kurallarına göre geliştirilmeli ve konuşma bölümlerindeki kısımları tam olarak belirlemek için felsefik bir anlatımdan kaçınmalıdır. Felsefe öğrenenler, mantıktan çıkarım yaptıklarından bu durum öğrencilere büyük bir fayda sağlar. Hesaplama ise yaygın uygulamanın yanında temel kurallara indirilir. Diğer konular*

[663] **Politische Verfassung**, s.19.
[664] **Politische Verfassung**, s.24.

ise öğrencilerin durumuna göre belirlenir ve onların gelecekteki uğraşlarına göre verilir".[665]

Ticaret okulları için bir müdür, bir din adamı ve 5 tane de farklı branşlarda öğretmen görevlendirilmiş ve müdürün; Almanca, Teknik Kurallar, Sanat Tarihi, birinci öğretmenin; Güzel Yazma Sanatı'nı (Kaligrafi) ve Pratik İmla Kurallarını, ikincinin; Hesaplama ve Matematik'i, üçüncünün; Coğrafya ve Doğa Tarihi'ni, dördüncünün; Fen Bilimleri ve Kimya'yı, beşinci öğretmenin ise; Muhasebe ve Ticaret Tarihi'ni öğretmesi kararlaştırılmıştır.[666] Ayrıca bir dil öğretmeninin de belirli zamanlarda Fransızca, İtalyanca ve İngilizce dersleri için okula gelmesi de uygun görülmüştür.

Ortaokullarda öğretmen olabilmek için iyi bir karne yeterli olurken, ticaret okullarında öğretmen olabilmek için öğretmen veya örnek ortaokullardan çok iyi bir karne ile mezun olma şartı koşulmuştur. Karnesini alan bir öğretmen adayı, şayet söz konusu okullarda görev yapmak istiyorsa karnesi ile birlikte yeteneklerini gösteren bir belge ve dilekçe ile Kardinaller Kuruluna veya da bu kuruma iletmesi üzere valiliklere müracaatlarını yapmıştır. Müracaatların sonunda ***"Conkursprüfung"***[667] adı verilen yazılı ve sözlü bir sınavdan sonra öğretmen alımı yapılmıştır.[668] Sınavda başarılı olanlara Kardinaller Kurulu tarafından atanma belgesi verilmiş ve öğretmen adayları aldıkları bu belgeyi de belirli bir zaman diliminde üst sorumluya giderek kayıt yaptırmışlar ve sisteme dâhil olmuşlardır. Ticaret okullarındaki öğretmenlerin derslerini mutlaka ***"Yöntemler Kitabı"*** na uygun olarak yapmaları istenmiş ve ayrıca

---

[665] **Politische Verfassung**, s.24.

[666] **Politische Verfassung**, s.27.

[667] "Conkursprüfung" sadece ticaret okullarında öğretmen alımı için yapılmamış ve liselerin "elementarklasse" adı verilen hazırlık sınıflarına öğretmen alımı için de yapılmıştır. Örneğin; Görz bölgesindeki lise için alınacak birinci öğretmen (müdür) yıllık 600 florin, ikinci öğretmen 400 florin (din öğretmeni) ve diğer öğretmenler için ise 100 florin verilmesi uygun görülmüş ve belirlenen bu maaşa göre alınacak öğretmenlerin 20 Ocak 1817 tarihine kadar valiliklere dilekçe ile müracaat etmeleri istenmiştir. Adayların Almanca bilgilerinin yanı sıra, belirlenen pozisyonlar için aranan özelliklere sahip olup olmadıkları da verilen belgelerle ortaya konmaya çalışılmış ve uygun görülen adaylar 20 Ocak 1817 tarihinde Landbach ve Görz liselerinde gerçekleşecek olan öngörüşmeye çağrılmışlardır. Adaylar, öngörüşmede öğretmen eksiği olan okulun müdürü ile bir görüşme gerçekleştirmişler ve Almanca bilgilerini, diğer yeteneklerini ona tekrardan ispat etmişlerdir. Yapılan bu öngörüşme, yazılı ve sözlüden oluşan "Conkursprüfung"da adayların lehine olmuş ve belirlenen bir tarihte de bu sınava çağrılmışlardır. (Açıklama ve verilen örnek için bkz. **Steyermärkische Intelligenz-Blätter der…,** 28 September 1816 Samstag, Nr. 203).

[668] **Politische Verfassung**, Instruction für Lehrer der Realschulen, s.49.

müdürün[669] ve öğretmenlerin aylık toplantılar yaparak okulun ve öğrencilerin durumları hakkında istişareler yapmaları mecburi kılınmıştır. Müdürün bu toplantılarda öğretmenlerin çizelgelerine ve onun davranışlarına da dikkat etmesi gerekmektedir.

Realschule okulları, Politeknik okulların açılmasından sonra bu okulun hazırlık sınıfları olarak görülmüş ve hazırlık sınıfının da iki sınıftan oluşmasına karar verilmiştir.[670] İlk yenileşme döneminde imparatorluk içinde açılan Realschule okulları aşağıda tablo halinde genel özellikleri ile birlikte belirtilmiştir.

[669] 1806 yasasında ortaokul, ticaret okulu, öğretmen okulu örnek ortaokulların müdürleri için de bazı talimatlar verilmiştir. Talimatlara göre; Müdürün en başarılı öğretmenler arasından seçilmiş ve atama belgesini de mutlaka eyalet yönetiminden almış olması gerekmektedir. Okulun düzeninden ve nizamından sorumlu tutulan müdürler, her dönem başında yeni gelen öğrencilerle bir araya gelip onlara kuralları bildirmek, öğrencilerin devamsızlık durumunda ailelerini bilgilendirmek, derslerin kurallara uygun işlenip işlenmediğini kontrol etmek, ciddi suçların soruşturulmasını ve cezalandırılmasını yapmak, taşrada ise papazdan, Bölge Okul Sorumluluğunun olduğu yerlerde Bölge Okul Sorumlusu'ndan emir ve yetki almak, okul ücretlerini taşrada belediye, şehirlerde ise İlçe veya İl Okul Sorumlusu'na verilip verilmediğinin takibini yapmak, okul için gerekli araç ve gereçlerde taşrada belediyeye, şehirlerde Bölge Okul Sorumlusu'na müracaat etmek, dönem sonu sınavlarını yapmak, öğretmenle birlikte karne düzenlemek ve burs alacak öğrencileri belirlemekle yükümlü kılınmıştır. (Bkz. **Politische Verfassung**, Instruction für Directoren der Haupt-der Normal- und Realschulen, s.53- 59.

[670] **Österreichische Blaetter für Literatur und Kunst**, Nr.I, III. Jahrgang , Wien, 1 Ocak 1846, s.922.

Tablo 24: İmparatorluktaki Realschule Okulları[671]

OKULUN ADI	KURULDUĞU YIL	GENEL VEYA KARAKTERİSTİK ÖZELLİĞİ
Wiener St.Anna-Realschule	1805	-Birçok ticaret okuluna öncülük etmiş ve okulun müfredatı her yerde uygulanmıştır. -1770 yılında Georg Fischer tarafından kurulan "k.k.Realhandlungsakademie"nin yerine kurulmuş ve "Realschule zu St.Anna" ismini almıştır.
Realchule in Lemberg	7 Kasım 1817	-Galiçya'daki ilk ticaret okuludur. -İtalyanca, Fransızca ve Polence dersleri verilmiştir.
Realschule in Brody	2 Şubat 1818	-Doğu Galiçya'daki Brody şehrinde imparatorluk tarafından verilen izinle Yahudi toplumu tarafından kurulan bu okul, iki sınıftan oluşmuştur. -Eğitim dili Almanca'dır.
Die Realschule in Zeng	1809	-Gemicilik ve ticaret ağırlıklı eğitim verilmiştir.
Realschule zu Caranfebes in der Militaergraenze	1 Kasım 1811	-Eğitim süresi 3 yıldır
Realschule zu Brünn	1811	-Wiener-Realschule okulunun planı ve müfredatı örnek alınmıştır.
Realschule zu Triest	1816'da açılmış, 1817'de ise eğitim-öğretime başlamıştır.	-Wiener-Realschule okulunun planı ve müfredatı örnek alınmıştır.
Realschulen zu Reichenberg und Rakonitz	1817	-Bohemya'da açılan ilk ticaret okullarıdır. - Praglı Prens başpiskopos Wenzel Leopold Ritter von Clumszansky tarafından 140.000 fl. bu okulların kurulması için bağışlanmıştır.

Ticaret okullarından mezun olan öğrencilerin bir kısmı bölge esnafının yanında, diğer kısmı da başarı listesine göre ilçelere veya merkezlere gönderilerek istihdam edilmiştir.

1.2.4.1.2. Eğitim Kurumlarının Hiyerarşisi

1806 yasalarında Alman okullarının alt ve üst kademelerdeki okullarla ilişkisine ve bunların birbiriyle olan hiyerarşik yapısına da değinilmiştir. Yasanın altıncı bölümünde ***"Verbindung der deutschen Schulen unter sich, und mit den***

[671] Bu tablo hazırlanırken yararlanılan kaynaklar için bkz.Henryk Ditchen, **Die Politechnika Lwowska in Lemberg. Geschichte einer Technischen Hochschule im multinationalen Umfeld**, Berlin 2015; Heinrich A., **Handels- und Gewerbe- Adressenbuch für die k.k. Reichshauptstadt- und Residenzstadt Wien und die angrenzenden Ortschaften mit alphabetisch-geordnetem Namens-Register**, 20. Jahrgang, Wien 1863; Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.167 f.

höhern Lehranstalten" başlığı altında verilen bu husus, köylerde temel eğitimini almış ve sonrasında hangi okula gideceğini merak eden öğrenciler için oldukça aydınlatıcı ve yol gösterici olmuştur. Alman eğitim kurumlarının amacına tam anlamıyla ulaşabilmesi için okulların alt ve üst derecesindeki kurumlarla tam bir ilişki içinde olması gerekliliği de ayrıca vurgulanmıştır. [672] Kurumların hiyerarşisinin belirlenmesi öğrencilerin yanı sıra yeni eğitim sistemini anlamaya çalışan tüm eğitim teşkilatı mensupları için de faydalı olmuştur.

Yasada mevcut bulunan; *"köylerde veya şehirlerde temel eğitimini alan öğrenciler ortaokulların 3. sınıfına geçiş yapacak ve buradaki eğitimini tamamladıktan sonra da liseye (Gymnasium) gitmek isteyen liseye gidebilecek, ancak öğrenci liseye gitmek için küçükse bu durumda ortaokulun 4.sınıfına geçiş yapacak"*[673], ifadesiyle temel eğitimden sonra nasıl bir yol izleneceği açıkca belirtilmiştir. Evlerde özel eğitim alanların ise; önce ortaokulun 4.sınıfına gitmesi ve en az bir yıl örgün eğitim içinde olması, buradan mezun olduktan sonra liseye veya meslek okullarına gitmesi uygun görülmüştür.[674]

Ortaokuldan başarı ile mezun olanların önüne üç seçenek sunulmuş ve öğrenciler kendi tercihlerine göre ya liseye ya da meslek okullarına gitmişler veya da yönetim tarafından en alt seviyeden ticari hayata atılmaları uygun görülmüştür. Öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi de yasaya göre bir nizama bağlanmıştır. Gördükleri derslerden sınav olduktan sonra, *"Okulun ve öğrencilerin denetimini ve idaresini elinde bulunduran din görevlisinden alınmış ve öğrencinin bir üst sınıfa geçecek kadar dini bilgisinin olduğunu gösteren bir belge olmaksızın üst sınıfa geçiş yapılamaz"*[675] ifadesi, üst sınıflara geçişin sınavdan sonra verilen bir icazetname ile mümkün olacağını göstermiştir. Karnelerin tam ve doğru olup olmadığından öğretmen ve din görevlisi bölge sorumlusuna, bölge sorumlusu da Konsistorium'a karşı sorumlu olduğundan karneler mevzusunda son derece dikkatli olunması emredilmiştir.[676]

[672] **Politische Verfassung**, s.28.
[673] **Politische Verfassung**, s.28.
[674] **Politische Verfassung**, s.28.
[675] **Politische Verfassung**, s.29.
[676] **Politische Verfassung**, s.29.

Orta eğitimini tamamlayan öğrencilerin bir üst okula gitmesinde bazı sorunlar yaşandığını bu kurumlardaki öğretmenlere verilen talimatlardan anlamak mümkündür. Talimatta;*"bu kurumdaki öğretmenler, alt kurumlardan gelen öğrencilerin veya da bunlardan birinin iyi bir karne getirmelerine rağmen karnede yer alan dersleri görmediğini veya yeterli derecede iyi olmadığını fark ederse, böyle ağır bir sorumluluğu üzerine almasınlar. Yasaya uygun olarak ortaokulda ise kendi müdürüne, lisede ise kendi bölgesinin eğitim sorumlusuna bildirsin. Durumun doğruluğunun ispat edilmesi için öğrencilerin sınavlardaki cevapları ve çalışmaları ona daha önce verilen karne ile karşılaştırılsın. Eğer bu hususta bir şikâyet söz konusu olursa, başmüfettişe veya kendi müdürüne yönlendirmeli. Bir sonraki adım ise bir alt kurumun yöneticisi ile yapılacak (durumu aydınlatması için) dostça bir görüşmedir. Ancak buradan da herhangi bir sonuç alınamazsa üst kuruma durumu bildirmelidir"*[677] ifadeleri geçmiştir. Ancak yaşanan sorunların sadece öğrenci kaynaklı olmadığı, bazı öğretmenlerin de yeni öğretim yöntemlerine uymadığından öğrencilerin başarısız olduğu şu madde ile açıklık kazanmaktadır:*"Tecrübeler bize öğretti ki, bazı öğretmenler kendi derslerini oldukça uzun anlatarak dersi geçiştirmekte ve okul dönemi sonuna kadar okul kitaplarını bitirmemektedirler. Bundan dolayı, her öğretmen bir ay boyunca neler yapacağını bir taslak halinde hazırlamalıdır. İyi bir öğretmen hazırladığı taslakta önemli olan konularla önemsiz olanların farkını ortaya koymalı ve öğrencilerinin anlama potansiyellerini de göz önünde bulundurmalıdır. Bir derste bu iki önemli hususun yerine getirilmesi her defasında kararın ne kadar doğru olduğunu belirtecektir".*[678] Görüldüğü üzere, öğretmenlerin bazılarının görevini hakkıyla yapmaması, bir üst sınıfa veya okula geçen öğrencilerin daha öncede bahsedildiği üzere yeni okullarında zorluklar yaşamasına sebep olmuştur. Devlet, yukarıda bahsedilen hususların yerine getirilmesini oldukça önemli görmüş ve temel eğitimin kalifiye olmasının sonucunda yüksek okullara giden öğrencilerin ülke için önemli bir kazanım olduğunu da ayrıca ifade etmiştir.

Öğrencilerin tembelliği ve derslere duyduğu ilgisizlik de eğitimde iyileştirilmesi gereken hususlardan biri olmuş ve yasada onlar için de bazı tavsiyeler

[677] **Politische Verfassung**, s.30.
[678] **Politische Verfassung**, s.31.

verilmiştir: *"Öğrenciler sınavlarda kendilerine sorulacak olan konuları biriktirmesinler ve her sınıftaki öğrenciler kendilerine verilen dersleri zamanında çalışsınlar ve sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirsinler. Ancak bir üst derecedeki okullar, hazırlıksız olan öğrencileri kurumun eksikliğinden dolayı sorumlu tutamaz"*.[679]

1.2.4.1.3. Okul Takvimi

1806 yasalarının yedinci bölümü; okul zamanının başlangıcı, okulun eğitim verdiği günler ve saatler, tatiller, yarıyıl sınavları ve sene sonunda verilen okul karneleri ile ilgilidir. Yasaya göre; lise, öğretmen okulu, ülkede bulunan bütün ortaokullarda ve başkentteki diğer okullarda eğitim-öğretimin Kasım ayında başlamasına karar verilmiştir.[680] Ülkede bulunan ilkokullarda ise okul zamanının başlaması güz tatiline bağlı olduğu ifade edilmiş ve her bölgenin şartlarının farklı olması bu duruma sebep olarak gösterilmiştir.[681]

Bütün Alman okullarındaki derslerin gün içinde dağılımı öğleden sonra ve öğleden önce olmak üzere ayarlanmış ve bunların 2 saat öğleden önce 2 saat öğleden sonra olmasına karar verilmiştir.[682] Ancak ortaokulların 4.sınıflarında resim dersinin olması nedeniyle derslerin uzatılması ve gün içinde toplam 6 saat ders görülmesi zorunluluğu ayrıca ifade edilmiştir. Meslek okullarına ve ortaokullara giden öğrencilerin yaşlarının büyük olması, onların derslerinin uzatılmasında bir sakınca olmadığının nedeni olarak görülmüştür.

1806 yasası, taşrada veya kırsal alandaki eğitim zamanlarını da şu şekilde açıklamıştır:

> *"Taşradaki öğrenciler yarım gün okula gittiğinden, günlük ders saati 5 saat olarak belirlenmiştir. Kış döneminde; öğleden önce 2 saat küçüklere, öğleden sonra 3 saat büyüklere, yaz döneminde ise; 3 saat öğleden önce büyüklere, 2 saat de öğleden sonra küçüklere ders verilmelidir. Bölge Okul Sorumlusu, yaz mevsiminde büyüklerin*

[679] **Politische Verfassung**, s.29.
[680] **Politische Verfassung**, s.33-34.
[681] **Politische Verfassung**, s. 34.
[682] **Politische Verfassung**, s. 34.

çalışmasını gerektiren bir durum varsa yaz dönemi uygulamasını değiştirme hakkına sahiptir ve böylelikle büyük çocuklar öğleden önce 2 saat, küçükler ise öğleden sonra 3 saat ders görmelidirler. Ayrıca çocukların okula gelmemelerini engellemek için, okulun günlük başlama zamanı çevre şartlarına ve farklılıklara göre erken veya da daha geç saatlere konulabilir. Birkaç kulübenin bulunduğu dağlık alanlarda çocukların okula gelmesi sakıncalı olduğundan onların hayvanlarını otlaktan evlerine götürdükleri zaman eğitim zamanı olarak seçilebilir".[683]

Yasada ayrıca, öğretmen okullarında ve ortaokullarda; Perşembe günü öğleden sonra, meslek okullarında; Perşembe günü tüm gün, geriye kalan diğer okullarda ise; Çarşamba öğleden sonra ve Cumartesi günü ve bunların haricinde o hafta resmi tatil veya bayram varsa o günlerde tatil olarak kabul edilmesine karar verilmiştir.[684]

Pazar günü, Katolik dünyasında ibadet günü olarak kabul edildiğinden bütün okullar o gün tatil edilmiştir. Yönetim tarafından belirlenen resmi tatil günleri ve haftalık tatillerin haricinde *"Charwoche"*[685], *"Markus- Tage"*[686] ve *"Bitt-tage"*[687]

---

[683] **Politische Verfassung**, s. 34-35.

[684] **Politische Verfassung**, s. 35-36.

[685] Charwoche: Büyük veya kutsal bir hafta olarak da anılan Charwoche, "Trauerwoche" (yas haftası) olarak da zikredilmiştir. Paskalya bayramından önceki Pazar, Pazartesi ve Salı gününü içine kapsayan ve sonrasında Paskalya bayramının gerçekleştiği haftadır. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarmığa gerilerek öldürülmesinin, daha doğrusu onlar için kurban edilmesinin karşılığında bahsedilen üç günde oruç tutarak İsa'nın hem mahşer anında hem de ebedi gökyüzü âleminde kendilerine şefaatçi olacağına inanırlar. Onlara göre; İsa'nın acı çekmesi, ölümü ve tekrardan dirilmesi de "Charwoche" günlerinde olacak ve Paskalya Bayramında sunulan ikramlarla onun gelişi kutlanacaktır. Ayrıca bu üç günde kilise tarafından tavsiye edilen duaların ve kilise ziyaretlerinin de gerçekleşmesi gerekmektedir. (Bkz. Wolfgang Eduard Pauker, **Lehrbuch der katholischen Liturgik für österreichischen Mittelschulen,** Wien 1905, s.111-112. Charwoche zamanında okunması gereken dualar için bkz. Kaspar Anton von Mastiaux, Johann Michael Sailer, **Die heilige Charwoche nach dem Ritus der römisch-katholischen Kirche**, *hrsg: Der deutschen Bürger- Congregation zu München*, München 1818, s. VII).

[686] **"Markus-Tage":** Aziz "Gregor dem Grossen" (Büyük Gregor) tarafından uygulamaya konulan Markus günü, Roma'da hüküm süren insanların ve hayvanların arasında hızla yayılan veba hastalığı sırasında insanların "Tanrım yardım et! Esneyenlerin ağızlarını haç ile kutsa, çünkü bu daha önceleri bundan daha iyi bir etki yaptı" diye dua etmelerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Vebaya karşı yapılan bu duada Aziz Gregor öncülük yapmış ve Kutsal Meryem'in resmini taşıyarak, hastalığın bir an önce bitmesi niyazında bulunmuştur. İnanca göre yapılan bu duayı melekler, göklerin kraliçesi olarak isimlendirilen Kutsal Meryem'e ulaştırmıştır.

[687] **"Bitt-tage":** "Yakarma günü" olarak da adlandırılan bu günde Hıristiyanlar Allah'tan kendilerini vebadan, açlıktan, savaştan ve depremden korumaları için duada bulunmuşlardır. Bu dini ritüel ilk kez

gibi kutsal günlerde de okulun tatil edilmesi ve eğitim-öğretime ara verilmesi uygun görülmüştür.[688]

Yukarıda zikredilen tatillerin ve bayramların haricinde, okullar eğitim-öğretimlerine devam etmiş ve öğretmenin iptal edilen tatil günlerindeki dersini daha sonra yapması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.[689]

1806 yılı yasalarına göre; 3 Kasım'da ortaokullarda, meslek okullarında ve kız okullarında başlayan eğitim-öğretimin 21 Eylül'e kadar devam etmesi ve uzun okul tatilinin bu tarihten sonra başlayıp yeni okul dönemi başlayıncaya kadar sürmesine karar verilmiştir. Yaklaşık olarak 12 güne tekabül eden bu zaman diliminde dersler okul öğretmeni tarafından herhangi bir sebepten ötürü devam ettirilirse, din görevlisinin de eğitim-öğretime ara vermeden din dersi vermek zorunda olacağı da ayrıca belirtilmiştir.

Okulların taşrada tatil olma durumu ise; bölge halkının uğraşlarının çeşidine göre olması kararlaştırılmıştır. Tarlaların ekimi ve hasadının yanı sıra bağbozumu zamanlarında okullar tatil edilmiş, ancak bu tatilin 5 haftayı geçmemesi de önemle duyurulmuştur.[690] Tatilin ne zaman başlayıp ne zaman biteceği hususuna da taşranın okul deneticisi ve idarecesi olan taşra papazı ve onun yanısıra taşra yargıcı, yerel okul müfettişi ve öğretmenin istişare etmelerinin sonucunda karar vermeleri uygun bulunmuştur. 5 haftalık tatilin, *"Hasat tatili"* ve *"Güz tatili"* olarak ikiye ayrılması ve ilk tatilin 14 gün diğerinin ise 3 hafta olması gerektiği de aynı maddede belirtilmiştir. Şayet bir bölge bağcılık ile ilgilenilmiyorsa, orada otların kurutulması ve yulafların hasatı için 3 haftalık tatilin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Viyanalı Piskopos Aziz Namertus tarafından Fransa'da gerçekleştirilmiş, daha sonra bütün kiliselerde uygulanmaya başlanmıştır. 3 gün süren Bitt-Tage aynı zamanda İsa'nın göğe yükselmesinin (Christi Himmelfahrt) kutlama gününe hazırlık mahiyetindedir. Bu günlerde kilisede ayin yapılması ve dualar kitabından dua okunması, bütün kutsal kişiler hakkında konuşulması uygun görülmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. R.P. Goffine, **Christkatholisches neu eingerichtetes, verbessertes, nach dem Römischen Meßbuche berichtigtes, und merklich vermehrtes Unterrichtungsbuch, oder kurze Auslegung aller Sonn- und Festtäglichen Episteln und Evangelien, sammt daraus gezogenen Glaubens- und Sittenlehren; nebst einer deutlichen Erklärung der Kirchenceremonien und beygefügter Leidensgeschichte Jesu. Vom ersten Sonntage des Advents bis zum zehnten Sonntage nach Pfingsten**, Augsbug 1786, Band I, s.334-335).

[688] **Politische Verfassung**, s. 36.

[689] **Hofsdekret, 14 August 1784.**

[690] **Politische Verfassung**, s.37

1.2.4.1.4. Eğitim Teşkilatı

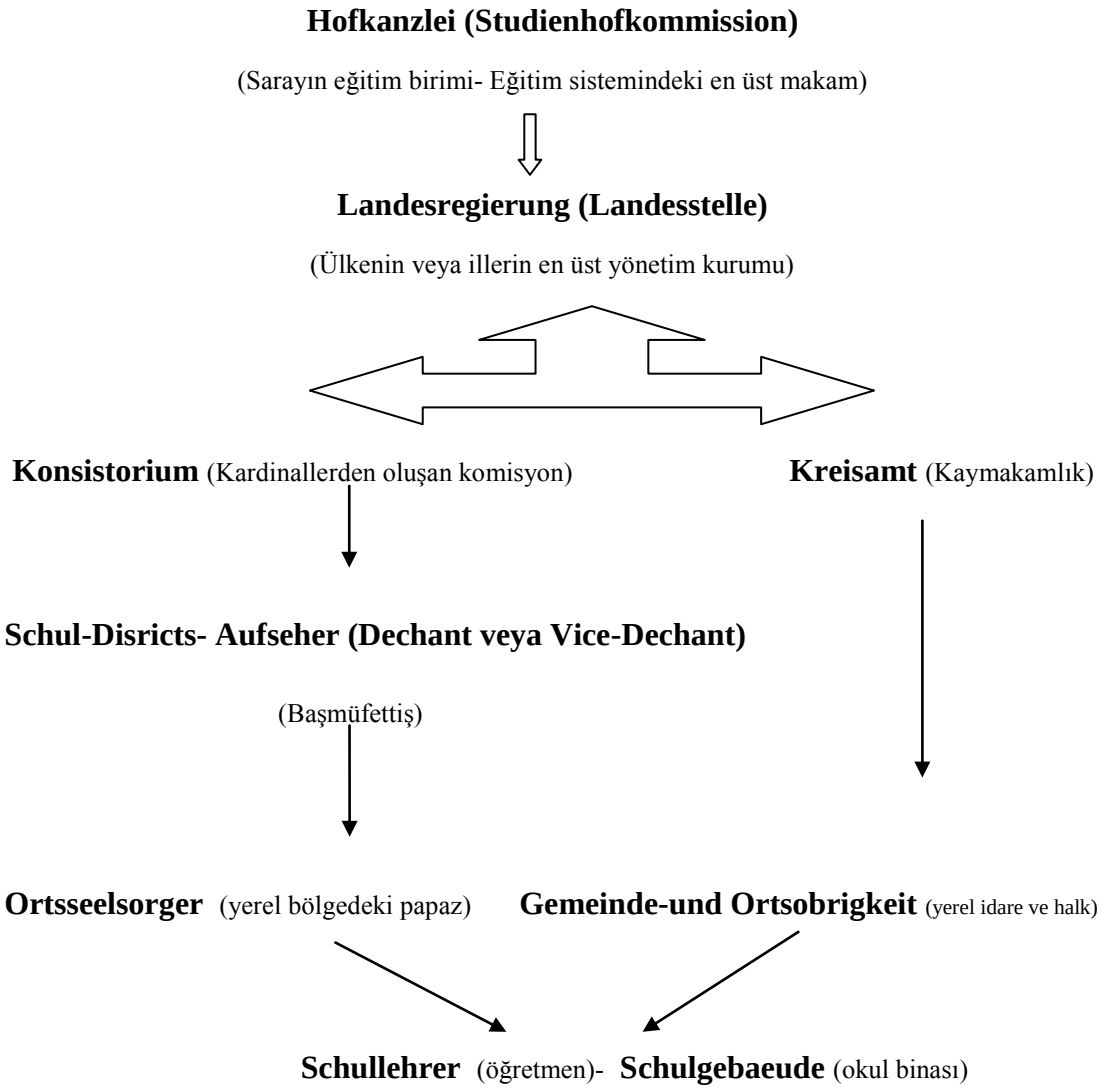
1.2.4.1.4.1. İdarî ve Teftiş Personeli

Avusturya yönetimi, eğitim sistemini daha iyi idare edebilmek ve denetlemek amacıyla ülkeyi piskoposluk bölgelerine ayırmış ve her piskoposluk eyaletine de eğitim ve dini alanlarda oldukça iyi olan kişilerden oluşan bir Kardinaller Kurulu (Konsistorium) kurmuştur. Kurul, eyaletindeki işlerin takibini yapması amacıyla bugünkü İl Milli Eğitim Müdürüne tekabül eden, eğitim ve dini alanlarda uzman ve ruhban sınıfından olan bir başmüfettiş (Schul-Disricts- Aufseher) görevlendirmiş ve ona yardımcı olacak diğer personeli de ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.[691] Ancak başta kuruldaki yetkililer olmak üzere bütün eğitim teşkilatı mensupları, mümkünse göreve başladığı ilk gün, değilse ilk 6 ay içinde bir defalığa mahsus el yazısı ile yazılmış bir yemin belgesi yazarak ilgili kuruma vermeleri zorunlu kılmıştır. *"Eğitim mensupları edilen bu yeminle gizli bir teşkilata veya tarikata ne yurt içinde ne de yurt dışında katılmayacaklar, şayet böyle bir durum gerçekleşirse hemen görevden çıkarılacaklar ve gelecekte de bunlardan ötürü hiçbir bahaneyle kabul edilmeyecekler"*[692] cümlesinden anlaşıldığı üzere devlet, Fransız İhtilali'nden sonra bazı kimselerin ulusal düşünce adı altında örgütlenmesinden endişe etmektedir. Kurul üyelerinin haricindekilere ait olan yemin kâğıtları önce başmüfettişe, oradan da ilgili devlet birimine gönderilmiştir. Kuruldakiler ise yemin belgelerini eyaletlerin yönetim birimine sunmuşlardır. Yemin kâğıdına verilen önem, 1806 yılı yasasından önce 27 Nisan 1801, 24 Kasım 1801 ve 29 Aralık 1802 tarihli Saray Kararnamelerinden de anlaşılmaktadır.[693]

1806 yasasına göre okulların denetimi ve idaresinde en üst yetkili kurumdan en alt yetkili kuruma veya şahsa göre aşağıdaki sıralama takip edilmiştir:[694]

---

[691] **Politische Verfassung**, s.57.
[692] **Politische Verfassung**, s.69.
[693] **Politische Verfassung**, s.69.
[694] Okulların idari ve denetimi için yapılan şema için bkz: Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.432.

1806 yasasının *"Aufsicht und Leitung des Schulwesens"* (Okul Sisteminin Yönetimi ve Denetimi) adlı bölümünde öğretmenin sorumlu olduğu en alttaki yerel amirden başlanılmış ve onun kim olacağı hususu şu madde ile açıklık kazanmıştır: *"Bütün Trivial okulların ve şehirlerde bulunan bütün ortaokulların denetimi* ***o bölgenin papazına*** *bırakılmıştır. Çünkü din dersi, ilköğretimin temelidir ve din adamları da daha önceleri ülkede genellikle bu dersleri vermişlerdir. Her yerel din görevlisi (bölge papazı)* din dersi ve okul derslerinin *yanı sıra uygulanan yöntemlerden, okul öğretmenlerinin davranışlarından, öğrencilerin ahlakları ve çalışkanlıklarından, ailelerin çocuklarını okula göndermeleri ile ilgili durumlardan sorumludur. O, sorunların üzerine önemle eğilmeli ve iyileştirmede başarısız olursa*

bir üst deneticiye bildirmelidir".[695] Bahsi geçen madde ile kırsal bölgedeki ve şehirlerdeki ilkokulların ve ayrıca ortaokulların denetimi ve idaresi papaza verilmiş, öğretmen ve öğretmen yardımcısı da papaza karşı sorumlu tutulmuştur. İdarenin ve denetimin papaza bırakılmasının en önemli sebebi, ilköğretimde din dersine verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Papazın üst amiri olan "Aufseher" veya "Ortsschulaufseher" (müfettişlik) görevi, 1774- yasalarında da yer almış, ancak 1774 yasalarında müfettişler dini otorite çevrelerinden değil devletin üst düzey memurlarından seçilmiştir. 1806 yılı yasasında ise müfettişin özellikle papazlık kurumundaki mükemmel eğitimcilerden seçilmesi ve müfettişlerden birinin de ***"Dechant" (veya "Schul-Districts-Aufseher"/ Bölge Okul Sorumlusu)*** vasfıyla ilçedeki bütün okullardan sorumlu olarak eyalet yönetiminden atama belgesini alarak görevlendirileceği ifade edilmiştir.[696]

Bölge Okul Sorumlularına, daha üst bir sorumluluk verilmemeye de dikkat edilmiş, ancak mecburi görevlendirme söz konusu olursa da onları "Consistorial-Raethe"[697] (resmi danışmanlar) unvanı ile onurlandırılması ve gerekli itibarın onlara gösterilmesi mecburi kılınmıştır.[698] Ülkenin yetişmiş kalifiye dekanlarının çok fazla olmamasından dolayı dekanların görevlerini bazı yerlerde dekan vekilleri ***(Vice-Dechant)*** yürütmüştür. Dekan olabilecek özelliklere sahip ve okul meselelerinde oldukça iyi olanların seçimi ve onayı da Konsistorium[699] tarafından yapılmıştır.

---

[695] **Politische Verfassung**, s.3-4.

[696] **Politische Verfassung**, s.4.

[697] "*Consistorium- Raethe*" unvanı, vize dekanlarının ve dekanların dini kurumların üyesi olması nedeniyle hem Papa başkanlığında yapılan toplantıların temsilcisi hem de yönetim tarafından vazifelendirildiği için yönetimin veya hükümetin temsilcileri veya danışmanları olması nedeniyle verilmiştir. (Bkz: Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s.195).

[698] **Politische Verfassung**, s.4-5.

[699] **Consistorium:** Papa'nın başkanlığında yapılan ve kardinallerin de hazır bulunduğu toplantıya denmektedir. Bu toplantı 3 durumda (publice, secrete, semipublice) gerçekleşir. "Publice" adı verilen toplantılar ayda bir kez dini unvanların verilmesi, misafirlerin kabulü gibi nedenlerden dolayı düzensiz olarak yapılmaktadır. İkincisi ise belirli meseleler üzerinde görüşmek, fikir alışverişi yapmak için çağrılan belirli kardinaller ile yapılmaktadır. Üçüncüsü ise; kardinaller arasında gizli olan bir görüşmedir ve toplantı sonunda diğer insanlara meselenin veya sorunun ne kadar duyulması gerektiği bu mecliste belli olur. (Bkz: Aschbach, **Kirchenlexikon**, II, s.195).
Avusturya'da her eyalette bir Consistorium kurulmuş ve bölgesindeki raporlar da buraya iletilmiştir.

1806 yasasına göre Bölge Okul Sorumlusu'nun görevleri genel hatlarıyla şu şekilde olmuştur:[700]

- Papazı hem idareci hem de eğitimci olarak denetler.
- Öğretmenlerin ahlaki davranışlarının, okula düzenli gelip gelmediğinin ve eğitim- öğretim düzenlemelerini yerine getirip getirmediğinin kontrolünü yapar.
- İlçe'de yaşayan halkın çocuklarını yasa ile belirlenen zamanlarda okula göndermesi ve okul için gerekli olan ücreti öğretmene ödemesi hususunun kontrolünü yapar.
- İlçedeki hükümet yetkililerinin çocukların yeteneklerine uygun okullara gitmesini sağlayıp sağlamadığını ve ayrıca çocukların öğretmenlerine karşı olan tutumlarının kontrol edilip edilmediğini denetler.
- Resmi makamların okul yapımı ile ilgili çalışmalarının denetimi yapar.
- Öğretmeni ve yardımcısını denetler. Eğitim teşkilatının kendi arasında yaşadığı sorunları halletmeye çalışır.
- Konsistorium, eyalet yönetimi ve yerel yönetim (Kaymakamlık) arasında bağlantı kurar.
- Bütün denetlemelerini yapabilmesi için okullara teftişe[701] gider.

[700] **Politische Verfassung**, s.5.

[701] Bölge Okul Sorumlusu ilkokulları ve ortaokulları yılda bir kez teftişe gitmektedir. Ancak okulda mevcut bulunan bir sorun varsa bu teftişlerin sayısı artmıştır. Teftişler, her okulun içini ve dışını güzelleştirmek, okul sisteminin önündeki engelleri ortadan kaldırmak, iyi yapılan hususları teşvik etmek, öğrencileri amacına uygun ve gerçek Hıristiyan ahlakına göre eğitilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Teftişlerin ne zaman yapılacağı yasalarla belirtilmiş ve Bölge Okul Sorumluları da ya kış dönemindeki ya da yaz dönemindeki okulun sonunda teftişe çıkmışlardır. Ayrıca teftişlerin saman kesme zamanında ve bağbozumunda yapılmaması gerektiği de ayrıca belirtilmiştir. Yıllık yaptığı teftişlerde okulun müdürünün de olması gerekmektedir. Teftişin gerçekleşmesi için genel bir protokol uygulanmış ve teftişe katılacaklar isim isim listelenmiştir. Teftiş protokolü, o bölgenin papazı tarafından yasalara uygun olarak hazırlanmış ve teftişe papazın haricinde yerel idare memurları, halkı temsilen bölgenin hâkimi ve bölge okul sorumlusu davet edilmiştir. Öğretmen de öğrencilerine teftişin ne zaman olacağını ve teftiş zamanında herkesin okulda olması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca teftişe katılanları bilgilendirmek amacıyla öğrencileri tanıtan belgeleri, sınav sonuçlarını, aylık yoklama listesini, deneme yazılarını ve metinleri, girdiği derslerin, fakir öğrencilerin ve fakir öğrenciler için mevcut bulunan veya gereken kitapların listesini, okul kurallarının tutanağını, öğrencilerin notlarını, müfettişe yapılacak şikâyetleri veya tavsiyeleri ibraz etmiştir. Bölge Okul Sorumlusu'nun kendi bölgesindeki Protestan okullarını tek başına teftiş etmesi uygun görülmemiş ve sorumlunun yanına idari yönetim tarafından görevlendirilen "Kreis- Commissiar"ı alması ve din derslerinin içeriğine karışmadan sadece başta din dersi olmak üzere bütün derslerin vaktinde yapılıp yapılmadığını gözlemlemesi istenmiştir. (Bkz. **Politische Verfassung**, s.158-174). Bölge Okul Sorumlusu'nun, teftiş esnasında adil, akıllı, dikkatli, dostane olması, okul sistemini geliştirici ve eğitim personelini yüreklendirici sözler sarfetmesi, teftişe katılanlara dikkat etmesi ve bunların gerçekten faydalı

- Öğretmenlerin lojmandaki eksiklikleri, onların görevden ayrılma, emekli edilmesi ve dul kalan eşine yardım bağlanması gibi işlerle ilgilenir.
- Sorumlu olduğu bölgede ortaokul varsa burada pedagoji kursu verilmesini sağlar ve verilecek dersleri yasalara göre düzenler. Kurs sonunda adayları sınav yapar. Sınavda hem teorik hem de pratik anlamda başarılı olanları "yardımcı olarak görev yapabilir" ibaresinin yazılı olduğu ve kendisinin onaylayıp imzaladığı bir karne verir.
- Manastırları ve vakıf okullarını denetler.[702]

1806 yasası görüldüğü üzere, Bölge Okul Sorumlusu'na oldukça fazla yetki vermiş, ancak sorumlunun yaptığı kontrollerin sonuçlarını tablolar halinde not

---

olabileceğine inanması, verilen derslerin dine ve pedagojiye uygun yapılmasına öncülük etmesi gerekmektedir. (Bkz. **Politische Verfassung**, s.170).

Teftiş öncesinde her okuldan sorumlu papaz, Bölge Okul Sorumlusu'na Eylül ayı içinde Protokol listesi ile birlikte okulun teftişe hazır olduğunu bildiren bir yazı göndermiştir. Bölge Okul Sorumlusu, bütün okullardan gelen yazılara göre bir çizelge hazırlamış ve teftiş zamanlarını buna göre belirlemiştir. Hazırlanan bu liste aynı zamanda Kaymakamlık'tan gelen resmi bildirilerin okullara daha kolay ulaşmasını sağlamıştır.

1806 yasasında teftişlerin nasıl olması gerektiği şöyle açıklanmıştır: *"Teftiş, bahsedilen kişilerin ve kurumlarında hazır olduğu bir mekânda dua ile başlar ve kısa bir konuşma ile devam eder. Teftişler iki oturum şeklinde gerçekleşir ve birinci oturum başlangıç sayılır. Sorumlu; din adamının, yani papazın veya onun yardımcısının verdiği derslere tam olarak hâkim olup olmadığını anlamak için onları sınava tabii tutar. Din adamlarından sonra öğrenciler çağrılır ve bazı dini kelimelerin açıklanması istenir. Daha sonra öğretmene ve yardımcılara da sorular sorulur. İkinci oturumda ise yine dini bilgilerden sınav yapılır, belirli bir kısım okunur ve onun üzerine sorular sorulur. Ayrıca okunan kısımların dikte yapılması istenir ve yazıda güzel ve doğru yazma kurallarına uyup uyulmadığına dikkat edilir. Yapılan bütün sınavlar, öğrencilerin öğrendikleri konular üzerinden yapılır. Çocuklar sorumlu tarafından iyi, orta ve zayıf olarak derecelendirilir. Sınav sonrasında başarılı olan 6 öğrenci bursla ödüllendirilir ve bunların isimleri Kaymakamlığa bildirilir. Sorumlu, sınav esnasında din öğretmeninin, öğretmenin ve yardımcının davranışlarına da dikkat etmelidir. Ayrıca öğrenciler hususunda başarılı olan öğretmenler, din görevlileri ve aileler de övülmelidir. Ancak Sorumlu, çocukların okula gelme durumunda ailenin suçu olduğunu tespit ederse, ailenin Kaymakamlık tarafından cezalandırılmasını talep eder. Sınav sonunda papaza, yerel idare memurlarına, mahkeme üyelerine ve okul sorumlusuna öğretmenden memnun olup olmadıklarını sorar ve şayet onun hakkında şikâyetler varsa öğretmen odaya alınarak savunma yapma hakkı tanınır. Hataları az veya önemsiz ise tavsiyelerde bulunulur. Daha sonra da öğretmene ve yardımcıya papazdan herhangi bir rahatsızlık duyulup duyulmadığı sorulur, alınan cevaplar doğrultusunda tavsiyelerde veya ihtarlarda bulunulur. Teftiş, yapılan işlemlerin ve alınan kararların yüksek sesle okunmasından sonra protokolde hazır bulunan bütün kişilerin imzasıyla sona erer"*(Bkz. **Politische Verfassung**, s.164-169).

Teftiş sonucunda hazırlanan raporun Kasım ayı sonuna kadar Kardinaller Kurulu'na bildirilmesi de yasal bir zorunluluk olmuştur. Raporlarda okul çağına gelmiş ve okula giden çocukların sayısı, atanan yardımcıların ve okulların sayısı, okulların idaresi ile sorumlu papazların ve iş kararnamesine sahip öğretmenlerin isimleri de mutlaka yazılması gereken maddelerden olmuştur. (Bkz. **Politische Verfassung**, s.180).

[702] Manastırın veya tarikatın dini sorumlularının dini bilgiler konusunda yükseköğrenim yapıp yapmadığını, din dersi veren öğretmenin pedagoji ve dini ilimler hususunda yönetim tarafından onaylı bir belgesi veya da en azından 6 ay kurs gördüğünü ispatlayan bir belgesinin olup olmadığını denetler. Bu okullarda dini bilgiler dersi haftada 3, pedagoji dersi ise 2 saat olmalıdır.

tutmasını ve raporlar hazırlamasını zorunlu kılarak, verilen yetkiyi her daim kontrol altında tutmuştur.[703] Bölge Okul Sorumlusu, yılda 4 kez Kardinaller Kurulu'na göndermek zorunda olduğu raporlarda Kaymakamlık kurumunun faaliyetlerine, din dersi ve diğer derslerin durumuna, papazın davranışlarına ve okul öğretmeninin (dini kurumdan olmayan laik öğretmen) ahlaki vasıflarına yer vermiş ve yaptığı denetimler sonucunda da kendi beyanlarını raporda ayrıca belirtmiştir.[704] Konsistorium'dan çıkan karara göre hareket etmek zorunda olan Bölge Okul Sorumlusu, onların reddettiği veya onayladığı bir kararı ivedilikle yerine getirmiştir. Ancak acil meselelerde denetimcinin bilgisine göre hareket etmesine izin verilmiştir. Şayet herhangi bir yerde Bölge Okul Sorumlusu'nun çalışmaları ve davranışları beğenilmezse, eğitim teşkilatı mensuplarının sorunun durumuna göre Kaymakamlığa veya Kardinaller Kurulu'na, ancak onların da sorunların ortadan kaldırılmasında yardımcı olmadığı görülürse merkezi yönetime bildirme yetkisi 1806 yasası ile tanınmıştır.

Ülkede eğitim sisteminde iki başlılık olmasını istemeyen merkezi yönetim, ***Kreisamt*** (Kaymakamlık Kurumu) ile ***Konsistorium***'u (Pedagoji ve dini eğitimlerde uzman kardinallerden oluşan kurul) eğitim sisteminin idaresinde aynı dereceye koymuş ve sadece görevlerinin farklı olduğunu vurgulamıştır.[705] Yasaya göre, Majesteleri tarafından kurulan Konsistorium'un görevi; yeni okulların kurulması ve okul planının hazırlanması, din derslerinin ve diğer derslerin düzenlenmesi, çocukların dindar ve ibadet ehli olarak yetiştirilebilmesi için onların din dersinden korkmamalarını sağlama, papazların kontrolü[706], öğretmenin ahlaki davranışlarını denetleme, eğitim personelinin atanması ve bunların hangi dersleri vereceğini belirleme, başarılı eğitimcileri teşvik etme, ödüllendirme, başarısız ve hatalı olanları ise uyarma ve cezalandırma, okul takvimini ayarlama, okulların kız veya erkek okulu olacağını ayarlama, Bölge Okul Sorumlusu'nu terfi ettirme[707], öğretmenleri

[703] **Politische Verfassung**, s.6.
[704] **Politische Verfassung**, s.6, 179.
[705] **Politische Verfassung**, s.6.
[706] Papazların teşvik edilmesi ve gayretlendirilmesi amacıyla halk arasında dini ve vatandaşlık erdemlerini aktaran yazılı bir halk kitabı "Volkschrift" verilmiş ve içerisindeki bilgilerin okuldaki derslerde verilmesi için uygun bulunmuştur.
[707] İlçe Okul sorumlusunun terfisi İl Okul Sorumlusu (Dechant) olarak belirlenmiş ve bunun da ataması Kurul tarafından yapılmıştır. Ancak merkezi yönetim (Landesstelle) bu kimsenin bir daha ilçe okul sorumlusu olmasını isterse, İlçe Okul Sorumlusu terfi ettirilmeden eski görevine devam eder.

hatalarından dolayı meslekten uzaklaştırma, okullar için öngörülen ve yeni basılan kitapları kendi bölgesi için temin etme, bölgesindeki resmi kurumların okulların giderlerini ve öğretmenlerin maaşlarını verip vermediğini kontrol etme ve okul binalarının durumunun iyileştirilmesi için Kaymakamlık kurumu ile beraber çalışma, olarak belirtilmiştir.[708] Komisyona sunulmak istenen bütün meseleler önce baş deneticiye verilmiş ve onun arzı üzerine de kurulda görüşülmüştür. Eğer bir husus üzerinde Kurul ve baş denetici fikir ayrılığı yaşarsa her iki taraf da düşüncelerini sebepleri ile birlikte açıklayarak rapora aktarması ve daha sonra da raporun merkezi yönetime sunulması istenmiştir.

Kaymakamlık kurumu ise eğitim alanında oldukça tecrübeli, yerel halk tarafından sevilen ve Bölge Okul Sorumlusu tarafından da onaylanan bir kişiyi (Kreiskommissar- Schulortsaufseher)'ı kendisi adına yetkili kılarak okul için gerekli arsaların temini ve okul binalarının inşaası için görevlendirmiş ve ayrıca Bölge Okul Sorumlusu'nun yardım taleplerini yerine getirmesi istenmiştir.[709] Yasada bahsi geçen kişinin belirlenmesinde, bölgedeki resmi devlet kurumununun tavsiyelerinin göz önüne alınması ve üzerinde karar kılınan kimsenin bölge halkından olmasına özellikle dikkat edilmesi gerektiği de ayrıca bildirilmiştir.[710] Görevlendirilen yerel sorumlu şehirlerde valilikten, ilçelerde ise Kaymakamlık kurumundan[711] atanmasına dair olan belgeyi, *"Anstellungsdekret eines Schulortsaufsehers"*[712], ücretsiz olarak almıştır.[713]

---

[708] **Politische Verfassung**, **Instruction für Consistorien**, s.99-110, 6-7.
[709] **Politische Verfassung**, s.7.
[710] **Politische Verfassung**, s.64.
[711] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.36.
[712] Söz konusu belgede şu ifadeler bulunmaktadır: "Yerel Okul Sorumlusu'nun Atanma Kararnâmesi
*Şehir yönetimi veya imparatorluk adına yetkili Kaymakamlık, resmi makamlar tarafından tavsiye edilen ve iyi bulunan **(kişinin adı**…) yerel okul sorumlusu olarak (….**okulun adı**) Okula atamasını yapmıştır. Bu görev ona bölge mahkemesinde, hâkimin kabulü ve onayı ile okullar için belirlenen talimatları ve öğretmenlerin çıkarlarını her türlü durumda savunacağından, okula düzenli gelişleri artıracağından, okul çağındaki çocukları ve özel öğretmenleri okul öğretmeni ile birlikte her yıl rapor edeceğinden, okul harcını ödemek zorunda olmayan fakirlerin hesaptan düşerek kapanmamış para ve besin maddeleri harçlarının ödenmesinde yardımcı olacağından, ihtiyaç duyulan okul kitaplarının ve ücretsiz verileceklerin temininden ve saklanmasından, okul binasının belirlenen vasıflara göre yapımından, sınıflarının inşasından, yasalarla belirlenen ders saatlerinin ayarlanmasından, öğretmenin genel davranışlarından, yardımcıların ve öğrencilerin okulda bilgi alıp almadığından sorumlu olacağını, taahhüt etmesiyle verilmiştir. O, yasa ile belirlenen her şeyi ya gizli olarak dostça, bir sorumlu değilmiş gibi hatırlatmalı veya da bunları temin etmek için başkaları olmaksızın kendi çabasıyla yerine getirmelidir. Kesinlikle vatanseverlik ve Hıristiyan zihniyeti ile vazife görmeli ve sevgisini gençlerin refahı ve mutluluğu, okulun iyi olması için çaba harcayarak göstermelidir.*

Görevlendirilen sorumlu da; okulu sevmesi, anlayışlı ve saygın bir kişi olması, işinin ve ev sorumluluklarının öğrencilerin daha iyi olabilmesi için harcıyacağı zamana müsaade etmesi ve sorumluluğunu ücretsiz olarak yerine getirmeyi kabul etmesi gibi şartlar da aranmıştır.[714]

Resmi hüviyetli bu sorumlular protokol listesinde; taşra yargıçlarından sonra, panayır merkezlerinde ve başkent haricindeki diğer şehirlerde belediye azalarından sonra okul öğretmeni ile birlikte ilk sırada yer almışlardır.[715] Belediye meclislerinde okul ile ilgili mevzular görüşüldüğünde ve karara bağlanılması gerektiğinde sorumlunun da oyuna müracaat edilmiştir. Yerel Okul Sorumlusu'na çalışma ofisi olarak da öğrencilere en yakın olabileceği düşünülen kilisede bir yer gösterilmiştir.[716]

Yerel Okul Sorumlusu'nun en önemli görevi, halk adına okulun denetimini yapmaktır. Sorumlu söz konusu belgede de görüldüğü üzere, okul binasının, sınıfların, okul araç-gereçlerinin ve fakir öğrencilere verilen kitapların durumundan haberdar olarak bunların eksikliklerini gerekli kurumlara bildirmiştir. Ayrıca yasa ile belirlenen okul zamanını, ders saatlerini, öğretmeninin ve yardımcısının gözetimini, okul yaşına gelenlerin raporlanmasını, fakirlerin belirlenmesini, okula gelme oranının artırılmasını, öğretmene olan eğitim harçları borcunun en kısa zamanda ödenmesini sağlama, gibi vazifeler de yüklenmiştir.[717] Öğrencilerin devamsızlık nedenlerini araştırma sonucunda herhangi bir bilgi elde edemezse, durumu papaz ile görüştükten sonra aileleri yasal zorlamanın yerine getirilebilmesi için yargıca rapor etmiştir. Derslerin kurallara uygun yapılıp yapılmadığını kontrol etmek için sık sık okulu ziyaret etmesi zorunlu kılınmış ve ziyaretlerinde öğretmenin ve yardımcının ders saatlerine riayet edip etmediğinin kontrol edilmesi istenmiştir.[718] Öğrencilerin dersten nasıl ayrıldığı, derste davranışları, öğretmenin öğrencilere davranışları ve onları nasıl cezalandırdığı, okulun ve okul aletlerin temiz tutulması, öğretmenin ve öğrencilerin temiz ve bakımlı olması gibi durumların denetimi de onun

---

*Oluşacak zafiyetleri ve engelleri dikkate almalı ya kendi başına bunları ortadan kaldırmalı ya da kuruma bildirmelidir". (*Bkz. **Politische Verfassung**, 8.Form, s.64).

[713] **Politische Verfassung**, s.64.
[714] **Politische Verfassung**, s.65.
[715] **Politische Verfassung**, s.66.
[716] **Politische Verfassung**, s.66.
[717] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.37.
[718] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.38.

sorumluluğunda olmuştur.[719] Yerel sorumlu, şayet öğretmeni bahsedilen hususlarda hatalı bulursa, öncelikle papazla görüşerek öğretmeni uyarmasını istemiştir. Yerel Sorumlu, aynı zamanda din derslerinin teftişini de üstlenmiş ve bu derste papazın olumsuz davranışlarına şahit olmuşsa durumu Bölge Okul Sorumlusu'na bildirmiştir. Öğrencilerin ahlaki davranışları kazanmasında papaz ve öğretmen kadar Yerel Sorumlu da mesul tutulmuştur.[720] Çocukların kilise ayinlerine katılıp katılmadığının denetimi ve ayinlerde öğretmenin gerek koroda gerek ayinde olan vazifelerini gözlemlemek de onun görevi sayılmıştır. Fakir çocukların sayılarının tespiti ve okul ücretlerinden muaf tutulması, bununla birlikte çocuğun ailesinin fakirlik kurumuna kaydedilmesi, Yerel Okul Sorumlusu'nun bilgisi dâhilinde olmuştur.[721] Okul ücretini ödemeyen ailelerle yapılan görüşmeler de onun bilgisi dâhilinde veya şahsen katılımı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca Yerel Okul Sorumlusu, Bölge Okul Sorumlusu ile birlikte Katolik olmayan mezheplere, Protestanlara, Yahudilere ait okulların sorunlarını ve şikâyetlerini dinlemek, din dersi haricinde diğer derslerin denetimlerini yapmak ve gerekli meseleleri yerel yönetime iletmek zorundadır.[722]

Kaymakamlık Kurumu, Yerel Sorumlu'nun haricinde Bölge Okul Sorumlusu tarafından kendisine gönderilen yıllık tabloları kalabalık bir komisyon ile denetlemek ve muhtemel sorun olarak görünen durumları veya iyileştirmeleri "birinci önlem" veya "ikinci sevk" adı altında merkezi yönetime sunmakla görevlendirilmiştir.[723] Ayrıca Kaymakamlık'ın okul sisteminde, eğitim personelinde ve hatta Bölge Okul Sorumlusu'nda fark edilen ciddi hataları il yönetimine bildirmekle yükümlü kılınması, Kaymakamlık Kurumu ve Kardinaller Kurulu'nun birbirlerini de gözlemlediğini ve denetlediğini göstermektedir.

Kardinaller Kurulu ve Kaymakamlık, kendi alt birimlerinde çalışan bu görevlilerin hazırladığı raporlardan yararlanarak kendi raporlarını hazırlamışlar ve raporlarının yanına tavsiyelerini de ekleyerek her yıl Kasım ayında *"Landesstelle"*

[719] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.38.
[720] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.39.
[721] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsschulaufseher**, s.40.
[722] **Politische Verfassung**, **Instruction für Oberaufseher**, s.86-91; **Politische Verfassung**, **Instruction für Kreisaemter**, s.98
[723] **Politische Verfassung**, **Instruction für Kreisaemter**, s.96.

ye (eyalet veya il yönetimi) göndermiştir.[724] Landesstelle kurumu da kendi eyaletindeki bütün okul sisteminden mesul olmakla birlikte imparatorun veya danışmanlardan oluşan hükümetin kararlarını kendi eyaletinde uygulamak zorundadır.[725] Ayrıca kendi eyaletindeki eğitim ile ilgili mevzuları da hazırladığı yıllık raporlarla saraya bildirmek söz konusu kurumun görevidir.[726] Okulların denetim sorumluluğunda bulunan yüksek kişiler veya kurumlar resmi yazışmalar yapmak ve raporları düzenli olarak göndermek zorunda olduklarından posta ücretinden muaf tutulmuştur.[727]

Şehirlerde ise Bölge Okul Sorumluları, genellikle Kurul üyesi olan kişiler olmuş, ancak her bir Bölge Okul Sorumlusu'na belirli yerlerdeki sorumluların mesuliyeti verilmiştir. Kendi bölgelerinde diğerlerine göre daha önemli bir konumda olan bu kimseler, piskoposluk denetimindeki Alman okullarının raportörü ve baş deneticisi (Oberaufseher)[728] olarak görevlendirildilmiştir.[729] Şehirlerdeki başmüfettiş aynı zamanda kurul üyesi olduğundan onların atanmaları ve kurallara uymadıkları zaman görevden alınmaları, bizatihi imparator tarafından şu maddeye uygun olarak gerçekleşmiştir: "*bundan sonra laik müfettişlerin görevlerine son verildiğinden ve daha önce konulan bütün düzenlemeler uygulandığından, eğitim sisteminin bütün*

[724] **Politische Verfassung**, s.7-8.
[725] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…,** s.267-268.
[726] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…**, s.268.
[727] **Hofsdekret, 9 Maerz 1789**; **Hofsdekret, 2 August 1793**; **Hofsdekret, 30 November 1793**; **Politische Verfassung**, s.181
[728] 1806 yasasında "Instruction für die Oberaufseher" başlıklı kısımda başmüfettişe verilen talimatlar şu şekilde açıklanmıştır: Okul sisteminin tek bir merkezden yönetilebilmesi amacıyla her piskoposluk bölgesine ruhban sınıfından "oberaufseher" unvanı ile bir başdenetici görevlendirilmiş ve bu kişi kendi bölgesindeki bütün Alman Okullarının idarecesi ve denetecisi olmuştur. İmparatorun kendisi tarafından bizzat atanan Başmüfettiş aynı zamanda Kardinaller Kurulu'nun üyesidir ve ayrıca Kurulun bulunduğu merkezlerde İlçe Okul Sorumlusu olarak görevlendirilmiştir. Baş denetici, okullarda derslerin verilme düzeninden, eğitim personelinin ahlakından, görevlendirilmelerinden ve şikâyetlerden kendisine arz edilen raporlar sayesinde haberdar olarak, gerekli gördüklerini kendi kanaatini de ekleyerek kurula taşımıştır. Başmüfettiş, ilçe okul sorumlularının yılda 4 defa kurula sundukları raporları Kurul'dan önce okuma hakkına sahip olmuştur. Ayrıca öğretmen adaylarına yapılacak sınav tarihlerini de belirlemek ve başarılı olanların karnelerini imzalamakla yükümlüdür. Dini bilgiler, pedagoji derslerinin ve yatılı öğrencilerin sınavlarında, ayrıca vakıfların ve manastırların yönetim tarafından görevlendirilmiş din dersi ve pedagoji öğretmeni yoksa bunların sınavında bizzat baş denetici hazır olmak zorundadır. Bunun gibi vakıflarda, manastırlarda ve evde özel ders verecek öğretmenlerin sınava tabi tutulmasında, karnelerinin teslim edilmesinde ve ortaokul mührünün basılmasında da baş denetici sorumludur. Ortaokulların bulunduğu bölgelere Cooperator (yardımcı rahip) atanması, dekanların görevlendirilmesi, ilçe okul sorumlusunun alman okullarının sorumluluğunu alması, kurulun okul sisteminin ihtiyacı olan hususları karşılaması baş deneticinin raporları sayesinde olmaktadır.(Bkz.**Politische Verfassung**, Instruction für die Oberaufseher, s.86-90)
[729] **Politische Verfassung**, s.8.

bölümlerinde Alman okullarının en üst denetiminin sahip olduğu dini düşünceye bağlı kalınmalıdır. Eğer bu hassasiyet herhangi bir yerde bir kilise mensubu tarafından sağlanamazsa, başka bir Dignitar (Katolik kilisesindeki en önemli üyeler) Majesteleri tarafından ismi bilinen okul meselelerinde usta olan biri şehirdeki bölge ve piskoposluk okullarının en üst deneticisi olarak görevlendirilir."[730]

Savaş halinde olan imparatorluğun eğitim reformları hususunda kiliseye güvenmesi ve kiliseyi eğitim hususunda birinci yetkili ilan etmesine rağmen, kendisine gönderilen raporlarla reformların takibini yaparak ruhban sınıfını her daim kontrol altında tutması[731], Metternich[732] gibi devlet adamlarının gençliğinden itibaren kiliseye temkinli davranılmasını istemesinden kaynaklanmaktadır.[733] Ayrıca imparatorun her türlü düşünceye, fikre, projeye, eleştiriye ve şikâyete açık olduğu da belirtilerek, ruhban sınıfının halk ve eğitim teşkilatı tarafından da gizli bir kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

1806 yasası, II. Joseph'in Hoşgörü Fermanı gibi Katolik olmayan mezheplere ve diğer dinlere bir ayrıcalık tanımış ve bunların açtıkları okulların denetimi Kardinaller Kurulu'na bağlı bir başmüfettiş tarafından değil, okulu kuran vakfın yöneticisi veya da onlar tarafından uygun görülen bir kişi tarafından yapılmıştır.[734] Ancak görevlendirilen bu kişilerin isminin imparatora bildirilmesi şart koşulmuştur.

---

[730] **Politische Verfassung**, s.9.

[731] **Politische Verfassung**, s.9.

[732] **Klemens Wenzel Lothar von Metternich (1773-**: 1803 yılında Avusturya Büyükelçisi olarak Berlin'e gönderilen Metternich, Napolyon saldırılarına karşı Prusya'nın Avusturya ile bir koalisyon kurması için uğraşmış, ancak bunda başarılı olamamıştır. 1809 yılında Avusturya Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmiş ve 1812 yılında Fransa ile Avusturya'nın bir ittifaklık antlaşması yapmasını sağlamıştır. 1816 yılında Viyana'da gerçekleşen "Wiener Kongress" ile hem Viyana'yı; Rusya, Prusya, Büyük Britanya ile yapılan müttefikliğin merkezi yapmış, hem de imparatorluğun ve I. Franz'ın gücünü artırmıştır. Ancak onun yoğun gayretleri ve çabaları 1848 yılında Avusturya'da yaşanacak olan ayaklanmaları önleyememiştir. (Metternich'in politakaları için bkz. Johann Gottfried Pahl, **Neue Nationalchronik der Teutschen: eine politische Zeitschrift**, Ellwangen 1823, s.279; Wilhelm Binder, **Fürst Clemens Metternich und sein Zeitalter,** Ludwigsburg 1838, s.64-98; Louis Simon, **Geheime Memorien aus dem Leben des Fürsten Metternich**, Bremen 1851; Joseph Freiherr von Hormayr zu Hortenburg, **Kaiser Franz und Metternich**, Leipzig 1848, Maximilian Leopold Langenschwarz, **Europäische Geheimnisse eines Mediatisirten-Metternich und Europa-Wien und Österreich**, London 1850).

[733] Franz Schuselka, **Die neue Kirche und die alte Politik**, Leipzig 1845, s.148; Anton Mauritius Müller, **Katholische Kirchenreform**, Monatsschrift: Maerz- Heft 1846/ Bogen 1-6, Berlin 1846, s.19

[734] **Politische Verfassung**, s.57.

1.2.4.1.4.2. Eğitim Personeli

Eğitim-öğretim hayatına başlayan bir çocuğun, devlet okullarında karşısına çıkacak ilk eğitim teşkilatı mensubu; din dersini veren papaz, bayan veya erkek öğretmen ve kalfa, özel eğitimde ise; özel öğretmen veya mürebbiye olmuştur. Eğitim-öğretimin temelini atacak ve reformları hayata geçirecek bu görevlilerin eğitimine oldukça önem verilmiş ve 1806 yasalarının 8. bölümü (Bildung der Katecheten, Lehrer, Lehrerinnen, Gehülfen, Privatlehrer und Hofmeister) onların eğitiminin nasıl olacağına ayrılmıştır.

Okullarda eğitim işi ile uğraşacak olan papazın, mutlaka piskoposluk tarafından ortaokullarda verilen seminer derslerine katılması ve burada pedagojik dini bilgiler dersi alması gerekmiştir.[735] Papaz adayı, dersin tamamlanmasından sonra öğretmeni ve piskoposluk başmüfettişi tarafından sınava tabi tutulmuş ve sınavın sonucunda yasalara göre belirlenen bir karne almıştır. Papazın görevlendirilebilmesi için karnenin üzerinde mutlaka din öğretmeni ve başmüfettişin imzası ile birlikte ortaokulun mührünün de bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Papazların, okulu bulunmayan bir vakıfta veya manastırda görevlendirilebilmesi için de bahsedilen eğitimi alması gerektiği yine yasanın aynı maddesinde geçmektedir.[736] İçinde okulu bulunan manastır veya da vakıfta görevli olan papazın pedagojik bir eğitimi yoksa kendi tarikatından veya mezhebinden eğitimli, daha önce yazılı- sözlü sınavını başarıyla tamamlayan ve yönetim tarafından öğretmenlik yapabileceğine dair belgesi bulunan başka bir papazdan veya rahipten dini bilgiler ve pedagoji dersini alması ve bulunduğu yerdeki okulda da stajını yapması zorunlu kılınmıştır.[737]

Ortaokullarda öğretmen olabilmek için, ülkedeki öğretmen- veya örnek ortaokullarda verilen pedagojik formasyon kursu almak ve bu kursun da en az 6 ay sürmesi gerektiği bildirilmiştir.[738] Yönetim, din öğretmenleri için nasıl dini bilgilerin pedagojik bilgilerle harmanlanarak verilmesini istemişse, ortaokullarda öğretmenlik yapacak kişiler için de aynı yöntemin uygulanmasını ve bunun geliştirilmesini

[735] **Politische Verfassung**, s.46
[736] **Politische Verfassung**, s.46.
[737] **Politische Verfassung**, s.47.
[738] **Politische Verfassung**, s.47.

emretmiştir.[739] Söz konusu okullarda öğretmen alımları; adayların isimlerinin Konsistorium'dan eyalet yönetimine oradan da saray meclisine göndermesi ile başlamış ve bahsi geçen meclisten çıkacak kararın Konsistorium'un uygulaması ile sonuçlandırılmıştır.[740]Bu kurumlara görevlendirilecek müdür ataması ise Konsistorium'un tavsiyesi ve imparatorun onayı ile gerçekleşmiştir.[741] Diğer okullar için görevlendirilecek müdürlerin atamaları ise başarılı ve ahlaklı öğretmenler arasında seçilerek, Konsistorium'un tavsiyesi ve Landesstelle kurumunun (eyalet veya il yönetiminin) onayı ile gerçekleşmektedir.[742]

Eğitim Komisyonu, öğretmenlik mesleğini daha cazibeli hale getirmek ve öğretmenlerin kalitesini artırmak için, ortaokullarda görevlendirilecek öğretmen adaylarına az miktarda burs vermeyi öngören bir yasa taslağı hazırlamıştır. Böylelikle verilmesi düşünen burs sayesinde öğretmen adaylarının kendilerini mesleklerine adayacaklarına ve öğretmenlik mesleğinde staj yaparak daha da kalifiye haline geleceklerine inanılmıştır.[743]

Meslek okulları için yetiştirilen öğretmen adaylarının, okulun amacına ve özelliğine göre eğitim almaları ve öğretmen olarak görevlendirmeleri yapılırken sadece derslerdeki başarısının değil aynı zamanda meslek dersi öğretmeni olarak da faydalı olacağına inanılması gerektiği vurgulanmıştır.[744] Öğretmen alımlarında öncelikle adayların ahlaki yapısına dikkat edilmiş, daha sonra ise öğrencilerin bu kişiye olan ihtiyacına, dersi amacına uygun verip veremeyeceğine, dersin metodunu tam olarak bilip bilmediğine bakılmış ve nihai karardan önce onu yakından tanıyan birisi dinlenmiştir. Bütün sayılan vasıfları üzerinde taşıyan ve yakını tarafından başarılı ve ahlaklı olduğuna dair kefil olunan öğretmen adayı bu işlemlerden sonra öğretmenlik mesleğine alınmıştır.[745] Yeni kurulan meslek okullarında gerçek anlamda kaliteli öğretmenlerin görev yaptırılmasının amacı; ülkeyi refaha, istikrara, zenginliğe ve mutluluğa götürecek kesimin bu okullardan mezun olanlar sayesinde olacağı inancıdır.

---

[739] **Politische Verfassung**, s.48.
[740] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…**, s.279.
[741] **Politische Verfassung**, s.57-58.
[742] **Politische Verfassung**, s. 58.
[743] **Politische Verfassung**, s.48.
[744] **Politische Verfassung**, s.48.
[745] **Politische Verfassung**, s.48.

Meslek okullarında öğretmen olmak isteyen kişilerin ayrıca ülkedeki öğretmen- veya örnek ortaokullarda öğretmenlik kursu almaları ve kurs sonucunda da çok iyi bir karneye sahip olması zorunlu kılınmıştır. Başarılı olan adaylar, birçok yetkilinin hazır bulunduğu bir ortamda düzenlenen bir yarışma ile aday öğretmen olarak seçilmiştir.[746]

İlköğretimde görev yapacak öğretmenlerin ise; her ilçedeki bir ortaokulda veya şehir merkezinde bulunan birçok ortaokulda 3 aylık bir kurs görmek zorunda olduğu ve eğitimlerinin verilen talimatlar doğrultusunda olması gerektiği bildirilmiştir.[747] Kursun sonucunda kendi bölgelerinde bulunan Bölge Eğitim Deneticiliği'nde yazılı ve sözlü sınava girmeleri ve başarılı olanların öğretmen ve müdür tarafından imzalanmış ve ortaokulun mührünü taşıyan bir karneye sahip olacakları ayrıca ifade edilmiştir.

Eğitimlerini tamamlayarak ilkokul öğretmeni olarak görev yapmak isteyenlerin atamalarında, sadece eğitim teşkilatı değil yerel yönetimler de söz sahibi olmuştur. Yerel yönetimlere, toprak sahiplerine, papaza veya bölge halkına istediği bir öğretmeni kendi bölgelerine atamaları için Bölge Eğitim Sorumlusu'na ricada bulunma hakkı verilmiştir. Bölge Eğitim Sorumlusu da gelen talep doğrultusunda görevlendirilecek adayın karne notlarına, mesleğe uygunluğuna ve elle yazılmış bir dilekçenin mevcudiyetine dikkat ederek kişiyi yazılı ve sözlü sınava tabii tutmuş ve şayet sınavda başarılı bulursa kişinin tarafınca uygun olduğunu belirterek, Kaymakamlık kurumuna yazı yazmıştır. Kaymakamlık kurumu da bir memurunu, atamasını yapılacak öğretmenlerin medeni halleri ve onların bakmakla yükümlü oldukları birisi olup olmadığı gibi özel hususlarını araştırmakla görevlendirmiş ve görevli, aday hakkındaki soruşturmasını tamamlayarak nihai kararını Kaymakamlık kurumuna iletmiştir.[748] Kurum ise adayın uygun olduğunu veya olmadığını tekrardan Bölge Eğitim Sorumlusu'na bildirmiştir. Görevlendirilmesi uygun bulunan öğretmenler atama için gerekli belgeleri, göreve başlamadan 4 hafta içinde Bölge Eğitim Kurumu'na iletmesi mecburi kılınmış ve atama ile ilgili işlemler ancak bundan sonra başlamıştır. Öğretmenin ataması ile ilgili karar ise okul başlamadan

[746] **Politische Verfassung**, s.48-49.
[747] **Politische Verfassung**, s.49.
[748] **Politische Verfassung**, s.61.

önce açıklanmıştır. Eğer öğretmen, öğretmen olabileceğine dair belgeyi çok önceden almışsa ve uzun aralıklarla yardımcı olarak çalışmışsa, Bölge Eğitim Kurumu'nda tekrardan bir sınava tabii tutulmuştur.[749]

Yasa ile belirlenen bütün şartlara veya tekrarlanan sınavlardan başarılı bir nota sahip olanlara, Konsistorium tarafından onaylanan ve Bölge Okul Sorumlusu tarafından da adaylara ibraz edilen bir atama kararnamesi (Anstellungsdekret)[750] verilmiş ve adayların talimatlara uygun olarak görev yapmak zorunda oldukları da hatırlatılmıştır.[751]

Bütün şartlara sahip oldukları halde belirlenen 4 haftalık zaman zarfında kuruma başvuru yapamayan öğretmenlere de, eğitim teşkilatına dâhil edebilmek amacıyla bir hak daha verilmiş ve onların Bölge Okul Sorumlusu'ndan 14 gün içinde yeni bir mühlet zamanı isteyebilecekleri yasa ile belirtilmiştir.[752] Ancak belirlenen 14 günlük zaman diliminde hiçbir işlem yapamamış ve mesleğinde oldukça başarılı olduğu bilinen öğretmenlerin yasalara göre atanabilmesi; Bölge Okul Sorumlusu'nun öğretmenin adını kurula önermesi ve onların da kabul etmesiyle mümkün olabilmiştir.[753]

Öğretmenlerin görev dağılımında veya atama yerlerinin belirlenmesinde yerel yönetimler etkin rol oynadıklarından, Bölge Okul Sorumlusu tarafından hazırlanan belgeler ve raporlar önce kurula, kurulundan uygun görmesinden sonra görev yerinin belli olabilmesi içi Kaymakamlık veya da yerel yönetim merkezlerine gitmiştir.[754] Yerel yönetimlerin de onay vermesi ve atama yerini belirlemesinden sonra atama

---

[749] **Politische Verfassung**, s.62.

[750] **Politische Verfassung**, 6.Form, s.62'de yer alan Anstellungsdekret belgesinde şunlar yazılmaktadır:

"Bir öğretmenin atama Kararnamesi

Yardımcı (kâhya) veya okul öğretmeni…(öğretmen veya yardımcının ismi) okul sistemine dâhil olabilmek için gerekli çalışkanlık ve iyi bir performansla* papaza ve bölge halkına ibraz edilen iş bu kararname ile Freikirchen bölgesine öğretmen olarak atanmıştır. Bilindiği üzere, öğretmenin okul hizmetlerine dâhil olabilmesi, yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirmesi sonunda yüksek devlet kurumunca verilen Kararname ile geçerlidir.

Onayı veren (Ex. Consistor Archieppali)
Tarih: 1 Aralık 1805

**Eyaletteki okullarda atamalarla ilgili bir not: bu satırda yüksek eyaletin kararıyla ibaresi olması gerekir".*

[751] **Hofsdekret, 9 Maerz 1785**; **Politische Verfassung**, s.62.

[752] **Politische Verfassung**, s.62

[753] **Politische Verfassung**, s.63.

[754] **Politische Verfassung**, **Instruction für Schullehrer**, s.10.

işlemleri Konsistorium tarafından onaylanan "Atama belgesi" ile son bulmuştur. Ancak yapılan bu atama sadece belirli bir süre için olup, asıl görevlendirme "Bestaetigungsdecret" adı verilen belgenin alınmasından sonra gerçekleşmiştir.

Öğretmenlik mesleğine layık bulunan ve ataması yapılan kimselerin mümkün olan en kısa zamanda görev alacakları okula gelmeleri ve bunlar için verilen sürenin bildirilmesinde gazeteler de etkili olmuştur. Örneğin bununla ilgili olarak bir gazete reklamında aday öğretmenlere şu şekilde bir uyarıda bulunulmuştur: *"Trahütten bölgesine atanan öğretmenlerin 10 Aralık 1816 tarihine kadar yetkili kişinin yanına gelerek okul hizmetine girdiğine dair imza atması gerekmektedir. Deutschlandsberg Bölgesi Dekanı"*[755]. Bu durumun bir defalığa mahsus olmadığını ve genel bir usul olduğunu başka bir ilandan da anlaşılmaktadır. İlanda: *"Kötsch Dekanlığının sorumluluğunda olan Maria in der Wüste bölgesi için, gelecek dönem okul hizmetinde yer almak isteyenlerin dilekçeleri ile birlikte Kötsch Dekanlığına ait bölgenin Bölge Okul Sorumlusu'na 15 Ekim 1816 tarihine kadar başvurmaları gerekmektedir. Graetz İlkokulu Başdeneticisi, 17 Eylül 1816".* [756]

Atanan öğretmenler, "Probezeit" adı verilen belirli bir zaman boyunca öğretmenlik mesleğini icra etmişlerdir. Bu zamanın dolmasından sonra onların öğretmenlik mesleğini devam ettirip ettiremeyeceğini Bölge Okul Sorumlusu'nun raporu belirleyeceğinden öğretmenler Okul Sorumlusu'nun tavsiyelerine sıkı sıkı uymak zorunda kalmışlardır. Şayet bu deneme sürecinde aday öğretmene karşı papazın, özel okul temsilcisinin, idarecilerin veya yerel halkın şikâyetleri söz konusu ise; Bölge Okul Sorumlusu'nun bunları değerlendirmeye alması ve gerekirse olumsuz rapor bildirmesi mecburi kılınmıştır.[757] Adaylık süresi dolan ve Bölge Okul Sorumlusu'ndan olumlu rapor alan öğretmenlerin isimleri daha sonra Konsistorium'a gönderilmiş ve verilen "Bestaetigungsdecret" (iş kararnamesi)[758] adlı bir belgeyle "asli öğretmen" olarak eğitim teşkilatına dâhil edilmiştir.

---

[755] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 16 September 1816, Montag, Nr.149.
[756] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 28 September 1816, Samstag, Nr.156.
[757] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.11-12.
[758] **Politische Verfassung**,7. Form, s.64'de bulunan Bestaetigungsdecret adlı belgenin tercümesi şu şekildedir:
"Bir okul öğretmeni için verilen iş kararnamesi

Özel bir okulda (manastır veya vakıf okullarında) öğretmenlik yapmak isteyenler de söz konusu belgeyi almak zorundadır. Belgesini alan öğretmen adayları, belirlenen okullarda işe başlamak için elle yazılmış bir dilekçeyi özel okulun temsilcisine veya da okulun birden fazla ortağı mevcutsa okulun bütün sahiplerine bir başvuru yazısı göndermiş ve onların kararına göre de işe başlayabilmiştir.[759]

İlkokullarda öğretmen yardımcısı olarak görevlendirilecek kişiler de, öğretmenlerle aynı eğitime tabii tutulmuş ve onlar için ayrıca Bölge Okul Sorumlusu tarafından görevlendirilme hakkına sahip olduklarına dair bir belge düzenlenmiştir. Ancak öğretmen yardımcısı olacak adayların, bu göreve atanabilmesi için oldukça zayıf olduğu görülürse; onlara ya karne verilmemiş, ya da eğitim teşkilatından tamamen uzaklaştırılmış veya da adaylık kursunu yeniden yapması istenmiştir.[760]

Öğretmen olmak isteyen yardımcı personelin, belirli şartları yerine getirdikten sonra öğretmenlik yapabileceği de yine söz konusu yasada geçmiştir. Öncelikle yardımcının öğretmen olabilmesi için; *"...bir yıl boyunca yardımcı personel olarak görev yapmış olması, 20 yaşını geçmesi ve Bölge Okul Sorumlusu'ndan öğretmen olabilmek için gerekli olan karnenin alınması"*[761] gerektiği bildirilmiş ve sadece bu şartları taşıyanlara başvuru yapma hakkı verilmiştir. Bölge Okul Sorumlusu, öğretmen yardımcısı olan kişilerin öğretmenlik mesleğine geçişini sağlayan belgeyi vermeden önce, okul disiplini ve ahlaki davranışı belirleme açısından onların mesleki bilgilerini, öğretime devam etme hususundaki niyetini ve özgeçmişini metodolojik prosedürler içinde, bölge papazı, okul öğretmeni ve yerel müfettişin yardımıyla incelemiş ve bunlardan sonra adayın sınava tabi tutulmasına karar vermiştir. Alınacak olan belgeye her anlamda layık olmak, eğitim teşkilatı tarafından bilinmek, belirli ve bilinen günlerde (bayramlarda, kutlamalarda) görevlendirilmek için adaylar yazılı ve sözlü bir sınava tabi tutulmuş ve başarılı olanlar da, üzerinde "Öğretmenlik

---

... ismi yazılan okul öğretmeni kurallara uygun olarak okul sisteminde görev aldıktan sonra yapılan okul araştırmalarında onun yeteneği, (öğretmenlik) hevesi ve iyi performansı kanıtlanmış olduğundan; onun ödülü ve güvencesi olarak bu iş kararnamesi ona verilmiştir. Umulur ki o, öngörülen eğitim yöntemlerini, okul sisteminde alınan kararları saygılı ve yasalara itaatkâr bir şekilde uygulasın ve son olarak da Hıristıyan okul çocuklarına ve bütün topluma örnek olacak bir yaşam tarzına sahip olarak, verilen bu lütfa layıkıyla muamele etsin.

Kararnameyi onaylayan (Ex.Cons.Reg.Inf.Auft), Viyana, 1Aralık 1805"

[759] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.10.

[760] **Politische Verfassung**, s.49-50.

[761] **Politische Verfassung**, s.50.

yapabilir" ifadesi geçen yazılı bir belgeye sahip olmuştur. Yönetim, Bölge Okul Sorumlusu'na gönderdiği talimatta bahsi geçen sınavın doğru ve kurallarına uygun bir şekilde yapılmasını, okulların geleceğinin bu sisteme bağlı olduğundan hassas davranmalarını ve öğretmenlik sınavı için belirlenen günlerin haricinde okulda yardımcı olarak çalışanlara izin verilmemesi gerektiğini önemle bildirmiştir.[762]

Öğretmen yardımcısı olarak görev yapan ancak yasa gereği atama kararnamesi olmayan kişiler ise öğretmenler gibi belirli bir süre pedagojik eğitim veren kurslara gitmek zorunda kalmıştır. Mesleğinde oldukça verimli olan yardımcıların bu kurs sonucunda aldıkları karnelerde notları orta veya iyi ise; onları daha da heveslendirmek için Bölge Okul Sorumlusu'nun bu kişileri bir kez daha belirlenen bir zamanda sınav yapmaları istenmiş ve böylelikle notu orta olanların iyiye, iyi olanların da çok iyiye yükseltebileceği ifade edilmiştir.[763]

Öğretmen yardımcılarının atanmasına ve görevlendirilmesine, Bölge Okul Sorumlusu'nun yeni açılan okullarda yardımcı personel ihtiyacını tespit ettikten sonra başlanmış ve ihtiyaç duyulan okullara görevlendirmeler yapılmıştır. *"Öğretmen kendi yardımcısını kendi seçmek istiyorsa yardımcının maaşını da cebinden ödemek zorunda"*[764] ifadesinden anlaşıldığı üzere öğretmen de yardımcı alımında etkin bir rol oynamıştır. Ancak öğretmenin yardımcı alımında eğitim sistemine zarar verecek bir davranıştan kaçınması amacıyla yasanın aynı paragrafında şu ibare ile bazı şartlar konmuştur: *"Öğretmen, ihtiyaç durumunun haricinde kendine bir yardımcı alamaz, daha az ödemek amacıyla akıllı olmayan birini görevlendiremez, kendisine zararı dokunanları kolayca değiştiremez, Bölge Okul Sorumlusu'nun yazılı bir onayı olmadan yardımcı görevlendiremez. Bölge Okul Sorumlusu da yasalara uygun olarak yardımcı alımında ve belirlenmesinde öğrencilerin sayısını, sınıfların durumunu, öğretmenin yaşını ve ihtiyarlık durumunu göz önünde tutarak karar vermelidir"*.[765]

Ataması yapılan bir yardımcı okula geldikten sonra isminin yazılı olduğu atama belgesini öğretmene ibraz etmek zorunda olduğu, aksi takdirde göreve

[762] **Politische Verfassung**, s.51.
[763] **Politische Verfassung**, s.52.
[764] **Politische Verfassung**, s.67.
[765] **Politische Verfassung**, s.67.

başlayamacağı da bu yasa ile bildirilmiştir. Yardımcı şayet okulu beğenmezse veya öğretmen ile anlaşamazsa ve bu nedenlerden dolayı görevinden ayrılmak isterse; okuldan ayrılmadan 6 hafta önce ayrılma nedenlerinin de belirtildiği bir dilekçe yazarak Bölge Okul Sorumlusu'na vermesi zorunlu kılınmıştır.[766] Yardımcıların dönem sonlarında görev yerinin değiştirilmesi, öğrencilerin ve öğretmenin dönem ortasında zorda kalmasını engellemek amacıyla yapılmıştır. Yine aynı şekilde yeni görev alanındaki öğretmeni ve öğrencileri mağdur etmemek amacıyla yardımcının mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde yeni görev yerine gitmesi emredilmiştir. Bu iki durum sadece 1806 yasası ile değil 3 Ağustos 1787 tarihli Hükümet Düzenlemeleri ile daha önce de bildirilmiştir.[767]

Yardımcının papaza ve öğretmene karşı saygılı ve itaatkâr olması, öğretmen evinde dinlendiği zaman onu ve ailesini rahatsız etmemesi, okul saatlerine dikkat etmesi, çocuklara örnek olması, din dersinde hazır olması, ayinlerde öğrencilere yardımcı olması, kilisedeki görevlerini yerine getirmesi, dindar olması ve kötü alışkanlıkları olmaması gerekmektedir.[768] Şayet yardımcı görevini ihmal ederse, yasadışı davranışlarda bulunursa, çocuklara karşı adaletsizce davranır ve ahlaksız davranışlar sergilerse, ivedilikle cezalandırılması gerektiği ayrıca bildirilmiş ve böylelikle yardımcı, öğretmen olabilme hakkını da kaybetmiştir. Ancak yardımcıya öğretmeni şikâyet etme hakkı da verilmiş ve şikâyet için önce papaza, papazın çözemediği sorunlarda ise Bölge Okul Sorumlusu'na gitmesi uygun görülmüştür.

Öğretmenlerin veya yardımcıların atama kriterlerinde sınıftaki öğrenci sayısı da dikkate alınmıştır. Öğretmenin *"bir sınıfta en fazla 80 öğrenciye ders vermesinin mümkün olduğu ve şayet bu sayı artarsa anlatılanların öğrenciler tarafından kavranamayacağı"*[769] ifadesi her ne kadar 1806 yasasında geçse de, öğretmene yardım eden kalfanın veya öğretmen yardımcısının atanması için öğrenci sayısının 100'ü geçmesi gerektiği bildirilmiştir. Öğrenci sayısının 200'ü bulduğu durumlarda

[766] **Politische Verfassung**, s.67-68.
[767] **Politische Verfassung**, s.68.
[768] **Politische Verfassung**, Instruction für Gehülfen, s.3-9.
[769] **Politische Verfassung**, s.141.

ise; derslerin üç ayrı sınıfta iki öğretmen ve bir yardımcı tarafından veya da bir öğretmen, iki yardımcı tarafından verilmesi uygun görülmüştür.[770]

Bölge Okul Sorumlusu tarafından karar verilen yeni bir yardımcı isteğinde aşağıdaki öğrenci sayıları göz önüne alınarak atama yapılması uygun bulunmuştur:[771]

- *Bir öğretmen ortalama olarak---80 öğrenci ("bu sayının 10 veya 20 öğrenci altında veya üstünde olması, bir yardımcıyı gerektirmez", ifadesi de ayrıca eklenmiştir.)*
- *120- 130 öğrencinin olduğu bir sınıfta--- bir yardımcı görevlendirilir ve bu sayı 160'a kadar ulaşabilir.*
- *170-180 öğrencinin olduğu okullarda--- ikinci bir öğretmen görevlendirilir ve sayı 200'e kadar ulaşabilir.*
- *200'ün üzerindeki artışlarda daha önceki gibi hesaplamalar yapılır.*

Yönetim tarafından resmi olarak ataması yapılan okul öğretmenleri ve yardımcıları 1806 yılı yasalarına göre askerlik hizmetinden, görevlerine devam ettikleri müddetçe muaf tutulmuştur.[772] Devletin öğretmenleri ve yardımcılarını askerlikten muaf tutması onlara bahşedilen bir teşvik olmuş ve böylelikle onların mesleklerinden uzak kalmayarak kendilerini geliştirebileceği ve daha iyi hizmet verebileceği düşünülmüştür.

Kız okullarında görev yapacak öğretmenler ise; müfredattaki derslerden, öğretim yöntemlerinden ve kızlar için faydalı olan el işlerinden sorumlu tutulmuş ve onların bu hususlarda ders verebilecek ve alıştırma yapabilecek kadar iyi olmaları gerektiği yasa ile bildirilmiştir. Kızların öğretmen olabilmesi için özel bir eğitim yöntemi uygulanmadığından, daha önce olduğu üzere kızların el işlerinde mahir bir erkek öğretmen veya kız öğretmenden ders alması *birinci şart* olarak görülmüştür.[773] *İkinci şart* olarak da, öğretmen adayı olmak isteyen kızların, başmüfettiş ve Viyana'daki *"Vater Praefectinn der Maedchenschule der W.W.F.F Ursulinerinnen"* (Ursulinen tarikatı kız okulu) adlı ilk kız okulunun yöneticisi tarafından sınava tabii

[770] **Politische Verfassung**, s.141- 142.
[771] **Regierungsbescheid, 14 April 1786** (Hükümet Kararı, 14 Nisan 1786); **Politische Verfassung**, s.142.
[772] **Politische Verfassung**, s.52.
[773] **Politische Verfassung**, s.53.

tutulması zorunlu kılınmıştır. Başmüfettiş, kız okulları için gerekli dersler ve öğretim yöntemlerinden, bayan yönetici ise kızlara yönelik el işlerinden öğretmen adaylarına soru sormuştur. *Üçüncü şart* ise sınav sonucunda karne alarak başarısını belgeleyen yetenekli kızların, kız okullarında yardımcı personel olarak çalışması ve görev yaptığı okuldaki bayan öğretmenin talimatlarıyla bir nevi staj yaparak eğitimini tamamlamasıdır.[774]

Devlet kız okullarının haricinde, Ursulinen tarikatının kızlara yönelik manastırlarında veya diğer kız manastırlarında öğretmen olmak isteyenlerin de, mutlaka başmüfettiş tarafından sınava tabii tutulmaları ve karne almaları gerekmektedir. Evlerde özel öğretmenlik yapmak isteyen kadın öğretmenlerin de istenen kriterlere uygun olup olmadığının anlaşılması için bunların öğretmen- veya örnek ortaokullardaki seminerlere katılması ve pedagojik formasyon veren bir kursa giderek karne alması zorunlu kılınmıştır. *"Yeterli eğitimi olmayan ve buna rağmen öğretmenlik yapan kadın öğretmenlerin cezalandırılması ve hatta hiçbir suretle eğitim teşkilatına alınmaması"* hükmü sadece 1806 yasalarında değil 1774 yılında ilan edilen *"Genel Okul Talimâtnâmesi"* nin 13.paragrafında da geçmiştir. Yönetim sahte eğitimciler tarafından eğitilen çocukların burs almak için sınava girmelerine ve liselere kabul edilmelerine dahi müsaade etmemiş[775] ve böylelikle aileleri diploması olmayan bu kişilerden uzak tutmayı hedeflemiştir. Hakkında karar verilen sahte eğitimcilerin tekrardan ders vermeleri durumunda polis tarafından tutuklanacağı da ayrıca bildirilmiştir.[776]

Çocukların eğitiminin yanı sıra onların yetiştirilmesi ile ilgilenecek olan mürebbiyelerin eğitiminin nasıl olması gerektiği de kanun ile bildirilmiştir. Bu mesleği yapacak olan kişilerin üniversitede Felsefi Bilimler bölümünde *"Gençlerin veya çocukların eğitilmesi ve yetiştirilmesi"* konusunda ders alması gerekmektedir.[777] Üniversitede eğitim almayan veya başarılı bir diplomaya sahip olamayanların ise en az bir yıl bahsi geçen alanda kurs görmeleri mecburi kılınmıştır.

[774] **Politische Verfassung**, s.53.
[775] **Hofsdekret,** 27 April 1792; **Politische Verfassung**, s.55.
[776] **Politische Verfassung**, s.54.
[777] **Politische Verfassung**, s.55.

Eğitim teşkilatı, evlerinde mürebbiye olan aileleri uyarmayı da ihmal etmemiş ve mürebbiyelerin (kadın veya erkek) talimatlara uymadığı veya iyi bir Hıristiyan olmadığı takdirde affedilmemesi gerektiğini bildirmiştir.[778]

1806 yasasına göre, gençlere ve çocuklara eğitim vermek isteyen manastırlara ve vakıflara kendi müdürlerini, bayan veya erkek öğretmenlerini belirleme hakkı verilmiştir.[779] Bu kurumların belirlenen haktan yararlanabilmesi; görevlendirilen eğitim personelinin isimlerinin bölgedeki yetkili kurum tarafından bilinmesi ve kurul tarafından onay verilmesine bağlı kılınmıştır. Yönetimin şart koyduğu hususlardan biri de, görevlendirilen kişilerin bu kurumlarda ömrü boyunca değil her üç yılda bir değiştirilerek çalıştırılmasıdır. Ancak gerekli veya acil bir durumda üç yıldan önce yapılacak değişiklikte, devlet tarafından belirlenen okul zamanının bitmesinden 4 ay önce bu değişikliğin kurula bildirilmesi mecburi kılınmıştır.[780] Özellikle Piaristen tarikatının okullarında ders verdiği halde bu tarikata mensup olmayanların görevine son verilmesi, yönetim tarafından 14 Nisan 1802 tarihli kararla verilmiş ve 1806 yasasında karar tekrardan gündeme getirilmiştir.[781]

Akatholik okulların idaresinden ve eğitimcilerin düzenli olarak çalışmasından imparatorluk tarafından tanınan ve sicil numarası verilen **"Pastör"** sorumlu tutulmuştur. Bu kişiler aynı zamanda kendi inancındaki halkın da manevi lideri olduğundan, onlara okuldaki derslerin içeriğine de müdahale etme hakkı verilmiştir.[782] Bu kimseler, okullarındaki ayin saatleri haricinde haftalık dini dersler vermek ve ayin saatlerine öğrencilerle birlikte eğitimcilerin de katılmalarını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Avusturya İmparatorluğu'nda Pastör'ler özetle Katolik mezhebindeki papazın görevleri ile birebir örtüşen vazifeleri yerine getirmişlerdir. 1806 yasasında da belirtildiği üzere, onların idareci pozisyonunda yerine getirmesi gereken cezaları, önce kendi dini değerleri ile bertaraf etmesi sonra da bazı küçük cezalar vermesi ve en sonunda da Bölge Okul Sorumlusu'na sorunu aktarması uygun görülmüştür.[783]

---

[778] **Hofsbescheid, 26 Mai 1770**; **Politische Verfassung**, s.56.
[779] **Politische Verfassung**, s.59.
[780] **Regierungsbescheid, 12 November 1781**; **Politische Verfassung**, s.59
[781] **Politische Verfassung**, s.59
[782] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Pastoren, s.136.
[783] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Pastoren, s.140.

Akatholik okul çağına gelmiş çocukların belirlenmesinde, Pastör ve Akatholik öğretmen beraber çalışmış ve çocukların okul çağına gelip gelmediğini tespit etmişlerdir. Katolik olmayanların kendilerine ait bir okulu yoksa onların çocuklarının Katolik okullarına gönderilmesi mecburi kılınmıştır.[784] Ancak bu çocukların eğitim aldığı okullarda ilk ve son dersin din dersi olmasına dikkat edilmiş ve çocukların bu saatte kendi din adamlarından ders alması gerektiği ifade edilmiştir.[785] Çocukların kendi dinlerinin veya da mezheplerinin eğitimini aldığına dair bir belgeyi, karneler verilmeden önce okula ibraz etmek zorunda olduğu yasada belirtilen hususlar arasındadır.[786] Katolik olmayan çocuklar, din derslerinin haricinde aynı zamanda okul öncesinde ve sonrasında okunan dualara katılma zorunluluğundan da muaf tutulmuş ve dua bitinceye kadar onların kapının önünde beklemesi veya da duadan önce okuldan ayrılması istenmiştir.[787] Ayrıca bu çocukların fakir olanlarına din kitapları haricinde bütün okul kitapları da verilmiştir.[788]

Katolik olmayanların kendi okullarını kurmalarına 6 Mart 1782 ve 23 Ağustos 1782 tarihli Saray Kararnameleri ile izin verilmiş ve 14 Kasım 1783 tarihli Kararname ile de öğretmenlerinin ücretlerini kendileri ödemek zorunda oldukları bildirilmiştir.[789] Ancak kendi okulları için gerekli Katolik bir öğretmene ihtiyaç duyarlarsa, bu öğretmenin ücreti devlet tarafından ödenmiştir.[790]

Katolik olmayan öğretmenler de, eğitimlerini öğretmen okulu veya diğer ortaokullarda tamamlamak, yasalara uygun bir karne almak ve ülke vatandaşı olmak zorundadır. [791] Ayrıca dini bilgilerinin seviyesini ispatlamak ve kendi mezhebindeki dini görevlisinin de isminin yazıldığı bir belgeyi ibraz etmekle mükelleftirler. Bu öğretmenler kendi okullarının haricinde Katolik okullarında da görev yapma hakkına sahip olmuş, ancak bunun için Kaymakamlık'tan bir atama belgesi ve merkezi

[784] **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.182.
[785] **Hofsdekret**, **23 August 1782.**
[786] **Hofsbescheid, 3 Februar 1804.**
[787] **Verordnungen, 3 November 1783**; **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.183.
[788] **Verordnungen, 16 October 1782,** 13 Mai 1784.
[789] **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.184.
[790] **Hofsdekret, 30 April 1787.**
[791] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schulgehülfen, s.111.

yönetimden de Bölge Okul Sorumlusu veya İl Okul Sorumlusu vasıtasıyla bir iş kararnamesi almak zorunda kalmışlardır.[792]

Katolik olmayan okulların sorumluluğu ve idaresi onların din adamına verilmiştir. Eğer bahsi geçen din adamı, okulundaki öğretmen hakkında bir şikâyeti olursa Bölge Okul Sorumlusu'na gitmesi gerekmiş, sorumlu da meseleyi Katolik Kardinaller Kuruluna bildirmiştir.[793] Katolik olmayan öğretmenler ve din adamları ülke içindeki okul sistemi ile ilgili kararlara, yönetime ve eğitim teşkilatı hiyerarşisine din dersi haricinde uymakla yükümlü kılınmıştır.[794] Katolik olan öğretmenlerle hemen hemen aynı görevleri yapan bu öğretmenler, haftalık raporlarını papaza değil Pastör'e ibraz etmişler, kendi inancına uygun dindar, ahlaklı, çalışkan, vatansever ve yasalara uygun çocuklar yetiştirmişler, fakir öğrencilerin ve okul çağına gelmiş çocukların tespitinde, öğrencilerin cezalandırılması ve ödüllendirilmesinde Pastör ile birlikte çalışmışlar ve ayrıca kendi mabedlerinde zangoçluk veya bu tür kilise hizmetleri varsa, bir eğitimci olarak bunu da layıkıyla yerine getirmekle yükümlü kılınmışlardır.[795]

Akatholik okullarda görev yapan öğretmen kendi inancında bir yardımcı almak isterse, yardımcının belgelerini Bölge Okul Sorumlusu'na ibraz etmesi ve onun onayını beklemesi gerekmektedir. Uygun görülen yardımcının maaşı ve kalacak konutu bu öğretmen tarafından ayarlanması ve ayrıca yardımcıya resmi görevi haricinde hiçbir şey yüklenmemesi gerektiği de bu tip okullara gönderilen talimatlar arasındadır.[796]

Akatholik öğretmenler, dini hususlarda önce kendi inancındaki din adamına daha sonra başpapaza, daha sonra ise o dindeki bütün papazların ahlaki eğitimini, yaşantısını ve dini doktrinlerin uygulanmasını denetleyen "Senioren"[797] adı verilen kişilere ve en üstte de kendi inancındaki kurula karşı sorumlu tutulmuştur.[798]

---

[792] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schullehrer, s.118.
[793] **Hofdekret,** 14 August 1805; **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.185.
[794] **Hofsdekret, 15 ve 31 Jaenner 1782; Hofdekret, 14 November 1783, Hofsdekret, 14 August 1805; Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.185.
[795] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schullehrer, s.120- 127.
[796] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schullehrer, s.125.
[797] Senioren: 1781 yılında Katolik olmayan diğer inançlara izin verilmesinden sonra, belirli dinlerdeki veya mezheplerdeki ibadet mekânlarında artış olmuş ve bu durum da daha fazla din adamı ihtiyacını

Akatholik öğretmenden halkın memnun olması ve onun hakkında şikâyetlerin bulunmaması öğretmenin kendi inancına uygun kurulan okulda uzun süre kalmasını sağlamıştır. Ancak halk tarafından benimsenmeyen öğretmen ya başka bir yere gönderilmiş veya da geçici, düzelmezse süresiz olarak görevden el çektirilmiştir.[799]

Katolik olmayan yardımcıların atanması, imparatorun emri ile gerekli görülmüşse, buraya atanan yardımcı hem askerlik hizmetinden muaf tutulmuş ve hem de istediği kadar bu görevde kalma hakkına sahip olmuştur.[800] Katolik olan yardımcılarda aranan resmi ve ahlaki özellikler Katolik olmayan yardımcılarda da aranmış ve onlar, Katolik yardımcıların alması gerektiği eğitimi ve yapması gereken işlemleri yapmak zorunda olmuşlardır. Bunların kendilerini öğretmenin halefi olarak görmemeleri gerektiği ve onların faydalı olma oranlarına göre öğretmen olabileceği de önemle vurgulanmıştır. Katolik olmayan yardımcıların da, zamanı doğru kullanmaları, derslerine zamanında girmeleri, öngörülen eğitim yöntemleri ile dersleri vermeleri, öğrencilerin ailelerinin zengin veya fakir olmasına göre davranışlarında farklılık göstermemeleri, bütün öğrencilere adil ve aynı nezaket anlayışı ile davranmaları, güzel ahlakı tavsiye etmeleri ve bizatihi kendisinde de uygulamalı olarak göstermeleri, gördüğü hataları okul yasalarına veya kurallarına göre düzeltmesi, öğrencilerine okul dışında da dikkat etmesi gerektiği yasa ile belirlenen özellikler arasında olmuştur.[801] Bu tip okullardaki din dersleri, o mezhepten veya dinden olan din öğretmeni tarafından verilmesine rağmen yardımcının din dersinde her zaman hazır olması istenmiştir. Dersten sonra da anlatılanları hem teorik olarak öğrencilere tekrarlamış hem de ayin zamanlarında öğrencilerine pratikte uygulanmasını göstermiştir. Yardımcının iyi ahlaklı, dindar,

---

ortaya çıkarmıştır. "Akatholike Konfession" (Katolik olmayan mezhepler) adı verilen "Helvetia" ve "Augsburger" mezhebindeki din adamları veya dini görevliler "Senioren" adı verilen bir idari memuriyeti oluşturmuşlardır. Bohemya bölgesinde zikrolunan mezheplere mensup iki farklı başpapazı bu göreve getirmişler ve bunlar da "akatholik" inancının en üst idari kimseleri olarak kabul görmüşlerdir. "Senioren" makamındakiler, kendi inançlarındaki din adamlarının bütün meseleleri ile ilgilenmişler ve sorumluluğu altındaki "Superintendent" adı verilen başpapazlara kendi mabedlerini teftiş etme, kendi din adamlarınının usulüne uygun atanmasını sağlama, mabedlerin açılışını yapma ve kendi inancındaki halkı teftiş etme gibi vazifeler vermişlerdir. (Bkz. **Böhmens Geistlichkeit und Litterärverfassung im Jahre 1791**, mit Schriften der k.k. Normalschulbuchdruckerei, Prag tarih yok, s.46).

[798] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schullehrer, s.130.
[799] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schullehrer, s.135.
[800] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schulgehülfen, s.112.
[801] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schulgehülfen, s.112.

üstlerine karşı saygılı olması, eğlence yerlerinde uygunsuz davranışlar sergilememesi, uygunsuz kadınlarla yaşam sürmemesi ve halkın ağzına dedikodu verecek davranışlardan kaçınması gerektiği de 1806 yasalarında tekrardan hatırlatılmıştır.[802]

Katolik olmayan yardımcının kendi üstü olan öğretmene ve onun da üstü olan Pastör'e tam bir sadakatle itaat etmesi istenmiş ve onun uygunsuz davranışlarının cezalandırılmasında bu kimselerin fikirlerinin önemli olduğu beyan edilmiştir. Yardımcının öğretmene karşı veya öğretmenin yardımcıya karşı şikâyetlerinde başvurulacak mercii Pastör olmuş, ancak Pastör'un adil davranmadığı fark edilirse her iki tarafın Bölge Okul Sorumlusu'na durumu aktarabilme müsaaedesi verilmiştir.[803] Bölge Okul Sorumlusu da Pastör'un suçlu olduğunu anlarsa, durumu yerel yönetime bildirmiş, ancak temyizden çıkan karar merkezi yönetime gönderilmiştir.

Ülkede bulunan Yahudilerin çocuklarının eğitim- öğretim durumu ile ilgili olarak ise şu açıklamalar yapılmıştır: *"Yahudi toplumunun çocuklarının eğitilmesi ve bunların bilimde, sanatta ve el işlerinde ülkeye faydalı olabilmesi için mümkünse kendi okullarında eğitim almaları, değilse Hıristiyanlık dinine ait olan öğretmen okullarına veya meslek okullarına gönderilmelerine izin verilmiştir. Bu okullarda en azından okuma, yazma ve hesaplamayı öğrenebilirler".*[804] 1806 yasası ile Yahudi çocuklar da Katolik okullarındaki din derslerinden muaf tutulmuşlar, ancak kendi hahamlarından veya da evlerinde özel olarak din dersi aldıklarına dair yazılı bir belgeyi okula ibraz etmek zorunda kalmışlardır.

Avusturya yönetimi, Yahudiler hakkında Toleranz kanununa uygun olarak hareket etmeye çalışmış ve Yahudilerin Galiçya bölgesindeki öğretmen okulunu model alarak 2 Mayıs 1782 tarihinde Prag'da 4 sınıftan oluşan bir ortaokul kurmalarına izin vermiştir.[805] Bu okula atanan ilk öğretmenler ise; Simon Gunz, Pinkas Kollin, Moses Goldschmied ve Wolf Kassel olmuş ve Mendel Lomositz ise

[802] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schulgehülfen, s.114.
[803] **Politische Verfassung**, Instruction für akatholische Schulgehülfen, s.114-115.
[804] **Politische Verfassung**, 23. Abschnitt, s.187.
[805] Johann, Wanniczek, **Geschichte der Prager Haupt- Trivial- und Maedchenschule der Israeliten**, Prag 1832,s.13.

yardımcı personel olarak görevlendirilmiştir.[806] 29 Temmuz 1783 tarihinde valilik kurumunun ricası üzerine Yahudi toplumunun yaşlıları öğretmenlerin maaşlarının şu şekilde olmasına karar vermiştir: öğretmen Simon Gunz, Moses Diener yıllık 400 florin, Pinkas Kollin, Moses Goldschmied yıllık 300 florin, Wolf Kassel 150 florin ve hizmetliye de 125 florin.[807] Yahudilerin kendi okullarında da eğitim dili Almanca olmuş ve hatta evde ders gören çocukların da Alman dili üzerinden ders alması ve karnelerinin de Almanca olarak düzenlenmesi mecburi kılınmıştır.

Yahudi öğretmenlere verilen maaşlar daha sonra tekrar düzenlenmiş ve Prag'daki Yahudilere ait olan kız okulları, ortaokul ve ilkokuldaki öğretmenlik yapanlara aşağıdaki tabloda gösterilen ücretler verilmiştir.

Tablo 25: Prag'daki Yahudilere Ait Okullarda Öğretmenlere Verilen Maaşlar[808]

Eğitim personeli	**Ortaokullar**	**Erkekler için kurulmuş ilkokullar**	**Kız okulları**
Müdür	700 fl.	Haham vasfıyla görev yapmıştır.	
1.öğretmen (en tecrübelisi)	450 fl	250 fl.	125 fl.
2.öğretmen	425 fl.	---	125 fl.
3.öğretmen	425 fl.	---	3 el işi öğretmeni için toplam:520 fl.
4.öğretmen		---	
Yardımcı veya hizmetli	200 fl.	100 fl.	2 yardımcı için toplam:120 fl.

Yahudi kız çocukları sadece Prag'da 5 Ekim 1785 tarihinde açılan okula gidebilmiştir. İmparatorluğun diğer bölgelerinde ise onlara ait bir okul olmadığından karma eğitim veren devlet okullarına gönderilmesi ve çocuklarını okula göndermeyen ailelerin ve vasilerin yasalara uygun olarak çift okul harcı ödeme ile cezalandırılması ve iyileşme görülmediği takdirde cezaların artırılması gerektiği bildirilmiştir.[809] Ayrıca bir bölgede açılan soruşturma sonucunda bir Yahudi'nin o bölgeyi terk etme kararı verilmişse ve terk etme sonrasında onun geride kalan malları

[806] Wanniczek, **Geschichte der Prager…**, s.14.
[807] Wanniczek, **Geschichte der Prager…**, s.16.
[808] Wanniczek, **Geschichte der Prager…**, s.17.
[809] **Hofsdekret, 16 Juli 1793; Hofsdekret,** 24 Juli 1793; **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.190.

300 florine tekabül ediyorsa, bu miktar öğretmen okulunun fonuna aktarılmış ve Yahudi halkının menfaati için kullanılacağına dair de bir açıklama yapılmıştır.[810] Ancak paranın tasarrufu sadece bir yer için değil bütün bölgelerdeki okullar için yapılmış ve harcanması belli şartlara bağlanarak oldukça az bir kısmı farklı dinlere mensup okullara aktarılmıştır.

8 Temmuz 1819 tarihinde de ilk kez Yahudi ortaokulundan mezun olanlara öğretmenlik sınavlarına girme hakkı verilmiş ve aynı yıl 44 yahudi öğretmen adayı sınavlara girmiştir.[811]

Yahudi okulları da din dersi haricinde Bölge Okul Sorumlusu tarafından teftiş edilmiş ve teftiş raporları Katolik olmayan okullar gibi Piskoposluk Kurumuna gönderilmiştir.[812] Ayrıca I. Franz döneminde Yahudi veya Katolik olmayan ortaokul öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınmıştır.

1.2.4.1.5. Eğitim Personeline Verilen Talimatlar ve Onlarda Aranan Vasıflar

1.2.4.1.5.1.Katolik Öğretmenlere Verilen Talimatlar ve Onlarda Aranan Vasıflar

Devlet okullarında görev yapacak öğretmenlerin sağlıklı duyulara, iyi bir konuşma tarzına ve sağlıklı bir vücuda sahip olması, öğretmenlerde aranan fiziksel şartlardan olmuştur. Vücudunda herhangi bir kusuru olan öğretmenin öğrenciler tarafından alay konusu olabileceği düşünülmüş ve böyle bir öğretmenin öğrencilere faydalı olamayacağı iddia edilmiştir.[813] Bahsedilen özelliklerin yanı sıra 1806 yılı yasasında öğretmenin; anlayışlı, dindar, örnek davranışlar sergileyen, bilgili, derslerine önceden hazırlık yapan, öğrencilerini iyi ahlaka ve doğru davranışlara sahip olmaları hususunda yönlendiren, matematikte tam sayıları, kesirleri ve dört işlem kurallarını Detri kuralı[814] ile bilen, Almanca'ya hem günlük konuşmalarda hem

[810] **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.190.
[811] Wanniczek, **Geschichte der Prager…**, s.27.
[812] **Hofsdekret,** 14 August 1805; **Politische Verfassung**, 23.Abschnitt, s.192.
[813] **Politische Verfassung**, s.87
[814] Detri kuralı (oran ve orantı): Alman okullarında dört işlem kurallarının öğrenilmesinden sonra kesirli sayılar ve ondalık hesaplamalar üzerinde durulmuş ve daha sonra "Detri kuralı" adı verilen işlemlere geçilmiştir. Ülkenin ihtiyacına binaen Detri kuralının nasıl yapılacağına dair eserler de yazılmıştır. (İmparatorluk bünyesinde yapılan matematik derslerindeki detri kuralının örneklerle anlatımı ve

de resmi yazışmalarda oldukça hâkim olan, eğer görev yaptığı yerde Almanca konuşulmuyorsa o bölgenin dilini de bilmek zorunda olan[815], eğitim ile ilgili yasaları tam olarak bilen, bilgisini kolaylıkla pratiğe döken, mesleğiyle alakalı faydalı bilgiler içeren eserleri okuyan, meslektaşlarından bilmediği hususları öğrenme konusunda çekinmeyen, amirlerine karşı itaatkâr olan, çocukların önünde kaygılarından ve düşüncelerinden asla bahsetmeyen ve bunun için doğru zamanı bekleyen, hatalarını düzeltebilen, kınanma veya ceza korkusuyla değil, bilinçli ve titizlikle görevlerini yerine getiren, sorumluluk sahibi, çalışkan, temiz, tevazu sahibi, hoşgörülü, sabırlı, uysal ve nezaket sahibi biri olması istenmiştir.[816] Ayrıca öğretmenin çocukların yanında küfürlü sözler sarf etmemesi, kavgaya tutuşmaması ve kendisine yapılan kötü muameleye kötü şekilde karşılık vermemesi gerektiği de bildirilmiştir.

1806 yılı yasasında öğretmenden beklenen performans ayrı bir başlık altında verilmiş ve onların yoğun gayret ve çabalarıyla eğitim reformlarının hayata geçebileceği özellikle vurgulanmıştır. İlkokullar için öngörülen dersleri anlatmakla yükümlü olan öğretmen, aynı zamanda papaz tarafından icra edilen din dersinin de tekrarını yapmak zorunda olduğundan[817] papaz tarafından verilen din derslerine katıldığı saatleri ve günleri kendine ait bir defterde not tutması ve Bölge Okul Sorumlusu talep ettiğinde ona sunması zorunlu kılınmıştır. Bütün baskı çeşitleri ile yazılmış olan okul kitaplarını doğru, tam ve kurallara uygun bir ses tonu ile okuması ve yazması, harfleri, hecelemeyi, okumayı, güzel ve doğru yazmayı, hesaplamayı belirlendiği usulde göstermesi, öğrencilerin daha iyi kavraması için gerekirse çizerek anlatması, ders saatlerine riayet etmesi, ders saatlerini gösteren bir tabloyu okula asması, ders saatlerinde acil bir durum yoksa hiçbir nedenle okuldan ayrılmaması ve kendisine kilise veya eğitim kurumu tarafından zimmetlenen eşyaları koruması,

---

bununla ilgili alıştırma örnekleri için bkz. Christian Pescheck, **Die drey Haupt-Buncte der Regel Detri in gebrochenen Zahlen**, ... 1708; Georg Freiherrn von Vega, **Vorlesungen über die Rechenkunst und Algebra**, Wien 1821; Lukas Voch, **Erste Gründe der Rechenkunst vor Bauwerke,** Augsburg 1778; **Verfassung der k.k. Ingenieurs-Academie in Wien**, Wien 1814; Christian Jacob Wolf, **Handbuch der praktischen Rechenkunst für alle Staende des bürgerlichen Lebens**, Wien 1801).

[815] **Bescheid,** 5 April 1790; **Politische Verfassung**, s.89.

[816] **Politische Verfassung**, s.87- 102.

[817] Papazlar kırsal bölgelerdeki ilk ve ortaokulların idareceliği ve bunun yanı sıra kilise hizmetlerini yerine getirdiklerin dolayı din dersinin tekrarı öğretmen veya yardımcı tarafından yapılmıştır. Bununla ilgili yasanın hükmü için bkz. **Politische Verfassung**, Instruction für Ortsseelsorger, s.31.

öğretmenin temel görevleri arasında görülmüştür.[818] Öğretmenin okulda sadece eğitim teşkilatı tarafından belirlenen kitapları okutması ve kitapların tamamlanmasından sonra eğer farklı bir kitap okutmak isterse bunu önce papaza, gerekirse de Bölge Okul Sorumlusu'na bildirmesi zorunlu kılınmıştır. Derslerini her çocuğun anlayabileceği bir şekilde anlatması, öğrenciler arasında ayrım yapmaması, yeni şeyler anlatırken yalan söylememesi, karşılıklı diyaloglarda özel ayrıcalık vermeye yeltenmemesi, çocuklara utanç verici isimlerle seslenmemesi, izin olmadan değişim, satma veya da verme işlemleri yapmaması, ders esnasında yemek yememesi, sık sık sınıftan dışarı çıkmaması, uygunsuz bir şekilde oturmaması ve ellerini gizlememesi gerektiği de yine yasada üzerinde durulan özellikler olmuştur.[819] Çocuklara bir baba şefkati ile davranması gereken öğretmen çocuğun okul dışındaki edebinden ve sağlığından da sorumlu tutulmuştur. Bu nedenle öğretmenin, çocukların okula gelirken yollarda oyalanmamalarını, okulda uygun olmayan yerlerde koşmamalarını, kitaplarla birbirlerine vurmamalarını, bağırmamalarını, gürültü yapmamalarını, kızların erkeklerin arasına karışmamaları gerektiği gibi hususları onlara sık sık hatırlatmak zorunda olduğu da ayrıca belirtilmiştir.[820] Öğrencilerin temizlik durumlarından da öğretmen mesul tutulmuş ve ona verilen talimata göre; öğretmenin öğrencilerin yüzleri ve ellerinin yıkanmış, tırnaklarının kesilmiş, saçlarının taranmış olmasına dikkat etmesi, eğer öğrenciler yalınayak okula geleceklerse yıkanmış ayaklarla okula gelmelerini, hatırlatması mecburi kılınmıştır.[821] Ayrıca öğretmenin kızların sağlık ve gelişme açısından zararlı olan sıkıca giyilmiş bir korse ile veya da ahlaka uygun olmayan bir kıyafetle okula gelmelerini engellemek zorunda olduğu da ayrıca belirtilmiştir.[822]

Öğretmenin çocukların sağlığı açısından yapmakla yükümlü olduğu sorumluluklar bunlarla kalmamış ve ayrıca öğrencilerini yabani otlar, kökler, mantarlar, banyo yapılmaması gereken yerler, akşam vakitlerinde sokaklarda olmamaları gibi hususlarda da uyarmak zorunda kalmıştır. Ayrıca öğretmenin temiz olmayan, bitlenmiş veya da pirelenmiş çocukları eve göndermesi ve ailelerine

[818] **Politische Verfassung**, s.88-89.
[819] **Politische Verfassung**, s.92-93.
[820] **Politische Verfassung**, s.93.
[821] **Politische Verfassung**, s.93-94.
[822] **Hofsdekret,** 14 August 1783; **Politische Verfassung**, s.94.

görevlerini uygun bir şekilde hatırlatması, ellerinde veya da başında giderek artan bulaşıcı veya da iğrenç bir şekilde görünen bir döküntü, vücutlarında yara kabukları olan öğrencileri, tam sağlığına kavuşuncaya kadar okuldan çıkartması gerektiği de yasanın hükümleri arasında yer almıştır.[823] Şayet öğrencilerinden birisinde bulaşıcı bir hastalık fark ettiyse öğretmenin yapması gerekenler şu şekilde aktarılmıştır: *"(hastalıklı çocuk evine gönderildikten sonra),geride kalan çocukların sağlığı için sınıflar çok fazla ısıtılmaz, sınıflar havalandırılır ve her iki günde bir toz ve pislikler temizlenir".*[824]

Öğretmenin okulda disiplini hâkim kılabilmek için otoriter olması istenmiş, ancak otoritenin değnek veya çubuk kullanılarak veya bunlarla çocukları korkutarak sağlanması doğru bulunmamıştır.[825] Öğretmenin çocukların nefretini kazanmamak için onların hatalarını parmağıyla göstermemesi, hatalarla çocukların dikkatsizliği arasındaki farkı ayırt etmesi ve hataların ortaya koyduğu kötülüğü onlara aktarması gerektiği de ifade edilmiştir. Şayet öğretmen gerçekten öğrenciyi hatalı bulduysa, uzun zamandır sert bir şekilde uygulanmış cezaları kullanmaması, daha yumuşak bir şekilde durumu düzeltmesi, cezalandırmada ve ödüllendirmede bilgece davranması ve taraf tutmaması, öğrencilerle ilgili mevzuları öğrenciyle veya başka biriyle velilere iletmemesi, onlarla çocuğu ve veliyi mahçup etmeden konuşması istenmiştir.[826] Maddi durumu kötü durumda olan veya da kötü alışkanlıkları olan çocukları papazla birlikte para kazandıracak veya da el becerileri sağlayacak alanlara yöneltmesi de öğretmenin vazifeleri arasında görülmüştür.

---

[823] **Politische Verfassung**, s.94-95.

[824] **Politische Verfassung**, s.95.

[825] 1806 yasasında dayak ile ilgili şu hususlar aktarılmıştır: *"Eğer öğretmen hiddetli bir şekilde hatalı öğrenciye küfürlü sözler kullanıyorsa veya da bir çubukla dövüyorsa (falaka) bu durum oldukça kötü bir davranıştır. Daha kötüsü ise; yasadışı cezalar ve cezalandırma aletleri kullanmasıdır. Tokat atmak, tekme vurmak, kulaklarını veya da saçlarını çekmek, dövmek ve kafasını çarpmak veya da diğer hassas bölgelerine vurmak, acıtmadan da olsa diz çöktürmek, kırbaç, yere sürçme aleti ve buna benzer aletler kullanması kesinlikle yasaktır. Büyük hataları cezalandırmada büyük öğrenciler için en fazla zayıf bir çubuk kullanılabilir. Öğrenciyi disipline sokma meselesi bölge papazının onayı ve bilgisi olmadan kendi başına veya da onların zamanında uygulandığı gibi yapılıyorsa ailelerin bundan şikâyetçi olma hakları vardır. Ancak çocukları daha iyi hale getirmek için hafif bir ceza uygulanıyorsa bu sorun teşkil etmez. Öğrenciye kötü davranılması, vücudundaki darbelerin artmasıyla anlaşılır ve bu ciddi bir güvenlik kabahatidir. Böyle bir durumda ilk seçenek öğretmenin 3 günden bir aya kadar tutuklanması ve bu durumun tekrarlanması durumunda da bu cezanın yanı sıra "öğretmenlik mesleği için yeterli değildir" yazan bir belgeyle cezalandırılması gerekmektedir".* (Bununla ilgili kanun maddeleri için bkz. **Gesetzbuch, II. Bölüm**, **Paragraf: 165-172**; **Politische Verfassung**, s.96-97).

[826] **Politische Verfassung**, s.96-99.

Okuldaki disiplin kuralları sadece öğrenciler için değil öğretmen için de geçerli olmuş ve onun uyması gerektiği disiplin kuralları şu şekilde belirtilmiştir: *"öğretmen üslerine ve amirine (papaza) karşı saygılı, nazik olmalı. Kendisini rahatsız eden bir meseleyi onlara edep ve tevazu içinde aktarmalı ve kararı sabırla beklemelidir. Davranışlarında bir asilik veya kabalık söz konusu olursa da cezalandırılmalıdır. Öğretmen, yasa ile belirlenmiş miktardan başka hiçbir şekilde okul gelirlerinden kazanç elde edemez. Maddi zorluklardan dolayı yasak olmayan bir iş yapmalarına müsaade edilmiştir, ancak hediye alamazlar, eğlence yerlerinde, düğünlerde, kilise fuarlarında ve diğer aleni olarak dans edilen yerlerde müzik yapamazlar. Öğretmen, hiçbir kimsenin yasalara aykırı bir şekilde, ahlaksız ve sakıncalı bir durumda davranmasına izin vermemeli ve vuku bulan gizli bütün toplantıları önlemelidir. Ancak kendisi bu tür yerlerde bulunursa, itibarını ve prestijini kaybeder. Onun içki içmesi, kumar oynaması, ortalığı karıştırması ve akılsız konuşmaları onu kötülüğe yöneltir ve bulunduğu mevkînin dışına atar. Bu nedenle öğretmen, mesleğinin gerektirdiği sorumlulukları tam zamanında yerine getirmesi gerekmektedir".*[827]

1.2.4.1.5.2. İlkokulların İdarecesi Olan Papazlara Verilen Talimatlar ve Onlarda Aranan Vasıflar

Öğretmenin haricinde, okullarda idarecilik vasfının yanı sıra eğitimci olarak görev yapan diğer bir kişi de bölge papazıdır.[828] Papazın belirlenen resmi vasıfları taşımasının yanı sıra mesleğini gerçekten sevmesi ve kendi sorumluluğu altındaki yerlerin çocuklarını ve gençlerini dine uygun olarak eğitmede oldukça mahir olması gerekmektedir. Papazlar, bu dönemde okulda din dersi öğretmeni olarak vazife yapmalarının dışında öğrencilere manevi bir örnek olmuşlar, verdikleri nasihat ve uyarılarla günümüz okullarındaki pedagog veya psikologların yerini tutmuşlardır.

1806 yasasında papazın görevleri üç ana başlık altında toplanılarak aktarılmıştır. Yasanın hükümleri göz önüne alınarak çizilen aşağıdaki tabloda onun görevleri tasnif edilerek gösterilmiştir.

[827] **Politische Verfassung**, s.101-102.
[828] **Politische Verfassung**, s.102.

Tablo 26: 1806 Yasasına Göre Bir Yere Atanan Papazların Görevleri[829]

Din öğretmeni olarak vazifeleri	**Manevi (veya ahlaki) örnek olarak vazifeleri**	**İdareci ve denetici olarak vazifeleri**
-Din derslerini belirlenen zamanda belirli yöntemlerle ya kendisi yapmalı ya da yardımcısına yaptırmalı -Düzenli olarak yapılan ibadetlerde ve dualarda vaaz vermeli -Pazar ayinlerine ve kutsal diğer ayinlere öğrencilerin katılımını artırmalı ve böylelikle çocuklarda din ve ibadet bilincini oluşturmalı -Din dersini sadece kelimelerin ezberinden veya öğrencilerin sorgulanmasından ibaretmiş gibi anlatmamalı. Dersler öğrencilerin anlayacağı şekilde açık ve anlaşılır olmalı ve öğrencilerin bunu günlük yaşantısında uygulaması sağlamalı -Dini bilgilerde ezberlenmesi gereken kelimeleri doğru, iyice ve anlaşılır bir şekilde açıklamalı ve böylelikle çocukların açıklamalar arasında bağlantı kurmasını ve din dersi tekrarını yapan öğretmenin de din dersine daha da hâkim olmasını sağlamalı	- Derslerinin ve vaazlarının hak ettiği değeri bulması, okul öğretmeninin, öğrencilerin ve velilerin ona güvenmesi ve değer vermesi için davranışlarında ve dini yaşantısında son derece dikkatli olmalı - Okul öğretmenlerine, yardımcılarına, velilere ve öğrencilere karşı affedici olmalı ve onların hatalarını mütevazı bir şekilde açık yüreklilikle konuşmalı ve gerekli durumlarda da ciddiyetle görevlerini yerine getirmeli -Vaazlarını sadece okulun başlangıcında değil gerekli görülen her durumda yapmalı. Bu vaazlarda velilere çocuğun eğitiminin, derslerin ve ders çalışmanın nasıl olması gerektiğini anlatmalı (Yılda 5 kez idaresindeki bütün eğitimci ve öğretmenlerle birlikte kilisede ayin yapmalı)[830] -Öğretmenin, yardımcının veya öğrencilerin kötü davranışlarını düzeltmek ve onları iyi insan haline getirebilmek için onlarla baş başa görüşmeler yapmalı	- Öğretmenin din dersini tekrar doğru ve faydalı bir şekilde anlatıp anlatmadığını kontrol etmeli -Öğretmenin okula gelip gelmediğini, geç kaldığı zamanları "Fleisskatalog" adı verilen yoklama listesine aktarmalı -Yönetimin belirlediği kurallara, okul mevzuatına tam olarak hâkim olmalı ve gerektiği durumlarda öğretmenler veya yardımcıları hakkında işlem yapabilmeli -Öğretmenlerin ve yardımcıların bilgilerini ölçmek ve değerlendirmek için onlarla sık sık konuşmalar yapmalı. Onları eksik görürse sözlü olarak onlara ders vermeli veya da eksikliklerini kapatabileceği kitapları okumalarını tavsiye etmeli -Okula sadece din dersi olduğu zamanlarda değil sık sık ve ansızın ziyaret etmeli. Ayrıca öğretmenin dersine katılmalı ve onun öğretme becerisini gözlemlemeli -Öğrencilerin okula düzenli gelip gelmediklerini, onların derse olan hevesini ve dikkatini gözlemlemeli -Toplumun ve öğrencilerin önünde öğretmeni, yardımcısını azarlamamalı, onları rencide etmemeli -Öğretmenin, yardımcının okul dışındaki yaşantısını takip etmeli ve onların itibarını korumak için hatalı olmadıkları müddetçe onlara sahip çıkmalı,

[829] **Politische Verfassung**, s.102- 107.
[830] **Politische Verfassung**, **Instruction für Ortsseelsorger**, s.31.

		korumalı -Öğretmeni okul zamanında ne kilisede ne de yerel mahkemede görev yapmasına izin vermemeli

Papazın idareci olarak halledemediği meselelerde öncelikle Taşra Eğitim Sorumlusu'ndan (Kreiskommissar) veya da kurumdan, burada da halledilemezse İlçe veya da Bölge Eğitim Teşkilatı'ndan yardım alması gerektiği ifade edilmiştir.

1.2.4.1.6. Öğretmene, Dul Eşine ve Yetimlerine Sağlanan Haklar

I.Franz döneminde, öğretmen okulu, örnek okul, meslek okulları, diğer ortaokullar ve kız okullarında görev yapan öğretmenin yaşlanmasından ve güçsüzlüğünden dolayı görevinden ayrılmasıyla ona, eşine ve yetimlerine mümkün olduğu ölçüde yardımcı olabilmek amacıyla bu öğretmenlere emeklilik hakkı verilmiştir. Ancak emeklilik hakkına sahip olacak öğretmenlerin isimlerinin mutlaka *"Arrha- Abzug"*[831] adı verilen maaş ödeme listesinde bulunması gerekmektedir.[832]

Emekli edilmiş öğretmenin ölümü durumunda ise onun dul eşi, eşinin ölüm kâğıdını, ne kadar hizmet ettiğini ve üçten fazla küçük çocuğu olduğunu gösteren bir belgeyi dilekçe ile birlikte taşrada ise Kaymakamlığa, şehirlerde ise valilik kurumuna ibraz etmek zorunda olduğu 1806 yılı yasalarında belirtilmiştir.[833]

Taşrada, köylerde, şehirlerde ve panayır alanlarında bulunan ilkokul öğretmenlerinin yaşlılık durumunda ise yanlarına bir yardımcı verilerek görevine devam etmesi uygun görülmüş, ancak yardımcının ücreti öğretmenin ücretinden düşmüştür.[834]

---

[831] **Arrha- Abzug:** Bu sistem emeklilik fonu olarak anlaşılabilir. Yıllık 106 florin ile 2000 florin arasında maaşı olan devlet memurlarının maaşlarının belirli bir yüzdesi emeklilik payı olarak ayrılmış ve ödediği yüzdeye göre de emekli maaşı ödenmiştir. Örneğin yıllık 2000 florin kazancı olan bir memur eğer yüzde 5 oranında emeklilik fonu ödemişse, emekli olduğunda alacağı ücret evde yaşayan insan sayısına göre olmuş ve her çocuk için 150 Gulden ödenmiştir. Ancak çocuk sayısı sadece iki olarak hesaplanmıştır. (Arrha- Abzug'a göre emekli maaşlarının hesaplanması ve genel bilgi için bkz. Ignaz de Luca, **Politischer Codex, oder wesentliche Darstellung sämmtlicher, die k.k Staaten betreffenden Gesetze und Anordnungen im politischen Fache**, Wien 1789, Band I, s.116-123).

[832] **Hofsdekret, 24 Maerz 1788; Hofsdekret, 17 September 1802**; **Hofsdekret 10 Februar 1804**; **Politische Verfassung**, s.119.

[833] **Politische Verfassung**, s.120.

[834] **Hofsdekret, 12 Dezember 1804**; **Politische Verfassung**, s.120.

Emekli edilen öğretmeni desteklemek ve uzun yıllar bu mesleği icra ettiği için onu ödüllendirmek amacıyla çalışkan, akıllı, ahlaklı ve öğretmenlik yapabilmek için yeterli belgelere sahip olan oğlu onun yerine istihdam edilmiştir.[835] Şayet oğlu öğretmenlik okulunda öğrenci ve bu okulda burs başvurusu yapanlarla eşit özelliklere sahip ise; ona burs verilmiş ve böylelikle onun faydalı bir öğretmen olabilmesi için cesaretlendirilmiştir.[836]

Öğretmenin hastalanması durumunda, okuldan sorumlu olan papazın bütün dersleri kendisi yapamayacağı bildirilmiş ve durumun Bölge Okul Sorumlusu'na rapor edildikten sonra buraya başka bir yerden geçici bir süreliğine yardımcı görevlendirilmiştir.[837]

Ölen öğretmen 10 yıldan fazla kamu hizmetinde çalışmışsa, onun dul eşi ve 6 ay-15 yaş arasındaki çocukları bölgenin bağlı olduğu *"Fakirlik Kurumu"* ndan gerekli bütün yardımları almaya hak kazanmışlardır. Ancak öğretmen 10 yıldan az, 3 yıldan fazla hizmet etmişse, bu durumda vefat eden öğretmenin eşi verilen yardımların yarısını, çocukları ise dörtte birini alabilmişlerdir. Geride kalanların bu yardımları alabilmesi için papazın, ölen öğretmenin ne kadar hizmet ettiğini bildirmesi gerekmektedir. Bölgedeki Fakirlik Kurumu'nun bu yardımları yapmaya gücü yetmediği takdirde durum önce papaza, sonra Bölge Okul Sorumlusu'na oradan da valiliğe bildirilmiş ve geride kalanlar için *"Landbruderschaftsfunde"* adı verilen bir yardım kurumundan yardım almaları sağlanmıştır.[838] Eğer öğretmen 3 yıldan az hizmette bulunmuşsa devlet geride kalanlara herhangi bir ödeme yapmamıştır.

1806 yasası ölen öğretmenlerin ailelerin durumunu ve ne yapmaları gerektiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve ayrıca imparator tarafından Viyana'da

---

[835] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.27..
[836] **Hofsdekret, 30 April 1787**; **Politische Verfassung**, s.120- 121.
[837] **Politische Verfassung**, s.121.
[838] **Politische Verfassung**, s.122; **Fortsetzung der von Johann Roth verfassten Sammlung aller in dem Königreiche Böheim kundgemachten Verodnungen und Gesetze**, Prag 1808, Band V, s.91 (Bu eser, Wilhelm Gerhard Guatta tarafından 1806 yılında yapılan yasaların kronolojik olarak düzenlemesiyle ortaya çıkmıştır); **Instrukzionen für das gesamte Schulaufsichts- und Lehrpersonal in den k. k . teutschen Erbstaaten**, Prag 1807, s.65.

"Pensions- Institutes für die Witwen und Waisen der Schullehrer"[839]*(Öğretmenlerin Dul Eşleri ve Yetimleri İçin Emeklilik Kurumu)* adıyla bir kurum kurulmuştur.[840]

Bahsi geçen okulların öğretmenlerine emeklilik, sosyal yardım, oğlunun öğretmen olarak görevlendirilmesi ve ona burs verilmesi gibi haklar verilmişken, ilkokul öğretmenine ve onun yardımcısına hiçbir hak verilmemiştir, zira onların ismi Arrhaabzug'da bulunmamaktadır.[841]

1.2.4.1.7. Okula Başlayacak Çocukların Tespiti ve Çalışan Çocukların Durumu

1806 yasasında, çocukların okula başlama yaşı ve okul çağına gelmiş çocukların tespiti meselesi, ayrı bir bölüm halinde aktarılmıştır. Avusturya İmparatorluğu'nda, 6 - 12 yaş arası bütün çocuklar okul çağındaki çocuklar olarak nitelendirilmiş ve kilisedeki vaftiz kayıtlarına bakılarak da yaşlarının doğruluğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Okul çağındaki çocukların hangi okula nasıl gideceği; okulun bulunduğu yere, dağınık olarak inşa edilen evlere, değirmenlere, çiftliklere, kulübelere göre belirlenmiş ve bölgedeki kız ve erkek çocuklar belirlenerek buna göre okula gidecek çocukların genel bir toplamı elde edilmiştir.[842] Ayrıca yine bu bölgelerde yaşayan Katolik olmayan ve Yahudi olan ailelerin çocukları da oluşturulan listede özellikle belirtilmiştir.

Bir bölgede okul çağına gelmiş çocukların listelenmesi, söz konusu bölgedeki okulun idaresinden ve denetiminden sorumlu olan papaz ve okulun öğretmeni tarafından, her yıl güz tatilinde vaftiz kayıtlarına, evlerin numaralarına ve ailelere göre yapılmıştır.[843]Akatolik mezhebine mensup insanların çoğunlukta olduğu yerleşim birimlerinde ise; Pastör ve okul öğretmeni, Yahudilerin çoğunlukta olduğu

---

[839] *"Das Maehrisch-schlesische Schullehrer Witwen und Waisen Versorgungs Institut zu Brünn"* adıyla kurulan bu kurum 1 Ocak 1812 tarihinde Brünn'de kurulmuştur. 1 Ocak 1815 tarihinden itibaren öğretmen kocası ölmüş olan bütün dullar 50 Florin değerinde emekli maaşına bağlanmıştır. Annenin ölme durumunda ise onun 15 yaşını doldurmamış yetimlerine bu maaş devredilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Adolf Bauerle, **Was verdankt Öesterreich der beglückenden Regierung. Sr Majestaet Kaiser Franz des Ersten**, Wien 1834, s.222).

[840] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.28.

[841] **Hofdekret vom 30. Mai 1788**; Joseph Kropatschek, **Österreichs Staatsverfassung**, Wien 1792, Band I, Paragraf: 6, s.620

[842] **Politische Verfassung**, s.124.

[843] **Politische Verfassung**, s.124.

yerlerde ise çocukların tespitinde; haham ve okul öğretmeni bu listenin oluşması için beraber çalışmışlardır.[844]

Öğretmen, hazırlanan bu listelerin okulun başlamasıyla birlikte takibini yapmış ve okula gelen çocukların okula başlama zamanını kaydederek, 12 yaşını doldurmayan hiçbir çocuğun okulu bırakmasına izin vermemiştir.

Avusturya yönetimi, ormanlardaki fiziki şartlardan etkilenen veya da sık sık yıkılan hayvan kulübelerinde yaşayan ailelerin çocuklarının okula nasıl geleceği ve bunlar için neler yapılabileceği mevzusunu ciddi olarak tartışmıştır. Yapılan toplantı sonucunda*"hayvan kulubelerinde yaşama kültürünü ortadan kaldırmak gerekmektedir. Ailelerin çocuklarını her gün okula getiremeyeceğinden ve çocukların da derslere katılmak zorunda olmalarından dolayı onlar ailelerinin yanından alınmalıdır. Ancak onların ailelerinin yanından alınması, bu çocukların tamamen yabanileşmesine, insanlardan uzaklaşmasına ve moral bozukluğuna neden olacağından imparatorluk genelinde böyle evlerin kaldırılması uygun görülmüş ve sonucunda çocukların okuldan geri kalmayacağı hesap edilmiştir"*[845] şeklinde bir karar ortaya çıkmıştır. Ayrıca okul çağına gelmiş çocukların içki yapılan çiftliklerde, bahçelerde veya eğlence yerlerinde okul zamanında çalışmaları 3 Temmuz 1778 tarihli Saray Kararı ile yasaklanmıştır. Ancak birçok ayinin yapıldığı kiliselerde belirli hizmetlerin yapılması için görevlendirilen erkek çocukların az da olsa devamsızlık hakkını kullanmalarına bu karardan 3 yıl önce verilen başka bir kararla izin verilmiştir.[846]

Çocukların okula gitme mecburiyeti nedeniyle bozulan çiftlikler şehirlere olan göçü artırmış ve sadece ebeveynler değil çocuklarda şehirlerdeki fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır. Yönetim, fabrikaların ayakta kalabilmesi için çocuk iş gücünü göz ardı etmeyerek çözüm bulmaya çalışmış ve sonuç olarak da şuna karar vermiştir: *"fabrikalarda çalışan çocukların cehalet içinde kalmaması ve yabani olarak büyümemesi için akşam okullarında, Pazar günü veya tatil günlerinde ders görmeleri zorunludur. Papaz ve öğretmen tarafından verilen bu derslerin veya okulların maliyeti fabrika sahibi ve aileler tarafından ödenmelidir. 6 yaşındaki*

[844] **Politische Verfassung**, s.124- 125.
[845] **Hofsdekret, 28 Februar 1787**; **Politische Verfassung**, s.125.
[846] **Regierungsdekret**, 13 Juni 1775; **Politische Verfassung**, s.126.

çocukların fabrikada çalışmaları uygun bulunmamıştır, çünkü bunların düzenli olarak okula gitmesi gerekmektedir ve ayrıca 9 yaşından önce de acil bir durum yoksa fabrikada çalışmamalıdırlar".[847]

Ortaokulun bulunmadığı yerlerde, ilçelerde ve panayır alanlarında 12 -18 yaş arası eğitimsiz gençlerin sorumluluğu papaz ve öğretmene verilmiş ve bu eğitimcilerin gençlerin eğitilmesini kutsal bir vazife olarak görüp Pazar günü ve tatil günlerinde öğleden sonra onlara ücretsiz olarak ders vermeleri gerektiği bildirilmiştir.[848]

1774 Talimâtnâmesi'nde kabul edilen ve 1806 yasasında da devam ettirilen sabah ve öğleden sonra eğitim verilmesi hususu, eğer bir yerde tarıma ve endüstriye zarar vermişse, buralarda tek zamanlı eğitime geçilmiş, ya sabah ya da öğleden sonra okullar açılmıştır.[849]

1.2.4.1.8. Öğrenciler için Hazırlanan Çizelgeler

1806 yasasına göre bir ilkokul öğretmeni öğrenciler için iki çizelge hazırlamak zorundadır. Bunlardan ilki; öğrencilerin devamsızlık durumu, ikincisi ise; öğrencinin dersteki gelişmeleri ile ilgilidir. Okuldan sorumlu olan papaz öğretmenin hazırladığı yoklama listesine göre, okula gelmeyenleri her hafta sonunda sözlü, her ay sonunda da yazılı olarak uyarmak zorundadır.[850] Ancak öğrencinin devamsızlığı bütün bunlara rağmen devam etmişse, dönem sonları olan Mart ve Eylül ayında papazın, öğretmen ve Bölge Okul Sorumlusu tarafından imzalanan ve durumu bildiren bir yazıyı yetkili devlet kurumuna iletmesi mecburi kılınmıştır. Yetkili kurum da çocuğun okula gelmemesinden ailesini sorumlu tutmuş ve yasalara göre gereken cezayı uygulamıştır.[851]

Öğretmen, yoklama listesinin haricinde okulla ilgili mevzuları yönetim tarafından belirlenen formlara yazarak Eylül ayı sonunda papaza teslim etmekle mükelleftir. Papaz da gerekli işlemleri yaptıktan sonra bunu Bölge Okul

[847] **Hofdekret, 18 Februar 1787**; **Politische Verfassung**, s.126.
[848] **Politische Verfassung**, s.127.
[849] **Politische Verfassung**, s.128.
[850] **Politische Verfassung**, s.132.
[851] **Politische Verfassung**, s.132.

Sorumlusu'na ulaştırmıştır.[852] İşlemlerin nasıl yürütüldüğü ve evrakların kimlere gittiğini gösteren bu durum aslında okul hiyerarşisini de ortaya koymaktadır.

Öğretmenin yapması gereken ve öğrencilerin dersteki gelişmelerini gösteren "Fortgangsverzeichnissen" adlı çizelge, her öğrencinin dönem sonlarında yapacağı sınavlarda, Bölge Okul Sorumlusu'nun yaptığı teftişlerde hazır olması gerektiğinden üzerinde önemle durulmuştur. Ancak dini bilgiler dersini veren papaz veya onun yardımcısı, öğrencinin din dersindeki durumunu zikrolunan listeye değil de herhangi bir kâğıda kendi el yazısıyla yazmıştır.[853]

1.2.4.1.9. Okul Kitaplarının Basım Hakkı ve Dağıtımı

1806 yasasına göre, *"hali vakti yerinde olan ebeveynler, çocuklarının eğitimi için gerekli olan kitapları kendileri almak zorundadır".*[854] Daha önce 1774 Talimâtnâmesi'nde de görüldüğü üzere, okul kitaplarının fiyatı ve kitapların basımını yapan yayınevi bildirilmiş ve belirlenen miktarın üzerinde velilerin kitap ücreti ödememesi istenmiştir. Ayrıca imparatorluğun izni olmadan okul kitaplarını satan veya da bunları basan yayınevlerinden de kitap alınmaması gerektiği de ayrıca ifade edilmiştir.[855] Böyle bir durumun takibi de öğretmene bırakılmış ve *"şayet öğretmen sınıfında yabancı bir basımevi tarafından basılan bir kitabı görürse önce Bölge Okul Sorumlusu'na haber vermeli, buradan bilgi almalı ve buna göre durumu Kaymakamlığa bildirmeli. Onlar hangi kitabın yabancı basımının olduğunu bilmek zorundadırlar"*[856] talimatıyla da verilen görev resmiyet kazanmıştır.

13 Haziran 1772 tarihinde Maria Theresia okul kitaplarının yanı sıra öğretmenlere ve eğitimcilere yardımcı olacak kitapların, tabloların ve yazıların basım hakkını Viyana'daki Eğitim Komisyonu'na vermiştir. Başlangıçta kitapların burada basılarak bütün eyaletlere gönderilmesi düşünülmüş, ancak mesafelerin uzun olması ve istenilen sayıdaki kitabın basılamaması üzerine 10 Haziran 1775 tarihinde alınan yeni bir kararla eyaletlerde görevli olan bütün eğitim komisyonlarının da ilkokul için

[852] **Politische Verfassung**, s.132.
[853] **Politische Verfassung**, s.132.
[854] **Politische Verfassung**, s.130.
[855] **Politische Verfassung**, s.133.
[856] **Politische Verfassung**, s.133.

gerekli kitapları[857] basma hakkı doğmuştur. Komisyonlar okul kitaplarının yanı sıra okul kurallarının, müfredatın ve gerekli formların da basımını yaparak eğitim teşkilatı mensuplarına dağıtılmasını sağlamıştır. Viyana'daki komisyon, diğer eyalet komisyonlarının faaliyete girmesine rağmen, kendi ayrıcalığını ve üstünlüğünü kaybetmemiş ve eyaletlerdeki yapılan basımlardan elde edilen kazancın %20'sini provizyon hakkı olarak almıştır.[858] Ayrıca eyaletlerde basımı tamamlanan kitaplardan 5 tanesi örnek olarak Viyana'ya gönderilmiş ve Viyana Okul Komisyonu'nun onaylamasından sonra her komisyonun yöneticisi tarafından mühür ile onaylanarak satışa sunulmuştur.[859]

Komisyonların kitap basım hakkı 22 Ocak 1782 tarihli Saray Kararı ile tekrardan yenilenmiştir. Ancak 12 Mart 1786 tarihinde yayınlanan Saray Kararı ile Lemberg'de bulunan bir basımevine geçici olarak Galiçya bölgesindeki okulların kitap ihtiyaçlarından biri olan ***"Den ersten Theil des grossen Lesebuches"*** (Büyük Okuma Kitabının Birinci Bölümü) adlı kitabın basım izni verilmiştir.[860] 7 Temmuz 1789 tarihinde ise imparator tarafından verilen bir kararla bazı eyaletlerin öne çıkarıldığı iddiasından dolayı eyaletlerin basım hakkı yeniden gözden geçirilmiş ve yasalara uymayanların cezalandırılacağı ilan edilmiştir.[861] Yapılan araştırmalar sonucunda eyaletlerdeki kitapların satış fiyatları arasında farklılıkların ortadan kaldırılması ve zimmete geçirilmelerin engellenmesi amacıyla 3 Şubat 1787 tarihinde Viyana'da kendine ait bir mührü olan ***"k.k Schulbücher- Verschleiss - Administration"*** (İmparatorluk Ders Kitapları Kullanma İdaresi) adı verilen bir kurum kurulmuştur.[862] Kurum, yönetimin onayıyla eyaletlerdeki bazı bölgelerin kitap basımından kendilerine gelecek olan komisyon hakkını nakit ve para bazında değerlendirerek yüzdelik oranını tabloda gösterildiği üzere açıklamıştır.

---

[857] **Eyalet komisyonları tarafından basılan kitaplar:** *Das kleine Abctaeflein* (Küçük Alfabe), *Die grosse Buchstabier- Tabelle* (Büyük heceleme Tablosu), *Das Nahmenbüchlein* (İsimler kitapçığı), *Die Lesebücher für die Schüler in zwei Theilen* (Öğrenciler için 2 parça okuma kitabı), *Das aus 4 Stücken bestehende Fragbüchlein über die Gegenstaende der Religion für Eltern und Lehrer* (4 parçadan oluşan ebeveynler ve öğretmenler için din dersi soru kitapçığı) , *Das kleine Evangelium* (Kısa İncil'den Kısa Bilgiler), *die Schulgesetze* (Okul yasaları), *die Anleitung zum Rechnen für Stadt- und Landschulen* (şehirlerde ve taşrada bulunan ilkokullar için hesap kılavuzu), *die Anleitung zur Rechtschreibung* (Doğru yazma kılavuzu). *(*Bkz. **Politische Verfassung**, s.135*).*

[858] **Politische Verfassung**, s.135.

[859] **Politische Verfassung**, s.135.

[860] **Politische Verfassung**, s.136.

[861] **Politische Verfassung**, s.136.

[862] **Politische Verfassung**, s.136.

Tablo 27: Kurumun Eyaletlere Göre Yüzdelik Pay Oranı[863]

EYALETLERDE BULUNAN BÖLGELERİN İSMİ	YÜZDELİK ORANI
Unter der Enns	10 Perzent (Prozent= Yüzdelik)
Hermanstadt, Freiburg, Lemberg	30 Perzent
Inspruck (Innsbruck)	25 Perzent
Graez (Graz), Klagenfurt, Laibach	20 Perzent
Görz, Triest, Brünn, Troppau	20 Perzent
Prag, Linz, Temesvar, bütün Macaristan sınırları	20 Perzent
Sınırdaki askeri birlikler	20 Perzent

Söz konusu kurum, imparatorluğun her bölgesinde aynı formda basılan 1000 adet okul kitabının 250 tanesini fakir çocuklar için ayrılmasını gerektiğini eyaletlere bildirmiş ve yüzdelik oranlarını da buna göre hesaplamıştır.[864]

İlk yenileşme döneminde, her fakir ailenin çocuğuna okul kitapları ücretsiz verimeye çalışılmış, ancak gerekli kitapların teminine kadar bir kitabı iki çocuk ve İncil'i(Evangelien) ise üç çocuk okumuştur.[865] İncil'den ders yapılması her hafta iki saat olduğundan İncil okullara az miktarda gönderilmiş ve böylelikle üç cocuğa bir İncil düşmüştür.[866]Yasaya göre ilkokullar için belirlenen kitaplar tabloda gösterilmiştir.

Tablo 28: 1806 Yasası ile Belirlenen İlkokulların Ders Kitapları[867]

1.sınıf (Başlangıç grubu- Küçükler)	2.sınıf (ileri seviyedekiler- Büyükler)
• ABC Taefelchen (ABC tablosu) • Der kleine Katechismus (Kısa dini bilgiler) • Das Namenbüchlein	• Kleines Lesebuch I. Theil (Küçük Okuma Kitabı I. kısım) • Lesebuch II. Theil (Okuma Kitabı- II. kısım) • Evangelien (İncilden dersler)

Fakir öğrencilere kitaplar her ne kadar ücretsiz dağıtılsa da, çocukların bu kitapları evlerine götürme hakkı yoktur. Kitaplar okul zamanı dışında öğretmene verilerek kapalı bir kutu içinde muhafaza edilmiş ve verilen talimata göre de en az iki yıl bunların kullanılması gerektiği bildirilmiştir.[868]

[863] **Hofsbescheid, 29 Oktober 1788**; **Politische Verfassung**, s.137.
[864] **Politische Verfassung**, s.135.
[865] **Politische Verfassung**, s.130.
[866] **Politische Verfassung**, s.130.
[867] **Politische Verfassung**, s.130.
[868] **Regierungsbescheid, 18 Juni 1796**; **Politische Verfassung**, s.130.

Öğretmen ile bölgenin papazı, öğrencilerinde mevcut veya eksik olan kitapların sayısını kendilerine ibraz edilen bir makbuza aktararak imzalamışlar ve onay için de Bölge Okul Sorumlusu'na göndermişler, sorumlu da bunu Kaymakamlık Kurumu'na iletmiştir. Ekler kısmında ibraz edilen belgede de görüldüğü üzere, Kaymakamlık Kurumu'na iletilen bir makbuz da şu bilgiler bulunmaktadır: birinci kısımda; Gainfahrn bölgesindeki kilise okulunda 120 öğrencinin eğitim aldığı ve bu öğrencilerden 1. sınıfta 15, 2.sınıfta 10 fakir öğrenci bulunduğu, iki öğrenciye bir ve İncil dersi için 3 öğrenciye bir kitap verilecek şekilde okul kitaplarının hesaplandığı bildirilmiştir. İkinci kısımda; stokta bulunan ve zayi olan kitapların hesabı kalem kalem verilmiş ve üçüncü aşamada ise belgenin doğruluğuna dair garanti verildikten sonra ise okulun papazı, öğretmeni ve Bölge Okul Sorumlusu tarafından imzalanmıştır.[869]

Makbuzda ücretsiz kitap verilen fakir öğrencilerin sayıları her ne kadar doğru yazıldığı beyan edilmişse de 1806 yasasının hükümlerinde *"kendisine kitap verilen fakirlerin sayısı okuldaki çocukların beşte birini, en fazla dörtte birini geçemez"*[870] ifadesinin geçmesi doğru olduğu iddia edilen beyanların hakikatinde şüphe uyandırmaktadır. İmparatorluğun herkesin yardımına yetişemediği durumlardan birisi de bu olmalı ki, *"birçok ücretsiz kitabın dağıtılmasının mümkün olmadığı ve ancak durumu bildiren küçük bir notun İlçe Okul Sorumlusu tarafından makbuzun bir köşesine yazılması gerektiği"*[871] bildirilerek, sorunun varlığı ama çözümsüz kalındığı ortaya konmuştur.

1.2.4.1.10. Sınav Sistemi

Avusturya yönetimi adına gençlerin ve çocukların eğitim-öğretiminden sorumlu olan devlet yetkilileri; çocukların yeni eğitim sisteminden faydalanıp faydalanmadığını görmek, öğretim yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmak, öğrencilerin ve öğretmenin başarısını belgelemek, iyi ve başarılı olan öğretmenlerin üstleri tarafından teşvik edilmesini sağlamak amacıyla bütün Alman okullarında 6 ayda bir genel sınav yapılmasına karar vermiştir.[872]

---

[869] Belge için bkz. **Politische Verfassung**, Die Formulare, 10.Form, s.131.
[870] **Politische Verfassung**, s.131.
[871] **Regierungsbescheid, 14 April 1786**; Politische **Verfassung**, s.131.
[872] **Politische Verfassung**, s.38.

Üst deneticinin görev yaptığı yerlerdeki ortaokullarda, sınavların okul müdürü tarafından deneticinin izni ve bilgisi dâhilinde ve diğer yerlerde de bölge papazının veya din adamının izniyle yapılması uygun görülmüştür.[873] Düzenlemeye göre şehirlerde, ticaret merkezlerinde ve köylerde öğretmen, bölge papazına sınav zamanının ne zaman olabileceği hususunda bilgi vermiş ve onun onaylamasından sonra da sınav gününü duyurmuştur. Ayrıca sınavda aylık yoklama çizelgesinin yanı sıra öğrencilerin derslerdeki başarısını gösteren bir çizelgenin de öğretmen tarafından sunulması istenmiştir. Ancak öğretmen, sadece kendi verdiği derslerden alınan notları belirlenen çizelgeye aktarmış, din dersinin olduğu kısım ise din adamı tarafından doldurulmuştur.

Öğrencilerin belirlenen sınav günlerinde güzel kıyafetler giymesi, yıkanması ve saçlarını taraması da okul nizamı ve disiplininden sayılmış ve öğretmenin bu hususta öğrencilerine çeki düzen vermeleri istenmiştir.[874]

1806 yasasında sınavların yapıldığı yerler; ortaokullar ve diğer okullar şeklinde ayrılmış ve sınavlar aşağıdaki kişilerin de hazır olduğu bir ortamda yapılmıştır.

Tablo 29: Öğrencilerin Sınavlarında Hazır Olanların Listesi[875]

Ortaokullar	Diğer okullar
• Okul müdürü *(Müdür tarafından aşağıdaki görevliler sınav için davet edilmiştir)* • Bölge Okul Sorumlusu • Saygın kişiler • Belediye memurları • Devlet memurları • Hâkim • Mahkeme jüri üyeleri	• Bölgenin din sorumlusu veya papaz • Öğretmen veya yardımcı kalfa *(Öğretmen veya kalfa tarafından aşağıdaki kişiler sınav için davet edilmiştir)* • Saygın kişiler • Belediye memurları • Devlet memurları • Hâkim • Mahkeme jüri üyeleri

Yasada sınavın yapılması ve sonuçlandırılmasında şu sıranın takip edilmesi emrolunmuştur: *"Sınavda soru sorulacak olan dersler ve sınav süresinin zamanı sınavı yöneten kişi tarafından belirlenir. Öğretmen belirlenen konularda veya*

[873] **Politische Verfassung**, s.38.
[874] **Politische Verfassung**, s.38- 39.
[875] **Politische Verfassung**, s.39.

derslerde soru sormaya başlar ve ayrıca oradaki davet edilen misafirler de öğrencinin sorumlu tutulduğu konularda öğrenciye soru sorabilir. Soruların bitmesi ve belirlenen zamanın dolmasından sonra öğretmen öğrencinin adını okur ve orada bulunanlar öğrencinin çalışkanlığını, ilerlemesini ve ahlakını göz önünde tutarak uygun gördükleri kararı veya notu belirterek sınavı sonlandırırlar".[876]

Sınavların yukarıda bahsedilen resmi bir ritüelde uygulanamaması durumunda bir yıl beklenilmemesi, öğrencilerin okula devamının ve öğrenme heveslerinin artırılması için bir sonraki altı ayda mutlaka sınav yapılması gerektiği de aynı yasanın devamında ayrı bir cümle olarak geçmiştir.

Sınav sonucunda öğrencilerin teşvik edilmesi amacıyla daha önceden hazırlanan güzel kitapların ve resimlerin öğrenciye hediye edilmesi uygun görülmüştür. Hatta kitapların ve resimlerin güzel olmaması ve hak edenlerin haricinde diğer öğrencilere de hediyeler verilmesi, ödüllendirmenin değerini kaybettiği anlamına geleceğinden bu hususa dikkat edilmesi gerektiği de ayrıca ifade edilmiştir.[877]

Devlet okullarına gitmeyerek evde eğitim alan çocuklar ise; burs alabilmek veya da liselere girebilmek için eğitimlerini gösteren bir karne ibraz etmek zorunda olduklarından bunların evde sınava tabi tutulması doğru bulunmamıştır. Bu çocukların, eğer bulundukları yerde öğretmen okulu veya örnek okul varsa öğretmen okulunda veya da bunların haricinde bir ortaokulda sınava girmek zorunda oldukları belirtilmiştir.[878]

Avusturya yönetimi, maddi durumu kötü olan zeki, başarılı ve ahlaklı çocukları verdiği burslarla eğitim- öğretime kazandırmak istemiş ve verilecek burslar için öğrencileri belirli zamanlarda sınava tabi tutmuştur. Yasada bu durum, "*Burs almak için yapılan sınav yılda iki kez her dönemin sonunda, Latince okullarına girmek isteyen adaylar için ise okul döneminin başında yapılır ve sınav günü, başvuran öğrencilerin sayısına göre belirlenir"*[879] ifadesiyle açıklanmıştır.

---

[876] **Politische Verfassung**, s.39.
[877] **Rggsv. 16 Juni 1786**; **Politische Verfassung**, s.40.
[878] **Politische Verfassung**, s.40.
[879] **Politische Verfassung**, s.40.

Burs sınavlarında yapılması gereken resmi işlemler ise yine yasa ile belirlenmiş ve öğrencilerin belirlenen zamanlara ve işlemlere dikkat etmesi özellikle istenmiştir. Yasaya göre; sınava girmeye hak kazanan öğrenciler dönem sonunda yapılan sınavlardan üç hafta önce öğretmen okullarında üst deneticiye, ortaokullarda müdüre başvurması gerekmektedir.[880] *"Öğrenci, başvurularında yarım sayfa olacak şekilde vaftiz adını ve soyadını, doğum yerini, yaşını, ebeveynlerinin durumunu, ailesinin sağ olup olmadığını, vasisini veya en yakın akrabasını, evini, öğretmeninin adını ve durumunu, sınıfını ve sınavı başardıktan sonraki nihai hedefini yazmalı ve okul sınavları bitmeden birkaç gün önce şayet belli olmadıysa sınavın gününü ve saatini sormalı*"[881] ifadeleriyle başvuru belgesinde neleri yazması gerektiği açıkca belirtilmiştir. Eğer yapılması gereken sınav belirli bir durumdan dolayı ertelenmişse, öğrenciye başka bir sınav günü seçme hakkı verilmiştir. Aynı sınıfta birçok öğrencinin burs sınavlarına başvurması ve belirlenen şartları taşıması durumunda ise; sınav kurulunun (müdür ve üst denetici) her defasında 4-5 erkek öğrenciyi aynı saatte sınav yapabileceği de bildirilmiştir.[882]

Burs için yapılan sınavlarda daha önce burs alan öğrenciler başarı gösteremezse burslarını kaybedecekleri ve diğer devlet okullarında ders görebilecekleri hususu, önce 4 Temmuz 1786 tarihindeki Saray Kararnamesi ile bildirilmiş daha sonra 1806'da yayımlanan yasada da yerini almıştır.[883]

Çocuklarına evde eğitim aldıran ebeveynler veya da vasiler, sadece çocuklarının öğrenme durumu hakkında bilgi sahibi olabilmek için evlerinde sınav yaptırabilmiştir. Ancak sınav için gelen müdürün veya öğretmenin hiçbir durumda yazılı bir karne düzenlemesine izin verilmemiş, eğitimci sadece çocuğun durumunu, hangi konuları veya dersleri öğrenmesi gerektiği, yapması gereken alıştırmaları sözlü olarak açıklamıştır.[884] Özel sınav yapan öğretmenlerin her sınav için 2 Gulden ücret alabileceği de ayrıca belirtilmiştir.[885]

---

[880] **Politische Verfassung**, s.41.
[881] **Politische Verfassung**, s.41.
[882] **Politische Verfassung**, s.41.
[883] **Politische Verfassung**, s.43.
[884] **Politische Verfassung**, s.42.
[885] **Hofsdekret, 1 April 1792***;* **Politische Verfassung**, s.43.

Sınav zamanlarında öğrencilerin morallerinin yüksek tutulması amacıyla arada bir öğrencilerin ailelerine veya da hayır sahiplerine gönderilen devamsızlık belgelerinin bu zamanlarda gönderilmemesi istenmiştir.[886]

İlkokullar, ortaokullar ve meslek öğrencileri için karneler, mümkün olduğu kadar yapılan sınavlardan sonra düzenlenmeye çalışılmış, ancak müdür tarafından bütün sınıfların sınavları tamamlanmadıysa karnelerin öğrencilere mühürlenmeden verilmesi uygun bulunmuştur.[887]

Karneler, daha önce yönetim tarafından verilen forma uygun olarak öğrencinin son sınavda aldığı notlara göre itinalı ve doğru bir şekilde düzenlenmiştir. Karnede şu bilgilerin yer alması gerektiği de yine yasa ile belirlenmiş ve çocukların bir sonraki yıl hangi sınıfa gideceği de açıklanmıştır: "*Karnede, öğrencinin okula devam etme durumu; çok çalışkan, çalışkan, orta veya nadiren, ahlaki durumu ise; çok iyi, iyi, orta, okul kurallarına uymuyor veya da fena şeklinde; derslerinde ilerlemesi ise; çok iyi, iyi, orta, zayıf şeklinde yazılır. Karnenin son kısmında ilerleme derecesi belirtilir. Bu da ya üstün birinci veya da birinci veya da ikinci veya üçüncü şeklinde olur. Çok iyi alanların büyük bir kısmı ile iyi alanların bir kısmı ilk sınıfa kaydedebilir. Öğrencilerden iyi alanlar, çok iyi alanlardan daha fazla ise onlarda birinci sınıfa (erdemliler sınıfına) dâhil olurlar. İki veya üç dersi orta olanlar ise birinci sınıfa gidemezler. Birçok dersten orta alanlar ise ikinci sınıfa ve bunun gibi olan üçüncü sınıfa giderler. Onların derslerde ilerlemesi genellikle daha zayıf olduğundan "orta" olarak adlandırılırlar*".[888]

Karnelerin geçerli olabilmesi için; başmüfettişin görev yaptığı yerdeki öğretmen ortaokullarında ve ortaokullarda; müdür ve başmüfettiş, diğer ortaokullarda; müdür ve bir öğretmen tarafından karnelerin düzenlenip imzalanması ve ortaokulun mührüyle onaylanması gerekmektedir. Diğer bütün okullarda ise; okul öğretmeni ve bölge papazı tarafından karneler imzalanmıştır. Okulu bitirme 12

[886] **Hofsdekret, 5 Dezember 1785***;* **Politische Verfassung**, s.42.
[887] **Hofsbescheid, 21 Juli 1804***;* **Politische Verfassung**, s.43.
[888] **Rggs.B**. 9 Februar 1790; **Politische Verfassung**, s.44.

yaşından önce olamayacağından dolayı, bu durumdaki çocuklara karne verilmemiştir.[889]

1.2.4.1.11. Öğretmen Konutları, Okulların İnşaası, Fiziki Durumu, Isınması ve Araç-Gereçleri

1806 yılı yasalarında göze çarpan hususlardan biri de, öğretmenlerin ve yardımcılarının oturacağı konutların ayrı bir bölüm altında açık bir ifade ile zikredilmesidir. Zira okul binasının dar olduğu veya müstakil bir okulun olmadığı yerlerde dersler genellikle öğretmenlerin oturma odalarında yapılmıştır. Öğretmenin evinde yapılan eğitim ise öğrencilerin dersi anlamalarını zorlaştırmış ve ayrıca öğretmenler hakkında şikâyetlerin artmasına neden olmuştur.[890] Yeni eğitim sisteminin önünde duran engellerden biri olan bu durumun ancak öğretmenlere mahsus yapılan konutlarla çözülebileceği ifade edilmiştir. Öğretmenler için tahsis edilmesi düşünülen konut meselesi, 1806 yılı yasasının 1848 yılına kadar gerçek anlamda hayata geçememesi nedeniyle çözülememiş ve 19.yüzyılın ortalarına kadar (bu sayı giderek azalsa da) öğretmenler ve aileleri okul binasının içinde yaşamak zorunda kalmışlardır.[891]

Öğretmen lojmanlarının nasıl olması gerektiği hususunda 1806 yasalarında şu ibareler geçmiştir: *"Öğretmenin kendisi ve ailesi için ısıtılabilir, oturma odası, çocuk odası, ocağı olan bir mutfağı, fırını, yiyeceklerini koyabileceği kileri ve odunlarını saklayabileceği alanı olan bir evi olması gerekir. Eğer bahsedilen hususlardan biri veya birçoğu eksikse, İlçe Okul Sorumlusu bunu Kaymakamlığa bildirir ve Kaymakamlık da mümkün olan en kolay yöntemle en uygun fiyata bu eksikleri tamamlar".*[892]

I.Franz döneminde de öğretmenlere ayrı bir mesken sağlanamaması, öğrencileri olduğu kadar öğretmenin ailesini de ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Söz konusu soruna vâkıf olan imparator bu duruma şu sözlerle açıklık getirmiştir:

---

[889] **Politische Verfassung**, s.44-45.

[890] Edeltraud Hofleitner, **Kulturgeschichte des niederen Schulwesens von der allgemeinen Schulordnung Maria Theresias bis zum Reichsvolksschulgesetz (1774-1869)-Ein Überblick anhand von Quellen aus der Erzdiözese Wien, Viertel unter dem Wienerwald, Dissertationarbeit Universität Wien**, Wien 1986, s.553,594.

[891] Bambazek, **Der Werdegang des Schulhauses…**, s.35.

[892] **Politische Verfassung**, s. 145- 146.

"Öğrenciler öğretmenin hanımını, çocuklarını rahatsız etmemeliler, okul odaları ders vermenin haricinde başka bir amaca hizmet etmemeli ve bu nedenle her yerde öğretmenin evinden (okullar) ayrılmalıdır".[893] Ayrıca çok fazla çocuğun öğrenim gördüğü, birden fazla eğitimcinin görevlendirildiği okullarda mutlaka ayrı sınıfların bulunması gerektiği de bu yasada ifade edilmiştir.[894]

I.Franz, okulların ve öğretmenlerin konut durumunu hazinenin el verdiği kadar düzeltmek istemiş, ancak savaşların getirdiği mali yükümlülükler ve ülke sınırlarının küçülerek zengin eyaletlerin elden çıkması gibi durumlar yüzünden bunu devlet eliyle yapmayı başaramamış ve bu nedenle de okulların yapımında yardımcı olacak kurumlar ve kişiler aramıştır. Bölge sorumluları, belediyeler ve dini otorite sahipleri bu dönemde okulların yapılmasına veya tamir edilmesine maddi olarak yardımda bulunmuşlardır.[895]

Avusturya'da bir taraftan eski yapılar okula çevrilirken bir taraftan da yeni okulların yapılmasına devam edilmiştir. Okulların bataklık ve sulu olmayan, aydınlık, sağlam ve kuru topraklar üzerinde, sağlıklı ve havadar yerlerde ve bölge papazının evinden bağımsız olarak yapılması uygun bulunmuş, şartlar ve imkânların mümkün olmadığı yerlerde ise o bölgenin tam ortasına yapılabileceği ifade edilmiştir.[896] Yapılmak istenen okulun projesinin Kaymakamlığa bildirilmesi şart koşulmuş ve okul kimin tarafından yaptırılıyorsa proje bedelinin tamamı veya da bir kısmı ona yüklenmiştir. Ayrıca hazırlanan projeler ve çizilen planlar değerlendirilmesi amacıyla saraya gönderilmiş ve oradan gelen karara göre okulun yapımına başlanmıştır.[897] Okul projeleri ile bahsi geçen hüküm 3 Aralık 1788 tarihindeki Hükümet Kararı ile yeniden düzenlenmiş ve bütün yapı uygulamaları için gerekli plan ve profillerin de projeye eklenmesi ve eksik olan başvuruların değerlendirmeye alınmayacağı bildirilmiştir. Saray, okulların yapımında dikkat edilmesi gereken ölçüleri şu şekilde açıklamıştır: *"40 veya 50 öğrenci için yapılacak okul; 60,96 cm uzunluğunda 548,64 cm genişliğinde, 50 - 60 arası öğrenci için; 701,04 cm uzunluğunda 548,64 cm genişliğinde ve en az 304,8 cm yüksekliğinde*

[893] **Politische Verfassung**, s.144.
[894] **Politische Verfassung**, s.143.
[895] **Politische Verfassung**, s.148.
[896] **Politische Verfassung**, s.146.
[897] **Hofsentscheidung, 20 April 1786**; **Politische Verfassung**, s.146.

olmalıdır".[898]Ayrıca sınıfların kuruluğunun muhafaza edilmesi, pencerelerin biraz daha yüksekte tutularak daha fazla ışık almasının sağlanması ve öğrencilerin gelip geçenler nedeniyle dikkatlerinin dağılmaması amacıyla okulların yerden birkaç basamak yüksekte kurulması da istenilen özellikler arasında olmuştur.

Okul; yerel yönetim, zenginler ve halk tarafından ortaklaşa yapılmışsa okulun yapım maliyetleri taraflar arasında dağıtılmış ve buna göre yerel yönetim; yapı malzemelerini, derebeyleri; ustaların ücretlerini, halk ise; elleriyle ve hayvanlarıyla malzemeleri taşıyarak okulun yapımına katkı sağlamışlardır.[899] Tarafların görev taksiminde anlaşamadığı durumlarda kendi aralarında görev değişimi yapması yasalara göre uygun görülmüştür. Okul yapımına maddi katkı sağlayan derebeylerini onurlandırmak ve şükranlarını ifade edebilmek amacıyla Avusturya yönetimi bu kişilere papaz tarafından önerilen veya da hem papaz hem de halk tarafından benimsenen kişilerin öğretmen olarak görevlendirilmesinde oy hakkı ve papaz tavsiyesinde bulunma icazeti vermiştir.[900] Yerel yönetimler, okullara vereceği yapı malzemelerinin haricinde okul yapımı için uygun arsayı bulmak ve ücretini merkezden alarak ödemek zorundadır.[901] Birçok yerel yönetimin birleşerek bir okul yapmaları durumunda ise masrafların dağılımı her bölgedeki evin sayısına göre olmuş ve evlerin fazla olduğu bölgeler daha fazla ödeme yapmıştır.[902] Okulun yapılması için gerekli ustaların bulunmasından ve bunların görevlendirilmesinden de yerel yönetimler sorumlu tutulmuş ve ustalara yapılması gereken ödemeler yine yerel yönetimler tarafından derebeylerine ibraz edilmiştir.[903] Yerel yönetimlerin maddi imkânları, okulun dış kısmının yapımı için gerekli malzemeleri almaya yetmediği ve taksitle ödeme durumlarının olmadığı durumlarda ise; kaymakamlığın okul ve din derslerinden alınan ücretlerden finansal destek almalarına müsaade edilmiştir.[904]

[898] **Politische Verfassung**, s.147.
[899] **Politische Verfassung**, s.148.
[900] **Hofsdekret, 19 Oktober 1787**; **Politische Verfassung**, s.149.
[901] **Hofsbescheid, 8 Mai 1788**; **Hofsbescheid, 9 Juli 1788**; **Politische Verfassung**, s.151.
[902] **Hofsbescheid**, **13 Mai 1796**; **Politische Verfassung**, s.152.
[903] **Hofsbescheid, 14 Juni 1790**; **Hofsbescheid, 25 September 1790**; **Politische Verfassung**, s.154.
[904] **Politische Verfassung**, s.155.

Vakıflar ve manastırlar ise ilk yenileşme döneminin başlangıcından itibaren kendi okullarının masraflarını kendileri ödemiştir. Ayrıca bazen bir vakıf bütün maliyetlerini karşıladığı bir okulu manastıra devretme hakkına sahip olmuştur.[905]

Okulların tamiratı veya da kiralanan okulların faiz ödemeleri hususunda yapımında sorumluluk alan kurum veya kişiler muaf tutulmuştur.[906]Ayrıca okulun iç düzenlemesi için gereken okul araç-gereçleri, sandalyeler, masalar, sıralar, kara tahta, pencere tokmakları, yer döşemeleri, kapılar ve basamaklar için gerekli olan tahtaların alımından ve bunların yapılması için tutulan işçilerin ödemesinden hem yerel yönetimler hem de derebeyi 8 Aralık 1786 tarihli Saray Kararı ile muaf tutulmuştur.[907]

1806 yasalarında öğretmenin sınıftaki yeri dahi saraya sunulan projeler içinde yer almış ve öğretmen masasının ışığın düşme oranı temel alınarak yazı yazan öğrencilerin sol tarafında olması zorunlu kılınmıştır.[908] Ayrıca imparatorun isteği doğrultusunda öğretmenin hastalık veya sakatlık durumunda görevlendirilecek bir yardımcının kalması ve diğer zamanlarda ise gençlerin okul zamanı dışında örme ve dokuma dersi alabilecekleri bir çalışma odası yeni yapılan okullarda sınıfın haricinde mevcut bulunması gereken bir unsur olmuştur.[909]

1806 yasasının 19. bölümüne *(Das Schulgebaeude, dessen Beschaffenheit und Einrichtung. Die Wohnung des Schullehrers und Gehülfen. Wer dern Bau und die Reparationen zu bestreiten hat. Wem die Schulheizung obliegt)* göre; okullardaki sınıfların sayısı; öğrencinin, öğretmenin veya da yardımcıların sayısı ile doğru orantılı olmak zorunda olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sınıfların ayrımında öğrencilerin yaşlarının ve zekâ seviyelerinin yakın olmasına dikkat edilmiş ve yeni eğitim yöntemlerine uygun ders anlatılabilmesi için mutlaka birden fazla sınıfın olması zorunlu görülmüştür. Sınıfların ise öğrencilerin eğitimine mani olmayacak

[905] **Hofsdekret, 31 Juli 1787**; **Politische Verfassung**, s.151.
[906] **Hofsbescheid, 8 Mai 1788**; **Politische Verfassung**, s.153.
[907] **Politische Verfassung**, s.153.
[908] **Politische Verfassung**, s.147.
[909] **Hofsbescheid**, **12 September 1788**; **Politische Verfassung**, s.148.

şekilde yapılmasına özen gösterilmesi, aydınlık ve kış mevsiminde soba ile ısınılan bir sınıfta çocukların daha iyi eğitim alabileceği de belirtilmiştir.[910]

Taşrada veya köylerde okulların ısıtılmasında toprak sahipleri, kilise topraklarını elinde bulunduran kilise yönetimi ve halk sorumlu tutulmuştur. Toprak sahiplerinin kendilerine ait olan ormanlardan bölgede yaşayan halk odunları kesmiş ve okula taşımıştır. Odunun satın alınması gereken durumlarda ise; kilise yönetimi, derebeyi ve halk odun masraflarını paylaşmıştır.[911] Ayrıca öğrencilerin ısınma amacıyla okula odun getirmeleri, odunların taşınmasının bölge halkının sorumluluğunda olması nedeniyle yasaklanmıştır.[912] Şehirlerde, başkent Viyana'da ve Unter der Enns eyaletinin çoğu yerindeki okullarda öğrencilerden belirli bir odun ücreti toplanmış ve odunun yeterli olmadığı durumlarda öğretmenin odun ücretini tekrardan belirlemesi için İlçe Okul Sorumlusu'na başvurması gerektiği bildirilmiştir.[913] Bazı yerlerde de bölge halkı yaptığı bağışlarla veya getirdiği odunlarla okulları desteklemiş ve böyle durumlarda odun ücreti yükseltilmemiştir.

Eğitim reformlarında hiçbir sorunun ortaya çıkmaması için hükümet oldukça ihtiyatlı davranmış ve hatta sınıfın demirbaş eşyalarından olan sıraların özelliklerini dahi 1806 yasasında şu şekilde açıklamıştır: *"Sınıflarda mutlaka sıralar olmalı, sıraların oturulan kısmı dar ve yüksek olmamalı, yazı yazılan kısmı geniş olmalı ve burada iki veya üç öğrenci rahatça yazı yazabilmelidir. Ayrıca sıraların geniş kısmında yazma araç- gereçlerini koyacak bir kovuk ve onun altında da kitaplarını, hesaplama tahtalarını ve bunun gibi gerekli materyallerini koyabileceği geniş bir alan olmalıdır. Sıralar; 3 öğrenci için 5 Schuh*[914]*3 Zoll (160,02 cm), 4 öğrenci için 7 Schuh (213,36 cm), 5 öğrenci için 8 Schuh 9 Zoll (266,7 cm), 6 öğrenci için 10 Schuh 6 Zoll (320,04 cm) uzunluğunda, 2 Schuh (60,96 cm) veya 2 Schuh 2 Zoll (66,04 cm)*

[910] **Politische Verfassung**, s.156-157.
[911] **Hofsdekret, 10 Dezember 1788**; **Politische Verfassung**, s.156.
[912] **Hofsdekret, 7 Aralık 1788**; **Politische Verfassung**, s.157.
[913] **Politische Verfassung**, s.157.
[914] **Schuh:** Uzunluk ölçüsü birimi olarak kullanılan bu kelime aslında adım hesabı olarak da bilinir ve yaklaşık olarak 28 veya 32 cm'e tekabül eder, ancak ortalama olarak 30,48 değeri dikkate alınır. Hesaplama yapılırken önce Schuh hesabı üzerinden büyük sayı verilir ve küsuratlar da Zoll birimi üzerinden ifade edilir. 1 Zoll ise yaklaşık 2,84 cm'dir.

genişliğinde olmalıdır. Sıranın girişleri her iki sıranın arasında 2 Schuh 6 veya 8 Zoll (76,2 cm veya 81.28 cm) olarak ayarlanmalıdır"[915].

Yazılanların öğrenci tarafından görülebilmesi, hesaplamaların ve güzel yazı dersinde gerekli alıştırmaların yapılması ve bazı hatırlatmaların veya ödevlerin verilmesini kolaylaştırmak amacıyla her sınıfta mutlaka siyah bir tahta bulunma zorunluluğu getirilmiş ve tahtanın bütün öğrencilerin karşısında aydınlık bir yere konulması istenmiştir.[916] Öğretmenin ise bütün öğrencileri tam olarak görebilmesi amacıyla yüksek bir yerde bulunan masada oturması uygun görülmüştür. Bunların haricinde fakir öğrencilerin kitaplarını muhafaza etmek amacıyla kutu şeklinde tahtadan bir sandık ile müfettiş, papaz veya yerel okul sorumlusunun muhtemel ziyaretleri için birkaç sandalye de sınıfta mevcut olması gereken eşyalar olarak zikredilmiş ve derste kullanılmayacak hiçbir eşyanın da sınıfta olmasına müsaade edilmemiştir.

Eğitim reformlarının devamını sağlayabilmek için, okulların hor kullanılmamasına dikkat edilmiş, okula veya okul eşyalarına zarar veren halktan kişilerin önce papaza, sonra İlçe Okul Sorumlusuna ve oradan da o bölgenin idari yönetimine şikâyet edilmesi istenmiştir.[917] Ancak okula ve öğretmen lojmanına verilen zarar öğretmenin kendi hatasından kaynaklanıyorsa, bunların tamiratı ve gider masrafları öğretmen tarafından karşılanmıştır. [918]

Öğretmen, yardımcı, Bölge Okul Sorumlusu ve yerel halktan biri okul malzemeleri ve araç-gereçleri ile ilgili herhangi bir hususu dile getirmek için mutlaka okulun idaresinden sorumlu olan papaza başvurmak zorunda ve papaz da yetkisi oranında ricaları veya şikâyetleri dinleyerek sorunları çözmesi gerekmektedir. Ancak papazın sorunları çözmedeki yöntemi beğenilmezse durumu yazılı olarak veya da belirli bir gün kararlaştırılıp randevu alınarak İlçe Okul Sorumlusu'na bildirilmesi uygun görülmüştür.[919]

[915] **Politische Verfassung**, s.144-145.
[916] **Politische Verfassung**, s. 145.
[917] **Befehl, 3 Jaenner 1780**; **Politische Verfassung**, s.155.
[918] **Politische Verfassung**, **Instruction für Schullehrer**, s.19.
[919] **Politische Verfassung**, s.157.

1.2.4.1.12. Okul Ücretleri ve Muafiyet Durumu

1806 yasasına göre, okul ücretlerinin toplanmasında yerel müfettiş sorumlu tutulmuş ve müfettişin okul ücretlerinin yanı sıra öğrencinin mezun olduğu okullarda ödeme hususundaki cezalarının veya da bu nedenle okuldan atılmasının öğrencinin siciline işlemesi istenmiştir. *"Müfettiş okulun durumu ile ilgili hazırladığı raporda okul ücretlerinin ödenip ödenilmediğini de takip eder ve yasanın kendi okulunda en iyi şekilde uygulandığını göstermek zorundadır"*[920] ibaresiyle bahsedilen bu yükümlülük kesinlik kazanmıştır.

Öğrencilerin okul ücretinden muaf olup olmama durumu araştırıldıktan sonra isimlerinin karşılarına ödeyecekleri miktar ve ödedikleri zaman not edilmiştir. Muaf olma durumu ise öğrencilerin maddi durumuna göre ayarlanmıştır. Öğrenci, ailesinin durumunu yetkili kurum tarafından onaylanan bir belge ile ibraz ettikten sonra muaf olabilmiştir.[921] Maddi durum haricinde üç çocuğunu aynı anda okula gönderen ve bunlar için okul ücreti veren aileler de yönetimin izniyle geride kalan çocukları için eğitim ücreti ödememişlerdir. Ancak bu karar ve izin sadece köylerde yaşayanlar için geçerli olmuş, şehirlerde ve büyük ticaret merkezlerinde yaşayan vatandaşlar bundan yararlanamamıştır.

Fakir çocukların durumuna her yıl devlet memurları başkanlığında toplanan ve bölge papazı, bölge müfettişi, mahkemeden yetkili biri ve okul öğretmeninin de hazır olduğu bir toplantıda okul çağına gelmiş çocukların listesine bakılarak karar verilmiştir. Çıkan karara göre çocuğun veya ailesinin fakir olduğuna veya olmadığına hükmedilmiş ve alınan karar iki nüsha halinde imzalanarak biri mahkemeye biri de okul öğretmenine verilmiştir.[922] Kararların büyük bir dürüstlük ve hakseverlikle verilmesi gerektiği ve bu şekilde verilen kararların daha sonra ne aileleri ne de okulun öğretmenini zorda koymaması için oldukça önemli olduğu da yasada vurgulanmıştır.

[920] **Politische Verfassung**, s.15
[921] **Politische Verfassung**, s.15.
[922] **Politische Verfassung**, s.16.

1.2.4.1.13. Okul Araç-Gereçlerinin Kimler Tarafından Temin Edildiği Hususu

1806 yasasında, okul için gerekli araç-gereçlerinin temininde kimlerin veya da hangi kurumun sorumluluk sahibi olması gerektiği tam olarak belirtilmemiş, olasılıklar ve ihtimaller üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Oysaki 1774 Talimâtnâmesi'nde müfettiş tarafından belirlenen eksiklikler Kaymakamlık veya da bölgedeki yerel devlet kurumu tarafından giderilirken bu yasada *"Kurul tarafından bir veya birkaç ilçede belirlenen okul ihtiyaçlarının giderilmesi şöyle olabilir; ihtiyaç duyulan malzeme eğer başka bir ilçede fazla ise oradan temin edilebilir, diğerleri imece usulüyle o ilçeye yardım edebilir. Ancak bunlar İlçe Okul Deneticisi'nin gözetimi altında olmalıdır ve bu nedenle sorumlu diğer ilçelere tam olarak hazırlanmış ve sınıflandırılmış bir liste verir. Listesi olmayanlar birbirlerine gönderir"*[923] ifadeleriyle bir belirsizlik durumu ortaya çıkmıştır.

1.2.4.1.14. Okulların Gelir- gideri, Öğretmen ve Yardımcı Ücretleri

Taşrada görev yapan öğretmenlerin ve yardımcıların ücretlerinin ne kadar olacağı da yasa ile belirlenmiştir. Öğretmenlere göreve başladığı günden itibaren yıllık 130 Gulden (Florin) (~1742 €), yardımcısına da 70 fl. (~938 €) maaş verilmesi kararlaştırılmış, ancak eğitimcilerin tam anlamıyla bir sigorta hakkı bulunmadığından okul fonundan öğretmenin 20, yardımcının ise 10 fl. daha fazla almasına müsaade edilmiştir.[924] Öğretmenin ve yardımcının yıllık olarak kazanabilecekleri miktarların hesaplamasında sadece eğitim hizmetlerinden aldığı ücretler değil kilise hizmetlerinden ve zangoçluktan kazanacağı ücretler de dâhil edilmiştir.[925] Her ne kadar yasalarda öğretmenin yıllık 130 florin kazanma hakkı bulunsa da, bazı bölgelerde öğretmenlerin maaşı bu rakamdan daha düşük olmuştur. Eğer öğretmen, okula gelen gelirlerin çok fazla, kendisine verilenlerin ise az olduğu düşünüyorsa, Bölge Okul Sorumlusu'na başvururak durumun düzeltilmesini veya da

[923] **Politische Verfassung**, s.63.
[924] **Politische Verfassung**, s.70.
[925] **Politische Verfassung**, s.70-71.

araştırılmasını talep etme hakkına sahip olmuştur. Ancak öğretmenin okul ücretlerini kendi gelirini artırmak için hiçbir surette yükseltmesine izin verilmemiştir.[926]

Eğitim reformlarının ağır yükünü üzerinde taşıyan Bölge Okul Sorumluları, kendi bögelerindeki öğretmen eksiğini tamamlayabilmek için gazete ilanları ile öğretmen arayışına gitmişler ve verdikleri ilanda özellikle maddi olanakları belirtmişlerdir. Bunu teyit eden bir ilanda şu ifadeler yer almıştır: *"Daha önceki öğretmenin görevden ayrılması nedeniyle Hausandacher bölgesine bağlı Kötsch'deki okulda ortalama olarak yıllık 100 florin maaş, lojman ve ücretsiz yemek imkânına sahip öğretmen alınacaktır. Ayrıca kilise hizmetleri karşılığında 3 Klaster odun, okul ücretinden 40 florin, kiliseden ise 10 florin ek gelir kazanma fırsatları vardır. Başvuru yapmak isteyenlerin şu şartları taşıması gerekmektedir: bekâr, gerekli karnelere sahip olması, ahlaki davranışlarını belgelemesi, müzik yeteneklerinin olması. Bu özelliklere sahip olanlar Kasım ayı sonuna kadar Bölge Okul Sorumlusu'na başvurmaları gerekmektedir".*[927] İlanda öğretmenin maaş, okul fonu ve kilise hizmetlerinden kazandığı miktarın farklı olduğu görülse de, öğretmene verilen toplam maaşın 150 fl. denk geldiği görülmektedir. Ancak ilanda özellikle yakıt ve konutun ücretsiz olması, imparatorluk genelinde çok da rastlanılmayacak bir durumdur. İlanda göze çarpan bir diğer husus da, ilkokulda görevlendirilecek öğretmenin özellikle müzisyen olmasını istemeleridir. 1816 yılında yayınlanan gazetelere bakıldığında birçok öğretmen veya müzisyen tarafından özel ders ilanlarının verilmesi, aday öğretmenlerin kendi aday meslektaşlarına göre ekstra özelliklere sahip olarak daha iyi olanakları olan okullara atanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca aynı yılda yayımlanan gazetelerde, kız çocukları için özel İtalyanca dersleri, erkek çocukları için ise özel dans ve müzik dersleri ilanları göze çarpmaktadır.[928]

Devlet okullarının haricinde eğitim sektöründe yer alan vakıflar ve manastırlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir okul fonu oluşturmuş, bu fona para aktarımını da doğal ürünlerin, tahılların ve şarapların üretilip satılmasıyla

[926] **Politische Verfassung**, s.71.
[927] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 9 November 1816, Samstag, Nr.180; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 14 November 1816, Donnerstag, Nr. 183.
[928] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 16 November 1816, Samstag, Nr. 184.

sağlamışlar ve kendi eğitimcilerinin ücretlerini de buradan karşılamışlardır. 1806 yasasında da, dini eğitim ağırlıklı olarak hizmet veren manastır ve vakıflarda uygulanan finansal sisteme müsaade edilerek onların varlıklarını devam ettirmelerine imkân sağlanmıştır.[929] Bölge Okul Sorumlusu, daha önce vakıflar ve manastırların yönetime ibraz ettiği okul bilgileri ve gelir-gider hesaplamalarını onların verdiği listeye uygun olup olmadığının kontrolünü yapmış, okulun vâkıfın isteğine göre yapılıp yapılmadığını denetlemiş ve okulların vakfın veya manastırın neresinde kurulduğunu da tespit etmiştir. [930]

Devlet okullarında okul fonu ise öğrencilerin verdiği okul ücretlerinden veya bağışlardan oluşmaktadır. Düzenli olarak gelen gelirlerden öğretmenin ve yardımcının maaşı, kilise için gerekli tekstil veya çamaşır, zangoçluk için verilen ücretler ve okulun temizliği gibi giderler düşülmüştür.[931] Okulun temizlik ücretinin dahi ne kadar olacağı yasa ile belirlenmiş ve buna göre; *"50 öğrencinin ders gördüğü büyük bir sınıf için 12 florin, 40 öğrenciden az ders verilen küçük sınıfın temizliği için ise 10 florin ödenmesi uygun bulunmuştur".*[932]

Vakıf okullarında eğer vâkıf öldüyse, onun vasiyeti doğrultusunda hareket edilmesi, vâkıf öldükten sonra vasiyetin yerine getirelebilmesi için durumun Kaymakamlık Kurumu'na bildirilmesi gerekmiştir. Ölen vâkıfın haklarını temsil eden Kaymakam'ın, vakıf okullarından yasalara uygun şekilde elde ettiği gelirle, bölgesindeki fakir çocukların ve eğer mümkünse okul çağına gelmiş bütün çocukların okul ücretini ödemek üzere kullanması uygun görülmüştür.[933]

Okullar için yapılan bağışlar şayet 25 Florini geçerse, Kaymakam'ın veya bölgenin idari amirinin sermaye durumunu gösteren bir makbuz hazırlaması istenmiştir.[934] Makbuz sayesinde kuruma gelen bağışların ve yapılan harcamaların görüleceği düşünülmüş ve ayrıca bütün taşra yöneticilerinin hazırladıkları makbuz listelerini her altı ayda bir okul ücretleri ödeme çizelgesi ile birlikte valilik kurumuna

[929] **Politische Verfassung**, s.71.
[930] **Politische Verfassung**, s.71-72.
[931] **Politische Verfassung**, s.71.
[932] **Hofsbescheid, 25 August 1787**; **Politische Verfassung**, s.71
[933] **Politische Verfassung**, s.72.
[934] **Politische Verfassung**, s.72.

göndermesi emredilmiştir.[935] Yasal olarak toplanan ve böylelikle genel bir fonun oluşmasını sağlayan bağışlar, okul için gerekli durumlarda başmüfettişin izniyle kullanılabilmiş ve arta kalan miktar ise diğer okulların fonu ile birlikte birleştirilerek valilik kurumuna gönderilmiştir.

Kurum tarafından görevlendirilen Bölge Okul Sorumlusu, her okul teftişinde veya gezisinde bağışların alınması veya kullanılması için kimliğini ibraz etmek zorunda olmuştur. Bağışların alınması sırasında sorumluya karşı olabilecek olumsuz davranışlar veya hatalar ya sorumlunun kendi çabalarıyla düzeltilmiş veya da Kaymakamlık Kurumu'na bildirilmiştir.[936]

Avusturya'da çocukların okuma-yazmasını sağlayabilmek için yapılan reformlar, reformların takibi ve bu hususta ailelere verilen cezalar, çocukların okula düzenli olarak gelmelerini tam olarak sağlayamamıştır. Fakir aileler ve kimsesiz çocuklar okul ücretini ödeme mecburiyetinden dolayı düzenli olarak okula gelmemiş ve devlet her ne kadar yerel yöneticilerle fakir olanları belirleyip okul ücretlerinden bunların muaf tutulmalarını sağlamaya çalışsa da istenen başarı tam olarak elde edilememiştir. Yönetim her çocuğun okul sistemine dâhil olabilmesi için ücretsiz eğitim veren vakıf veya da bağışlarla geçinen okulları onlar için kaçırılmayacak bir fırsat olarak görmüş ve bu okullar hakkında çocukların bilgilendirilmelerini istemiştir.[937] Yapılan vakıf okulları veya verilen bağışlar Tanrı'nın rızasını kazanmak amacıyla yapıldığından buralarda eğitim-öğretim gören öğrencilerin vâkıf veya bağışçı için her daim duada bulunmaları mecburi kılınmıştır. Ayrıca bahsi geçen okullarda yapılan sınavlarda da bu kişilerden övgüyle bahsedilmesi ve onların isminin sürekli hatırlanması için okula verilmesi de uygun görülmüştür.[938]

Okullarda alınan ücretler, okul çağına gelmiş hem kız hem de erkek çocukların sayısı ve ödeme gücü olan ailelerin durumu göz önüne alınarak belirlenmiştir.[939] Ortalama olarak bir okul yılı 47 hafta olarak düşünülmüş ve her 100 çocuğun da 10 tanesinin hastalıktan veya da diğer mecburi engellerden dolayı okula

[935] **Politische Verfassung**, s.72.
[936] **Hofsbescheid, 28 August 1795**; **Politische Verfassung**, s.73.
[937] **Politische Verfassung**, s.73.
[938] **Regierungsverordnungen, 6 September 1800**; **Politische Verfassung**, s.73.
[939] **Politische Verfassung**, s.74..

gelemeyeceği veya da ücretini ödeyemeyeceği ihtimali göz önüne alınarak okul ücreti hesaplanmıştır.[940] Ücreti ödememek için veya haklı bir mazereti olmadığı halde okula gelmeyen çocukların aileleri de yapılan hesaplamalarda dikkate alınmış ve bunlar çift okul ücretini ödemekle yükümlü kılınmıştır. Çift okul ücretinin uygulanmasında en fazla yük öğretmenin omuzunda olmuş ve öğretmen çocukların okula gelip gelmediğini daha önce verilen yoklama listesine aktararak her hafta sonunda sözlü ve her ay sonunda da yazılı olarak bağlı olduğu yerel papaza bildirmek zorunda kalmıştır.[941] Papaz da gerekli belgelerle birlikte aylık çizelgeler halinde hazırladığı yoklama listesini altı ayda bir bölge idari kurumuna göndermiş ve yerel yönetim de cezayı aileye tebliğ etmiştir. Cezaların asıl amacı öğrencileri eğitim sistemine dâhil olmasını sağlamaktır, ancak cezalardan gelen gelir yönetim, maliye ve muhasebe kurumlarına aktarıldığından aynı zamanda devlet hazinesine giren gelir durumunda olmuştur.

Çift ücret uygulaması 1806 yasası ile birlikte Viyana'da, Prag'da ve Krakau'da kurulan meslek okullarında da geçerli olmuştur.[942] Meslek okullarında uygulanan ceza kar amacı taşımasından ziyade ilgisiz olan öğrencilerin cezalandırılarak yerine gerçekten faydalı olabilecek öğrencilerin eğitim almasını sağlama amacından kaynaklanmaktadır. Zira bu okullarda liselere geçiş dersleri verildiğinden her ders için farklı öğretmen görevlendirilmiş ve böylece ülke için daha fazla gider söz konusu olmuştur.[943]

Kırsal bölgelerde ve şehirlerde yaşayan çocukların ailelerinin durumlarının öğretmen tarafından bilinmesi oldukça önemlidir. Zira para cezası uygulanan çocukların bir kısmı ailelerinin yanında ağır işlerde çalıştığından yorgun düşmüşler ve okula gelecek, dersi dinleyecek takati bulamamışlardır. Yönetim, bahsedilen bu sebepten ötürü öğretmenin, velileri cezalandırmamasını ve çocukları ne kadar uzun süre okula çekebileceğini düşünerek gayrette bulunmasını istemiştir.[944]

---

[940] **Regierungsbescheid, 26 September 1786**; **Politische Verfassung**, s.74.
[941] **Politische Verfassung**, s.74.
[942] **Politische Verfassung**, s.75.
[943] **Politische Verfassung**, s.75.
[944] **Politische Verfassung**, s.76.

Okul ücretinden muaf tutulanlar listesinde isimleri bulunan aileler, çocuklarını okula gönderme hususunda dikkatsiz davranıyorlarsa veya da okul ücretini ödemeye yılın belirli dönemlerinde (hasat, bağbozumu zamanı, vb gibi) gücü yetiyorsa; yanlış beyan vermekten ve dikkatsiz davranmaktan ötürü suçlu görülmüş ve onların cezalandırmaları gerektiği yasa ile belirlenmiştir.[945] Fakirlik Kurumu gibi sosyal kurumlardan bakım hizmeti veya da maddi yardım gören insanların yanlış beyanlarında da aynı durum geçerli olmuştur.[946]

Tam anlamıyla hesap edilmeden öğrencilerden fazla alınan okul ücretleri hususunda ise; verilen dersler ve alınan ücretler karşılaştırılmış ve fazla ödenen miktar ödenmesi gerekenden düşürülmüş veya da belirli bir süre ücret ödenmemiştir.[947]

Avusturya yönetimi, asıl işi ibadet ve eğitim olan manastır veya bunun gibi okulların bazı ürünler üreterek kendilerini ikame etmelerini de belirli şartlara bağlamıştır. Öncelikle bunlar belirlenen ölçüde ve kalitede ürün üretebilmiş ve ürünlerini de ülke genelinde o ürün için belirlenen fiyatlara göre satabilmiştir.[948]

Öğretmen, gelen bağışlar ve okul ücretleri haricinde okul fonuna dâhil edilmek üzere yerel yönetim veya bölge halkı tarafından bazı vazifelerle görevlendirilmiştir.[949]Kilise yakınlarında bir tarlaya konulan hava alarmının verilmesi veya da dumanlama işlemini yapması öğretmenin doğal görevleri arasında olmuştur.[950]

Öğretmenin farklı işlerden kazandığı gelirlerin sınırlandırılmasında veya da kendisine belirlenen miktarı aşıp aşmadığını anlamak için son beş yıl içindeki gelirlerine değil, beş yıl içindeki en düşük kazanç sağladığı yılların ortalamasına bakılarak hesap yapılmıştır. Zorlama olmaksızın getirilen hediyeler, yumurta, sucuk ve bunun gibi küçük yiyecek maddeleri hesaba dâhil edilmemiştir.[951] Ancak okulun ısınması amacıyla okula getirilen odunlar öğretmenin geliri arasında gösterilmiştir.

[945] **Politische Verfassung**, s.77.
[946] **Hofsdekret, 4 Jaenner 1786**; **Politische Verfassung**, s.77.
[947] **Politische Verfassung**, s.77.
[948] **Politische Verfassung**, s.78.
[949] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…**, Paragraf: 329, s.286.
[950] **Hofdekret, 10 Oktober 1788**; **Regierungsbescheid, 18 Juni 1788; Politische Verfassung**, s.78.
[951] **Politische Verfassung**, s.79.

Zira devlet, okul fonundan ısınma için bir bütçe ayırmış ve öğretmenin çocukların getirdiği odunla okulu ısıtarak ayrılan bütçeyi kendi hesabına geçirebileceği düşüncesinden dolayı böyle bir hükme karar vermiştir. Ancak buna rağmen yasada iklimin sert geçtiği dönemlerde ısınma ihtiyacı fazla olacağından öğretmenin odun ücretini artırma hakkı verilmiş ve bunu da ayrıntılı olarak belgelemesi istenmiştir. Bununla birlikte eğer bir bölge halkı okulun ısınmasını kendi imkânları ile halletmek istiyorsa buna da izin verilmiştir. Böylelikle veliler tarafından getirilen odunla okul ısıtılmış ve öğretmen de odun ücreti toplamamıştır. Okuldan istenen ek ödemeler veya arada bir toplanan harçlar hususunda 6 Eylül 1785 tarihinde ilan edilen düzenlemelere uyulması istenmiştir. Buna göre; *"yeni bir ödemenin konulması veya var olanın kaldırılması sorumluluğunu yerel yönetimler üstlenmiştir".*[952] Öğretmen tarafından alınan tahsilâtlar veya belirli ödemelerin doğru olup olmadığını araştırmak ve soruşturmak üzere her bölgenin yargıcı görevlendirilmiş ve toplanan miktarların tespit edilmesi için de öğretmenin ve papazın makbuz düzenlemeleri istenmiştir. Makbuzların mevcudiyeti öğretmenle veliler arasında çıkması muhtemel kargaşa ve kavga için başta Bölge Okul Sorumlusu olmak üzere eğitim teşkilatına ciddi bir yarar sağlamıştır.

Öğretmenin ücret veya başka meselelerde dargın veya kırgın olması gibi durumlarda papazın teselli edici sözleri işi yaramıyorsa; papazın durumu Bölge Okul Sorumlusu'na rapor etmesi uygun görülmüştür.[953] Düzenli olarak gelen gelirlerden ve bağışlardan yardımcıya verilen miktarın ise ibraz edilen beyannamede özel bir sütun içinde gösterilmesi de mecburi kılınmıştır.[954]

Vakıflarda veya manastırlarda görev yapan öğretmenlerin gelirlerini artırmak amacıyla para, besin maddeleri, okul araç-gereçleri, kitaplar, ödüller ve derse katkı sağlayacak her şeyin düzenli veya arada bir verilmesine müsaade edilmiştir.[955] Zira burada görev yapan öğretmenler ya gönüllü ya da oldukça cüzi bir ücret karşılığında çalışmışlardır.

[952] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.21.
[953] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.21.
[954] **Politische Verfassung**, Instruction für Schullehrer, s.79.
[955] **Hofsdekret, 31 Juli 1787**, **Politische Verfassung**, s.79.

1806 yasası gereğince, belirtilen hususlar ve hediyeler göz önüne alınarak öğretmenlerin kendi gelir beyannamelerini hazırlamaları gerekmektedir. Bölge Okul Sorumlusu'na sunulan beyannamenin teslim alınmasından sonra, sorumlunun beyanname ile alınan okul eşyaları arasında bir hesaplama yaparak öğretmenin daha önceki kazancını ortaya koyması istenmiştir.[956] Kontrollerden sonra alınması gereken eşya varsa, bunun listesi öğretmene teslim edilmiş ve böylelikle öğretmenin sadece gerekli görülen eşyalara harcama yapması uygun bulunmuştur.

Bölge halkının öğretmenden veya da öğretmenin bölge halkından bir şikâyeti olursa, papazın her iki tarafın arasını bulması istenmiştir. Ancak papazın da etkili olamadığı zamanlarda konunun Bölge Okul Sorumlusu'na aktarılması ve sorumlunun da bölgenin okul kayıtlarını esas alarak çözüm araması ve sorunun siyasal mı yoksa hak arama mücadelesinden mi kaynaklandığını tespit etmesi gerekmektedir.[957] Yerel idarenin öğretmene karşı olması ve Bölge Okul Sorumlusu tarafından hazırlanan öğretmenin beyannamesi ile ilgili raporda olumsuz bir durumun gerçekleşmesi durumunda; konunun Kaymakamlık Kurumu'na bildirilmesi mecburi kılınmıştır. Kaymakamlık tarafından açılan soruşturmada öğretmenin oldukça ciddi bir yolsuzluk yaptığı görülürse, gerekli olan protokol uygulanarak öğretmen görevinden alınmış ve kendisinden sonra gelen yeni öğretmene belirli bir süre yardımcı olması da zorunlu kılınmıştır.[958] Bu sayede hem öğrencilerin öğretmensiz kalmaması hem de eski öğretmenin yeni öğretmene yardım ederek dostça mesleğini bırakması sağlanmıştır.

Öğretmenin gelir beyannamesinin kontrolünde onun yıllık 130 florinden fazla kazandığı fark edilmişse ve öğretmen bunun farkında ise; yeni yönetim kurallarına göre okuldaki çocukların sayısına göre görevlendirilen yardımcının ücretini ödemekle yükümlü kılınmış veya okulda yardımcı yoksa yardımcı alınarak onun ücreti de öğretmenden tahsil edilmiştir.[959]

Manastırlarda ve vakıflarda yardımcı alınması ve bunun ücretinin ödenmesi de belirli kriterlerde olmuştur. *"Okul hizmetlerinin daha iyi yapılması için"* ifadesi

[956] **Politische Verfassung**, s.80.
[957] **Hofsbescheid, 2 August 1784; Politische Verfassung**, s.80-81.
[958] **Politische Verfassung**, s.81.
[959] **Politische Verfassung**, s.82.

yeni yardımcı alımı için gerekli bir neden olarak görülmemiş, ancak öğretmenin yaşlı, hasta ve güçsüz olması durumunda bunların görevlendirilebileceği ifade edilmiştir.[960]

Gelir beyannamesine göre öğretmenin ücreti 100 florin veya da bundan daha az ise; adil bir paylaşım olması için bu miktarın okul ve din derslerinden alınan ücretle 130 florine tamamlanmasını bizzat imparator emretmiştir.[961]

Öğretmenlerin ve bölge mahkemesinin okul gelirleri hakkında doğru bilgi sunabilmeleri için; okula verilen her türlü bağışın, eşyanın veya paranın makbuz karşılığında kabul etmeleri, alınan ürünlerin kaliteli olup olmadığını kontrol etmeleri, bunların alma zamanlarını kaydetmeleri ve alınanların ne olduğunu tam olarak belirterek aylık çizelgeler oluşturmaları mecburi kılınmıştır. İlçe Okul Sorumlusu tarafından yapılan yıllık denetimlerde şayet bu çizelgelerin yanlış veya eksik olduğu görülmüşse, bunların tekrardan düzenlenerek yazılması da öğretmenin görevleri arasında olmuştur.[962]

Okul gelirlerinin taksimi sırasında öğretmen görevden ayrılmışsa veya ölmüşse yasa ile belirlenen şu durumlar uygulanmıştır:[963]

- *Görevden ayrılma veya ölüm durumu gerçekleşir gerçekleşmez durum Bölge Okul Sorumlusu'na aktarılır ve sorumlu, bölgenin idari amiri ile geride kalanların geçimi ve onların güvende olması için bir görüşme ayarlar. Görüşme sonunda çıkan karar Kaymakamlığa bildirilir.*
- *Okul gelirlerinin taksim edilmesinde öğretmenin hizmet süresi esas alınır.*
- *Tarlalardan elde edilen kazanç ve besin maddelerinin doğru olarak taksimi için, ekim zamanından hasata kadar kaç tane öğretmenin gittiğini, ne kadarının tüketildiğini, ürünlerin istenilen ölçüyü yakalayıp yakalayamadığının bilinmesi ve kazancın bölgesel fiyatlara göre para cinsinden hesabının yapılması gerekmektedir*.

[960] **Politische Verfassung**, s.82.
[961] **Hofsdekret, 17 Jaenner 1803**; **Politische Verfassung**, s.83.
[962] **Politische Verfassung**, s.83.
[963] **Politische Verfassung**, s.84-86.

- *Okul tarlalarından alınan kazançta, öğretmen hasat zamanından önce ölmüşse veya ayrılmışsa; onun halefi, tarlalar daima ekilip dikileceğinden ekim döneminin kazancına dâhil edilir, hasat zamanının kazancına dâhil edilmez.*
- *Ölen öğretmenin dul kalmış eşi ya da mirasçıları, öğretmen ölünceye kadar maaşını hak edecek kadar çalışmışsa hak talep edebilirler, aksi takdirde hiçbir şey alamazlar.*
- *Öğretmenin yıllık kazancını alacağı zamanın belirlenmesinde ve gelirlerin sınıflandırılmasında, ya Theresia dönemine kadar veya da o dönemdeki gözlemlere veya da 1 Kasım'dan Ekim sonuna kadar olan olan askeri yıllara veya da güneş yılına göre ayarlama yapılması gerekmektedir.*
- *Yeni gelen öğretmen kendinden önce ayarlanmış gelirlerden ve bağışlardan yeterince çalışmadığı için hak talep edemez. Zikrolunan gelirlerin toplanması, eğitim kurumu tarafından görevlendirilen birisi tarafından yapılır ve toplanan miktarlardan belirlenen miktar önceki öğretmenin dul karısına ödenir. Eğer bu durumda karışıklık olursa sorun Bölge Okul Sorumlusu tarafından dostça çözülür.*

Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin maaşları ise; ilkokul öğretmenlerine verilen ücretlerden daha fazladır. 1806 yasasında onlara verilen maaş miktarından bahsedilmemiş, ancak saray yönetimince verilen gazete ilanından onların maaş miktarları tespit edilebilmiştir. İlanda; *"Yüksek Saray Komisyonu'nun 22 Temmuz tarihli, 31683 sayılı düzenlemesinin Majesteleri tarafından onaylanmasından sonra açılmasına karar verilen ortaokulda eğitim yapacak personel maaşlarının şu şekilde olmasına karar verilmiştir:* ***ruhban sınıfından olan müdür****; 500 florin, her yıl düzenlenen Praeparenden kursu nedeniyle laik müdür, ruhban sınıfından gelen müdüre oranla 100 florin daha fazla alır ve buna göre laik* ***müdür:*** *600 florin,* ***din görevlisi****: 400 fl, (dini bilgiler için yaptığı seminer ve Pazar okulunda din dersi vermesinden dolayı 200 florin ekstra ücret verilir),* ***resim öğretmeni*** *350 fl,* ***birinci öğretmen****: 350 fl,* ***ikinci öğretmen****;250 fl,* ***üçüncü ve dördüncü öğretmen*** *300fl,* ***hizmetli*** *120 fl. Ortaokul, müdürün atanması, din öğretmeninin, Pazar okulunda görev yapacak dördüncü öğretmenin ve hizmetlinin görevlendirilmesinden sonra eğitim-öğretime başlayacaktır. Bütün branşlara başvurmak isteyen adayların yetkili*

kuruma başvurmaları ve elle yazılan dilekçeleri Küstenlaendische Gubernium için 7 Ekim tarihinden 3 Kasım'a kadar başsorumluya göndermeleri gerekmektedir. Adayların karnenin haricinde, öğretme kabiliyetini, ahlakını, Almanca ve İtalyanca bilgisini, daha önce varsa çalıştığı özel veya kamu kurumlarını, çalışma sürelerini ve buradaki varsa başarılarını belgeleriyle ispatlamak zorundadır. Ancak din dersi öğretmenlerin görevlendirilmeleri, politik okul yasalarının 5.düzenleme 9.paragrafına göre yapılacaktır".[964]

1.2.4.2. 1806 Yasasında Yer Almayan Diğer Eğitim Kurumları

1.2.4.2.1. Liseler

İmparator I.Franz döneminde, liselerde yapılan reformlara daha önceki yıllarda yapılan reformlara ilaveler yapılarak devam edilmiştir. Liseye kabul edilecek öğrencilerin en az 10 yaşında olması, iyi ahlaklı olması, ortaokulun 3.sınıfından pekiyi dereceli bir karneyle mezun olması gibi ön kabul şartları olduğu gibi devam etmiştir. Ayrıca haftalık ders saatlerinin süresinin yine 18 saat (ikişer saat öğleden önce ve sonra) olması uygun bulunmuş ve Salı öğleden sonra ve Perşembe günü tam gün okullar tatil edilmiştir. Liselerin toplam eğitim süresinin ise; şehirlerdeki üniversite ve yüksekokullara bağlı olanlarda 6 yıl, diğerlerinde ise 5 yıl olmasına karar verilmiştir. Ancak Gratian Marx'ın "Anonymischer Plan" ı üzerinde bazı hususların değişmesi gerektiğini düşünen imparator, 1805 yılında Franz Innoc Lang'ı[965] liseler için yeni bir müfredat hazırlamakla görevlendirmiştir. Lang, tarafından hazırlanan lise müfredatında birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflara

---

964 **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 3 Oktober 1816, Donnerstag, Nr. 159; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 7 Oktober 1816, Montag, Nr.161.

965 **Franz Innoc Lang:** 1752 yılında Niederösterreich eyaletinin Marcheck kasabasında dünyaya gelen Lang, Felsefi Bilimler'e dayalı lise eğitimi almıştır. 1771 yılında Oberösterreich eyaletinin Freistadt ilçesinde, 1774 'de St. Pölten'de, 1775'de Viyana'da, 1776'da ise Josefstadt'da bulunan ortaokulun 4. sınıfına öğretmen olarak görevlendirilmiştir. 1777- 1791 yılları arasında da Avusturya'nın farklı şehirlerinde lise öğretmenliği, 1791 yılında ise lise müdürü olarak hizmette bulunmuştur. 1794 yılında imparator Franz'ın onu 4 kardeşine özel öğretmen olarak tutmasıyla, saraya yakınlığı artmıştır. Lang, 1802 yılında Saray Eğitim Komisyonu Başkanlığına getirilmiş ve 1808 yılında da liseler için öngördüğü reform çalışmalarını hayata geçirebilmiştir. Saray danışmanlığının yanı sıra İmparatorluk Bilimler Akademisi'nin onur üyeliğini yapmış ve 1818 yılında ise "Rector Magnisicus" unvanıyla Viyana Üniversitesi'nin sorumluluğu verilmiştir. 1835 yılında da vefat etmiştir. (Lang ile birlikte Saray Eğitim Komisyonu üyeleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bkz. **Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums**, Wien 1824, Teil I, s.87; Lang'ın biografi için ise bkz. Franz Graeffer, **Oesterreichische National-Encyklopädie oder alphabetische Darlegung der wissenswürdigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes**, Wien 1835, Band III, s.855-856.).

"Grammatikklassen", beşinci ve altıncı sınıflara ise *"Humanitaetsklassen"* adı verilmiştir. Grammatik adlı sınıfta şu dersler görülmüştür:[966]

Tablo 30: Grammatik Sınıflarda Görülen Derslerin Haftalık Ders Saati

Dersin adı	**Haftalık Ders saati**
Din dersi	2
Latince gramer, okuma ve tercüme dersleri	9
Yunanca	2
Doğa Bilimleri ve Doğa Tarihi	Yunanca ile dönüşümlü
Tarih ve Coğrafya	3
Almanca	Latince dersini anlatmak için
Aritmetik	2

Humanitaet (İnsani Bilimler) sınıflarının haftalık ders programı ise şöyledir:[967]

Tablo 31: Humanitaet (İnsani Bilimler) Sınıflarında Görülen Dersler

Dersin adı	**Haftalık Ders saati**
Din dersi	2
Latince konuşma ve mektup yazma dersleri	9
Almanca	Latince dersini anlatmak için
Yunanca	2
Tarih ve Coğrafya	3
Algebra	2

1819 yılında ilan edilen *"Lise reformu"* sonrasında haftalık ders programında aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere bazı değişiklikler yapılmış ve liseler bu müfredatla ilk yenileşme dönemini kapatmıştır:[968]

[966] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.436.
[967] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.436.
[968] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.437.

Tablo 32:1819 Yılından İtibaren Uygulanan Lise Müfredatı

Sınıf					
6 5	**Humanitaets-klassen**	**Latince konuşma ve mektup yazma** (haftada 10 saat)	**Almanca** (Latince'ye yardımcı)	**Yunanca** (haftada 2 saat)	**Tarih ve Coğrafya** (haftada 2 saat)
4 3 2 1	**Grammatikal-klassen**	**Latince gramer, okuma, tercüme** (1. ve 2. sınıfta haftada 11 saat, 3.ve 4.sınıfta haftada 9 saat)	**Almanca** (Latince'ye yardımcı)	**Yunanca** (haftada 2 saat)	**Tarih ve Coğrafya** (haftada 3 saat)

Theresia ve II. Joseph döneminde kapanmakla karşı karşıya gelen liseler, imparator II. Franz döneminde yeni liselerin açılması ve mevcut olanların da belirli vakıflara devredilmesiyle az da olsa varlıklarını devam ettirmişlerdir. Liselerden bazıları ise üniversitenin hazırlık sınıfları gibi düşünülmüş ve özellikle Felsefi Bilimler Fakültesi'nde okumak isteyenler, Felsefi Bilimler derslerinin ağırlıklı olarak verildiği liselerde okumuşlardır. II. Franz döneminde devredilen, yeni açılan veya üniversiteye bağlanan liseler[969], eserlerin ve arşiv belgelerinin taranmasından sonra şu şekilde tablolaştırılmıştır.

[969] Almanca "Gymnasium" olarak isimlendirilen liseler, kuruldukları yerle veya vakfeden tarikat veya mezheple adlandırılmışlardır.

Tablo 33: I.Franz Döneminde Liseler[970]

Lisenin adı	Yapılan düzenleme veya açılma tarihi ve yeri	Genel özelliği
Gymnasium zu Wiener-Neustadt	9 Haziran 1804- Wiener Neustadt (Avusturya'nın Niederösterreich eyaletindedir)	Yeniden düzenlendi.
Das Gymnasium von St. Pölten	21 Haziran 1804- St. Pölten (Avusturya'nın Niederösterreich eyaletindedir)	Melk vakfına devredildi.
Das Gymnasium von Zbaraz	7 Ağustos 1805-Polonya (günümüzde Ukrayna sınırları içindedir)	Vrzezan bölgesine taşındı.
Bohemya'daki "Das Gymasium zu Deutschbrod" ve "Czaslauerkreis"	1807- Deutschbrod ve Czaslauerkreis/ Bohemya (günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içindedir)	Bohemya'da yeni açılan bu iki liseye Seelau'daki "Praemonstratenser Vakfı"ndan öğretmenler görevlendirildi.
Gymanasium zu Lemberg	1808- Lemberg /Polonya(günümüzde Ukrayna sınırları içindedir)	Bu lisenin açılmasıyla Lemberg'deki lise sayısı ikiye çıkmıştır.
Das Gymnasium zu Leoben	1808- Leoben/Steiermark (Avusturya'nın Steiermark eyaletindedir)	Benedikt vakfına devredildi.
Das Gymnasium zu Cilly	1808- Steiermark eyaleti	Yeni açılan bir lisedir.
Das Gymnasium zu Brünn	1808- Brünn (günümüzde Çek Cumhuriyeti içindedir)	5 sınıftan oluşan lise 6 sınıftan oluşan bir yüksekokula dönüştürüldü.
Eine Lehrkanzel für Privatlehrer in den Gymnasial- Gegenstaenden	11 Mart 1809	Özel öğretmenler yetiştirmek amacıyla lise eğitimi veren bir kurumdur.
Das Gymnasium zu Zengg	1809- Zeng (günümüzde Hırvatistan sınırları içindedir)	Yeniden düzenlendi.
Das Gymnasium zu Schlan in Böhmen bei dem Piaristen-Collegium	1810-Schlan/ Bohemya(günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içindedir)	Okulun arsasının alınması ve binasının yapılması halk tarafından karşılanmıştır.
Eine Lehrkanzel für Privatlehrer in Gymnasialgegenstaenden und für Kandidaten zu einem öffentlichen Gymnasial-Lehramte	1810- Viyana	Viyana Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan bu kurumun amacı; kamu liselerine ve liselerde görülen dersler için özel öğretmen yetiştirmektir.
Das evangelisch- lutherische Gymnasium zu Rosenau in Ungarn, Gömörer Gespannschaft	1810- Macaristan'ın Gömörer kasabası	Protestan veya Luther yanlısı kimselerin açmış olduğu bu lisenin adı, "National Gymnasium" (Ulusal lise) olarak adı değiştirilmiştir.
Pflanzschulen künftiger Lehrer für Gymnasien	1811	Liselere öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan lise dengi bir okuldur.

970 Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.145-146,158-160; Franz B. Fray, **Allgemeiner Handlungs-Gremial-Almanach für den oesterreichischen Kaiserstaat,** Wien 1837, s.566; Joh. Nep. Fr. Von Hempel- Kürsinger, **Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum 1821 als Haupt- Reporterium …**,Wien 1825, s.340; F.C. Weidmann, **Das Einweihungsfest der Dreifaltigkeits-Kirche zu Reichenau in Böhmen am 15. August 1843**, Prag 1843,s.10.

Das Gymnasium zu Sambor und Rzeszow in Galizien	1811- Galiçya	Bu lise yeniden düzenlenmiştir.
Theologisches Gymnasium zu Teschen	17 Nisan 1812- Teschen (günümüzde Çek Cumhuriyeti ile Polonya arasında kalmaktadır)	Yeni açılan bu lise dini ilimler üzerinde ağırlıklı olarak eğitim vermiştir.
Das Gymnasium zu Reichenau	1812 /1813- Reichenau /Bohemya (günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içindedir)	Yeni açılan bir lisedir.
Das Gymnasium zu Klattau	1812- Klattau (günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içindedir)	1778 yılında kapatılan lise 1812 yılında tekrardan açılarak Prag'daki Emaus Benedikt vakfına devredilmiştir.
Das Gymnasium zu Melk	1812- Melk (Avusturya'nın Bundesland eyaletindedir)	Kayser II. Joseph zamanında kapatılan lise 1812 yılında tekrardan kurulmuştur.
Das Gymnasium des Benedictiner- Stiftes zu Seitenstetten	3 Kasım 1814- Seitenstetten (Avusturya'nın Niederösterreich eyaletindedir)	Kolumban kardinalinin isteği üzerine imparator I. Franz tarafından açılmıştır.
Das Gymnasium zu Beneschau in Böhmen	7 Kasım 1819- Beneschau/ Bohemya(günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içindedir)	Yeni açılmıştır.
Das Gymnasium zu Tarnopol	1820- Tarnopol (günümüzde Ukrayna sınırları içindedir)	Rusya'dan gelen 50 Cizvit din adamı tarafından kurulmuştur.
Das Gymnasium zu Vinkovcze in der slawischen Militaergraenze	1820- Sırp askeri sınırında	Yeniden düzenlenerek açılan bir lisedir.

Bu tablodakilerin haricinde, Galiçya'daki bütün liseler 1811 yılında imparatorluğun diğer eyaletlerindeki liseler örnek alınarak yeniden düzenlenmiştir. Tabloda dikkat çeken unsurlardan biri de 1820 yılında açılan Tarnopol Lisesi ile Cizvitlerin tekrardan eğitim sahasına girmesidir.

Liselerin haricinde lise denginde eğitim veren ve liselere öğretmen yetiştiren kurumlara da bu dönemde rastlanmaktadır. Eğitimlerini yeni açılan öğretmen okullarında tamamlayanlar, öğretmen olabilmek için, Bölge Okul Sorumlusu'na başvurarak sözlü ve yazılı bir sınava tabii tutulmuş veya da lisenin bağlı olduğu üniversitede eğitimine devam ederek sınav yapmadan liselere atanmışlardır. Liselerde görev yapmak isteyen öğretmenlerin alımlarında ve ilanların duyurulmasında gazeteler de etkin bir rol oynamıştır. Örneğin bir gazetede personel arayışı şu ifadelerle aktarılmıştır: "*Laybach'da (Laibach) bulunan lise için… Matematik, Biyoloji, Fen bilimleri, Tarih ve Coğrafya derslerinde istihdam edilmek üzere personel alınacaktır. Alınacak öğretmenlerin Ruhban sınıfından olanlarına*

600, diğerlerine ise 700 florin yıllık maaş verilecektir. Görev almak isteyenler için 9 Ocak 1817 tarihinde Laibach lisesinde yazılı ve sözlü sınav gerçekleşecektir".[971]

Lisede eğitim gören, maddi durumu kötü ama başarılı öğrencilere belirli vakıflar burs vererek destek sağlamışlardır. Burs vermek isteyen kurumlar veya vakıflar herkese ulaşabilmek amacıyla gazeteye ilan vererek burs verecek öğrenci arayışına gitmişlerdir. Gazete ilanlarında burslar, belirli bir şahsın, kurumun veya yerin adıyla zikredilmiştir. İlanda *"Das Klemens Kollinische Steuermaerkische Handstipendium" bursunun miktarı, lise öğrencileri için yıllık 40 fl. olarak kararlaştırılmıştır. Başvuru yapmak isteyenlerin vaftiz kayıtlarını, maddi durumunu gösteren bir belgeyi, son iki semesterdeki başarı durumunu ve ahlaki özelliklerini belgeleyen bir karneyi ibraz etmesi, ayrıca vâkıfın akrabası olduğunu ispat etmesi ve 6 hafta içinde kuruma bildirmesi gerekmektedir".*[972] Başka bir duyuruda ise bazı zengin ve asil aileler de belirli şartları taşıyan bursiyer öğrencileri şu şekilde aramıştır: *"1816/1817 eğitim-öğretim yılı için Argento ailesinden iki, Francol ailesinden bir kişi olmak üzere toplamda üç aile 120 florin burs verecektir. Ayrıca 6 kişiye yıllık 60 florin burs verilecektir, ancak bu 6 kişiden birinin Witterburg halkından, diğer 5 kişinin ise Triester lisesinde okuyan öğrencilerden olmasına veya Triester piskopsluğu tarafından doğum kâğıdı olması gerektiğine karar verilmiştir. Başvuruda bulunmak isteyenlerin gerekli belgelerle birlikte 6 hafta içinde Küstenland Gubernium'a başvurması gerekmektedir".*[973]

1.2.4.2.2.Akademiler ve Yüksekokullar

1.2.4.2.2.1.Meslek ve Sanat Akademileri

21 Kasım 1800 tarihinde Güzel Sanatlar Akademisi'nin müfredatında imparatorun emriyle bazı değişiklikler yapılmış ve resim, boyama, çizim sanatı, bakır işleme, gravür sanatı ve mimarlık gibi sanat dalları bu okulda görülmeye

---

971 **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**,10 Dezember 1816, Dienstag, Nr. 198; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**,14 Dezember 1816, Samstag, Nr. 200; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**,17 Dezember 1816, Dienstag, Nr. 202.

972 **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 28 Oktober 1816, Montag, Nr. 173; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**,31 Oktober 1816, Donnerstag, Nr. 175; **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 5 November 1816, Dienstag, Nr. 178.

973 **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**,21 November 1816, Donnerstag, Nr.187.

başlanmıştır.[974] Ayrıca akademinin yönetim sisteminin nasıl olması gerektiği hususunda bir çalışma yapılmış ve "Curator" adı verilen idarecinin haricinde bir başkan, bir sekreter ve danışmanlardan oluşan bir senato tarafından akademinin yönetilmesine karar verilmiştir.[975] Senato olağanüstü bir durum olmadığı müddetçe Kasım ayının başı ve Ağustos ayının sonu olmak üzere yılda iki kez toplanmış, akademinin durumu ve eksiklikleri genellikle bu toplantılarda değerlendirilmiştir.

İmparatorun akademiye verdiği önem, sadece maddi imkânlarının artırılmasıyla kalmamış ve akademinin kendisine ait üzerinde imparatorluk sembolü olan kartalın bulunduğu ve *"Caesarea Regia Academia artium"(İmparatorluk Sanat Kraliyet Akademisi)* unvanının yazılı olduğu özel bir mührün de kullanılmasına izin verilmiştir.[976]

Akademi dört ana sınıftan veya da doğru bir ifade ile dört sanat okulundan oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, birinci sınıfta; ressam, heykeltraş, bakır işlemecisi, mozaik sanatçısı, ikinci sınıfta; mimar, üçüncü sınıfta; gravür sanatçısı yetiştiren bir sınıf açılmış ve dördüncü sınıfta ise; sanatın atölyelerde kullanılması hakkında eğitim verilmiştir.[977] Her sınıfın kendisine ait bir idarecesi olmuş ve dersler idareciye göre değil sanat dallarına göre ayarlanarak her gün veya da hafta sonu da dâhil olmak üzere öğrencilerin isteği üzerine gerçekleşmiştir.[978]

Karne veya da diploma sadece okula kayıtlı öğrencilere verilmiş ve karne ücreti talep edilmemiştir.[979] Öğrencilere verilen bursların haricinde yıl sonunda başarılı öğrencilere gümüş madolyon, her iki yılda büyük işler yapanlara ise altın madalyon verilerek sanatçı adayları teşvik edilmiş ve ayrıca yaptıkları sanat eserlerinin karşılığında cüzi ücret de ödenmiştir.[980]

Her üç yılda akademinin öğrencileri tarafından yapılan eserlerden oluşan bir sergi tertip edilmiş ve ilk sergi 1813 yılında düzenlenmiştir.[981] Sergide gösterilen

[974] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.173
[975] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie der Vereinigten Bildenden Künste**, Wien 1812, s.10
[976] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.173
[977] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie…**, s.17.
[978] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie…**, s.19-20.
[979] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie…,** s.24.
[980] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie…,** s.26.
[981] **Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie…,** s.36.

eserler hem seyir amacıyla hem de satış için sunuma hazırlanmıştır. 1822 yılında ise akademiye yeni bir bölüm daha açılmış ve açılan bölümde sanat malzemelerinin satılması ve ticari usulü üzerine olmuştur.[982]

Viyana'nın haricinde Prag şehrinde de 1800 yılında bir çizim okulu açılmış[983] ve bu okulu 1817 yılında Venedig'te açılan *"Die Akademie der schönen Künste"* (Güzel Sanatlar Akademisi) adlı okul takip etmiştir.[984]

Mozaik sanatı üzerine kurulan okullardan *"Die Schule der Mosaik zu Mailand"* (Milan Mozaik Okulu) adlı okul ayrı bir öneme sahip olmuş ve buradan mezun olan çocuklar ya Viyana'da ya da Milan veya Venedik'te bulunan sanat akademilerine yönlendirilmiştir.[985]

1.2.4.2.3. Politeknik Enstitüsü

I. Franz tarafından *"Das k.k. polytechnische Institut in Wien"* [986] *(Viyana imparatorluk Politeknik Enstitüsü)* adıyla 6 Kasım 1815'de açılmasına karar verilen okul, *"Real-Akademie"* (Ticaret Akademisi) ile *"k.k Fabrik- Produktenkabinett"* (kraliyet fabrika ve üretim kabinesi) kurumlarının birleştirilmesinden oluşmuştur.[987] Ticaret, fabrika işletmeciliği ve ticari varlıkların değerlendirilmesi konularının ağırlıklı olarak öğretileceği bu okulun kendine ait müstakil bir binası ancak 1818 yılında mümkün olabilmiştir. Aziz Karl Kilisesi'nin (St. Karlskirche) karşısında bulunan yeni okulun açılışı 4 Kasım 1818 tarihinde yapılmış ve açılışından bir gün sonra da 515 öğrenci ile eğitim-öğretime başlanmıştır.[988] Okulun temel atma töreni Viyana'nın merkezinde bulunan Kaertnerthore (Kaertner kapısı) önünde yapılmış ve 14 Ekim 1816 tarihinde gerçekleşen bu törene saraydan önemli şahsiyetler de

---

[982] **Oesterreichischer Beobachter**, 11 Maerz 1822, Montag, Nr.70, s.291-292.

[983] Karl Goedeke, Franz Muncker, Alfred Rosenbaum (hrsg.), **Zur Geschichte der Deutschen Dichtung**. **Achtes Buch: Vom Weltfrieden bis zur französischen Revolution 1830**, Akademie Verlag, Berlin 2011, Band XII, s.350.

[984] **Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat**, 9 October 1819, Samstag, Nr.81, s.323.

[985] **Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat**, 1 Maerz 1817, Samstag, Nr.18, s.72

[986] Viyana şehrinin Wieden ilçesinde Technikerstrasse 13 numarada kurulmuştur. (mimari özellikleri için bkz. Karl Weiss, **Alt- und Neu- Wien in seinen Bauwerken**, Wien 1865, s.99-100).

[987] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.164.

[988] Johann Joseph Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen königlichen Polytechnischen Institutes in Wien**, Zweiter Band, Wien 1820, s.I.

katılmıştır.[989] Politeknik okullar, adından anlaşıldığı üzere esnafın, tüccarların, manifaturacıların ve fabrika sahiplerinin hem zamanın tekniğine uygun üretim yapabilmesi hem de bunları yaparken ülke ekonomisine katkıda bulunmasını sağlamak amacı taşımaktadır.

Okulun kuruluşunda imparator I. Franz, sadece onay vererek katkıda bulunmamış, Fizik ve Matematik dersleri için gerekli ve oldukça nadir bulunan pahalı eserleri alarak enstitüye hediye etmiştir.[990]

Politeknik okullarda eğitim; ticari (*commerzielle Abteilung*) ve teknik (*technische Abteilung*) olmak üzere iki bölümden oluşmuş ve birinci bölüm; ticari işlemler ve işletmeler üzerinde eğitim-öğretime yoğunlaşırken, ikinci bölüm ise; fizik ve matematik kurallarının teknik konularda ve iş dallarında nasıl kullanılacağı mevzusuna ayrıntılı olarak değinmiştir.[991] Söz konusu okulun bahsolunan her iki bölümüne de girebilmek için öğrencilerin ortaokul seviyesindeki "Realschule" den mezun olması gerekmektedir.

Ağırlıklı olarak verilen bu eğitimlerin yanı sıra diğer devlet okullarında görülen dersler de Politeknik okullarının müfredatına girmiştir. Politeknik okulunda görülen genel dersler şunlardır: *Din, Güzel Yazı Yazma Alıştırmaları, Almanca Dilgisi Kuralları, Temel Matematik, Coğrafya, Tarih, Tabiat Bilgisi, Resim, Kaligrafi, İtalyanca ve Fransızca*.[992] Ayrıca esnafın, tüccarın ve fabrikatörün mallarını daha rahat satabilmesi ve insanlarla daha iyi diyaloğa geçebilmesi için haftada bir saat *Güzel Konuşma ve Hitabet* dersleri de verilmiştir.[993] Ticarette esnafın daha fazla dil konuşabilmesi ülke ekonomisi ve ticaret için oldukça yararlı olacağı düşünüldüğünden İtalyanca ve Fransızca dillerinin haricinde ücretli öğretmenlerden *İngilizce, Bohemce ve Latince* dilleri de verilmiştir.[994] Eğitim süreci boyunca Tabiat Bilimleri dersi, bünyesindeki bilim dallarına göre paylaştırılmış ve birinci yıl; zooloji, ikinci yıl ise mineral ve maden koleksiyonunun da kullanımıyla mineraloji

[989] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.107.
[990] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.165.
[991] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts in Wien**, Wien 1818, s.5
[992] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.6
[993] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.108; Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.165
[994] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.6

dersi görülmüştür.[995] Resim dersinde ise sanatsal çalışmaları ortaya çıkarmaktan ziyade, geometrik ve çiçekli desenlerin yapılması ve endüstri makinelerinin mimari çizimleriyle uğraşılmıştır.[996] Okulda daimi olarak görevlendirilen resim öğretmeninin haricinde resim salonunda saat 2- 3 arasında ders verecek bir resim öğretmeni daha görevlendirilmiştir.

Genel derslerin haricinde Politeknik okullarının birinci bölümü olan "ticari işlemler" de görülen alan derslerinin haftalık ders programı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 34: Politeknik Okulların Birinci Bölümünde Görülen Alan Dersleri[997]

GÖRÜLEN DERSLER	HAFTALIK SAATİ
İşletme Çeşitleri	3
Ticaret Bilimi	3
Ticaret ve Senet Hukuku	3
Merkantil Hesaplama Sanatı	5
Ticari Muhasebe	4
Ticaret Coğrafyası	3
Ticaret Tarihi	2
Mal Bilgisi	2

9 Şubat 1820 tarihli imparator fermanı ile Ticaret Tarihi ve Coğrafya dersi profesörü olan Bay Franz Michael Reisser bu bölüme müdür yardımcısı olarak atanmış ve ayrıca alanı olan dersleri vermiştir.[998]

Matematik ve fiziği kullanarak sanatı teknik olarak mükemmelleştirmeyi, özel ve kamu işletmelerini doğru bilgi ve beceri anlayışının hâkim olduğu kurumlar haline getirebilmeyi amaçlayan Politeknik okullarının teknik bölümünde görülen alan dersleri ise; Genel Teknik Kimya, bazı Kimyasal ve Teknik Alanlar, Fizik (her gün bir saat)[999,] Matematik[1000], Makine Bilimi[1001], Pratik Geometri[1002], Yapı ve Su-Kanalizasyon İnşaatı Bilimleri[1003] ve Teknik Bilimler' dir.[1004]

---

[995] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.6

[996] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.6

[997] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.7; Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.109; Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.165

[998] Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.VI

[999] Fizik dersi için, Brody 'deki Realschule'de Fizik ve Tabiat Bilimleri dersinde profesör olarak görev yapan Herrn (Bay) Karl Stahlberger, Viyana'ya davet edilmiştir. Stahlberger Fizik derslerini enstitüde

Avusturya İmparatorluğu politeknik okulların kurulmasına ve kurulan okullarda verilen eğitimin kaliteleştirilmesine oldukça önem vermiştir. Realschule adı verilen okullar, Politeknik okullarının her iki bölümü için de hazırlık sınıfı mahiyetinde olmuş[1005] ve okulun ticari işlemler bölümü 3 semester, teknik bölümü ise 4 semester sürmüş ve 3 yıl içinde de okulu bitirme zorunluluğu getirilmiştir.[1006] Meslek okullarının haricinde diğer okullardan bu okula girmek isteyenler ise ortaokulların 4. sınıfından mezun olmak veya da bu okullarda görülen dersler hakkındaki bilgisini yapılan sınavla ispatlamak zorunda kalmıştır. Lisede okuyan öğrencilerin ise karnelerini ibraz etmesi yeterli kılınmıştır. Ancak karnelerini ibraz veya sınavlarda başarılı olma gibi temel şartların yanı sıra en az 16 yaşında olma hususu da ön şart olarak konulmuştur.

Politeknik okullarında sınavlar her bölüm ve her ders için ayrı yapılmış ve yılsonunda yapılan sınavlarda müdürün ve dersi veren profesörün haricinde Eğitim Komisyonu'ndan kişiler de hazır bulunmuştur.[1007] Sınav sonunda başarılı olanların karnesi, komisyon üyesi olan ve *"Prüfungs- Commissaere"* (Sınav yetkilisi) olarak adlandırılan kişiler tarafından düzenlenmiş ve sınava katılmayanların katılmama nedenleri de *"devamsızlık", "hastalık"* veya *"belirtilmesi gereken özel sebepler"*

---

haftada bir saat vermiş ve enstitü yönetimi tarafından J.P. Kretz kendisine asistan olarak verilmiştir. (Bkz. Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.II).

[1000] Zikrolunan enstitüde matematik dersine oldukça önem verilmiştir. Ancak öğrencilerin Matematik dersini kavramakta zorlanmaları nedeniyle 14 Ağustos 1819 tarihli imparatorluk fermanı ile enstitüde "Temel Matematik" kürsüsü açılmıştır. Okulun kuruluşundan bu yana Matematik dersi, geçici olarak Joseph Salomon tarafından verilmiş ve mezbur kürsü de başlangıçta 50 öğrenci ile birlikte ona emanet edilmiştir. *(*Bkz. Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.VII-VIII).

[1001] Makine Bilimleri alanında Profesör olan Johann Arzberger tarafından bu ders verilmiştir. Ayrıca bu kişi birçok öğrenciye Pazar günleri ücretsiz dersler vererek onlara yardımcı olmaya çalışmış ve derslerinde popüler Mekanik'ten de bahsetmiştir. Mathias Reinscher de, asistan olarak Arzberger'in yanında iki yıl çalışmıştır. (Bkz. Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.II)

[1002] 11 Haziran 1819 imparator fermanı ile "Pratik Geometri" dersinin Bay Franz Ritter von Gerstner tarafından verilmesi uygun bulunmuş ve 6 Ağustos 1819 tarihinde de bahsolunan kişi göreve başlamıştır. Okulun açıldığı yıl ise bu ders, alanında uzman olmayan kişiler tarafından geçici bir süreyle verilmiştir. (Bkz.Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.I).

[1003] Bu ders, geçici bir süreliğine Aşağı Avusturya eyaletinin Su- Kanalizasyon ve Yapı İnşaatı Birimi'nin müdürü olan Kudriaffsky tarafından verilmiştir. 25 Mayıs 1820 tarihinde bu ders için başka biri görevlendirilmek üzere çalışma başlatılmıştır. (Bkz.Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s. II).

[1004] **Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts…,** s.8.

[1005] Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.VII.

[1006] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…** , s.110.

[1007] Prechtl, 1820 tarihinde gerçekleşen final sınavlarına katılan Komisyon üyelerinin ve öğrencilerin isimlerini tek tek vermiş ve Komisyon üyelerinin sarayda hangi birimlerde ve alanlarda faal olduğunu da ayrıca belirtmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.IX- XI).

ifadeleriyle açıklığa kavuşturulmuştur.[1008] Sınav sonunda yapılan kutlamalara başta imparator olmak üzere devlet kabinesi de katılmıştır.

Politeknik okulda eğitim ücretsiz olmuş, ancak kayıt esnasında kayıt ve numaralandırma ücreti olarak 10 florin alınmıştır.[1009] Eğitim-öğretim, Kasım ayının birinci veya ikinci haftasında başlamış ve Eylül ayının sonunda ise tatil edilmiştir. Ancak bu zaman dilimi arasındaki tatillerde öğrenciler 15 günlük ölçüm ve çizim çalışmaları yapmış ve böylelikle öğrendiklerini pratiğe dökmüşlerdir.[1010] Okulun öğrencileri askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur.

Okul hiyerarşik açıdan doğrudan saray yönetiminin birimi olan Eğitim Komisyonu'na bağlı olmuş, müdür ve okulda ders veren profesörler, üniversitenin Felsefe Fakültesi'nde görevli diğer profesörlerle eşit tutulmuştur. Akademide alanına göre düzenlenmiş birçok kütüphane, mineral koleksiyonu, zooloji materyalleri ve kimyasal fabrika malzemeleri odaları, Matematik ve Mekanik dersi için atölyeler bulunmaktadır. Ayrıca her yıl yerel fabrika ürünlerinin sergilenmesi enstitü binasında yapılmıştır.[1011]

Enstitü hakkında herkesin bilgi sahibi olması, teknik ve ticari alanda yapılan yeniliklerden ve gelişmelerden başta akademi öğrencileri olmak üzere, yerel halkın da haberdar olması amacıyla *"Die Jahrbücher des polytechnischen Institutes"*[1012] (Politeknik okulların yıllıkları) adıyla bir jurnal yayınlanmıştır.[1013] Derginin yayınlanması öncelikle 24 Mart 1819 tarihli bir Hükümet Kararı ile olmuş ve daha sonra 1834 yılında tekrardan bir karar çıkartılarak enstitünün dergi çıkarmaya devam etmesine müsaade edilmiştir.

[1008] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…** , s.111.
[1009] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…** , s.112.
[1010] Prechtl, **Jahrbücher des kaiserlichen…**, s.III.
[1011] Johann Pezzl, **Johann Pezzl's Beschreibung von Wien**, Wien 1841, s.296-298.
[1012] *"Jahrbücher des kaiserlichen königlichen Polytechnischen Institutes in Wien"* adıyla 1819 yılında basımına başlanan dergi, akademide yapılan ürünlerin sergilenmesi amacıyla bir katolog çalışması şeklinde her yıl Viyana'da Johann Joseph Prechtl tarafından basılmıştır. (**Östreichische militärische Zeitschrift**, 3/ Siebentes bis neuentes Heft, Wien 1838, s.212; Joh. Ludwig Ehrenreich Grafen von Barth- Barthenheim, **Das Ganze der österreichischen politischen Administration, mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogthum Oesterrich unter der Enns**, 27. Lieferung, Wien 1843, s.332.
[1013] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.165.

1.2.4.2.4. Askeri Okullar

Theresia tarafından kurulan askeri akademide, I. Franz döneminde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle söz konusu akademinin başına 1805 yılında Arşidük Johann von Österreich getirilmiş ve Johann bu görevini 1849 yılına kadar devam ettirmiştir.[1014]

1808 yılının Eylül ayında Viyana ve Neustadt'ta bulunan askeri akademilerin yükünü bir nebze olsun hafifletmek için ***Kadetten-Schule*** adı verilen ***Harbiyeliler Okulu*** kurulmuştur. Morovya, Bohemya ve Avusturya'da 4 adet Kadetten-Schule açılmış ve her okula da 124 öğrenci alınmasına karar verilmiştir.[1015] Öğrenci sayısının 124 olması ve şayet bu sayıya ulaşılmazsa diğer kışlalardan buraya kişi veya öğrenci transfer edilebileceği de ayrıca ifade edilmiştir.[1016]

Okula alınacak olanlar, zor bir eğitime tabii tutulacağından okula girişlerinde bir sözleşme imzalamışlar ve fiziki özellikleri ile yetenekleri beğenilenler okula kabul edilmiştir.[1017] Bunların yanı sıra 14-16 yaş aralığında olmak, Din, Almanca, okuma ve yazma derslerini daha önceden almış olmak, hesaplamada 4 işlemi bilmek ve giriş sınavını başarıyla geçmek enstitüye kabul şartları arasındadır.[1018] Okula girme şansını artırmak isteyenler başvuru sırasında bildikleri yabancı dilleri de belirtmiş ve onların bu özellikleri okula kabul edilme ihtimalini artırmıştır. Öğrencilerin ailelerinin zoruyla değil, kendi istekleri ile okula girmelerine ve öğrencilerin asker çocuğu olmasına, ancak asker çocuklarının sayısı bir okul açacak kadar olmazsa soyluların ve yüksek memurların çocuklarının alınmasına dikkat edilmiştir.[1019]Ancak hali vakti yerinde olan ailelere de çocuklarını söz konusu okula gönderebilmek için bazı ayrıcalıklar verilmiş ve okul için yıllık 50 Gulden okul harcı ödemek kaydıyla çocuklarını kayıt ettirebilmişlerdir.[1020]

[1014] Wolfgang Etschmann, Hubert Speckner (hrsg.), **Zum Schutz der Republik Österreich**, Wien 2005 s.334.
[1015] Adolf Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** ,s.162.
[1016] Franz Hübler, **Militaer-Ökonomie-System der kaiserlichen königlichen österreichischen Armee**, Band 9, Wien 1821, s.3.
[1017] **Hofkriegsrath am 12.Juli 1810.**
[1018] **Hofkriegsrath am 16. Juni 1808**; Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.5
[1019] Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.4-5.
[1020] **Hofkriegsrath am 16.Juni 1808**, **am 16 April 1818**, Nr. 1013.

Harbiye okulunda denetimden ve derslerin verilmesinden görevli olanlar 19 Ağustos 1810 tarihli fermanda derecelerine göre belirtilmiştir. İdari görevli olan ***"Hauptmann"*** (yüzbaşı)'nın yanı sıra dersler ***"Ober- Lieutenants"*** (üst teğmen), ***"Unter- Lieutenants"*** (asteğmen) ve ***"Feldwebel"*** (çavuş) tarafından verilmiş, ***"Fourier für das Rechnungsgeschaeft"*** (muhasebeden sorumlu asker) ise okulun mali işlerinden sorumlu tutulmuştur.[1021] Ancak bahsi geçen görevlilerin hepsi bir generale bağlı olarak görevlerini icra etmiştir. Eğitim personelinin seçilmesinde onların oldukça iyi özelliklere sahip, cesur, dindar, disiplinli, kurallara bağımlı ve bekâr olmasına dikkat edilmiştir.[1022]

Öğrencilere okula başlamalarından sonra üniforma, silah ve zırh verilmiş[1023] ve öğrencilere yapılan masraflar kaydedilerek bazı durumlar gerçekleştiği takdirde bu masrafların ödenmesi zorunlu kılınmıştır. Öğrencilerin hepsine ayırt edilmeksizin sade bir yatak verilmesi ve öğrencilere yemek pişirilmesinin öğretilmesi de uygun bulunmuştur.[1024] Ayrıca kışladaki askeri personelin bir kısmının evlenmesine müsaade edilmiş ve onların eşlerinin de kışlanın çamaşır işleri ile ilgilenmesi istenilmiştir.[1025]

Harbiye okullarında 1 Kasım'da başlayan ve Eylül ayının sonunda biten dersler, askeri akademideki dersler ile örtüşmektedir.[1026] Eğitimin üç yıl sürdüğü okulda verilen dersler yıllarına göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[1021] Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.6.

[1022] **Hofkriegsrath am 16.Juni 1808.**

[1023] **Hofkriegsrath am 16.Juni 1818**.

[1024] Bu yılda özellikle et fiyatlarının (dana etinin kilosu 8-10 Kr.) çok yüksek olmasından ve askeri masrafların artmasından dolayı saray tasarruf politikası uygulanarak aşçı tutulmamıştır. Savaş Konseyi, 1.ve 2. Alayın yemek ihtiyaçları için "Kostgeld" adı verilen bir ödeme ayırmış ve her bir yerli asker için 14 fl., yabancı asker için ise 22 fl. yemek ücreti vermiştir. Ancak 1. ve 2. Alaya verilen bu imtiyaz 3. Alayın da yemek ücretlerine zam istemesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca porsiyonların küçültülmesi, idare edecek kadar doyulmasının istenmesi de askeri okullarda yaşanan sıkıntılar arasında olmuştur. (Bkz.**Protokolle des Hofkrigesrathes vom 8. August 1795**; Horst Erlich, **Die Kadattenanstalten. Strukturen und Ausgestaltungs militaerischer Paedagogik im Kurfürstentum Bayern im spaeteren 18. Jahrhundert**, München 2006,s.215).

[1025] Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.7.

[1026] Eğitim-öğretim yılı içinde Pazar günleri, kutsal veya kutlama gerektiren günler ile Charwoche'nin son üç günü tatil olarak kabul edilmiştir. Eğitim –öğretim Kasım ayında başladığı için öğrenci alımlarına Ağustos ayında başlanılmış ve uygun görülen subay çocuklarının isimleri Kurul'a gönderilerek karar verilmesi beklenilmiştir. Okulun açılma ve tatil zamanları ile ilgili Kurul Kararı için bkz. **Hofkriegsrath am 16.Juni 1808**.

Tablo 35: Kadetten-Schule' de Görülen Dersler[1027]

	1.YIL	2.YIL	3.YIL
GÖRÜLEN DERSLER	Aritmetik (Unterberger'e göre)[1028]	Pratik Geometri (ders sonunda karışık tablolar verilir)	1.ve 2. yılda görülen bütün derslerin tekrarı
	Planimetre (Unterberger'e göre)	Arazi istihkâmı	
	Durum çizimi	Silah bilgisi ve kullanımı (Unterberger'e göre)	
	Stereometrie	Piyadeler için uygulamalı savaş taktikleri (uygulama imparatorluk ordusunun arasında yapılmaktadır)	Saha çalışmalarının ve öğrenilenlerin pratikte uygulanması, alıştırmalar yapılması
	Görev ve hizmet yönetmeliği	Görev ve hizmet yönetmeliği	
	Yazma (düzgün ve imla kurallarına uygun dikte)	Yazma(düzgün ve imla kurallarına uygun dikte)	
	Bohemce	Bohemce	
	Coğrafya (Fahri'nin son basımına göre)	Coğrafya(Fahri'nin son basımına göre)	
	Genel Dünya Tarihi (Schütz'e göre)	Genel Dünya Tarihi (Schütz'e göre)	

Bu derslere yardımcı olacağı düşünülen bazı kitapların ve haritaların da alınması öğrencilerden istenmiştir. Buna göre Johann Christoph Adelung'un *"Kleines Wörterbuch zur deutschen Orthographie"* (küçük imla sözlüğü), Josef Freiherr von Hormayr 'ın "*Österreichischer Plutarch*"[1029], Gomely'in *"Österreichs militaerische Zeitschrift"* (Avusturya askeri dergisi)[1030] adlı eserleri, ayrıca küre, Avrupa'nın, Asya'nın, Afrika'nın, Kuzey- ve Güney Amerika'nın, Güney pasifik

[1027] **Hofkriegsrath am 16.Juni 1808**, **29 August 1810**; Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.8-9.

[1028] Baron Unterberger'in bu okullarda görülen eseri, *"Nöthige Anfangsgründe der Rechenkunst, zum Gebrauch der Infanterie- und Cavallerie- Officiere der k.k. österreichischen Armee"* (Avusturya ordusundaki piyadelerin ve süvarilen ihtiyacına binaen hazırlanmış Aritmetik'in genel esasları) ismiyle 1807 yılında Viyana'da 152 sayfa olarak basılmış ve 18 Gr.'da satılmıştır. (Bkz. **Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung**, Ekim 1808, Leipzig 1808, IV/V, s.305.

[1029] Joseph von Hormayr tarafından 1807 yılında Viyana'da kaleme alınan eseri tam ismi *"Oesterreichischer Plutarch oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmaenner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates"* dir. Eser, askeri öğrencilere Avusturyalı birçok generalin, devlet adamının, bilginin ve sanatçının hayatlarını aktarması açısından önemlidir.

[1030] *"Österreichische Militarische Zeitschrift*" dergisi, 1808 yılından bu yana yayımlanmaya devam etmektedir. Dergide, savaş taktikleri, strateji, savunma ve silahlar üzerine birçok bilgi bulunduğundan askeri öğrenciler için faydalı olacağı düşünülmüştür. Örneğin derginin 1811 tarihli 3.sayısında *"Ordu için en gerekli olan birinci unsur: moraldir. Herkes halkı uğruna bütün gücüyle hayatını ve kanını ortaya koymalıdır. İkinci unsur: üslerine itaattir ki, her daim onların emirlerini yerine getirmek için hazır olunmalıdır. Birinci unsur Din'den, vatan sevgisinden, sorumluluk inancından ve onurlu olmaktan beslenir. İkincisi ise; güven, inanç, disiplin ve kurallardan beslenir"* ifadeleri geçmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere bahsi geçen dergi bilgi aktarımı ile birlikte, aynı zamanda askerlerin psikolojilerini her daim canlı tutma amacı taşımaktadır. (Bkz. **ÖMZ**, Heft 3, Yıl:1811, s.53)

adalarının, bütün Avrupa ülkelerinin, ayrıntılı bütün Avusturya eyaletlerinin haritaları, Avrupa ve Almanya'nın kartpostallarının alınması da zorunlu kılınmıştır.[1031] Ancak bütün yazı ve çizim malzemelerinin alınması ve ücretlerin ödenmesi hazineden karşılanmış ve ödeme yapılabilmesi için de bütün masrafların not tutulması gerektiği ifade edilmiştir.

Güz mevsimindeki her eğitim–öğretim yılı sonunda çocuklarla birlikte gezmeye gidilmesi, gezinti esnasında onların askeri bakış açılarını geliştirecek bilgilerin verilmesi ve bulundukları ortama göre askeri bir düzenin ve savaş taktiğinin neler olabileceği husunda fikir alış verişi yapılması, görünüşte ders müfredatı içinde gözükmese bile, askeri eğitimin her daim her yerde ve şartta uygulabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Askeri öğrencilerin sınavının her yıl general tarafından belirlenen bir komisyon tarafından yapılmasına ve sınav sonuçlarının mutlaka Saray Savaş Meclisi'ne (Hofkriegsrat) iletilmesine karar verilmiştir. Bohemce dilinden yapılacak sınavda üst veya as askeri rütbelilerin görevlendirilmesi uygun görülmüş ve sınav esnasında öğrencinin Bohemce dilinde kötü olduğu anlaşılırsa, sivil hayatında bunu ilerletmek için çaba sarfetmesinin gerektiği öğrenciye bildirilmiştir.

Okul bitiminde askeri öğrencilerin isimleri, gerekli ve elzem atamaların yapılabilmesi için Saray Savaş Meclisi'ne gönderilmiş ve uygun görülenler mülakata çağrılarak görevleri kendilerine tebliğ edilmiştir. Okullarından mezun olamayan veya üç yıl dolmadan ayrılanlar ise; eğitim masrafları her yıl için 100 fl. olarak hesaplandığından kendilerine bildirilen rakamı ödemekle yükümlü kılınmıştır. Ayrıca okuldan kendi rızasıyla ayrılan bir kişi tekrardan okula dönmek isterse, belirli bir süre yardımcı olarak görev yapmak zorundadır.[1032]

Okulların şehir merkezlerine yakın yerlerdeki kışlalarda kurulması ve yatılı eğitim verilmesi uygun bulunmuştur.[1033] Ancak 1808 yılında kurulan Graetz'daki Cadatten-Schule'nin kendisine ait bir binası bulunması, bu okulların mutlaka kışla

[1031] Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.8.
[1032] **Hofkriegsrath am 16 Juni 1808; am 29 August 1810.**
[1033] **Hofkriegsrath am 16 Juni 1808**; Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.3.

içinde olamayacağını ve bununla ilgili verilen hükmün esnetildiğini göstermektedir.[1034]

İmparatorluk genelinde askeri eğitim alan yerli soylu çocuklarından okul ücreti alınmamış ve okul binaları, öğretmen lojmanları, öğretmen maaşları yönetim tarafından ödenmiştir. Ayrıca askeri sınırlarda kurulan okullarda da okul ücreti alınmamıştır, zira burada eğitim görenler askeri personelin, yüksek memurların, tacirlerin, kalede ve sınır yönetiminde çalışan işçilerin çocuklarıdır.[1035]

Harbiyeli öğrencilerin hepsinin bir odada kalamayacağından dolayı, askeri okullarda verilen talimatlarda odun ve aydınlanma masraflarından mümkün olduğu kadar tasarruf etmeleri, kışlanın yakınında askeri bir hastane yoksa bir odanın hastane odası gibi düzenlenmesi ve hasta harbiyelilerin mümkün olduğu kadar kısa sürede tespit edilerek tedaviye başlamaları emredilmiştir.[1036]

Devlet tarafından kurulan bu okullara rağbetin fazla olmasından dolayı, yönetim bazı şartlar altında özel Harbiye okullarının da kurulmasına müsaade etmiştir.[1037] Ayrıca Harbiye Okulu kurmak isteyen vakıflara da, öğrencilerin ve binanın masraflarını üstlenmek kaydıyla izin verilmiştir.[1038] Ancak kurulan kamu veya özel Harbiye okullarının tamamı, Saray Savaş Konseyi'ne bağlı olarak faaliyette bulunmak zorunda olduklarından, kurulan bütün okulların listesi bu kurumda istenildiği zaman yönetime ibraz edilmek üzere mahfuz kalmıştır.

1.2.4.2.4.1. İmparatorluğun Diğer Bölgelerinde Kurulan Askeri Okullar

I.Franz döneminde, Avusturya İmparatorluğu'na bağlı olan Macaristan, Bohemya'da ve Galiçya'da da askeri okullar açılmış, ancak bunlardan bazıları başarılı olup mevcudiyetlerini devam ettirebilirken bazıları ise kısa bir süre kapanmıştır. Bu dönemde daha önce aktarılanların haricinde kurulan askeri okullar, aşağıdaki tabloda yer, zaman ve genel özellikleri belirtilerek derlenmiştir.

[1034] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…**, s.162.
[1035] Franz Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.67.
[1036] Hübler, **Militaer-Ökonomie-System…**, s.3.
[1037] **Hofkriegsrath am 19 August 1810; 4 Dezember 1818**, Nr:3371
[1038] **Hofkriegsrath am 16 Juni 1808**.

Tablo 36: İmparatorlukta Kurulan Diğer Askeri Okullar[1039]

Okulun adı	**Kuruluş tarihi**	**Kurulduğu yer**	**Genel özelliği**
Die Militaer- Akademie zu Waitzen in Ungarn oder Louisenakademie*(Macaristan'ın Vaç (Pest'de bir kasaba) bölgesinde kurulan askeri akademi veya Louisen akademisi)*	1808	Macaristan'ın Vaç kasabasındaki Theresian binasında	Bu akademiye gönüllü bağışların olması amacıyla bir fon kurulmuştur. Okulun diğer isminin Louisen olması, I.Franz'ın eşi Marie- Loises'e atfedilmesinden dolayıdır.
Cadetten-Schule zu Olmütz *(Olmütz Harbiye okulu)*	1808	Günümüzde Çek Cumhuriyeti'nin sınırlarında olan Olomouc şehrinde kurulmuştur.	Diğer Harbiye okulları ile aynı müfredata sahip olmuştur.
Equitations-Schulen (Binicilik Okulları)	6 Şubat 1808	Wiener Neustadt	Binbaşıların ve üst düzey subayların ata binmelerindeki maharetleri artırmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıca Avusturya ordusu için atların yetiştirilmesi ve eğitilmesi de burada yapılmıştır.
Die Militaer Schwimmanstalt zu Wien *(Viyana AskeriYüzme Okulu)*	6 Temmuz 1813	Viyana	Dük Wilhelm von Bentheim-Steinfurt tarafından kurulmuştur. Avusturya askerlerine yüzme öğretmek amacıyla kurulan bu okula siviller belli zamanlarda ve belirli bir ücret ödeyerek girmişlerdir
Die Militaer- Schwimmschule *(Askeri Yüzme Okulu)*	1818	Pressburg (Macaristan'ın Bratislava şehrinde)	
Die Militaer- Schwimmschule zu Nagy- Enned in Ungarn *(Macaristan'ın Nagy- Enyed bölgesindeli askeri yüzme okulu)*	1818	NagyEnyed kasabası (Macaristan)	Romanya ve Macaristan sınırında bulunan Mureş nehri kenarında kurulmuştur.
Das Erziehungshaus für die drei Szekler-Graenz-Regimenter zu Rezdi-Basarheli *(Rezdi Basarheli'ndeki Şeklerden oluşan üç sınır alayı için eğitim binası)*	1823	Macaristan (ancak günümüzde bu yer Romanya sınırlarındadır)	1817 yılında imparatorun bu bölgeyi ziyaret etmesi anısına kurulmuştur

[1039] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.162-164

1.2.4.2.5. Üniversiteler

Üniversitelerde yapılan reformlar siyasal olaylarla yakından ilgili olduğundan, I.Franz döneminde de ülkedeki siyasi gelişmelere göre üniversite reformları yapılmıştır. 1810 yılında tıp alanındaki eksiklikler fark edilmiş ve tıp eğitimi 5 yıla çıkarılmıştır. Tıp eğitimi "Farmakoloji" ve "Yaralanmalar için Yüksek Farmakoloji" olarak iki kısımdan oluşmuş ve ayrıca hasta yatakları hakkında seminerler ve dersler de yine söz konusu dönemde öğrencilere anlatılmıştır.[1040] I. Franz veterinerlik eğitimini yeterince iyi bulmamış ve tıp fakültesi bünyesinde bir veterinerlik fakültesinin açılmasını da uygun görmüştür.

Felsefi Bilimler Fakültesi, bu dönemde en büyük değişikliği yaşayan fakülte olmuştur. Adı geçen fakültenin 3 yıl sürmesine ve günümüz Fen- Edebiyat Fakültelerinde olduğu üzere metafizik-kritik, tarih ve fizik-matematik olarak üç bölümden oluşmasına karar verilmiştir.[1041]

Teoloji Fakültelerine de eğitim-öğretim ve tarımsal öğretim dersleri eklenmiş, ancak II. Joseph döneminde Teoloji fakültelerinin azaltılması sonucunda söz konusu dönemde bu fakültelerde istihdam edilecek personel sayısında zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle imparator, saray papazı Jakob Frint ile birlikte 1816 yılında ***"Höhere Bildungsanstalt St. Augustin für Weltpriester"*** (Piskopos rahipler için Aziz Augustin Yüksek Öğretim Kurumu) adlı kurumu kurmuş ve her eyaletten birkaç rahibi doktora öğrenimi görmeleri amacıyla bu kuruma çağırmıştır.[1042]

I.Franz döneminde mevcut üniversitelerin yanı sıra 1804 yılında Pest Üniversitesi, 4 Kasım 1817 tarihinde Lemberg Üniversitesi, 19 Nisan 1827 tarihinde ise Graz Emperyal Kraliyet Franz Üniversitesi yeniden açılmıştır. [1043] Açılan ve daha önce kurulan üniversitelerde Teoloji, Hukuk-Siyasal Bilimler, Tıp-Cerrahlık ve Felsefi Bilimler, Eğitim Bilimleri ve Ülke ekonomisi alanlarında hizmet veren fakülteler açılmış ve ayrıca Müzik Konservatuarı, Ticaret Akademileri, Güzel Sanat Akademisi gibi müstakil eğitim kurumları da yine bu dönemde faaliyetlerine

[1040] Rumpler, **Österreichische Geschichte 1804-1914…**, s.114.
[1041] Rumpler, **Österreichische Geschichte 1804-1914…**, s.115.
[1042] Jacob Frint, **Darstellung der höhern Bildungsanstalt für Weltpriester zum h. Augustin in Wien**, Wien 1817, s.60-62.
[1043] Adolf Baeuerle, **Was verdankt Österreich…**, s.145.

başlamıştır. I. Franz, devlet üniversiteleri ile birlikte özel ve vakıf üniversitelerinin açılmasını da önemsemiştir.

İmparator, eğitimde din olgusunun her daim olması gerektiğine inandığından, dini eğitimin Teoloji fakültelerinin haricinde, 3 Şubat 1804 tarihli kararla imparatorluktaki üniversitelerde, yüksekokullarda, liselerde, ticaret okullarında ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde, 16 Mayıs 1807 tarihli ferman ile de 6-12 yaş arasındaki bütün çocukların eğitiminde mutlaka olması gerektiğini bildirmiştir.[1044] Ayrıca din dersine verilen önem bununla da kalmamış, imparator 15 Aralık 1808 tarihinde fabrikada çalışan çocuklara da mutlaka din dersi verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu dönemde nişanlı çiftlerin evlilikten önce 14 Ocak 1807 tarihli kural hükmünce din dersinden sınava tabii tutulmaları da zorunlu kılınmıştır. Bahsi geçen durumların haricinde imparatorluk genelinde din dersinin uygulanabilmesi amacıyla; 1811 yılında Yahudilerin kendilerine ait bir din okulu kurmalarına ve 18 Haziran 1812 tarihinde de Yahudi gençlerinin eğitim alabileceği ***"Die Lehranstalt zur religiös- moralischen Bildung der erwachsenen israelitischen Jugend"*** *(Yetişkin Yahudi gençlerinin eğitilmesi için dini-ahlaki eğitim kurumu)* adlı kurumun da açılmasına müsaade edilmiştir.[1045]

Hukuk ve Siyasal Bilimler eğitimi, I. Franz döneminde de varlığını devam ettiren bir müessese olmuştur. Ancak bahsi geçen eğitim kurumları üzerinde bazı değişiklikler yapılmış ve hatta bunların öneminin daha da artması ve kalitelendirilmesi amacıyla *"Die juridische politische Lehranstalt an dem Lyceum zu Linz"(Linz Yüksekokulu Hukuk-Siyasal kürsüsü)* adlı kurum 12 Temmuz 1810 yılında kurulmuştur. Ayrıca ticaret akademilerinin kurulması ve ticaretin yaygınlaşması Viyana Üniversitesi Hukuk fakültesinde *"Die Lehranstalt des österreichischen Handels- und Wechselrechtes an der Universitaet zu Wien"(Viyana Üniversitesi Ticaret ve Senet Hukuku kürsüsü)* adlı yeni bir bölümün açılmasını zaruri kılmıştır.[1046] Bunların haricinde Hukuk- Siyasal Bilimler Fakültesi'nde açılan bölümler şunlardır:[1047]

[1044] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.148.
[1045] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.149.
[1046] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.149.
[1047] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.149-150.

Tablo 37: Hukuk-Siyasal Bilimler Fakültesi Bünyesinde Açılan Diğer Bölümler

AÇILAN BÖLÜMÜN ADI	KURULUŞ TARİHİ	GENEL ÖZELLİĞİ
Eine Pflanzschule dürftiger Lehrer für die Juridisch-politischen Lehranstalt	Eylül 1811	-Hukuk-Siyasal Bilimler Fakültesine ihtiyaca binaen öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.
"Das Lehramt des Lehen-Handlungs- und Wechselrechts" daha sonra ise; "des gerichtlichen Verfahrens des Geschaeftstyles an dem Lyceum zu Olmütz	1812	Öncelikle "Olmütz Yüksekokulu Arazi-, Ticaret ve Poliçe Hukuku Öğretmenliği" açılmış ve daha sonra ise aynı yüksekokula "İş Çeşitlerinin Yargı Usulü Öğretmenliği" bölümü açılmıştır.
Die Comptabilitaets-Wissenschaft (Staatsrechnung-Wissenschaft)	1812	Viyana Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan "Uzlaştırma Bilimi (Bütçe Bilimi)" bölümü, özellikle devletin Maliye teşkilatına personel istihdamını sağlamak ve aynı bölüme öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.

I.Franz, II. Joseph zamanında oldukça şahşahalı dönemini yaşayan Tıp ilmini bazı yeni enstitüler ve kürsüler açarak kaldığı yerden devam etmesini arzulamış ve mevcut kurumlara aşağıda belirtilen eğitim kurumlarını da ekleyerek daha da iyi hale getirmiştir.

Tablo 38: I.Franz Döneminde Tıp İlmi Adına Yapılan Faaliyetler ve Açılan Kurumlar

EĞİTİM KURUMUNUN VEYA TIP İLMİ ADINA YAPILAN FAALİYETLERİN ADI	KURULUŞ YILI	GENEL ÖZELLİĞİ
Vorlesungen über die Rettung der Verunglückten	9 Ocak 1804	-Doktor Bietz tarafından açılan bu eğitim kurumunda, yaralıların nasıl kurtarılması gerektiği hususunda dersler verilmiştir.
Das Operateurs- Institut an der medicinisch-chirurgischen Josephs-Akademie zu Wien	1 Şubat 1804	Viyana'daki Joseph Akademisi Tıp-Cerrahlık enstitüsü bünyesinde açılan bu kurumda, mesleklerinde iyi olmayan askeri personele bakmakla yükümlü cerrahların kalifiye hale getirilmesi için eğitim verilmektedir.
Die Sektionsanstalt zu Prag	4 Kasım 1807	Cerrah Adam Fenninger tarafından kurulan bu kurum, Ağız Farmakolojisi öğrencilerine cesetler üzerindeki bütün cerrahi müdahaleleri izleme ve uygulama fırsatı vermekte ve anlayıncaya kadar da tekrar etme olanağı tanımaktadır.
Vorlesungen über die gerichtliche Arzneikunde für Wundaerzte	Nisan 1809	Majestelerinin Viyana ve Prag'a gönderdiği emri üzerine, Tıp ilminin verildiği Krakau üniversitesinde ve bütün yüksekokullarda düzenli olarak adli- tıp ve cerrahlık üzerine dersler verilmesi gerektiği bildirilmiştir.
Eine Pflanzschule der Lehrer aus der Arzneikunde	20 Eylül 1811	Farmakoloji alanında öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.
Ausserordentliche Vorlesungen aus der Heilkunde	1811	Viyana'da kurulan bu kurum yabancılar için açılmış ve burada tıbbi dersler verilmiştir.
Ausserordentliche Vorlesungen zur Bildung der Krankenwaerter und Krankenwaerterinnen	1812	Viyana Üniversitesi bünyesinde hasta bakıcıların ve hemşirelerin eğitilmesi amacıyla ilk kez olağandışı dersler verilmiştir.
Die Lehrkanzel der praktischen Augenheilkunde an der Universitaet zu Wien	1812	Viyana Üniversitesi bünyesinde Göz hastalıkları alanında eğitim vermek amacıyla kurulmuş bu kurum 1813 yılında kendi bünyesinde bir klinik açarak hastalara yardımcı olmaya başlamıştır
Vorlesungen über die Mittel zur Rettung der Scheintodten und derjenigen, welche in Lebensgefahr gerathen	1813	Linz Yüksekokulu bünyesinde verilen derslerde, komada olan ve hayati tehlikesi bulunan hastalarda hangi tıbbi yöntemlerin uygulanabileceği gösterilmiştir.
Ausserordentliche Vorlesungen über die Diaetik, die Gesundheitserhaltungs- Kunde und Volksmedicin	1813	Viyana Üniversitesi'nde olağandışı olarak gerçekleştiren bu derste, Sağlık Bilimi ve Halk Sağlığı üzerinde durulmuştur.
Die Vorlesungen über die Rettungsmittel der Scheintodten und zufaellig Verunglückten	1814	Komada veya ölmek üzere olan insanların durumları ve neler yapılabileceğini aktaran bu ders, 1814 yılının okul başlangıcı zamanı ile birlikte bütün üniversitelerde ve yüksekokullarda görülmeye başlanmıştır.
Das öffentliche klinische Institut für Augenkranke	1815	Viyana'da göz hastalıkları üzerine kurulan bir kamu enstitüsüdür.
Die Lehrkanzel der Augenheilkunde	4 Şubat 1820	Prag'ta göz hastalıkları üzerine açılan bir kürsüdür.
Die medicinisch-chirurgische Josephs-Akademie	6 Kasım 1824	Uzun süredir ders yapılmayan bu akademi, belirtilen tarihten itibaren eğitim-öğretime

		başlamıştır.
Pflanzschulen zur Bildung künftiger Lehrer für die verschiedenen Zweige der Heilkunde und Wundsarzneikunde und ihrer Hülfswissenschaften	1824 sonrası	Tıp ilminin değişik dallarında, Farmakolojide ve Tıp ilmine yardımcı bilimlerde öğretmen yetiştirilmek üzere açılan bu kurum, sadece Viyana'da değil, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kurulmuştur.

I.Franz, tıp eğitiminden sadece insanların değil hayvanlarında faydalanması amacıyla ülkede Veterinerlik Fakülteleri açılmasını emretmiş ve bu emre uygun olarak da 1801 yılında *"Das Lehr- Institut der praktischen Thierarzneikunde und des Pferdebeschlagens zu Graez*" (Graz Uygulamalı Hayvan Farmakolojisi Enstitüsü ve At Nallama Eğitimi) *ve "Lehrkanzeln über die Heilung der Viehkrankheiten"* (Hayvan Hastalıkları İyileştirme Kürsüsü) adlı kurumlar kurulmuştur.[1048] Hayvan hastalıklarının nasıl tedavi edilebileceği ve hastalıklar zamanında nelerin yapılabileceğini öğreten bu kürsüye maliye memurları ile bazı alan doktorları kaydedilmiş ve bahsi geçen kürsü Morovya ve Silezya gibi eyaletlerde açılmıştır.

Felsefi Bilimler öğrenimi de, I. Franz döneminde revaçta olan eğitim kurumlarından biri olmuş ve hatta bu eğitim kurumlarının kurulmasında tarikatlar birbiri ile yarışır hale gelmiştir. I. Franz döneminde açılan ve Felsefi Bilimler üzerine eğitim veren fakülteler ve yüksekokullar aşağıdaki tabloda ayrıntıları ile birlikte aktarılmıştır:[1049]

[1048] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.150.
[1049] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.152.

Tablo 39: I.Franz Döneminde Felsefi Bilimler Üzerine Eğitim Veren Kurumlar

AÇILAN EĞİTİM KURUMUNUN ADI	TARİHİ	GENEL ÖZELLİĞİ
Die philosophische Lehranstalt zu Krems	4 Kasım 1802	Krems şehrinde Felsefi Bilimler üzerine açılmıştır.
Die philosophische Lehranstalt zu Wiener Neustadt	9 Haziran 1804	Wiener- Neustadt şehrinde Felsefi Bilimler üzerine açılmıştır.
Die philosophische Lehranstalt zu Pilsen	1804	Pilsen şehrinde açılan bu okul bölgede bulunan bir tarikat vakfının (Praemonstratenser- Stift Tepl) başpapazının yoğun çabaları ve bölge halkının desteklemesiyle yapılmıştır. Burada görev yapan profesörlerin maaşlarının "Din Fonu"ndan ödenmesine izin veren imparator bu okula verdiği desteği açıkça göstermiştir.
Die philosophische Lehranstalt zu Brünn	Kasım 1808	Brünn'de açılan Felsefi Bilimler Fakültesi Piaristen tarikatının yönetimine bırakılmıştır.
Die philosophische Lehranstalt im Benediktiner-Stifte Admont	1808	Benediktiner tarikatına ait olan Admont vakfı tarafından açılan Felsefi Bilimler fakültesidir.
Die philosophische Klosterstudium der Franziskaner in Illyrien	30 Mart 1819	İllyrien şehrindeki Franziskaner tarikatına müsaade edilmesiyle kurulmuş ve Felsefi Bilimleri manastır eğitiminin bir parçası olarak düzenlemişlerdir.
Die philosophische Lehranstalt zu Nikolsburg	--	Nikolsburg'da yapılan bu okulun vakıfı Dekan Johann Nepomuk Liesnek'dir.
Die philosophische Lehranstalten zu Budweis, Leitomischl, Brix	---	Günümüzde Çekoslovakya'nın Budweis, Leitomischl ve Brix şehirlerinde kurulan Felsefi Bilimler üzerine eğitim kurumlarıdır.

Matematik ilmi ve eğitimi üzerine açılan kurumlara da, I. Franz döneminde rastlanmaktadır. *"Die Lehrkanzel für die praktische Mathematik an der Universitaet zu Innsbruck" (Innsbruck Üniversitesi Uygulamalı Matematik Bölümü)* adlı eğitim kürsüsü 16 Ağustos 1792 tarihinde açılmış ve bu tarihten sonra da eğitim-öğretim sisteminde yerini almıştır.[1050] Astronomi ilminin de ülkede söz sahibi olabilmesi amacıyla 5 Ağustos 1813 yılında yeni bir rasathane açılmıştır.

I.Franz döneminde üzerinde durulan ve mutlaka yüksek eğitim sisteminde yer alması gereken bölümlerden biri de Pedagoji ilmidir. Bu dönemde geleceğin öğretmenlerini yetiştirecek birçok eğitim kurumu açılmış ve bunlardan bazıları Ortaçağ'dan itibaren eğitim veren üniversiteler bünyesinde bazıları ise müstakil bir eğitim kurumu olarak hizmet etmişlerdir.

[1050] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.152.

Tablo 40: I.Franz Döneminde Açılan Eğitim Bilimleri Kuruluşları

PEDAGOJİ EĞİTİMİ VEREN KURUMUNUN ADI	KURULUŞ TARİHİ	GENEL ÖZELLİĞİ
Eine Pflanzschule künftiger Lehrer für die philosophischen Lehranstalten	Eylül 1811	Felsefi Bilimler alanında öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.
Die Lehrkanzel der Padaegogik an der Universitaet zuWien	1808	Viyana Üniversitesi bünyesinde açılan Pedagoji Fakültesidir. Bu okula gidenlerin bütün derslere katılması ve derslerden de ancak sınav sonucunda geçmesi mecburi kılınmıştır.
Die Vorlesungen über Padaegogik	1812 yılından itibaren	Teoloji üzerine eğitim alan öğrencilerin Pedagoji bölümünü de okumaları mecburi kılınmıştır.
Die Vorlesungen über die allgemeine Erziehungskunde nach Milde		Vinzenz Eduard Milde'nin[1051] pedagoji hususundaki görüşleri değer kazanmış ve onun öğretileri "Milde'ye göre Genel Eğitim" adı altında ders olarak görülmüştür.
Die Lehrkanzel der Erziehungskunde bei dem Lyceum zu Graetz	1814	Graz Yüksekokulu'na bağlı Eğitim Bilimleri kurumudur.

İmparator I.Franz, yabancı dil eğitimi veren eğitim kurumlarının imparatorluk bünyesinde mevcut olmasını oldukça gerekli görmüştür, zira bu eğitim kurumları gerek ticarette, gerek devlet işlerinde oldukça yararlı olmuştur. 1794 yılında İtalyan Dili ve Edebiyatı, 1800 yılında İngiliz Dili ve Edebiyatı, Ekim 1811'de Fransız Dili ve Edebiyatı Viyana Üniversitesi bünyesinde açılmıştır.[1052] 7 Mayıs 1815 yılında Viyana ve Prag Üniversitelerinde ücretsiz İtalyanca dil eğitimi verilerek, devlet memurlarının atandıkları bölgelerde bölge halkı ile dil problemi yaşamasının önüne geçilmek istenmiştir. 1815 yılında Padua Üniversitesi'nde Alman Dili ve Edebiyatı, Laibach Yüksekokulu'nda Slovence eğitimi veren kurumun açılması, ilerleyen dönemlerde Viyana Üniversitesi'nde Bohemce, Graz Üniversitesi'nde de Sırpça

[1051] Vinzenz Eduard Milde: 1777 yılında Brünn'de dünyaya gelen Milde, lise eğitiminden sonra Viyana'da Felsefe ve Matematik, Olmütz de ise Fizik eğitimi almıştır. 1798 yılında Viyana Üniversitesi Teoloji Fakültesi'nde Şark Dilleri hususunda Korrepetisyon olarak görev yapmış ve 1806 yılında Viyana Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'ne Profesör olarak atanmıştır.1810 yılında sağlık nedenleri ile öğretmenlik mesleğinden ayrılan Milde 1814 yılında imparatorluğun diğer eyaletlerindeki Felsefi Bilimler eğitimi veren eğitim kurumlara idareci ve müfettiş olarak atanmış ve 1831 yılında ise Viyana Başpiskoposu olmuştur. Dini unvanlarının yanı sıra Avusturya Tıbbi- Özel-Ceza pedagojisi disiplinleri onun tarafından kurulmuş ve ayrıca Sosyal- ve Din Pedagojisi ondan esinlenmiştir. (Milde'nin biyografisi ve eserleri için bkz. Constantin von Wurzbach, "Milde, Vincenz Eduard", **Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich**, Wien 1868, Teil XVIII, s.301-308).

[1052] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.153.

dilinin öğretilmesi için bir kürsü açılması, hem bahsedilen görevlendirmeler hem de merkezi otoritenin sağlamlaştırması için yapılmıştır.[1053]

Habsburg İmparatorluğu'nun geçim kaynaklarından olan tarım sektörünün, I.Franz döneminde dahi istenilen düzeye gelmediğini açılan tarım enstitülerinden anlaşılmaktadır. 16 Temmuz 1808 tarihli bir yasal düzenleme ile teologların ve ülke memurlarının tarım üzerine yapılan derslere katılmaları mecburi kılınmış[1054] ve böylelikle halkın üzerinde nüfuz sahibi olan bu kişilerin doğru bilgilendirilmeleri ile halkın da tarım hususunda daha bilinçli olacağı düşünülmüştür. İmparatorluk genelinde açılan tarım eğitimi veren kuruluşlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 41: I.Franz Döneminde Tarım Üzerine Kurulan Enstitü ve Eğitim Kurumları[1055]

KURULUŞUN VEYA FAALİYETİN ADI	TARİHİ	GENEL ÖZELLİKLERİ
Eine Lehrkanzel für Pomologie	1805	Lemberg'de açılan bu okul, meyvelerin nasıl yetiştirileceğini üzerine eğitim vermektedir.
Das ausserordentliche Lehramt der Landwirtschaft an der Universitaet zu Wien	1808	Viyana Üniversitesi'nde ihtiyaca göre açılan tarım öğretmenliği belirtilen tarihte düzenli bir kurum haline gelmiştir.
Die Lehrkanzeln der Landwirtschaft in Westgalizien	1808	Batı Galiçya bölgesinde tarım üzerine açılan bir eğitim kurumudur. Okuldan mezun olan, Almanca ile Galiçya'nın yerel diline hâkim olan öğrencilerin Batı Galiçya'daki liselerde Ekonomi öğretmeni olabilmesi için Galiçya'dan Viyana'ya gönderilmesini zorunlu kılmıştır.
Die Lehrkanzel der Landwirtschaft an der Universitaet zu Graetz	1809	Graz Üniversitesi'nde Tarım üzerine eğitim veren kurumdur.
Die Lehrkanzel der Landwirtschaft zu Linz	1810	Linz şehrinde kurulan tarım okuludur.
Die Vorlesungen der Landwirtschaft an der Universitaet zu Wien	1813	Pazmaniten Koleji[1056] öğrencilerinin Viyana Üniversitesi'nde tarım üzerine eğitim veren seminerlere katılmaları mecburi kılınmıştır.
Der Unterricht in der Landwirtschaft	20 Mayıs 1814	Piskoposluk ve din eğitimi veren bütün kurumlarda tarım derslerinin verilmesi mecburi kılınmıştır.

[1053] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.154.
[1054] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.154.
[1055] Baeuerle, **Was verdankt Oesterreich…** , s.154-155.
[1056] Pazmaniten Collegium: Macar öğrencilere Teoloji ve Felsefe eğitimi veren bu kolej, imparator II. Joseph zamanında işitme engelliler okulu olmuş, ancak I.Franz döneminde tekrardan Pazmanitlere geri verilmiştir. Pazmanitler, bazı eserlerin ve seminerlerin tercümesi ile uğraşmıştır. (Bu eğitim kurumu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bkz. Joseph Pletz, **"Neue theologische Zeitschrift"**, Band 2, Jahrgang 5, Wien 1832,s.275; Leopold Chimani, **Merkwürdigkeiten der Laender und Völker des österreichischen Kaiserstaates**, Wien 1814, s.165; Márk Zsoldos, **Pázmány Péter als Leitfigur der Gegenreformation und der katholischen Wiedergeburt in Ungarn,** (Magisterarbeit, Universitaet Wien, Wien 2013), s.81).

Das praktische ökonomische Institut zu Szarvas im Bekeser Comitat	1794-1806	Protestan Papaz Samuel Tessedik tarafından Szarvas şehrinin Bekeser kasabasında kurulan bu kurum özel bir tarım okuludur.
Das Georgian zu Kessthely in Ungarn	1797	Kont Georg von Festetits tarafından Macaristan'ın Kessthely yerleşim biriminde ekonomiyi canlandırmak amacıyla kurulmuştur. Görevinde iyi olmayan maliye memurları, çiftçileri ve onların çocuklarını eğitmek bu okulun görevi olmuş ve özel olarak kurulan bu kurum imparatorun övgüsüne mazhar olmuştur.
Das ökonomische Institut auf der fürstlich Schwarzenbergischen Herrschaft Krummau in Böhmen	1801	Fürst Joseph zu Schwarzenberg'in kurduğu bu özel tarım okuluna başlangıçta 12 öğrenci alınmış ve mezunlarının eğitimli bir işadamı veya Bohemya'da devlet görevlisi olma fırsatı verilmiştir. Eğitimin 3 yıl sürdüğü bu okulda ilk yıl: Dini Ahlak, Tabiat Bilimleri, Matematik, Almanca, Bohemce, Mantık ve İş Çeşitleri öğretilmiştir. İkinci yılda ise; Ahlak Bilgileri, Kimya, Hayvan Hastalıkları, İnşaat Sanatı, İş Çeşitleri ve Bohemce. Son yılda ise; Hıristiyanlığın Şartları, Ekonomi, Teknoloji, basit muhasebe, Bohemce, alışveriş usulleri, resim, müzik ve ata binme.
Das praktisch- ökonomische Lehr –Institut zu Vösendorf	1808	Vösendorf şehrinde uygulamalı ekonomi dersleri veren özel bir enstitüdür.
Ein Bienenlehr- Institut zu Lemberg	1808	Arıcılık üzerine eğitim veren özel bir enstitüdür.
Die landwirtschaftliche Lehr- und Bildungsanstalt zu Altenburg, Wieselburger-Gespannschaft in Ungarn	1 Kasım 1818	Dük Albert von Sachsen-Teschen tarafından kurulan özel okullardır. Ancak Altenburg, ve Wieselburg bölgelerinde açılan bu okullarda eğitim ücretsiz ve uygulamalıdır.

İmparatorlukta yüksek eğitimde görevlendirilecek personelin az olmasından dolayı gazete ilanları ile personel arayışına gidilmiş ve hatta onlara verilecek ücret de ilanın daha da dikkat çekmesi amacıyla özellikle belirtilmiştir. Buna uygun olan bir ilanda :*"Graetzer Lnede'deki Dini İlimler'in öğretmenlik bölümüne yıllık 700 florin maaşla görevlendirilmek isteyenler için 5 Aralık 1816 tarihinde Graez'da yazılı ve sözlü bir sınav yapılacaktır. Başvuru yapmak isteyenlerin Graetz 'de bulunan Felsefi Bilimler Fakültesi'ne müracaat etmesi ve istenen belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir"*[1057] , ifadeleri geçmiştir. Buna benzer başka bir duyuruda da; "*Yüksek öğrenim Saray Komisyonunun 4 Aralık 1816 tarihli düzenlemesine göre, Dekan Profesör Franz Reumann'ın vefatı nedeniyle Viyana Üniversitesi'ne olağandışı olarak İlkçağ ve Numizmatik kürsüsüne yıllık 800 florin maaşla görev yapacak personel alınacaktır. Görevlendirmeler, 9 Ocak 1817 tarihinde gerçekleşecek olan yazılı ve sözlü sınavların sonucuna göre belirlenecektir. Başvurmak isteyenlerin*

[1057] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 10 October 1816, Donnerstag, Nr.163.

Graetzer Felsefe bölümüne başvurması ve gerekli belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir"[1058] ifadeleriyle olağandışı durumlarda ve zamanlarda da üniversiteye personel alındığını göstermektedir.

1.2.4.2.6. Müzik Konservatuarı

Habsburg İmparatorluğu'nda ilk yenileşme dönemine kadar müzik eğitimi, genellikle kiliselerde söylenecek ilahilere göre düzenlendiğinden, kilise yönetimine bırakılmış ve okullarda uygulamalı din dersi altında çocuklara ilahiler öğretilmiştir. Aydınlanma döneminde her ne kadar birçok Avusturyalı besteci ve müzisyen ortaya çıksa da halka verilen bir müzik eğitiminden genel olarak bahsedilemez. 1808 yılında Paris Konservatuarının model alınarak kurulmak istenen bir müzik eğitim okulu, ancak 1812 yılında *"Viyana Müzikseverler Topluluğu*" adlı bir cemiyet tarafından dillendirilmeye başlanmış ve 14 Mayıs 1817 tarihli bir fermanla konservatuarın temel taşı olarak nitelendirilen *"koro okulu"* (Singschule) 'nun kurulmasına izin verilmiştir.[1059] Okulun planı, maliyeti ve masraflarının nasıl karşılanacağı da yine aynı buyuruda belirtilmiş ve bütün maliyet zikrolunan müzik derneğinin üyelerine kesilmiştir. Ayrıca okulun eğitiminden en üst düzeyde Salieri[1060] sorumlu tutulmuş, eğitimin "Salieri" metoduna[1061] uygun olarak verilmesi ve eğitimin 4 yıl sürecek şekilde ayarlanması emredilmiştir.[1062]

[1058] **Steyermärkische Intelligenz-Blätter…**, 9 November 1816, Samstag, Nr.180.

[1059] Carl Ferdinand Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde des Österreichischen Kaiserstaates und ihr Conservatorium**, Wien 1871, s.37

[1060] Salieri: 1750 yılında İtalya'nın Verona şehrinde dünyaya gelen Salieri, küçük yaşlarda müzik eğitimine başlamış ve şarkı söylemesinin yanı sıra piyano ve keman dersleri de almıştır. İtalya'da kiliselerde müzisyen olarak çalıştıktan sonra müzik öğretmeninin de desteğiyle operalar için beste yapmaya başlamıştır. Avusturya sarayına da yine öğretmenin tavsiyesi ve desteğiyle girebilmiş ve II. Joseph tarafından 1774 yılında saray bestekârı olarak görevlendirilmiş ve İtalyan opera'sının yönetimine getirilmiştir. Opera, trajik, trajikomik, destansı, lirik, komedi türlerinde besteler yapan Salieri sarayın" Kapellmeister"i (usta müzisyen ve hanedan mensuplarının müzik öğretmeni) olmuştur. 1817 yılında "Wiener Singschule" nin yönetimine getirilmiş ve 1823 yılında "Müzikseverler Derneği Konservatuarı" nın kurucu komitesinde olmuştur. (Salieri'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ignaz Edlen von Mosel, **Über das Leben und die Werke des Anton Salieri**, Wien 1827).

[1061] **Salieri metodu:** Salieri, öğrencilerine müzik ile ilgili bir ders kitabı önermemiştir. Ayrıca öğrencilerin neyi çalması gerektiği hususunda da ısrarcı olmamış ve herkesi söylemek veya çalmak istediği eserleri seçme hakkı vermiştir. Öğrenciler tarafından icra edilen eserlerde sözlerin ve notaların mutlaka hissedilmesi gerektiğini vurgulamış ve onların müzik türlerine hâkim olmasını istemiştir. (Bkz. Benedictus Marcello, "Kleiner Beytrag zu Salieri's Biographie von Anselm Hüttenbrenner", **Allgemeine Musikalische Zeitung**, 27. Jahrgang, 30 November 1825, Nr.48, s.796).

[1062] Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.37.

6 yaşını dolduran çocukların genel eğitim- öğretim sistemine dâhil edilmesi gerektiğinden, her yılın Haziran ayında müzik okulunda eğitim almak isteyen çocuklar için genel bir sınav yapılmış ve sınavda birçok sanatçı, çocuk yetenekleri keşfetmek için hazır bulunmuştur. Kuruluş zamanında 10 yaşındaki çocukların da eğitim aldığı müzik okulu, zamanla büyümüş ve konservatuar eğitimi veren yüksekokul haline gelmiştir.[1063] Bu nedenle müzik okulu, ortaokul veya dengi okullar ile aynı sınıfta tutulmamış, öğretmen maaşlarından ve öğretmene verilen Profesör unvanından da anlaşıldığ üzere yüksekokul kategorisinde değerlendirilmiştir.

Özel bir üniversite statüsü verilen, 12 erkek ve 12 kız öğrenciden oluşan "Singschule" (müzik okulu) Singerstrasse'deki 3 numaralı bina olan "Kırmızı Elma" da eğitim- öğretime başlamış ve eğitim dilinin de muhtemelen Salieri'den dolayı İtalyanca olmasına karar verilmiştir.[1064] Aynı yılın güz döneminde okuldaki öğrenci sayısı 48'e yükselmiş ve 3 Mayıs 1818 tarihinde öğrenciler toplum önünde ilk konserini vermiştir. Öğrencilere okulun yeni kurulmasına rağmen ilk konserlerinden sonra birçok konser verdirilmesi, okulun masraflarını karşılama gereksinimi olarak izah edilebilir.

1819 yılında müzik okuluna rağbetin artmasından dolayı 3. koro sınıfı açılmış ve Bayan Anna Fröhlich'de öğretmen olarak görevlendirilmiştir.[1065] Aynı yılın Haziran ayında Pest şehrinden keman öğretmeni olan Joseph Böhm getirilmiş ve öğrenciler müzik okulunun kuruluşundan bu yana ilk kez müzik aletleri öğrenmeye başlamışlardır. Böhm, bu okulda 1848 yılına kadar hizmet etmiş ve başlangıçta 600 florin olan maaşı 1821 yılında 900 florine ve 1830 yılında ise 1000 florine yükselmiştir.[1066] Kuruluşundan tam 6 yıl sonra çalışmaları oldukça beğenilen müzik okuluna başta imparator olmak üzere hanedan üyelerinin ve devlet adamlarının desteği artmış[1067] ve bu sayede farklı enstrümanlar çalan öğretmenler

[1063] Elisabeth Th. Fritz-Hilscher, Helmuth Kretschmer (hrsg.), **Wien Musik- geschichte. Von der Prähistorie bis zur Gegenwart,** Wien/ Berlin 2011, s.340.
[1064] Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde…**, s.38.
[1065] Fritz-Hilscher, Kretschmer, **Wien Musik-geschichte**, s.340.
[1066] Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.39.
[1067] 1812 tarihinin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edildiği bu okulun açılmasında müzik dostu ve saray danışmanı olan Joseph von Sonnleitner'ın çabası oldukça fazladır. Sonnleitner, okulun maddi olarak kalkınması, öğrenci sayısının artması ve öğrencilerin başarısının herkes tarafından görülebilmesi için

görevlendirilebilmiştir. 1826 yılında Viyolonsel çalan 6 öğrenci, Klarnet, Obua gibi üflemeli çalgılar çalan 4 öğrenci, flüt ve piyano çalabilen 4 öğrenci okulun başarısını göstermiş ve söz konusu koro okulu, enstrüman çalmanın da öğretildiği bir yer olduğundan "Conservatorium" (Konservatuar) a dönüşmüştür.[1068]

11 Eylül 1822 tarihinde öğleden sonra saat 4'te, dernek üyeleri önünde yapılan ilk genel sınavlarda öğrencilerin ve sınıfların başarısı ortaya konmuştur. Sınavdan önce İtalyanca bir ön konuşma yapılmış, alt sınıftaki öğrenciler "Müzik'in Öğelerinden" ve "Şarkı Sanatı"ndan, diğerleri de Mozart, Salieri ve ünlü bestecilerin eserlerinin enstrümanla çalınmasından veya da söylenmesinden sorumlu tutulmuşlardır.[1069] Görüldüğü üzere müzik okulunda eski eserlerin ve parçaların yanı sıra o dönemdeki yazılan bestelere de yer verilmiş ve öğrenciler bunlar üzerinde yoğun olarak çalışmıştır.

Konservatuar kuruluşundan kısa bir süre "Augustiner- Kirche" (Augustin Kilisesi) için bir müzik korosu kurmuş ve bu koro bayram ve kutlama günlerinde ünlü besteleri, ilahileri müzik enstrümanlarıyla birlikte söylemiştir.[1070] Kutlamalardaki korolardan etkilenen halk, kendi aralarında yaptıkları akşam eğlencelerinde şarkılar söyleyerek bir nevi onları taklit etmişlerdir. Avusturyalı müzisyen ve besteciler olan Haendl, Haydn, Mozart, Beethoven, Cherubini ve Spontini'nin eserleri hem konservatuar hem de sivil halkın akşam eğlencelerinde her daim yerini korumuştur.

Konservatuar, dernek üyelerinin seçtiği bir komite (yönetim kurulu) tarafından yönetilmiş ve 1826 yılında saray danışmanı ve klasik müzik hayranı Raphael Georg Riesewetter başkan olarak atanmış ve yönetim kurulu içinse; bir sekreter, sekreter yardımcısı, 12 komite için 50 temsilci, 400 sanatçı, 600 yardımcı ve 14 onursal üye görevlendirilmiştir.[1071] Ancak konservatuarın idaresi ve denetlenmesi bir müdür ve 24 müfettiş ile yapılmış ve burada aynı zamanda Viyanalı

Kaertnerthor'daki kullanılmayan tiyatro binasını öğrencilere tahsis etmiş ve loca için;4 fl, birinci sıradaki kilitli alan için 48 kr, 3. ve 4.katlar 36 ve 24 kr ücret alınmasını uygun bulmuştur. (Bkz. Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.42).

[1068] Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.39-40.

[1069] Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.40.

[1070] Christine Blanken, **Franz Schuberts "Lazarus" und das Wiener Oratorium zu Beginn des 19. Jahrhunderts**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2002, s.283.

[1071] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.118.

seçkin sanatçılardan olan 20 Profesör 300 öğrenciye İtalyanca dili üzerinden müzik eğitimi vermiştir. Okul derslerinin yanı sıra haftada iki kez koro ve orkestra çalışmaları yapılmıştır.

Konservatuarların özel mülk alanlarında kurulmasına ve içine mutlaka akustik bir salonun inşa edilmesine, 600 kişilikten fazla ve içinde konser verilebilecek düzeyde olmasına dikkat edilmiştir. Bahsedilen genel özelliklerin haricinde konservatuarda sistemli bir **kütüphane** de mevcut bulunmuş ve burada 1200 ciltten oluşan müzik ile ilgili eserler ve paha piçilmez, değerli besteler, sözler yer almıştır. Ayrıca Erzherzog Rudolf'un vasiyetnamesine dayanılarak saray yönetimi onun müzik kütüphanesinden 20.000 eseri de buraya bağışlamıştır. Konservatuarda pratik müzik eserlerinin yer aldığı bir **müzik arşivinin** de kurulması ihmal edilmemiştir.[1072] Burada 8000 bestecinin ve 1000'e yakın müzisyenin eserleri yer almış ve bunlar alfabetik bir liste ile kataloglandırılmıştır. Ayrıca kiliselerdeki ayinlerde ve kutlamalarda söylenecek olan ilahiler de burada arşivlenmiştir. **Müzik entrümanlarının bulunduğu bir odanın** haricinde ünlü müzisyenleri resmeden bakır gravürlerin, nadiren bulunan orgların, yabancı ve özellikle türk müzik aletlerinin[1073], antika yazmaların, bozuk paraların ve bazı komite üyelerinin biyografilerinin yazıldığı levhaların bulunduğu bir **müze salonu** da konservatuar içinde kurulmuştur.

Bahsedilen müzik okulunun haricinde imparatorluğun diğer bölgelerinde 1824 yılına kadar kurulan müzik okulları şu şekilde tablolaştırılmıştır.

[1072] Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.119-120.

[1073] Türk müzik aletlerinin Viyana müzik okuluna getirilmesi Freiherr von Stürmer'in (1750-1829) sayesinde olmuştur. Stürmer Theresia tarafından kurulan "Doğu Bilimleri Akademisi" nde eğitim alarak Türkçe'ye ve Türk kültürüne karşı olan bilgisini artırmış ve 1781 yılında İstanbul'a elçi mütercimi olarak görevlendirilmiştir. 1789 yılında Belgrad'ın alınmasından sonra saray tercümanı olarak görevlendirilmiş ve Osmanlı ile anlaşmaya varılması onun sayesinde olmuştur. 1802 yılında ise Internuntius ve yetkili bakan olarak olarak İstanbul'a geri dönmüştür. 1800 yılında şövalye, 1813 yılında ise baron (Freiherr) ünvanı verilmiş ve 1819 'da imparatorluk yönetim meclisine dâhil edilmiştir. (Bkz. Ch. Mentschl, A.Schmidt Brentano, "Stürmer, Ignaz Freiherr von", **Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL***)*, Band 13, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2007–2010, s.445-446; Schulze, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert…**, s.120.

Tablo 42: 1824 Yılına Kadar Habsburg İmparatorluğu'nda Kurulan Müzik Okulları

OKULUN ADI	KURULUŞ YILI VE KURULDUĞU YER	GENEL ÖZELLİĞİ
Die Musikschule zu Prag	1810- Prag	-Genel eğitimin verildiği müzik okuludur.
Eine öffentliche Unterrichtsanstalt für Harmonie und Generalbasslehre und das Orgspiel zu Wien	18 Şubat 1815- Viyana	Viyana org çalma ve genel ses tonlarının uyumu için kurulan genel eğitim kurumu
Die Musikschule des Musikvereins zu Innsbruck	1818	-Avusturya'nın Innsbruck eyaletinde kurulan müzik okuludur.
Die Musikanstalt zu Linz	1820- Linz	-Avusturya'nın Yukarı Avusturya (Oberösterreich) eyaletinin başkentinde kurulan bu okulda normal müzik eğitimi verilmektedir.
Die Musik-Schule des Kirchenmusik-Vereins im Schottenfelde zu Wien	1823- Viyana	-Papaz Honorius Kraus tarafından kurulan bu okulda, kilise müzikleri öğretilmiştir.
Die Musik-Schule der Musikfreunde zu Linz	1823	-Müzikseverler topluluğu tarafından Linz'de açılmıştır.
Die Musikschule zu Görz	1824	Profesör ve yüksekokul kütüphanecisi Philipp Jakob Rechfeld tarafından kurulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA EĞİTİM

2.1.KLASİK DÖNEMDE OSMANLIDA EĞİTİM

"Şayet bilmiyorsanız ilim ehline sorun"[1074] ayetinin düstur edildiği İslam eğitiminde, ilim ve irfan sahibi olunabilmesi için mekân çok da önemli tutulmamış, önemli olanın eğitimci olduğu her defasında vurgulanmıştır. Bazen Dar'ul-Erkam'ın evi gibi küçük bir oda, bazen de üzeri hurma lifleriyle örtülmüş kerpiç bir yapı, bazen de rengârenk çiniler ve muhteşem süslemelerle bezenmiş oldukça geniş bir alan eğitim merkezi olmuştur. Hz. Peygamber, risâletinden itibaren Müslüman olmuş kişileri her yönüyle eğitmeye çalışmış ve eğitime verdiği önemi okuma-yazma bilen esirlerin müslüman çocuklara okuma-yazma öğretmesini esaret bedeli olarak kabul etmesiyle bir kez daha göstermiştir. Ayrıca mescidde zarurat-ı diniye derslerini veren Hz.Peygamber, İslam ahlakına göre yetiştirmiş olduğu kişileri elçi, muallim, vali, cizye memuru gibi görevlendirmelerle yeni fethedilen bölgelere göndermiştir.[1075]

Hulefa-i Raşidin döneminde de eğitime önem verilmiş ve eğitim geleneği onlardan Emeviler ve Abbasiler'e oradan da Türk- İslam Devletlerine ve Osmanlı'ya geçmiştir. Bu anlayışa göre, Osmanlı devlet teşkilatında istihdam edileceklerin belirli bir eğitim almaları şart koşulmuş ve ayrıca ilim erbabına büyük bir itibar gösterilerek eğitimli kişilerin sayısının artırılması hedeflenmiştir.[1076]

[1074] **Kur'an-ı Kerim**, Nahl Suresi, 16/43.

[1075] Mustafa Baktır, "Suffe", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, s.470; M. Faruk Bayraktar, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.93; Mehmet Erkal, "Âmil", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, III, s.59; Mehmet İpşirli, "Elçi", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, s.3; Sırma, **Müslümanların Tarihi**, II, s.170.

[1076] Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyetleri ve Müesseseleri Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 354, 356.

Osmanlı Devleti'nde halkın yediden yetmişe eğitim alabilmesi için devlet, çocukların ve gençlerin öğrenim gördüğü Sıbyan mektepleri ve medreseleri desteklerken, örgün eğitim kurumlarına gidemeyecek yaşta olanların eğitim gördüğü tekke ve zaviyeleri de, aynı oranda destekleyerek bir denge politikası gütmüştür. İmparatorluk içinde bulunan camiler, loncalar, kütüphaneler ve hatta muvakkithaneler dahi bu eğitim sisteminde kendilerine yer bulmuştur.[1077]

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durumlar ve ekonomik şartlar eğitim sistemini de yakından etkilemiş ve eğitimde bazı reformların yapılmasını zaruri kılmıştır. Ancak eğitim alanında istenilen reformların yapılması ve hayata geçirilmesi eğitim ile ilgilenen kişilerden destek bulamadığı gibi onlar tarafından engellenmeye de çalışılmıştır. Bu nedenle Osmanlı'da ilk yenileşme dönemindeki eğitim reformlarını aktarmadan klasik dönem Osmanlı eğitim sistemi üzerinde durmak gerekmektedir.

Osmanlı'da eğitim mevzusu aktarılırken, yaygın eğitim kurumlarından ziyade örgün eğitim kurumlarına değinilmiştir. Klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminde, öncelikle halkın eğitildiği eğitim kurumları, sonrasında da saraydaki eğitim kurumları hakkında bilgi verilmiştir. İlk yenileşme döneminde eğitim bölümünde ise Sıbyan mektepleri ve medreseler haricinde modern eğitim kurumlarının öncüsü olarak kabul edilen mühendishaneler üzerinde de ayrıntılı olarak durulmuştur.

2.1.1.Sıbyan Mektepleri

Hz. Peygamber eğitime verdiği önemi, Bedir savaşı sonrasında fidye ücreti karşılığında okuma-yazma bilmeyen 10 Medineli çocuğa okuma-yazma öğretilmesi şeklinde göstermiştir. Hz. Peygamber'den sonra onun halifeleri de eğitim faaliyetlerine devam etmiş ve Emeviler döneminde ise camilerin bitişiğine çocuklar için ***"Küttâb"*** adı verilen yerler yapılmıştır.[1078] Ayrıca bu dönemde derslerin daha kolay öğrenilmesi için araç-gereçlerden yararlanılmış ve bir yazı levhası

[1077] Salim Aydüz, "Muvakkithâne", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s.413; Cahit Baltacı, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 2005, Cilt I, s.30; Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı 19, (2008), s.53- 78; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1989, s.113-116.

[1078] Nebi Bozkurt, "Mektep", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2004, XXIX, s.5.

kullanılmıştır. Çocuklar öğrendiği yazıları silmek için yanlarında su dolu bir kap bulundurmuş ve Kur'an harflerine hürmeten kirli olan suyu denize, akarsuya, kuyuya veya da bir çukura dökmüştür.[1079] Başarılı öğrenciler için ise eğitim metotlarından biri olan ödüllendirme yöntemine başvurulmuştur. Öğrencilerin ödüllendirilmesi, onlar için düzenlenen bir merasimde üzerlerine badem gibi kuruyemişler atılarak yapılmıştır.[1080]

"Sabi" olarak nitelendirilen beş-altı yaşlarındaki[1081] kız ve erkek çocuklar için açılan bu kurumlar, Osmanlı Devleti'ne kadar *mekteb, küttâb, mekâtib,* gibi farklı isimlerle anılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise bu tarz okullara Karahanlılar ve Selçuklular'daki gibi genellikle ***"Sıbyan Mektebi"***, ***"Muallimhane"***, ***"Darü't-tâlim"*** ve ***"Mahalle mektepleri"*** denilmiş ve bu mekteplerin gelişmesi ve yapılması için başta padişahlar olmak üzere valide sultanlar, sadrazamlar, vezirler, yüksek rütbeli devlet adamları ve hayırsever zenginler çaba sarf etmiştir.[1082] Bazı vakfiyelerde medreselerden bahsedilirken *"dârütta'lîm"* (Fatih Sultan Mehmed Han vakfiyesinde) ifadesi özellikle tercih edilmiş ve ayrıca *"dârülilm", "taş mektep"* ve daha sonraki dönemlerde ise *"mekteb-i ibtidâiyye"* gibi isimler de kullanılmıştır. Ayrıca yoksul çocuklar için açılan Sıbyan mekteplerine *"Küttab-ı sebil"* veya *"mekteb-i sebil"* gibi isimler de verilmiştir.[1083]

Sıbyan mektepleri genellikle cami, medrese, kütüphane, imaret, hamam ve aşevinden oluşan külliyelerde kurulmuş, ancak külliyenin olmadığı yerlerde ise camilere bitişik olarak inşa edilmiştir. Tek katlı mektep binaları olduğu gibi, iki katlı birkaç odalı mektep binaları da mevcuttur. İki katlı Sıbyan mekteplerinde alt kat kömürlük, abdesthane, tuvalet ve hizmetli odası, üst kat ise dershane olarak

[1079] Bozkurt, "Mektep",**DİA,** XXIX, s.5.
[1080] Bozkurt, "Mektep", **DİA,** XXIX, s.6.
[1081] Çocukların mektebe başlama yaşları bulundukları yere göre değişiklik göstermiştir. Anadolu'da 4 yaşındaki çocuklar mektebe başlarken, İstanbul'da 5-6 yaşlarında başlamışlardır.(Bkz: Hatip Yıldız, **Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)**, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.5).
[1082] Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", **Türkler**, XV (Ankara 2002), s.35.
[1083] Mustafa Ergün, "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme", **Yeni Türkiye,** Sayı: 32, (Mart-Nisan 2000), s.735; Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (FÜSBED)**, Sayı: 17/1, (Elazığ 2007), s.174.

kullanılmıştır.[1084] Tek katlı mekteplerin mimarisinde, sınıfların her daim kuru olması ve rutubetin azaltılması için yerden birkaç basamak merdivenle çıkacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir.[1085] Mekteplerin iç donanımlarında ise hocaya ve kalfaya ait birer oda, hocaya ait tahta bir kürsü, kitaplar ve rahleler yer almış ve öğrenciler ise hasırın üzerine konulmuş minderlerde oturarak ders görmüştür.[1086] Okul araç-gereçleri hususunda yetersiz durumda olan mekteplerde yazı tahtası, harita, küre ve sıra gibi okul eşyaları mevcut değildir.

Sıbyan mekteplerinde eğitimin en ağır yükünü ***"muallim"*** adı verilen hocalar ve onlara yardımcı olan kalfalar yüklenmiştir. Muallimlerin özellikle dindar hatta takva sahibi, mümkünse hafız, tecvit ve kıraat da iyi olanları tercih edilmiştir.[1087] Bunun yanı sıra, çocuklara karşı asık suratlı olmamak, çocuğun mizacından anlamak, kararında bir davranış ortaya koymak, çocuklar arasında adaleti gözetmek, tecrübe sahibi olmak, şahsi menfaatleri icabınca yönetime uzak kalmak gibi davranışlar da muallimde aranan diğer özellikler olmuştur.[1088]

Fatih döneminde muallimlerin eğitimi medreselerde yapılmış ve muallim olacak olan kimselerin Arapça gramer haricinde Fenni İlimler, Edebiyat, Muhasebe, Mantık, bugünkü pedagojik eğitimin karşılığı olan Tedris Usulü ve Kelâm derslerini görmesi ve bu derslerden icazet alması gerekirken, daha sonraları fenni ilimler müfredattan kaldırılmış ve sadece medrese mezunu olmak muallimlik için yeterli kriter olarak görülmüştür.[1089] Daha sonraları muallimler genellikle imamlar,

---

[1084] Hasan Akgündüz, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi**, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997, s.210.

[1085] Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, MEB Yayınları, İstanbul 1974, s.9.

[1086] Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim,** s.5-6.

[1087] Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s.79

[1088] Mehmet Şeker, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l Edeb'i**, DİB Yayınları, Ankara 2002, s.112; **Minhâcü'l- Müteallim,** Yunus Vehbi Yavuz (Çev.), Bursa 2009, s.48-52; İbn Sahnûn, **Âdâbu'l-Muallimîn- Eğitim-Öğretimin Esasları**, inceleme ve çeviri: M. Faruk Bayraktar, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014, s.48-58; Mehmet Dağ, Hıfzırrahman R.Öymen, **İslâm Eğitim Tarihi**, MEB Yayınları, Ankara 1974, s.236-239; Kınalı-zâde Ali Çelebi, **Ahlâk-ı Alâ'î**, inceleme ve çeviri: Fahri Unan, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.421; İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî, **Tâlimü'l Müteallim (İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu)**, tercüme ve şerhi: Yunus Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul 2011, s. 87; Abu'l Hasan Ali İbn-i Muhammed İbn-i Halef Al-Ma'ruf Al- Kabisî Al Fakih Al-Kayrawani, **İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale**, Süleyman Ateş (Çev.), Yeni Ufuklar Neşriyat, s.30; Hatip Yıldız, Gülşen İstek, "Tarîku'l- Edeb'e Göre Sıbyan Mekteblerinde (İlkokul) Öğretmen-Öğrenci İlişkileri ve Benzer İçerikli Bazı Eserlerle Mukayesesi", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)**, Sayı: 7/14, (Ekim 2015), s.89-91.

[1089] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.7.

müezzinler, medrese eğitimini yarıda bırakmış olanlar veya da atamasını bekleyen mezunlardan oluşmuştur.[1090] Kızlara eğitim veren bayan öğretmenlerin ise Kur'an okumasını bilmesi, Suhba-i Sıbyan[1091] ve Tuhfe-i Vehbi[1092] gibi risaleleri okuyabilmesi yeterli görülmüş ve bu eğitimciler de genellikle ihtiyar kadınlardan oluşmuştur.[1093]

Sıbyan mektepleri, yetim ve fakir çocukların da eğitim alma hakkını sağlaması açısından oldukça önemlidir. Zira Fatih Sultan Mehmed Han banisi olduğu Sahn-ı Seman ve Tetimme medreselerinin yanına, vakfiyesinde *"dar'üt-talim"* olarak adlandırılan bir Sıbyan mektebi de inşa ettirmiştir. Bu mektebe öncelikle yetim çocukların alınmasını, eğer bulunamazsa fakir çocukların buralarda eğitim görmesini şart koşmuş ve böylelikle fakir ve yetim çocukların anne-babası olan veya da varlıklı ailelerin çocukları gibi eğitim almaları sağlanmıştır. Ayrıca bu mekteplerde muallim olacak kimselerin görmesi gereken bazı dersleri de hemen yakınındaki medreselerden alması gerektiği de söz konusu vakfiyede özellikle belirtilmiştir.[1094]

Sıbyan mektebindeki muallimler, okula yeni başlayan bir çocuğun okulu sevmesi için ilk üç gün onu özel bir ilgi ile karşılamış ve çocuğa karşı güler yüzlü olmuştur. Bu davranışın gerekliliğini 15.yüzyıl eğitimcilerinden olan el Amâsî[1095]

[1090] Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim**, s.4.

[1091] Müellifinin tam olarak belli olmadığı Subha-i Sıbyan, sıbyan mektebi öğrencileri için hazırlanmış Arapça- Türkçe bir sözlüktür. Ancak bu sözlük, küçük yaştaki çocuklar için hazırlandığından Arapça kelimelerin Türkçe karşılığını daha kolay ve zevkli bir şekilde öğretmekte ve ezberini de bu nedenle kolaylaştırmaktadır. (Bkz. Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân (İnceleme)", **Turkish Studies,** Sayı: 1/2, **(**2006), s.85).

[1092] Türkçe- Farsça bir sözlük olan Tuhfe-i Vehbî, Sünbülzâde Vehbî tarafından yazılmış ve eser, 882 beyitten oluşmuştur. Eserin ilk baskısı 1798 yılında yapılmış ve 1909 yılına kadar da basılan eser sayısı 59'a ulaşmıştır. (Bkz. Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi (Metin)", **Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2, (Spring 2007), s.411).

[1093] Nafi Atuf Kansu, **Türkiye Maarif Tarihi. Bir Deneme**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1930-1931, s.25; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.7.

[1094] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.7.

[1095] **Amasya'lı Ali b. Hüseyin:** "Alâaddin Çelebi" lakabıyla tanınan Ali bin Hüseyin 15.yüzyıl meşhur muallimlerindendir. Öğretmenlik ile alakalı tecrübelerini "Tarîku'l- Edeb" adlı eserinde toplamıştır. Bu eserin yazılma sebebini ise bir velinin kendisine haksız yere şu ifadelerle ithamda bulunmasıdır: " ey Hoca! Üstadınız size hiç edeb-ü erkân öğretmemiş ki, sen de benim oğluma edeb ve terbiye öğretmedin" (**Tarîku'l- Edeb**, v.3a-4a). El- Amâsî bu ithamlar üzerine zikrolunan meşhur eserini yazmış ve eserinde Arapça ve Farsça dillerindeki mahirliğini edebi beyitlerle de ortaya koymuştur. Amasya'nın Sancak Beyi Yörgüç Paşa'nın oğlu Hızır Bey'e de muallimlik yapan el- Amâsî başta bu öğrencisi olmak üzere, birçok öğrencisinden vefa görememiş ve ömrünün son yıllarını halktan kopuk yaşamıştır. (Bkz. Şeker, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i**, s.15-19).

şöyle izah etmiştir: *"çocuklara bu üç günde güler yüzlü olunmalı, iltifat ve ikramlarda bulunulmalı, bu çocuklar vahşi bir kuş gibidir, onları ürkütmemeli, ancak yüz verip de şımarık da etmemeli"*.[1096] Çocuğun mektebe, öğretmene ve arkadaşlarına alışması için bu üç günün oldukça önemli olduğunu ifade eden Amâsî, bu zaman diliminin öğretmenin öğrencisini tanıması için de bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Amâsî ayrıca eğitim- öğretimin de bu üç günden sonra çocuğun zekâsına göre verilmesini, çocuğa karşı ilk günlerde yumuşak olunmasını ve eğitim- öğretime yavaş yavaş girilmesi gerektiğini de aynı eserinde aktarmıştır.[1097]

Mekteplerde eğitim ve öğretim belli bir yönetmelikle değil, gelenek ve göreneklere göre yürütülmüştür.[1098] Vakfiyesi olan Sıbyan mekteplerinde müfredatı ve verilecek olan dersleri, mektebi vakfeden kurucu (vâkıf) veya da onun vekil kıldığı mütevelli heyeti belirlemiştir. Örneğin, Fatih Sultan Mehmed Han vakfiyesinde Kur'an öğretilmesini, II. Bayezid Kur'an öğretilmesinin yanı sıra ilmihal bilgileri verilmesini, I. Mahmud ise bu derslere ilaveten hat derslerinin eklenilmesini, I. Abdülhamid ise Arapça ve Farsça öğretilmesini istemiştir.[1099] Ayrıca padişahlar tarafından yaptırılan Sıbyan mektepleri genellikle bir külliyenin parçası olduğundan, mektep öğrencileri buradaki imarethanede fukara için sabah akşam pişen yemeklerden de faydalanmıştır.[1100]

Sıbyan mekteplerinin semt isimleri veya numara ile değil kurucularının isimleriyle anılması, hem yaptıranı manevi açıdan ödüllendirmek hem de herkesi böyle hayırlı işlere sevk etme amacı taşımaktadır.[1101] Bu uygulama sayesinde oldukça fazla mektep yaptırılmış ve meşhur seyyah Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılda İstanbul'da bunların sayıları 1993'ü bulmuştur.[1102] Ancak Osman Nuri

---

[1096] **Tarîku'l- Edeb**, v.16a; Şeker, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i,** s. 120; Halil Çeçen, "Tarîku'l- Edeb ve Eğitim", **Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu (15-16 Mayıs, Adıyaman)**, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Ankara 2009,s.80; Yıldız/İstek, "Tarîku'l- edeb'e Göre Öğretmen-Öğrenci İlişkileri…",**DÜSBED**, 7/14, s.93.

[1097] **Tarîku'l- Edeb**, v.16a-b; Şeker, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i,** s.120; Yıldız/İstek, "Tarîku'l- edeb'e Göre Öğretmen-Öğrenci İlişkileri…", **DÜSBED**, 7/14, s.94.

[1098] Yıldız/İstek, "Tarîku'l- edeb'e Göre Öğretmen-Öğrenci İlişkileri…", **DÜSBED**, 7/14, s.87.

[1099] Bozkurt, "Mektep", **DİA,** XXIX, s.6.

[1100] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.8.

[1101] Kara, **Mahalle/Sıbyan Mektepleri…**, s.402.

[1102] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, haz.:Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, vd, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, I, s.260; Cahit Baltacı, "Osmanlı'da Eğitim Sistemi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, II, s.15.

Ergin, Evliya Çelebi'nin aktardığı bu rakamın doğru olmadığını veya da doğru anlaşılmadığını, Çelebi'nin rakamları bazen sağdan bazen soldan birer hanesini fazla yazdığını iddia etmiş ve İstanbul'da 1630 yılında 1299 olarak kaydedilen mektep sayısının 299 olarak kabul edilmesini daha doğru bulmuştur.[1103] Buna rağmen yukarıdaki sayıyı 993 kabul edersek dahi, Ergin'e göre bu sayı abartılı ve doğru değildir. Zira Tanzimat'tan sonra Sıbyan mekteplerinin ıslahı söz konusu olduğunda yapılan çalışmalarda İstanbul'da kayıtlı sadece 364 mektep olduğu görülmüştür.[1104]

Şehirlerde veya eyalet merkezlerinde genellikle hanedan üyeleri, yüksek devlet adamları, zenginler ve hayır sahibi olmak isteyenler tarafından yaptırılan Sıbyan mektepleri, köylerde maddi durumu iyi olmayan halk tarafında imece usulüyle yaptırılmıştır. Öyle ki, 17. yüzyılda Osmanlı coğrafyasını gezen Fransız seyyah Belon da bu duruma yakinen şahit olmuştur.[1105] Köylerden sorumlu olan kimseler de köy mektebi muallimlerinin maaşlarını velilerden alınan cüz'i ücretlerle ödemiştir.[1106]

Osmanlı Devleti'nde Sıbyan mektebine gönderilecek çocuğun mektebi sevmesi ve mektebe başlamasının hayırlara vesile olması için halk arasında *"Bed-i Besmele"* veya da "*Âmin Alayı*" denilen bir merasimle çocuk okula başlatılmıştır. [1107] Bu merasimin şekli ailenin maddi durumuna göre değişmiş ve görkemi de ona göre artmıştır. Maddi durumu yerinde olmayan aileler ise çocuklarının ellerinden tutarak okula getirmişler, hocasının elini öptürdükten sonra, okutulmasına itina edilmesi hususunda hocaya ricada bulunmuşlardır. Orta halli bir aile ise çocuğunu güzelce giydirdikten sonra erkek ise fesine, kız ise saçlarına elmas, inci gibi mücevherler, boyunlarına da süslü cüz kesesi takarak, yakın akrabaları ile birlikte çocuğunu okula getirmiş, çocuğuna mektepte hocanın eli öptürülüp dua edildikten sonra, mektepteki çocuklara birer, ikişer kuruş, hoca ve kalfaya da uçlarına birkaç mecidiye bağlanmış

[1103] Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul 1977, I-II, s.89.
[1104] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.89.
[1105] İbrahim Bozdemir, "**Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim**", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991), s.12-15.
[1106] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.93.
[1107] Evliyâ Çelebi, **Seyahatnâme**, I, s.260; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.85-87; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.91-93; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 1993, I, s.58-59.

birer mendil hediye etmişlerdir.[1108]Aileler çocukların okula başlaması için senenin belirli bir zamanını beklememiş, ancak kandil, Pazartesi veya Perşembe günlerinde mektebe başlamalarının hayırlı olacağını düşünmüşlerdir.[1109] Aileler, *"Üstadın (hocanın) cezalandırması, babanın sevgisinden daha evladır"*[1110] sözünü çocuklarının kulağına fısıldayarak onları muallime teslim etmiştir.

Osmanlı Sıbyan mekteplerinde aslında günümüzdeki birçok pedagojik yöntemler uygulanmıştır. Öğretmenin, dersin çocuk tarafından iyice anlaşılıp anlaşılmadığını tetkik etmesi, anlamayanlar için dersin tekrar edilmesi ve okuldan nefret edilmemesi için çok fazla ödev verilmemesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.[1111] Ayrıca ödül ve ceza yöntemi de dengeli bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Ödül sisteminde; çalışkan ve başarılı öğrenciler güzel sözlerle taltif edilmiş, hocaya yakın bir minderde oturtularak diğer öğrencilere örnek gösterilmiş ve başarısı ailesine bildirilmiştir.[1112] Çocuğun cezalandırma durumu aşama aşama gerçekleştirilmiş, çocuk önce hocaya yakın olan minderden kaldırılmış sonra duruma göre az bir değnek vurularak, kulak çekilerek, ayakta tutularak, tokat atılarak, bir yere kapatılarak (mola yöntemi) cezalandırılmış ve en ağır ceza olarak da falaka uygulanmıştır.[1113]

Sıbyan mekteplerinde eğitim, ***Elifba*** cüzünü öğrenmekle başlamış, harfleri öğrenenler ***Kur'an*** dersinde okumasını ilerletmiş ve ayrıca ***Tecvid*** dersleri ile de okuyuşunu düzgünleştirmiştir. Bunların yanı sıra çocuklar ***ilmihal*** derslerinde; namaz kılmayı, namazda okunacak sureleri, ***Türkçe ve Hat*** derslerinde; az da olsa yazı yazmayı ve okumayı öğrenmiştir. Ayrıca ***Adâb ve Ahlâk*** derslerinin üzerinde de çok fazla durulmuş ve özellikle öğrencilerin öğretmenine karşı saygılı olması, onun önünden asla yürümemesi, o izin vermedikçe konuşmaması ve dersini verdikten sonra yerine dönerek diğer derslerine hazırlanması gerektiği adab dersinde üstünde

[1108] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.91.
[1109] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.85.
[1110] Aktarılan bu söz hakkında bir rivayet vardır. Rivayete göre; bir padişah oğlunu mektebe verirken onun hocanın azarlamasından ve dayağından usanarak mektebi bırakmaması için, gümüş bir levhanın üzerine altınla bu sözü yazdırmış. Bu sözü her defasında önünde gören çocuğun, hocasına karşı babasını yanında göremeyeceği ve her ne olursa olsun ilim tahsiline devam etmek zorunda olduğu böylece hatırlatılmış. (Bkz. Kınalı-zâde, **Ahlâk-ı Alâ'î**, s.422)
[1111] **Tarîkul- Edeb**, v.16a-b; Şeker, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i**, s. 121; Yıldız/İstek, "Tarîku'l- edeb'e göre öğretmen-öğrenci ilişkileri…", **DÜSBED**, 7/14, s.94.
[1112] Bozdemir, **Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim**, s.36-38.
[1113] Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim,** s.5.

durulan mevzulardan olmuştur. Bu edebi ve kuralları benimseyen çocuk, derslerinde de başarılı olursa, okuldan mezun edilmiştir. Ancak genel bir müfredat programı olmadığından Sıbyan mekteplerinde derslerin çeşidini, zamanını, tatil günlerini çoğu zaman mektebin kurucusu belirlemiştir. Mekteplerde eğitim genellikle Perşembe günü öğleye kadar olmuş ve Cuma günü, Cuma namazının imam tarafından icra edilmesi ve Müslümanların kutsal günü olması nedeniyle tatil edilmiştir. Sabah erkenden başlayıp, ikindi vaktine kadar devam eden mektep her gün akşama doğru çocukların tevbe ve istiğfar, dua, Kur'an tilaveti, padişaha ve mektebi vakfeden kişiye hayır dua edilmesiyle sona ermiştir.[1114] Teneffüsün olmadığı bu kurumda, sadece öğle yemeği ve namazlar için ara verilmiştir.[1115]

Sıbyan mekteplerinde öğretim, ezber metodu üzerinden yapılmıştır. Sıbyan mekteplerinde görev yapan muallime ve kalfaya da belirli bir ücret ödenmiş ve maaşlarının haricinde çocuğun derecesi yükseldikçe muallimin bunun karşılığında hediye almasına müsaade edilmiş ve her veli kendi durumuna göre hediye ve ihsanlarda bulunmuştur.[1116] Öğretmenlerin ücretinin ne kadar olacağı mevzusu; Süleymaniye vakfiyesinde geçen ve *"ve mekteb- i mezbûrda bir ehl-i tecvîd, hâfız-i Kelâm-i Mecîd, ilm-i kırâetde ferîd ve salâh u siyânetde reşîd, şevâyib-i maâyib-i tühmetden ma'sûm ve zühd ü felâh ile mevsûm ve ilm-i fikha vâkıf ve vâcibat-ü sünen-i salâta arif kimesne muallim olup sibyân-i fukarâ' ve fukarâ-i sıbyâna ta'lim-i Kur'an-i azîm ve salâta müteallik mesâyili tefhim edüp sıbyân otuz adedden eksük olmaya ve ücret almaya ve vazîfe-i yevmiyyesi sekiz akça ola"*[1117] şeklinde yazılan hükümle muallimin; 30 öğrenci için günlük 8 akça ücret almasına karar verilmiştir. Muallime yardımcı olan kalfanın (halife) ücreti de yine aynı vakfiyede günlük 3 akçe olarak zikredilmiştir.[1118] Vakfiyeye göre muallimde aranan vasıflar, kalfada da aranmış ve kalfanın dindar, iyi ve çocuklara karşı merhametli olması istenmiştir. Kalfalara ödenen bu ücret bazen daha az miktarda da olmuştur.

[1114] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri,** neşreden: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, İstanbul 2002, s.63; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.93.

[1115] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.93.

[1116] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.85; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** III, s.202.

[1117] **Süleymaniye Vakfiyesi**, Kemâl Edîb Kürkçüoğlu (Haz.), Vakıflar Umum Neşriyatı, Ankara 1962, s.37.

[1118] *"Ve bir sâlih ü mütedeyyin, salâh ü zühd ile ma'rûf ü müteâyyin, ehl-i Kur'ân kimesne dahi mekteb-i mezbûrda Halîfe olup atfâl ü sıbyâna ta'lîm-i hecâ vü Kur'ân eyleye ve muallime halef olup huzûr ü mağibinde ikamet-i hidmet edecek vazife-i yevmiyyesi üç akça ola"*. (Bkz. **Süleymaniye Vakfiyesi**, s.37).

Sıbyan mekteplerinde eğitim parasız olmuş ve hatta öğrencilere vakıf tarafından elbise, para yardımı da yapılmıştır.[1119] Senenin belirli zamanlarında Sıbyan mektepleri çocukları sıra ile Babıâli'ye getirilip, onlara ikram edilen pilav ve zerde yedirildikten sonra birer rubu bahşiş, bazı belgelere göre ise onar pare verilerek gönderilmiştir.[1120] Bunun haricinde çocuklara mektepte her öğün yemek verilmiş ve çocuklar yılda bir kez, genellikle ilkbaharda (eyyam-ı rebi) mesire alanlarına pikniğe götürülmüş, ancak gezi programı yetkili kurumlardan alınan izin dâhilinde gerçekleşmiştir.[1121] Bu gezintilerde yenilen yemekler vakıf veya bölgenin zenginleri tarafından karşılanmış ve böyle geziler hem muallimler hem de öğrenciler için sevinç kaynağı olmuştur.[1122] Mektep öğrencilerine ve muallimlere ayrıca bayram, mübarek gün ve gecelerde, şehzadelerin doğum ve sünnet günlerinde padişahlar tarafından özel ihsanlarda ve ikramlarda bulunulmuştur.[1123]

Osmanlı'daki Sıbyan mektepleri kız çocuklarının eğitim alabildiği tek yerdir. Mektep eğitimini tamamlayan erkek çocuklar medreselerde eğitimlerine devam edebilirken, ancak maddi durumu iyi olan ailelerin kızları, evlerinde özel ders alarak eğitimlerini ilerletebilmişlerdir. Sıbyan mekteplerinin genelinde karma eğitim verilmiş, ancak bazı yerlerde kız ve erkek öğrenciler ayrı mekânlarda ve kendi hem cinsleri olan hocalardan eğitim almışlardır.[1124]

2.1.2. Medreseler

İslam tarihinin en önemli kurumlarından biri olan medrese, *"okumak, anlamak, bir metni ezberlemek"* anlamında Arapça ders (derâse) kökünden türemiştir.[1125] Genel bir tabirle medrese; talebelerin eğitim-öğretim imkânlarının yanı sıra yeme-içme ve barınma ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanan ortaokul, lise ve üniversite eğitimini kapsayan yatılı bir okuldur.[1126] Sıbyan mektebini başarıyla tamamlayan öğrenciler, eğitimlerine istedikleri medreselerde devam etme hakkına

[1119] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.87.
[1120] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.90.
[1121] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.87; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.80-81.
[1122] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri,** s.64-66.
[1123] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.88, 90.
[1124] Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri…", **FÜSBED**, 17/1, s.175.
[1125] Nebi Bozkurt, "Medrese", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVIII, s.323.
[1126] Tufan Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.279; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** II, s.436.

sahip olmuş ve bu seçimlerinde bazen medresenin müderrisi bazen de medreselerde farklı verilen bir ilim etkili olmuştur.[1127]

Hz. Peygamber ve Emeviler zamanında oluşturulan eğitim müesseseleri cami yanına yapılan küttâblar[1128] veya müstakil mektepler olduğundan medrese olarak kabul görmemiş ve medresenin müstakil bir alanda olması gerektiği vurgulanmıştır. Abbasilerden itibaren eğitim hizmetleri daha da gelişmiş ve camilerden ayrı müstakil bir kurum olarak medreseler, 832 yılında ***"Beytü'l Hikme"*** adı altında Bağdat'ta ortaya çıkmıştır. Beytü'l Hikme, bilinen ilk müstakil medrese olarak kabul görmüştür.[1129] Bu medresede Yahudi, Arap, Hıristiyan ve Müslüman bilim adamları bir arada çalışmışlar ve Aristo, Eflatun başta olmak üzere birçok düşünürün eserini tercüme etmişlerdir.[1130] Bazı tarihçiler ise; İslam âlemindeki ilk medresenin Emir Nasır b. Sebüktekin tarafından 1033'de Nişabur'da kurulan ***"Medrese-i Nasırî"*** olduğunu iddia etmiştir.[1131]

Medreseler, bütün İslam coğrafyasında sadece ders eğitiminin değil aynı zamanda ahlâki eğitimin de verildiği yer olmuştur. Medreseler, müstakil bir kurum haline gelmeden önce eğitim görevini camiler, mescitler, tekkeler ve kütüphaneler üstlenmiştir. *"Medrese"* kelimesi 9. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve 10.yüzyıldan itibaren de İbrahim Buğrahan Tamgaç döneminde Karahanlılar, medreseleri devlet güvencesiyle bir kurum haline getirmiştir.[1132] Bu süreç Gazneliler dönemi ile devam etmiştir. Selçuklular döneminde ise 1040 yılında Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da *"Saraçlar Pazarı"*nın yakınına bir medrese inşa

---

[1127] Ömer Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.31.

[1128] **Küttâb:** Mektep kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. İlkokullara verilen isimdir. Osmanlı'da bu eğitim kurumuna mektephâne, sıbyan mektebi, sonraları ise ilk mektep veya da ibtidâî mektep adı verilmiştir. "Küttâb" ismi genellikle Emeviler zamanında kullanılmıştır. Camiye bitişik olarak kurulan bu müesseselerde, dersler genellikle cami içersinde yapılmıştır. Bu küttâblarda okuma yazmanın yanısıra, Temel Dini Bilgiler, Kur'an Eğitimi, Hadis, Arapça, Edebiyat ve Şiir okutulmuştur. (Bkz. Jacob M. Landau, "Küttâb", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVII, s.3-4; İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara 2011, s.129).

[1129] Bayraktar, **İslam Eğitiminde Öğretmen- Öğrenci İlişkileri**, s.102; Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim**, s.6.

[1130] Muhittin Eliaçık, "Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları", **Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4 (2014), s.33.

[1131] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** II, s.436.

[1132] Bayraktar, **İslam Eğitiminde Öğretmen- Öğrenci İlişkileri**, s.102.

ettirilmiştir.[1133] Sultan Alparslan döneminde, vezir Nizamü'l- Mülk'ün çabalarıyla[1134] ***"Nizamiye Medreseleri"*** ülkenin dört bir yanında kurulmaya başlanmış ve zikrolunan medreseler İslam âlemindeki ilk düzenli medreseler olarak kabul görmüştür.[1135] Selçuklularda medreselerin devlet tarafından yaygınlaştırılmasında iki amaç güdülmüştür; bunlardan birincisi, eğitimi sadece maddi durumu iyi olan insanların elinden çıkartıp herkes için faydalanılacak bir hale getirmek, diğeri ise; yayılmakta olan Şiî düşüncenin önüne geçebilecek olan Sünni zihniyeti hâkim kılmak.[1136] Bu nedenlerden ötürü Nişabur'da başlayan medrese faaliyetleri, Nizamiye medreseleri ile Bağdat, Belh, Herat, İsfehan, Basra, Merv, Amul (Taberistan) ve Musul'a kadar yayılmıştır.[1137] Bu döneme genel olarak bakıldığında; medreselerin devlet teşkilatı tarafından organize ve finanse edilmesi, müderrislerin ve talebelerin ihtiyaçlarının devlet tarafından giderilmesi, hem medreselere olan talebi hem de medreselerin sayısını artırmıştır. Bunun yanı sıra Nizamiye medreseleri vezir Nizamü'l- Mülk'ün ve oğullarının maddi yardımıyla, yani vakıf usulüyle varlıklarını sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti, Anadolu'da kendinden önce yaşamış olan Selçuklulardan ve Anadolu Beylikleri'nden birçok konuda kültürel bir miras devralmıştır. Medreseler de bu kültürel miraslardan birisidir. Anadolu'da bahsi geçen devletlerle faaliyetlerine başlayan medreseler, en yüksek seviyeye Osmanlılar döneminde ulaşmıştır. Bunda şüphesiz ki devletin askeri hizmetler dışında ihtiyaç duyduğu personelini medreselerde yetiştirmesi oldukça büyük bir önem arz etmektedir.[1138] Yatırımını

[1133] Zeki Atçeken/Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Eğitim Yayınları, Konya 2012, s.135.

[1134] Selçuklu medreselerinin kuruluşunda Nizamü'l Mülk ile Sultan Alparslan arasında geçen şu olay etkili olmuştur. Nişabur şehrine gelen Alparslan bir mescidin önünden geçerken bir fukaha grubu görmüş ve onların haline şaşıran Sultan vezirine onların kim olduğunu sormuştur. Nizamü'l Mülk ise şöyle cevap vermiştir: *"Onlar ilim arayıcılarıdır ve insanların en hayırlısıdırlar. Dünya nimetlerinden zevk almazlar ve kıyafetleri de fakirliklerine şahittir"*. Sultan Alparslan onların durumuna çok üzülmüş, kalbi yumuşamış ve bunun üzerine vezir sultanın bu halini görünce sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Şayet izin verirseniz Sultanım onlara kalacak bir yer inşâ edeyim ve onlar bu sayede ilim ile ve devletimize, size, dua ile meşgul olsunlar"*. Bu olaydan sonra Sultan, Nizamü'l Mülk' e izin vermiş ve böylelikle ülkenin her yerine bu medreseler inşâ edilmeye başlanılmıştır. (Kazıcı, **İslam Medeniyeti,** s.334*)*.

[1135] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** II, s.436; Dağ/Öymen, **İslâm Eğitim Tarihi**, s.119-120.

[1136] Atçeken/Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri,** s.137.

[1137] Bozkurt, "Medrese", **DİA,** XXVIII, s.324; Atçeken/Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri**, s.137-138; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.53.

[1138] Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi,** Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.16.

insan üzerine yapan bir devletin eğitim kurumlarına önemle eğilmesi belki de en önemli devlet politikasıdır.

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese, 1330 tarihinde Gazi Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuş ve buradaki ilk müderris ise Türk âlim ve mütefekkirlerden biri olan Şerefüddin Davud-i Kayseri[1139] olmuştur.[1140] Bu tarihe kadar ise camilerin, mescitlerin, tekke ve zaviyelerin bu rolü üstlendiği görülmektedir.[1141] Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında görevlendirilen hocalar, genellikle Orta Asya (Maveraünnehir, Horasan) ve Selçuklu Devleti'nin kültür şehirlerinden (Konya, Kayseri, Sivas, vs) gelmişlerdir. Ayrıca Mısır, Irak, Suriye gibi bölgelerden gelen ve belli bir tasavvufi anlayışa sahip dervişler de bu eğitim sisteminde kendilerine yer bulmuştur.[1142]

İlk medreselerin nerede ve ne zaman kurulduğu konusunda farklı görüşler[1143] olsa da, tarihi süreç içerisinde medreseler kendini yenileyerek gelişmiş ve Osmanlı Devleti zamanında en görkemli zamanını yaşamıştır. Osmanlılarda ilk medreseler, padişahlar tarafından, devletin temellerinin atıldığı ve başkentlik yaptığı İznik, Bursa[1144] ve Edirne şehirlerinde kurulmuştur. Sultan II. Murad zamanında 1437'de

---

[1139] **Şerefüddin Davud-i Kayseri:** Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşamış olan bu zat hem mutasavvıf olması hem de ilk Osmanlı müderrisi olması açısından önemlidir. Doğum yeri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onunla ilgili ilk bilgiler Kayseri'de tahsil hayatına başladığı andan itibaren mevcuttur. Kayseri'de temel İslam ilimlerini aldıktan sonra ilmini artırmak amacıyla Mısır'a gitmiştir. Tasavvuf yolunda üstadı Abdürrezzâk el-Kâşânî'dir. Orhan Gazi tarafından ise ilk Osmanlı medresesinin müderrisliğine tayin edilmiş ve on beş yıl müderris olarak görev yapmıştır. Medresede öğrenci yetiştirmesinin yanı sıra birçok eser de kaleme almıştır. İznik'te 1350 (H.751) yılında vefat etmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayseri", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1994, IX, s.32-35).

[1140] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s.3.

[1141] Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (UÜİFD)**, Sayı 17/1, (Bursa 2008), s.26.

[1142] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.58.

[1143] **Bu görüşlerden ilkine göre**; ilk medrese Hz. Peygamber tarafından bir medrese haline getirilen Erkâm bin Ebu'l-Erkâm bin Esed'in evidir (Bkz. Sarıçam/ Erşahin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, s.123). **Diğer bir görüşe göre ise**; Hz. Peygamber, hicretten sonra mescidin bir bölümünü eğitim faaliyetlerine ayırmış ve burada "Ehl-i Suffa" olarak adlandırılan öğrencilerine düzenli olarak ders vermiş ve hatta müderrisliğini de bizatihi kendisi yapmıştır. Bu nedenle ilk medresenin burası olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür (Bkz. Bozkurt, "Medrese", **DİA**, XXVIII, s.324). Ancak bahsedilen bu görüş, medresenin ayrı müstakil bir bina olmaması ve camî içinde inşa edilmesinden dolayı kabul görmemiştir. (Bkz. Faruk Bayraktar, **İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci İlişkileri**, İstanbul 1984, s.101-102).

[1144] **Bursa'da yaptırılan medreseler:** Orhan Bey, ilk medresesini yaptırdıktan sonra Bursa'da "Manastır Medresesi" olarak bilinen meşhur medreseyi yaptırmıştır. Bursa'da yaptırılan diğer medreselerden bazıları; Çekirge'de I. Murad tarafından 1365-66 yılları arasında yaptırılan Hüdâvendigar Medresesi, Ulu Camî bitişiğine 1388'de Yıldırım Beyazid tarafından yaptırılan Esediye Medresesi ve Çelebi

Edirne'de yaptırılan Üç Şerefeli Cami yanındaki büyük medrese ile Dârü'l-hadis, o dönemin Osmanlı topraklarındaki en iyi eğitim kurumu olmuştur. Burada görev yapan bir müderrisin yevmiyesi, medresenin önemini göstermek istercesine müderrisler için en yüksek miktar olan yüz akçe ile başlamıştır.[1145] O dönemde İznik medresesi[1146] müderrisinin yevmiyesi otuz, Bursa'daki Sultan medresesi müderrisinin elli akçedir.[1147] Fatih Sultan Mehmed Han, bir müderrise yüksek miktarda maaş verilmesini uygun görmeyerek yüz akçe olan yevmiyeyi elli akçeye indirmiş ve kendisi de İstanbul'da yaptırdığı Sahn-ı Seman[1148] veya da "Semâniyyye-i Cennât-ı Ulûm" medresesinin müderrisine elli akçe yevmiye vermiştir.[1149]

Mehmed'in 1418- 19 yılları arasında Yeşil Camî yanında yaptırdığı Yeşil Medrese'dir. Bu medreselerin hepsi vakıflar sayesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bursa'da açılan medreseler, kurulmalarından sonra İznik'teki medreselerin derece olarak önüne geçmiş, ancak Edirne'deki medresenin kurulmasıyla bu medreseler de derece kaybetmiştir. Zira İznik Medresesi müderrisi; 30, Bursa'daki Sultan Medresesi müderrisi; 50, Edirne'deki müderris ise 100 Akça yevmiye almaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s.4; Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.280; Mustafa Sarıbıyık, "İlk Osmanlı Medreseleri", **Esosder (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi),** 2003, s.3)

[1145] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.4- 5.

[1146] "Âlimler yuvası" olarak adlandırılan İznik Medresesi önemini XV. yüzyılda da korumuştur. İznik medresesinin yetiştirdiği önemli âlimlerden biri de Osmanlı'nın ilk Şeyhülislâmı olarak kabul edilen Molla Fenâri'dir. (Kazıcı, **İslam Medeniyeti**, s.357).

[1147] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.5.

[1148] Sahn-ı Seman ise; merkezdeki, ortadaki sekiz, anlamındadır. Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılan Sahn-ı Seman (Medâris-î Semaniye) Medreseleri, İmparator Jüstinyen'in eşi Teodora tarafından yaptırılan Havariyyûn kilisesinin yerine önce bir cami, daha sonra camînin doğu ve batı kısmına sekiz medrese inşâ ettirilmesiyle başlamıştır. Sekiz farklı medreseden oluşan bu külliye için müderris olarak Bursa'daki Muradiye Medresesi müderrisi olan Mevlanâ Alâüddin Tûsî, Bursalı Hoca-zâde ve Mevlanâ Abdülkerim atanmıştır. Bu medreselerin yapımının sekiz sene sürmesi (1463-1471) ve sekiz medreseden oluşması ve İstanbul'un tam ortasında bulunmasından dolayı "Sahn-ı Seman" adını almıştır. İnşa edilen sekiz medresenin arkalarına da "Tetimme" veya da "Mûsıla-i Sahn" adı verilen sekiz küçük medrese daha da yaptırılmıştır. "Tetimme" adı verilen bu medreselerdeki öğrencilere "Sufta" adı verilmiş ve her bir odada üç sufta kalacak şekilde ayarlanmıştır. Sahn-ı Seman medreselerine öğrenci yetiştiren bu hazırlık medresesindeki suftaların yiyecek ve eğitim masrafları da medresenin bağlı bulunduğu vakıf tarafından karşılanmıştır.
Sahn-ı Seman medresesindeki sekiz medresenin sekiz ayrı müderrisi ve her sekiz medresenin kendine ait on dokuz, toplamda ise yüz elli iki odası bulunmaktadır. Müderris ve muîdler (asistan) için ayrı bir oda; öğrenciler için ise; iki bazen de üç kişiye bir oda olacak şekilde tahsis edilmiştir. Ayrıca bir imarethane, taamhane, hastane, muallimhane, kütüphane, darüttalim olarak adlandırılan etüt odaları, iki adet hamam ve gelen misafirlerin hayvanları için bir de ahır yaptırılmıştır. Bu medreselerin müfredatını astronomi ve matematik âlimi Ali Kuşcu ve Vezir Mahmut Paşa hazırlamıştır.(Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s.9,13; Kazıcı, **İslam Medeniyeti**, s.359; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** II, s.498).

[1149] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, s.195; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s.5.

Fatih tarafından 1470 yılında kurulan Sahn-ı Seman medreseleri, Osmanlı'daki medrese eğitiminin domino taşı olmasından ve medreselerin klasik sistemini bu medresenin kuruluşu ile kazanmasından dolayı oldukça mühimdir.[1150]

Sahn ve Tetimme medreselerinin yanı sıra o dönemde Sahn-ı Seman derecesinde (hatta daha sonraları daha da üstün) Ayasofya kilisesi yanında bulunan "Ayasofya Medresesi" ve Eyüp Camî yanında bulunan bir medrese bulunmaktadır.[1151] Ayasofya Medresesi müderrisi altmış akçe, Eyüp Camî müderrisi ise elli akçe yevmiye almıştır.[1152] Ayasofya medresesi müderrisleri, önce Sahn-ı Seman medresesinde eğitim almış ve ancak başarılı olanlar Ayasofya medresesine atanmıştır. Ayasofya medresesinde müderris olanlar, eğitim işini bırakmak isterse buradan genellikle kadılığa terfi etmiştir. Bu terfi ve atama işlemleri Anadolu'da; Anadolu Kazaskeri tarafından, Rumeli'de; Rumeli Kazaskeri tarafından yapılmıştır.[1153]

1557 yılında kurulan Süleymaniye medreseleri, Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşâ ettirilmiştir. Sönbeki, İstanköy, Sakız, Rodos adaları ile Ege denizindeki diğer adaların vergileri bu medreseye vakfedilmiştir.[1154]

Osmanlı'da medreseler, derslerin işleyişine ve mezunlarının görevlendirilme alanına göre; kadı, müderris ve müftî yetiştirmek üzere kurulan ve genellikle İslami ilimlerin verildiği "Umumi medreseler" ile bu medreselerde görülen bir dersin derinlemesine tahsil edildiği "meslek medreseleri" veya da "İhtisas Medreseleri" olarak sınıflandırılmıştır. Umumi medreseler hemen hemen her yerde bulunurken meslek veya ihtisas medreseleri belirli yerlerde kurulmuş ve belli alanlarda hizmet etmiştir. İhtisas medreselerini bünyesinde toplayan Süleymaniye medresesinde[1155] şu ilimler tahsil edilmiştir[1156]:

[1150] Baltacı, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.73**;** Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.99.
[1151] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s.13.
[1152] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, s.195.
[1153] İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s.233.
[1154] Osman Şevki, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, İlter Uzel (Sadeleştiren), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.119.
[1155] Süleymaniye medresesine Ebussuud Efendi ve Veziriazam Rüstem Paşa'nın himayesi ile meşhur âlim ve bilginler atanmıştır. Meşhur hekim Ahmet Çelebi, Mehmed bin Muharrem, Kınalızâde Ali,

- Ordunun tabip, cerrah ve mühendis ihtiyacını karşılamak için bir tıp medresesi olan ***Dâr'üş-şifa*** (bu kurumun içinde eczane, şifahane ve darü't – tıp bulunmaktadır)
- ***Riyaziyat*** **(**Hendese ve Astronomi) öğretimine mahsus dört tane medrese
- Hadis alanında üst düzey öğretim yapan bir ***Dârü'l-hadis***

Bu ilimlerin haricinde bir de, Kur'an eğitimine ağırlık veren Dar'ul-Kurra medreseleri bulunmaktadır.

Sahn-ı Seman medreseleri, 16.yüzyılda hukuk, ilahiyat ve edebiyat ilimlerine ağırlık verirken, Süleymaniye medreseleri de görüldüğü üzere Riyaziyat ve tıp alanlarında eğitim vermiştir.[1157] Ancak bazı müelliflere göre, Süleymaniye Tıp medresesi o dönemde tek başına tıp eğitimi vermemiş, halkın ihtiyacını karşılamak amacıyla Fatih Tıp medresesine yardımcı bir kurum olarak kurulmuştur.[1158] Nitekim Kanuni zamanında yeni fetihlerin gerçekleşmesi, hem orduda hem de fethedilen bölgelerin iskânında hekim ihtiyacını zaruri kılmıştır.

Osmanlı'da medreseler okutulan derslere, müderrislere verilen yevmiyelere, medresenin kuruluşuna ve medreseyi yaptıran kişiye göre derecelendirilmiştir. Bu hiyerarşik sistemde aşağıdan yukarıya doğru yükselen bir sistem söz konusudur. Derecelendirmenin ilk kısmı olan Tecrid ve Miftah medreseleri[1159] bugünkü ortaokul seviyesindedir.

"Tecrid" medreselerinde, "Hâşiye-i Tecrîd"[1160] adlı kitap takip edildiğinden dolayı, medrese adını bu eserden almıştır. Medreselerde öğrencinin eğitim hayatı

Mimârzade ve Kadızâde buraya atananlar arasındadır. (Bkz: Şevki, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, s.114; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.243).

[1156] Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.28; Şevki, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, s.112; M.Şemsettin Günaltay, **Zulmetten Nura**, haz. Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul 1998, s.160.

[1157] Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.28.

[1158] Şevki, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, s.111- 114.

[1159] Bu medreselere aynı zamanda Yirmili (Tecrid), Otuzlu (Miftah) medreseler de denir. Bunun sebebi ise; müderrislerinin aldığı yevmiyelerdir.

[1160] **Hâşiye-i Tecrîd:** Bu eser, Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413) tarafından yazılmıştır. Cürcânî'ye "Allâme" ünvanının tevdi edilmesinde onun sadece arap dili, kelam ve fıkıh alanındaki bilgisi değil aynı zamanda felsefe, mantık, astronomi, matematik, mezhepler tarihi, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf gibi dinî ve aklî ilimlerin hemen hepsine dair telif, şerh ve hâşiye (açıklama) türünde eserler yazması sebep olmuştur. Yüzden fazla eseri olan bu âlimin bazı eserleri Osmanlı döneminde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hâşiyetü't-Tecrîd adlı eseri de;

belirli bir yıl gözetilmeksizin tamamen öğrencinin başarısı ile doğru orantılı olmuştur.[1161] Osmanlılarda Sahn-ı Seman medresesine kadar eğitim süresinin sekiz-dokuz yıl olduğu tahmin edilmektedir.[1162] 1575 ve 1579 yıllarında çıkarılan fermanlarla, Sahn-ı Seman medreselerinde eğitim alabilmek için en az üç yıl eğitim almak gerekmiştir.[1163] Bu hesaplar göz önüne alındığında bu medresede tahsil süresinin 1526-27 yıllarında iki yıl, 1575-76'da bir yıl, 1597-98'de ise üç ay olduğu tespit edilmiştir.[1164]

Tecrid medreselerinde bir müderris günlük olarak yirmi veya yirmi beş akçe kazanmaktadır. Bu medreseler İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu, Alaşehir, Ankara, Havza ve Kayseri'de bulunmaktadır.[1165]

Tecrid medresesinden mezun olan bir talebe elindeki icazet belgesi ile ***"Miftâh Medresesi"***ne kayıt yaptırma hakkına sahip olmuştur. Belâgata (Güzel konuşma) dair bir eser olan *"Miftâhu'l- Ulûm"* [1166] adlı eserin ders kitabı olarak kabul edilmesinden dolayı medrese bu isimle anılmıştır. Bu medresede okuma yazma, hadis, fıkıh, kelam ve tefsir'e giriş öğretilmiştir.[1167] Bu medreseler İstanbul, Edirne, Bursa, Kütahya, Konya, Tire, Ruscuk, Alaşehir, Manastır ve Midilli de eğitim vermişlerdir.[1168] Miftah medresesinde tahsil süresi 1529-30 yıllarında iki sene iken, 1597-98 yıllarında ise üç ay olarak tespit edilmiştir. [1169] Buradaki müderrisin yevmiyesi ise otuz veya otuz beş akçedir.

Nasîrüddin et-Tûsî'nin akaid kitabına Şemseddin el-İsfahânî tarafından yapılan şerhin kelam alanında yapılmış hâşiyesidir. (Bkz. Sadrettin Gümüş, "Seyyid Şerif Cürcânî", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, s.134-136).

[1161] İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.234.

[1162] Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.22; Cahit Baltacı, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s.37-42.

[1163] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.20.

[1164] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi,** s.283.

[1165] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.239.

[1166] **Miftâhu'l Ulûm**: Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sami Benli, "Miftâhu'l- Ulûm", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, XXX, s.20-21).

[1167] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.234.

[1168] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.239.

[1169] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.283.

Üçüncü aşamada olan medrese ise müderrisinin günlük olarak kırk akçe kazandığı ***"Telvih"***[1170] veya da ***"Kırklı"*** medreselerdir. Bu medresede Hâşiye-i Tecrid ve Miftah medreselerinde okutulan dersler biraz daha ayrıntılı olarak görülmektedir. Bu medreseler İstanbul, Edirne, Bursa, Tire, Kütahya, Filibe, Kastamonu, Yemen, Tokat, Bozöyük ve Ankara'da kurulmuştur.[1171] Eğitim süreleri 1535-36 yıllarında iki veya üç yıl iken, 1575-76 tarihinde en az üç ay, 1597-98'de ise Hâriç medresesi arasında sayılmış ve eğitim süresi beş ay olmuştur.[1172]

Medreselerde dördüncü aşama olarak kabul edilen ***"Ellili"*** medreseler, İstanbul, Edirne, Bursa, Çorlu, Amasya, Manisa, Çatalca, Afyon, Karaman, Aydın, Kütahya, Belgrad, Tekirdağ, İznik, Mekke, Birgi, Sofya ve Tebriz şehirlerinde eğitim-öğretime katkıda bulunmuştur. Bu medreselerde eğitim süresi 1539-40 tarihinde bir yıl iken, 1597-98 yıllarında ise altı ay olarak kararlaştırılmıştır.[1173] Zikrolunan medreseler de müderrisin aldığı yevmiyeye göre adlandırılmış, ancak bunlar banilerinin (yaptıranlarının) özelliklerine göre "Hâriç Ellili"[1174] ve "Dâhil Ellili"[1175] olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

"Kırklı" ve "Ellili" medreseler hiyerarşik derecelendirmede lise ve üniversiteye hazırlık seviyesindedir. Zira ellili medreselerden sonra eğitim hayatı Sahn-ı Seman veya da Süleymaniye medresesi olarak devam etmektedir.[1176]

Süleymaniye medresesinin açılmasından sonra, altmış akçe yevmiye ile buraya müderrislerin tayin edilmesi, "Altmışlı" medreselerin kurulduğunu ve altmışlı müderrislerin oluştuğunu göstermesi açısından önemlidir. Altmışlı müderrisler de

---

[1170] Taftazânî'nin fıkıh alanında yazmış olduğu "Telvih" adlı eserin bu medrese de okutulmasından dolayı bu medreselere "Telvih Medresesi" denmiştir.

[1171] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.239.

[1172] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.282.

[1173] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.283.

[1174] **Hariç Ellili medreseler,** Türk-İslam Devletleri'nde hükümdarlar, üst düzey yöneticiler, hanedan üyeleri ve devlet erkânı tarafından yaptırılmıştır. Osmanlıda ise; devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. Bu medresede Buharî şerhi, tefsir, hadis ve fıkıhta önemli meseleler incelenir ve bu konuda nasıl bir hüküm olması gerektiği hususu müzakere edilirdi. (Bkz. Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.27; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.17)

[1175] **Dâhil Ellili Medreseler:** Bu medreseler padişah, şehzadeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları tarafından yaptırılmaktadır. Klasik dönemde Dâhil medreseler içinde en önemlisi Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılmış olan "Sekiz Tetimme" medreseleridir. (Bkz Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.27; Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, 234; Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.283).

[1176] Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.161.

kendi aralarında aldıkları görevlere göre derecelendirilmişlerdir. Bir altmışlı müderrisi önce İbtidâ-i Altmışlı olarak görevine başlamış, sonra Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-ı Süleymâniye, Hâmise-i Süleymaniye, Süleymaniye olarak devam etmiş ve bu grubun en kıdemlisi ise Dârü'l-hadis-i Süleymaniye müderrisi olarak terfi etmiştir.[1177] Bu müderrislerin maaşları bazen ihtiyaca ve lüzuma göre artırılmış ve yüz akçe verildiği dahi olmuştur. 16. yüzyıl sonlarında İbtidâ-i Altmışlı müderrislerinin sayısı 48, Hareket-i Altmışlıların sayısı ise 32'dir.[1178] Bu iki dereceden terfi eden bir altmışlı müderrisi Mûsıla-ı Süleymâniye müderrisi olurdu ki, bu müderrislik "kibar-ı müderrisin"[1179] denilen müderrisliklerin ilk kademesidir.[1180] Hiyerarşik sıra ile Hamise-i Süleymaniye, sonrasında Süleymaniye ve en son kademe olan ise Dar'ül-hadis müderrisliğidir. Bu medreselerin eğitim süresi bir yıldır. [1181]

17.yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı topraklarındaki medrese sayısı bir hayli artmıştır. Sadece İstanbul surlarının içinde elli medrese, genelinde ise 126 medrese olduğu bilinmektedir. 15.yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İstanbul'daki inşâ edilmiş medrese sayısı 500'den fazladır.[1182]

İstanbul ve Anadolu'da vakıflar ve bağışlar sayesinde kurulan ve yaşamlarına bu şekilde devam eden medreselerin mimarileri bulundukları bölgenin iklimine ve coğrafi yapısına uygun şekilde inşa edilmiştir. Anadolu'daki medreselerde genellikle üstü açık veya kapalı bir avlunun (kubbeli medreseler) etrafında geliştirilen mimari bir yapı tercih edilmiştir.[1183] Medreselerin ayrıca camilerin yanına inşa edilmiş olması; öğrencilerin ve öğretmenlerin vakit namazlarına iştirak etmelerini, öğrencilerin bu camilerde bir din görevlisi adayı olarak staj yapabilmelerini ve halk ile içi içe olarak onların sorunlarına ve yaşamlarına yakinen şahit olmalarını

[1177] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, III, s.508-510; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.42.
[1178] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.42.
[1179] Kibar-ı Müderrisin: İlmiye sınıfına mensup olanlardan "Medrese-i Süleymaniye" ile daha yukarıdaki medreselerden ders okutan müderrisler için kullanılan bir tabirdir. Üçüncü rütbedir. Bu unvan Fatih Kanunnamesinde de geçmiştir. Ama Kanuni'den sonra kullanılmaya başlamıştır. (Bkz. Veli Ertan, "Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri", **Diyanet Dergisi,** Sayı: 26/4, (Ekim-Kasım-Aralık 1990), s.107).
[1180] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.42.
[1181] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.283.
[1182] Kazıcı, **İslam Medeniyeti,** s.356.
[1183] İsmail Güven, "Türkiye Selçukluları'nda Medreseler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31/1, (1998), s.132-134.

sağlamıştır. Dersler, havaların durumuna göre medreselerde bulunan kışlık dershanede veya da bu açık avluda yapılmıştır. Medreselerin diğer bölümleri ise; müderrisler, asistanlar, öğrenciler ve yardımcılar için yapılmış odalar, mutfak, hamam ve tuvalettir.[1184] Medreselerin giriş kapıları görkemli bir süsleme sanatı ile yapılmıştır. Bazı medreselerde bu giriş kapısının yanına veya da üst kısmına ebced hesabı da göz önüne alınarak bânisi ve yapılış tarihi güzel bir beyitle yazılmıştır.[1185]

Osmanlı medrese sisteminin en önemli aktörü olan **müderrisler** hem medreseye gelen talebelerin hem de toplumun hocaları olmuştur. Bu nedenle bir müderrisin toplum içinde oldukça saygın bir itibarı vardır. Her ne kadar medreseler müderrisin yevmiyesine veya da okutulan dersin kitabına göre adlandırılsa da, halk arasında aslında müderrisinin adına göre isimlendirilmiştir.[1186] Medreselerdeki diğer önemli aktörler ise "muid"[1187] ve "danişmend"[1188] adı verilen öğrencilerdir. Öğrenimini bitiren bir danişmend "mülâzım" rütbesiyle icazet almış ve yönetim

---

[1184] M. Gözde Ramazanoğlu, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyeleri", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 17/3, (2008), s.335.

[1185] Salâhaddin Elker, "Kitâbelerde (Ebced) Hesabının Rolü", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 3, (1956), s.22.

[1186] İslam dünyasında kitaplardan çok müderrise önem verilmesi, o medreseye olan itibarı artırmıştır. Hocaların seçilmesi sadece ilk dönemlerde değil, daha sonraki dönemlerde de tavsiye edildiğini Uşşaklı Ali b. Abdullah'ın 1700'lü yıllarda yazdığı "Kaside fi'l Kütübil Meşhure fi'l Ulûm" adlı eserinden de anlaşılmaktadır. Eserde bu husus şu sözlerle aktarılmıştır: *"Ez aziz kardeşim sana, önce ve acilen şunu tavsiye ederim, eğer belirlemiş olduğun bilimsel hedefe ulaşmak istiyorsan önce, ilmi derinliği ve eğitim tecrübesi olan iyi bir hoca bulman gerekir. İlmin hangi alanına yönelmek ve derinleşmek istiyorsan o alanın fırsat ve sıkıntılarını sana açıklasın ki, sen de o sıkıntılara ve zorluklara düşmeden rahatça yoluna devam edebilesin"* (Bkz. Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.31).

[1187] ***Muid:*** Sözlükte "tekrarlayan" olarak geçen Muid, medreselerde ders esnasında hocanın yanında durarak, dersten sonra anlatılanları diğer öğrencilere tekrar eden, talebelerin gözetimini yapan ve müderrise yardımcı olan kişi anlamında kullanılmıştır. Muidler, medresede en başarılı öğrenciler arasından seçilmiş, kendine ait bir odanın yanı sıra günlük 5 akçe de ücret verilmiştir. Müderris tarafından mezun edilen, ancak ataması yapılmayan öğrenciler de muid olarak görevlendirilmiştir. Medreselerin büyüklüğüne göre bir hocanın bazen iki muidi olmuştur. Muidler medreseye hoca tayinleri sırasında, yeni hoca gelinceye kadar dersi icra eden kişiler olmuştur.(Bkz. Sâmi es-Sakkâr, "Muîd", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s.86-87).

[1188] ***Dânişmend:*** "Bilgili, ilim sahibi" kimse anlamına gelen ve medreselerde icâzet alma seviyesine gelmiş öğrenciler için kullanılan "Dânişmend" kelimesi, hem Fatih vakıfnamesinde hem de Süleymaniye vakıfnamesinde geçmiştir. Bir kimsenin Dânişmend olabilmesi için de, öncelikle Sıbyan mektebine gitmesi veya da buna karşılık gelen hususi bir eğitim alması ve daha sonra Haşiye-i Tecrid medresesine oradan "İcazetnâme" adı verilen bir belge ile derecelendirme usulüne göre diğer medreseleri bitirmesi gerekmiştir. Medreselerde Dânişmend seviyesine gelenlere özel bir ihtimam gösterilmiş ve iki akçe yevmiyenin yanı sıra yemek ihtiyaçları da medreseden karşılanmıştır. Ayrıca her medresenin on beş odasına bu Dânişmendler yerleştirilmiş ve her odada "oda-nişîn" adı verilen tecrübeli bir Dânişmend ile "çömez" adı verilen yeni bir öğrenci kalmıştır. Dânişmendler medreselerde hem kendi dersleri ile ilgilenmişler hem de Tetimme'de bulunan suftalara ders vermişlerdir. Osmanlı'da bir kimse Dânişmend olunca reaya zümresinden askeri zümreye terfi etmiştir. (Bkz. Mehmet İpşirli, "Dânişmend", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, s.464-465; Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.291; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...**, I, s.393).

tarafından bu mezunların isimleri *"Ruznamçe-i Divan-ı Hümayun'a kaydedilmiş"*[1189] ve böylelikle "nevbet" adı verilen sıraya girmişlerdir.[1190] Yedi seneden ibaret olması düşünülen mülâzımlık dönemi daha sonraki tarihlerde süresi kısaltılarak gerçekleştirilmiştir.[1191] Bu sisteme göre öğrenciler öncelikle "ruus" adı verilen yazılı sonra da sözlü bir imtihana girmiş, başarılı olanlar "ibtidâ-i haric ruusu" veya da "İstanbul ruusu" almışlar ve müderris, kadı veya da müftü olarak tayin edilmişlerdir.[1192] Bu imtihan karma bir ulema heyeti tarafından yapılmıştır.[1193] Tayin işlemleri, o bölgeye bakmakla yükümlü olan kazasker, şeyhülislam ve sadrazamın arzı ve padişahın onayıyla yapılmıştır. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, Ellili medreselere kadar olan medreselerin müderris atamaları kazaskerler tarafından, ellili ve altmışlı medreselerin müderrisleri ise Şeyhülislam'ın sadrazama sunması ve sonrasında da padişahın onayıyla yapılmıştır.[1194]

Medresede müderris, muîd ve danişmendlerin haricinde "ferraş" adı verilen odacı, "bevvâb" adı verilen kapıcı ve "kennâs" adı verilen çöpçü veya süpürgeci görev yapmış ve medresenin iki odası onlara tahsis edilmiştir.[1195] Bu hizmetlilerin her birine vakıfnamede belirlenen belirli bir ücret verilmiştir.

Medrese eğitimine başlamak için belirli bir yaş sınırı olmamış ama otuz yaşından sonra başlayanlar da olumlu karşılanmamıştır.[1196] Ayrıca medrese öğreniminden sadece erkekler yararlanabilmiştir.[1197]

Osmanlı'da medreseler, halkın kabiliyetli ve yetenekli çocuklarına maddi ve manevi anlamda bir imkân kazandırmak için kurulmasına rağmen, başarılı ve mezun olanlar son dönemlerde herhangi bir yere atanamamışlardır. Atama ve tayin işlemlerinin hiyerarşik bir düzen içinde yapılması gerekirken yüksek rütbeli memurların çocuklarına, ulemanın oğullarına ve bu zümrelerin kayırdığı genç yaşlardaki kimselere ayrıcalık tanınmış ve bu kimseler mülazemet sırası beklemeden

[1189] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** C. 2, s.612; Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.161.
[1190] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.235.
[1191] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, s.56.
[1192] Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...,** II, s.612; Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.237.
[1193] Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, s.234.
[1194] Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.21.
[1195] Fahri Unan, **Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi,** TTK Yayınları, Ankara 2003, s.201.
[1196] Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.290.
[1197] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.60.

bazı memuriyetlere getirilmiştir.[1198] Böylelikle tam anlamıyla memurluk vasfı kazanamamış birçok kimse devlet hizmetine girmiş ve ayrıca iltimas sahibi olmayan mezunlar ise yıllarca atanmayı beklemiştir.[1199]

2.1.2.1. Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler

Osmanlı Devleti'nde medreseler Salı, Perşembe, Cuma ve bayram günleri haricinde, sabah ve ikindi vakitleri ders yapmıştır.[1200] Osmanlı'da okutulan dersler, İslam coğrafyasında okutulan derslerle hemen hemen aynıdır. Osmanlı'da eğitim faaliyetleri, devlet tarafından bir sınırlandırmaya veya da muhtevasının net olarak belirlenmesine tabi tutulmamıştır. Bu nedenle eğitim kurumları yarı özerk durumdadır. Ancak, medreselerin geçim kaynağı olan vakıfların kurucusunun kısmen de olsa müfredata dâhil olduğu görülmüştür.[1201] Devlet, geleneksel bir yöntemle çalışan medreseleri sadece yakından takip etmeye çalışmış ve gördüğü bazı usulsüzlükleri yine eğitim alanındaki en önemli kişi olan kadılarla önlemiştir.

Müderris merkezli olarak çalışan medreselerde seçilmiş olan belirli bir kitap takip edilmiş ve dersler takip edilen kitabın adını almıştır. Hâşiye-i tecrid medresesinde; "Hâşiye-i tecrid" kitabı, Miftah medresesinde; Meâni' den "Şerh-i miftah" gibi. Görüldüğü üzere medreselerde sınıf geçme değil ders ve kitap geçme durumu vardır. Okutulan dersler aşağı dereceli medreseler için özet şeklinde, yüksek dereceli medreseler için ise ayrıntılı olarak anlatılmış ve belirli konularda uzmanlaşma eğilimi kazandırılmıştır.[1202]

Osmanlı medreselerinde öğretim Arapça üzerinden yapılmasına karşın sözlü anlatımlar Türkçe olmuştur.[1203] Medresede okutulan dersler, dayandıkları kaynaklara göre aklî ve naklî, Uzunçarşılı'ya göre ise; ulûm-u âlîye ve ulûm-u cüz'iyye olmak

---

[1198] Gelibolulu Mustafa Âlî, **Füsûlü'l- Halli ve'l Akd ve Usûlü'l- Harcı ve'n Nakd**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.3399, İstinsah Tarihi H.1007/1600, 88a.; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, s.58.

[1199] Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, **Târih-i Râşid ve Zeyli**, Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, vd. , Klasik Yayınları, İstanbul 2013, II, s.650.

[1200] Baltacı, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,** I, s.128; Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.22; Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim**, s.9; Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, s.291.

[1201] Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.28.

[1202] Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.29.

[1203] Cavit Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,** Anı Yayınları, Ankara 2014, s.66.

üzere ikiye ayrılmıştır.[1204] **Aklî dersler grubuna**; Kelam, Mantık, Belâgat, Hey'et (Astronomi ile ilgili ders), Hesap, Hendese, Sarf ve Nahiv girerken, **Nakli dersler grubuna**; Hadis, Hadis Usûlü, Tefsir, Fıkıh, Fıkıh Usûlü ve Akâid, girmektedir.[1205] Bu derslere Fatih zamanında hikmet (felsefe), tarih ve coğrafya dersleri de eklenmiş, ancak sonraları *"bunlar felsefiyattır"* denilerek vazgeçilmiştir.[1206] Fatih döneminde; Astronomi dersi için Çağmî'nin "el-Mülahhas" adlı eseri ile Ali Kuşcu'nun "Risâle-i Fethiye" si, felsefe dersinde; Kâtib Çelebi, Molla Fenârî, Kadızâde-i Rûmî, Hocazâde, Ali Kuşçu, Müeyyedzâde Abdurrahman, Mirim Çelebi, İbn Kemâl ve Kınalızâde Ali Efendi'nin eserleri, Hendese de; Şemseddin Mehmed Semerkandî'nin "Eşkâlü't- Te'sis" adlı eseri, Hesap dersinde; Bağdatlı İmadüddin b. Abdullah'ın "el-Fevâidü'l- Bahaiye" si ve Ali Kuşçu'nun "Risâle-i Muhammediye" adlı eseri, Mantık dersinde; "şerh-i Şemsiye", "Şerh-i İsaguci" ve daha da ayrıntılı olarak "Şerh-i Metâlî" eserleri okutulmuştur.[1207]

16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı'da umumi medreselerde görülen dersler ve okutulan kitaplar tablo halinde aktarılmıştır.

[1204] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.26.

[1205] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s.26-28; Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi,** s.293.

[1206] Kâtip Çelebi ifadesiyle aktarılan bu durumu tam metni şu şekildedir: "*Ulu Osmanlı Devleti'nin ilk çağlarından Sultan Süleyman Han zamanına gelinceye dek hikmet ve şeriat ilimlerini uzlaştıran gerçek araştırıcıları ün almışlardı. Ebülfeth Sultan Mehmed Han Medaris-i Semaniye'yi yaptırıp kanuna göre iş görülüp okutulsun diye vakfiyesinde yazmış ve Haşiye-i Tecrid ve Şerh-i Mevakıf derslerinin okutulmasını bildirmişti. Sonra gelenler bu dersleri felsefiyattır diye kaldırıp Hidâye ve Ekmel derslerini okutmayı akla uygun gördüler. Yalnız bunlarla yetinmek akla uygun olmadığı için ne felsefiyat kaldı, ne Hidâye kaldı, ne Ekmel".* (Metinin devamı için bkz. Kâtip Çelebi, **Mîzânü'l Hak fî İhtiyâri'l- Ahak**, Orhan Şaik Gökyay (Haz.), MEB Yayınları, İstanbul 1993, s.9).

[1207] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.108-109.

Tablo 43: Medreselerde Görülen Dersler ve Okutulan Kitaplar[1208]

Medrese derecesi	Dersin adı ve Okutulan Kitaplar
Yirmili	-Edebiyat veya **Belâgat** dersi Meâni, Beyân ve Bedî'î olmak üzere 3'e ayrılmış ve derste ***"el- Mutavvel"***[1209]adlı eser okutulmuştur. -***Kelâm*** dersinde Seyyid Şerif Cürcânî' nin ***"Hâşiye-i Tecrîd"*** adlı eseri, ***Fıkıh*** dersinde ise Seyyid Şerif Cürcânî' nin diğer bir eseri olan ***Şerh-i Ferâiz*** adlı eser
Otuzlu	-***Kelâm*** dersinde: ***Hâşiye-i Tecrîd, Hadis*** dersinde Şafii mezhebi imamlarından Hüseyin b. Mesûd el- Bagavi'nin ***Mesâbih*** adlı eseri, ***Belâgat*** dersinde: Teftâzânî 'den ***Şerh-i Miftâh, Fıkıh*** dersinde Sadru'ş- Şeria'nın ***Tenkîh ve Tavzîh*** (eserin asıl adı: Tenkihu'l- Usûl ve Tavzihu't- Tenkih'dir)
Kırklı	***Belâgat*** dersinde Seyyid Şerif'in ***Miftahu'l-Ulûm*** adlı eseri, ***Fıkıh***'ta İmam Radiyüddin Hasan es- Sagânî'nin ***Meşârik*** adlı eseri, ***Hadis*** dersinde: Begavî'nin ***Mesâbih*** adlı eseri,- ***Fıkıh Usulü*** 'nde ise; Teftazânî'nin ***Tavzîh***'i.
Ellili Hâric	-***Fıkıh*** dersinde: Şeyhulislam Burhaneddin b. Ebi Bekir Merginânî 'nin Hanefi fıkhı üzerine yazdığı ***Hidâye*** adlı eseri. -***Hadis*** dersinde: Begavî'nin ***Mesâbih*** adlı eseri -***Kelâm*** dersinde: Kadı Burhaneddin el-Îcî'nin ***Şerh-i Mevâkıf*** adlı eseri
Ellili Dâhil	***Fıkıh*** dersinde ***Hidâye, Hadis*** dersinde Muhammed b. İsmail el- Buhârî'nin ***Buhârî***'si, ***Tefsir*** dersinde Mahmud b. Ömer ez- Zemahşerî'nin kısaca ***Keşşâf*** olarak adlandırılan el- Keşşaf an Hakayık-i Tenzîl isimli eseri ile Abdullah b. Ömer el- ***Beyzâvî***'nin Envâru't- Tenzil ve Esrâru't- Te'vîl adlı eseri ve ***Fıkıh Usulü***'nde ise; ***Telvîh***
Sahn-ı Seman	***Fıkıh***'ta ***Hidâye***, ***Tefsir***'de ***Keşşâf*** ve ***Beyzâvî***, ***Hadis***'de ***Buhârî*** ve ***Fıkıh Usulü*** dersinde ise ***Telvîh*** ve Adûddîn Abdurrahman el- Îcî'nin ***Şerh-i Adud*** eseri
Altmışlı	***Fıkıh***'ta ***Hidâye*** ve **Şerh-i Ferâiz**, Hadis'de **Buhârî**, Kelâm'da Cürcanî' nin **Şerh-i Mevâkıf**'ı, Tefsir'de **Keşşâf** ve Fıkıh Usulü'nde ise **Telvîh**

[1208] Baltacı, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,** I, s.120-128; Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.30; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.106-110.

[1209] Osmanlı'daki medreselerde asırlar boyunca Belagat dersi için kullanılan el- Mutavvel, Sâdeddin-i Teftâzânî tarafından kaleme alınmıştır. Kitap üzerine pek çok haşiye yazılması, eserin doğruluğunu ve vazgeçilmezliğini bir kez daha göstermektedir. Eserde oldukça fazla şiire yer verilmiş ve kitapta bulunan beyitler günümüzde dahi akademik çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. Mutavvel, medrese mezunlarının atanması için yapılan sınavlarda üzerine soru sorulan eserlerden biri olmuştur. Müellifi tarafından daha sonra düzenlemeler yapılmış ve "Muhtasaru'l- me'ânî" ismiyle tekrardan basılmıştır**.** (Bkz. Mustafa Irmak, "Bir Belâgat Kitabı Olarak Mutavvel ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle", **M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 42, (2012/1), s. 173-196).

Tablo ile gösterilen derslerin haricinde Osmanlıdaki müderrislerin bazılarının hem müderris hem de müellif olmalarından dolayı, bazı medreselerde müderrislerinin eserlerinden ders yapıldığı da olmuştur. *"Şakâyık-i Nu'mâniyye"* adlı eserin müellefi Taşköprülüzade[1210], *"Mîzân-ül-Hakk fi İhtiyâr-il-Ehak"* adlı eserin müellifi Kâtip Çelebi[1211], *"Tertibû'l Ulûm"* adlı eserin müellifi Erzurumlu İbrahim Hakkı[1212], *"Tamâmu'l Feyz"* adlı eserin yazarı Bursalı İsmail Hakkı[1213], *"Tezâkir"* adlı eserin müellifi Cevdet Paşa[1214], bunlara örnek gösterilebilir.

Osmanlı Devleti, fetih hareketlerinin genişlemesi sonucunda yeni fethedilen bölgelere sosyal kurumlar açmış ve bu kurumların arasında medreseler de yerini almıştır. Balkanların haricinde özellikle Macaristan'da açılan birçok medresede zikrolunan derslerin önemli bir kısmı da görülmüştür. Türk- Macar tarihçisi Fekete, *"Török Defterek"*[1215] adlı eserin Türkçe yazılmış mukaddimesini 22 Eylül 1938 tarihinde Osman Ergin Bey'e göndermiş ve mektubunda Macaristan'daki medreselerin müfredatı ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

"...Türkiye'nin idaresinde mektep ve medrese olmak üzere iki tedrisat tipi bulunurdu. Budun, Temeşvar, ihtimal ki Sigetvar ve sonraları Kanije gibi ileri Türk şehirlerinde mektepten başka birer yüksekçe tedrisat müessesesi de bulunurdu;

[1210] Taşköprülüzâde: XVI. yüzyılda medreselerde okutulan dersler ve kitaplarla ilgili en ayrıntılı bilgi bu eserde görülmektedir. Taşköprülüzâde önce Dimetoka'da, sonra Üsküp, İstanbul ve Edirne'de müderrislik yapmış ve buradan da Sahn müderrisliğine terfi etmiştir. Taşköprülüzâde 1525-26 yılları arasında yirmili, 1527-30 yılları arasında otuzlu, 1530-35 yılları arasında kırklı, 1537-38 yılları arasında ellili, 1539'da dâhil ellili medreselerde, 1539-1544 yılları arasında Sahn medresesinde, 1544-45 yılları arasında altmışlı medresede müderrislik yapmıştır. (Bkz. Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi,** s.292).

[1211] Kâtip Çelebi: 17.yüzyılda yaşamış, tarih, coğrafya, bibliyografya ve biyografi alanlarında çalışma yapmış olan Osmanlı Devleti'nde yaşamış Türk bir bilim adamıdır. Meşhur eserleri; Keşf ez-zunûn 'an esâmî el-kutub ve-l-fünûn ve Cihannüma'dır. Yaşadığı dönemde birçok savaşa girmiştir.

[1212] Erzurumlu İbrahim Hakkı: 1703 yılında Erzurum'da doğdu. Medrese eğitimine önce Erzurum'da, sonra ise İstanbul'da devam etti. Yazmış olduğu meşhur eseri "Marifetnâme" hem o dönemde, hem de günümüzde sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Eserinde astronomi, tasavvuf ve felsefe konularına değinmiştir. (Bkz. Mustafa Çağrıcı, "İbrâhim Hakkı Erzurûmî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, s.305- 311).

[1213] Bursalı İsmail Hakkı:18.yüzyılda Osmanlı toprakları içerisinde yaşamış Celveti şeyhi, müfessir ve şairdir. Aydos'da doğmuş, Edirne'de tekke içinde eğitimini tamamlamış ve tefsir alanında ise meşhur eseri "Ruhu'l Beyan"ı yazmıştır. (Bkz. Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, s.102-106).

[1214] Cevdet Paşa: 19.yüzyılda yaşamış olan ünlü Türk âlimi ve devlet adamıdır. Mecelleyi kaleme alarak İslam hukukunu kitaplaştırmıştır. Çeşitli alanlarda nazırlık yapmıştır. Tarih-i Cevdet'in yazarıdır ve ayrıca ilk Türk Dilbilgisi kitabı olan "Kavâid-i Osmâniyye"yi yazmıştır. (Bkz. Yusuf Halaçoğlu, Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VII, s.443-450).

[1215] Burada zikrolunan defterler, Macarların 19. Yüzyıl sonlarında Türklerin Macaristan'da bıraktığı vakıfları ve imaretleri Macarca olarak aktaran "Török defterek" (Türk defterleri) adlı eserdir.

bunun adı medrese idi; medreselerin tedrisatı camilerde değil hususî binalarda vuku bulurdu; müderrisler yüksek bir tabaka teşkil ediyorlardı. ***Medreselerdeki tedrisat riyaziyat, nücum, tabiiyat, tababet, hukuk ve felsefe ilimlerine teşmil ediliyordu. Kezalik hitabet de (edebiyat) ayrı bir müderris tarafından okutuluyordu.*** *Din ile mahkeme ve idare-i mülkiye adamları tahsillerini bu medreselerde görüyorlar ve bu mesleklerde ancak buradan yetişen talebeler kullanılıyordu.*

Bütün tedrisat adamları devletten maaş alıyorlardı. Muarrifin (?) (acaba muit mi demek istiyor?) gündeliği 3-4, muallimin gündeliği 8-10, müderrisin gündeliği 30-40 akçeye kadar yükseliyordu. Medrese müdavimlerine bile günde 2-3 akçe raddesinde muavenetler yapılması (gündelik verilmesi) dikkate değer bir cihettir. Bu defterlerden anlaşıldığına göre Türk Devleti umumî tedrisatın ehemmiyetini Hıristiyan devletlerden önce takdir edip kültür işlerine Hıristiyan devletlere nisbetle çok fazla para harcıyordu". [1216]

Fekete'nin gönderdiği mektupta da görüldüğü üzere, sadece Payitahtta değil bütün Osmanlı coğrafyasındaki umumi medreselerde hemen hemen aynı dersler görülmüş ve hatta muallim ve müderrislere verilen maaş dahi aynı olmuştur.

2.1.2.2. Osmanlı Medreselerinde Görülen Bozulmalar

Osmanlı medreselerindeki ilk bozulmalar eğitimin en üst kademesi olan Süleymaniye medreselerinin kurulmasından hemen sonra başlamıştır.[1217] Bu bozulmalarda, öğretim ve yöntem alanındaki bozukluklar, müderrisliğe atanma yönteminin adaletli bir şekilde olmaması, müderrislerde ve öğrencilerde görülen disiplin eksikliği, en önemli faktörler olmuştur.[1218]

II. Beyazid ve Kanuni'nin kendi dönemlerinde bazı müderrislerin atamalarını şahsen yapması, başlangıçta önemsiz görülen bu durumun daha sonraları bir gelenek

[1216] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I, s.101.
[1217] Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.22.
[1218] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.88- 91; Binbaşıoglu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,** s.68-70.

haline getirilmesine sebebiyet vermiş ve böylelikle medreselerdeki terfi disiplini bozulmaya başlamıştır.[1219]

Medreselerdeki yöntemlerin çağın yeniliklerine ayak uyduramaması, mevcut bulunan disiplinin korunamaması, atanmalarda bilgiden çok asabiyet ve paranın konuşulması, medreselerde görülen yanlış yöntemler ve usulsüzlükler olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Fatih dönemi medreselerindeki aklî ilimler veya da bilimsel derslerin (Hendese, Riyaziye, Coğrafya, Kozmografya) bazı ilim adamlarının isteklerine kurban edilmesi, derslerde düşünme ve tartışma yönteminin bırakılmasına ve derslerin anlamadan ezber yöntemiyle tedris edilmesine neden olmuştur.[1220] 16.yüzyılda Sahn medreseleri müderrislerinin kaleme aldığı 189 eserin, sadece 20 tanesinin, akli ilimlerle ile ilgili olması malum durumu daha iyi açıklamaktadır.[1221] 17. yüzyılda akli ilimler üzerine yazılan eser sayısı 32 iken bu rakam 18. yüzyılda 13'e kadar düşmüştür.[1222] Medreselerden kaldırılan bu dersler ile ilgili birçok eseri olan Kâtip Çelebi, akli ilimlerin kaldırılmasını şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve "altı ay gece, altı ay gündüz olan bir yerde beş vakit namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur" diye Şeyhülislâma bir soru yöneltmiş ve dönemin Şeyhülislâmı dahi buna cevap verememiştir.[1223] Bu sorularla Kâtip Çelebi aklî ilimlerin fıkha, akaid ilmine yani İslama hizmet edebilecek dersler olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Medreselerdeki müfredata akli ilimlerden Coğrafya, Tarih ve Fen Bilimleri'nin konulması ancak II. Meşrutiyet döneminde (1908) gerçekleşebilmiş[1224] ve o dönemde dahi derslerin kabul edilmesi için şeyhülislam fetvasına ihtiyaç duyulmuştur.[1225] Zira müderrisler fenni ilimleri tedris edemediğinden bu derslerin verilmesi ve öğretilmesi hususunda kendilerini yeterli görmedikleri özeleştirisini, "İslami açıdan uygun değildir" cümlesinin ardına saklamıştır.[1226]

[1219] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,** s. 76-78; Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.23.
[1220] Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,** s.69.
[1221] Zeki Salih Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme**", Vakıflar Dergisi (VD)**, Sayı 26,(1997), s.403.
[1222] Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları…", **VD,** 26, s.403.
[1223] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.139.
[1224] Zeki Salih Zengin, "Osmanlılar'da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları", **İSAM,** S. 36, (2016)**,** s.43.
[1225] Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları…", **VD,** 26, s.403.
[1226] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi- Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)**, TTK Yayınları, Ankara 1994, V, s.77-80.

Fenni ilimlerin haricinde aslında nakli ilimlerden sayılan, düşünmeye ve tartışmaya yönelik Kelâm dersi gibi dersler de ilk yenileşme döneminde medreselerde ihmal edilmiştir.[1227] Medreselerde manadan ziyade lâfzî hükme önem veren Aristo yöntemi kabul edilmiş ve bu nedenle medreselerden düşünen değil belirli dersleri ve bilgileri taklit eden sözde münevver insanlar yetişmiştir.[1228] Ayrıca şerh ve haşiye eserlere fazla önem verilmesi, öğrencilerin temel kaynaklardan uzaklaşarak belirli bir düşünce kalıbına oturtulmasına neden olmuş, ilimde aykırı düşüncelerin tartışılması bir yana aynı düşünceye sahip vasat ilim adamları ortaya çıkarmıştır.[1229] İlmin düşmanı olan durağanlık ve kendini geliştirememe, ilk yenileşme dönemi müderrislerine miras kalan ve sonraki dönemlere de bulaşan en ciddi hastalık olmuştur.[1230]

Medreselerdeki eğitimde yapılan yanlışlardan biri de eğitimin basitten zora doğru ilerlemesinin (tedricîlik usulü) terk edilmesidir.[1231] Ayrıca Tefsir, Fıkıh gibi dini ilimlere yardımcı olacak Arapça dersinin önemsenmeyerek gereksiz gramere büründürülmesi, bu dersin öğrenimini zorlaştırmıştır.[1232] Bunların yanı sıra daha önce bahsedilen doğal afetler veya müderrislerin keyfi istekleri sonucunda, öğrencilerin bir kitabın tamamını bitirmeden öğrenciye o dersten icazetname verilmesi de yapılan usulsüzlükler arasında yerini almıştır.[1233]

Medreseleri derinden etkileyen, Kanuni döneminden başlayarak 17.yüzyılda Kadızadeliler- Sivasîler meselesi[1234] olarak devam eden ve 18.yüzyılda da varlığını

[1227] Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "XV. ve XVI. yüzyıllardaki Kelâm Eğitiminin Tenkidi", **İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi Ankara Üniversitesi Basımevi**, Sayı 4, (1980), s.289-290.

[1228] Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.156.

[1229] Hilmi Ziya Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.231.

[1230] Abdülhak Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1982, s.180; Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları…", **VD,** 26, s.403.

[1231] Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları…", **VD,** 26, s.404.

[1232] Mustafa Cemil, Ahmed Naim (Babanzâde), **Mekteb-i Sultaniyeye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrinât**, İstanbul 1323, s.6; Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.166.

[1233] Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları…", **VD,** 26, s.405.

[1234] Kadızadeliler- Sivasîler meselesi: IV. Murad (1623-1640) dönemi vaizlerinden olan Kadızâde Mehmet Efendi'nin bazı saray erkânından ve halktan destek alarak, tekke mensuplarına öncelikle sözlü olarak sonra da fiili olarak saldırmalarının sonucunda ortaya çıkan bir meseledir. Özellikle rabıta hususunu şirk olarak addeden ve İbn Teymiyye'nin görüşlerini benimseyen bu grup, Halveti Şeyhi Abdülmecid Sivâsî Efendi ile sözlü tartışmalara girmiş ve Halvetîlerden sonra Mevlevileri de kendisine hedef almıştır. Sivâsî Efendi etrafında olan mutasavvıflar "Sivâsîler", Kadızâde'nin etrafındakiler ise "Kadızâdeliler" olarak adlandırılmıştır. Tekke- medrese arasındaki bu tartışmalar ve onların çıkardığı bid'at-şirk furyası, Sultan İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmet (1648-1687)

hissettiren diğer bir mesele de, müderrisler ile ulemâ, tekke ile medrese arasında yaşanan sürtüşmelerdir. İlim ehli olan bu kimseler arasında yaşanan sorunlar, eğitim kurumlarını ciddi olarak rahatsız etmiştir.[1235]

Medreselerde fenni ilimlerin tahsil edilmesine karşı olan ulema, 17. yüzyıldan itibaren Yeniçeri Ocağı ve esnaf grupları tarafından da destek bulmuştur. II. Osman'ı öldürmelerinden dolayı "padişah katili" olarak bilinen Yeniçeriler, sadece halkın değil yerel yönetimlerin de kendilerine karşı nefret beslemesine neden olmuş ve başta Abaza Mehmet Paşa olmak üzere yerel yöneticilere karşı ulema ile yakınlık kurmuşlardır.[1236] Yeniçeri-ulema birlikteliği aynı yüzyılda Yeniçerilere ticaret hakkı verilmesinden ve buna bağlı olarak da Yeniçerilerin esnaflarla yakın ilişki kurmalarından dolayı bazı esnaf gruplarının bahsedilen birlikteliğe katılmasıyla güçlenmiştir. Söz konusu yüzyılda devlete karşı birbirine kenetlenen bu üç fırka siyasi, mali ve askeri alanda oldukça güçlü olduğundan onlara karşı yapılan protestolar başarıya ulaşamamıştır.[1237]

Yarı özerk durumda olan ulemanın sorunlarına direkt olarak müdahale edilmemesi ve bir denge politikası izlenmesi, 18. yüzyılda devletle sürtüşecek kadar nüfuz sahibi olan bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuş ve neredeyse düşünülen her yenilik ulema tarafından reddedilmiştir. Ulemanın bu yüzyılda da Yeniçeri Ocağı ile yakınlığının artması, aslında devlete karşı askeri bir gücün de kendi taraflarına çekilerek siyasi güç ve nüfuz gösterisi yapılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. İlmiye ve Askeriye sınıfının arasındaki menfaate dayalı bu ilişki, yeniliklerin ve ıslahatların hem medreseye hem de Yeniçeri Ocağı'na zarar vereceği düşüncesinden

---

zamanında da halkın dini düşünce yönünden tefrikaya düşmesine neden olmuştur. *(*Kadızadeliler-Sivasîler Meselesi 'nde daha fazla bilgi için bkz. Ali Fuat Bilkan, "XVII. yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 26, (Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-II), s.119-132; Ferzende İdiz, "Kâtip Çelebî'nin Mîzânü'l-Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kâdızâdeliler-Sivasîler Mücâdelesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 8/39, (Ağustos 2015), s.1052-1063; Kâtip Çelebi, **Mîzânü'l-Hakk,** s.107-109; Cengiz Gündoğdu, "XVll. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulema-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî", **Dini Araştırmalar**, Sayı 2/5, (Eylül- Aralık 1999), s.203-224).

[1235] Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, s. 101.

[1236] Godfrey Goodwin, **Yeniçeriler**, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s. 170; Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", **OTAM**, Sayı 27, (2004), s.31.

[1237] 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün eyaletlere göre dağılımı ve rakamlarla ifadesi için bkz. Rhoads Murphey**, Ottoman Warfare 1500-1700**, London 1999, s.40-42.

ve her iki zümrenin de eski itibarının kendilerine tevcih edilmesini istemelerinden ortaya çıkmıştır.[1238]

Atama sistemindeki yanlışlıklar, 18.yüzyılda da kendisini oldukça belirgin bir şekilde göstermiştir. Saçaklızâde Mehmed bin Ebî Bekir'in (ö.1732-1733)[1239] Hırzü'l Mülûk adlı eserinde 18.yüzyılın ilk yarısında ulemanın durumu, medreselerdeki yöntem yanlışlıkları ve bozulmaların nedenleri şu şekilde aktarılmıştır: *"Danişmend olmak isteyen bir kişi bir süre Nahiv, Sarf ve diğer muhtasârâtı, Mantık, Kelâm, Ma'ânî ilimlerini okur. Danişmend oluna İstanbul'daki Hâşiye-i Tecrid medreselerinin her birinde üçer dörder ay şugl eder, her müderristen beş altı ders okur, bu şekilde hareket edip dört beş yıl içinde Semâniyye medreselerine ulaşır. Bir yıl kadar da orada kalır, sonra padişah medreselerine varır, oradaki bilginlerin hizmetine yetişir her birinden yararlanır her yönden yetiştikten sonra 25-30 yaşlarında mülâzim olup ya kadılık veya müderrislik ister. İlmin temeli Sarf ve Nahiv'dir. Sarf ve Nahiv'de ve başka bilgilerin öğrenilmesine yarayan diğer bilgilerde cahil olan kişi tefsir, hadis gibi ilimlerde de kesinlikle bilgisiz olur. Bu başlangıçtan maksat şudur: Halen ulemanın durumu da bozuktur. Sarf, Nahiv görmemiş, Muhtasarât okumamış bir cahil ya mal kuvvetiyle veya başka bir yolla üç dört yıl içinde Danişmend olmakta, geçtiği medreselerde ders okumamakta, sonunda mülâzim olup rüşvetle veya şefââtle bir kadılık alıp gitmektedir… Geçenlerde "Bir danişmend ibtida-i Hareketinden sonra beş yıla değin Semaniyye'ye varsın" diye buyruk çıktığı halde aldırış edilmemektedir. Bu yüzden kazasker efendilerin, kadı ve müderrislerden fiilen mansıbda olanlarla azledilmiş bulunanları, kadılık ve müderrislik isteyen mülâzimleri adlarıyla sanlarıyla bir deftere yazmaları, her birinin öğrenim aşamalarını, kimlerden ne kadar süre ders aldıklarını, kimden mülâzim olduklarını, halen bilgi düzeylerinin ne durumda bulunduğunu öğrenip adlarının altına ayrıntılarıyla açıklamaları gereklidir. Sonra bir mansıb boşaldığı*

[1238] Anzavur Demirpolat, Gürsoy Akça, "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema", **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl 12, Sayı 36, (Yaz 2008), s.123-125,131; Madeline C. Zilfi, **Osmanlı Uleması**, çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınları, Ankara 2008, s.228-229.

[1239] Osmanlı âlimleri arasında sayılan Maraşlı Saçakzâde, Tefsir-i Tibyan müellifi olan Ayıntâbî Mehmed Efendi'den dersler almış ve daha sonra da eğitimini devam etmek için Şam'a gitmiştir. Şam'da Abdulganî Nablusî Hazretleri'nden hadis, tefsir ve tasavvuf gibi ulum-u aliyye derslerinden icazet alarak şeyhin halifesi unvanıyla Maraş'a dönmüştür. Maraş'ta hem talebe okutmuş hem de birçok eser kaleme almıştır. (Saçaklızâde'nin biografisi ve eserleri için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, I, s.325- 327).

zaman rüşvet almaksızın ve şefâât kabul etmeksizin hemen o deftere bakmalı; üstün, seçkin, ilim sahibi bir kişi o mansıbı istiyorsa kimden mülâzim olduğunu veya bekleme süresini doldurup doldurmadığını bir yana bırakıp görevi ona vermelidir. O kişinin emsallerinden itiraz edenleri "Mansıb, ilim sahibinindir" diyerek cevaplandırmalıdır.

Gece gündüz çalışan, bahçelerde gezip eğlence peşinde koşmayan halk arasında salâh ve ehliyetle ün kazanan âlimler, halen medreselerde görevli iseler durumlarını padişaha arz edip terakkiler alıvermeli, ma'zûl bulunuyorlarsa bekleme süresine bakmaksızın iyi medreselere atanmalıdır. Bilgisizleri ise kimin adamı olurlarsa olsunlar- aşağılamamalı, böylece onların da gayret ve hamiyetle çalışmalarını zaman kaybetmemelerini sağlamalıdır".[1240]

Saçaklızade'nin ifade ettiği üzere nüfuzlu devlet adamlarının ve bazı müderrislerin çocukları "Mülâzemet"[1241] sistemine takılmadan medrese eğitimini bitirir bitirmez atanmıştır.[1242] "Beşik Ulemâsı" olarak adlandırılan bu zümre, bahsedildiği üzere babalarının veya yakınlarının mevkilerinden nemalanarak vakıf gelirleri en yüksek Altmışlı medreselere müderris olarak vazifelendirilmiştir. Ayrıca Beşik Uleması'nın atamasının oldukça fazla yapılması, sayıca fazla, bilgi ve tecrübe bakımından yetersiz birçok müderrisin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve fazladan atama yapılan müderrislerin ve ilim erbabının maaşları da ekonomisi zorda olan Osmanlı için bir kambur haline gelmeye başlamıştır.[1243]

Saçaklızâde yeteneksiz ve bilgisiz müderrislerin durumuna da değinmiş, Fatih zamanında her bir medresede parmakla gösterilen, işlerinde mahir ve bilgili müderrisler görev alırken, kendi döneminde faaliyetlerine devam eden Semâniyye medreselerinin sekiz müderrisi arasında iki üç kişiden başka ilim sahibi denilecek

---

[1240] Yaşar Yücel, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.163.

[1241] Mülâzemet: Sözlükte "bir yere veya bir kimseye bağlanma, bir işte devamlı olma" anlamında kullanılan Mülâzemet terimi, medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık almak için sıraya girmelerine ve bu arada da mesleki tecrübe kazanmak için staj yapmalarına denilmiştir. Bu terim sadece ilmiye teşkilatında değil idarî ve askerî alanda da kullanılmıştır. (daha fazla bilgi almak için bkz.Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s.537-539).

[1242] Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s.69; Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.154-155.

[1243] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.144.

kimsenin olmadığını ifade etmiştir.[1244] Geride kalan müderrislerin ise ya yeterince bilgi sahibi olmayan genç hevesliler ya da hiçbir şey öğrenemeyecek durumdaki yaşlı müderrisler olduğunu da düşüncelerine eklemiştir.[1245] Ayrıca daha önceleri ilmiye teşkilatının en küçük mensubu dahi yoldan geçse, halk onu ayakta karşılarken 18.yüzyılda onlara gösterilen saygının gittikçe azalmaya başladığı görülmüş ve hatta bu yüzyılın başlarında İlmiye teşkilatının ıslahı için III.Ahmed ve I.Mahmud tarafından fermanlar yayınlanmıştır.[1246] Nitekim Sultan III.Ahmed medreselerde düzenleme yapması için Ali Paşa'yı görevlendirmiştir. On bir yaşındaki oğlunun müderris tayin edilmesini sağlayan Kaymakam Paşa'yı ise görevinden azlederek Kefe valiliğine göndermiş ve burada da ölüm cezasına çarptırılmıştır.[1247]

18.yüzyılda medreselerde yaşanan diğer problemler ise siyasi kaynaklı olmuştur. Sultan III. Osman ulema kılığında halkı teftiş ederek, hem halkın ulemaya verdiği değeri görmek istemiş hem de ulemanın kendi aralarındaki problemlerini ve İlmiye teşkilatında yaşanan sorunları yerinde tespit etmeye çalışmıştır.[1248]

Matbaanın Osmanlılar tarafından geç benimsenmesi ve bu kadar yararlı bir tekniğin ancak 1727 yılında kabullenilmesinde de ulemanın etkisi büyüktür.[1249] Bu döneme kadar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin ve bazı azınlıkların kendilerine ait matbaaları varken, âlimlerin matbaayı gereksiz görmeleri nedeniyle matbaanın kuruluşu gecikmiştir.[1250] Ulemaya en büyük desteği de kitap çoğaltarak ve yazı yazarak geçimini buradan temin edenler, matbaanın bir gâvur icadının olduğunu düşünenler ve el yazısı olan kitapların daha göz alıcı ve daha sevaplı olduğunu iddia edenler vermiştir.[1251] Ancak matbaanın kurulması ve bazı kitapların basılması için Şeyhülislam Yenişerli Abdullah Efendi'den fetva alınmasından sonra İshak Efendi, Esat Efendi ve Salih Efendi gibi ulema sınıfından üç kişi ile bir Mevlevi Şeyhinin

[1244] Yücel, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar,** s.165.
[1245] Yücel, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar,** s.165.
[1246] Mehmet İpşirli, "İlmiye", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXII, s.144.
[1247] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VII, s.175.
[1248] Fikret Sarıcaoğlu, "Osman III", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, s.458.
[1249] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.153.
[1250] Aytaç Yıldız, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası", **İletişim Araştırmaları,** Sayı 2/1, (2004), s. 120; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınları, Ankara 2015, s.59.
[1251] Yıldız, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası", **İletişim Araştırmaları, 2/1**, s.120.

Arapça basılanları kontrol için tayin edilmesi, söz konusu yüzyılda ulemanın matbaaya bakış açısını göstermesi açısından önemlidir.[1252]

İslam dininin ilerlemeyi engelleyici ve sınırlandırıcı bir yaklaşımı olmadığı ve ayrıca mevcut meselelerin veya da yeniliklerin kıyas ve içtihat metotları ile çözüm bulunabileceği ilkesi matbaanın kabulünde de kendisini göstermiş, hem fenni hem de dini ilimlerin tedrisatında matbaanın kullanılarak Müslümanların daha iyi bir eğitim alabileceği düşünülmüştür.

Söz konusu bozulmalar ve yöntem yanlışlıklarının yanı sıra medreselerinin sayısının azalmasında veya eğitimin kaliteleşememesinde doğal afetler de etkili olmuştur. Medreseleri etkileyen önemli afetlerden biri sık sık nükseden veba hastalığıdır. Veba, hem toplumsal, hem de ekonomik bir sorun olarak değerlendirilebilir. Zira bazı medreselere yapılan yardım ve hatta müderrislerin maaşı dahi himayesi altındaki öğrenci sayısına göre olmaktadır. Bundan dolayı hastalık nedeniyle öğrenci sayısında yaşanan azlık, gelen bu akarların kesilmesine veya azalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu hastalık nedeniyle öğrencilerin medreseye gelememeleri hoş görülmüş ve müderrislerin bir kısmı da ilkbahardan kış başlangıcına kadar şehri terkederek medreseye uğramamıştır.[1253]

Vebanın haricinde İstanbul'da çıkan yangınlar ve kıtlık da 18. yüzyılda medreseleri en çok etkileyen vakalar olmuştur. İstanbul'da görülen yangınlardan etkilenen birçok medrese binası, yangın sonrasında yenilenemediğinden kapatılmıştır. 1760'lı yıllarda görülen ve neredeyse İstanbul'un üçte ikisinin yanmasına neden olan meşhur yangın, Sadrazamın sarayı başta olmak üzere, Ayasofya camisine sıçramış ve kurşun kubbelerin erimesi nedeniyle kısa zamanda tamiri mümkün olmayan hasarlara yol açmıştır.[1254]

Diğer bir ekonomik sorun ise malum yıllarda İstanbul'da yaşanan buğday sorunudur.[1255] Yeteri kadar buğday üretilememesi, eyaletlerden gelen buğday gemilerinin fırtınada denizde batması, bazı karaborsacıların buğdayın fiyatını fahiş

[1252] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.57.
[1253] François de Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında. On sekizinci Yüzyılda Osmanlı Türkleri**, Reşat Uzmen (Çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, s.24-25.
[1254] Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında,** s.17.
[1255] Orhan Kılıç, "Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kıtlıklar", **Türkler**, Sayı 10, s.721.

hale getirebilmek için stok yapması ve buğdayların büyük bir kısmının da bozulması kıtlık afetinin başlamasına ve şehirde birçok kişinin ayaklanmasına neden olmuştur. Merkezi yönetimin idare edildiği kentte, yangın veya kıtlık gibi doğal afetlerden halkın etkilenerek ayaklanması her daim yönetim için ciddi bir tehlike arz etmiştir. Zira merkezden yayılan ayaklanma ve protesto sesleri, kısa zamanda tüm ülkeyi etkisi altına alma tehlikesini taşımaktadır. Bu nedenle patiyahtın iaşesi, devletin en önemli meselelerinden biri olmuştur.[1256] İlmiye teşkilatının da yaşanan bu sorunlardan etkilenmemesi mümkün değildir, zira bazı medreseler halktan gelen bağışlarla ayakta kalmaktadır. Osmanlı'da yaşanan mali bunalımlar ve yukarıda bahsedilen durumlar, medrese öğrencilerini medreseden uzaklaştırmış ve öğrencilerin derse gelmemesini bahane eden bazı müderrislerin de ders yapmamalarına ve gerekçe olarak ise aldıkları maaşı göstermelerine sebebiyet vermiştir.[1257]

Devletin personel ihtiyacını ve halkın eğitim yükünü büyük ölçüde omuzlayan medreselerdeki bozulmalar eğitim sisteminde birtakım düzenlemeleri gerekli kılmıştır.

2.1.3. Saray Eğitimi

Osmanlı'da saray eğitimi; Enderun mektebi, Şehzâdegan mektebi ve Meşkhane olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.[1258] Bu sınıflandırmaya Harem de dâhil edilebilir, ancak kadınların siyasi, askeri ve bürokrasi alanında çalışmaları uygun olmadığından Harem'deki eğitim, Saray Eğitim Sistemi içinde gösterilmemiştir. Çalışmanın bu kısmında medresede verilen eğitime yakın bir müfredat programı uygulayan Enderun mektebi ile Sıbyan mektepleri düzeyinde eğitim veren Şehzâdegan mektebi üzerinde durulmuştur.

2.1.3.1. Şehzade Eğitimi ve Şehzâdegan Mektebi

İmparatorluk veya krallıkla yönetilen ülkelerde şehzadeleri veya prensleri eğitmek, aynı zamanda milletin kaderini değiştirecek, onları iyiye ve refaha götürecek

[1256] Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi**, Sayı 16, s.151-171.
[1257] Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s.69.
[1258] Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s.62-63.

duruma yön vermek gibi olduğundan, hem Osmanlı'da hem de Batıda şehzade veya prens eğitimlerine oldukça önem verilmiştir. Onlar için, halk arasında yapılan her merasim saray ruhuna yakışır bir şekilde daha gösterişli ve şatafatlı uygulanmıştır.[1259] Âmin alayı ile başlayan şehzade eğitiminde, şehzadelere ülkedeki en ünlü âlimlerden din ilimleri, yabancı bir dili ana dili gibi konuşan veya ana dili olan tercümanlardan dil eğitimi ve en mahir mühendislerden, matematikçilerden, edebiyatçılardan ve müzisyenlerden akli ilimler verilmiştir. Şehzadeliği sırasında her açıdan ilimle donatılan, askeri eğitim verilen ve "Lala" adlı kişiler tarafından siyaset ilmi öğretilen şehzadeler, ülkeyi yönetmeden önce sancaklara çıkmış ve böylelikle imparatorluğu yönetmeden küçük bir bölgeyi yöneterek liderlik vasfını ispatlamaya çalışmıştır.[1260]

Veraset sistemi ile yönetilen Osmanlı'da şehzadelere doğumundan itibaren özel bir ihtimam gösterilmiş ve doğumları bir Hatt-ı Hümayûn ile sadrazama bildirilmiş, sadrazam da diğer devlet erkânıyla birlikte hem padişaha müjdeyi vermiş hem de tebrik etmişlerdir.[1261] Şehzadelerin doğumlarının mahkeme sicillerine kayıt edilmesi[1262] sarayın adaplarından görülmüş ve şehzadenin doğumu toplar atılarak[1263], tellallar çıkartılarak ve fermanlar yayınlanarak[1264] halka duyurulmuştur. Şehzade Mehmet'in doğumu münasebetiyle yedi gün şenlik yapılması ve ziyafetler verilmesi[1265] de onların doğumunun ikramlarla ve merasimlerle taçlandırıldığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca merasimler sadece payitahtta düzenlenmemiş, ülkenin birçok yerinde düzenlenen merasimlerin havadisleri kadılar aracılığıyla padişaha bildirilmiştir.[1266] Şehzadelerin doğumlarının duyurulmasından sonra onlara

[1259] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şehzade", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, s.478.
[1260] Tuncay Baykara, "Lala", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVII, s.70.
[1261] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **HH.** nr.526/25805; BOA, **HH.** nr.1196/4688.
[1262] Şehzade Mehmed'in doğumu ile ilgili fermanın Yergöğü Mahkemesi'ne ulaştırılması ve mahkeme yetkilileri tarafından tescil edilmesine dair belge için bkz.BOA, **C.SM.**, 10/506 (H.21.12.1219)
[1263] Şehzade III. Selim'in doğumu münasebetiyle Boğazkesen Kalesi'nden toplar atıldığına dair belge için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.7/333 (H.29.05.1175). Aynı husus ile ilgili diğer arşiv belgeleri için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.29/1470 (H.15.06.1237).
[1264] Şehzade Ahmed'in doğumuna dair gönderilen tebligat üzerine Livadye Kadılığı'ndan gelen ilam için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.9/406 (H.11.10.1229); ayrıca diğer şehzadelerin mahkeme sicilleri için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.19/998 (H.11.09.1238); BOA, **C.SM.**, nr.31/1575.
[1265] BOA, **C.SM.**, nr. 1/10 (H.29.12.1255); Şehzade Sultan Osman'ın doğumu münasebetiyle yapılan 7 günlük şenlik için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.19/979 (H.07.08.1228).
[1266] Şehzade Ahmed'in doğumu sonrasında yapılan şenliğin Tirebolu Kadılığı'ndan gelen ilam ile ilgili belge için bkz. BOA; **C.SM.**, nr.18/918 (H.07.09.1229), ayrıca benzer diğer arşiv belgeleri için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.26/1307 (H.29.02.1238); BOA, **C.SM.**, nr.26/1332 (H.28.10.1229); BOA, **C.SM.**, nr.43/ 2171 (H.23.12.1229); BOA, **C.SM.**, nr.50/2517 (H.19.08.1229).

ve padişaha, yerel yönetimlerden veya varlıklı şahıslardan birçok hediyeler gönderilmiş[1267] ve hatta yeni doğan şehzade adına donanma dahi yapılmıştır.[1268] Bazı şairler ise şehzade doğumlarında söyledikleri şiirler sayesinde hem iltifata hem de ihsanlara mazhar olmuşlardır.[1269] Padişahlar, şehzadelerinin doğumundan sonra mekteplere, muallimlere ve talebelere ihsanlarda bulunmayı da ihmal etmemiştir.[1270]

Doğumlarından sonra "Usta" adı verilen 20 kadar genç kız, şehzadenin hizmetine tayin edilmiş ve 2 yaşından sonra da şehzadelerle Has Oda mensuplarından ağa adı verilen hizmetliler ilgilenmiştir. Şehzadeler beş- altı yaşlarında iken, halk arasında uygulanan "Âmin Alayı veya Bed-i Besmele" merasiminin daha gösterişli bir şekliyle Sıbyan mektebi düzeyinde olan Şehzâdegan mektebine başlamıştır. Merasimden önce şehzadelere ve sultanlara mutlaka bir hoca tayin edilmiş ve bu hocanın belirlenmesinde oldukça titiz davranılmıştır. Merasim için özellikle ulema ve ilmiye teşkilatının en üst derecesindekiler gönderilen tezkirelerle[1271] davet edilmiş ve hatta törenin yapılacağı sarayın etrafındaki köşkün bahçesine Sadrazam, Nakibü'l-Eşraf, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Yeniçeri Ağası, Defterdar, Reisü'l- Küttâb ve Çavuşbaşının yanı sıra davet edilen diğer devlet erkânı için de özel çadırlar hazırlatılmıştır.[1272] Merasim alanına padişahın gelmesinden sonra, süslü bir at üzerine bindirilen şehzadeler alana getirilmiş ve kendileri için hazırlanan yerlere oturtulmuştur. Şehzadeler ilk eğitimlerini padişah veya da sadrazam tarafından hediye edilen elif-ba cüzü üzerinden şeyhülislam önünde almışlardır. İlk dersten sonra şehzadeler padişahın ve şeyhülislamın elini öpüp Harem'e dönerken, merasim padişahın üst düzey devlet erkânına ve ulemaya,[1273] sadrazamın ise başta Yeniçeri

[1267] BOA, **C.SM.**, nr.14/704 (H.10.03.1196) (Mürsel nam şahsın Zat-ı Şahane ile Şehzade Sultan Mustafa ve Sultan Süleyman'a gönderilen hediyelerinin takdim kılındığı ve kendine ait hediyeden memnun ve müteşekkir olduğuna dair Şam Valisi'ne mektubu)

[1268] BOA, **C.SM.**, nr.111/5565 (H.29.08.1228) (Şehzade Osman'ın doğumu nedeniyle donanma yapıldığına dair Selanik kadısından gelen ilam belgesi).

[1269] BOA, **C.SM.**, nr.79/3961 (H.29.12.1258).

[1270] BOA, **C.SM.**, nr.91/4560 (H.05.12.1226); BOA, **C.SM.**, nr.134/6702 (H.29.10.1190).

[1271] BOA, **C.SM.**, nr.54 /2714 (H.08.10.1263) (şehzade Mehmed Murad ve Abdülhamid efendilerin kuran okutulmağa başlatılması ve hatim günlerinin nerede ve ne zaman olacağına dair Hatt-ı Hümayun).

[1272] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VII, s.283-285; Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I, s.7; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.87.

[1273] BOA, **C.SM.**, nr.58 /2908 (H.03.05.1200- M.4 Mart 1786) (Şehzade Mustafa'nın hatmi münasebetiyle padişahın birinci ve ikinci imamlara kürkler hediye etmesine dair belge). Bu konu ile ilgili diğer devlet erkânına giydirilen kürkün bedelleri hakkında belgeler için bkz. BOA, **AE. SMST. III**, nr. 61/4504 (H.29.12.1180); BOA, **AE. SMST. III**, nr. 61/4505 (H.29.12.1180); BOA, **AE. SMST. III**, nr. 62/4551 (29.12.1180);

Ağası olmak üzere diğer davetlilere padişah namına hil'atler giydirmesi ve ziyafet verilmesi ile son bulmuştur.[1274] Şehzadeler bu merasimden sonra, derslerini kendisine tayin edilen hocadan veya hocalardan düzenli olarak almıştır.

Topkapı Sarayı'nın Harem dairesinde açılan Şehzâdegan mektebinden Dârüsseâde Ağası sorumlu tutulmuştur.[1275] Sıbyan mektepleri tarzında eğitim veren bu mekteplerde şehzadelere ve sultanlara Kur'an eğitiminin yanı sıra namaz sureleri ezberletilmiş ve ayrıca yazı yazma ve basit matematiksel işlemler de öğretilmiştir.[1276] Bu mektepte sadece yönetimde olan padişahın çocukları okutulmuş, selefi olan padişahların çocukları ile Topkapı Sarayı dışında oturan şehzadelerin çocukları ise kendi saraylarında eğitim almışlardır.[1277]

Dini eğitimlerinin haricinde şehzadelere savunma sporları da öğretilmiş, ata binme, gürz kullanma, cirit oynama, ava gitme, ok ve yay yapma gibi eğlenceli faaliyetlerle de öğrendiklerinin uygulaması yapılmıştır.[1278]

16.yüzyıla kadar, 10-12 yaşlarına girmiş olan ve sancağa çıkarılan şehzadeler,[1279] eğitimlerine lala ve şehzade için tayin edilen müderrisler ile devam

---

[1274] Şehzade Abdülaziz Efendi'nin derse başlama merasimindeki ziyafet için harcanan meblağ ve hazırlanan eşya listesi için bkz. BOA, **C.SM.**, nr.178/8905 (H.09.01.1251); BOA, **AE. SMST. III**, nr.62/4591 (H.29.12.1180).

[1275] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I, s.6; Mehmet Emin Ay, "Osmanlılarda İlmiye Teşkilatı", **Diyanet Dergisi**, Cilt 25, S.2, (Nisan-Mayı-Haziran 1989), s.39.

[1276] Cevdet Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.37.

[1277] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I, s.7.

[1278] Atıf Kahraman, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Ankara 1995, s.125; Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.37.

[1279] Sancaklara "Bey" unvanı ile çıkarılan şehzadeler, sancaklarında kendi divanlarını toplama, vergi sistemini ayarlama, askeri kumanda etme, kendi adına para bastırma ve hutbe okutturma, halkı ve pazarı teftiş etme gibi birçok hakka sahip olmuşlardır. Sancağa çıkma, Osmanlı şehzadelerinin devlet yönetimine ne denli vakıf olabileceğini ve padişahın da oğlunu bir sancakta bırakarak bölge halkına ne kadar değer verdiğini göstermesi açısından çok önemlidir. Şehzadelerin sancaklarda eğitilmelerinde ve daha sonra padişah olarak vazifelendirilmelerinde lalalara büyük görev düşmektedir, zira tahta çıkan padişahın lalaları ya vezirlik makamına ya da veziriazam olma bahtiyarlığına erişmekte ve böylelikle ikballeri yükselmektedir. Enderun'da yetişen, güvenilir, zeki ve yetenekli kimseler olan lalalar, sancaklardaki durumları padişaha rapor etmekle de yükümlü kılınmıştır. Ancak şehzadelerin küçük yaşlarda olması ve şehzade ile birlikte gönderilen heyetin başı olan lalaların kendi istekleri doğrultusunda şehzadeleri yönlendirmemesi için şehzadeler anneleri ile birlikte sancağa çıkartılmış ve şehzade anneleri hem şehzade hem de lala için üst irade olmuştur. Şehzade anneleri lalalarda gördüğü yanlışı mektuplarla Sultan'a bildirmiş ve gerekli görülen durumlarda lalalar uyarılarak veya azledilerek sorun giderilmiştir. Yaşları bir hayli ilerlemiş olan şehzadelerin, merkeze olan bağlılığını bildirmek hem de merkezdeki durumlardan haberdar olmak için kendi oğullarından birini sarayda Sultan'ın yanında bırakması Osmanlı sarayı geleneklerinden olmuştur. (Bkz. Kenan Ziya Taş, **Osmanlılarda Lalalık Müessesesi**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s.28; Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.37-44).

etmiştir.[1280] Ancak 17. yüzyılda Kafes usulünün[1281] getirilmesi hem ilmi, hem fiziki hem de siyasi yönden eksik şehzadelerin yetişmesine ve bunun neticesinde ise feraset sahibi olmayan padişahların yönetime gelmesine sebep olmuştur. Ancak kafeste dahi şehzadelere okuma-yazma, İlmihal bilgileri, İslam Hukuku, Kur'an-ı Kerim ve Matematik dersleri verilmiş ve şehzadeler kafes hayatı boyunca bazıları istinsah sanatı bazıları ise kuyumculuk, hattatlık (II. Süleyman) gibi sanat faaliyetleri ile vakitlerini geçirmiştir.[1282]

I.Abdülmecid'den itibaren şehzadelere dönemin diplomasi dili olan Fransızca da öğretilmeye başlamış ve şehzadeler Arapça, Farsçanın yanı sıra üçüncü bir yabancı dili daha sahip olmuşlardır.

2.1.3.2. Enderun Mektebi

I.Murad tarafından Edirne sarayında açılan, ancak Fatih tarafından geliştirilen Enderun Mektebi, Hıristiyan halktan alınarak devşirilen çocukların iyi bir İslami eğitimi alması, sonrasında zeki olanların devlet adamı, askeri yetenekleri olanların asker veya subay, sanatkâr ruhlu olanların yeteneklerini geliştirerek sanatçı olabilmesi amacıyla eğitim verildiği yerdir. Hıristiyan halkın devşirilmesi, kul sistemine dayanmakla birlikte, devletin orduda ve yönetim işlerinde çalışacak memurların sarayın çatısı altında özel bir ihtimamla eğitilmesi amacını taşımaktadır.[1283]

Arnavutluk'ta başlayan devşirme hareketleri Yunanistan, Adalar, Bulgaristan ile devam etmiş ve daha sonraları Bosna-Hersek ve Macaristan'daki Hıristiyan

[1280] Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.37-43.

[1281] Kafes Sistemi: 17.yüzyılda "Ekberiyet" yani "en büyük oğlun tahta çıkması" usulünün getirilmesi akabinde, yönetimde olan padişahın kardeşlerini veya oğullarını kendisine karşı ayaklanmasını önlemek amacıyla onları kendilerine ait bir dairede kapatılmasına "Kafes Sistemi" denir. 1583'te en son sancağa çıkan şehzade III. Mehmed, 1603 yılında kafese konulan ilk şehzade ise 11-12 yaşlarında küçük bir çocuk olan Şehzade I. Mustafa'dır. Kafeste bulunan şehzadelerin hizmetinde bulunan ağalarla dahi konuşması ve hatta evlenmesi yasaklanmış, hastalık durumunda hekimler de ancak padişahın izni ile kafes dairesine girebilmiştir. Kafes hayatı hem Topkapı Sarayında hem de Edirne sarayında gerçekleşmiştir. Kafes usulü Osmanlı'nın yıkılışına kadar birtakım değişikliklerle uygulanmış ve bu sistem Osmanlı devlet yapısına hem yarar hem de zarar getirmiştir. (Kafes sistemi hakkında geniş bilgi için şu eserlere ve akademik çalışmalara bkz. Uğur Kurtaran, "Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4, (2014), p. 759-778).

[1282] Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.57.

[1283] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.101; Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I, s.11.

çocukları da devşirilmeye başlanmıştır.[1284] "Acemioğlanlar" adı verilen bu çocuklar, öncelikle 3-5 yıl Türk ailelerin yanında kalmışlar ve onların yanında hem Türkçe'yi hem de Osmanlı kültürünü öğrenmişlerdir. Daha sonra İstanbul ve Gelibolu saraylarına getirilen Acemioğlanlar, iç oğlan olabilmek için Edirne, Galatasaray, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi saraylarına dağıtılmış ve burada fiziksel ve ruhi kabiliyetlerine göre ders görmeye başlamışlardır.[1285] Acemioğlanların arasında askeri eğitime tabi tutulacakların seçiminde padişah da hazır bulunmuş ve bu hususta yetenekli olanlar Yeniçeri Ocağı'na gönderilmiştir.

Yükselme döneminde asker ve yönetici ihtiyacına binaen Anadolu'daki Hıristiyan halkın çocukları da devşirilmiş ve Acemioğlanlar Ocağı'na alınmıştır. Bu ocakta zekâsı, mahareti ve güzel ahlakı ile öne çıkanlar, bir seçme sınavına tabii tutulmuş ve başarılı olanlar Enderun mektebine gönderilmiştir. Devşirilen çocukların yanı sıra rehine olarak payitahta getirilen hükümdar çocukları da bu mektepte tahsil görmüştür.[1286] Ancak 17. yüzyılın sonlarından itibaren Enderun mektebi de, eğitim sistemindeki bozulmalardan etkilenmiş ve başta vezir çocukları olmak üzere İstanbul halkının önde gelen ailelerinin çocukları da bu mektebe alınmaya başlanmıştır.[1287] Ayrıca Evliya Çelebi gibi akıllı ve zeki çocukların da padişahın iradesiyle Enderun'a alındığı görülmüştür.[1288]

[1284] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.103.

[1285] Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 37, Sayı 1, (1997), s.416; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.21.

[1286] II. Murat zamanında rehin alınan Arnavut Kralı Jan Kasteryoti'nin oğlu Jorj Kasteryoti, şehzade II. Mehmet ile eğitim almıştır. Jorj'un ismi daha sonra "İskender" olarak değişmiş, Anadolu ve Rumeli'de yapılan birçok askeri mücadeleye katılmıştır. Ancak daha sonra Arnavutluk'a kaçan İskender Bey devleti yıllarca uğraştırmıştır.
Diğer rehine durumu ise biraz farklıdır. Eflak Beyi Konstantin'in oğlu Osmanlı'ya sadakatle bağlı olduklarının ispatı için bizzat Eflak Beyi tarafından İstanbul'da bırakılmıştır. Dimitriyus Kantmir adındaki bu prens, Enderun'da -din hususunda zorlama yapılamayacağından- dini derslerin haricinde verilen diğer dersleri görmüştür. Rumca, Latince, Rusça, İtalyanca, Eski Yunanca, Fransızca dillerini bilen Dimitriyus, Enderun'da Türkçe, Farsça, Arapça öğrenmiştir. Musikiye oldukça hâkim olmuş ve Osmanlı Türkçesi ile birçok eser yazmıştır. 23 yıl Osmanlı'da yaşayan bu kişi daha sonra Ruslarla anlaşarak Osmanlı'ya isyan etmiş ve Osmanlı'ya karşı duyduğu nefreti Latince olarak kaleme aldığı Osmanlı Tarihi adlı eserinde dillendirmiş ve Avrupa'nın Osmanlı'ya önyargı ile bakmasına neden olmuştur.(Bkz. Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I, s.11-12).

[1287] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.16.

[1288] İsmail Hakkı Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul 1953, s.70; Tahir Güngör, "Osmanlı Sarayı Enderûn'unda Kur'an Kültürü", **Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları**, Sayı 1, s.45-46.

Enderun mektebi 5'i hazırlayıcı, 4'ü mesleki eğitim olmak üzere iki bölümden oluşmuş ve eğitim-öğretim yaklaşık 14 yıl sürmüştür.[1289] 7-8 yıl hazırlık mekteplerinde okuyanlar, "Küçük Oda" ve "Büyük Oda" adı verilen üst sınıfa geçiş hakkı kazanmışlar ve "Dolmalı" adı verilen özel bir kıyafet giymişlerdir. Söz konusu odalarda padişahın çamaşır hizmetlerine bakan ve "Kaftanlılar" olarak adlandırılan "Seferli Odası", sarayın erzak kısmı ile ilgilenen "Kiler Odası", hazineye ve padişahın değerli eşyalarına bakan "Hazine Odası" bulunmaktadır.[1290] Bu odaları başarı ile tamamlayanlar, "Has Oda" adı verilen ve padişaha en yakın olan mevkiye terfi etmişlerdir. Ancak padişahın emriyle de söz konusu odalardan Has Odaya iç oğlanı da alınmıştır.

Sıkı bir disiplinle yönetilen öğrencilere Enderun mektebinde; saray hizmetleri, nakli ilimler, beden eğitimi ve müzik dersleri verilmiştir. Diğer medreselerde Türkçe, Farsça, Edebiyat, Tarih ve Matematik dersi verilmezken, Enderun mektebinde bu dersler de verilmiş ve bunların haricinde Arapça, Kur'an, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm dersleri de Enderun müfredatında olan diğer dersler olmuştur. Cumartesi ve Çarşamba günlerinde güzel yazı ve sülüs dersleri gören Enderun öğrencileri Pazar günü de Kur'an eğitimi almışlardır.[1291] Ayrıca, ok atma, cirit, ata binme, güreş gibi spor etkinlikleri ile musiki, şiir, minyatür, resim ve ciltleme gibi güzel sanat etkinlikleri de Enderun'da öğretilmiştir.[1292] Enderun öğrencilerinin saray kütüphanesini kullanmak ve bazı dersler için alanında en iyi müderrislerden ders almak gibi özel imtiyazları olmuştur.[1293]

Yatılı eğitimin verildiği Enderun'da öğrencilerin belirli saatte uyuması ve kalkması mecbur tutulmuştur. Bu nedenle öğrencilerin geceyi dışarıda geçirmesi, izin almadan dışarıya çıkması ve evlenmesi yasaklanmıştır. Büyük ve Küçük Odalarda eğitim alan çocukların yaşlarının 11'i geçmemesine dikkat edilmiş ve söz konusu odalarda 250'e yakın çocuk eğitilmiştir. Kapı Ağası tarafından başkanlık edilen bu

[1289] Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları …", **AÜİFD,** 37/1, s.416.
[1290] Ülker Akkutay, **Enderun Mektebi**, Ankara 1984, s.86- 104; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.16-17.
[1291] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.17.
[1292] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.105; Goffrey Goodwin, **Yeniçeriler**, s.38.
[1293] Mustafa Gündüz, "Enderun Mektebi ve Osmanlı'da "Üstün Yeteneklilerin Eğitimi", **Eğitime Bakış**, Yıl 12, Sayı 37, (Ağustos 2016), s.15; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.17.

odalar, 1675 yılında kaldırılmış ve 1715 yılında yeniden teşkilatlanarak saray eğitiminde yerini almıştır.[1294]

Sarayın mimarı, nakkaşı, müezzini, imamı, müneccimi, hanende ve sazendesi, soytarısı, ressamı, hattatı, kâtibi, müverrihini yetiştiren Enderun mektebi, aynı zamanda Sadrazam, Kaptan-ı Derya, Vali, Bey, Serasker ve elçi yetiştiren kurum olmuştur.

2.1.4. Askeri Eğitim ve Askeri Alanda Yapılan Yenilikler

Klasik dönemde Osmanlı Devleti, batıdaki yeniliklere karşı seçici bir tavır izlemiş ve genellikle madencilik, coğrafya, tıp ve harp tekniği gibi alanlarda yapılan çalışmalar takip edilerek devlete faydalı olacağına inanılan yeniliğin uygulanmasına müsaade etmiştir.[1295] Özellikle savaş tekniği ve askeri yeniliklere karşı her daim ilgi duyulmuş ve Fatih zamanında Venedikli bronz döküm ve kılıç ustaları İstanbul'a davet edilmiş, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Sırplardan ateşli silahlar ele geçirilmiş ve bunların üretiminin kontrolü sağlanmıştır. Ayrıca Batı'dan bazı silahlar alınarak hem bunların tekniği öğrenilmeye çalışılmış hem de askeri alanda kullanılması amaçlanmıştır.[1296] Fatih Sultan Mehmed Han gibi askeri tekniğe meraklı hükümdarların olması nedeniyle 15.yüzyılda başta topçuluk olmak üzere askeri teknik bilgiler, Batı'daki ile aynı zamanda Osmanlı'da mevcut olmuştur.[1297]

Klasik dönemde Galata, İzmir, Beyrut ve Selanik gibi liman şehirlerinde yaşayan batılı tüccarlar, diplomatlar, İslamiyet'i sonradan kabul ederek Osmanlı'ya sığınan Avrupalılar, denizciler, getirilen uzmanlar, seyyahlar, esirler, mülteciler ve

---

[1294] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.17.

[1295] Halil İnalcık, Batı'dan alınan yeniliklerin sadece askeri alanda olmadığını, 14.yüzyılda dahi kültürel alanda Osmanlı'nın Batı'dan etkilendiğini beyan etmektedir. Bu tezini söz konusu dönemde Osmanlı'da başlayan sakal kesme modasını örnek göstererek destekler ve hatta bunu Tevarih-i Al-i Osman'dan aktardığı bir malumata dayandırır. Eserde, I. Bayezid'in Ankara Savaşı'nda aldığı yenilginin nedenini, Osmanlı Beylerinin Frenkleri taklit ederek sakallarını kesmesine bağlanmıştır. (Ayrıntılı malumat edinmek için bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv çalışmaları, İncelemeler**, İstanbul 1993,s.425).

[1296] Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlılar ve Bilim**, Etkileşim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2007, s.186-189; Salim Aydüz, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i, Efrenciyân)", **Belleten**, C. 62, Sayı 235, (Aralık 1998), s.780.

[1297] Fevzi Yılmaz, "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Topları ve Değişen Üretim Paradigması", **FSM (Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi) İlmi Araştırmalar**, Sayı 4, (Güz 2014), s.227; İhsanoğlu, **Osmanlılar ve Bilim**, s.189.

Avrupa'dan sürgün edilen Yahudiler ve Moreskler gibi birçok farklı fırka aynı zamanda Osmanlı'ya ilmi ve teknik bilgilerin aktarımını sağlamıştır.[1298]

Osmanlı yönetimi ülkesine göç eden sanatkâr ve teknikerleri milletlerine göre bir grup kurarak saray hizmetine almıştır. "Taife-i Rûmîyan" adı altında Türk nakış ustalarını ve ressamları, "Taife-i Acemiyan" adı altında İranlı sanatkârları ve Batı'daki yenilikleri takip ederek Osmanlı'ya aktarımını sağlamak ve proje geliştirmek üzere "Taife-i Efrenciyan"[1299] adı altında yabancı teknisyenleri ve askeri malzeme uzmanlarını bir arada tutmuş ve bunlardan istifade etmiştir.[1300] Padişahın özel himayesinde olan bu gruplara üç ayda bir maaş verilmiştir.

Viyana Bozgunu (1683) olarak nitelendirilen malum yenilgiden sonra, kendi içinde bir değerlendirme yapma ihtiyacı duyan Osmanlı Devleti, 1716 yılında Fransız subayı Rocheford'dan Osmanlı ordusu hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Rocheford raporunda, Osmanlı Devleti'nin yabancı danışmanlardan oluşan bir heyet kurmasını ve istihkâm subayı yetiştirmek için mutlaka bir okul açması gerektiğini önemle vurgulamıştır.[1301] 1718- 1730 yıllarını kapsayan Lale Devri'nin getirdiği lüks ve ihtişam, yapılması gereken askeri ıslahat düşüncelerinin bir tarafa bırakılarak Batı'ya karşı bir hayranlık hissinin uyanmasına neden olmuş ve 1720 yılında Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin ağdalı anlatımı ve hayranlığını aktaran layihaları da söz konusu duruma eklenince Batı, bir prestij merkezi olarak görülmeye başlanmıştır.[1302] Devlet adamlarının ve halkın lükse olan merakının devlet için olumlu sonuçlar doğurmayacağını gören bazı ıslahatçı hükümdarlar ve devlet adamları, usta-çırak metodu ile öğrenilen askerlik eğitiminin

[1298] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu…,** s.427.

[1299] Taife-i Efrenciyan grubuna, kendi rızasıyla dâhil olan Avrupalı topçu ustaları ve teknisyenler olduğu gibi, savaşlarda esir alınan ve bu gruba dâhil edilen teknisyenler ve uzmanlar da vardır. Taife-i Efrenciyan'ın yanında Türk ustalar çalışarak teknik ve bilgi öğrenmeleri üzerinde durulan önemli bir husus olmuştur. Hans Dernschwan gibi bazı batılı müfessirler yabancıların zorla Osmanlı'da tutularak çalıştırıldığını iddia etse de Sadık Aydüz makalesinde kaynak göstererek bu iddiaların doğru olmadığını ispata çalışmıştır. (Makale için bkz. Aydüz, "…Avrupalı Teknisyenler", **Belleten,** 235, s.781).

[1300] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu…,** s.428; Aydüz, "…Avrupalı Teknisyenler", **Belleten,** 235, s.779.

[1301] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü,** TTK Yayınları, Ankara 1999, s.28; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.23.

[1302] Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", **150. Yılında Tanzimat**, yayına hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.344; Asuman Akay Ahmed, Emre Çay, "XVIII. Yüzyılda Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'ya Bakışında Kültürlerarası Değerlendirme", **Turkish Studies**, Volume 8/10, (Fall 2013), p.1-16.

ancak okullarda tahsil edilerek iyi bir seviye haline geleceğini idrak etmiş ve müttefik arayışına giren Fransızların yardım teklifleri üzerine müspet ilimlerin öğretileceği askeri teknik okulların kurulmasına karar vermiştir. [1303]

2.1.5. Azınlık ve Yabancı Okulları

Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve gayrimüslim olarak adlandırılan Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler dini, milli ve kültürel farklılıklarını Müslümanlar karşısında kaybetmemek için kendi okullarını kurmuşlardır. Azınlık okulları olarak adlandırılan bu okullar, bazı devletler tarafından desteklenmiş ve böylelikle azınlık okulları birer yabancı okul gibi faaliyette bulunmuşlardır.[1304] Söz konusu bu okulların beraber çalışmalarının sebebi ise Osmanlı Devleti'nin iş içlerine müdahale etme isteğidir. Fransa tarafından Katolikler, Rusya tarafından Ortodokslar ve 19. yüzyıldan itibaren de İngiltere hamiliğinde Protestanlar Osmanlı coğrafyasında okullar kurarak, kendi dindaşlarına Osmanlı'dan ayrı bağımsız bir devlet kurma fikrini yerleştirmeye çalışmışlardır.[1305]

Osmanlı Devleti, azınlıkların dini ibadetlerine karışmadığı gibi, onlar tarafından kurulan okulların ders müfredatına da dâhil olmamış ve hatta bu okulların denetimini dahi yapmamıştır.[1306] Osmanlı'nın yabancı dil bilen Müslüman personele sahip olamaması, denetimlerin yapılamamasının nedenlerinden biridir. Ahmet Cevdet Paşa, bu durumu şu şekilde izah etmektedir: *"Müslümanlar Rum ve Avrupa dillerini bilmezdi. O zaman taassub devri olduğundan böyle ecnebi lisanlarını öğrenenlere dinsiz gözü ile bakılırdı. Devletin en nazik ve en önemli olan dış işleri fenerliler[1307] elinde idi. Mektepleri de tabii ki onlara teftiş ettirmek gerekirdi. Hâlbuki onların çoğu bu fesadın içinde idiler"*.[1308] Ahmet Cevdet Paşa'nın "bu fesadın içinde" olarak beyan ettiği ifadeden de anlaşıldığı üzere, Osmanlı'daki azınlık okulları Batılı ülkelere hem fikri hem de cismani olarak hizmet etmişler ve

---

[1303] Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM,** Sayı 6, (1995), s.184.

[1304] Remzi Kılıç, "Osmanlı Türkiyesi'nde Azınlık Okulları (19.Yüzyıl)", **Türk Kültürü**, Yıl 37, Sayı 431, (1999), s. 152.

[1305] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984,VI, s.2693-2694.

[1306] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s.47.

[1307] Ahmet Cevdet Paşa'nın "Fenerliler" olarak kast ettiği Fenerli Rumlardır. Sarayda özellikle tercüme odasında çalışmışlardır.

[1308] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet,** VI, s.2695.

denetimlerinin de kendi ırkdaşlarının elinde olması nedeniyle onların bu ihanetleri ancak 18. yüzyıldan itibaren aşikâr bir şekilde fark edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yabancılar ve azınlıklar tarafından kurulan okullar ve onların tarihi süreçleri üç alt başlık halinde aktarılmıştır.

2.1.5.1. Katolik Okulları

Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan tebaanın eğitim alabilmesi için düzenli olarak kurulan ilkokullar Cizvitler aracılığıyla açılmıştır. Cizvitler Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve Suriye'yi kendilerine merkez olarak seçmişler[1309] ve 1583 yılında Pera'da yaşayan Hıristiyanların isteği ve Fransız sefirinin de onların bu isteklerini dillendirmesi sonucunda beş kişilik bir Cizvit heyeti İstanbul'a gelerek Galata'daki St.Benoit Kilisesi ve Manastırına yerleştirilmiş ve kısa bir süre sonra da St. Benoit Okulu'nu kurmuşlardır.[1310] Latince, Rumca Gramer, Kıraat, Lisan, Serbest Sanatlar ve Matematik derslerini ağırlıklı olarak veren bu okul, sadece Hıristiyan tebaa değil Yahudiler tarafından da rağbet edilen bir okul olmuştur. 1586 yılındaki salgından Cizvitlerin etkilenmesi sebebiyle söz konusu okul, dönem dönem açılıp kapanmış ve 1773 yılında Cizvitler'in faaliyetlerine kısıtlamalar getirilinceye kadar da varlığını korumuştur.

İstanbul'da Katolik Kilisesi'ne bağlı olarak açılan diğer bir okul ise yine Katolik mezhebi tarikatlarından biri olan "Kapuzinerorden" olarak bilinen tarikatın öncülüğünde 1587'de Pera'da açılan Saint Louis Okulu'dur.[1311] Okul, salgın hastalıklar nedeniyle ancak 1625 yılından itibaren üç tarikat mensubunun düzenli eğitim vermesiyle başlayabilmiş,[1312] İtalyan ve Fransız çocukların eğitim aldığı bir okul olmuştur. 1673 yılında bu okula ek bir bina daha yapılarak yeni bina Türkçe, Arapça ve Farsça eğitim veren bir Dil Bilimleri Enstitüsü olarak düzenlenmiştir. 1699 yılından itibaren de bu okula Fransa'nın onayıyla Krallık Ticaret Meclisi

[1309] Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi,** s.70.
[1310] Metin Hülagu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (EÜSBED)**, Sayı:10, (2001), s.58 f.; Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi,** s.37; Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", **EÜSBED**, Sayı 10, (2001), s. 17; İlknur Haydar Polatoğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s.108.
[1311] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi,** s.37.
[1312] Hülagu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner…", **EÜSBED**, 10, s.59.

tarafından üç yılda bir altı dil oğlanı gönderilmiş ve 1718 yılında da gönderilenlerin sayısı 12'ye çıkartılmıştır.[1313] 1737 yılından itibaren de bu okula Ermeni ve Grek çocukları da alınmıştır.[1314]

Katolikler tarafından açılan okullar, kendi aralarında bir rekabete girişmişlerdir. Zira daha fazla rağbet gören ve eğitimini daha iyi veren okul, aynı zamanda kendi tarikatını yüceltecek ve buna binaen de hem mali yardımlardan daha fazla yararlanacak hem de Katolik dünyasında otorite olmayı başaracaktır. Bu nedenle Saint Loius okulunda yabancı dil eğitiminin verilmesinden hemen sonra, Sait Benoit okulunun ders müfredatı genişletilerek yabancı dil eğitimine önem verilmiş ve Türkçe, Rumca ve Fransızca dersleri okul müfredatına eklenmiştir.[1315]

2.1.5.2. Rum Okulları

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim meselesi ile ulusal kimliklerini kaybetmemek için en fazla ilgilenen azınlık, Rum toplumu olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Patrik yönetiminde eğitim veren Fener Rum Mektebi'nde Yunanca, Felsefe, Din, Riyaziyat ve Fiziki ilimler okutulmuş ve buradan mezun olanlar da Rum kilise okullarına veya Babıâli'de görevlendirilmişlerdir.[1316]

Heybeliada Papaz Mektebi de Rumlar tarafından açılmış diğer bir okuldur.[1317]

2.1.5.3. Ermeni Okulları

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet Han'ın emriyle Ermeni Patrikhanesi Bursa'dan İstanbul'a taşınmış ve eğitim faaliyetleri de bu Patrikhanede 8 kişilik bir komisyon tarafından idare edilmiştir.[1318] Başta İstanbul olmak üzere imparatorluk genelindeki Ermeniler, 18.yüzyıla kadar kendi kiliselerinde dini eğitim alarak eğitim-öğretimlerini tamamlamaya çalışmışlardır.[1319] Söz konusu döneme

[1313] Nurettin Polvan, **Türkiye'de Yabancı Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1952, I, s.66, 69-70.
[1314] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.772- 773; Nahid Dinçer, **Yabancı Özel Okullar**, İstanbul 1978, s.17-21.
[1315] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.771.
[1316] Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları…", **EÜSBED**, 10, s.14.
[1317] Osman Cilacı, "Tarih Boyunca Anadolu'da Yaşayan Gayr-i Müslimlere Genel Bir Bakış", **Diyanet İlmi Dergisi**, C. 35, Sayı 4, (Ekim- Kasım- Aralık 1999), s.26.
[1318] Cilacı, "Tarih Boyunca Anadolu'da Yaşayan Gayr-ı Müslimlere…**",DİD**, XXXV/IV, s.22.
[1319] Necmettin Tozlu, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri", **Yeni Türkiye**, Sayı 60, (2014), s.5.

kadar müstakil bir mektebe sahip olamayan Ermenilerin kiliselerdeki eğitim çalışmaları da genellikle bazı varlıklı kimseler tarafından devam ettirilebilmiştir.[1320]

Ermeniler, 18. yüzyıl başlarında eğitim kurumlarında bir yenileşmeye gitmişlerdir. 1710 yıllarında Bitlis yakınındaki "Amlorti Surp Garabed" veya da "Amrdol" manastır mektebinde dini ilimlerin yanı sıra Felsefe, Mantık ve Fenni İlimler de verilmeye başlanmış ve bundan ötürü de bu manastır mektebi Darülfünun olarak da adlandırılmıştır.[1321] 1715 yılında Üsküdar'da papaz yetiştirmek amacıyla patrik Ohonnes Golod tarafından İlahiyat ve Felsefe ağırlıklı bir okul açılmış[1322] ve bu okul 1741 yılında Kumkapı'ya taşınıncaya kadar burada eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmiştir.

1727 yılında Sivas'lı bir Ermeni rahibi olan Mehitar adlı kişinin Katolik mezhebine geçmesinin ardından, Venedik yakınlarındaki St. Lazare adası Ermeni Katolik tarikatının merkezi olmuş ve bu tarikat öncülüğünde Osmanlı'daki Ermenilere yönelik misyoner faaliyetleri başlamıştır.[1323] Tarikat mensubu rahipler, öncelikle Ermeni tarihini ve lisanını ön plana çıkararak Ermenilerin milli duygularını uyandıracak eserler yazmışlar ve bu eserler birçok Ermeni tarafından okunmuş ve hatta okullarda okutulmuştur.[1324]

1741 yılında Ermeniler tarafından Kumkapı'da Tülbentçi Hüsamettin mahallesinde bir de kız okulu açılmıştır.[1325] 1752 yılı Ermeni okulları için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Zira bu tarihte Balat'taki Ermeni kilisesinde yüksek ilimlerin okutulması başlanmış ve böylelikle hem eğitimci yetiştirilmiş hem de Ermenilerin eğitim seviyeleri artırılmıştır.[1326] Zira bu tarihten sonra Ermeni okullarının sayısı hızla artmıştır.

[1320] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.750.
[1321] Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları…", **EÜSBED**, 10, s. 15-16; Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi,** s.35.
[1322] Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları…", **EÜSBED**, 10, s. 16.
[1323] Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi,** s.67.
[1324] Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, TTK Yayınları, Ankara 1985, s.20-21.
[1325] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.751.
[1326] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.751; Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları…", **EÜSBED**, 10, s.16.

2.1.6. Meslek Eğitimi ve Mesleki Okullar

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana Ahilik teşkilatı[1327] himayesinde olan mesleki eğitim, ilk yenileşme döneminde de bu teşkilatın ve Neccarân-ı Mimâran veya da Sedefkârlar Kârhanesi gibi bazı loncaların idaresi altında olmuştur. Zira bu dönemde Osmanlı Devleti'nde mektep, medrese, dar'ul-ilm adlarıyla kurulan belirli bir meslek okulu mevcut değildir. Çocuklar, Sıbyan mektebi sonrasında veya öncesinde belirli bir mesleği öğrenmek ve bu meslekte ilerlemek amacıyla ustaların yanında usta- çırak ilişkisi içinde meslek eğitimi almışlardır. Her bir meslek grubunun oto kontrolü ise belirli bir tarikatın veya da kendi meslek gruplarına ait zaviyelerin varlığıyla sağlanmış ve çıraklar ustaları tarafından okuma- yazma, Kur'an eğitimi, İlmihal Bilgileri, Arapça, Hat, Güzel Ahlak, Askerlik Bilgileri ve hatta Musiki derslerini almaları için bu kurumlara gönderilmiştir.[1328] Bu dersler bir kanaat önderinden alındığı gibi, müderris, vaiz, kadı veya da bir bilim adamından alınmaktadır.[1329] Kuyumculuk mesleğinde 20 yıl, diğer mesleklerde ise yaklaşık 7 yıl (3 yıl yamaklık, 3 yıl çıraklık ve en az 6 ay kalfalık) süren mesleki eğitim, diğer ustaların da davet edildiği bir ortamda kişinin ustası tarafından giydirilen peştamalla sonlandırılmış ve ayrıca bu kimsenin kendisine ait bir işyeri açabilmesi için de maddi yardımda bulunulmuştur.[1330]

"Kalemiye" olarak adlandırılan devletin bürokratik işlerinde çalışacak olanlar da usta- çırak ilişkisi içerisinde devlet memuriyetini öğrenmişlerdir. Genellikle babaları veya da yakın akrabaları sayesinde Kalemiye'ye çırak olarak giren çocuklar, bazı dersleri medreselerden, Farsça dersini tekkelerden ve özel bilgi gerektiren dersleri de konaklarda "hace" adı verilen özel hocalardan almışlardır.[1331]

Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar ise yabancı devletlerin elçilik binalarının bulunması ve ticaret gemilerinin iskeleye yanaşmasının rahat olması

[1327] Ahilik Teşkilatı 18. Yüzyıldan 20. yüzyıla kadar "Gedik" veya da "Lonca" olarak adlandırılmıştır. (Ahilik hakkında daha fazla bilgi için bkz. Refik Soykut, **Orta Yol Ahilik**, Ankara 1971; Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara 1974.

[1328] Ziya Kazıcı, "Esnaf Teşkilatı (Ahîlik)", **Diyanet Dergisi**, C. 17, Sayı 3, s.254; Kemal Turan, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.32.

[1329] Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.102; Soykut, **Orta Yol Ahilik**, s.100

[1330] Ali Şahinkesen, "Çıraklık Eğitiminin "Osmanlı Dönemi" Durumu", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi (AÜEBFD)**, Sayı 2, C. 24, Ankara 1991, s.392.

[1331] Tekeli/ İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.28.

nedeniyle genellikle Galata semtini kendilerine mesken tutmuşlar ve ticari faaliyetlerini de burada yürütmüşlerdir. Zira 17.yüzyılda sahipleri Rum veya da Frenk olan 3080 dükkân, ayrıca 8 çarşı, bir bedesten, bir balıkpazarı, bir yağ pazarı ve yağ kapanı ile 200 meyhane Galata'da azınlıklar tarafından işletilmiştir.[1332] Gayrimüslimler genellikle deri ve yün imalatı, parşömen imalatı ve satımı, kürk tüccarlığı, saten kumaş satımı, mücevher ve inci satıcılığı, banker, sarraf, gemi inşa ve onarımı gibi mesleklerle uğraşmışlardır.[1333] Ayrıca Rumlar ve Yahudiler mütercimlik mesleği de yapmışlar ve hatta devlet işlerinde de kendilerinden faydalanılmıştır. Ermeniler ise 17.yüzyılda İran ve İstanbul arasındaki bütün ticaret merkezlerine yerleşmeye başlamışlar, 18.yüzyılda da İstanbul'un sayılı azınlık toptancıları haline gelmişlerdir.[1334]

İlk yenileşme dönemi öncesinde ekonomik sorunların yaşanması, ilim ve sanayide yaşanan gelişmeler, Doğu ve Batı ticaret yollarının değişmesi, fetih hareketlerinin durması, ama buna karşın hem sarayda hem de devlet erkânında israf ve gösterişin artması, rüşvetin alenîleşmesi, yerli malların kullanılmasından ziyade yabancı ürünlerin talep edilmesi, nüfus hareketliliğinin şehirlerde yoğunlaşması nedeniyle köylerde yapılan tarım ve hayvancılığın azalması, vb gibi birçok nedenden dolayı Lonca sistemi kaliteli ustalar yetiştirememeye başlamıştır.[1335] Zikrolunan hususların haricinde zengin maden yataklarına sahip olan Osmanlı Devleti, yeteri teknolojisi olmadığından bunları da işleyememiştir.[1336] Devlet gelirleri arasında yaşanan gelir-gider düzensizliği, III. Selim döneminde hazırlanan layihalarda da kendisini göstermiş ve tasarruf politikasına geçilmesi önerilmiştir.[1337]

[1332] Robert Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul 1995, s.72-73.
[1333] Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, s.74.
[1334] Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, s.80.
[1335] Ergin Taner, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Ankara 2009, s.50.
[1336] Mehmet Şerif Efendi, III. Selim'in emriyle hazırladığı layihada, reayaya zarar vermemek kaydıyla ülkedeki, altın, gümüş, bakır ve kurşun madenlerinin çıkarılmasını ve bunların ehline verilerek işlenilmesinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. (Bkz. Ergin Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.XXI).
[1337] Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, s.XXVII.

2.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE OSMANLI'DA EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nde batı tarzında ilk yenileşme hareketleri, matbaanın Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlanıldığı zaman olan Lale Devri'ne kadar uzanmaktadır. Zira bu dönemde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Avrupada'ki savaş tekniklerinin Osmanlı Devleti'nden daha iyi olduğunu anlamış ve askerin yeniden yetiştirilmesi için çareler düşünmeye başlamıştır.[1338] Fransız bir subay olan De Rochefort tarafından kaleme alınan ve Damat İbrahim Paşa'ya sunulan "Bab-ı Ali Hizmetinde Bir Fen Kıtası Kurulması Üzerine Tasarı" adlı risale de bu durumu doğrulamaktadır.[1339] Osmanlı yönetiminin bu dönemde barışçı bir politika izlemesi ve mevcut gerginlikleri antlaşmalarla ve ticari imtiyazlarla gidermeye çalışması, askeri alanda büyük değişikliklerin yapılmasını bir müddet daha ertelemiş ve söz konusu risale de hayata geçirilememiştir.[1340]

Osmanlı yönetimi, Fransa nezdinde Batı'yı daha yakından tanımak, Batı'nın teknik ve sanatını yerinde gözlemlemek ancak görünür de iki devlet arasındaki dostane ilişkileri geliştirmek amacıyla Fransa'ya Fevkalade Elçi payesiyle Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi göndermiş ve ondan Fransa'daki askeri yenilikleri bir sefaretname hazırlayarak arz etmesini istemiştir.[1341] Mehmed Efendi'nin bu sefaretinde kethüdalık vazifesiyle yanında bulunan oğlu Mehmed Said Efendi, Fransa'daki ilmi ve askeri gelişmeleri gördükten sonra matbaanın Osmanlı Devleti'nde mutlaka kurulması gerektiğine inanmış ve ülkeye dönüşünde Müteferrika İbrahim Efendi[1342] ile birlikte 1727 yılında matbaanın Osmanlı Devleti'ne girmesini sağlamıştır.[1343] Yazma eserlerin oldukça pahalı ve bunlara erişebilirliğin zor olması, Kamus ve Gevheri gibi kitapların medrese öğrencileri tarafından alınmasının bir hayli güç olması ve ayrıca çıkan yangınlar nedeniyle

---

[1338] Ahmet Refik, **Lale Devri**, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1932, s.24.
[1339] Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri…", **OTAM,** 6, s.179-180.
[1340] Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.65.
[1341] İhsanoğlu, **Osmanlılar ve Bilim**, s.212; Beynun Akyavaş, **Yirmisekiz çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi**, Ankara 1993, s.V.
[1342] Aslen Transilvanyalı olan Müteferrika İbrahim Efendi, 1693 yılında Osmanlı ile Macaristan arasında yapılan savaş sırasında esir düşmüş ve İstanbul'a getirilişinin ardından Müslüman olarak Osmanlı Devleti'ne özellikle tercümanlık ve Macar Beylerine kâtiplik alanında hizmet etmiştir. Matbaanın kurulmasından sonra da Macar Beylerine mihmandarlık görevine devam etmiştir.(Bkz. Erhan Afyoncu, "İbrâhim Müteferrika", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, s.324- 327).
[1343] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, IX, s.106; Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2003, XXVIII, s.525.

birçok nadide eserin kaybedilmesi Osmanlı Devleti'nde matbaacılık hizmetlerini elzem ve gerekli kılmıştır.[1344]

Osmanlı'da yenileşme hareketlerine yön verecek olan ilk matbaa, Müteferrika İbrahim Efendi'nin evinde kurulmuş ve basılan ilk 17 eser Şeyhülislamın fetvasına ve mevcut eğitim kurumlarının ihtiyacına göre coğrafya, lügat, tıp, tarih, astronomi ve askerlik alanında olmuştur.[1345] Ayrıca Müteferrika tarafından kaleme alınan ve ilk matbaada basılan "Usûl el-Hikem Fi Nizâm el-Ümem" adlı eser, Batı'nın ve Osmanlı Devleti'nin askeri sistemini, idari yapısını ve kurumlarını mukayese etmede ve yapılabilecek ıslahat çalışmaları ile gerilemenin sebeplerini bildirmede devrin yöneticilerine bilgi vermesi açısından ayrı bir öneme sahip olmuştur.[1346] Matbaa sadece Patrona Halil İsyanı sırasında faaliyetlerine birkaç yıl kadar ara vermiştir.[1347]

Lale Devri'nde Osmanlı'nın eski gücüne kavuşturulması gerektiği inancı, yönetimi mali, idari ve savunma alanında birçok düzenlemeye mecbur kılmış ve yapılan bu düzenlemeler de genellikle askeri sistemi takviye eder mahiyette olmuştur.[1348] Ancak bu dönemde yapılmaya çalışan yenilikler halktan yeterince destek bulmamış, sadrazamlar ve padişahlar tarafından istenen bir durum olarak görülmüştür.[1349] Dönemin en önemli gelişmelerinden biri olan matbaa ise özellikle ilmi alanda bir hareketlilik başlatmış ve Batı'nın tekniğinin sanılanın aksine gereksiz ve faydasız olmadığını göstermiştir. Askeri alanda yapılacak reformların ilk adımları ise ancak I. Mahmud döneminde atılabilmiştir.

18. yüzyıl başları medreselerde ise bozulmaların belirginleşmeye başladığı, atamalarda genellikle ulemanın veya da devlet adamlarının çocuklarının söz sahibi olduğu bir dönem olmuştur.[1350] Tam anlamıyla medrese tahsilini bitirmeden ortaya çıkan yeni ulema zümresi yarı özerk bir halden çıkarak padişahla veya da hanedan

---

[1344] Refik, **Lale Devri**, s.76.
[1345] Nurullah Çetinkaya,**"Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Konya 2011, s.54.
[1346] Niyazi Berkes, "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği", **Belleten,** C. 26, Sayı 47, (Ekim 1962), s.717.
[1347] Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.67.
[1348] Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat I,** (13-30), İstanbul 1940, s.16.
[1349] Karal, "Tanzimatten Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat I,** s.17; Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri…", **OTAM,** 6, s.178.
[1350] Zilfi, **Osmanlı Uleması**, s.35,39.

üyeleriyle yakın ilişki kurmaya çalışmışlar ve bunun neticesinde kısa sürede alt kademe bir medreseden üst kademe bir medrese geçiş yapmışlardır.[1351] Mülazemet sistemindeki aksaklıklar 1715 yılında çıkarılan bir fermanla giderilmeye çalışılmış ve fermanda müderris olacakların belirli bir yaşta olması ve usta müderrislerin yanında bir süre staj yapmaları gerekli görülmüş, ancak ferman tam bir başarı sağlayamamıştır.[1352]

2.2.1. Yenileşmenin Birinci Safhası: Sultan I.Mahmud Dönemi (1730-1754)

Patrona Halil İsyanı'ndan sonra Osmanlı tahtına geçen Sultan I.Mahmud, öncelikle ülkenin huzurunu sağlamak üzere girişimlerde bulunmuştur. Dış politikada da Rusya ve Avusturya ile uzun soluklu antlaşmalar yaparak yabancı devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı zaman kazanmış ve devlet için yararlı olduğunu düşündüğü reformlara böylelikle daha fazla zaman ayırabilmiştir.[1353]

Sultan I. Mahmud döneminde Sıbyan mekteplerinin ve medreselerin nizamında ciddi değişiklikler yaşanmamış ve yapılan yenilikler genellikle askeri alanda olmuştur.

2.2.1.1. Sıbyan Mektepleri

Sultan I. Mahmud döneminde mektepler alışılageldiği üzere tedrisatlarına devam etmişler, ancak bazı mektepler Lale Devri'nin eğlenceli ve şatafatlı hayatından etkilenerek kendi bünyelerinde bir Meşk Hocası görevlendirmişlerdir. Nitekim Sadrazam Hüseyin Paşa tarafından Saraçhane'de açılan Sıbyan Mektebi'nin Meşk Hocası'nın kendi rızasıyla görevini bırakması ve bunun üzerine bu mektebe yeni bir hoca tayin edildiğine dair bir arşiv belgesinin mevcudiyeti bu durumu doğrulamaktadır.[1354] Yine birkaç arşiv belgesinden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde de muallimlerin hafız olması yine tercih sebebi olmuş[1355] ve muallimler vefat,

---

[1351] Suraiya Faroqhi (Edt.), **Türkiye Tarihi (1603- 1839). Geç Osmanlı İmparatorluğu**, çeviri: Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, C. 3, s.266-268.
[1352] Zilfi, **Osmanlı Uleması**, s.40.
[1353] Uğur Kurtaran, **"Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)"**, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya 2012), s.IV.
[1354] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.79/5277 (H.18.10.1146)
[1355] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.90/6131 (H.13.05.1149)

gönüllü bırakma veya da başka bir vazifenin verilmesi gibi nedenlerle görevini bırakmışlardır.[1356]

2.2.1.2. Medreseler

1730 yılında yaşanan Patrona Halil İsyanı her ne kadar Yeniçeri Ocağı mensuplarından bir kısım kişilerin öncülüğünde başlasa da İstanbul Kadısı Arnavut Zülali Hasan ve Ayasofya Vaizi İspirizâde Efendi gibi ulema mensupları da isyanda onlara yardımcı olmuştur.[1357] Ancak dokuz tane mollanın Sultan III. Ahmed'in emriyle isyancıların bertaraf edilmesi için fetva yazması, ulema mensupları arasında Lale Devri ve onun getirdiği eğlenceli hayata karşı bir fikir ayrılığı yaşandığını açıkça göstermektedir.[1358]

İsyan sonrası oluşan ortam bazı medrese öğrencilerini de tahrik etmiş olacak ki, Süleymaniye Medresesi öğrencilerinden ikisi usulsüz yollara başvurmuş ve sahte ferman yazarken suçüstü yakalanmıştır.[1359] Ancak birkaç talebenin suçu bütün medrese öğrencilerine mal edilemeyeceğinden talebelere günlük yevmiyeleri olan 2 veya da 3 akçe verilerek ilim tahsiline devam etmeleri sağlanmıştır.[1360]

I.Mahmud döneminde her ne kadar İstanbul çalkantılı bir dönem yaşasa da merkezde ve taşrada bulunan medreselerde ciddi bir hareketlilik yaşanmamış ve medreseler alışılageldiği üzere eğitim-öğretimlerine devam etmişlerdir. Bu dönemde de müderrislerin maaşları medresenin bağlı olduğu vakıflardan veya da Gümrük Mukaatası gibi bazı gelirlerden ödenmiştir.[1361] Bu nedenle müderrislerle mütevelli heyeti arasında sıkı bir ilişki olması gayet normaldir. Ayrıca müderrislerin Altmışlı veya Musıla-i Sahn payesi alması,[1362] merkezi yerlere gönderilerek bir nevi terfi

[1356] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.107/7673 (H.02.05.1143)
[1357] Yalçın Gezer, "Yazma Eserler Işığında Patrona Halil İsyanı Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", **III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyum Bildirileri (25-26 Mayıs 2015),** edt. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 2015, s.332.
[1358] Gezer, "….Patrona Halil İsyanı Hakkında…",**III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyum Bildirileri,** 2015, s.342.
[1359] BOA, **AE. SAMD.III.**, Nr.221/21381 (H.18.03. 1143)
[1360]Mehmet Emin Yoluk, **"XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya 2010), s.58.
[1361] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.98/6867 (H.15.01.1161).
[1362] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.7/472 (H.29.12.1163), Nr.7/465 (H.01.08.1152).

edilmesi,[1363] maaşlarına verilen zam,[1364] hastalık ve aile durumlarından dolayı görev yeri değişikliği[1365] gibi durumlar, arşiv belgelerinde müderrislerle ilgili en çok rastlanan hükümler arasında olmuştur. Bahsedilen hususların haricinde bu dönemde de müderris tayinlerinin olması, yeni medreselerin de inşa edildiğini göstermesi açısından da önemlidir.[1366]

Medreselere yönetim tarafından verilen bağışlara ve ihsanlara da devam edilmiş ve özellikle Kurban Bayramında cami ve medreselere kurbanlıklar gönderilmiştir.[1367] Ayrıca medreseye vakfedilen köy ve kasabalar, Tekalif-i Şakka vergisinden muaf tutularak, medreselerin varlıklarını devam etmeleri sağlanmıştır.[1368]

2.2.1.3. Askeri Alanda Yapılan Yenilikler ve Açılan Eğitim Kurumları

Sultan I. Mahmud, güçlü bir devletin güçlü bir ordusu olması gerektiğine inandığından, İbrahim Müteferrika tarafından kaleme alınan "Fenn-i Muharebe ve Talim-i Asker" adlı risaledeki "Bostancı Ocağı'ndan alınacak 300 kişiye yeni bir metotla eğitim verecek bir okulun açılması" tavsiyesine uyarak, 1734'de "Humbarahane-i Mühendishane" adlı bir okulun açılmasına onay vermiştir.[1369] Sadrazam Topal Osman Paşa'nın (1731-1732) çalışmaları sonucunda Hasekiler, Boğaziçi ve Bostancı ocaklarından toplanan erler, yevmiyesi 8 akçe hesaplanarak talebe olarak kayıt edilmiş ve okul binasının kuruluş yeri olarak da Üsküdar seçilmiştir.[1370]

I.Mahmud, aslen Fransız olan ancak uzun yıllar Avusturya ordusunda çalışan Kont Claude Comte de Bonneval'i (1675-1747) söz konusu müessesede Matematik, Geometri ve Cebir dersleri vermesi üzerine İstanbul'a davet etmiştir.[1371] İstanbul'a

[1363] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.40/2389 (H.13.07.1153).
[1364] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.19/1121 (H.16.12.1147).
[1365] BOA, **AE.SMHD.I**., Nr.23/1325 (H.26.12.1145).
[1366] BOA, **C.MF**., Nr.52/ 2584 (H.12.05.1155)
[1367] BOA, **C.MF**., Nr.4/186 (H.29.12.1148).
[1368] BOA, **C.DH**., Nr.297/14801 (H.29.12.1148).
[1369] Hakan Yüksel, **"Osmanlı İmparatorluğu'nda Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlılıkları"**, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecelik Anabilim Dalı, Ankara 2007), s.135; Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.28.
[1370] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2497; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, s.23.
[1371] Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmet Paşa", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, s.351.

gelmeden önce Müslüman olan Bonneval, *"Humbaracı Ahmet Paşa"* adını alarak görevine bu isimle başlamıştır. Humbaracı Ahmet Paşa, Humbaracı Ocağını üç odada 100 kişi kalacak şekilde düzenlemiş ve her odayı da odabaşının emrine vermiştir. Ayrıca ocağı askeri hiyerarşik düzene göre sıralamış ve bir doktor, bir cerrah, bir imam ve bir vekilharçlık görevini icra edecek memurun da ocağa görevlendirilmesini talep etmiştir.[1372]

Humbaracı Ahmet Paşa, bir devletin tekrardan eski parlak dönemine dönebilmesi için gereken ilk hususun ordunun yenilenmesi olduğunu bildiğinden, Humbaracı Komutanlığına terfi ettiği andan itibaren sürekli plan ve proje hazırlayarak Sultan I. Mahmud'a sunmuş ve bu nedenle açılan okulda matematik derslerini büyük bir memnuniyetle vermiştir.[1373] Pirizâde Mehmet Sait Efendi de, mühendislik eğitiminde gerekli olan aletleri yaparak hem öğrencilere yararlı olmuş hem de Osmanlı'nın mühendislik alanında başarılı olabileceğini ispatlamıştır. Humbaracı Ahmet Paşa ve Mehmet Sait Efendi'nin haricinde bu okulda elçi Sait Paşa ile Fransa'dan getirtilen 22 Fransız topçusu da çalışmıştır. Osmanlı'da ilk yüksek teknik eğitimi veren ve okur-yazar subaylar yetiştiren bu okul, Humbaracı Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra okulun idaresine getirtilen oğlu Süleyman Ağa döneminde yeniçerilerin ayaklanması ve hatta bazı talebelerin şehit edilmesi sonucunda 1737 yılında kapatılmıştır.[1374]

2.2.2. Yenileşmenin İkinci Safhası: Sultan III. Mustafa Dönemi (1757-1774)

III. Osman'ın ölümünden sonra 8 Kasım 1757 tarihinde Osmanlı tahtına çıkan III. Mustafa, tahta geçtiği ilk yıllarda Kızlarağası Ebu- Kûf Ahmed Ağa'nın etkisinde bir politika izlemiştir.[1375] Ahmet Ağa'nın paraya düşkün biri olması ve birçok memuriyeti haraca bağlaması aslında ilk yenileşme dönemi başlangıcında Osmanlı'da bu denli devlet adamlarının varlığından haberdar olunması açısından önemlidir. Ancak bunun yanı sıra Koca Ragıp Paşa gibi feraset sahibi devlet adamlarının olması, Sultan III. Mustafa'nın yolunu biraz aydınlatsa da dönemin

[1372] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2498.
[1373] Alaettin Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet devrine kadar)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963, s.1.
[1374] Kazım Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi**, İstanbul 1990, s.7
[1375] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2553.

getirdiği sorunlar nedeniyle padişah, dönem dönem Avrupalı devletler karşısında tarafsızlığını kaybetmiştir.[1376]

2.2.2.1. Sıbyan Mektepleri

Sıbyan mektepleri, III. Mustafa döneminde de çok fazla değişikliğe uğramadan eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Muallimler tarafından idare edilen bu mekteplerde öğrencilerin sayılarına göre bazen birkaç muallim görev yapmış ve muallimler "muallim-i evvel, muallim-i sâni" olarak adlandırılmıştır. Muallimler gibi kalfaların sayısı da öğrencilerin sayısına göre olmuş ve en yetkili olan "başkalfa", diğeri ise sadece "kalfa" olarak adlandırılmıştır.[1377] Kalfalar, genellikle mahalle camisindeki görevli müezzinler arasından seçilmiştir.[1378]

Sıbyan mekteplerinde görevlendirilecek muallimlerin atamalarında mektebin bağlı olduğu vakfın yönetim kurulu oldukça etkili olmuş ve vakıf yönetimi tarafından arzu edilen muallime berat verilmesi üzere saraya birçok arz dilekçesi ulaşmıştır.[1379] Muallimlerin atamalarında vakıf yönetiminin haricinde mektebin bulunduğu karye veya da kasabanın Naibi de söz sahibi olmuştur. Nitekim Gemlik Naibi Mehmed Efendi kendi bölgesinde bulunan iki köyün muallimlerini değiştirdiğine dair bir haberi saraya ulaştırmıştır.[1380]

Sıbyan mekteplerinde görülen dersler, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar okulun vakıfnamesine ve bulunduğu yere göre değişiklik göstermiştir. Kırsalda daha az dersler şifahî yöntemlerle verilirken, şehirlerde ve İstanbul gibi ilim merkezlerinde derslerin çeşitliliği artmıştır.[1381]

Umumi eğitim veren Sıbyan mekteplerinin yanı sıra hafız yetiştiren Sıbyan mekteplerinin de varlığı klasik dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nde mevcut olmuştur.

[1376] Hüsnü Abdülkadir Özel, "Koca Râgıp Paşa'nın Münşeât'ı ve Tarihî Ehemmiyeti", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 25, Sayı 4, (2016), s.166.

[1377] İsmail Kara/Ali Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s.11.

[1378] Mustafa Ergün, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, (1987), s.10; Kara/ Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.11.

[1379] BOA, **AE. SMST.III**, 75/ 5578 (29.12. 1175); 114/8669 (29.12. 1186); 129/ 10022 (29.12. 1173)

[1380] BOA, **AE. SMST.III**, 160/ 12564 (29. 12. 1174). Naibin yetkisi olduğuna dair başka bir belge için bkz. BOA, **AE. SMST.III**, 173/13553 (29.12. 1184).

[1381] Kara, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.13.

2.2.2.2. Medreseler

Sultan III. Mustafa döneminde mevcut medreselerin haricinde bizzat padişah tarafından yaptırılan külliyelerin ve külliye içindeki eğitim kurumlarının yaptırılması geleneği devam ettirilmiştir. 1760 yılında inşasına başlanan, 1764 yılında merasimle açılan ve adını "Laleli Baba" adlı bir evliyadan alan "Laleli Külliyesi", cami, imaret, sebil, çarşı, muvakkithane ve şadırvan haricinde bir de medreseyi bünyesinde barındırmaktadır. 1765 yılında söz konusu külliyenin depremden etkilenerek tamire ihtiyaç duyması, sadece külliyenin içindeki medreseyi değil diğer medreseleri de etkileyen bir durum olsa gerektir. Külliye içinde yapılan camiinin inşasında Müslüman usta ve kalfaların yanı sıra gayrimüslim zanaatkârların da çalıştırılması aynı külliyede yer alan medresenin inşasında da bunların da çalıştırıldığı izlenimini vermektedir.[1382]

Vakıflar sayesinde ayakta kalan medreselerde vâkıf haricinde bazı kimselerin medreselere müdahil olduğu ve bunun önlenmesi amacıyla payitahta durum bildiren raporlara III. Mustafa dönemi arşiv belgelerinde de rastlanmaktadır.[1383] Evladiyelik vakıf usulünce, vefat eden müderrislerin yerine onun oğlu veya da yakın akrabalarının müderris olarak tayin edilmesi hususu da, yine III. Mustafa dönemi medrese sisteminde devam ettirilen usullerdendir.[1384] Dönemin arşiv belgelerinde müderrislerin genel hakları ile ilgili bir bilgiye rastlanmış ve otuz seneden fazla müderrislik hizmeti veren ve müderris-i kiramdan olan Mustafa Dede Efendi'ye İstanbul Gümrüğü Mukaatası bakiye-i mahlülünden yevmi on akçe olacak şekilde maaş bağlanmıştır.[1385]

Müderrislerle ilgili yapılan atamalarda hangi paye ile atama yapıldığı açıkça belirtilmiş ve belgelerde ataması yapılan müderrisin payesinin Musıla-i Sahn, Hareket-i Dahil veya da Hareket-i Haric mi olduğu mutlaka kaydedilmiştir.[1386] Arşiv belgelerinde görüldüğü kadarıyla en fazla müderris tayinleri, İstanbul, Bursa ve

[1382] BOA, **C. EV.**, 353/17917 (H.29.12. 1176).
[1383] BOA, **AE. SMST.III**, 3/167 (H.29.12.1181).
[1384] BOA, **AE. SMST.III**, 4/265 (H.29.12.1182).
[1385] BOA, **AE. SMST.III**, 5/314 (H. 29.12. 1186).
[1386] BOA, **AE. SMST.III**, 7/446 (H.29.12.1177)/ 7/447 (29.12.1176); 7/448 (H.29.12.1177); 7/449 (29.12.1175); 7/450 (29.12.1173).

Edirne'deki medreselere yapılmıştır. Medreselerde müderris tayinlerinin yanında dersiamların da varlığına yine arşiv belgelerinde oldukça sık rastlanmıştır.[1387]

İhtisas medreselerinden biri olan Darü't-Tıb'larda da müderris tayinleri yaşanmış ve mesleğinde oldukça mahir olan Danişmendler Etibba-i Hassa hekimlerinin arasına dâhil edilmiştir.[1388]

Vakıfların hisse ile oluşturulması, vakıf bünyesindeki eğitim kurumlarını da yakinen ilgilendirmiş ve bazen bir vakfın birinci, ikinci veya da üçüncü hissedarı vakıf bünyesindeki medresenin müderrisi tayininde etkili olmuş ve bazen de bahsedilen hissedarlardan biri müderris olarak atanmıştır. Nitekim Erzurum'daki Yakutiye medresesinin sülüs hissesi aynı zamanda müderris olan Süleyman Efendi'ye aittir.[1389]

III. Mustafa döneminde de bazı köylerin ve yerleşim birimlerinin vergi gelirleri yönetim tarafından belirlenen ve maddi durumu iyi olmayan medreselere vakfedilmiştir. Ancak düzenli ve sistematik bir şekilde işlemesi gereken bu durum, bazen medreselerin mütevelli heyeti tarafından bozulmuş ve bahsedilen husus da bölgedeki görevli müftî veya da medrese müderrisi tarafından saraya bildirilmiştir.[1390] Musul gibi bölgelerde ise bazı medreseler cizye gelirlerinden alınan para veya zahire ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Medreselerdeki bozulmalar, III. Mustafa döneminde de mevcuttur. Nitekim İstanbul Zincirlikuyu'da Nişancı Mehmet Paşa medresesi mütevelli Kaymakamı olan Şükrullah Efendi'nin vakıf kuralarında yolsuzluk yaptığına dair divana gönderilen bir arz belgesi bulunmaktadır.[1391] Mütevellinin yolsuzluklarına medresede tahsil gören öğrencilerin zinaya varan adab dışı davranışları da[1392] eklenince bazı medreselerin içinde bulunduğu ortamın ne denli adalet ve ahlaktan yoksun olduğu anlaşılacaktır.

Medreselerde bozulmaların olduğu her dönemde, medrese kökenli bazı ilmi şahsiyetler, fenni ve sosyal ilimler üzerine eserler yazarak medreselerin itibarını

[1387] BOA, **AE. SMST.III**, 217/ 17101 (29.12. 1186).
[1388] BOA, **AE. SMST.III**, 11/742 (29.12.1186).
[1389] BOA, **AE. SMST.III**, 104/ 7865 (29.12. 1175).
[1390] BOA, **AE. SMST.III**, 118/ 9051 (29.12. 1176).
[1391] BOA, **AE. SMST.III**, 352 /28286 (H.29.12.1177).
[1392] BOA, **AE. SMST.III**, 359 / 28758 (H. 29. 12.1177).

tekrardan kazandırmaya çalışmıştır. III. Mustafa dönemi tabiblerinden biri olan Hayrullah Efendi de bunlardan biridir.[1393] Hayrullah Efendi tıp alanında "Tuhfetü'l-Mün'imîn" adlı bir eser yazmış ve gayrimüslim hekimlerin Osmanlı hekimleri ile yarışacak bir bilgi düzeyine sahip olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Zira 18. yüzyılda, "tıbb-ı kadim" ve "tıbb-ı cedid" adlı iki farklı fırka ortaya çıkmış ve yeni tıbba ayak uyduramayanlar yerlerini Avrupa'dan gelen Hıristiyan hekimlere bırakmak zorunda kalmışlardır.

III. Mustafa döneminden itibaren saray hekimlerinin genellikle gayrimüslim olması hem sağlık alanındaki terfi işlemlerine hem de Osmanlı hekimlerine en büyük darbeyi vurmuştur.[1394]

2.2.2.3. Askeri Okullar

Hazinesinin dolu, askerinin iyi ve halkının da manevi gücünün oldukça yüksek olduğuna inanan III. Mustafa, devletin durumunu III. Osman'dan bu yana sadarette olduğundan daha iyi tahlil edebilen Sadrazam Koca Ragıp Paşa sayesinde bir devlete savaş açabilecek kadar Osmanlı askeri sisteminin iyi olmadığını anlamıştır. Sadrazam Koca Ragıp Paşa, *"Osmanlı Devleti, eskiden beri yaptığı savaşlarla düşmanlarına bir savaş arslanı olduğunu göstermiştir. Lâkin şimdi tırnakları aşınmış bulunuyor. Bir savaş sırasında bu hali meydana çıkarsa durum güç olur"*[1395] sözleriyle otuz yıldan beri savaşamayan devletin durumunu III. Mustafa'ya aşikâr etmiştir. Sadrazam'ın 1763 yılında ölümünden sonra 2 yıl içinde sadarete üç devlet adamının görevlendirilmesi, III. Mustafa'nın Rusya ve Avusturya ile mutlaka savaşmak istediğini ve bahsi geçen devlet adamlarının da Ragıp Paşa ile aynı görüşü paylaştığını göstermesi açısından önemlidir. III. Mustafa, devlet adamlarının tarafsızlık ve sulh politikası düşüncelerini Rusya'nın Lehistan'a müdahalesi ve Osmanlı sınırlarını sık sık ihlal etmesi nedeniyle bir tarafa bırakarak, 1768 yılında başlayan ve 1774 tarihinde sona eren Osmanlı-Rus Savaşlarının başlamasına neden olmuştur. Üç ay süreceği tahmin edilen bu savaşın 6 yıl sürmesi ve savaş esnasında Osmanlı askerinin eksikliklerini gören padişahın düşman kuvvetlerini çeşitli müzakerelerle oyalayarak ordunun eksikliklerini kapatmak için

[1393] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2668.
[1394] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2668.
[1395] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2561.

zaman kazanmaya çalışması, ilk yenileşme döneminde askeri alanda yapılacak ıslahatların ne denli elzem olduğunu göstermektedir.[1396]

Osmanlı-Rus Savaşlarının en önemli muharebelerinden biri olan Çeşme Muharebesi (1770), Osmanlı için bir mağlubiyetten ziyade tam anlamıyla bir felaket olmuş ve böylelikle donanmada toparlanma çalışmaları da son bulmuştur.[1397] Zira bu muharebede Osmanlı donanması yakılmış ve Akdeniz'de Osmanlı donanması kalmamıştır. Çanakkale Boğazı ve İstanbul'un düşman işgallerine açık haline gelmesi de söz konusu mağlubiyetin sonuçlarından birisidir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ivedi bir şekilde hem yeni gemiler yapmak hem de denizci yetiştirmek amacıyla Avrupaî tarzda bir okulu kurmak için çalışmalara başlamıştır.[1398]

2.2.2.3.1. Hendesehane

I.Mahmud tarafından açılan ancak 1747 yılında ayaklanma sonucunda kapanan Hendesehane, Koca Ragıp Paşa'nın okulun hayatta kalan talebelerini ve şehit talebelerin çocuklarını toplayarak tekrardan açmasıyla faaliyetlerine yeniden başlamıştır.[1399] 1759 yılında Kâğıthane'deki Karaağaç semtinde Sütlüce yakınında müstakil bir evde açılan bu okul, Avrupai tarzdaki mühendishanelerin ilk aşamalarından biridir. Koca Ragıp Paşa, Yeniçeri tehlikesine karşı bu evde öğrencilere gizlice Aritmetik ve Geometri dersleri vermiş ve ayrıca Fizik derslerinin açılan bu yeni eğitim kurumu için ne denli önemli olduğunu bildiğinden, Voltaire'nin Newton Fiziğine mahsus eserini Türkçe'ye çevirtmek istemiştir. [1400]

Hendesehane veya da Riyaziye olarak adlandırılan bu okul Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adıyla yeniden düzenlenmiştir.[1401]

[1396] Fatih Bozkurt, H. Ahmet Aslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar", **History Studies**, Volume 4/1, 2012, s.48.

[1397] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, VIII, s.446-448; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.500.

[1398] Ali Rıza İşipek, Oğuz Aydemir, **1774- Çeşme Deniz Savaşı.1768- 1774 Osmanlı Rus Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul 2010, s.280; Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı 24, (Erzurum 1997), s.40; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.502.

[1399] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2759.

[1400] Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, s.203.

[1401] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.164.

2.2.2.3.2. Sürat Topçuları Birliği

Topçuluk ve istihkâm sanatı, klasik dönemde Osmanlı'nın en iyi olduğu askeri sahalardan birisi olmasına rağmen, 17. ve 18. yüzyılda Batı'nın nakli kolay, hafif, atışı seri ve uzun menzilli toplar yapması nedeniyle söz konusu dönemlerde bu üstünlük kaybedilmiştir.[1402] Sultan III. Mustafa, Osmanlı'yı tekrardan eski günlerine döndürmek için öncelikle Topçuluk Ocağı üzerinde durulmasını emretmiş ve ocağın ıslahı ve yeniden düzenlenmesi için 1769 yılında Fransa vatandaşı Macar asilzade Baron François de Tott'u[1403] İstanbul'a davet etmiştir. Tott, padişahın isteği üzerine 600 topçu neferinin eğitim aldığı "Sürat Topçuları" birliğini kurmuş, Tophane'nin ıslahı ile ilgilenmiş ve yeni topların dökümünü yapmıştır.[1404]

Baron de Tott öğretim yönteminde; not tutma ve dikkatlice dinleme usulünü benimsemiş ve tutulan notların talebelerden birinin yüksek sesle okuması ve diğerlerinin okunanları dinlemesi yöntemi ile ders işlemiştir.[1405]

Baron de Tott'un kurduğu Sürat Topçuları Sınıfı, Osmanlı'da Batı tarzında kurulan teşkilatların ilki olma özelliğini taşımaktadır.[1406] Söz konusu teşkilat ancak 1774 yılında "Topçu Ocağı" adı altında askeri bir birlik olabilmiştir.

2.2.2.3.3. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun kurulmadan önce, 1701 yılında Osmanlı donanmasında bazı yenilikler yapılmış ve Kaptan paşalığa ve donanma mürettebatına

---

[1402] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2585.

[1403] Baron François de Tott: 1755 yılında Osmanlı'da hüküm süren veba hastalığı sırasında İstanbul'a gelen Tott, Osmanlı halkı ile daha iyi kaynaşabilmek amacıyla Osmanlıca öğrenmiştir. Ancak Osmanlıca'yı öğrenmesinin zorluğunu ve genel eğitim usulündeki hataları da şu sözlerle aktarmıştır: *"Osmanlıca öğrenmek bana öncelikle usul olduğu üzere yazmayı öğretti. Resme olan yatkınlığım başlangıçta önemli ilerlemeler kaydetmeme yardımcı oldu; nihayet okumaya başladım ve zorluklar ortaya çıktı; sesli harflerin yazılmaması sıkıntılarım ve göğüslemek zorunda kaldığım zor işin mahiyeti hakkında bir fikir verir; işin daha zor tarafı Türklerin kendi lisanlarının fakirliğinden Arapça ve Farsça'dan dilbilgisi kuralları almaları, bunlardan beş ayrı alfabe yaratmaları ve yazarların arzularına göre harf çeşidi kullanmalarıdır. Bir ömür boyunca ancak iyi okumasını öğrendikten sonra kişi kendisine faydalı eserleri ne zaman araştırıp okuyacaktır? Özellikle bu uygunsuzluk yüzünden Türkler cehaletin pençesine düşmüşler ve soyut bilimlerde gerilemişlerdir. Harfleri güzel bir şekilde yazmak ve yazılanları çözmekle uğraştıklarından ilgileri çeşitli zorluklara doğru yönelmiştir"*.(Bkz. Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında**, s.15).

[1404] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar**, s.2.

[1405] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.5.

[1406] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2585.

alınacak olanların mutlaka denizcilikten yetişmiş olması zaruri kılınmıştır.[1407] Denizcilik disiplininin tekrar inşa edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmalar ancak 1770 yılındaki Çeşme mağlubiyetine kadar sürdürülebilmiştir. Çeşme yenilgisinde büyük bir başarı sağlayan ve bu nedenle Kaptan-ı Derya'lığa getirilen Cezayirli Hasan Paşa (1770-1789) mağlubiyetin nedenini, gemilerin gerektiği gibi inşa edilmemiş ve bahriye teşkilatı mensuplarının devrin teknik bilgileriyle yeterince donanmamış olması şeklinde açıklamıştır.[1408] Çeşme mağlubiyeti sırasında Osmanlı'da bulunan Baron Tott da, padişaha Osmanlı donanmasının tekrardan düzenlenmesi gerektiğini ve bunun da ancak askeri bir okulun açılması ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir.[1409]

Söz konusu mağlubiyet Osmanlı donanması için bir milat olmuş ve denizciliğin bir mektepte okutularak daha fazla kalifiye subay yetiştirilmesinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur. 1773'te Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın teklifi ile Kasımpaşa'nın Darağacı semtinde, kadırgaların çekildiği gözlerden birinin içinde bir "Hendese sınıfı" açılmış ve bu kurum ***Hendesehane-i Bahrî*** veya da **Mühendishane-i Bahri-i Hümayun** adını almıştır.[1410] Osmanlı'da ilk kez batı tarzında eğitim yapacak olan bu mektebe, yevmiyesi 90 akçe olan sorumlu bir hoca, yevmiyesi 30 akçe olan bir kalfa ile yevmiyesi 20 akçe olan âlât muhafızı atanmıştır.[1411] Ayrıca okulun kuruluşunda yaşları ileri olanların da olduğu 10 öğrencinin kaydı yapılmış ve her bir öğrenciye de medreselerdeki gibi günlük 2 akçe

[1407] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.498.
[1408] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi**, s.11.
[1409] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.4.
[1410] Günümüzde Deniz Harp Okulu olarak adlandırılan okulun kuruluş tarihinin 1773 mü, 1775 mi, yoksa 1776 mı olduğuna dair çelişkiler, 27 Eylül 1962 tarihli İstanbul Teknik Üniversitesi ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın ortaklaşa çalışması sonucunda hazırladığı raporla kesinleştirilmiş ve 1773 yılı Deniz Harp Okulu'nun kuruluşu olarak belirlenmiştir. Bu durum da Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un Sultan III. Mustafa devrinde kurulduğu ve ilerleyen dönemlerde genişletildiğini göstermektedir. (Söz konusu rapor için bkz. Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Basımevi, Ankara 1994, s.7 -11). Osman Nuri Ergin'de Deniz mühendishanesinin kuruluş tarihini 1773 olarak vermektedir. (Bkz. Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.315). Kemal Beydilli Fransız Arşiv belgelerine ve Baron de Tott'un hatıratına dayanarak söz konusu mühendishanenin 1776 yılında kurulduğunu iddia etmekte ve bu tarihin İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından da kabul edildiğini bildirmektedir. (Bkz. Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s.514- 516; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.507).
[1411] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.316; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.507.

ücret ödenmiştir. Ancak elli kadar kişi de derslere gönüllü olarak devam etmiştir.[1412] Okul personelinin yiyecek masrafını karşılamak üzere aylık 21 kuruş da ayrılmıştır.[1413]

Bir odası dershane olarak kullanılan ve bunun haricinde bir odası daha olan okulun ilk hocası Arapça, Türkçe, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca konuşabilen, denizcilik hususunda oldukça mahir ve Avrupa'nın denizcilik ile ilgili kitaplarını ve kullandıkları aletleri tanıyan Cezayirli Seyit Hasan Hoca olmuştur.[1414] Hasan Efendi'nin donanma kaptanlığına terfi edilmesi sonrasında Seyyid Osman Efendi onun halefi olarak bu göreve devam etmiştir.[1415]

Mektepte eğitim 5 gün sürmüş, Cuma ve Pazar günleri de tatil olarak kabul edilmiştir. Zira bu günlerin tatil edilmesi, Cuma gününün Müslümanlar, Pazar gününün ise Hıristiyanlar tarafından kutsal sayıldığından olsa gerektir. Mektebe ilk alınan öğrencilerin genellikle okuma-yazma bilmemesinden dolayı öğrencilere öncelikle okuma-yazma, Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri verilmiş ve bu derslerden sonra da ***Hesap, Coğrafya*** ve ***Harita*** dersleri görülmüştür.[1416] Mektepte denizcilik ile alakalı pusula, topçuluk cetvelleri ve geometri aletleri gibi birçok araç-gereç bulunmaktadır.[1417]

İlk, orta ve lise öğrenimini kapsayan bu mühendishaneden yeterince verim alınamamıştır. Zira ders çalışmak istemeyen öğrencilere fenni ilimler ancak okuma-yazma öğretildikten sonra verilmiş ve bu duruma yeterli eğitimcinin olmaması da eklenince sorun giderek büyümüştür.[1418]

2.2.3. Yenileşmenin Üçüncü Safhası: Sultan I. Abdülhamid Dönemi (1774- 1789)

III. Mustafa'dan sonra hanedanın en yaşlı üyesi olarak Osmanlı tahtına çıkan Sultan I. Abdülhamid, kırk üç yaşına kadar kafes sistemine göre yaşadığından devlet ve memleket meselelerinde tecrübe sahibi olamamıştır. Yönetime geldiği yıl, Rusya

[1412] Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, s.203.
[1413] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.507.
[1414] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar**, s.5.
[1415] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.507.
[1416] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.164
[1417] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi**, s.14-15.
[1418] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.164

ile bir antlaşmaya varılamamış ve hatta hala Rusya'nın Osmanlı karşısında diz çöktürüleceğine inanılmıştır. Sultan III. Mustafa döneminde de sadarette bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa, Rusların tekrardan bir taarruz hareketine geçebileceğine ve düşmanı yenmenin kolay olmadığına inandığından padişaha Ruslarla barış yapılması önerisinde bulunmuştur.[1419] Barış antlaşması teklifi Rusya'dan gelmiştir, zira Ruslar uzun süren savaşlar nedeniyle hem yorgun hem de ekonomik sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır. Öyle ki halktan alınan ağır vergiler Rusya'nın bazı bölgelerinde isyan hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[1420]

Bazı devlet adamlarının ve ulemanın büyük bir kısmının barış antlaşmasına taraftar olmaması ve hatta ulemanın Rusya'daki karışıklıkları işaret ederek "Allah'ın yardımının vuku bulduğunu ve hücum zamanının geldiğine" dair fetvaları[1421] Osmanlı yönetiminde bir belirsizliğin hâkim olmasına neden olmuştur. Rusya'nın ısrarına rağmen barışa yanaşmayan ve askerin durumu hakkında bi-haber olan Sultan I. Abdülhamid, tekrardan Rusya ile yapılacak bir savaşa onay vermiştir. 1774 yılında cereyan eden bu askeri mücadeleden Osmanlı mağlup olarak geri dönmüş ve Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.[1422]

Antlaşmaya göre, Kırım kaybedilmiş, Rus ticaret gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz'de serbestçe geçmelerine izin verilmiş, Rusya'ya kapitülasyon ayrıcalığı tanınmış ve Rusya'ya Osmanlı'daki Ortodoks tebaa ile ilgili konularda müdahil olma hakkı verilmiştir.[1423] Savaşın diğer bir önemli sonucu da, hem Osmanlı'nın hem de Avrupalı Devletlerin Osmanlı'nın askeri gücünün kalmadığını anlamasıdır. Bu durum da Osmanlı'da askeri ıslahatların mutlaka yapılması gerektiği iddiasını bir kez daha kuvvetlendirmiştir.[1424]

Sultan I. Abdülhamid, 1775 ve 1776 yıllarında Suriye'de çıkan bir iç isyan ile uğraşmış, 1776'da İran ile mücadele etmiş ve 1778 yılında da Rusların Kırım'ın

[1419] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2604.
[1420] Ahmet Vasıf Efendi, **Mehasinül- Âsar ve Hakayikül- Ahbar (Tarih-i Vasıf)**, Dar'üt-Tıbaat ül-Âmire, İstanbul 1219 (1804), C. II, s.228.
[1421] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2606.
[1422] Muharrem Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, Sayı 1, (Haziran 2001), s. 75.
[1423] Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.53-54.
[1424] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.57.

içişlerine karışması nedeniyle Ruslarla bir gerginlik yaşamıştır. Ruslarla olan bu gerginlik geçici olarak Aynalıkavak Tenkihnâmesi (1779) ile yatıştırılmış görünse de aslında söz konusu ahit, 1787-1792 yılları arasında gerçekleşecek olan Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları'na hazırlığın ilk adımı hükmündedir.[1425]

2.2.3.1. Sıbyan Mektepleri

Sultan Abdülhamid döneminde Sıbyan mekteplerinin işleyişinde bir değişiklik yaşanmamış, ancak alışılagelmişin haricinde bazı yeni dersler belirli Sıbyan mekteplerinde verilmeye başlanmıştır. Nitekim 1775 yılında Bahçekapısı'ndaki Valide Sultan Cami-i Şerifi'nin yanında yaptırılan imaretin içine çocukların Kur'an eğitimi alabilmesi ve yazı yazmayı öğrenmeleri için açılan Sıbyan mektebine[1426], Hamidiye Vakfı tarafından Kur'an, Arapça, Farsça ve meşk hocası ile hattat ve bir de yardımcı olmak üzere 5 öğretmen tayin edilmesi, bahsedilen hususu desteklemektedir. Söz konusu mektepte bu kadar fazla hocanın belirli alanlarda eğitim vermesi ve Sıbyan mektebinde yabancı dil öğrenimine başlanılması o zamana değin görülmemiş bir hadisedir. Ayrıca mektebe kabul edilen 60 öğrenciye ikişer akçe de burs verilmiştir.[1427]

I.Abdülhamid döneminde de muallimler vakıflara bağlı olarak çalışmışlar ve görev yaptığı mektebin bağlı olduğu vakıf tarafından kendilerine bir görevlendirme belgesi verilmiştir. Söz konusu husus, 18 Cemaziyülevvel 1189 tarihli (17 Temmuz 1775) arşiv belgesinde de geçmektedir. Belgede, Gümülcine'de muallimlik yapan İsmail Efendi'nin Hacı Hasan Ağa Mektebi evkafından alınan berat-ı şerifini kazaen kaybettiği ve bu belgenin kendine yeniden verilmesi için Divan-ı Hümayun'a müracaat ettiği görülmektedir.[1428] Belgede de görüldüğü üzere vakıf tarafından verilen görevlendirme belgesi ancak saray meclisinden alınacak berat-ı şerif ile geçerli olmuştur.

I. Abdülhamid döneminde Sıbyan mektebi muallimlerinin vefatından sonra boş kalan öğretmenlik kadrosu ya vakfın yönetimi tarafından belirlenen bir kimseyle

[1425] Halil İnalcık, "Kırım", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2002, XXV, s.454.
[1426] Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", C. 22, Sayı 1/2, (1964), s.20.
[1427] Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **AÜDTCFD**, 22-1/2, s.20.
[1428] BAO, **C. MF.**, nr.154/ 7683 (H.29.05.1189).

veya da halife veya da kalfa adı verilen öğretmen yardımcıları ile kapatılmaya çalışılmıştır.[1429]

Sıbyan mekteplerinin ve burada görev yapan eğitim personelinin denetimleri öncelikle vakıf yönetimi tarafından yapılmış ve ancak çözülemeyen mevzular kadıya intikal ettirilmiştir. Görevlerini hakkıyla yerine getiremeyen muallimler görevlerinden alınarak yerlerini başka birine bırakmışlardır.[1430]

I. Abdülhamid döneminde Sıbyan mektepleri muallimlerine lojman tahsis edildiğine dair bir arşiv belgesine rastlanılmıştır.[1431] Ancak tahsis edilen bu evin kale dışında olması, ya mektebin şehre uzak olmasıyla veya da mektebi yaptıran kişinin oldukça hayırsever olmasıyla izah edilebilir.

Belirli bir vakfa bağlı olmayan ve bu nedenle bir vakfiye ile mevzuatı belirlenemeyen mektepler, gerçek anlamda bir denetime tabi tutulamadıklarından bunların denetiminde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır.

2.2.3.2. Medreseler

Sultan I. Abdülhamid döneminde bizzat padişahın kendisi tarafından yaptırılan Sultan Abdülhamid Han Medresesi (1778- 1781), bu dönemde de medreselerin eğitim sisteminde yerini hala muhafaza ettiğini ve padişahların bu türlü hayırlı işlere devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Külliye içerisine yaptırılan medrese, 20 odada 40 talebe eğitim alacak şekilde düzenlenmiş ve klasik dönemde de olduğu üzere medrese öğrencilerine günde ikişer akçe yevmiye verilmiştir.[1432] Ayrıca bu medresede üç akçe yevmiye ile noktacı ve ecza-yı şerife sandıkçısının görevlendirilmesi ve hatta kütüphanede görev yapacak dört hafız-ı kütüb için medrese bitişiğinde üç ev tahsis edilmesi, yabancı devletlerle yaşanan askeri mücadelelere rağmen medreselerin unutulmadığını ve medrese eğitiminin hala canlı ve dinamik olduğunu göstermektedir.[1433] Bu medresede Pazartesi ve Perşembe günlerinde ders verecek ve karşılığında 240 akçe alacak olan bir muhaddis, Salı ve Cuma günlerinin haricinde talebelere ders verecek olan ve muhaddis ile aynı ücreti

[1429] BOA, **AE. SABH.I.**, 251/16839 (H.22.06.1192).
[1430] BOA, **AE. SABH.I.**, 118/ 7953 (H. 27.04.1194).
[1431] BOA, **AE. SABH.I.**, 133/8964 (H. 15.04.1192).
[1432] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.
[1433] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.

alan bir müderris, bir şeyh'ül kurra ve iki tane de dersiam görevlendirilmiştir.[1434] Dersiamlar için 50 akçe ücret düşünülmüş ve birinin Salı ve Çarşamba günleri, diğerinin de Cuma günü talebelere faydalı ilimler öğretmesi uygun bulunmuştur.[1435] Görevlendirilen eğitimcilerden anlaşıldığı üzere vakfiyede, öğrencilerin hangi ilimler ile daha fazla meşgul olacağı da belirlenmiş ve 40 öğrenciden ilk 10 öğrencinin "Sahih-i Buhari" ve ikinci on öğrencinin de "Sahih-i Müslim" okumasına karar verilmiş ve bu öğrencilere yevmiyelerinin haricinde yirmişer akçe daha ödenmiştir.[1436] Geride kalan 20 öğrenci ile üç türbedar, muid ve hariçten görevlendirilen 6 cüzhan medresenin diğer personelini oluşturmaktadır.[1437]

22 Ağustos 1782 tarihinde Cibali'den başlayarak Sultan Selim Camii, Sakızağacı, Kocamustafapaşa, Samatya, Yedikule ile devam eden ve Süleymaniye, Şehzadebaşı, Laleli, Koska ve Aksaray semtlerine de yayılan meşhur yangın medreseleri de ciddi olarak etkilemiştir.[1438] Şeyhülislam ve Mimar Ağa yanan medreselerin telafisini yapmak için padişah I. Abdülhamid'in emriyle bu dönemde yoğun çaba sarf etmişlerdir. Örneğin, Vefa semtinde bulunan Şeyh Ebu'l- Vefa Medresesi de çıkan bu yangında küle dönmüş ve Şeyhülislamlıktan bir memur, Hassa Mimarlar Ocağı'ndan görevli bir kişi, medresenin vakıf nazırı olan Darüssaade Ağasının kâtibi, mütevelli heyetinden bir sorumlu ile vakıf sahiplerinin de hazır olduğu bir anda yanan medrese binasının keşfi yapılmış ve ne yapılması gerektiğine de burada karar verilmiştir.[1439] İstanbul Saraçhane'de bulunan Hoca Şemseddin Camii ve medresesi de bu yangından etkilenmiş, camiinin ve medresenin yeniden inşa edilmesi ile ilgili karar ancak 2-3 yıl sonra verilebilmiştir.[1440] Kararın bu kadar geç verilmesi, şüphesiz ki yangından etkilenen alanın fazlalığı, tamir edilmesi veya

[1434] Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **AÜDTCFD**, 22-1/2, s.22; Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.
[1435] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.
[1436] Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **AÜDTCFD**, 22-1/2, s.22; Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.
[1437] Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **AÜDTCFD**, 22-1/2, s.22; Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.54.
[1438] Mustafa Cezar, **Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler**, (Türk San'atı Tarihi ve Araştırma ve İncelemeleri'nden Ayrı Basım), Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963, s.40-41.
[1439] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.132.
[1440] BOA, **AE. SABH.I**, 28/2185 (11.03.1198).

da yeniden yapılması gereken kurumların belirli kriterler göz önüne alınarak bir liste halinde sıraya sokulmasıdır.

I.Abdülhamid döneminde her ne kadar yeni medreseler inşa edilerek veya da kötü şartlarda olanlar tamir ettirilip tekrardan faal hale getirilerek medrese sayısı artırılmak istense de, medreseler ile yönetim arasında bazı ekonomik sebeplerden dolayı çıkan olaylara engel olunamamıştır. Özellikle medreselerin gelirlerine yapılan müdahale, medresenin bağlı olduğu vakıf ile yönetim arasında gerginlik yaşanmasına ve iki taraf arasında yazışmalara sebep olmuştur. Silivri'deki Pir Mehmet Paşa Camii İmareti ve Medresesi vakıflarından yazılan bir dilekçede Tekfurdağı'ndaki mağara, dükkân ve hamamın idaresine müdahale edilmemesi istenmiştir.[1441] Ayrıca Balkanlarda medrese yapılmak üzere zabıta memurlarına emaneten verilen paranın şehir yönetimine aktarıldığı durumlar da vaki olmuş, bu gibi hususlar da medreselerin sayılarının artamamasının nedenleri arasında görülmüştür.[1442]

Müderris atamalarında vefat, terfi veya da gönüllü olarak yerini başka birisine bırakma gibi durumlar yeterli sebep olarak görülmüştür. Ancak arşiv belgelerine yansıyan başka bir husus, bahsedilen sebeplere ilave edilmesi açısından önemlidir. 5 Aralık 1786 tarihli belgede Erzurum'daki Cedidiye Medresesi müderrisi Osman Efendi bin el- Hac Ahmed'in 10 akçe ücret aldığı ve kendisinin Çırçır Medresesi'ne İbtida-i Hariç payesiyle terfi edilerek sevindirildiğinden bahsetmektedir.[1443] Görüldüğü üzere ekonomik nedenler müderris tayinlerinde de etkili olan sebeplerden birisidir. Müderrislerin haricinde medreselerde dersiamların da görevlendirilmesine devam edilmiştir.

Belirli bir vakfa bağlı olmayan ve halk tarafından imece usulüyle yaptırılan medreseler, genellikle Gümrük mukataalarının gelirlerinden ayrılan belirli bir bütçe ile desteklenmiştir.[1444] Ancak buna rağmen belirli bir kasabanın bağ, hamam, resm-i gedik, resm-i ağnam, yaylak ve öşür gibi vergilerinin de belirli bir medreseye

[1441] BOA, **C. EV.**, nr. 335/17041 (H.15.10.1190).
[1442] "Sabık Defterdar Ali Efendi'nin, doğum yeri olan Pazarcık'ta medrese ve cami yaptırmak için birine emaneten verdiği ve sonra oranın voyvodasına gönderildiği ihbar edilen beş bin kuruşun mumaileyhin muhallefatını zabta memur zata teslimi hakkında Voyvoda Ahmet'e emir yazdığına dair" belge için bkz. BOA, **C. ML**, nr.433/17561 (H.29.07.1185).
[1443] BOA, **AE. SABH.I**,128/8625 (13.02.1201).
[1444] BOA, **AE. SABH.I**, 178/11873 (H.12.08.1195).

vakfedildiği ve söz konusu vergilerin müderris tarafından toplandığı da vaki olmuştur.[1445] Medreselere verilen yardımlar nakdi olduğu gibi aynî de olmuş, bazen zahire bazen de yeni yapılan bir medreseye inşaat malzemesi verilerek medreselerin sayısının artırılması ve mevcut olanların da korunulması hedeflenmiştir. Salyânesiz eyalet olmasına rağmen Musul'daki Cercis Hazretleri Evkafı'na bağlı medrese de olduğu üzere bazı medreselerin giderleri cizye gelirlerinden karşılanmıştır.[1446]

I.Abdülhamid döneminde de genelinde olmasa da bazı medrese müderrislerinin ve dersiamların disiplinsiz davranışları, başka bir memuriyete atanma[1447] veya da meslekten men edilme cezası ile cezalandırılmıştır. Medrese öğrencilerinde görülen adab dışı davranışlar da, diğer öğrencilere sirayet etmemesi ve eğitim sistemine zarar vermemesi için hoş görülmemiş, başka bir yere sürülme[1448] veya da medreseden atma gibi cezalarla karşılık bulmuştur.

I.Abdülhamid döneminde medreselerin gidişatında her ne kadar aksaklıklar var ise de, bu dönemde medrese çıkışlı birçok ilim adamı yetişmiştir. Örneğin, medrese çıkışlı olan ve "Meriü't-Tevarih" adlı eserin müellifi olan Şamdanîzâde Süleyman Efendi, bunlardan biridir. Şamdanîzâde'nin haricinde Örfi Mehmed Ağa, Mehmed Emin Edib Efendi ve Ahmet Vasıf Efendi de malum dönemde Tarih alanında eser bırakan kişiler olmuştur.[1449]

2.2.3.3. Askeri Okullar

Sultan I. Abdülhamid yönetimi boyunca kuzeyde Ruslar, güneyde İranlılar ve Mısır meselesi ile uğraşmak zorunda kalmış ve yaşamış olduğu askeri mücadeleler sonrasında Sultan III. Mustafa döneminde başlayan askeri ıslahatların devam etmesine karar vermiştir. Sultana askeri ıslahatlarda Sadrazam Karavezir Silahdar Mehmed Paşa, Sadrazam Halil Ahmet Paşa ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa yardımcı olmuştur.[1450]

[1445] BOA, **AE. SABH.I**, 254/179098 (H.07.07.1195).
[1446] BOA, **AE. SABH.I**, 250/16756 (H.15.10.1196).
[1447] BOA, **AE. SABH.I**, 262/17629 (H.12.06.1189).
[1448] BOA, **AE. SABH.I**, 28/2189 (H.30.03.1198).
[1449] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2666.
[1450] Fatih Abanoz, **"Gülşehir'in Bir Değeri "Silahdar (Karavezir) Seyyid Mehmet Paşa" Hayatı ve Eserleri"**, (Yükseklisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2013), s.26-29.

Karavezir Mehmed Paşa, öncelikle Topçu Ocağı ile ilgilenmiş ve III. Mustafa zamanında kurulan Sürat Topçuları Birliği'ni tekrardan hayata geçirmek istemiştir. Ancak Yeniçerilerin muhalefeti nedeniyle söz konusu askeri teşkilat 1781 yılında kapatılmış ve ocakta öğretmenlik yapması için anlaşılan Obert ile onun maiyetindeki topçular Fransa'ya gönderilmiştir.[1451]

Topçu Ocağı'nda yaşanan bu talihsizliklerin yanında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un öğrenci sayısında bir artış yaşanmış ve 1781 yılında bazı devlet adamı ve kaptan çocuklarının da söz konusu mühendishanelere kaydedilmesi sonucunda okuldaki öğrenci sayısı 50'ye çıkmıştır.[1452]

1783 yılında Halil Hamid Paşa'nın sadareti sırasında tekrardan Topçu Ocağı üzerinde durulmuş ve Fransa'dan bu hususta uzman ve teknikerler getirtilmiştir. 2000 kişiden oluşturulan bu Topçu Ocağı'na dâhil olabilmek için, katılacakların bekâr olması, kışlada ikamet etmeleri, haftada üç gün Kâğıthane'de talim yapmaları ve diğer günlerde teorik bilgiler alması mecburi tutulmuştur.[1453] Kale mühendisleri ve topografya uzmanları Osmanlı için oldukça elzem olduğundan, Fransa'dan uzman getirtilmeye devam edilmiş ve yaşanan dil sorunu da Ermeni Fraiko Armiran adlı bir mütercim ile aşılmaya çalışılmıştır.[1454]

20 Ekim 1784 tarihinde sadrazamın çabalarıyla bir istihkâm okulu açılmış ve okulun masrafları Hıristiyanlardan ve Yahudilerden alınan cizyeler ile Tırnova'ya ait bazı vergilerden alınanlarla karşılanmıştır.[1455] Okulda kayıtlı 15 öğrencisi olmasına rağmen dersleri takip eden ve iştirak edenlerin sayısı oldukça fazladır.[1456]

I.Abdülhamid, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un öğrencilerinin giderek artması ve okul binasının ihtiyaca cevap verememesinden dolayı söz konusu müesseseye yardımcı şubeler açılması talimatını vermiş ve 1784 tarihinde Tersane zindanının yakınında- Camialtı olarak bilinen yerde- birkaç sınıftan oluşan ve bir katı 189 m^2 büyüklüğünde olan iki katlı bir bina yapılmış ve ilk mektep de buraya

[1451] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2624.
[1452] Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776- 1826)**, Eren Yayınları, İstanbul 1995, s.24.
[1453] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2624.
[1454] BOA, **AE. SABH.I**, 220/14511 (H.23.02.1199).
[1455] BOA, **AE. SABH.I**, 342/23889 (H.15.12.1199).
[1456] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2624.

taşınmıştır.[1457] Bu mektepte Hendese dersi hocalığı yapması için Fransız Binbaşı Truguet ile Fransız elçiliği memurlarından Tondu[1458] ile anlaşılmış ve eğitim personelinin artması ile birlikte ders müfredatı da genişletilerek ***Hendese*** ve ***Ta'biye*** (Savaş Taktiği) dersleri de tedris edilmeye başlanmıştır.[1459] Bahsi geçen Fransız hocaların haricinde Coğrafya dersi için Eynard, topçuluk dersleri için Binbaşı Andre-Joseph Lafitte-Clave[1460] ve Chabay, istihkâm dersi için Yüzbaşı Joseph Gabriel Monnier ve inşaat dersleri için mühendis Rua ve Saint Remy[1461] ile anlaşılmıştır.[1462] Yabancı dil eğitimi de Fransız bir mühendis olan M. Lifov tarafından verilmiş ve aylık 100 kuruş maaşla işe başlayan Lifov öğrencilere Fransızca ve İtalyanca öğretmeye çalışmıştır.[1463]

Mühendishanede Fransız hocaların görev yapması ve öğrencilerin de bu dile hâkim olamaması nedeniyle eğitimde yaşanan dil sorunu, Kirkor Efendi ve Miran Efendi'nin ders notlarını ve hocaların tavsiye ettiği kitapları Türkçeye çevirmesiyle aşılmaya çalışılmıştır.[1464] Ders kitabı olarak da nitelendirilen ve her daim

---

[1457] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.24.

[1458] Tondu, Kartografya dersi vermiş ve derste deniz saatinin ve pusulanın kullanımını, haritaların çizim tekniklerini anlatmıştır. Ayrıca grafometreyi (arazi ölçümü) de ayrıntılı olarak izah etmiştir.(Bkz. Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar)", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları,** Sayı 2, s.95).

[1459] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.507-509.; Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.5.

[1460] Fransa tarafından görevlendirildiğinden dolayı maaşını Fransa'dan alan Lafitte, Fransa'nın geri çağırmasına rağmen İstanbul'dan en son ayrılan subay olmuştur. İstanbul Boğazı ve Karadeniz sahillerinin istihkâmları hususunda birçok proje ve plan hazırladığından Osmanlılar tarafından hiçbir Hıristiyana nasip olmayan övgü ve itibara sahip olmuştur. Memleketine dönüşünde padişah tarafından bir kürk ve başarıları karşılığında da yüklü bir ikramiye verilmiştir**.** (Bkz. Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme**…**", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları,** 2, s.99-101; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)", **XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslam-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum**, 24-26 Kasım 2006, s.384) Ayrıca ilm-i hendese ve fenn-i derya derslerine giren Lafitte'nin görevlendirilmesi üzerine yazılan belge için bkz. BOA, **HAT**, nr.202/10405 (29.12.1210)

[1461] Saint Remy, Osmanlı'da yeni döküm fırınları kurmak üzere gelmiş, ancak planladığı fırınların oldukça maliyetli olması üzerine Osmanlı yönetimi ile anlaşamayarak ülkesine geri dönmüştür. (Bkz. Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Süreci…", **XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslam-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum**, 2006, s.382).

[1462] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, IX, s.105; Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.5; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.502; Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.24.

[1463] Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme**…**", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları,** 2, s.108.

[1464] M.De La fitte Clave tarafından kaleme alınan "Elements de Castrametation de la Fortification" adlı eser "Usul-ü Maarif-i Tertib-il Ordu ve Tasine Muvakkaten" adıyla tercüme edilmiştir. Bunların haricinde Binbaşı M.Turquet tarafından "Traites Manoeuvre Pratique" adıyla yazılan eser "Usul-ü Maarif-i Vech-i Tasnif-i Sefain ve Donanma ve Fenn-i Tedbir-i Harekâtha" olarak tercüme edilmiştir.

öğrencilerin ellerinde bulunan kitaplar sayesinde talebeler, anlatılan konuyu defalarca okuyabilmiştir.

1784 yılından itibaren Fransız hocalarla eğitime başlayan ve Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire[1465] olarak da adlandırılan mühendishanenin mevcudiyeti ve Fransızların Aynalıkavak Sarayı bahçesinde Aytabya, Gizliyollar, Şivler, Kaponiyerler gibi istihkâm modelleri oluşturması o dönem Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Rusya'nın hoşuna gitmemiş ve Çariçe II. Katherina, müttefiki II. Joseph'den kardeşi Maria Antoinette'ye Fransız mühendislerin Osmanlı'dan geri çağrılmaları için ricada bulunmasını istemiştir.[1466] XVI. Louis, eşinin ricası sonucunda Rusya ve Avusturya ile ilişkilerini bozmamak için yapılan diplomatik baskılara daha fazla dayanamamış ve 27 Eylül 1788 tarihinde Fransız hocaların geri dönmesini istemiştir.

Aylık maaşları 100 Kuruş ile 750 kuruş arasında değişen Fransız uzman ve teknikerlerin gitmesinden sonra mühendishanelerde dersler sadece teorik yani nazarî olarak verilmiş, uygulamalı dersler (amelî dersler) ise yapılamamış ve mühendishanenin yönetimine de Kasapbaşızâde İbrahim Efendi getirilmiştir. İbrahim Efendi'den sonra ise Logaritma'yı en iyi bilen ve kullanan Hendese dersi hocası Gelenbevî İsmail Efendi, Palabıyık Mehmet Efendi, Baha Efendiler sırasıyla başhocalık yapmışlardır.[1467] Seyyid Mustafa Efendi ve Ahmet Efendi'de bu dönemlerde harita ve coğrafya dersleri vermiştir.[1468]

2.2.4. Yenileşmesinin Dördüncü Safhası: Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807)

Sultan III. Selim, tahta gelir gelmez kendisinden önceki ıslahat çalışmalarını bir adım daha öne geçirmek istemiş, Yeniçerilerin ve ulema nüfuzundaki halkın dikkatini çekmeden Nizam-ı Cedit adı verilen ıslahat çalışmalarına başlamıştır.

(Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.508; Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.5).

[1465] Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s.514.

[1466] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.317.

[1467] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.317; Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.16; Beydilli, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun", **DİA**, XXXI, s.514; Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.26.

[1468] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.16.

Islahatların uygulanmasında istişareye oldukça önem veren Sultan, kendisine sunulan layihalar sonucunda Avrupa şartlarına uygun bir askeri birliğin mutlaka kurulması gerektiğini idrak etmiştir.[1469] Ancak ülkede yapılan her yeniliğin Yeniçeriler tarafından bertaraf edilmeye çalışılması yeni kurulacak askeri birliğin mutlaka bir sebebe dayandırılmasını gerekli kılmıştır. 1770 yılındaki Çeşme Mağlubiyeti'nde Osmanlı donanmasının yok edilmesi ve bir Rus saldırısı sırasında düşmanın İstanbul'a kadar rahatça gelebileceği endişesi, III. Selim'e ıslahatlarını yapabilmesi için imkân tanımıştır.[1470]

Nizam-ı Cedit'e uygun olarak kurulan yeni birlik Bostancı Ocağı'na bağlı, tüfenkci bostancı ortası olarak 1793 yılının Şubat ayında ilan edilmiştir.[1471] Nizam-ı Cedit askerlerinin yetiştirilmesi için önce Kâğıthane, 1794 yılında da Levend Çiftliği kışla olarak uygun bulunmuş ve Yeniçerilerin gazabını önlemek amacıyla da yeni birliğin askerleri ocaktan seçilmiştir. Alınacak askerlerin iyi ahlaklı, kuvvetli, fiziki yapısının düzgün ve en fazla 25 yaşında olması şartı getirilmiş ve her asker için üç yıllık sözleşme şartı getirilmiştir.[1472] Herhangi bir sebeple üç yıldan sonra ordudan ayrılanlara ise o güne kadar aldığı bütün maaş, ikramiye ve yevmiyeleri ödemek zorunda olduğu da bilahare bildirilmiştir. Yeni kurulan askeri birliğin kıyafetleri de Bostancı Ocağı'na benzer bir şekilde düşünülmüş, yeni birliğin dar mavi şalvar, kırmızı ceket, kırmızı Barat, kırmızı pabuç giymesi ve sarı tokalı kemer takması uygun görülmüştür. Birlik pala, süngü, kılıç ve tüfek gibi silahlarla eğitim almıştır. Bu teşkilatın silah ve üniforma da dâhil diğer masraflarının da karşılanabilmesi için İrad-ı Cedit hazinesi kuran III. Selim, hazineye gelir sağlaması için bazı mallardan alınan vergileri buraya yönlendirmiştir. Söz konusu hazine III. Selim döneminde kurulan askeri okulların da gelir kaynağı olması açısından önemlidir.[1473]

[1469] Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, s.XI-XV.
[1470] Mustafa Gençoğlu, "Batı Bilgi ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı", **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, C. 34, Sayı 58, (Eylül 2015), s.604.
[1471] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2757.
[1472] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2758.
[1473] Nurullah Karta, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 6, (Ekim 2014), s.25.

2.2.4.1. Sıbyan Mektepleri

Sultan III. Selim döneminde Sıbyan mekteplerinin ders sistemi ve mekteplerdeki öğretim yöntemi hususunda bir değişiklik yaşanmamıştır. Müderris tayinleri, müderrisin vakfa bağlı olarak hizmet etmesi, mektep giderlerinin nasıl karşılandığı gibi durumlar da aynı kalmıştır. Vefat gibi durumlarda mektep öğrencilerini ve velileri tanımasından ötürü muallimin oğlu babası yerine atanmıştır.[1474] Muallimlik görevi bazı arşiv belgelerine yansıdığı üzere imamet göreviyle aynı anda yürütülmüş[1475] ve bu durumda mektebe ayrı bir yazı hocası daha tayin edilmiştir.[1476] Ayrıca muallimler askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur.[1477]

Genellikle vakıflar tarafından yaptırılan Sıbyan mektepleri bazen iki veya daha fazla şahıs tarafından ortaklaşa yaptırılmıştır. III. Selim döneminde Sıbyan mekteplerinin sayılarının artırılması ve mekteplerde öğrencilerin okutturulması hakkında bir ferman ilan edilmiştir. Selânik'teki Vodine[1478] mahkemesinde Vodina kadısı Seyyid Mehmed Said'in 17 Kasım 1804 tarihinde halkın huzurunda okuduğu bu ferman,[1479] II. Mahmud'un Sıbyan mektepleri hakkındaki fermanından önce çocukların Sıbyan mekteplerine gitme mecburiyetinden bahseden önemli bir hüküm olmuştur.[1480]

Sıbyan mekteplerinin yapımına III. Selim döneminde de devam edilmiş ve hanedan mensupları da bu hayır yarışında klasik dönemde olduğu üzere yerini almıştır. III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'ın vakfiyesinde yer alan şu ibare hem bahsedilen durumu teyit eder hem de bu dönemde Sıbyan mekteplerinin hangi ihtiyaçlarına cevap verildiğini gösterir: *"... Kış günlerinde çocuklar ve türbedarlar için vakfımın gelirinden yılda yeteri kadar kömür alınsın. Senede bir defa adı geçen okulun öğrenci, öğretmen, görevlileri mesireye gidip yiyip içmek ve diğer giderleri*

[1474] BOA, **C.MF.**, 14/661 (H.17.03.1212).
[1475] BOA, **C.MF.**, 16/783 (H.20.12.1211).
[1476] BOA, **C.MF.**, 77/3825 (H.05.05.1218).
[1477] BOA, **C.MF.**, 16/738 (H.20.12.1211).
[1478] Osmanlı tarafından Vodine olarak adlandırılan bu kent, günümüzde Yunanistan sınırlarında içindedir ve Edassa olarak isimlendirilmiştir.
[1479] BOA, **C.MF.**,85/4225 (H.13.08.1219).
[1480] Yahya Akyüz, "III. Selim'in İlmiye, Din ve İlköğretim Alanındaki Fermanına İlişkin Bir Belge", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 16, Sayı 1, (Ankara 1983), s.146.

için 100 kuruş harcansın…".[1481] Vakfiyede de görüldüğü üzere Sıbyan mekteplerinin ısınma giderleri ve hatta piknik giderleri dahi vakıf tarafından karşılanmaktadır.

2.2.4.2. Medreseler

Sultan III. Selim döneminde medreselerin durumundan haberdar olmak, medrese binalarının, müderrislerin ve öğrencilerin durumunu ve sayılarını tetkik etmek amacıyla "Ceride Muhasebesi" adı verilen bir sayım yapılmıştır. 1792 tarihinde İstanbul genelindeki medreselerde yapılan sayımlarda, bazı medreselerin kapasitesinin altında öğrenci barındırdığı,[1482] bazılarında ise öğrencilerin medresede olmadığı halde hücresinin kapısını kilitleyip gittiği,[1483]bazı öğrencilerin evli olup 8 seneden beri medresede olmadığı halde medrese kayıtlarında isminin hala bulunduğu,[1484] odada kayıtlı gözüken talebe yerine başka bir şahsın odada kaldığı,[1485] hücrede talebenin yakın akrabasının da bulunduğu[1486] ve müderrisin yeğeni veya da yakın akrabalarının da medresede kaldığı,[1487] mülazımların mülazemet dönemi bitinceye kadar medreselerde kayıtlı olduğunu ve kalmaya devam ettiği görülmüştür.[1488] Ayrıca bazı medreselerde Dar'ül- Hadis bölümü mevcut

---

[1481] Vakfiyenin bahsedilen hükmü için bkz. Musa Şahin, N. Ebrar Kaya, "Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 12, (2016), s.41.

[1482] 1792 yılında yapılan sayıma göre, Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi'nde sadece 3 talebe bulunmakta, Gazi Ahmet Paşa Medresesi ise kapasitesinin çok altında öğrenci barındırmaktadır. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.49, 278)

[1483] Efdalzâde Medresesi'nde yapılan yoklamada, medresede 10 öğrenci kaldığı, ikisinin sılaya gittiği için odasının kilitli olduğu, birisinin de seferde olduğu için odasının geçici olarak başka birine verildiği kaydı düşülmüştür. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.227)

[1484] Ferhad Paşa Medresesi'nde gerçekleşen sayımda, medresede 8 odanın mevcut bulunduğu, oda sahiplerinden birinin evli olması nedeniyle 8 yıldan, bir diğerinin ise 15 yıldan beri medresede yaşamadığı, ancak hücrelerinin başka birilerine verildiği görülmüştür. ((Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.50)

[1485] Ayasofya-yı Kebir Medresesi'nde yapılan sayımda bu durum ortaya çıkmıştır. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.45)

[1486] Yakın akrabaların medrese mensubu mu yoksa misafir olarak medreseye gelen bir kişi mi olduğu hususu açıkça belirtilmemiştir. Ancak Siyavuş Paşa Medresesi'nde ve Mi'mar Kasım Ağa Medresesi'nde oda sahibinin hizmetini görmek için oğlunu yanında bulundurduğu ifadesi, bu duruma farklılık kazandırmış ve odalarda kalan akrabaların müderrisin izniyle çömez olarak medreseye kaydedildiği düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu medresenin haricinde Elhac Beşir Ağa Medresesi'nde yapılan yoklamada odalardan birinde oda sahibi ile kardeşinin, Rüstem Paşa Medresesi'nde oda sahibi ile yeğeninin, Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nde hücre sahibi ile oğlunun paylaştığı görülmüştür. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.62,65,77, 78,96)

[1487] Damad İbrahim Paşa Medresesi'nde yapılan yoklamada müderrisin yeğeni ile birlikte aynı odada kaldığı ve yeğeninin müderrisin hizmetini gördüğü bildirilmiştir. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.153)

[1488] Zekeriya Efendi Medresesi'nde ve daha birçok medresede söz konusu durum mevcuttur. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.217).

gözükmesine rağmen, yapılan sayım neticesinde böyle bir bölümün olmadığı, bazılarının da isimlerinin yanlış kaydedildiği fark edilmiştir.[1489] Bunun haricinde cami, medrese, tekke ve kütüphaneden oluşan Çorlulu Ali Paşa Medresesi gibi bazı medreseler, 1792 sayımında yeniden adlandırılmış ve bahsi geçen bu yerleşke zaviye olarak kaydedilmiştir.[1490] Süleyman Subaşı Medresesi'nde yapılan yoklamada ise gusülhane ve abdesthanelerinin sıhhat açısından ve yerinin de imar açısından uygun bulunmaması nedeniyle medresenin yeniden inşa edilmesi için onay verilmemesi,[1491] söz konusu sayımda medreselerin hijyen ve imar açısında da kontrol edildiğini göstermektedir. Zira medreselerin zemin seviyesinden yüksekte, aydınlık ve güneş gören bir alanda inşa edilmesi oldukça önemli görülmüş, ancak yapılan yoklamada bazı medreselerin bu kriterlerden oldukça uzak olduğu fark edilmiştir.

Söz konusu sayım, medreselerdeki usulsüzlüklerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi eğitimle ilgili bazı hususların da III. Selim döneminde de devam ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Örneğin, medreselerde hücre sistemi hala devam etmekte ve öğrenciler yatılı kalmaktadır. Ancak Sultan Ahmed Külliyesi'ndeki medresede de olduğu üzere, odaların dağılımında bazen değişiklikler yaşanmış, hücre sahiplerinin sılada veya seferde olduğu durumlarda onun odası ya kapatılmış ya da geçici olarak başka birinin kalmasına müsaade edilmiştir.[1492] Hekim Çelebi Medresesi'nde de boş olan iki medrese odasından birisinin Fatih dersiamlarından bir müderrise diğerinin de Sultan Ahmed şeyhine tahsis edilmesi,[1493] medreselerde misafirler için de oda ayrıldığını göstermektedir.

1792 sayımında Fatih Medreseleri'nde kalan talebe sayısı 447 olarak kaydedilmiş ve bunların 256 tanesi Sahn medreselerinde, 191 tanesi de Tetimme medreselerinde eğitim aldığı bilahare belirtilmiştir.[1494] Bu medrese de görüldüğü üzere, padişahlar tarafından yaptırılan medreselerin zengin bir vakıf tarafından yönetilmesi, bu medreselere en iyi hocaların vazifelendirilmesine sebebiyet

[1489] 1792 sayımında Feyzullah Efendi Medresesi diye bir medrese bulunamamış, ancak buranın Feyziye Medresesi olarak kayıtlara düşüldüğü fark edilmiştir. (Bkz. Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.265).
[1490] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.96.
[1491] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.131.
[1492] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.36.
[1493] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.163.
[1494] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.177.

vermiştir. Ayrıca söz konusu medreselerin merkezi yerleşim yerlerinde olması talebe sayısından da anlaşılacağı üzere rağbeti artırmıştır.

Genellikle vakıflar tarafından yapılan medreseler, bazı yerlerde medresenin müderrisi tarafından yapılmış ve bu nedenle medresenin öğrenci sayısı az tutulmuştur. Örneğin, Yahya Efendi Medresesi, her odada bir kişi kalacak şekilde 5 oda olarak düşünülmüş ve bu nedenle 5 öğrencinin medreseye kabulü yapılmıştır.[1495]

Medreselerin fiziki yapısının tespit edilmesi nedeniyle yapılan 1792 sayımı, maalesef medreselerdeki bozulmaların önüne geçememiştir. Arşiv belgelerine yansıyan bazı vakalar, sadece müfredatın ve genel işleyişin bozulmasını değil, öğrencilerin ahlaki yapılarının da bozulduğunu göstermektedir.

III. Selim döneminde atama usulünde yapılan yanlışlıklar olduğu gibi devam etmiş, İstanbul'daki boş medreselere dahi atamalar yapılmıştır. Atamaların adaletli ve sistematik bir şekilde yapılamamasından dolayı imparatorluğun diğer bölgelerinde oluşan müderris açığı 11 Şubat 1793 tarihli arşiv belgesinden de anlaşıldığı üzere tekke mensubu kişilerce kapatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu belgede Haleb'de bulunan Bekgalonya Medresesi'nde görevli bir müderris bulunmadığından bu medreseye ilim ve edeb sahibi mutasavvıf Şeyh Mehmed Talib Efendi atanmıştır.[1496] Müderris tayinlerinde vefat, gönüllü bırakma, kadı veya da Naib imzalı bir dilekçe ile görevden azledilme gibi hususlar da etkili olmuştur.

Medresenin hem maddi hem de manevi sorumluluğunu üstlenen müderrislerin de usulsüzlükler, adab dışı ve adil olmayan davranışlar karşısında medreselerinde tam hâkimiyet kuramadığı veya da salahiyetli bir kişi olamadığından vakalar karşısında pasif kaldığı görülmektedir. 31 Temmuz 1798 tarihli belgede, öğrenciler gibi bazı müderrislerin de medreselerin intizamını bozduğu ve halkın arasına fesat karıştırdıkları görülmektedir.[1497] Ancak bozuk nizamda kimin suçlu kimin masum olduğu ancak yapılan tetkikler sonrasında ortaya çıkmış ve kendisine

[1495] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.215.
[1496] BOA, **C.MF.** nr.101/5040 (H.29.06.1207).
[1497] BOA; **C.MF.** nr.16/781 (H.17.02.1213).

suç isnat edilen bazı müderrislerin masum olduğu ve kaybolan itibarının kendisine tekrardan tevcih edildiği de görülmüştür.[1498]

Müderrislerin maaşları daha önce de zikredildiği üzere belirli bir vakıf tarafından karşılanmış veya da vakıf bünyesinde belirli bir bölgenin geliri medreseye yönlendirilmiştir. Mesela bir belgede müderris tayini hakkında şöyle bir açıklama yapılmıştır: *"Vazifesini Batnos Tuzlası mukataası malından almak üzere yevmi on beş akçeyle Muslihiddin Medresesi'ne müderris tayini"*.[1499] Mukataa gelirlerinin haricinde vakıf zeytinliklerinden elde edilen gelirle de müderrislerin maaşları ödenmiştir.[1500] Şayet medresenin mütevellisi yaşlı veya hasta ise medresedekilerin maaşlarının ödenmesi, medresenin idaresi ve tamiratının yapılması gibi hususlar medreseye atanan bir kaymakam aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.[1501]

Herhangi bir medreseye vakfedilen arazi, bağ, dükkân, kira gelirleri veya da cizye, öşür, yaylak ve kışlak vergileri bazen yerel yönetimler veya da o bölgenin sipahisi tarafından haksızca gasp edilmeye çalışılmış[1502] ve bu durum da bir arzuhal ile gerekli mercilere bildirilmiştir. Görüldüğü üzere, medreselerin bozulmasında sadece müderris ve öğrencilerin adab dışı davranışları ve atamadaki adaletsizlikler etkili olmamış, aynı zamanda medrese gelirlerinin gasp edilmesi gibi birçok haksız uygulama da bozulmaları artırmıştır.

III. Selim döneminde Balkanlar'daki medreselerin sayılarının azalmasında medreselere yapılan saldırılar da etkili olmuştur. Nitekim saraya gönderilen 9 Mart 1807 tarihli bir haberde Özice Kalesi'ne saldıran Sırpların on sekiz camii, medrese ve binden fazla ev yakarak bunların dörtte üçünün Bosna'ya kaçtıklarına[1503] dair bilgi verilmiştir. Belgede de görüldüğü üzere, yapılan saldırılar sonucu medreseler yakılarak yok edilmiştir.

[1498] BOA, **C.MF.** nr.90/4481 (H.29.03.1238) ; benzer hükümlü başka bir belge için bkz. BOA, **C.MF.** nr.113/5647 (29.12.1203).
[1499] BOA, **C.MF.** nr.27/1327 (H.21.10.1214).
[1500] Birgi'de Debbağzade İbrahim Ağa medresesine alınacak olan dersiamın maaşı vakıf zeytinliklerin elde edilen gelirle ödeneceği bildirilmiştir. Bkz. BOA, **C.MF.** nr.81/4038 (H.02.01.1210).
[1501] BOA, **C. EV.** nr.368/18667 (H.29.12.1218).
[1502] BOA, **AE.SSLM.III**, nr.269/15552 (29.12.1210).
[1503] BOA, **HH.** nr.136/5578 (H.29.12.1221).

Öğrencilerin düzeni bozmasının haricinde medrese dışından bazı kimselerin de öğrencilere musallat olduğu yine arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.[1504]

Medreselerde doğal afetler nedeniyle yaşanan sıkıntılar bazen yönetim tarafından gönderilen yardımlarla giderilmiş,[1505] bazen de masrafların belli bir zat tarafından giderilmesine karar verilmiştir.

Medreselerde yaşanan bozulmalara rağmen III. Selim döneminde bazı medrese mezunu müderrisler mühendishanelerde görevlendirilmiştir. Örneğin, "Tahdid-i hudud" adı verilen sınır düzenlemelerinde Müderris Abdurrahman Efendi görevlendirilmiş ve Gelenbevi İsmail Efendi ile Gelenbevizâde Emin Efendi de mühendishanede hoca olarak görev yapmıştır.[1506] Bu kimselerin haricinde, III. Selim dönemi ulemalarından Akhisarlı Ziyaüddin Abdullah Mantık, Hadis, Fıkıh ve Tıp alanında eserler yazmakla kalmamış; Tarih, Coğrafya ve Biyografya alanında dört ciltten oluşan bir ansiklopedi de neşretmiştir.[1507] Musiki alanında, aynı zamanda III. Selim'in musiki hocası ve hünkâr imamı olan Kırımlı Hafız Ahmed Kâmilî Efendi dönemin meşhur şahsiyetlerinden biri olmuştur.[1508] Yazı ve Hat ustaları arasında Mehmed Es'ad Yesarî Efendi öne çıkmıştır.[1509]

2.2.4.3. Askeri Okullar

III. Selim, 1790 yılından itibaren hem yeni düzenin askerlerini yetiştirmek hem de III. Mustafa tarafından açılan ancak daha sonra kapatılan Karaağaç Hendesehanesini tekrardan faaliyete sokabilmek için İsveç, İngiltere ve Fransa'dan mühendisler getirtmeye başlamıştır.[1510] Zira 1788/ 89 yıllarında dahi medreselerde Fenni İlimler, Tarih ve Coğrafya derslerinden ziyade Sarf, Nahiv ve Mantık dersleri verildiğinden, askeri okullar için gerekli öğretici kadrosu yurtdışından getirtilen yabancı eğitimcilerle giderilmeye çalışılmıştır.[1511]

[1504] BOA, **C.MF.** nr.41/2030 (H.29.05.1211); BOA, **C.MF.** nr.50/2476 (H.29.04.1201).
[1505] BOA, **HAT**, nr.1502/91 (H.29.12.1222) ; BOA, **HAT**, nr.1443/59279 (H.29.12.1203).
[1506] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.26.
[1507] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2664.
[1508] Tayyâr-zâde Atâ, **Tarih-i Enderûn (Osmanlı Saray Tarihi)**, Mehmet Arslan (Haz.), C. 3, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.37-38.
[1509] M.Uğur Derman, "Yesârî Mehmed Esad", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, XLIII, s.486- 487.
[1510] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.
[1511] Musa Kazım, **Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye**, Hatip Yıldız (Haz.), Diyarbakır 2015, s.91.

1791 yılında Eyüp semtindeki Bahariye Köşkü, "Mühendishane-i Sultani" adı verilen askeri bir okula dönüştürülmüş ve okula Enderun ağalarından bazı kimseler ile eski okulların yetiştirdiği yetenekli öğrenciler alınmıştır. III. Selim'in ilk askeri mektebi olan bu okul, Yeniçeri tehlikesi nedeniyle 1792'de Halıcıoğlu'ndaki Humbarahane kışlasına taşınmış, kışlanın Sütlüce tarafı lağımcılara, Hasköy tarafı da Humbaracılara ayrılmıştır.[1512]

III.Selim'in şehzadeliği sırasında Fransa kralı XVI.Louise ile mektuplaşmalarına dayanan dostluğu, Fransız subayların tekrardan Osmanlı'ya gönderilmesi hususunda işe yaramış ve padişahın ricası üzerine 1793 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'u güçlendirmek ve hatta yeni bir mühendishane kurmak amacıyla 6 bahriye, iki piyade, iki süvari, iki mühendis subay ve bir de tersane inşaatı mühendisi İstanbul'a getirtilmiştir.[1513] Bunların haricinde on üç usta ve işçi daha getirtilmiş, hatta Napolyon Bonapart dahi Osmanlı Devleti'nde çalışmak için Fransız hükümetine başvurmuş, ancak Fransa tarafından başka bir vazifeyle görevlendirildiğinden Osmanlı'ya gelememiştir.[1514]

Islahatçı padişahlardan biri olan III. Selim askeri yapıyı güçlendirmek ve ülkenin kötü gidişatını engellemek amacıyla 20'si Osmanlı, ikisi yabancı 22 kişinden ülkenin durumunu tahlil eden ve yapılması gerekenleri bildiren birer layiha hazırlamasını istemiştir. İki yabancıdan biri olan D'Ohhson 1794 yılında 18 maddeden oluşan layihasını III.Selim'e arz etmiş ve layihasında Osmanlı'nın mutlaka bir Kara mühendishanesi kurması gerektiğini, kurulacak mühendishanenin fiziki şartlarını, alınacak öğrencilerin vasıflarını ve yaşlarını, gerekli malzeme ve kitapların teminini, hocaların vasıflarını ve verilmesi gereken maaş miktarını ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Kendisi de bir Ermeni olan D'Ohhson'un layihasında okula alınacak 60 öğrencinin 15 tanesinin Ermeni olmasını istemesi ve Fransızcanın

[1512] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.

[1513] Getirilen mühendisler arasında olan Parale, harita ve coğrafya derslerinin haricinde seyr-i sefain eğitimine dair dersler vermiştir. Aynı dönemde gelen Le Brunn ise bahsi geçen derslerin teorik bilgilerini anlatmıştır. Tirekor ve kardeşi de hendese hocası olarak mühendishanede görevlendirilmiş ve 100 kuruş olan maaşları 1797 yılından sonra ise 500 kuruş olmuştur. Ancak Fransız subaylardan olan ve 1796-98 yılları arasında süvari topçularını eğiten General Menant'e 750 kuruş maaş verilmiştir.(Bkz. Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Süreci…", **XI. ve XVIII. Yüzyıllar İslam-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum**, 2006, s.385; Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane**, s.88-90; Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.6)

[1514] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.6.

Müslüman öğrencilerle birlikte mutlaka Ermeni öğrencilere de öğretilmesini istemesi,[1515] layihanın tarafsızlığı ve samimi duygular içinde mi hazırlandığı hususunda şüphe uyandırmaktadır.

III.Selim'in *"Bu kurumdan Hendese, Hesap, Hikmet ve Coğrafya fenlerinin intişarı ve Devlet-i Aliyeye elzem olan sanay-i Harbiyenin ta'lim ve taallümü ile kuvveden fiile ihracı"*[1516] sözleriyle ilan ettiği Mühendishane-i Fünun-ı Berri-i Hümayun, 1796[1517] yılında Hasköy'deki Humbarahanenin yanında kurulmuştur. Ancak yeni kurulan bu mühendishaneye hocaların ataması 1793 yılında başlamış ve Abdurrahman Efendi'nin tayin edilmesinden sonra İbrahim Kâmi birinci, Hüseyin Rıfkı ikinci ve 1794'de Seyyid Osman Efendi üçüncü halife olarak atanmış ve aynı yıl hocalara İrad-ı Cedid hazinesinden maaş ödenmeye başlanmıştır.[1518] Söz konusu okulun, Yeniçerilerin faaliyet alanı olan Topçuluk üzerine olması ve onların her yeniliği bertaraf etme tehlikesine rağmen bu okulun kurulması, III. Selim'in askeri ıslahatlardaki kararlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Topçuluk, istihkâm ve haritacılık eğitimi verecek olan mühendishaneye Lağımcı Ocağı'ndan 50, Topçu Ocağı'ndan 30 nefer alınmış ve bunlara ders verecek bir hoca, dört kalfa ve bir de Fransızca öğretmeni ile mütercim görevlendirilmiştir.[1519] Mektebe alınanların eski Humbarahane ve Mühendishane'de eğitim görmüş kişilerin veya eğitim verenlerin çocukları ile Enderun-u Hümayun Ağaları'nın sadık gençleri olmasına ayrıca dikkat edilmiştir.[1520] Mühendishane askeri bir okul olmasına rağmen, sivil halkın da derslere katıldığı görülmüştür. Eğitim süresi 8 yıl olarak planlanan okulda, "Sınıf-ı rabi" olarak adlandırılan 4.sınıf, eğitim-öğretimin ilk yılı olarak kabul edilmiş ve her sınıfın da iki yıldan müteşekkil olması uygun görülmüştür.[1521] 4.sınıftan sonra sırasıyla sınıf-ı salis (2.sınıf), sınıf-ı sâni

[1515] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.30.
[1516] Kansu, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, s.50.
[1517] Mühendishanenin kuruluş zamanı hakkında farklı görüşler vardır. Mithat Sertoğlu Mufassal Osmanlı Tarihi adlı eserinin 2759.sayfasında söz konusu okulun kuruluşunu 1800 olarak aktarırken, Yahya Akyüz "Türk Eğitim Tarihi" adlı eserinin 164.sayfasında 1793, Kazım Çeçen ise "İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi" adlı eserinin 19.sayfasında 1795 olarak vermiştir. Ancak 1796 yılında dahi bazı ilavelerin daha yapılarak inşaata devam etmesi hesaplanırsa, mektebin tam teşekküllü olarak kuruluşunun 1796 veya 1800 tarihlerine denk gelmesi daha doğru olacaktır.
[1518] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.34.
[1519] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.165.
[1520] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.11.
[1521] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.

(3.sınıf) ve okulun son yılı olan sınıf-ı evvel (4.sınıf) şeklinde ters bir örüntü kurulmuştur. Kara mühendishanesinin kurulmasından sonra Mühendishane-i Bahri'den hoca nakli yapılmış ve ayrıca İstihkâm ve Hendese derslerinin de yeni açılan mühendishanede verilmesi uygun bulunmuştur. 1797 yılında Kara mühendishanesinde görülen dersler sınıflarına göre şu şekilde taksim edilmiş ve ayrıca ders veren Osmanlı hocalar da belirtilmiştir.

Tablo 44: Mühendishane-İ Berri-İ Hümayun'da Verilen Dersler ve Görev Alan Hocalar [1522]

Sınıflara göre verilen dersler	**Dersi veren hocalar**[1523]
Sınıf-ı rabi: -Hüsn-i Hat -İmlâ -Resim -Arapça -Mukaddimat-ı Hendese (Geometriye giriş) -Rakam -Fransızca	1797 senesinde ders veren hocalar ve senelik maaşları: Müderris Abdurrahman Efendi- Baş hoca (2000 kuruş maaş) İbrahim Kâmi Efendi- 1.halife (1500 kuruş maaş) Hüseyin Rıfkı Efendi- 2.halife (1250 kuruş maaş) Mehmed Emin Efendi- 3.halife (1000 kuruş maaş) Hafız Abdullah Efendi-4.halife (750 kuruş maaş) 1801senesi öğretim kadrosu:
Sınıf-ı Salis: -İlm-i Hesap -Usûl-i Hendese -Coğrafya -Arapça -Fransızca	 Hüseyin Rıfkı Efendi[1524] - Baş hoca (3000 kuruş maaş) İbrahim Kâmi Efendi- 1.halife (2000 kuruş maaş) Hafız İbrahim Edhem- 2.halife (1500 kuruş maaş) Mehmed Emin Efendi- 3.halife (1250 kuruş maaş) Hafız Abdullah Efendi-4.halife (1000 kuruş maaş)
Sınıf-ı sâni: -Coğrafya -Müsellesat-ı Müsteviye (Düzlemsel Trigonometri) -Cebir -Tahtit-i Arazi (arazi ölçümü) -Tarih-i harb (Harp Tarihi)	Selim Efendi-5.halife (750 kuruş maaş) -Gelenbevi İsmail Efendi[1525]
Sınıf-ı evvel: -Fenn-i Mahrutiyat (Koni kesitleri) -Hesab-ı Tamamî ve Tefazulî	

[1522] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi**, s.23; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.165; Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.

[1523] Mühendishanede her sınıftan bir hoca ve bir de halife sorumlu tutulmuştur. Ancak diğer hocalar uzman oldukları dersleri vermek için diğer sınıflarda da ders vermişlerdir.

[1524] Hüseyin Rıfkı Efendi: Mühendishane'nin ikinci hocası olarak bilinen Kırımlı Rıfkı Efendi, 16 yıl hocalık yapmış ve İlmü'l Kürre, Lağım Risalesi, Usûl-u Hendese, İmtihan'ül Mühendisin, Telhisü'l Eşkal ve İrtifa Risalesi adında eserler yazmıştır. Mühendishanede verdiği Astronomi dersinde Batlamyus sisteminden yararlanarak bilgiler vermiştir.

[1525] Matematik hocası olarak görevlendirilen Gelenbevî İsmail Efendi (1730- 1790), medrese mezunu olmasına rağmen Matematik alanında oldukça ilerlemiş ve bu alanda "Hesab- el Küsûr" ve "Kitab-ül Merasit" adlı eserleri oldukça tanınmıştır. Matematik'in haricinde çeşitli ilimlere dair 35 eser yazmıştır. III. Selim döneminde Kâğıthane'deki top talimlerinde isabet ettirilemeyen topların İsmail Efendi'nin çalışmaları neticesinde hepsinin kusursuz atış yapması, İsmail Efendi'nin padişahın iltifatına mazhar olmasına neden olmuştur. (Bkz. Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.23-25).

(Diferansiyel ve entegral Hesap) -Cerr-i Eskal (Mekanik) -İlm-i Heyet (astronomi) -Fenn-i Remi (Humbaracılık) -Fenn-i Lağım (Lağımcılık) -Talim Nazariyatı -İstihkâm	

Tabloda da görüldüğü üzere, ilk kez yabancı bir dil, eğitim-öğretim müfredatına girmiştir. Gerçi Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da ders dilinin Fransızca olmasına rağmen müfredatta Fransızca gramerinin ve dil eğitiminin verilmemesi de oldukça şaşırtıcıdır.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un kurulduğu yılın sonunda, okula bazı odalar ilave edilmiş, avluya dökmeci odası yapılmış ve iki katlı 807 m^2'lik[1526] bir alan üzerine kurulu müstakil bir okul binası ortaya çıkmıştır. Mektep, üst ve alt katta ikişer oda ve ikişer dershane olacak şekilde düzenlenmiş ve her dershanede üçer sıra ve sıralar üzerinde okul-araç gereçlerini koymak üzere küçük çekmeceler bulunmuştur. Okulun alt katındaki iki oda aletlerin yapıldığı bir atölyeye çevrilmiş ve ayrıca hocalar ve asistanları için birer oda, kapıcı odası ve kömürlüğün yanı sıra padişahın hediye ettiği birçok aleti ve eseri içinde barındıran bir kütüphanede de okulda yerini almıştır. Okulun açılmasını merakla izleyen Avrupalılar padişahla ilişkilerini yakın tutabilmek amacıyla bir kütüphane dolduracak kadar kitap bağışı yapmışlardır. Bağış yapanların en başında ise Napolyon gelmektedir. III. Selim de sarayda mühendishanenin işine yarayabilecek olan bütün kitapların[1527] mühendishaneye aktarımını sağlamış ve hatta mühendislik eğitimi için gerekli pahalı ve nadir parçaları Avrupa'dan getirtmekle kalmamış, en nadide yapıt olarak bilinen Mehmet bin Fütüh'un usturlabı başta olmak üzere saraydaki mühendislik ilmine yarar eşyaları söz konusu mektebe hibe etmiştir. Kütüphanenin duvarlarının haritalarla kaplanması ve tavanında burçların resmedilmesi, kütüphanenin görkemini artırmış ve hayranlık uyandıran bu yerde öğrencilerin daha uzun kalması amaçlanmış olması gerektir. Kütüphanede terekelerden satın alınmış veya da hediye edilmiş

[1526] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.45.

[1527] Saraydan mühendishaneye gönderilen kitaplar arasında Nasîreddin Tusî'nin "Hendese-i Oklides" i ile Batlamyus'un "Tahrirî Mıcestî" adlı eseri de bulunmaktadır. (Bkz. Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.19).

kitapların arasında özellikle Ebubekir Ratib Efendi'nin terekesinden alınan kitap, harita ve âlatların bir hayli fazla olması[1528] dikkat çekicidir. Zira söz uçar, yazı kalır sözü dikkate alınırsa, mühendishanede her ne kadar Fransız hocalar ders verse de öğrencilerin her daim elinde tutup yararlandığı eser ve aletler, Ratib Efendi'nin Avusturya'daki askeri akademiye benzer bir kuruluşun açılmasını arzu ederek temin ettiği kitap ve aletlerdir.

Mühendishanede, hem ders kitaplarının basımını yapacak hem de kitap basımı yaparak okula gelir kazandıracak bir matbaa da kurulmuş ve idareciliğine ise Abdurrahman Efendi getirilmiştir.[1529]

Başhocanın ve hocaların[1530] haricinde hocalara yardımcı olarak görevlendirilen, onlara vekâlet eden ve "halife" olarak adlandırılan görevliler de vardır. Halifeler, medreselerdeki muidler gibi en yetenekli ve ahlakı en güzel öğrenciler arasında seçilmiş ve gerekli durumlarda sınava da tabii tutulmuştur. Ayrıca halifelerden yabancı dilde yazılmış bir kitabı tercüme etmeleri veya da Türkçe bir tez çalışması yapmaları da istenmiştir.[1531] Halife seçilen bir kişi de en alt sınıflardan göreve başlamış ve başarısına göre terfi almıştır. Dönemin şartlarına ve okulun ihtiyacına göre daha önce dört kalfa alınması yönündeki beyanın esnetilerek gerekli durumlarda beşinci bir halifenin alınabileceği hususu, 1801 yılında İngiliz dönmesi mühendis Selim'in beşinci halife olarak atanmasından anlaşılmaktadır.[1532]

1806 yılına kadar kendisine ait müstakil bir nizamnamesi olmayan ve bu tarihe kadar Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarının Kanunnamelerine tabii olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun, kendi nizamnamesi ile bazı değişikliklere gitmiş ve dört kalfanın mevcudiyeti hususu devam ettirilerek hoca sayısı dörde çıkarılmış ve maaşlarında da bir artış yapılmıştır. Ayrıca her sınıfta 10 öğrenci olmak üzere

[1528] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.297- 298; Beydilli, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun", **DİA**, XXXI, s.516- 518.
[1529] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.22, 26.
[1530] Mühendishanede hoca olmak için Fransızca bilmek ön şart olarak kabul edilmiş ve her hoca telif veya çeviri eserler yapması hususunda da gayretlendirilmiştir.
[1531] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi,** s.46.
[1532] Osman Zahit Küçükler, **"Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encümen-i Daniş"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Ankara 2016), s.21.

öğrenci sayısı 40'a düşürülmüş ve altı memur da mühendishanenin resmi işlemlerini yapmak üzere tayin edilmiştir.[1533]

"Şakirdân" olarak adlandırılan mühendishane öğrencileri, Pazartesi ve Perşembe günleri mühendishane yakınlarında bir alanda kalfaların nezaretinde öğrendikleri derslerin uygulamasını yapmışlardır. Salı ve Cuma günleri tatil olarak kabul edilmiş, Çarşamba, Cumartesi ve Pazar günü de teorik bilgiler almak üzere okulda derse katılmışlardır. Okulun son sınıf öğrencileri staj uygulamasına tabii tutulmuş, yol, köprü, bina ve istihkâm işleri için taşraya gönderilmiş ve staj sonunda onlardan çalıştıkları alanın haritaları istenmiştir.[1534] Mühendishanede sınıf geçme sistemi, başarılı bir sınav haricinde ancak üst sınıflardan birinin ayrılması veya da bu sınıfta yer açıldığı takdirde gerçekleşebilmiştir. Okuldan mezun olan öğrenciler, derecelerine göre mühendis veya mühendis yardımcısı olarak III. Selim tarafından kurulan Nizam-ı Cedit ordusuna alınmış ve ordu içinde arazi keşfi, köprü kurulması, askeri tabya ve nakliyatı gibi hususlarda hizmette bulunmuştur.[1535] Ayrıca "Erkân-ı Harb" ile adlandırılan yüksek riyaziye mezunları, Anadolu ve Rumeli'deki topçu bataryalarına topçu subayı olarak gönderilmiştir.[1536]

1807 yılında III. Selim'in tahttan indirilmesi sonucunda İrad-ı Cedid hazinesi de lağv edilmiş ve böylelikle mühendishane hocalarının maaşlarının ödenmesinde zorluklar yaşanmıştır.[1537]

2.2.4.3.1. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da Yapılan Değişiklikler

III. Selim, 1793 yılında gemi inşası bölümünün açılmasından sonra, mühendishanenin büyütülmesi ve gemi sefir subaylarına harita ve seyr-i sefain kursları verilerek onların işlerinde uzmanlaştırılması talimatını vermiş[1538] ve 1797 yılında "Harita ve Coğrafya" bölümünün de açılmasıyla mühendishanede eğitim dört ayrı bölüm üzerinden verilmeye başlanmıştır. Buna göre, bir sınıf harita ve coğrafya, ikincisi seyr-i sefâin, üçüncüsü gemi inşası ve sonuncusu da istihkâm ve kale inşası

[1533] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne**, s.51.
[1534] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.166.
[1535] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.
[1536] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar**, s.12.
[1537] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.56-57.
[1538] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2759.

olacak şekilde ayarlanmıştır.[1539] Bu tarihe kadar istihkâm ve kale inşası derslerinin Mühendishane-i Bahri'de görülmesi, mevcut bulunan tek Avrupai tarzdaki askeri mektepte her alanda eğitim verme çabasını göstermekle birlikte hala sistemli bir yapılanmaya gidilemediğini de açıkça göstermektedir.

Güverte bölümünde okuyanlar eğitimlerini tamamladıktan sonra kumandanlığa kadar yükselebilirken, diğer bölümü bitirenler gemilerin yapımında ve mühendisliğinde çalışabilmişlerdir.[1540] 1797 yılında istihkâm ve kale inşası bölümlerinin Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a devredilmesinden sonra, Deniz mühendishanesi kendi eğitimci kadrosunu ve müfredatını tekrardan düzenlemiştir. Yabancı uzman ve teknikerlerin yanında mutlaka yetiştirilmek üzere Türk bir mimar veya mühendis bulundurulmuş ve daha önce de olduğu üzere söz konusu yabancıların ülkelerine dönmeleri durumunda çalışmaların sürdürülebilir olmasına uğraşılmıştır.[1541]

1797 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın mühendishanenin nazırlığı görevine getirilmesinden bir yıl sonra Kassabbaşızade İbrahim Efendi'ye mühendishanenin sorumluluğu verilmiştir. İbrahim Efendi öncülüğünde mühendishane hocaları yapılan istişare sonucunda mühendishaneye olan rağbeti artırmak ve mevcut öğrencilerin devamsızlığını engellemek amacıyla öğrencilere burs verilmesine karar verilmiş ve okula yeni kayıt olan 7 öğrencinin altı tanesine 10, birine beş kuruş aylık verilmesi uygun bulunmuştur. [1542]

1798 yılında Fransa'nın Mısır'a saldırması hem Osmanlı-Fransa diplomatik ilişkilerini hem de Osmanlı'daki askeri mektepleri ciddi şekilde etkilemiştir. Deniz mühendishanesinin gemi inşaatını kuran ve bu bölümün teşkilatlanmasını sağlayan Fransız mühendis Brunn da yaşanan bu hadisenin akabinde memleketine dönmüş ve yerine yine Fransız bir mühendis olan Benoit getirilmiştir.[1543] Harita ve Coğrafya

[1539] Emin Yakıtal, "Bahriye Mektebi", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1991, IV, s.509; Beydilli, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun", **DİA**, XXXI, s.515.
[1540] Söz konusu mektep kurulmadan evvel, klasik dönemde gemilerin yapımı ve denize indirilmesiyle Hassa Mimarlığı Ocağı'na bağlı tersane mimarları görevliydiler.
[1541] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.509.
[1542] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.25.
[1543] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.34.

Fenni bölümünde istihdam edilen Fransız mühendis Parele de görevinden uzaklaştırılmıştır.

III. Selim, her iki askeri müessesenin 1803 yılında birleştirilmesine karar vermiş ve bu okulların yönetimine Kırımlı Abdullah Ramiz Efendi'yi (1803-1808) getirmiştir. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un öğrencileri kalfaları ile birlikte Pazartesi ve Perşembe günleri Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a gelmişler ve burada aynı hocalardan beraber ders görmüşlerdir.[1544]

Her iki mühendishanenin birleşmesinin doğru olmadığını ve mekteplerin esas maksadının kaybolduğunu düşünen Küçük Hüseyin Paşa, endişelerini III. Selim'e aktarmış ve bundan sonra da mühendishanelerin beraber ders görme usulü kaldırılmıştır. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da gemileri inşa edebilecek mühendislerin yetişmesi gerektiği hususunda padişaha beyanat vermiş ve mühendishanede eğitimin Seyr-i Sefain (Denizcilik) ve gemi inşaatı üzerine olması uygun bulunmuştur. Seyr-i Sefain bölümüne; 35 öğrenci, bir kalfa, iki hoca, gemi inşaatı bölümüne ise; 10 öğrenci, iki kalfa alınmış ve okulun bütün giderleri devlet tarafından karşılanmıştır.[1545] Birinci bölümü bitirenler sırasıyla Jurnal hocası (seyr zabiti), çorba hocası (Levazim zabiti) ve Başhoca olabilirken, ikinci bölümü bitirenler ise genellikle önce yardımcı hoca, sonra baş kalfa veya da baş halife olmuşlar ve Tersane mimarlığına kadar terfi alabilmişlerdir.[1546]

İnşaiye bölümü için görevlendirilen Fransız hoca Brunn hazırlanan okul müfredatına göre; sabah saat 9 gibi derse başlamış ve ikindi vaktine kadar ders işlemiştir. [1547] Okulun tatil günleri de açıldığı dönemdeki ile aynı kalmıştır.

III. Selim, 1804 yılında Bahriye Kanunnamesini ilan ederek, donanmanın hatalarını tekrardan gözden geçirtmiş ve denizcilikteki bazı uygulamaları kaldırmıştır. Ordu için gerekli olan disiplin, öğrenmeye heves ve liyakat; donanma öğrencileri için de gerekli olduğundan, onlara bazı özlük hakları ve emeklilik fırsatları vaat edilmiştir.[1548] Tersane ve donanmanın iaşelerinde zor durumda

[1544] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.17.
[1545] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.17.
[1546] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.509.
[1547] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s.509.
[1548] Gültekin Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi**, İstanbul 2013, s.130.

kalınmaması ve eksiklerin ivedi bir şekilde giderilmesi için "Bahriye Hazinesi" adı altında özel bir hazine kurulmuştur. Ayrıca Tersane Eminliği'nin kaldırılarak yerine "Umûr-ı Bahriye Nezareti"[1549] nin kurulması da malum kanunname ile olmuştur.[1550]

1805 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da görev yapan hocaların sayısı ikiye çıkartılmıştır. Ayrıca inşaîye talebelerinin sayısı da az bulunmuş ve bu tarihten itibaren 20 öğrencinin bu bölüme alınmasına ve Seyr-ü Sefain bölümüne alınacakların öğrencilerin ise 30'a indirilmelerine karar verilmiştir. 1806 yılında Bahriye Nazırı olarak atanan Seyit Ali Efendi'nin Haliç'te daha büyük ve geniş bir mühendishane yapma projesi, temelleri atılmasına rağmen Kabakçı Mustafa İsyanı[1551] nedeniyle hayata geçirilememiştir.[1552]

1807 yılında III. Selim'in tahttan indirilerek hapsedilmesi ve IV. Mustafa'nın başa gelmesi, her iki mühendishaneyi de olumsuz olarak etkilemiş ve bu okullarda birkaç yıl süren bir belirsizlik durumu hâkim olmuştur.[1553]

2.2.4.3.2. Askeri Hastanelerin Kurulması

Nizam-ı Cedid[1554] adında yeni bir ordu kurmaya çalışan III. Selim, ordusunun ihtiyacına binaen 1799 yılında ilk çağdaş Osmanlı sağlık kurumu olarak nitelendirilen "Levent Çiftliği Hastanesi" ni, ordunun kışlası olarak düşünülen Levent Çiftliği'nde yaptırmıştır.[1555] Her ne kadar halkın sağlıkla ilgili durumlarından Dar'üş-şifalar sorumlu olsa da, askerin sağlık sorunları kışlalarda kurulan mütevazı hastaneler ile giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim söz konusu hastanenin haricinde

---

[1549] Bahriye Nezaretine ilk olarak eski Paris sefiri Moralı Ali Efendi atanmış ve hazine de onun emrine verilmiştir. 1807 yılında vuku bulan Kabakçı İsyanı birçok yeni reformun sonu olduğu gibi bu kurumun da sonu olmuş ve tekrardan Tersane Eminliği sistemine dönülmüştür.

[1550] Gençoğlu, "Batı Bilgi ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı", **TAD,** 34/ 58, s.606.

[1551] Kabakçı Mustafa İsyanı; Yeniçeriler, bazı medrese talebeleri, eski vezirler ve bunlara inanan halkın birleşmesiyle ortaya çıkmış bir isyandır. (Bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s.29).

[1552] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.17.

[1553] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.17.

[1554] "Yeni Düzen" veya da "Nizam-ı Cedit" adı verilen III. Selim ıslahatlarının en mühim kısımlarından biri, yeni bir ordunun kurulmasıdır. Bu ordu için kışla merkezi olarak Levent Çiftliği seçilmiş ve ordunun eğitiminin de süratle yapılmasına özen gösterilmiştir. III. Selim de ordunun çalışmalarını ve gidişatını görmek için söz konusu kışlaya sık sık uğramıştır. (Bkz. Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2758)

[1555] Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Sayı 8/2, 1988, s. 124; Sevil Aslan, Ramazan Erdem, "Hastanelerin Tarihsel Gelişimi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, (2017/2), s.15.

doğu sınırlarını emniyet altına alabilmek için Üsküdar-Kadıköy arasındaki ilk Selimiye kışlasında eğitim gören askerlerin sağlık ihtiyacına binaen Haydarpaşa yakınlarında 1800 yılında kurulan hastane de bu durumu doğrulamaktadır.[1556] Bu hastane tek başına müstakil bir bina olmaktan ziyade kışla içersinde matbaanın ve kütüphanenin de bulunduğu yerleşkenin bir parçası olarak inşa edilmiştir.[1557]

Osmanlı donanmasının güçlenmesi amacıyla kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun mektebinden sonra, donanmanın ihtiyacına binaen de 1805 yılında hekimbaşı Behcet Mustafa Efendi'nin[1558] yoğun çabaları sonucunda Kasımpaşa'da bir hastane[1559] daha açılmış[1560] ve zikrolunan hastaneye bir başhekim, bir baş cerrah ve 4 hademe görevlendirilmiş ve tıp eğitiminin verilmesi için de 7 öğrenci kabul edilmiştir.[1561] Başhekim olarak atanan Mosaraki Efendi'ye 250 kuruş, cerrah başı olan Arbili Efendi'ye 250 kuruş, 7 öğrenciye kırkar kuruş ve 4 hizmetliye ise otuzar kuruş aylık verilmesi uygun görülmüştür.[1562] Maaşlar Tersane-i Âmire hazinesinden karşılanmıştır. Hastaneye kabul edilen 7 öğrenciden 5'i, eczanelerde kalfa olarak

---

[1556] Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 8/2, s.124.

[1557] S.J.Shaw, **Between Old and New**, Harward University Press, Cambridge 1971, s.131.

[1558] Behcet Mustafa Efendi (1774- 1834: Tıp ilmi ile uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mustafa Efendi, Arapça, Farsça, İtalyanca, Almanca ve Fransızca dillerini öğrenmiş ve bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. 1796 saray hekimlerin arasına girmiş ve 1803 yılında da hekimbaşı olmuştur. III. Selim'in tahttan indirilmesi sonucunda azledilmiş ve 1817 yılında tekrardan hekimbaşı olmuştur. 1821 yılında Anadolu Kazaskeri olan Mustafa Efendi, devrin nüfuzlu şahsiyetlerinden olan Halet Efendi ile ters düşmesinden sonra Keşan'a sürülmüş, ancak bir süre sonra affedilmiş ve üçüncü kez hekimbaşı olmuştur. Rumeli kazaskerliğine terfi edilmesinden sonra yakalandığı şarbon hastalığı nedeniyle vefat etmiştir.
Tıbhane-i Amire'nin ilk müdürü olarak atanan Behcet Efendi, padişahtan başarılı öğrencilere rütbe ve nişan verilmesini talep etmesi, Osmanlı tababetini ilerletmek için ne denli gayretli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tıp alanında birçok eseri Osmanlı tıbbına kazandıran Behçet Efendi ayrıca ilk Fizyoloji eserini kaleme almak için 18.yüzyılın önemli fizyologları arasında olan Caldani'nin "Fisiologia" adlı eserini İtalyancadan Türkçeye tercümesini yapmıştır.(Bkz. Nil Sarı, "Behcet Mustafa Efendi", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1992,V, s.345; Kevser Atalık, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi", **Nobel Medicus 28**, C. 10, Sayı 1, (2014), s.99-100; Esin Kâhya, "Osmanlı İmparatorluğunda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı 2, (1991), s.128.

[1559] Kasımpaşa Tersanesi, Tersane-i Âmire, İstanbul Tersanesi veya da Batılılar tarafından coğrafi görünüm ve ehemmiyetinden dolayı "Altın Boynuz" olarak adlandırılan bu tersane, hem Bahriye hem de Tıp eğitimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. (Tersaneye verilen adlar için bkz. Ali İhsan Gençer, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (İÜEFTD)**, Sayı 31, (1978), s. 301.

[1560] Bu hastane Aynalıkavak sarayı yakınında ve sarayın harabelerinden kalan kalıntılardan yararlanılarak inşa edilmiştir.

[1561] BOA. **C.BH.,** nr.153/7283 (H.24.05.1220) ; BOA, **C.BH.,** nr.1252.

[1562] BOA. **C.BH.,** nr.153/7283 (H.24.05.1220) .

çalışan ve İtalyanca bilen kişiler arasından seçilmiştir.[1563] Hastane bünyesinde tıp eğitimi veren bu kuruluşa Müslüman tebaanın çocuklarının kabulünün yanı sıra Hıristiyan tebaasından Ermenilerin de çocukları kabul edilmiştir.[1564] Öğrenciler, haftada bir gün hem gece hem gündüz şehir içindeki diğer Dar'üş-şifâlarda tecrübe sahibi olabilmeleri amacıyla görevlendirilmiş ve eğitimlerinin üçüncü yılında savaş altındaki veya seferdeki gemilerde çalıştırılmıştır.[1565] Hem denizci hem doktor olan bu şahısların yetişmesi için açılan bu okulda eğitim ücretsiz olmuş, ancak mezunlarının donanmada dört yıl çalışarak devlete olan borçlarını bu şekilde ödemesi mecburi kılınmıştır.[1566]

1806 yılında Tersane-i Amire'nin yanına müstakil bir bina olarak inşa edilen, cerrahhane ve tıp akademisi bölümlerinden oluşan Tıphane'ye 9 Ocak 1806 (17 Şevval 1220) tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Bahriye Nazırı[1567] tarafından belirlenen 10 tıp, 10 cerrahi öğrencisi kabul edilmiş[1568] ve ayrıca 1 başhekim ve onun 10 asistanı ile 1 cerrahbaşı ve onun 10 asistanı görevlendirilmiş, ancak eğitim personelinin maaşları ciddi bir külfet getirdiğinden asistanların sayısı her bölüm için 2'ye düşürülmüştür.[1569] Ayrıca okulun masraflarının fazla olması nedeniyle masraflar hususunda bir tasarruf politikası izleneceği de açıkça belirtilmiştir. Hastanenin hemen yanına inşa edilen "Tıphane" ye, resmi ve özel müesseselere mal satan

---

[1563] Arslan Terzioğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması (Verwestlichung der Türkischen Medizin)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s.25.

[1564] Topkapı Sarayı Arşivi, **Cevdet Tasnifi Sıhhiye Defteri**, nr.1304.

III. Selim'in Ermeni tebaasına eğitim alanında bahşettiği bu ayrıcalık aslında ilk değildir. Zira 1805 yılında Divan-ı Hümayun tercümanlarından olan Dimitraşko Moroz Beyzâde'yi Kuruçeşme'de matematik ve lisan eğitimi üzerine Rumlar tarafından kurulan yüksekokulunun bünyesinde bir tıp okulu açması için görevlendirmesi bahsi geçen durumu daha iyi açıklamaktadır. (Bkz.Terzioğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması,** s.26).

[1565] BOA. **MAD.d.,** nr. 8886 (H.22.08.1247)

[1566] Gençer, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İÜEFTD**, 31, s. 305; Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 8/2, s.125.

[1567] Şubat 1805 tarihinde Osmanlı'da Tersane Eminliği kaldırılmış, onun yerine Bahriye Nazırlığı adı altında bir kurum getirilmiştir. Kurumun başında bulunan Bahriye Nazırı aynı zamanda Bahriye Hazinesinden de sorumlu tutulmuştur. İlk Bahriye Nâzırı eski Paris sefiri olan Moralı Seyyid Ali Efendi'dir. Ali Efendi'nin ilk icraatı da Kasımpaşa Tersanesinde bir hastane ve Tıphane yaptırılması olmuştur. (Bkz. Gençer, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İÜEFTD**, 31, s.302; Safvet Bey, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, Dz. K.K Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 1994, s.35

[1568] Tıp eğitimi alacak öğrencilerin kesinlikle hatırı sayılır ve nüfuzlu kişilerin çocukları olmamasına dikkat edilmiş, olanlarsa hemen mektepten uzaklaştırılmıştır. Osmanlı İlmiye teşkilatının bozulmasının en büyük sebeplerinden biri olan Beşik Ulemalığı açılan yeni okulda hayat bulamamış, bu durum da halkın çocuklarının tekrardan atanma hususunda ümitvar olmalarına yol açmıştır.

[1569] BOA, **C.BH.,** nr.33 /1575 (H. 17.10.1220) Ayrıca bkz. Gençer, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İÜEFTD**, 31, s. 302.

Yahudi tüccar Labayar'dan mukavele ile cerrahlık için gerekli aletler de satın alınmıştır.[1570] Günümüz tıp fakültelerinin kuruluş amacına uygun olarak açılan bu Tıphanede sadece donanma ve tersane için değil, ülke genelinde hizmet edebilecek doktorlar yetiştirilmek istenmiştir. Ancak bu okulun eğitim faaliyetleri III. Selim'in tahttan indirilmesine müteakip sonlandırılmış ve okul binaları da 1822 yılında çıkan bir yangın sonucunda ortadan kalkmıştır.[1571]

III. Selim Avrupa'daki tıbbı gelişmeleri de yakından takip ederek bazı eserleri Osmanlıcaya tercüme ettirtmiş ve yabancı elçilerin yardımıyla da zaruri olan bazı tıbbi araç-gereçleri Batı'dan getirtmiştir. Behcet Efendi'nin padişaha sunduğu layihanın sonucunda Tersane yakınlarında bulaşıcı hastalık taşıyan kimselerin karantina altına alınması için bir karantina hastanesi kurulmuş ve tersane zindanlarında ölen tutukluların cesetleri, kadavra dersinde kullanılmak üzere gizlice tıp öğrencilerine verilmiştir.[1572] Ayrıca donanma için kurulan hastanede Anatomi dersinin haricinde fizyoloji ve pratiğe dayalı klinik derslere de ağırlık verilmiştir.[1573]

1805 yılı Kanunnameleriyle nizam verilmek istenen Osmanlı tababeti, III. Selim'in tahtan indirilmesiyle yenilikçi gücünü kaybetmeye başlamıştır.[1574]1827 yılında Şehzadebaşı'nda Tulumbacılar Konağı'nda açılacak olan Mekteb-i Tıbbiye de (Tıbhâne-i Amire ve Cerrahhâne-i Mâmure) Behcet Efendi'nin gayretleri sonucunda açılmış ve tersane hastanesinde görev yapan diğer doktorlar ve stajyer öğrenciler de buraya aktarılmıştır.[1575]

2.2.4.4. Azınlık Okulları

2.2.4.4.1. Rum Okulları

Osmanlı sarayında istihdam edilerek ayrıcalıklı bir statü kazanan Rumlar, Sultan III. Selim'den saraydaki statülerini de kullanarak Türk ailelerin yerleşemeyeceği ve kendilerini bağımsız olarak yönetebileceği bir yer istemişler ve

[1570] BOA. **C.SH.**, nr. 13/620 (H.29.05.1220)
[1571] Safvet, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, s.35; Gençer, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İÜEFTD**, 31, s. 302.
[1572] Shaw, **Between Old and New,** s.165-166.
[1573] Sarı, "Behcet Mustafa Efendi", **DİA**, V, s.345.
[1574] Bedi N. Şehsuvaroğlu, **Türkiye'de Tıp Öğretimi, İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası** (Prof.Dr. Mehmet Rüştü Önol Nüshasından ayrı basım), C. 22, Sayı 2, (1959), s.735-752.
[1575] Shaw, **Between Old and New**, s.166.

bu yerin de "Ayvalık" olmasını uygun gördüklerini bildirmişlerdir. Sultan'ın izni sonucunda Mora'dan ve Adalar'dan da büyük bir Rum nüfusu Ayvalık bölgesine gelerek yerleşmişler ve böylelikle Rumlar yapabilecekleri eğitim çalışmaları için güç toplamıştır. Kuşadası Metropoliti Samoyil'in girişimleri sonucunda 1803 yılında Ayvalık'ta yatılı eğitim veren bir akademinin açılışı da işte bu iskân politikası sayesinde gerçekleşebilmiştir.[1576] Öğretmenlerinin büyük bir kısmı Avrupa'dan gelen bu eğitim kurumu, 1806-1812 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı'ndan etkilenerek kapatılmış, ancak bazı Rumların gayretleri ile yeniden açılmıştır.[1577]

III. Selim döneminde Rumlar, 1803 yılında Kuruçeşme'de de orta eğitim düzeyinde fakir Rum öğrencilere eğitim verecek olan bir mektep daha açmıştır.[1578] Okulun kurucusu ve idarecisi olan Dimitraşto Morozbeyzade, aynı zamanda saray tercümanlarından birisidir. Okulun özellikle fakir Rum öğrenciler için açılmış olması, Fenerli zengin Rumların gereksinimlerini karşılayacak meslek erbabı yetiştirme arzusu taşımaktadır. Söz konusu okul, farklı alanlardan oluşmuş ve okulda yabancı dil ve Edebiyat bölümlerinin haricinde hendesehaneler düzeyinde Matematik, hastane hizmeti ile birlikte Tıp eğitimi vermiştir.[1579] Ancak okulun laik eğitime önem vermesi Rum kilisesini rahatsız etmiş ve kilise Müslümanları kışkırtarak bu okulun Yunan ayaklanması esnasında kapatılmasını sağlamıştır.[1580]

Rumların Avrupa ile yakın temasının söz konusu taraflar arasında Osmanlı'ya karşı nasıl bir güç olduğunu Ahmet Cevdet Paşa Şânizâde'den aldığı bir rivayetle şu şekilde aktarmıştır: *"Şânizâde der ki: Fenerli takımının çocuklarına yazı ve dilbilgisi öğreten Müslümanlardan hayır sahibi kimseye, geçmiş zamanda Rum kaptanlarından, aralarında itibarlı ve Rusya himayesinde bulunan bir kaptan, sohbet esnasında, "sizin bundan sonra Rusya ile sefiriniz olursa bütün Akdeniz adaları Rumları gemileriyle öteye beriye hücum ederek sizi şaşırtmağa, ancak biz yeteriz ve*

[1576] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.32.
[1577] Serap Taşdemir, "Tek Parti Döneminde Ayvalık'ta Eğitim Faaliyetleri (1923- 1950)", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.7, Sayı 2, (Haziran 2010), s.223.
[1578] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.32.
[1579] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.34.
[1580] Ergin, **Osmanlı Maarif Tarihi**, I-II, s.746

bunların üzerine hepimiz yemin ederek anlaşmış durumdayız".[1581] Söz konusu olayın haricinde Şânizâde'nin beyanatında geçen "hayır sahibi bir Müslüman'ın Fenerli Rumların çocuklarına yazı ve dil bilgisi öğrettiği" hususu, üzerinde durulması gereken mevzulardan biridir. Anlaşılan o ki, bazı Müslümanlar sırf Allah rızasını gözeterek, Rum kiliselerinin yeterli olmadığı yerlerde Fenerli Rum çocuklara okuma-yazma öğretmişler ve karşılığında hiçbir menfaat beklememişlerdir.

2.2.4.4.2. Ermeni Okulları

Ermeniler, 1790 yılına kadar kendilerine ait müstakil bir eğitim kurumu kurmamışlar, ancak bu tarihten sonra resmi bir okul kurmak için girişimlerde bulunmuşlardır. O zamana değin kiliselerin "Çocuk Terbiye Evi"[1582] olarak nitelendirilen bölümlerinde Ermeni gençlere ve çocuklara rahipler tarafından dersler verilmiştir. Osmanlı sarayından izin alınarak açılan ilk okul, gramer açısından oldukça iyi olan Kumkapı Fıçıcı Sokağı'nda açılan okul[1583] veya da Şinork Mığırdıç ve Amira Miricinyan tarafından Galata'da açılan okuldur.[1584] 1790 yılında eğitim-öğretime başlayan diğer Ermeni Okulu da Mesropyan okuludur.[1585] Sultan III. Selim döneminde Ermeniler, 1803- 1812 yılları arasında İstanbul genelinde ücretsiz eğitim veren Ermeni cemaat okulları açmışlar[1586] ve 1810 yılında Paris'e, 1816 yılında Moskova'ya ve 1823 yılında da Tiflis'e öğrenci göndermeye başlamışlardır.[1587] Bu öğrencilerden bazıları, Avrupa'daki kara ve deniz savaşlarına katılmış[1588] ve bağımsızlık düşüncelerini faaliyete geçirecekleri güne de bu şekilde hazır olmaya çalışmışlardır. Avrupa ile temaslarının sürekli olması sonucunda istiklal davasına baş koyan Ermeniler, Avrupa'dan takdir toplamaya ve itibar kazanmaya başlamıştır.[1589]

[1581] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI, s.2698.
[1582] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.750.
[1583] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.36.
[1584] Remzi Kılıç, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Türk- Ermeni Toplumu Birlikte Yaşama Sanatı Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi, 20-22 Nisan 2006, Kayseri, C. 4, s.77-88.
[1585] Kılıç, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Türk-Ermeni Toplumu Birlikte Yaşama Sanatı Sempozyumu,** 2006**,** s.81.
[1586] Kılıç, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Türk-Ermeni Toplumu Birlikte Yaşama Sanatı Sempozyumu,** 2006**,** s.81.
[1587] M. Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlılardan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1990, s.10; Kılıç, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Türk- Ermeni Toplumu Birlikte Yaşama Sanatı Sempozyumu,** 2006**,** s.81.
[1588] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI, s.2695.
[1589] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI, s.2695.

Ayrıca bütün azınlık okulları gibi Ermeni okulları da bağlı olduğu yabancı devletten hem sağlık (doktor, ilaç temini) hem de maddi destek almış ve hatta bu destek öğrencilerin ailelerine dahi yapılmış ve yurtdışına öğrenci gönderilme masrafları da yine himaye eden devlet tarafından karşılanmıştır.[1590]

2.2.5. Yenileşmenin Beşinci Safhası: Sultan IV. Mustafa Dönemi (1807-1808)

Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesiyle Kabakçı Mustafa tarafından tahtta çıkartılan IV. Mustafa, hırslı ve açgözlü devlet adamlarının elinde bir kukla halinde ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. Zira III. Selim'e yakın olan devlet adamlarının tasfiye edilmesi ve hatta bazılarının öldürülmesinden sonra yeni atanan devlet ricali, imparatorluğun kötüye gidişatını engellemekten ziyade öldürülen veya da tasfiye edilen devlet memurlarının mallarını paylaşmakla meşgul olmuşlardır.[1591] Devlet adamlarının birbiriyle uğraştığı bu dönemde Rusya, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan istifade ederek Bozcaada açıklarında Osmanlı donanmasını mağlup etmiştir. Yaşanan hadiselerden Avrupalı Devletler de manalar çıkarmaya başlamış ve hatta Prusya başvekili Hardenberg Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını Rusya, Avusturya, Fransa ve Prusya'ya paylaştırma planları yapmıştır.[1592]

IV. Mustafa döneminde Alemdar Mustafa Paşa gibi ıslahat taraftarı kişiler, III. Selim'i hapsedildiği yerden kurtarmak ve tekrardan tahta çıkarmak için hazırlıklara başlamışlardır.[1593] Zira ülkede Nizam-ı Cedit askerlerine ve kurulan askeri mekteplere düşman olan Yeniçeriler İstanbul'da başıbozuk bir halde olay çıkarmakta ve istedikleri kişiyi tayin edip azletmekteydiler.[1594]

Her alanda olduğu gibi eğitim teşkilatı da bu başıbozuk durumdan nasibini almış, rüşvet, iltimas ve makamlara terfiler artık oldukça normal görülmeye başlanmıştır. Nitekim 27 Şubat 1808 tarihli bir belgede medrese öğrencilerinin kitap yerine silah taşımaya başladığı ve hatta halk için tehlike arz ettiği ifade edilmiş ve

---

[1590] Polatoğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, s.190.
[1591] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2820.
[1592] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2820.
[1593] Fatih Ünal, "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden "1808 Yeniçeri Ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/4, (Summer 2008), s.576.
[1594] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2818.

söz konusu durum *"Fatih medresesi softalarından bir tedib için derdest olunmak istenen, silah ve cephane ile camiye kapanıp, attığı kurşunlardan birkaç kişi mecruh olduğundan nihayet ahzolunup dayakdan helak olduğu*"[1595] ifadeleriyle aktarılmış ve akıbetinin ne olduğu da belgenin sonunda bilahare bildirilmiştir.

IV. Mustafa döneminin devlet adamları III. Selim'in hapiste olmasından dahi rahatsız olarak onun mutlaka öldürülmesi gerektiğine inanmışlar ve hatta Serdar-ı Ekrem Moralı Osman Ağa'yı III. Selim'in katline ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak Osman Ağa'nın bu teklifi kabul etmemesi ve hatta Alemdar Mustafa Paşa ile hareket etmesi başta Kabakçı Mustafa olmak üzere isyancıların öldürülmesi ile sonuçlanmıştır. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tahta tekrardan çıkarmak için Bab-ı Ali'ye gelmişse de, III. Selim'in öldürülmesi üzerine amacına ulaşamamış ve şehzade II. Mahmud'u kurtararak onun tahta çıkmasına vesile olmuştur.[1596]

2.2.6. İlk Yenileşmenin Son Safhası: Sultan II. Mahmut Dönemi (1808-1839)

Sultan III. Selim'in öldürülmesinden sonra tahta çıkan II. Mahmud, ülkesindeki iç meseleleri halledemeden 1809 yılında Ruslarla askeri bir mücadeleye girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın mağlubiyeti ile sonuçlanan bu savaş ancak 1812 yılındaki Bükreş Antlaşması ile sona erebilmiştir.[1597]

II. Mahmud bir taraftan Mora, Memleketeyn, Sırp, bazı ayanlar ve paşaların isyanlarını bastırmakla uğraşırken diğer taraftan da "Sekban-ı Cedit" adı verilen bir askeri birlik kurmaya çalışmıştır. Ancak kurulan bu birlik kısa bir zaman sonra Yeniçeriler tarafından ortadan kaldırılmıştır.[1598]

[1595] BOA, **HH.** nr.1355/53055 (H.29.12.1222).

[1596] Ünal, "…1808 Yeniçeri Ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 1/4**,** s.576.

[1597] Günel Teymurova, "1806-1812 Osmanlı- Rusya Savaşı ve Azerbeycan", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.2, Sayı 2, (Ocak 2016), s.57.

[1598] Mehmet Beşirli, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasından Sonra Tokat ve Çevresinde Güvenlik Sorunu", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.18, Sayı 1, (Temmuz 2003), s.19.

1808 yılında Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa sayesinde "Sened-i İttifak" antlaşması yapan padişah, ayanlarla aralarındaki buzları eritmiş, ancak Mısır'daki Kavalalı Mehmet Ali Paşa meselesine çözüm bulamamıştır.[1599]

2.2.6.1. Sıbyan Mektepleri

Sultan II. Mahmud, eğitime ve ulemaya oldukça önem verdiğinden yeni Sıbyan mektepleri yaptırtmış ve kötü durumda olanları tamir ettirerek eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır. Yeni yapılan Sıbyan mektepleri arasında özellikle Sultan II. Mahmud döneminde Hazînedâr Ustalığı görevinde bulunan Cevrî Usta'nın (d.?/ ö.1819) ölümünden sonra, onun adına Sultan II.Mahmud tarafından İstanbul Divanyolu mevkiinde H.1235 (m.1819-1820) yaptırılan "Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi" ayrı bir önem taşımaktadır.[1600] Bu mektep, diğer Sıbyan mekteplerine oranla farklı bir tarzda inşa edilmiştir. 18 Nisan 1822 tarihli bir belgede de Sıbyan mekteplerinin tamir edildiği hususuna değinilmiş ve ayrıca mektebin mualliminin bir mutasavvıf olduğu açıkça belirtilmiştir.[1601]

Eğitim masraflarının taksitle veya da vadeyle ödenmesi eğitim sistemine zarar vereceği düşüncesine binaen, İstanbul Atik-i Sultanî Camii yanındaki Selman Ağa Vakfı'na bağlı Sıbyan mektebi öğrencilerine iki senelik "kapama" olarak adlandırılan elbise masrafı, Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesi'ne aktarılan gelirlerden peşin olarak ödenmiştir.[1602] Mekteplerin tamiratının ve masraflarının ivedi bir şekilde yapılması ve bunun haricinde yeni mekteplerin inşa edilmesi için halkın teşvik edilmesi gibi hususlar, II. Mahmud'un eğitim politikasını anlamada önemli unsurlardır.[1603]

II. Mahmud döneminde Sıbyan mekteplerinde muallimlik yapan ve dini dersleri tedris ettiren kimsenin haricinde yazı hocalarının da görevlendirilmesine

---

[1599] Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, (1998), s.210; Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Mısır Meselesi ve Kadı Kıran Olayı (1833)", **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, Volume 5/ Issue 6, (December 2012), s.220.

[1600] Habibe Kazancıoğlu, "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye" , **Vakıflar Dergisi**, Sayı 46, (Aralık 2016), s.85.

[1601] Belgede Girid adasında Sıbyan mektebi hocalığı yapan Nakşibendiye tarikatından Seyyid Derviş İbrahim'in görev yaptığı mektebin tamiratı ve burada eğitim alan çocuklara buğday yardımı yapılması hususundaki belge için bkz. BOA, **HAT**. nr.1559/55 (H.26.07.1237).

[1602] BOA, **AE.SMHD.II**, nr.113/9592 (H.29.12.1228)

[1603] Kara/ Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.17; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu..,** s.37- 39.

devam edildiği görülmektedir.[1604] Ayrıca söz konusu dönemde Sıbyan mektebi öğrencilerine elden verilen nakit para yardımı devam ettirilmiş ve bunların bedeli de Haremeyn Hazinesi'nden ödenmiştir.[1605]

II. Mahmud döneminde Sıbyan mektepleri de eğitim teşkilatındaki bozulmalardan nasibini almıştır. Klasik dönemde Hafız muallimler tarafından idare edilen bu mekteplere ilk yenileşme döneminden itibaren babası muallimlik yapan gençler de başlarına sarık sarmak suretiyle görevlendirilmeye başlanmıştır.[1606] Ayrıca öğretmene yardımcı olmakla yükümlü olan kalfaların, çocuklar arasında adaletsiz davranışı *"zengin çocuklarına yüz vermekle yüzsüz, fakir çocuklarını da hırpalayarak, hakaret ederek arsız ederlerdi"*[1607] cümlesiyle açıklanmaya çalışılmış ve en nihayetinde de çocukların okulu bırakmalarına neden olmuştur. Muallim ve Kalfanın çocukların dersleri ile ilgilenmemesi de söz konusu durumlara eklenince Sıbyan mektepleri hakkında mutlaka bir çalışma yapılması gerektiği durumu ortaya çıkmıştır.[1608]

Sultan Mahmud dönemindeki Sıbyan mekteplerinin durumunu o dönemin meşhur Karagözcü oyunu üstatlarından Sait Efendi'nin Padişahın huzurunda oynattığı Karagöz oyunundan anlamak mümkündür. Balıknazırı Ali Rıza Bey, bu oyunu ve oyun içerisinde yerleştirilmiş Sıbyan mekteplerinin durumunu şu sözlerle aktarmıştır: "*Hacivat öğretmen, Karagöz de öğrenci olmuş… Hacivat "Bir üstün" der, Karagöz de bu sözü tekrarlar. Hacivat "Bir esre" deyince Karagöz, üstünün karşı anlamı olan "Bir altın" der. Hacivat "esre" diyeceksin deyince Karagöz:"Yanlış okutuyorsun, Üstün'den sonra altın gelir, bir Altın diye direnir. Öğretmen Hacivat, öğrenci Karagöze bir tokat atar, Esre diyeceksin der, Karagöz inat eder: Bir altın, demekte ayak direr. Padişah, Karagöz'ün nüktesini anlar ve bir altın gönderir. Bu defa Hacivat: İki Üstün, der. Karagöz tekrarlar, iki esre deyince Karagöz, gene: İki altın diye tepinir. En sonunda Sultan Mahmud iki altın daha gönderir ama, Sait Efendi'ye*

[1604] Koska'daki Ragıb Mehmed Paşa kütüphanesinin yakınındaki veya kütüphaneye bağlı sıbyan mektebine bir yazı hocası gönderilmesine dair arşiv belgesi için bkz. BOA.,**C.MF.,** nr.77/3825 (H.05.05.1218).
[1605] BOA, **HAT**., nr.1505/41 (H.29.12.1222).
[1606] Balıknazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbu**l, Niyazi Ahmet Banoğlu (Haz.), Tercüman 1001 Temel Eser, Eser no:11, Tarih ve Yer Yok, s.15.
[1607] Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbu**l, s.15.
[1608] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2926

de "Halt ediyorsun" der. Sait Efendi: "padişahım, okullarımızın halini belirtiyorum" karşılığını verir".[1609]

II. Mahmud döneminde ailelerin çocuklarını varlıklı vakıf sahibi Sıbyan mekteplerine veya da altı-yedi yaşlarında meslek sahibi olmak için çıraklığa vermesi, söz konusu oyunda alaylı bir üslupla zikredilince padişah, bundan etkilenmiş ve 1824 yılında ***"Ta'lim-i Sıbyân hakkında Ferman"*** adıyla bir ferman yayımlamıştır. Bu fermanın yayınlanmasının nedenini Safvet Bey şu sözlerle aktarmaktadır: *"Bazı kimseler henüz çocuk iken kaleme (resmi daireye) çırak girerler. Güya kıdemli olmak onların işe alınmalarında önemli rol oynar. Bu düşünceden hareketle pek çok baba, kendi çocuklarını; kendi oğlu olmayanlar da akrabalarından birini bu suretle çırak yazdırırlar. Böylece çocuklar 7-8 yaşına varır varmaz kaleme gidip gelmeye başlayarak hem Kur'an-ı Kerim'i hem de gerekli ilmihal bilgilerini öğrenmekten mahrum kalırlar. Dahası, çırak oldukları kalemlerde iş görmeye kabiliyet ve liyakatleri gelişmez. Böylece her ikisinden de mahrum kalırlar".[1610]*

Oyunlara ve devlet adamlarının hatıratlarına konu olan Sıbyan mekteplerinin ıslahı için II. Mahmud tarafından yayımlanan fermanın tam metni şu şekildedir: [1611]

> *" Cümleye mâlumdur ki Ümmet-i Muhammed'denim diyen kâffe-i ehl-i İslâm'a göre ibtidâ şerâit-i İslâmiyeyi ve akâid-i diniyesini öğrenip bilmek ba'dehû iktisâb-ı maîşet içün kangı dirliğe sülûk edecek ise etmek, velhâsıl her bir şeyden evvel zaruriyât-ı diniyeyi öğrenmekliği umûr-ı dünyeviyenin cümlesine takdîm eylemek lâzım iken; bir zamandan beri ekser-i nâs analarının ve babalarının seyyiesi olarak, kendileri kaldıkları misillü evladlarının cahil kalmasını düşünmeyerek ve rezzak-ı âlem olan Hakk-ı Subhânehü ve Tealâ hazretlerine adem-i tevekkül ile hemen akçe kazanmak dâiyesine düşerek, çocukları beş altı yaşına vardığı gibi mektebden alıp ehl-i hiref yanına şâkirdliğe verdiklerinden; o makûle sabiler küçükten cehaletle büyüyüp sonra dahi okuyup öğrenmekliğe heves etmediklerine binaen, vizrü veballeri analarının ve babalarının boynuna*

[1609] Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbu**l, s.17.
[1610] Safvet Bey, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, s.25.
[1611] İstanbul ve Bilâd-ı selâse kadılarına hitaben yazılı bu fermanın tam metni için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih**, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1301, XII, s.237-239; Mahmud Cevad İbnu'ş- Şeyh Nâfi, **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.2-3; Ziya Kazıcı, **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, İstanbul 1995, s.103- 105.

olup yevm-i kıyamette bir taraftan bunlar giriftâr-ı mesuliyet ve bir taraftan kendileri dûçar-ı hizy ü nedâmet olacaklarından başka maazallah-ü Tealâ zamane-i cehâlet istîabla ekser-i halk diyânetten bîhaber olduklarından, bu keyfiyet nusretsizliğe sebeb-i müstakil olup asamenallahi Tealâ böyle giderse min kıbelir- rahmân terbiye-i şedideyi müstelzim olacağı erbab-ı basirete zâhir ve hüveydâ olmaktan nâşî ibâd-ı müslimini o misüllü dünya ve ahiret ukûbetinden tahlis ve sıyânet lazım gelmekle imdi emr-i dinde şerm-ü haya câiz olmadığına binaen şimdiye kadar cahil kalmış olan genç ve ihtiyar bilcümle Ümmet-i Muhammed cahilliğin dâreynde vehâmetini düşünüp ve bu babda birbirinden utanmayarak hemen Hak'tan utanıp kendileri bulundukları kâr-ı kesb ü san'at ve hizmetleri arasında bilmedikleri mesâil-i diniye ve akâid-i islâmiyelerini dahi öğrenip bilmekliğe hasbe'l-imkân sa'y ü gayret ve ol vechile kendilerini dâreyn selâmetliğine irgürmekliğe sarf-ı vüs'u makderet eylemeleri farîza-i uhde-i diyanetleri olduğundan başka fimâ bâ'd herkes evladlarını mürâhık derecesine varmadıkça ve ilm-i hâl ve şerâit-i islâmiyesini layıkıyla ta'lim etmedikçe mektebden alıp ustaya vermemek ve mürâhık olup ustaya vermek derecesine geldikte anası ve babası yoksa sâir velisi olan kimesne mürâhık derecesinden olduğunu; eğer İstanbul sekenesinden ise İstanbul kadısı olan efendi tarafına ve Eyüp ve Üsküdar ve Galata sükkânından iseler kadıları efendiler taraflarına, mektep hocasıyla beraber varup ve çocuğu dahi getürüp gösterüp taraf-ı şer'îden yedlerine memhur izin tezkiresi almak ve izin tezkiresi olmadıkça esnâf tâifesi şâkirdliğe almamak ve şâkirdliğe alınmaklıkda da esnaf kethüdalarının dahi re'y ve marifetleri munzam olmak lâzimeden olduğuna binaen şayet esnaftan biri o makule tezkiresiz çocuğu şâkirdliğe alır ve babası ve validesi verir ise o okuduğu mektebin hocası veyahut mahallesinin imamı doğru kadı efendilere haber vermek ve kadı efendiler dahi bu keyfiyeti ihyâ-yı din-i mübin kaziyyesine mebni olduğundan taraflarından taharrî olunarak izin tezkiresi almaksızın san'ata verilmiş sabi bulunur ise alanı ve vereni ve ol esnafın kethüdasını ve haber vermediğin için mektep hocasını li ecli't- te'dib Bâb-ı Âlî'ye inhâ eylemek ve anasız ve babasız yetim çocuklar olupta kimesnesizliği sebebiyle zaruri bir usta yanında veyahud bir kimesnenin terbiyesinde bulunur ise ustası ve gerek mürebbisi olan âdem sırf san'at

öğrenmekliğe ve hizmete hasr etmeyerek günde iki defa mektebe gönderip mürâhık oluncaya kadar okutturmak ve kezalik el-hâletü hazihi ustalarda bulunan çocuklar dahi bitıbhıka bu nizama dahil olarak anası ve babası vesair velisi olanlar ustadan alıp mektebe vermek ve kimesnesiz olanları dahi ustaları mektebe verip cahil kalmamasına dikkat etmek ve mektep hocaları dahi mekteplerde bulunan çocukları güzelce okutup Kur'an-ı Azîmüşşân'ı ta'lim akabinde her bir çocuğun haysiyet ve istidadına göre Tecvid ve ilm-i hal misüllü risaleler okutarak şerâit-i İslâmiye ve akâid-i diniyelerini öğretmekliğe sa'yü ikdâm eylemek üzere ale'l umuma tenbih ve ikaz olunmasına, irâde-i seniyye sudûruyla keyfiyeti bilâd-i selâse kadıları efendilere başka başka ba- fermân-ı âlî tenbih kılınmış olmakla siz dahi Âsitane'de kâin bilcümle mahallât imamlarını ve mektep hocalarını ve esnaf kethüdalarını tarafınıza celb ederek tenbihât-ı mezkûreyi gûş-i hûşlarına telkin ve tefhim ve iş bu fermân-ı âlinin birer mümzâ sûretlerini dahi yedlerine i'ta birle imamlar mahalleleri ahâlilerine ve kethüdalar dahi esnaflarına okuyup anlatmak ve mektep hocaları dahi bilip mûcebiyle amel etmek üzere cümlesine gereği gibi tenbih ve te'kide mübâderat ve bitevfikıhi Tealâ işbu nizâm ve tenbihâtın ale'd devâm icrâ ve istikrarı ve sâilini istihsâle tarafınızdan dahi bizzat ihtimam ve dikkat eyleyesiz deyu buyuruldu."

Fermanın 15 Cemaziyelevvel 1240 (5 Ocak 1825) tarihinde nerelere ulaştırıldığı ve genel olarak hangi hususlara değindiğini de Safvet Bey şöyle açıklamıştır: *"Geçenlerde bu hususu açıklayan bir ferman İstanbul ve taşra kadılarına gönderildi. Bu fermanda aksaklığın önemi vurgulanarak her şeyden önce İslam'ın şartlarını ve gerekli akaid bilgileri öğrenmek gerektiği; ancak bundan sonra geçimi için hangi hizmete gelecek ise ona karar verilmesi hususu, üzerine basa basa söylenmekteydi. Özetle, her çocuk evvela kendisine lazım olacak zaruri din bilgilerini öğrenecek; daha sonra hangi mesleği seçecekse ona göre bir yol çizecektir. Bu bakımdan yeterli olmayan çocuklar mekteplerden alınmayıp kalemlere yerleştirilmeye kalkışılmayacak ve kalemde çıraklığa başlatılmayacaktır. Kaleme memur alınacakların ise bu hususta gerçekten yetenekli olması istenecektir.*

Bundan böyle gerek evlat, gerekse akrabadan olsun; yeteneksiz çocukların dahi hangi kalemde olursa olsun memuriyet istemeleri halinde kim olduğuna bakılmaksızın imtihana tabi tutulacak, gerekli dini bilgilerini almayanlar işe kabul edilmeyecektir. Hatta çocukların kabiliyetleri kadar dini bilgilerindeki derinliğe de bakılması şart koşulacaktır. Eğer bu şartlara haiz olduğu görülürse ancak o zaman yaşına bakılacak ve kalemde çıraklık yaşı geldiyse o vakit her kalemin geçerli olan şartlarına uyup uymadığı kontrol edilecektir. Bütün bu şartlara haiz olup kaleme giren bir çırak, deftere kaydedilerek resmen göreve başlamış olacaktır". [1612]

Fermanda, çocuklara öncelikli olarak "zâruriyat-ı diniye" adı verilen ve her Müslüman'a farz olan Kur'an, tecvid ve ilmihal bilgilerinin öğretilmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca fermanda ailelerin çocuklarını ancak öngörülen bu eğitimden sonra çalışma hayatına veya da çırak olarak bir ustanın yanına verebilecekleri hususunun da altı önemle çizilmiştir. Fermandaki hükümlerin uygulanılmaması halinde ailenin, çocuğu yanına alan ustanın veya da ona işverenin cezalandırılacağı ve kadıların, imamların ve mektep hocalarının bu hususta dikkatli ve adaletli olması gerektiği de bilahare bildirilmiştir.

Fermanda da görüldüğü üzere mahalle imamı ve aynı zamanda muallim olan kişilerin bu fermanın uygulanmasında sorumluluğu oldukça fazladır. Anne-baba ve esnafın cezalandırılması ve bunlara ilaveten sorumluluklarını yerine getiremezse kendisinin de cezalandırılması söz konusu olduğundan imamlar veya da mektep hocaları, mahalledeki kişilerin isimlerinin yazılı olduğu bir nüfus kayıt listeleri hazırlamış ve ahalinin takibini de bu şekilde yapabilmişlerdir.[1613]

Fermanın özellikle İstanbul'daki birimlere gönderilmesi de değerlendirilmeye tabi tutulacak meselelerden birisidir. Zira temel eğitimi önemseyen ve modern tarzda eğitim verebilecek personelin olmaması söz konusu durumun nedenlerinden olsa gerektir.

Sultan II. Mahmud, 1838'de kurulan Meclis-i Umûr-ı Nâfia'dan sıbyan mekteplerindeki eğitimin üst kademesi olabilecek ve yüksek öğretime öğrenci

[1612] Safvet Bey, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, s.26-27.
[1613] Mehmet Yavuz Erler, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/8, (Summer 2009), s.169.

yetiştirecek bir eğitim kurumunun açılması için çalışmalara başlamasını buyurmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda 1839 yılında Sıbyan Mektebi ile askeri okullar arasında eğitim veren ve "Rüşdiye" olarak adlandırılan Osmanlı'nın ilk sivil okulu kurulmuş ve bu okuldaki öğrencilere Evkaf Nezareti tarafından da maaş bağlanması uygun bulunmuştur.[1614] Çocukların 14 yaşına kadar eğitim alabileceği ilk Rüştiyeler Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ûlum-i Edebiye olmuş ve genel Rüşdiyeler ise ancak 1846'dan sonra açılabilmiştir.[1615]Ancak söz konusu mekteplerde dahi Arapça okutmanın önemli bir yenilik olarak görülmesi ve ayrıca mekteplerde medrese ruhunun yaşatılmaya çalışılması Osmanlı Devleti'nde hala arzu edilen eğitim- öğretime başlanılmadığını göstermesi açısından önemlidir.[1616]

II. Mahmud'un Sıbyan mektepleri ile ilgili yayınladığı fermanda, mekteplerin süresi ile çocukların okula başlama yaşı tam olarak belirlenmemiştir. Sıbyan mekteplerinin eğitim-öğretim süresi ancak 1847 tarihli *"Etfâlin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini ne Vechile İcra Eylemeleri Lâzımgeleceğine Dâir Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Tâlimat"* adlı bir tezkire ile belirlenebilmiş ve bu mekteplerin dört yıl olması uygun görülmüştür.[1617] Çocukların okula başlama yaşının ne olacağı hususunun tam olarak belirlenebilmesi ise 1869 tarihindeki Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde söz konusu olmuş ve erkekler için yedi, kızlar için ise altı yaş olarak kabul edilmiştir.[1618]

2.2.6.2. Medreseler

Sultan II. Mahmud döneminde medreselerde herhangi bir düzenlemeye gidilmediği gibi medreselerin işleyişine ve düzenine de hiçbir şekilde dokunulmamıştır.[1619] Ülkede çıkan karışıklıkların bertaraf edilebilmesi ve yapılacak olan reformların hayata geçirilebilmesi için ulemanın desteğine ihtiyacı olduğunu bilen padişah, ulemayı iltifat edici sözlerle ve hediyelerle gönlünü kazanmaya çalışmış ve yangın, deprem veya da bunun gibi doğal afetlerden etkilenen

[1614] Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", **Türkler**, (44-99), Ankara 2002, XV, s.47.
[1615] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.170.
[1616] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, s.106.
[1617] Yahya Akyüz, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı", **OTAM**, Sayı 5, (1994), s.5; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.179.
[1618] Binbaşıoğlu, **Türk Eğitim Tarihi**, s.176.
[1619] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi,** V, s.2926.

medreselerin tamir edilmesine ağırlık vermiştir. Sultan II. Mahmud döneminde, Ayasofya-yı Kebir Medresesi, Beşir Ağa Medresesi, Köprülü Mehmed Paşa Medresesi, Küçük Ayasofya Medresesi, Atik Ali Paşa Medresesi, Sultan Beyazid Medresesi, Kalenderhane Medresesi, vb gibi bazı medreselerin genel tamiratı yapılmış, Hadım Hasan Paşa Medresesi ve Mehmet Ağa Medresesi de yangından zarar görmeleri nedeniyle neredeyse yeniden yapılmıştır.[1620] Ayrıca Sultan Beyazid Medresesi'nin de su yolları II. Mahmud döneminde tamir edilmiştir.

Müderrislerin maaşlarının düzenli bir şekilde ödenmesi, aynı zamanda ulemanın gönlünü kazanmak anlamına geldiğinden bazı medreselerin masrafları gümrük gelirlerinden bazılarınınki de -Kütühya'daki Balabaniye medresesinde olduğu gibi[1621]- şehrin cizye gelirlerinden ivedi bir şekilde ödenmiştir.

Sultan II. Mahmud döneminde medreselerin dış görüntüsünün ıslahı ve iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar maalesef ki medreselerin içine nüfuz edememiş ve bu dönemde yönetimle gayet iyi ilişkileri olan medreselerde ciddi şekilde bir disiplinsizlik problemi ortaya çıkmıştır. Medreselerde yapılan yoklamalarda "kefilsiz bazı serseriler" olarak nitelendirilen suhtelerin taşraya gönderilme emrinden de söz konusu durumun mevcut olduğu anlaşılmaktadır.[1622] Ayrıca medreseler ile birlikte tekkelere, bekâr odalarına, dükkânlara ve hanlara yapılan baskınlar ve bu baskınlarda en az beş neferin görevlendirilmesi bahsedilen hususu pekiştirmektedir.[1623] Medrese talebelerinin zina etmesi ve hatta medreselerde uygunsuz kadınlarla yakalanması dahi, arşiv belgeleriyle kesinlik kazanmıştır. Nitekim medreselerde yapılan aramalardan birinde, Sultanselim'deki Çukur Medrese'de 3 öğrenci kötü bir kadınla yakalanmış ve bu suçtan dolayı da tutuklanınca civardaki medreselerin Süleymaniye ve Fatih medreseleri gibi intizam altına alınması gerekliliği zorunlu görülmüştür.[1624] Bu gibi hususlardan dolayı her

[1620] Kütükoğlu, **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, s.35- 323.
[1621] BOA, **AE.SMHD.II**, nr.19/1124 (H.29.12.1236).
[1622] BOA, **HAT.,** nr.121/4904 (H.29.12.1220).
[1623] BOA, **HAT.,** nr.187/8850 (H.29.12.1204.
[1624] BOA, **HAT.,** nr.196/9828 (H.29.12.1205); Aynı suç nedeniyle verilmiş başka hükümler için bkz. BOA, **HAT.,** nr.199/10077 (H.29.12.1205); BOA, **C.MF.,** nr.58/2896 (H.05.12.1207).

altı ayda bir İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp civarındaki han, bekâr odaları ve medreselerin teftiş edilmesine karar verilmiştir.[1625]

Arşiv belgelerine yansıyan ve medreselerin huzurunu bozan bir diğer sorun ise öğrencilerin kendi aralarında kavga etmeleri ve kavgalarının sonucunda cezalandırılacağı düşüncesiyle medreselerden kaçmalarıdır. Hamizade Medresesinde bu durum vuku bulmuş ve kaçan dört suhteden biri yakalanarak hapse atılmış ve medresenin müderrisi ise medreseden uzaklaştırılmıştır.[1626] Medreselerde suçlu bulunanların tutuklanma emri, ilmiye teşkilatının başı olan Şeyhülislam tarafından verilmiş ve öğrencilerin de dersleri ile meşgul olarak suça karışmamaları bizzat bildirilmiştir.[1627]

Öğrencilerin işledikleri kabahatlerden biri de silah taşımalarıdır. Nitekim Fatih medresesinde eğitim gören suhtelerin silah taşıdıklarına ve bi-edebane gezdiklerinden dolayı ağır nasihatlerde bulunulduğuna da şahit olunmaktadır.[1628] Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere medreselerin nizamını bozan ve halkın huzurunu tehdit eden suhtelerin veya danişmendlerin medreseden kovulacağı da bildirilmektedir.[1629]

Medreselerdeki suhtelerin teftişi ve nasıl olması gerektiği 1820 yılında Şeyhülislam konağında bir toplantının tertip edilmesine neden olmuş ve medreselerdeki baskınların çok da olumlu neticelenmediği, bu nedenle malum meselenin ileri bir tarihe tehirine karar verilmiştir.[1630]

Medreselerdeki usulsüzlüklerden biri de -daha öncede olduğu üzere- görevini ölüm, hastalık, yaşlılık veya bu gibi sebeplerden dolayı bırakan müderrislerin

[1625] BOA, **HAT.,** nr.206/10805 (H.29.12.1205).
[1626] BOA, **HAT.,** nr.464/22715 (H.29.12.1235).
[1627] BOA, **HAT.,** nr.465/22771 (H.29.12.1230).
[1628] BOA, **HAT.,** nr.464/22735 (29.12.1235).
[1629] Medreselerin sükûnetini ve halkın huzurunu ihlal edenlerin Şeyhülislam vasıtasıyla tedricen medreseden tardlarına ve suhtelere de bu hususta tekiden tenbihat icra olduğuna dair belge için bkz. BOA, **HAT.,** nr.464/22747 (H.29.12.1235). Ayrıca nizamın sağlanabilmesi için medreselerdeki suhtelerin silah taşımaması ve dersleriyle meşgul olup serseri dolaşmamalarına, bir kabahat edenler olursa tutulup cezalandırılacaklarına dair kati tenbihat icra edildiğine dair belge için bkz. BOA, **HAT.,** nr.464/22759 (H.29.12.1239).
[1630] BOA, **HAT**., nr.463/22671 (H.29.12.1235).

kendilerinden sonra oğlunu veya yakınını kendi medresesine görevlendirilmesine dair tezkire istemesidir.[1631]

Medreseleri kontrol altına almak, zengin vakıfların gelirlerini diğer medreselere de paylaştırmak, vakıf sistemindeki usulsüzlükleri ortadan kaldırmak ve vakıfların denetimini[1632] sağlamak amacıyla 1826 yılında Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti kurulmuş, ancak istenilen verim elde edilememiştir. Bütün vakıf meselelerinin tek bir kurumda toplanması, vakıf bünyesindeki eğitim kurumlarının tamiratının gecikmesine,[1633]müderrisin görev yaptığı medresede kendisini tam bir sorumluluk anlayışı içinde hissetmemesine neden olmuş, bu durum da medreselerin ıslah edilmesini güçleştirmiştir. Ayrıca medrese binasının söz konusu Nezarete, müderrisin ise Meşihat'a (Şeyhülislâm) bağlı olması yaşanan sorunlara da eklenince, basit bir mevzunun halledilmesi için bile kurumlar arasında dolaşan birçok eğitim teşkilatı personeline rastlanılmış ve böylelikle eğitim sistemi kısır bir döngü içine girmiştir.[1634]

2.2.6.3. Askeri Okullar

Sultan II. Mahmud 1808 yılında tahta geçtiğinde öncelikle mühendishanelerde yaşanan maaş sıkıntısına çözüm bulmaya çalışmış, mühendishanelerin Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarının birer alt birimi olmaları nedeniyle askerin maaşı gibi mühendishane hocalarının da maaşlarının ödenmesini emretmiştir. Mühendishane hocalarının maaşlarının Tımar gelirleri ile ödenmesinde yaşanan sorunlar 1814 yılına kadar devam etmiş ve Humbarahane Nazırı Mehmet Nazif Efendi'nin gayretleriyle bahsedilen mali problemler aşılmaya çalışılmıştır. Ancak mali sorunlardan dolayı birçok öğrencinin okuldan ayrıldığı ve bazı hocaların

---

[1631] BOA, **C.MF.,** nr.126/6282 (H.29.08.1237).

[1632] Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmadan önce vakıflarla ilgili denetim, kadılar veya özel olarak atanan müfettişler tarafından yapılmıştır. (Bkz. Zengin, **II. Meşrutiyette Medreseler,** s.29) Yapılan teftişlerde öncelikle müderrislerin beratına bakılmış ve beratını kaybedenlerin en kısa zamanda tekrardan berat temin etmeleri zorunlu kılınmıştır. Zira kaybedilen beratların yeniden talebi hususunda birçok belge mevcuttur.(Bkz. BOA, **C.MF.,** nr.63/3072 (H.05.02.1233); BOA, **C.MF.,** nr. 54/ 2691 (H.29.07.1237) Müderrisin aldığı beratlar haricinde vakıf yönetimi de berat almak zorunda kalmış ve beratlarda vakfın kurmak istediği medresenin kaç odadan ve dershaneden oluştuğu ve ayrıca içerisinde kütüphane olup olmadığı da ayrıntılı olarak belirtilmiştir.(Bkz. BOA, **C.MF.,** nr.94/4670 (29.07.1227).

[1633] Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, s.27.

[1634] Mustafa Alkan,"Türk Tarihi Araştırmaları Açısında Vakıf Kayıtlar Arşivi",**Vakıflar Dergisi**, Sayı 30, (2007), s.13; Talip Ayar, **"Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2011), s.72.

da görevi bıraktığı göz önüne alınırsa,[1635] mühendishanelerin 1828 yılındaki Osmanlı- Rus Savaşı'nda neden başarılı olamadığı da anlaşılacaktır.[1636]

1821 yılında Kasımpaşa'da çıkan bir yangının mühendishaneye de sirayet etmesi sonucunda eğitim-öğretime bir yıl ara verilmiş ve 1822 yılında yangından geride kalan eşyalar Tersane'de Parmakkapı civarındaki Bıçkı mağazasına taşınmış ve dersler burada verilmeye başlanmıştır.[1637] 1824 yılında mühendishaneye bazı düzenlemeler getirilmiş ve düzenlemeye göre; Hoca kaptanlardan birinin okulun müdürü olmasına, imtihanların Liman Reisleri, Tersane Emini ve seçilmiş kaptanlar önünde yapılmasına karar verilmiştir.[1638] 1825 yılında ise daha önce kurulan iki mühendishanenin hem idari hem de ders programı açısından tamamen ayrılması uygun görülmüştür.[1639]

Mühendishanelerin kuruluşundan itibaren ve bu dönemde Osmanlı mühendislerinin ders vermelerinin haricinde kitap çevirisi yapma, gerekli aletleri imal etme ve askeri alanda gerekli, örneğin Balyemez topu gibi nesneleri icat etmekle de meşgul oldukları görülmüştür.[1640] Örneğin, mühendishane hocalarından olan Yahya Nâcî modern fiziğe dair bazı Fransızca kitapları Osmanlıcaya çevirirken, yine mühendishane başhocalarından Masdariyecizâde Hüseyin açıyı üçe bölme hususunda bir risale yazarak matematik alanında katkıda bulunmaya çalışmıştır.[1641]

1826 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a ek olarak "Mansure Mühendisliği" adı verilen bir sınıf daha açılmış ve bu sınıftan mezun olanlar kurmay subay olarak II. Mahmud tarafından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunda görevlendirilmiştir. Ordunun ihtiyacına binaen de ayrıca 1827 yılında tıp eğitimi verecek olan "Tıbhane-i Âmire ve Cerrahhane-i Âmire" adlı bir okul açılmış

[1635] 1813 yılında Tersane Mühendishanesinin Fenn-i Harita ve Coğrafya şubesine hoca-yı evvel olarak getirilen Gelenbevîzâde Mehmed Emin Efendi maaşının azlığı ve hastalığı nedeniyle 1824 yılında görevinden azlini istemiştir. Bkz.Mehmet Karaca (edt.), **İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz**, hazırlayanlar: Mustafa Kaçar, Tuncay Zorlu, Burak Barutçu, vd, İstanbul 2012, s.102.

[1636] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.54- 56.

[1637] Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, I-II, s.318.

[1638] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.8.

[1639] Çeçen, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi,** s.27.

[1640] BOA, **HAT.**, nr.580/28437 (H.29.12.1237); BOA, **HAT.**, nr.202/10446 (H.29.12.1205); BOA, **C.BH.,** nr.45/2119 (H.02.02.1212).

[1641] Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Bilim Mirası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, 2.c., s.552- 553.

ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin idaresinde olan bu okulun eğitim dilinin Osmanlıca, İtalyanca ve Fransızca olmasına karar verilmiştir.[1642]

Sultan II. Mahmud, Avrupa'nın fennini ve kültürünü daha yakından tanımak hem de onların eğitim sisteminden haberdar olabilmek amacıyla 1827 yılında Tıbbiye ve Enderun öğrencilerinden seçilecek 150 öğrencinin Avrupa'ya gönderilmesini emretmiş, ancak bazı devlet adamlarının ve ulemanın bu konuda menfi görüş belirtmeleri nedeniyle sadece 4 öğrenci bütün masrafları devlet tarafından karşılanarak yurtdışına gidebilmiştir.[1643]

1824 yılında açılan Mekteb-i Fünun-u Harbiye Osmanlı ordusuna daha fazla yetenekli ve eğitilmiş subay yetiştirmek amacını taşımaktadır. Mektep veya Sıbyan Bölükleri adı altında 1831 yılında Ahmet Fevzi Paşa tarafından teşkilatlandırılmış askerlerden bu mektebe öğrenci alınmıştır.[1644] Sekiz kısma ayrılan eğitim- öğretim, Avrupa'dan getirtilen eğitimci ve alet-edevatla zenginleştirilmiştir.[1645]Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi hususu bu mektebin öğrencileri için de geçerli olmuş ve 1834-1836 yılları arasında Paris, Viyana ve Londra'ya askeri eğitim amacıyla öğrenci gönderilmiştir.[1646]

Tıp Mektebi binasının öğrencilere dar gelmesi nedeniyle 1832 yılında Cerrahhane-i Âmire Topkapı Sarayı'na taşınmış ve 1836 yılında Tıbhane ile birleştirilmiş ve daha sonra Cerrahhane Halıcıoğlu'ndan bir binaya taşınmıştır. 1838 yılında Viyana'dan getirtilen Dr. Bernard Tıp Mektebi ile Cerrahhaneyi Galatasaray'da yeni ve modern bir binanın içinde birleştirerek "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhane" adlı bir okulun açılmasına öncülük etmiştir.[1647]

1840'lı yıllarda Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'a sadece subayların ve kaptanların çocukları alınmış ve ayrıca çocukların okuma-yazma bilmesi, 14-16 yaş aralığında olması şartı da konulmuştur. Eğitim dili söz konusu seneye kadar

[1642] Terzioğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması**, s.27.
[1643] Gülay Kırpık, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 2014, s.182- 183.
[1644] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.167
[1645] Mehmet Esad, **Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**, İstanbul 1310, s.14- 15.
[1646] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.39.
[1647] Arslanoğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması**, s.27.

Fransızca iken bu tarihten sonra İngilizce mecburi, Fransızca ise ihtiyarî olarak okutulmuştur.[1648]

II. Mahmud'un askeri ıslahatları ile Mısır'daki Mehmet Ali Paşa'nın uygulamaları arasında oldukça benzer taraflar vardır. Kara harp okulunun kurulması, Fransızların her iki ülkedeki askeri ıslahatlarda öncü rol oynaması, aynı tarihte tıp eğitimi veren bir tıp okulunun açılması ve uygulamalı Kimya derslerine başlanılması bahsedilen hususlar arasındadır.[1649]

2.2.6.4. Saray Eğitimi

Sultan II. Mahmud döneminde Darüssaade Ağası dairesinde bulunan Şehzâdegan mektebi, adet olduğu üzere şehzadelere hizmet etmiş ve iktidarda bulunan padişahın çocukları kendilerine tahsis edilen hocalarla burada eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. Sıbyan mektebi düzeyinde verilen eğitim, II. Mahmud döneminde batı tarzında Müzik ve Resim eğitiminin de müfredata eklenmesiyle çeşitlendirilmiştir.[1650] "Bed-i Besmele-i Şerife Merasimi" ve Kur'an-ı Kerim'i tamamen okuyan şehzadelere yapılan "Hatim Merasimi" gibi özel törenler yapılmaya devam edilmiştir. Eğitimlerini kafes sistemi içerisinde almaya çalışan şehzadeler, -III. Selim'de de olduğu üzere- memleket meselelerini veya da ilmi gelişmelerini hocaları sayesinde takip edebilmiştir.[1651]

Kafes sisteminin esnetilmesi ile şehzadelerin çağın gereksinimi olan Batı lisanına hâkim olmaları istenmiş ve böylelikle II. Mahmud döneminde şehzadelere Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca da öğretilmiştir.[1652]

Saray eğitiminin temelini oluşturan Enderun mektebi, II. Mahmud dönemine kadar alışılageldiği sistem üzerine eğitim-öğretimini devam ettirmiş, ancak Enderun Ağalarından mühendishanelere öğrenci nakledilmesiyle mühendishaneler Enderun'a nazaran daha itibar görmeye başlamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra,

---

[1648] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.510- 511.
[1649] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 1988, VI, s.88; Mustafa Ergün, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.16, Sayı 3, (Aralık 2015), s.279- 287.
[1650] Kırpık, **Şehzade Eğitimi**, s.102.
[1651] Aysel Yıldız, "Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratib Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 42, (2013), s.238.
[1652] Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.75.

Enderun'a ve Yeniçeri Ocağı'na personel istihdam eden Acemi Oğlanlar'ın da ortadan kalkması ve Tophane yangınında Galatasaray'daki Enderun mektebinin de yanması üzerine Saray okullarının en itibarlısı ve en verimlisi olarak nitelendirilen Galatasaray mektebi 1835 yılında kapatılmıştır.[1653]

1826 yılında herhangi bir işlevi kalmayan Enderun mektebi, 1908 yılındaki Meşrutiyet'in ilanına kadar mevcudiyetini koruyabilmiş ve 1 Temmuz 1909 tarihli bir kararname ile lağvedilmiştir.[1654]

2.2.6.5. Azınlık Okulları

II. Mahmud dönemi, Osmanlı'ya bağlı bazı bölgelerin ulusal bağımsızlığını ilan ettiği bir dönem olmuştur. Fransız İhtilâli'nin etkisi ile oluşan bağımsızlık düşüncelerinin harekete dönüştürülmesinde Rusların Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanları kendi tebaası olarak görme arzusu yatmaktadır. Sırbistan'ın 1812 yılında bazı şartlar dâhilinde ulusal bağımsızlığını ilan etmesi ve bundan hemen sonra ilk ulusal faaliyet olarak bir okul kurmak istemesi,[1655]eğitimin milliyetçi duygularla harmanlanabilirse yeni bir devlet inşa edebilecek kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

2.2.6.5.1. Rum Okulları

III. Selim döneminde Rumlar tarafından açılan okullar faaliyetlerine devam ederken II. Mahmud döneminde İzmir'de 1810 yılında Konstantine Kumas[1656] idaresinde orta eğitim düzeyinde eğitim veren ve Jimnazyum[1657] olarak adlandırılan bir Rum okulu açılmıştır. Kant Felsefesi ve Bilim Eğitimi üzerine kurulan bu okulda, fenni ilimler uygulamalı olarak gösterilmiş ve Coğrafya ve Ahlak dersleri de bu

[1653] Samed Kurban, "Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, (2016), s.74; Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIII, s.323.

[1654] Hayati Taşdan, **"Türkiye'de Mülki İdare Akademisi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Ankara 2003), s.32.

[1655] Tekeli/ İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.27.

[1656] Konstantine Kumas, "Konik Kesitleri" adlı bir kitabın çevirisini yaparak Rum Okullarında okutulmasını sağlamıştır. Kumas, 1804 yılında Viyana'daki eğitim faaliyetlerini yakından görmek ve "Yunan Leksikon"unu adlı bir kitabı hazırlamak için Viyana'ya gitmiş ve burada deneysel kimya ve fizik öğrenerek bazı matematik kitaplarını da Rumca'ya çevirmiştir. (Bkz. Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.33).

[1657] Okulun adının "Jimnazyum" olması, Kumas'ın Avusturya'daki Gymnasium okullarından etkilendiğini göstermektedir.

derslere ilaveten verilmiştir.[1658] Söz konusu okulda laboratuarlar dahi mevcutken, Osmanlı eğitim sistemine laboratuarlar ancak 1827'de kurulan Mekteb-i Tıbbiye'nin açılmasıyla girebilmiştir. Okulun kısa zamanda meşhur olması, dışarıdan dersleri takip edenlerin sayısını artırdığı gibi okula mali yönden destekleyenlerin sayısını da artırmıştır. Kumas'ın çok fazla rağbet görmesi ve eğitiminde fenni ilimlere yer vermesi Rum cemaat liderlerini rahatsız etmiş ve Avusturya konsülünün de araya girmesine rağmen 1819 yılında okul kapatılmıştır.

1808 yılından itibaren başlayan ve 1815 yılında Avusturya'nın Viyana şehrinde imzalanan "Sened-i İlyan" veya da "Heilige Allianz", Avrupalı devletlerin bütün Hıristiyanların bağımsız olma düşüncesinde hem fikir olduğunu ortaya koymuş ve bu durum da Rumların başta eğitim alanı olmak üzere Osmanlı'daki misyonerlik faaliyetlerini artırmasına neden olmuştur.[1659]

1819 yılında Ayvalık'taki Rum okulunda, Osmanlı'daki askeri okulların matbaasının olması hususu uygulanmış ve söz konusu okulda bir Rum matbaası kurulmuştur. Rumların matbaaya önem vermesi ve matbaa sayesinde okullarında birçok Rumca kitap basmaları da kendi davalarına hizmet etme amacını taşımaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın eserinde bu durum şu şekilde aktarılmıştır: *"Şânizâde der ki: Rumların herkesçe bilinen Hirto Garafos adlı yalan yazan kitapları halkın aklını çelmek ve geçmişi kötülemek için hazırlanır. Cifir ilmine ait gizli rumuzlarla (bu kitap) fitne fesad hazırlamaya dikkat göstermişlerdir".*[1660]

2.2.6.5.2. Ermeni Okulları

1824 yılında Ermeni okullarının İstanbul dışında da kurulmaya başlamasıyla Ermenilerin eğitim sistemi üzerinden örgütlenme faaliyetleri kendini ciddi şekilde hissettirmeye başlamıştır.[1661] Ermeni Patriği Karabet'in talimatıyla öncelikle Kumkapı'da bulunan Ermeni Okulu Patrikhanenin himayesine alınmış, Kirkor Peştemalcıyan müdür olarak tayin edilmiş ve okulun müfredatında Türkçeye ayrı bir önem verilmiştir.[1662] Patrik Kumkapı okulundaki düzenlemelerin ardından 10

[1658] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.739; Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** s.33.
[1659] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.169.
[1660] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI, s.2710.
[1661] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.753.
[1662] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.753.

Temmuz 1824 tarihinde Anadolu'daki tüm Ermeni cemaatlerine Ermeni okulları açmaları için talimatname göndermiştir.[1663] Söz konusu talimatnameden tam 10 yıl sonra Anadolu'daki Ermeni okullarının sayısının 120'ye ulaşması,[1664] patriğin yeni okullar açılması yönündeki çağrısının olumlu cevap bulduğunu göstermektedir. Ancak yeni açılan okulların bir hayli fazla maliyet gerektirmesi, Patriğin bazı Ermeni işadamlarına senet imzalatması boyutuna kadar gitmiştir. Ermenilerin eğitim hususundaki çalışmalarını görünürde desteklemek amacıyla Amerikalı misyonerler, Ermeni okulları açarak ve bu okullarda özellikle Ermenilerin milliyetçi duygularını uyandırarak Osmanlı'ya karşı kışkırtmak ve Ermeniler aracılığıyla Protestanlığın Osmanlı topraklarında yayılmasını amaçlamışlardır.[1665]

Ermeniler tarafından açılan okullar, her ne kadar görünürde eğitim- öğretim verilen bir kurum olarak ifade edilse de, "Yunan İlimleri" kelimesinin kendi aralarında belirledikleri özel lûgata göre "İstiklal Davası" na, "Mekteb-i Umumi" nin ise "Rum Devleti" ne tekabül etmesi,[1666] eğitim meselesinin siyasete ne denli dâhil edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

[1663] Kılıç, **"XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri**", s.81.
[1664] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.753; E. Kırşehirlioğlu, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul 1963, s.51- 58.
[1665] Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı- Amerikan İlişkilerine Etkisi", **OTAM**, Sayı 19, (2005), s.79.
[1666] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI, s.2711.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA VE OSMANLI'DA AÇILAN EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ

3.1. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE AVUSTURYA VE OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN REFORMLARIN GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti reformlara Avusturya'dan daha önce başlamasına rağmen, reformlardan Avusturya kadar verim alamamıştır. Zira Avusturya yönetimi başta askeri okullar olmak üzere eğitim sisteminde yapılan her yenilikte oldukça kararlı bir tavır sergilemiş ve reformların takibini sıkı denetimlerle yapmıştır. Ayrıca başa geçen her imparator, Okul Komisyonu'nda din adamlarını görevlendirerek ve ayrıca reformları yazılı ve sözlü olarak okuma-yazma bilen veya bilmeyen herkese din adamları vasıtasıyla ulaştırılmasını sağlamıştır.[1667]Avusturya'da askeri alanda yapılan yeniliklerle temel eğitimde yapılan düzenlemeler arasında 25 yıl, Osmanlı Devleti'nde ise 90 yıl olması, Osmanlı'nın Avusturya'ya oranla ne denli ağır şartlar altında olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Her iki ülkenin başta eğitim reformları olmak üzere idari, ekonomik ve kültürel alanda yaptığı yenilikler, herkes tarafından hoş karşılanmamış ve hatta bazı bölgelerde ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur.[1668] Her iki imparatorluk bir taraftan hem savaşların hem de reformların getirdiği ağır bütçeyle mücadele ederken diğer taraftan da güvenilemeyen devlet adamları ve siyasi bir nüfuza sahip olan ruhban sınıfı veya da ulema ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak Avusturya, söz

[1667] W. Block, **Die kirchlichen und politischen Zustände Österreichs seit den letzten 120 Jahren**, Lippstadt 1870, s.42.
[1668] Vocelka, **Geschichte des Österreichs,** s.388-389; Hale Şıvgın, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap", **OTAM Dergisi**, Sayı 11, (2000), s.504-505.

konusu ruhban sınıfını 1774 yılında ilan ettiği Genel Okul Talimâtnâmesi ile yeni eğitim sistemine dâhil etmiştir. Zira ruhban sınıfı Hıristiyan inancına göre peygamber olmamalarına rağmen kutsal yetkilerle donatılmış ve bu yetkilerini de İsa'dan almıştır.[1669] Bu nedenle söz konusu zümreyi uygulanmak istenen reformların dışında tutmak dini bir zafiyet olarak algılanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise ulema devletin kuruluşundan bu yana yarı özerk bir statüde olmuş ve ruhban sınıfında olduğu üzere bir kutsiyet davasına girmeden İslam'ın emrettiği üzere yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bundan dolayı Osmanlı yönetimi ulemanın nüfuz ettiği eğitim kurumlarına dokunmamış ve Batı tarzında modern okullar kurarak medreselere alternatif eğitim kurumları açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim reformlarının karşısında ulemanın haricinde Yeniçeri Ocağı'nın da durması, devletin İlmiyye ve Seyfiyye sınıfı ile karşı karşıya gelmesine ve söz konusu dönemde başa geçen padişahların bu nedenle ilk, orta, lise ve üniversite eğitimine eğilememesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı yönetimi yeni sisteme göre eğittiği ordusunu klasik dönemde Batı'ya nam salan Yeniçeri Ocağı'na karşı savaştırmak zorunda kalmıştır.[1670] Avusturya ise ruhban sınıfının haricinde yeni eğitim reformlarına karşı olan bazı yerel yöneticilerin öncülük ettiği isyanları Prusya'ya karşı dahi başarılı olan modern ordu ile bastırmış ve ülkenin güçlü bir ordusu olduğu gerçeğini hem kendi halkına hem de Batılı devletlere karşı bir kez daha ispat etmiştir.[1671]

Her iki imparatorlukta eğitim sisteminin düzenlenmesi ve ülke için faydalı insan sayısının artırılması amacıyla ülke dışından eğitimci, mühendis ve tekniker transfer edildiği görülmektedir. Nitekim Johann Ignaz von Felbiger Prusya'dan Avusturya'ya, Baron de Tott Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne gelen önemli şahsiyetler arasındadır. Mühendishane-i Bahri ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un kurulması ile birlikte Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı uzmanların

[1669] Hayrettin Karaman, "İslam'da Din Adamı (Ruhban Sınıfı) Yoktur", **Yeni Şafak Gazetesi**, 24 Haziran 2016, Cuma.
[1670] Sertoğlu, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, V, s.2812-2814.
[1671] Holm Sundhaussen, Konrad Clewing (hrsg.), **Lexikon zur Geschichte Südosteuropas,** Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 2016, s.401; G.F. Tempelhof, **Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preussen und der Kaiserin Königin mit ihren Alliirten vom General Llyod**, Berlin 1783, Erster Theil, s.176-177.

sayısı da artmış ve bu nedenle Avusturya'ya oranla Osmanlı'da daha fazla yabancı kişi çalışmıştır.[1672]

Macaristan meselesi nedeniyle yıllarca birbirine komşu olan bu iki devletin ilk yenileşme döneminde yapılan reformlarda birbirinden etkilenmemesi mümkün değildir. Ekonomik ve siyasi olayların ancak ülke içinde birlik ve beraberlik içinde olunduğu zaman çözülebileceğini inanan Sultan III. Selim, bu düşünceden yola çıkarak şehzadeliğinden bu yana ülkesi adına birçok proje hazırlamış ve yapılması düşünülen reformlarda devlet adamlarını kendi yanında görebilmek ve ülkenin durumunun nasıl düzeleceğine dair istişare edebilmek amacıyla 22 tane layiha hazırlatmış ve yabancı ülkelere gönderdiği elçilerine de gittikleri ülkenin idari, ekonomik ve askeri sistemi hakkında teferruatlı bilgiler edinmesini istemiştir.[1673]

III. Selim'e sunulan layihalardan birisi olan Muhasebe-i Evvel El-Haz İbrahim Efendi, Layihası'nda; başta vezirlik olmak üzere devlet memuriyetinin ehil olmayan insana verilmemesini, liyakat sahibi insanların zarar görmemesi için bazı düzenlemeler yapılmasını ve devlet hizmetinde bulunan görevlilerin durumlarına ve kabiliyetlerine göre görevlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1674] Söz konusu durum sadece saray memuriyetlerinde değil medreselerde de mevcut bulunan bir sorundur. Öyle ki tam olarak medrese aşamalarını geçmemiş, sakalları bitmemiş ve icazetleri babalarının asaletine göre hızlıca düzenlenmiş birçok müderrisin varlığı, modernleşme sürecindeki eğitim kurumlarının halini tasvir etmede yeterli kıstaslardan biridir.[1675] Nitekim Filibeli Ahmet Hilmi de son dönemde Osmanlıdaki yenileşme düşüncelerinin bahsolunan ulema kesimi tarafından neden idrak

---

[1672] Mustafa Şahin, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılaşma Çabaları", **Milli Eğitim**, Sayı 143, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1999), s.87- 90.

[1673] Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, s.XI-XV.

[1674] *… merâtib-i sâ'irenin her biri hîn-i iktizâde ehliyet ve istihkâkı olanlara tahsîs olunub esbâbdan bir sebeb ile nâ- ehle virilmemek ve işbu merâtib-i Devlet-i Aliyye'ye müceddeden neyl ü duhûl bundan böyle gayet mütea'ssir olduğu sûretlerine idhâl ile azîz kılınmak ve el- yevm mevcûd olanlar dahi hâllerine isti'dâdlarına göre istihdam olunub mâdâm ki hademe-i devlet zümresine duhûl itmiş her biri hâllerine cesbân vechile gözetmek muktezâ-yı şân-ı devlet olmağla farazâ münâvebe vechile mansıb erbâbı mansıb ile… transkribe edilmiş metin ve ifade için bkz.* Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, s.32 f.

[1675] Hüseyin Atay,"Medreselerin Gerilemesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.24, Sayı 1, (1981), s.33-37.

edilemediğinin sebepleri arasında onların ilmiyle amil olamadığından kaynaklandığını da belirtmiştir.[1676]

1792 yılında Avusturya'ya elçi olarak giden Ebu Bekir Ratib Efendi[1677], Avusturya'daki modern eğitim kurumları, kaleler ve askeri müesseseler hakkında

[1676] Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, **İslâm Tarihi**, sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Huzur Yayınevi, İstanbul 2011, s.503,508.

[1677] **Ebubekir Ratib Efendi:** Âmedi kaleminde görevli olduğu dönemde yabancı elçilerden bazı Avrupa dillerini öğrenmeye ve onların kültürlerini tanımaya çalışmıştır. III. Selim'e şehzade iken Ta'lik hattıyla yazı yazmasını öğretmiş ve Şehzade Selim'in Fransa kralı XVI. Louis'e gönderdiği mektupların da kâtipliğini yapmıştır. 1779'da Âmedci olan Ratib Efendi, 1785'te ise sipah kâtibi olarak görevlendirilmiştir. III. Selim'in tahta geçmesiyle önce tezkire-i evvel görevine, 1791 yılında yeniçeri kâtipliğine, 1792 yılının başında ise Ziştovi Antlaşması münasebetiyle orta elçi unvanıyla sefirliğe layık görülmüş ve Osmanlı elçisi olarak da Avusturya'ya gönderilmiştir. Viyana'da kendisine tarihçi Hammer eşlik etmiş ve oradaki izlenimlerini de sefaretnamesinde açıkça dile getirmiştir. Viyana dönüşünde şıkk-ı salis defterdarlığına getirilmiş ve ayrıca zahire nâzırı da yapılmıştır. 1795 yılında Reisülküttaplığa terfi etmiş ve 1796 yılında kendisine çekemeyen bazı devlet adamlarının iftiraları nedeniyle Rodos'a sürülmüş ve 1799'da da idam edilmiştir. (Ebubekir Râtib Efendi hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Sema Arıkan, "Ebûbekir Râtib Efendi", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, s.277-278; Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtib-Ebubekir Râtib Efendi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.13-196; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebûbekir Ratib Efendi", **Belleten**, C. 39, Sayı 153, (Ocak 1975), s.49-76)
Ebubekir Ratib Efendi'nin Viyana sefareti sırasında izlediği güzergâh, 16 Şubat saat 14.00'de Viyana'ya girişi, Ratib Efendi'nin maiyeti, Stürmer adlı tercümanın elçinin hizmetine verilmesi ve elçinin karşılanması için bkz. **Wiener Zeitung**, 15 Februar 1792, Nr.13, s.398-399.
Viyana gazetesi, Ebubekir Ratib Efendi'nin günlük programını da tek tek okuyucularına duyurmuştur. 18 Şubat 1792 tarihinde yayınlanan gazetede: "Ratib Efendi'nin kâhyasının 8 piyade asker refakatinde ikamet ettiği yerden alınarak, Ratib Efendi'nin devlet erkânıyla olan programının nasıl olacağı açıklanmış ve buna göre elçinin, öncelikle Avusturya İçişlerinden Sorumlu Prens Colleredo- Mansfeld ile daha sonra da Hof- und Stattskanzler (Devlet Kançılaryası) Prens Kaunitz ile bir görüşme yapacağı ve ilk görüşmenin 20 Şubat Pazartesi saat 13.00 'de, diğerinin ise 22 Şubat saat 16.00'da gerçekleşeceği" bildirilmiştir. (haber için bkz. **Wiener Zeitung**, 18 Februar 1792, Nr.14, s.429-430). Ratib Efendi, Prens Colleredo ile yapacağı görüşme için 20 Şubat saat 12'de ikamet ettiği yerden saray tercümanı Strümer, kâhya ve altı altlık saray arabası ile ayrılmış ve yeni inşa edilmiş köprü üzerinden Schottentor'a (İskoç Kapısı), oradan Freyung semtine ve oradan da Hofburg'a (devletin yönetildiği bina) gitmiştir. Ratib Efendi'nin konağı ve ona hizmet edecek atlar Türk adetlerine göre süslenmiştir. Söz konusu gazetede Ratib Efendi'yi karşılayan görevli sayısı ve görevleri de aktarılmıştır. Ebubekir Ratib Efendi Prens Colleredo ile yaptığı görüşmede Viyana sefaretinin nedenlerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Ben, Elimde bulunan bu kıymetli yazı ile hem iki imparatorluk arasında son zamanlarda kararlaştırılan yararlı ve sonsuza dek süreceği temenni edilen barış antlaşmasına her iki tarafın riayet etmesi, hem de karşılıklı denetimlerimizi güvence altına almak üzere, Internuntius unvanıyla şanı büyük Osmanlı'dan sizin sarayınıza elçi olarak gönderildim…* (Bkz. **Wiener Zeitung**, 22 Februar 1792, Nr.15, s.463-464) Ancak Avrupalıların tabiriyle "fermanlı casus" olarak nitelendirilebilecek olan Ratib Efendi'nin asıl amacı, mümkün olduğu kadar Habsburg sınırlarında bulunan kaleleri, fabrikaları, askeri tesisleri ve askeri eğitim veren kurumları ziyaret ederek, bu kurumlar hakkında kendi ülkesine ışık tutacak layihalar hazırlamaktır. Bu nedenle Ratib Efendi kurumlar ve Avusturya hakkında bilgi alabilmek için balolara ve devlet erkânının davetlerine katılmış, kendisi sık sık ziyaretçi kabul ederek, onlarla Avusturya ve Avrupa'nın durumuna dair sohbetlerde bulunmuş, bazı durumlarda rüşvet vermiş ve hatta çenesi düşük kadınlarla dahi sohbette bulunmuştur. (Bkz. Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.95) Avusturya'da oldukça iyi ağırlanan Ratib Efendi, balolarda krallar için ayrılan localarda oturmuş, yüksek devlet erkânı tarafından ayakta karşılanmış, geçtiği bütün güzergâhlarda özellikle Macar Beyleri ve Herrmanstadt bölgesi sakinlerince sevgi ve coşkuyla kucaklanmış ve Avusturya halkı tarafından da ilgiyle ve merakla izlenilmiştir. Türklerin yaşamı hakkında meraklı olan sadece halk olmamış, imparator II.

"Viyana Sefaretnamesi" adı altında ayrıntılı bir rapor hazırlamış ve eserinde her iki devletin reformlarını mukayese etmekle kalmayıp Sultan III. Selim'e tavsiyelerde bulunmuştur. El-Haz İbrahim Efendi gibi reformların hayata geçirilmesinde saray memuriyetlerinin de ıslah edilmesi gerektiğine inanan Ratib Efendi, söz konusu hususta hem Osmanlı'yı hem de Avusturya'yı mukayese ederek izlenimlerini seyahatnamesinde açıkça bildirmiştir. Ratib Efendi, günümüzde dahi geçerli olan ve yakinen şahit olunan bir gerçeği ortaya koymuş ve Osmanlı devlet adamlarının Avusturyalılardan daha zeki ve bilgili olduğunu tespit etmiştir.[1678] Ancak sözlerine Ratib Efendi şu cümle ile devam etmiş ve *"esas nizâmları kâvî ve üstüvâr olub dâima riâyetleri hasebîyle payidâr oluyordu. Bu nizâm eğerçi sa'at gibi bî-kusur işler velâkin eğer ol saate birisi dokunub bir hâdise sebebiyle bozulub ednâ bir zarar gelse ona nizâm virecek ne cenerallerinde (generallerinde) ve ne ricâllerinde adam yoktur",*[1679] ifadesiyle iki ülkenin memurları arasındaki farka açıklık getirmiştir. Metinden de anlaşıldığı üzere oldukça iyi işleyen bir sistem sayesinde ülke yönetilmiş ve eğitim reformları da bundan nasibini alarak daha da iyiye gitmiştir. Eğitimciler de saat gibi işleyen memuriyetlerin bir parçası olduğundan, belirli bir düzen ve intizam içerisinde görevlerini icra etmişler, kusurlu bulunanlar da yeni eğitim sistemine zarar vermemeleri için meslekten men edilmiştir.

Batılı devletlere karşı daha temkinli olan ve reformların karşılaştırılmasında daha fazla tahlile ve eleştiriye yer veren Sadık Rıfat Paşa,[1680] belli bir eğitim aldıktan sonra Avusturya'da memur olan kişilerin durumlarını şu şekilde aktarmaktadır: *"Devlet memurları Avrupa'da yetenekli, bilgili ve tecrübeli olanlar arasından seçilir. Rüşvet, iltimas ve adam kayırma ile devlet işleri görülmez. Ayrıca devlet*

Leopold ve ailesi de elçinin Beç kalesine girişinde tebdil-i kıyafet giyerek onun gelişini, Hofburg'da adına verilen yemekte oturuşundan kalkışına ve yemek yeme şekline kadar onu takip etmiştir. (Bkz. Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.113, 123) Ratib efendi de kendisine gösterilen bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış, misafirlerinin rütbelerine ve sohbetleri sırasında Osmanlı için faydalı bilgiler veren kişilere kıymetli ve nadide hediyeler vermiştir. (Bkz. Abdullah Uçman, **Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s.25)

[1678] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.161.

[1679] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.161.

[1680] **Sadık Rıfat Paşa:** 1837 yılında Viyana'ya sefir olarak gönderilmiş ve orada 1839 yılında kadar kalmıştır. Viyana'da iken kaleme aldığı yazılar Osmanlı'daki Tanzimat reformlarının özünü oluşturmuştur. Hariciye ve Maliye Nazırlıklarında çalışan Rıfat Paşa, 4 defa Meclis-i Vâlâ Reisliği ve 1854'te de Meclis-i Âlî-i Tanzimat azası olarak görev yapmıştır. (Sadık Rıfat Paşa'nın biyografisi için bkz. Seyit Battal Uğurlu, Mehmet Demirtaş, "Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimat", **History Studies**, Volume 2/ 1, (2010), s.44-64; Belkıs Altuniş- Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", **Bilig,** Sayı 36, s.144)

memurlarının ölümünden sonra müsadere sistemi olmayıp, onların kalan malları mirasçılarına devredilir ve böylelikle onlar iffet üzere çalışırlar".[1681] Sadık Rıfat Paşa'nın sözlerinde iki husus oldukça dikkat çekicidir, bunlardan biri, Avusturya'da memuriyete atanacak kimselerin alımında oldukça sıkı bir imtihana tabi tutulması mevzusunun Rıfat Paşa tarafından da fark edildiği, diğeri de Osmanlı'daki memurların rüşvete ve kayırmacılığa miras meselesinden dolayı yeltendiğidir. Zira her iki durum da, Osmanlı Devleti lehine tahlil edilecek olursa acı bir gerçektir.

Ratib Efendi'nin izlenimlerine göre, Avusturya'nın reformlarda başarılı olmasının nedeni, "ilm-i taktika" adı verilen askeri stratejiye hâkim olmaları ve devlet bütçesinin feodal bütçeden ayrılmasıdır.[1682] Ratib Efendi'nin sözlerinin teyidi, imparatoriçe Maria Theresia'nın reformlara hazırlık aşamasında ülkesini illere ve ilçelere ayırması ve her bölgenin de kendisine ait bir bütçesi olmasını zorunlu tutmasıyla teyit edilebilir.[1683] Daha önce de zikrolunduğu üzere, yerel bölgenin sorumlusu olan Kaymakam, kendi bütçesiyle okul yaptırmak zorundadır.

Ratib Efendi'nin, III. Selim'e aktardığı hususlar arasında Avusturya'nın modernleşme sürecine öncelikle "Kuvvet'ül- Harbiyye" olarak zikrettiği askeri sistemini güçlendirerek girdiği[1684] ve bu nedenle yapılacak reformlara öncelikle askeri okulların kurulması ve geliştirilmesi ile başlanılmasının daha doğru olacağı düşüncesi yer almaktadır. Ratib Efendi'nin oldukça heyecanlı ve teferruatlı bir şekilde Avusturya'daki askeri akademileri aktarması ve söz konusu akademilerin başarısının görülmesi Osmanlı'daki Nizam- Cedid düşüncesine yön vermiş ve daha önce kurulan Bahriye Mektebi'nin daha da geliştirilmesini ve mutlaka bir Kara Mühendishanesinin kurulmasını gerekliliğini fark ettirmiştir.

Ratib Efendi'nin Viyana sefareti sırasında payitahtta bulunan Avusturya elçisi, Osmanlı'daki bütün gelişmeleri Avusturya'ya aktararak Osmanlı'ya karşı modernleşme sürecinde nasıl bir politika izlenmesi gerektiği hususunda malumatlar vermiştir. Nitekim Ratib Efendi'nin hangi maksatla Avusturya'ya geldiği ve elçinin

[1681] Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Sâdık Rıfat Paşa ve Avrupa Ahvâline Dair Risâlesi", **Liberal Düşünce**, Yaz 1996, s.117.
[1682] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.240
[1683] Peter Csendes, Ferdinand Opll (hrsg.), **Wien. Die Frühneuzeitliche Residenz**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2003, Band 2, s.392.
[1684] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.241.

kabulünde neler yapılması gerektiği Avusturya'nın payitahttaki elçisi aracılığıyla imparatora bildirilmiştir. Dönemin gazetelerine yansıyan bu iletide, *"İstanbul'dan 12 Aralık tarihli gelen mektuba göre, Mısır Beyi imparatorluğun içinde bulunduğu savaş durumunu kullanmak istediğinden, itaatte devlete karşı durduğundan ve yıllardan beri isyankâr duygular taşıdığından duyumlarımıza göre, Osmanlı barış istemekte ve niyetini göstermek için geçici bir elçiyi değerli hediyelerle Efendimize göndermektedir. Onların dalkavukluğuna aynı ölçüde karşılık vermek ve büyük ölçüde Osmanlı ile uzlaşmak için bu elçi memnuniyetle kabul edilmeli ve onun merasimle girişine müsaade edilmelidir",*[1685] ifadeleri geçmiştir. Ratib Efendi'nin gelişinin dalkavukluk olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir, zira bu durum her iki imparatorluk arasındaki gergin ortamın barış antlaşmasına rağmen hala bozulmadığını ve elçinin kabulünde imparatorluğun gücünün gösterilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Haberin ilerleyen bölümlerinde ilk yenileşme döneminde Osmanlı'nın durumu ile ilgili enteresan bir bilgi de verilmektedir. Haberin devamında, Fransız elçisinin eşi Madam Choifeul-Gouffier'in üç oğluyla gemi üzerinden İstanbul'a gittiği ve İstanbul'a varışında veba hastalığı ile karşılaştığı, ayrıca 1791 yılının Mayıs, Haziran aylarında da Osmanlı'da veba olduğu ve hatta şehirde her gün birkaç kişinin öldüğü de aktarılmıştır.[1686] Vebadan özellikle bahsedilmesinin sebebi, elçinin kabulünde bu duruma dikkat edilmesinin istenmesinden kaynaklanmaktadır. Zira Ebubekir Ratib Efendi, Viyana'ya girmeden 3 gün boyunca Avusturyalılar tarafından belirlenen bir karantina bölgesinde beklemek zorunda kalmıştır.[1687] Karantina uygulamasının bu dönemde Avusturya'da uygulanması, Theresia döneminden itibaren tıp alanındaki reformların fayda verdiğini göstermektedir. Avusturya'nın tıp eğitiminde otorite olarak kabul edilmesi, Osmanlı'nın ilk yenileşme dönemi sonlarında Viyana'ya öğrenci göndermesine ve 1840'lı yıllarda Mekteb-i Tıbbiye'ye bir düzen ve intizam getirmesi için Avusturyalı Doktor Bernard'ın payitahta davet edilmesine neden olmuştur. Ayrıca söz konusu haberde aktarılan veba hastalığı, Avusturyalı askeri uzmanların ve teknikerlerin modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'ne gelmeyişlerinin nedenleri arasında olsa gerektir.

[1685] **Wiener Zeitung**, 1 Februar 1792, Nr. 9, s.274.
[1686] **Wiener Zeitung**, 1 Februar 1792, Nr.9, s.275.
[1687] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.70.

Karşılıklı gönderilen elçilerin haricinde Avusturya gazeteleri de, Osmanlı'daki reform çalışmalarını ve hatta iktidar değişikliklerini yakinen takip etmiştir. 1812 yılı öncesinde Osmanlı'da yapılan reformlar hakkında bir değerlendirme yazısı yazan ***"Morgenblatt für gebildete Staende"*** adlı gazete, Sultan III. Selim'in tahttan indirilip II. Mahmud'un tahta çıkışını ve ülkenin söz konusu dönemdeki durumunu şu sözlerle aktarmıştır: *"Selim'in talihsizliği Mahmud için bir şans oldu… Selim feraset sahibi bir siyasetçi değildi ve ayrıca Yahudi dostuydu. Şiirle ve müzikle ilgilenirdi. Mahmud'da Selim'den bu mirası devralmış, bahsedilen güzel sanatlar haricinde Arapça ile de ilgilenmişti… Mahmud inatçı ve şiddete meyilli olduğundan zalim ve katı bir karaktere sahipti. Anlatılanlara göre bir defasında, küçük bir yanlış anlaşılmadan dolayı Selim'in önünde bir esirin ağzına vurdu, onu yere düşürdü ve ona ayaklarıyla bastı… Selim'in Kızlar Ağası tarafından öldürülüp Boğaz'ın derinliklerine bir çuval içinde gönderilmesinde sadece askerin değil saraydaki kadınların da rolü büyüktür. Genç Sultan Mustafa yaşanan bu vahşete âdeta isyan etti, Veziriazam ve onun taraftarlarına duygusal bir tonla "o, benim kardeşimdi ve bana zarar vermezdi, onun kanı benim başa gelmem için gerekli değildi" sözlerini söylemişti. Mustafa'dan sonra tahta çıkan Mahmud, Selim'e sadık bir hizmetkâr olabilirdi, ancak Selim'den sonra onun uygun gördüğü değişiklikleri ve reformları uygulamak istiyordu…* ***Ulema tarafından beslenen memnuniyetsizlik İstanbul'da korkunç bir fırtınanın patlamasına neden oldu, binlerce kişi öldürüldü ve şehrin büyük bir kısmı da alevler içinde kaldı.*** *Mahmud bu mücadeleye vezir tarafından tehdit altında bulunduğundan katılmadı, ancak (saraydaki) bütün çığlıkları duydu. Selim'e ve Mustafa'ya yapılanlar gibi Mahmud da tahttan indirilmek isteniyordu. Ancak o, Seymen adı verilen düzenli taburu saraya davet etti ve ayaklanmayı durdurdu… Mahmud tek başına kalmıştı, zira taht için mücadele edecek Osmanlı soyundan hiçbir kimse kalmamıştı. Onun yaşamı bütün Türkler için kutsal bir olgu olmuştur…".*[1688]

Ulemanın reformlardan duyduğu memnuniyetsizlik, zikrolunan haberde de aktarılmıştır. Haberde ayrıca padişahların karakterlerine de bir atıf yapılmış ve III.

[1688] **Morgenblatt für gebildete Staende**, 20 Juli 1829, Nr.172, s.1-3. II. Mahmud'un cülus merasimi ve tahta çıkmasına sebep olan hadiseler için ayrıca bkz. **Österreichisches Bürgerblatt für Verstand, Herz und gute Laune,** 22 August 1839, Nr.134, s.4.

Selim sanatkâr ve eğitimli, Mustafa merhametli, Mahmud inatçı, katı ve kindar olarak tasvir edilmiştir. Aslında padişahların karakteri onların reformları uygulama hususundaki kararlılığını göstermesi açısından önemlidir. Bilgili ve müzisyen bir padişah olan Selim, bir müzisyen edasıyla enstrümanlarını akort eder gibi, Avrupa'daki reformların bir ayarını bulmaya çalışmış[1689] ve ülkesine en yakın gördüğü hususları hayata geçirmiştir. Pişmanlık ve etki altında bir padişah portresi çizen IV. Mustafa ise asilerle birleşip Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim'i tahttan indiren ve reformların devam ettirilememesine neden olan bir padişah olmuştur. II. Mahmud ise gazetede, yaşanan hadiselere karşı sabırlı, yapabilecekleri reformları hayata geçirme hususunda kararlı, kendinden önceki padişahların intikamını Yeniçerilerden almak isteyecek kadar cesur ve temkinli bir karakterde aktarılmıştır.[1690]

[1689] III. Selim, daha şehzade iken ülkenin ıslahı ve tekrardan eski refahına dönme arzusuyla çalışmalar yapmıştır. Öncelikle Fransa kralı XVI. Louis ile mektuplaşarak, Avrupa'nın siyasi ve teknik olaylarını yakından takip etmeye çalışmış ve tahta geçtiğinde de Louis'den bu hususta yardımcı olmasını istemiştir. Zira ıslahatlara başlanıldığı dönemde Osmanlı'ya gelen yabancı uzman ve subayların büyük bir kısmı Fransa'dan gelmiş ve bunların bazılarının maaşları da Fransa tarafından ödenmiştir. III. Selim, tahta çıktığında ise *"İstihâre eden aldanmaz,* ***istişâre eden pişman olmaz,*** *iktisâd eden yoksul olmaz" (***Keşfu'l-Hafâ***, 2/242),* hadisini kendisine düstur etmiş ve yapılmasını düşündüğü ıslahatlarda yalnız kalmamak amacıyla 22 devlet adamından (20'si Osmanlı, 2'si yabancı) ülkenin ahvali ve yapılması gerekenler hakkında raporlar hazırlamasını emretmiştir. Ergin Çağman *"***III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları***"* adlı eserinde sunulan layihaların kimler tarafından hazırlandığını ve layihaların Osmanlıca ve Türkçe metinlerini ayrıntıları ile aktarmış ve ayrıca eserinin başında her bir layiha hakkında genel bir değerlendirme yapmıştır. Çağman'ın genel değerlendirmesine göre; layiha hazırlayan devlet adamlarının görüşleri üç kategoride toplanmaktadır. Birinci grubu, Yeniçeri Ocağı ile diğer ocakların ıslah edilmesiyle devletin tekrardan yükselme dönemine dönebileceğini iddia eden muhafazakâr olarak nitelendirmiştir. İkinci grup ise Kanuni tarafından hazırlanan kanunnamelerin mevcudiyetinin olduğu gibi bırakılıp, Frenklerin talim, terbiye ve usullerinin alınabileceğini öneren gruptur. Üçüncü ise Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak, Avrupa usullerine göre yen bir ordunun kurulmasını arzu eden gruptur. (Bkz. Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyihaları**, s.XIV). Layihalara genel olarak bakıldığında III. Selim zamanında Osmanlı'da şu sorunların olduğu bizzat devlet adamları tarafından ortaya konulmuştur: ülkede yaşanan mali sıkıntı, rüşvetin yaygınlaşması, her kurumda baş gösteren otorite zayıflığı, silah ve askeri eğitim alanında Avrupa'dan geri kalma, donanmadaki zayıflık, barut imalatının azlığı, değerli madenlerin bilinçsizce çıkartılması ve pazarlanması, atölye ve fabrikaların azlığı, hazine gelirlerinin artırılamaması, savaşlar ve savaşların getirdiği masraflar, gelirleri yüksek olan yerlerin elden çıkması, ulemada ve vakıf sistemindeki bozulmalar, vb gibi birçok husus.

[1690] II. Mahmud, ülkedeki isyanları önlemek amacıyla 1808 yılında Sened-i İttifak Antlaşması ile ayanlarla anlaşmış ve Balkan devletlerinin milliyetçi düşüncelerinin Avrupalı devletler tarafından desteklenmesi nedeniyle muhtemel bir savaş durumuna karşı askerin siyasi gücü olan ulema ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ulemaya iltifatlar ederek ve ulema ile gizli görüşmeler yaparak Yeniçerileri yalnızlaştırmaya çalışmıştır. Halka karşı da acımasız ve zalimce davranan Yeniçeriler böylelikle hem halkın hem de ulemanın desteğini kaybetmiş ve yaşanan Mora yenilgisinden sorumlu tutularak 1826 yılında Vakay-ı Hayriye adı verilen bir olayla kaldırılmış ve Şeyhülislam'ın fetvasıyla malum senede 7600 kişiden oluşan Eşkinci Ocağı kurulmuştur. Zikrolunan ocağın kurulmasında en fazla destek veren kesimin ulema olması, II. Mahmud'un siyasi manevraları sayesinde olmuştur. Yeniçerilerin

Modernleşme sürecindeki reformların ne denli zor olduğunu ve söz konusu yeniliklerin Osmanlı kültüründe olmaması nedeniyle halkın dahi tepki verebileceği gerçeği, Osmanlı devlet adamlarından biri olan Arif Bey'in şu sözlerinden daha da iyi anlaşılmaktadır: *"Biz programımızı icraata geçireceğiz. Fakat biraz sabretmeli. Her şeyi birden yapamayız. Birçok batıl inanca ve eski âdete galip gelmeye mecbur olduğumuzu bilesiniz! Millete yeni bir dil öğretmek kadar güç bir görevle karşı karşıyayız"*[1691].

19. yüzyılın başında Avusturya Şansölyesi ve Batı'nın önde gelen devlet adamlarından biri olan Fürst Clemens von Metternich, III. Selim'den itibaren Osmanlı'daki batılılaşma çalışmalarını Avusturya elçisi Kont Appony'e yazdığı bir mektupta şöyle değerlendirmiştir: *"...Osmanlı Devleti çöküş döneminde bulunan bir bedendir. Şurasını gizlemeye çalışmamalıdır ki, çöküş sebebi arasında ilk temelleri Sultan Selim tarafından atılıp son padişahın ancak derin bir cehalete ve sonsuz bir hayale dayanarak teşvik ettiği Avrupa tarzındaki düşünce ıslahatını zikretmek gerekir".*[1692] Osmanlı'da yapılan reformları hiçbir şekilde tasvip etmeyen ve Batı tarzında yapılan ıslahatların Osmanlı kültürüne aykırı olduğunu iddia eden Metternich, başta Sadık Rıfat Paşa gibi Osmanlı devlet adamları tarafından oldukça eleştirilmiş ve Osmanlı'nın reform çalışmalarında Avusturya'yı değil de Fransa'ya tercih etmesinden dolayı Avusturya'nın bir kıskançlık durumunda olduğunu ifade etmiştir.[1693] Aynı mektubun devamında Metternich Osmanlı Devleti'ne şu şekilde tavsiyelerde bulunmuştur: *"Babıâli'ye şu şekilde hareket etmesini tavsiye ederiz: Hükümetinizi, varlığınızın temel esası olan ve padişah ile Müslüman tebaa arasında tek bağ olan dini kanunlara saygınlık üzerine kurunuz. Zamanın doğurduğu ihtiyaçları göz önüne alınız ve ona göre düzeltiniz. Ama âdetlerinizi ve yaşam*

---

kurulan bu ocağa karşı ayaklandıkları gün "*fetva ve hüccet yazanları, bize karşı gelenleri, bütün başı kavukluları kahr ve evlad ve ayallerini esir ederiz. Kızlarını onar, dullarını beşer kuruşa satarız",* ifadeleriyle eski dostları olan ulemaya ne denli düşman oldukları da açıkça görülmüştür. Ulema da yeniçerilerin bu isyanına hem kavli hem de fiili olarak karşı çıkmış, medrese talebelerini meydanlara indirmiş ve Yeniçerilerin katline de fetva vermişlerdir. İstanbul kadısı da bu isyan esnasında bütün mahalle imamlarına haber göndermiş ve herkesin Sancak-ı Şerif altında, padişahın yanında savaşmasını emretmiştir. Ulema, halk ve daha önce ıslah edilen humbaracı, lağımcı, kalyoncu ve sekban askerleri padişahın yanında Yeniçerilere karşı topyekûn bir savaşa girmişlerdir. Bu isyan sonrasında Eşkinci Ocağı kaldırılmış ve "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" adında düzenli bir Osmanlı ordusu kurulmuştur. (Bkz. Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2886-2892).

[1691] Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Ali Reşad (Çev.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s.25.

[1692] Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, s.55

[1693] Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, s.56-57.

tarzınıza uymayan bir idare usulü oluşturmak için eski idareyi yıkmayınız. Aksi durumda padişahın ne tahrip ettiğinin, ne de yıktığı şeylerin yerine koyduklarının değerini bilmediğine hükmedilir.

Avrupa medeniyetinden kanunlarınıza uymayan kanunları almayınız. Zira Batı kanunları hükümetinizin temelini teşkil eden kanunların dayandığı usul ve ilkelere asla benzemeyen ilkeler üzerine kurulmuştur. Batı devletlerinde esas alınan şey Hıristiyan kanunlarıdır. Siz Türk kalınız. Ama mademki Türk kalacaksınız, şeriata sarılınız. Diğer dinlere karşı toleranslı olmak için şeriatın size gösterdiği kolaylıklardan yararlanınız. Hıristiyan tebaanızı tamamıyla himayeniz altına alınız. Onların paşalar tarafından sıkıştırılmasına mani olunuz... Bir kanunun uygulanması için şartlar oluşmadan asla ilân etmeyiniz. Doğru yolda ilerleyiniz fakat bunu yaparken Batının düşüncelerine önem vermeyiniz; siz bu düşünceleri, Avrupa'nın sesini anlamıyorsunuz. Eğer ilerleme yoluna adalet ve bilgiyle hareket ederseniz Avrupa kamuoyunun önemli bir kısmı size yönelecektir… Kısacası biz Babıâli'yi kendi idare tarzının tanzim ve ıslahı için yaptığı girişimlerden vazgeçirmek istemiyoruz. Ama şartları Türkiye imparatorluğunun şartlarına uymayan Batı hükümetlerini her şeyden önce taklit etmek için bir örnek şeklinde anlayarak ona göre ıslahatta bulunmasını, temel kanunları Doğunun örf ve adetlerine uymayan taklit ve şimdiki durumda her türlü yaratıcı ve düzenleyici kuvvetten mahrum olup İslam ülkelerinde zararlı olmaktan başka bir netice doğurmayacağı belli olan ıslahatı kabul ve tetkik etmemesini tavsiye ederiz".[1694]

Metternich'in bu görüşleri bazı devlet adamları tarafından destek bulsa da, Batı'ya duyulan hayranlık nedeniyle yapılan modernleşme çalışmaları ülkenin yaralarını sarmaktan ziyade Batı taklitçiliğine dönüşmüştür.[1695]

[1694] Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, s.55-56.
[1695] Şemseddin Günaltay, **Maziden Âtiye**, İstanbul 1923, s.8.

3.2. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE EĞİTİM TEŞKİLATI VE EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ

3.2.1. Eğitim Teşkilatlarının Mukayesesi

Maria Theresia dönemine kadar belirli bir tarikatın veya da bir vakıf kilisesi altında birbirinden bağımsız halde yürütülen eğitim faaliyetleri, 1760 yılında kurulan Okul Komisyonu ile bir çatı altında toplanabilmiş ve bu komisyon ancak 1770 yılından sonra imparatorluk genelinde söz sahibi olabilmiştir.[1696]

İlk yenileşme döneminde hüküm süren 4 imparator döneminde, eğitimle ilgilenen en üst merciinin kurum mu, yoksa kişi mi olacağı hususunda bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Theresia döneminde eğitimle ilgili en üst kurum "Schulkommission" olmasına rağmen Felbiger tek sorumlu olarak görülmüş ve II. Joseph döneminde de Felbiger haricinde bu sistem devam ettirilmiştir. II. Leopold döneminde ise devlet tarafından atanan kilise kökenli kişiler yerine eğitimci kimselerden oluşan bir komisyonun eğitim meselesi ile ilgilenmesi daha doğru bulunmuştur. I. Franz ise eğitim teşkilatında kişiden çok kurumun ön plana çıkmasını istemiş ve bunun üzerine saray sekretaryasında eğitimden sorumlu bir birim oluşturularak bu birim kendine yardımcı olacak alt birimler oluşturmuştur. Alt birimler ise sırasıyla merkezi yönetim (valilik kurumu), aynı derecede olmasına rağmen görevleri farklı olan Kardinaller Kurulu ile Kaymakamlık ve daha sonra müfettiş, yerel müfettiş, papaz, öğretmen ve öğretmen yardımcısı olarak düzenlenmiştir. Eğitimle ilgili meselelerin birçok kurum arasında halledilmeye çalışılması, sarayın yükünü bir nebze olsun azaltmış ve sadece çözümü olmayan mevzular ve yıllık raporlar saray meclisine aktarılmıştır.[1697]

Avusturya'daki askeri okullar ise Savaş Bakanlığına (Hofkriegsrat) bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüş ve diğer okullara nazaran bu okulların problemleri, tayin ve azil işlemleri, bütçe giderleri, vb. gibi meseleleri, bakanlığın da Saray Meclisi'nde (Hofsrat) olması nedeniyle ivedi bir şekilde halledilmiştir. Bu okullarda

[1696] Franz Edmund Krönes (hrsg.), **Schulnachrichten für's Elternhaus**, 1867,I, s.36
[1697] Kopetz, **Österreichische politische Gesetzkunde…**, s.268.

disiplin ve itaat temel nokta olduğundan denetimler üst subaylar tarafından gerçekleştirilmiş ve düzenli olarak da bakanlığa rapor edilmiştir.[1698]

Avusturya'daki temel ve orta eğitimde görev alan personel, bir taraftan devlet tarafından ödüllendirilirken diğer taraftan ise kendi alt ve üst birimleri tarafından sürekli bir denetime tabi tutulmuştur. Örneğin, bir öğretmen yardımcısının herhangi bir sorun durumunda önce papaza gitmesi gerektiği hususu altı çizilerek ifade edilmiş, ancak papazın yanlış hükme vardığına kanaat getirirse İlçe müfettişine gidebileceği de bildirilmiştir.[1699] Böylelikle şikâyet edilme endişesi yaşayan papaz ve öğretmen, kendi alt birimindeki veya üst birimindeki kişilere karşı yapıcı ve itaatkâr davranmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Fatih Kanunnamesi'nde belirtildiği üzere ilmiye teşkilatının en üst makamı sırasıyla Kazaskerlik, Şeyhülislamlık veya da müftülük, Padişah hocalığı ve hocalık gelmektedir.[1700] Kanuni döneminde ise Şeyhülislamlıktan üst bir mertebe olan Kazaskerlik, Şeyhülislamlık kurumunun altına indirilmiş ve hatta Şeyhülislam olabilmenin yolu Rumeli Kazaskeri olarak görev yapmaktan geçmiştir.[1701]

Şeyhülislamlık Kurumu müderrislerin atama ve azil işlemlerinin yanı sıra medreselerin fiziki durumları ve ayrıca adli hususlar konusunda yetkili olmasına rağmen, taşrada bulunan medreselerde çok da etkin rolleri yoktur. Zira taşrada veya da ülkenin farklı coğrafyalarında bulunan medreseler bir vakıf sistemi ile çalıştığından, hem medrese hem de vakıf yönetimi o bölgede görev yapan müftünün denetimine tabii olmak zorundadır.[1702]

Osmanlı Devleti'nde bulunan Sıbyan mektepleri ve medreselerin yapılmasında vakıfların rolü oldukça büyüktür. Vâkıf, öncelikle açmak istediği eğitim kurumunu, giderlerinin nasıl karşılanacağını, vakıf yöneticisini, medresede veya mektepte görev alacaklara verilecek ücreti, vakfın tamiratı veya yapımı ile ilgili hususları ve vakfın genel düzeni hakkında bir vakıfname hazırlamış ve ayrıca eğitim-

[1698] **Hofkriegsrath am 16 Juni 1808; am 29 August 1810.**
[1699] **Politische Verfassung**, **Instruction für Gehülfen**, s.3-9.
[1700] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.117.
[1701] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, s.157.
[1702] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.117.

öğretimin nasıl olacağını, ders kitaplarını, medrese veya mektepte çalışacak kimseleri de belirlemiştir. 1826 yılına kadar vakıf bünyesindeki mektep veya medreseler idari anlamda vâkıfa tabii olmuş, denetimleri ise kadı ve müftüler tarafından yapılmıştır. Ancak bahsi geçen yıldan itibaren medreseler, Sıbyan mektepleri ve vakıflarla ilgili diğer kuruluşlar Evkaf Nezareti'ne, müderisler ise Meşihat Meclisine bağlanmıştır.[1703]

Osmanlı Devleti'ndeki askeri okullar ise merkezi yönetim tarafından kurulmuş ve başlarına getirilen idareciler sayesinde okulun gidişatı takip edilebilmiştir. Bu okulların masrafları, öğrencilere ve öğretmenlere verilen ücretler devlet kasasından ödendiğinden, okula alınacak personelin durumu, kaç öğrencinin alınacağı ve eğitimin hangi alan üzerinde ağırlıklı yapılacağı padişahın izni ile mümkün olabilmiştir.[1704]

Osmanlı Devleti ve Avusturya'daki eğitim teşkilatı ve bu teşkilatta görevli olan kimselerin karşılaştırılması yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir şekilde tablolaştırılarak aktarılmıştır.

[1703] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.40.
[1704] Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.11; Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne**, s.51.

Tablo 45: Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki Eğitim Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Mensuplarının Hiyerarşik Düzene Göre Mukayesesi[1705]

EĞİTİM TEŞKİLATINDAKİ GÖREVLİLER	AVUSTURYA	OSMANLI DEVLETİ
Eğitimden sorumlu kurum veya kişi	Avusturya'da imparator veya imparatoriçe tarafından görevlendirilen ***Okul Komisyonu***, eğitimden sorumlu en üst kurumdur. Komisyon, Saray meclisine bağlı olarak çalışmaktadır. Komisyonun başında bulunan ***Oberaufseher*** veya ***Oberdirektorat*** sayesinde komisyon faaliyette bulunur.	***Şeyhülislam***- Ulemanın reisidir. Ancak medrese ve mekteplerde eğitimden sorumlu kişi, vâkıf veya da mütevelli heyetidir.
Üst kurum ile yerel kurumlar arasındaki kurumlar	Okul Komisyonundan çıkan kararlar önce ***"Landesstelle"*** adı verilen valiliklere gönderilir. Eğer mesele okulun maddi sorunları ise ***Kaymakamlık*** kurumuna, eğitim ile ilgili ise ***Kardinaller Kurulu***'na ibraz edilir.	Şeyhülislam tarafından verilen kararların alt birimlere ulaştırılması ve 40 akçe yevmiyeli kadıların ve müderrislerin tayinleri ***Kazasker*** tarafından yapılmıştır. Sonra ***İstanbul kadısı***na, oradan da ***ilçe kadısına*** gönderilir. İlçe kadısı da durumu ***vâkıfa*** veya ***mütevelli heyetine*** bildirir.
Yerel idareden sorumlu kişi	Schuldistricaufseher	Müftü
Okulların denetimi ile ilgili yerel sorumlu	Ortsaufseher, okulla ve eğitim personeli ile ilgili mevzuları Schuldistricaufseher'e bildirir.	Kadı ve Müftü
Okul idarecileri	Katolik İlkokullarında: Papaz Akatholik ilkokullarında: Pastör Yahudi ilkokullarında: Haham Ortaokul ve liselerde: Müdür (Direktor) Üniversitede: Rektör	İlkokulda: Muallim Medreselerde: Müderris
Ders veren kişiler	İlk-, orta- ve dengi okullarda: Lehrer Lise akademi ve üniversitelerde: Professor Evlerde eğitim veren: Privatlehrer Sarayda eğitim veren: Hofmeister	İlkokullarda: Muallim Orta, lise ve üniversite düzeyinde eğitim veren medreselerde: Müderris Sarayda eğitim veren: Lala, Mevlana unvanı taşıyan hocalar ve padişah hocaları
Öğretmene yardımcı olan kişi	Gehülfe veya da Gehilfe	İlk okulda Kalfa, medreselerde muid, mühendishanelerde halife

[1705] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.116- 119; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, s.65-181; **Allgemeine Schulordnung**, s.17-22; **Politische Verfassung**, s.28-31.

Osmanlı Devleti'nde Avusturya'daki Schulkommission'a benzer bütün eğitim kurumlarını denetleyebilen bir kurumun varlığı ancak 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti ile mümkün olabilmiş, o zamana değin her vakıf yönetimi kendi bünyesinde açtığı eğitim kurumlarından mesul tutulmuştur.

3.2.2. Eğitim Kurumlarının Mukayesesi

3.2.2.1. İlkokulların Mukayesesi

Eğitimin temeli sayılan ilk eğitim kurumları her iki imparatorlukta da bulunmasına rağmen, her iki ülkenin farklı dinlere ve kültürlere mensup olması ve hatta mensubu oldukları dinin temsilcisi durumunda olmaları nedeniyle dini, hukuki ve sosyal yaşantıları ile eğitim sisteminde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra her iki imparatorluktaki temel eğitimde din dersleri ve edep eğitimi, okuma-yazma eğitimi içinde harmoni edilerek verilmiş ve böylelikle çocuğun hem dini hem de sosyal görevleri karakterinde oturtabilmesi hedeflenmiştir. Ancak Sultan I. Abdülhamid döneminde inşa ettirilen Sıbyan mektebinde din dersi öğretmeninin haricinde yabancı dil, güzel yazı ve müzik öğretmeninin de olması, 1780'li yıllarda Osmanlı'daki ilk mekteplerin bazı hususlarda Avusturya'dan daha iyi eğitim verdiğini göstermektedir.[1706] Ayrıca bu mektebin öğrencilerine verilen ikişer akçelik burs da, Osmanlı'daki Sıbyan mektebi öğrencilerine maddi olarak da yardımcı olunduğunu göstermektedir. Oysaki bu dönemde Avusturya'da temel eğitim ücretli olmuş ve hatta okul ücretini ödemeyenlere ağır cezalar uygulanmıştır.[1707]

Osmanlı ve Habsburg İmparatorluğu'nda verilen fermanların, alınan kararların veya da uygulanacak olan reform hükümlerinin halka duyurulmasında yerel bölgelerdeki dini otorite olan imamlar ve papazlar görevlendirilmiştir. Papazların ve imamların bölge halkını yakından tanıması, hatta bölgede yaşayanlarla ilgili nüfus kütüğü oluşturması, halkın üzerindeki manevi nüfuzları ve okur-yazarlık durumları onların görevlendirilmelerinde etkili olmuştur. Avusturya'da 1774 yılı eğitim yasaları gereğince taşrada doğan çocukların okul çağına gelip gelmediğini

[1706] Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **AÜDTCFD**, 22-1/2, s.20.
[1707] **Hofsdekret vom 20.Weinmonat (Oktober) 1781**; **Kreisschreiben in Böhmen vom 26.Maerz 1786**; HkkG**, III.Hauptabt..**, Normalschulen N.I, s.558.

okul öğretmenleri kiliselerdeki vaftiz defterlerinden bakarak bulmuşlar ve böylelikle ailenin çocuğun yaşı hususundaki bahanelerini geçersiz kılmışlardır. 1774 yılı yasalarının getirdiği ilkokula gitme mecburiyeti, Osmanlı'da ilk kez Sultan III. Selim döneminde 17 Kasım 1804 tarihinde Selanik'e bağlı Vodin şehrinin mahkemesinde söz konusu olmuş[1708] ve 1824 yılında da İstanbul genelinde II. Mahmud tarafından yazılan bir fermanla ilkokul mecburi tutulmuştur. Okul çağına gelen çocukların mutlaka bir mektebe verilmesi gerektiği hususunun takibi vazifesi de imamlara tevcih edilmiştir.[1709] İnen ilk vahyin "oku" olması ve ailelerin kendilerinin ölümünden sonra arkasında Fatiha okuyabilecek evlat bırakma düşüncesi her cami yanına bir mektebin inşa edilmesine ve camii yanlarına kurulan okullarda genellikle imamların görevlendirilmesine sebebiyet vermiş ve böylelikle imamlar, Avusturya'da papazın ve öğretmenin beraber yaptığı kayıt öncesi işlemlerini kendi başına omuzlamak zorunda kalmıştır.[1710]

Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki ilkokullarda öğretmenlik yapan şahısların modernleşme sürecine girişte eğitim düzeyleri neredeyse aynıdır. İmamların haricinde Osmanlı'da eğitimini yarıda bırakmış bir medrese öğrencisi, Avusturya'da ise lise öğrenimini yarıda bırakmış bir öğrenci öğretmen olabildiği gibi okuma-yazma bilen veya Kur'anı okuyan biri de öğretmen olabilmiştir. İlkokul öğretmenleri arasında sadece papazlar ve imamlar en eğitimli şahsiyetler olarak görülmüştür. Ancak ilk yenileşme döneminde Avusturya'da öğretmenlerin eğitimlerinin düzenli ve sistematik olabilmesi için bazı adımlar atılmış ve 1774 ve 1806 yıllarında ilan edilen iki eğitim yasası ile öğretmenlehizmet rde aranan vasıflar ve atama kriterleri belirli şartlara bağlanmıştır. Ayrıca bir taraftan yeni sisteme uygun öğretmen yetiştirmek amacıyla *"Normalschulen"* adı verilen öğretmen okulları açılmış, diğer taraftan da eski öğretmenlere hizmet içi eğitim kursları mecbur tutularak onlardan bir süreliğine daha faydalanılmak istenmiştir.[1711] Gerçi söz konusu durumda yeterince eğitimcinin olmaması da önemli bir nedendir.

[1708] BOA, **C. MF.,** 85/4225 (13.08.1219)
[1709] Sahhaflar Şeyhi-Zade Seyyid Mehmet Es'ad Efendi, **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, Yayına hazırlayan: Ziya Yılmazer, OSAV Yayınları, İstanbul 2000, s.361- 364.
[1710] Kemal Beydilli, **Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013, s.18, 21.
[1711] **Allgemeine Schulordnung,** Paragraf:21, s.20.

Osmanlı Devleti'nde Avusturya'daki öğretmen okullarına benzer bir kurumun işlevini 1848 yılına kadar medreseler, 1848 yılında da Kemal Efendi'nin çabaları ile "Dârülmuallimin" adlı kurum üstlenmiştir. Söz konusu mektebin ilk nizamnamesinin 1 Mayıs 1851 tarihinde Ahmet Cevdet Efendi tarafından hazırlanması,[1712] eğitim reformlarında uygulanan usul yanlışlığını da ortaya çıkarmaktadır. Zira Avusturya'da 1774 yılı reformları halka ilan edilmeden önce nizamnamesi hazırlanmış ve ayrıca nizamname ile birlikte yeni öğretim yöntemi, derslerin müfredatı, sistemin nasıl işleyeceği ve hatta çocuklara neler okutulacağı dahi hazırlanan bir kitap ile bütün eğitim teşkilatı mensuplarına bildirilmiştir.[1713]

Osmanlı Devleti'nde Sıbyan mekteplerine özgü öğretmen yetiştirecek kurumların varlığından ilk kez Fatih Vakfiyesinde bahsedilse de, bu durum 19. yüzyıla kadar tam anlamıyla uygulanamamıştır. Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirecek ilk kurum ancak 1868 yılında "Dârülmuallimin-i Sıbyan"ın açılışıyla gerçekleşebilmiş ve 1869 yılı Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile de öğretmen okullarının amacı, içeriği ve genel programı belirlenebilmiştir.[1714]

Avusturya'da eğitim teşkilatının en önemli bireylerinden biri olan ilkokul öğretmenine verilen değer, Osmanlı'daki ilkokul öğretmenlerine verilen değere oranla oldukça azdır. Avusturya'daki öğretmenler hem klasik dönemde hem de ilk yenileşme döneminde papazların idaresi altındadır. İlkokul öğretmenlerinin atamaları ve eğitilmeleri hususunda talimatlar yayımlanmasına rağmen, öğretmenlerin özlük haklarının korunabilmesi için hiçbir şey yapılamamıştır. Öğretmenlere emeklilik hakkı verilmemesi, yaşlı ve hasta öğretmenlerin dahi geçimlerini sağlayabilmek için 30 fl. karşılığında (öğretmen ücreti 130 fl) çalışmalarını mecburi kılmıştır.[1715] Ayrıca öğretmenin hem yerel yönetime hem de papaza itaat etmek zorunda olması da, aynı zamanda maddi ve manevi varlıkların temsilcisi olan bu iki kurum arasında itiraz hakkı olsa da sıkışmasına neden olmuştur.[1716] Özellikle öğretmen adayları gerekli

[1712] İbrahim Arslanoğlu, **Kastamonu Öğretmen Okulları (1884- 1977)**, İstanbul 1998, s.19; Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim**, s.33.
[1713] Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer…,** s. 241-252.
[1714] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.181- 182.
[1715] **Hofsdekret, 12 Dezember 1804** (12 Aralık 1804 tarihli Saray Kararı); **Politische Verfassung**, s.120.
[1716] **Politische Verfassung**, s.101- 102.

olan atama belgesini alabilmek için 6 ay boyunca stajyer olarak çalışmış ve ancak papazın onay vermesi sonucunda kadrolu öğretmen olarak görev alabilmişlerdir.[1717]

Avusturya'daki ilkokul öğretmenlerinin ataması her ne kadar sistemli gözüksede temelinde bu kurallar merhamet ve adalet anlayışı bakımından eksiktir. Zira orta ve öğretmen okulları öğretmenlerine emeklilik hakkı verilirken belki de en fazla yıpranan ilkokul öğretmenlerine bu hak verilmemiş, yasalarda olmasına rağmen onlara bir lojman tahsil edilmemiş, yakıt masrafları karşılanmamış, görev yaptıkları okula yardımcı görevlendirilebilmesi için en az 100 öğrencinin eğitim alıyor olması şart koşulmuş[1718]ve hatta hastalık halinde bile rapor verilmeksizin çalışmadığı günler maaşından düşmüştür.

Osmanlı Devleti'nde muallimler ise görev yaptıkları okulun bağlı olduğu vakıflar sayesinde maaşlarını düzenli olarak almışlar ve okulun masrafları da yine vakıflar tarafından karşılanmıştır. Ancak II. Mahmud döneminde yaşanan tağşiş olayı, gıda fiyatlarının artması ve bütün ekonomik sıkıntılara rağmen muallimlik yapan imamların maaşlarının artmaması gibi nedenlerden dolayı bazı imamların halktan gassallık ve nikâh memurluğu için belirli bir fiyat alması ve hatta bir sadaka türü olan iskat akçesini kendi şahıslarına geçirmesi gibi menfi durumlar da söz konusu olmuştur.[1719] Muallimler sorunlarını dile getirmek için Avusturya'daki gibi katı bir protokol sırası izlemeden vâkıfa veya da mütevelli heyetine sorunlarını bildirmişler, gerekli durumlarda bölgenin kadısına da başvurabilmişlerdir. Ayrıca öğretmenler dini eğitim vermelerinden, her daim toplum içinde olmalarından, kendi bölgesindeki bütün ölüm, doğum, evlilik, suç gibi olaylara vakıf olduğundan ve bunların yanı sıra insanları Allah'a iyi bir kul, devlete iyi bir vatandaş yapabilmek için uğraştıklarından dolayı halk tarafından sevilen, sayılan ve danışılan bir kişi olmuşlardır.[1720] Avusturya'da ise ilkokul öğretmenlerinin hem devlet nazarında hem de halk nazarında çok da büyük bir saygınlıkları yoktur, zira dinin ve toplumun garantisi olan dini terbiye öğretmen tarafından değil papaz tarafından verilmektedir.

[1717] **Politische Verfassung,** Instruction für Schullehrer, s.11- 12.
[1718] **Politische Verfassung**, s.142.
[1719] Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul 1999, s.206- 217.
[1720] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.99.

Bu nedenle Osmanlı'daki muallimler hem sosyal hem de maddi açıdan Avusturya'daki öğretmenlere nazaran daha iyi durumdadırlar.

Her iki imparatorluktaki ilkokulların mukayesesi aşağıda hazırlanan tablo ile daha açık bir şekilde belirtilmiştir:

Tablo 46: İlkokulların Mukayesesi[1721]

OKULLAR İLE İLGİLİ HUSUSLAR	**AVUSTURYA**	**OSMANLI DEVLETİ**
İlkokullara verilen isim	Kırsalda: Trivialschulen Şehirlerde: Stadtschule veya Gemeinschule Kilisede ise: Pfarrschule	Sıbyan mektebi, Taş mektep, Mahalle mektebi
Öğretmene verilen isim	Lehrer	Muallim
Din eğitimin veren kişi	Papaz veya papaz yardımcısı	Muallim
Öğretmenin haricinde yardımcı personel durumu	"Gehülfe" veya "Gehilfe" adı verilen yardımcılar hem öğretmene yardımcı olur, hem de öğretmenin olmadığı zamanlarda derslerin tekrarını yapar. Bu nedenle yardımcıların da belli bir eğitim alması gerekmektedir.	"Kalfa" adı verilen yardımcılar, öğretmene yardımcı olur. Genelde mahalle camiinin müezzinidirler. Belirli bir eğitime sahip olan bu kimseler, muallim olmadığı zaman yerine vekâlet eder.
Okulların denetimi yapan kişi ve kurumlar	Papazlar, ilkokulun idarecisi durumundadır. İlçe Okul müfettişi veya da Bölge Okul Deneticisi üst raportör olarak görev yapar. Ancak İlçe Okul müfettişi okullar ile ilgili raporunu her eyalette veya bölgede kurulan "Okul Komisyonu"na ibraz etmekle mükelleftir.	Muallimler hem öğretmen hem de idareci durumundadır. Okul vakıf veya mütevelli heyeti tarafından denetlenir. Genel denetimden kadı sorumludur.
Okula başlama yaşı	1774 yılında ilan edilen Genel Okul Talimâtnâme'sinden sonra 6- 13 yaş aralığındaki çocukların ilkokula gitmesi mecburidir.	5- 7 yaş arası.
Okula başlama gününde çocuk için yapılan merasim	Avusturya'da böyle bir merasime rastlanılmamıştır. Ancak okulun açılış gününde papaz tarafından velilere ve çocuklara bir konuşma yapılmış ve kurallar hatırlatılmıştır.	Osmanlı'da hem Sıbyan mekteplerinde hem de Şehzâdegan mektebinde "Âmin alayı" denilen bir merasim uygulanmıştır. Maddi durumu yerinde olmayan aileler de kendi durumlarına göre bazı uygulamalar yapmıştır.
Kayıt işlemleri	Papaz ve öğretmen vaftiz kayıtlarını da yanına alarak ve ev ev dolaşarak	Resmi bir uygulama yoktur. Çocuğunu mektebe getiren her veli, aynı zamanda

[1721] **Politische Verfassung**, Paragraf 16-21 , s.12- 16; **Allgemeine Schulordnung**, s.3, Paragraf:2 ; Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer …**, Paragraf 54-161 ; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.93-100; Beydilli, **Osmanlı'da İmamlar**, s.17-23; Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.7-9; Cahit Baltacı, "Mektep", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2004, XXIX, s.6-7; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.82-96; Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964, s. 6-10; Bozdemir, **Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim**, s.12-17, 36-41; Binbaşıoğlu, **Türk Eğitim Tarihi**, s.100-101; Kara/ Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.23-41.

	okul çağına gelmiş olan çocukların tespitini yapmış ve hazırladıkları listeyi okul açılmadan İlçe Müfettişine teslim etmişlerdir.	kayıt işlemini yaptırmış sayılmaktadır.1824 yılında durum biraz değişmiş ve çocukların okula gönderilme takibi imama verilmiştir.
Okula verilen ücret	Avusturya'da öğrenci sayısı, verilen ders ve okulun açık olduğu günler göz önüne alınarak okul ücreti hesaplanmıştır. Manastırlar için okul ücreti yıllık 60 fl. olmuştur. Okula gelen çocukların sayısı Ocak ayında artmıştır. Zira bu ayda okullarda denetim yapılmış ve çocuğunu okula göndermeyenlere çift okul ücreti ödeme cezası verilmiştir. Fakir öğrenciler ise belirli prosedürleri yerine getirdikten sonra okul ücretinden muaf tutulmuştur.	Ücretsiz. Ancak bir vakıf tarafından mektep yapılmayan yerlerde halk imece usulü ile mektep yaptırmış ve eğitimcilerin maaşlarını da yine bu şekilde ödemişlerdir.
Okulun toplam süresi	Belirli bir süreden ziyade, ilkokullarda öngörülen müfredatı bitirenler mezun edilmiştir. Ayrıca ortaokulların alt sınıflarında da ilkokul düzeyinde eğitim verilmesi ve sonrasında ortaokul eğitimine geçilmesi göz önüne alınırsa bu sürenin takriben 4-5 yıla karşılık geldiği görülmektedir. Zira liselere gitme yaşı, 10 yaş üzerinden hesaplanmaktadır.	Osmanlı'da belirli sureleri bitiren çocuk, hatim merasimi adı verilen bir törenle mezun edilmiştir. Mezuniyet yaştan ziyade akıl ve çalışkanlıkla doğru orantılıdır. Ancak genellikle buluğ çağına kadar devam eder. Ancak Tanzimat döneminde 1846 tarihli bir tezkirede Sıbyan mekteplerinin süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir.[1722]
Kız öğrenci durumu	Karma eğitim veren okullar bulunduğu gibi kızlar için ayrı "Maegdleinschule" adı verilen okullar da mevcuttur. İlkokul mecburiyeti kızlar için de geçerlidir.1806 yasasında özellikle eğitimin karma olmasından vazgeçildiği ilan edilmiş, ancak bu hüküm tam olarak uygulanamamıştır.	Genellikle ayrı eğitim verilse de karma eğitim de yapılmıştır. Ancak yaşı büyük olan kızlar imamın hanımından veya Kur'an bilen birinden derslerini almıştır.
Okulların açık olduğu zamanlar	Dağlık bölgelerde eğitim sadece kış mevsimlerinde ve 3-4 ay gibi bir zamanda gerçekleşmiştir. Şehirlerde ve Pazar merkezlerinde sabah 8.00-16.00 arası eğitim-öğretim verilmiş ve 11.00- 13.00 arası öğle yemeği zamanı olarak düşünülmüştür.	Sabah saatlerinde başlayan eğitim ikindi namazına kadar devam etmiş ve namaz sonrası öğrenciler dağılmıştır. Namaz araları ve yemek arası, Sıbyan mekteplerinde verilen teneffüs olarak düşünülmüştür.
Okullarda verilen dersler	Okuma-yazma, basit hesaplama ve din dersi	Okuma (Kuran'ın okunması), yazma (Hat dersi), Din dersi, Basit Hesaplama ve Musiki. Görüldüğü üzere sıbyan mekteplerinde Avusturya'daki temel okullara nazaran daha fazla dini eğitim verilmiştir.
Okul müfredatı	1774 ve 1806 yılı eğitim yasalarında verilecek dersler ve derslerin içeriği ayrıntılı olarak verilmiştir. Hatta okuma parçaları dahi belirtilmiştir.	Şayet okul bir vakıf tarafından yapılmışsa vakfiyelerde verilecek dersler belirtilmiştir. Ancak belirli bir vakıf tarafından yapılmayan mekteplerde eğitim genellikle geleneklere göre devam

[1722] Baltacı, "Mektep", **DİA**, XXIX, s.7.

		etmiştir.
Ders kitabı	İlkokullar için hazırlanan birçok ders kitabı Felbiger tarafından kaleme alınmıştır.	Kuran alfabesi ve Kuran'ı Kerim ders kitabı olarak yeterli görülmüştür.
Öğrenme metodu	Soru sorma, tablolaştırma ve din dersinde ezber	Ezber
Sınav sistemi	Sınavlar bir komisyon önünde ve sadece öğrencinin öğrendiği hususlar üzerine yapılmıştır.	Öğrencinin muallim tarafından imtihan edilmesi yeterli görülmüş ve bir sureyi bitiren öğrenci diğer bir sureye geçmiştir.
Sınıfta kalma durumu	Mevcut	Osmanlı'da sınıftan ziyade ders sistemi mevcut bulunduğundan çocuk belirlenen hususu öğreninceye kadar mektebe devam etmiştir.
Haftalık tatil günleri	Okulun bulunduğu coğrafi özelliklere ve papazın kararına göre Çarşamba veya Perşembe öğleden sonra, hafta tatili olmuştur. Ayrıca Pazar günleri ayin olmasından dolayı da tatil olarak kabul edilmiştir.	Cuma günü
Okulun tatil olduğu dönemler	İki dönemden oluşan okullarda dini bayram günleri ve yönetim tarafından tatil olması öngörülen günler tatil edilmiştir. Temmuz ve Ağustos ayları yaz tatili olarak uygun görülmüş ve ayrıca hasat ve bağ bozumu zamanlarında 2 ile 3 hafta arasında tatil yapılmıştır. Zira bu dönemde ailelerin çocuklarına ihtiyacı olduğundan eğitim-öğretimin aksatılmaması hedeflenmiştir.	Bayram günleri ve vakıf yönetimi tarafından tatil olması uygun görülen günler
Ders dili	Almanca, ancak bazı bölgelerde din dersinin bölgenin yerel dili ile yapılmasına müsaade edilmiştir.	Osmanlıca, ancak Kur'an öğrenimi Arapça. Ayrıca Farsça dersi de verilmiştir.
Din dersinin muhteviyatı	Ahlak öğretileri, İlmihal, bazı duaların ve akaid bilgilerinin öğretilmesi	İlmihal Bilgileri, Ahlak öğretileri[1723], bazı duaların ve surelerin ezberletilmesi
Dönüşümlü eğitim sistemi	Dönüşümlü eğitim sistemi Avusturya'da uygulanmış ve mevsimine göre küçük ve büyük çocukların ders saatleri ayrılmıştır. Her bir grup yaklaşık olarak 2-3 arasında ders görmüştür.	Osmanlıda sadece küçük çocuklar Sıbyan mektebine gittiğinden ve ayrıca her camide küçük çocuklar okutulabildiğinden eğitim dönüşümlü olmamış ve tüm gün uygulanmıştır.
Okulların başlangıcında ve sonunda uygulanan ritüeller	Okulun başlangıcında ve sonrasında dua edilmektedir. Okul sonunda yapılan duada, ülkenin imparatoru ve okulun yapımında emeği geçen kişiler mutlaka zikredilmiştir.	Eğitim besmele ve dua ile başlayıp, mektep sonunda başta hükümdar olmak üzere, vâkıfa, muallime ve anne-babaya dua edilmiş ve namaza iştirakle sonlandırılmıştır.
Okul binalarının	1774 yasalarından sonra bazı evler, hanlar veya askeri koğuşlar okula	Osmanlı'da mektepler bazen cami içlerinde veya avlusunda bazen de

[1723] Hz. peygamber'in şu hadisi çocuklara verilen ahlak eğitiminin temel prensibi olarak görülmüştür: *"Çocuklarınızı şu üç haslet üzerine eğitip edeplendirin; Peygamberimizi sevmek, onun aile halkını ve yakın arkadaşlarını sevmek ve Kur'an okumak"*. (Hadis için bkz. İbrahim Canan, **Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye**, İstanbul 2014, s.152). Sıbyan mekteplerinde de Kur'an eğitimi verilirken, ahlaki öğretilerde sık sık hadislere başvurulmuş ve böylelikle çocukların Hz. Peygamber'i hem fiilen hem de kavlen örnek almaları gerektiği vurgulanmıştır.

durumu	çevrilmiştir. Kiralanan evler de mevcuttur. Yeni yapılan okullar ise tek odalı ve mütevazı bir yapı şeklinde kilise binalarına yakın veya müstakil olarak inşa edilmiştir. Ancak okulun yerden birkaç basamak yüksek olmasına, aydınlık ve ferah bir şekilde yapılmasına dikkat edilmiştir.	camiye bitişik tek katlı odalarda açılmıştır. Ancak iki katlı mekteplere de rastlanmaktadır. Tek katlı olan yapılarda yerden birkaç basamak yüksek olmasına özen gösterilmiştir.
Okulda mevcut bulunan araç-gereçler	Öğrencilerin oturması için sıralar, kara tahta, öğretmen masası, deneticiler ve öğretmen için sandalye, ders kitaplarını muhafaza etmek için bir sandık	Öğrencilerin ve öğretmenin oturması için minderler, rahle ve yere serili hasır. Öğrencilerin sıralara oturabilmesi, ancak Tanzimat'tan sonra uygulanabilmiştir.
Öğretmenin lojman durumu	1774 yasasında öğretmene ait bir oda şeklinde zikredilen bu durum tam anlamıyla hayata geçirilememiş, ancak bazı bölgelerde lojman tahsisi yapılabilmiştir. Öğretmenlerin yan bir işle uğraşması, maddi imkânsızlık, reformlardan duyulan memnuniyetsizlik bu sorunun nedenleri arasında gösterilebilir. 1806 yasasında lojmanın nasıl olması teferruatlarıyla açıklandığı halde, yasanın tam anlamıyla gerçek hayata geçirilememesi nedeniyle lojman meselesine ciddi bir çözüm getirilememiştir.	Osmanlı'da eğer muallim aynı zamanda imamsa ona ait bir konut tahsis edilmiştir. Şayet öğretmen dışarıdan gelen biri ise lojman tahsisi söz konusu olmamıştır.
Öğretmenlerin eğitim işleri haricinde yapması gereken diğer görevleri	Kilise hizmetlerine yardımcı olmak, bazı listeler ve raporlar hazırlayarak papaza ve İlçe müfettişine sunmak. Öğretmen, yoklama listesini, kayıtlı öğrencilerin listesini, öğrencilerin gelişme listesini, okul ücretlerin ödenme listesini, fakir öğrencilerin listesini ve okul kitaplarının temini gibi listeleri hazırlamak zorundadır. Bunların haricinde bulunduğu bölge ile alakalı amme hizmetlerini de yapmakla mükelleftir.	Öğretmen imam veya müezzinse, camideki dini görevlerini yapmak zorundadır. Ayrıca imamlar mahallede yaşayanların, taşınanların, doğanların, evlenenlerin ve ölenlerin listesini de tutmakla yükümlüdür. Mekteplerde, muallimlerin görebileceği bir yerde, öğrencilerin devam durumlarını gösteren bir geldi-gitti tablosu hazırlamak[1724] ve vakıf yönetimine istenilen hususlarda bilgi vermek de onun görevidir.
Öğretmenlerin emeklilik hakkı	İlkokul öğretmeninin ve yardımcısının emeklilik hakkı yoktur.	III. Selim döneminde kurulan İlmiye tekaüt sandığından ilmiyeden emekli olanlara veya da vefat edenlerin çocuklarına bir miktar maaş bağlanmıştır.[1725]
Farklı dinlerdeki çocukların durumu	Avusturya'da II. Joseph döneminden itibaren farklı dinlere mensup şahısların, masraflarını kendileri ödeme kaydıyla kendi dinlerine uygun okul yaptırmalarına müsaade edilmiştir. Ancak devlet okulları farklı dinlerdeki çocukların da eğitim alabileceği kurumlar olmuş, bu	Sıbyan mekteplerine sadece Müslüman çocuklar gitmiştir. Diğer dinlere mensup çocuklar kendi dinindeki din adamlarından ders almıştır.

[1724] Kara/ Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.24
[1725] Cahit Baltacı, "Arpalık", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1991, III, s.392-393.

	çocuklar sadece din derslerine katılmamıştır.	

Tabloda da görüldüğü üzere, Osmanlı ve Avusturya'daki ilkokullarda görülen dersler oldukça birbirine benzemektedir. Her iki ülkede de okuma-yazma, din dersi ve basit hesaplama dersleri verilmiş, ancak farklı isimlerle ve içeriklerle uygulanmıştır. Osmanlı'da çocuklar okumaya Elifba ile başlarken, Avusturya'da dört ayrı yazılışı olan alfabeyi öğrenmişlerdir. Osmanlı'da Elif-Ba 'yı bitiren bir çocuk Amme, Tebareke gibi sureleri ezberlemeye ve yüzünden okumaya başlamış ve çocuklara okuyuşlarının güzel ve doğru olması için Tecvit dersleri de verilmiştir. Avusturya'da, alfabenin öğrenilmesinden sonra hikâyelere ve okuma parçalarına başlanmış ve hikâyelerin ya dini içerikli ya da adab eğitimini pekiştiren unsurlar taşımasına özellikle dikkat edilmiştir.[1726] Din derslerinde teferruatlı bilgiler verilmesinden ziyade muhtasar bilgiler verilmiş, dinin temel özellikleri ve ibadetlerin nasıl yapılacağı gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Basit hesaplama derslerinde, Osmanlı'daki çocuklar rakamları Arap harfleri ile öğrenirken, Avusturya'daki çocuklar Roma rakamları ile öğrenmiştir.

Avusturya'daki ilkokullarda uygulanan "beraber ders görme yöntemi (zusammen unterrichten)" ve sınıf sistemi, Osmanlı Devleti'nde 1838 yılında "Meclis-i Umur-u Nafia" ve "Meclis-i Ahkâm-ı Adliye" kurumlarının kararı ile gündeme gelmiş ve kararda *"bir mektepte talebenin ayrı ayrı ders okumaları hem lüzumsuz vakit israfını mucip olmakta, hem de boş yere uğraşmalarına yol açmaktadır. Bu yüzden her mektepte talebeler başka başka sınıflara ayrılmalı, bir hoca bütün bir sınıfa ders vermelidir"*[1727] ifadeleri ile bahsedilen husus aktarılmıştır. Söz konusu kararın Avusturya'daki eğitim uygulamaları ile bu denli benzemesi, sanıldığı üzere birçok kurumun ıslahında Fransa'dan ziyade Avusturya'nın da örnek alındığı izlenimini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bahsi geçen kurumların kararına göre okul denetimlerinde nasıl bir yol uygulanacağı da hemen hemen Avusturya'daki denetim

[1726] Felbiger, **ABC und Namenbüchlein**, Paragraf 7- 9, s.16- 37.
[1727] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.41-42.

yöntemleri ile aynıdır. Bununla ilgili verilen kararda; *"mahalleler arasındaki mevcut mekteplerde olan talebelerin öğrenmelerine bakılmak, onların bir şey öğretip öğretemediklerini yoklamak üzere müfettişler vasıtasıyla öğretmenler bir teftişe tabi tutulur. Evvela mevcut mektep hocalarının halleri ve bilgi dereceleri, memurlar tayiniyle teftiş olunur. Bu gibi hocaların bu müfettişler vasıtasıyla ehliyet ve kabiliyetleri meydana çıkarılır. Bunların çocuk terbiyesine elverişli, yani muktedir olanları hocalıkta kullanılır"*[1728] ifadeleri bahsedilen hususu yeterince desteklemektedir.

İlk yenileşme döneminde Avusturya'da bütün ilkokullardaki müfredat aynı iken, Osmanlı Devleti'nde müfredat, okulun bulunduğu kırsal bölgeye veya da şehre göre değişmiş ve hatta müfredattaki değişikliklerde vakıfnameler daha da etkili olmuştur. Sıbyan mekteplerindeki müfredatın değiştirilmesi ve aynı olması hakkında 1864 yılında kurulan Mekteb-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu çalışmalar yapmış ve bunun için 1868 yılında 10 maddelik bir nizamname hazırlansa da hayata geçirilememiştir. Sıbyan mekteplerinin eğitim süresinin belirlenmesi, mektepteki derslerin dağılımı ve genel müfredat ile ilgili düzenlemeler ancak 1869 yılı Maârif Nizamnamesinde yer alan 17 madde ile uygulanabilmiştir.[1729] Bu nizamnamedeki Sıbyan mektepleri hakkındaki hükümlerin bazıları şunlardır: üç tip okul kurulmuş ve sıbyan mektepleri de bunlardan birisi olmuş, her mahalleye bir sıbyan mektebi açılması zorunluluğu getirilmiş, Müslüman olmayan ahalinin çocukları için ayrı okullar açılması gerektiği ifade edilmiş, ilkokulun masrafları ve öğretmenin ücretinin halk tarafından ödenmesi kararlaştırılmış, okul süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, çocukların okula gitme yaşı 6-11 arası olarak öngörülmüş ve çocuklarını okula göndermeyen ailelere ceza kesilmesi uygun bulunmuştur.[1730] Söz konusu nizamnamedeki maddelere detaylı olarak bakıldığında, Avusturya'da 1774 ve 1806 yılında ilan edilen eğitim yasaları ile II. Joseph döneminde kararlaştırılan okul düzenlemeleri arasında oldukça fazla benzerliğin olması tesadüfî olmasa gerektir.

[1728] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.41.
[1729] Binbaşıoğlu, **Türk Eğitim Tarihi**, s.176- 177; Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s.30.
[1730] Reşat Özalp, Aydoğan Ataünal, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı (Talim ve Terbiye Kurulu- Milli Eğitim Şûrası)**, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s.549-552.

Kızların eğitimi ile ilgili bazı hususların da üzerinde durmak gerekmektedir. Osmanlı'da erkek çocukları ilk eğitimlerinin sonunda medreseye giderek eğitimlerine devam edebilirken, kız çocukları ise ailelerinin maddi durumlarına göre evlerinde eğitimlerine devam edebilmiş, ancak resmi bir kurumda çalıştırılmamıştır. Kızların eğitimine mahsus ilk kız okulu ancak modernleşme döneminde 1859 yılında "Cevri Usta (Kalfa) İnâs Rüşdiyesi" adı altında açılabilmiştir.[1731] Ancak bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nde yabancılara ait kız okulları mevcuttur.[1732]1865 yılında ise Mithat Paşa hem ordunun ihtiyacını karşılamak hem de öksüz kızların para kazanmasını sağlamak amacıyla Rusçuk'ta bir ıslahhane açmış,[1733] fakat bu okul eğitim-öğretime başlayamadan kapanmıştır.[1734] Daha önce denenen, ancak çok da başarılı olamayan kız ıslahhaneleri projesi, Kastamonu ve İşkodra bölgelerinde açılan sanayi mekteplerinde kızlar için de bazı bölümlerin açılmasıyla hayata geçirilmek istenmiştir.[1735] Kızların müstakil olarak eğitim alabilecekleri okullara 26 Nisan 1870 tarihinde açılan Dârülmuallimât ile devam edilmiş ve bu okuldan mezun olacakların kızların eğitim aldığı Sıbyan Mekteplerinde ve Rüşdiyelerde görevlendirilmesine karar verilmiştir.[1736] Kızların üretime ve sanayiye kazandırılma arzusundan vazgeçilmediği 1882 yılında Üsküdar, Aksaray ve Cağaloğlu'nda açılan Kız Sanayi Okullarından da anlaşılmaktadır.[1737]

Avusturya'da ise erkek çocuklar ilkokuldan sonra yeni açılan ve mevcut bulunan her okula gidebilmiş, kızlar ise; hem evlerinde hem kızlar için kurulmuş manastırlarda eğitimlerine devam edebilmişlerdir. Avusturya yönetimi tarafından desteklenen ve kızların eğitimini üstlenen manastırlarda (Ursulinen, Schulschwestern tarikatı gibi) kızlar, iyi bir anne ve eş adayı olarak yetiştirilmiş ve ayrıca meslek

[1731] Kara/ Birinci, **Mahalle/ Sıbyan Mektepleri**, s.11.
[1732] http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/1.htm (ET: 03.10.2017)
[1733] Yaşar Semiz, Recai Kuş, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim. İstanbul Sanayi Mektebi (1869- 1930", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, (2005), s. 275-295.
[1734] Ayşin Şişman, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu**", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜSBD)**, Sayı 1/1, (2008), s.32.
[1735] Şişman, "… Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", **(UÜSBD)**, 1/1, s.34.
[1736] Tevfik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 36, (Eylül 1970), s.61- 62; Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870- 1924)", **OTAM**, Sayı 26, (Güz 2009), s.225.
[1737] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.159.

erbabı olmasını sağlayacak bilgilerle donatılmıştır. Kız öğrenciler, eğitimlerinin sonunda manastırlarda ve kız okullarında öğretmen olarak görevlendirilmiştir.[1738]

Avusturya'da ilkokulların da dâhil olduğu eğitim teşkilatı, okulların yönetimini, idaresini ve denetimini yürütebilecek bir Komisyon tarafından idare edilmiş ve ilk komisyon da Maria Theresia tarafından kurulmuştur. Osmanlı'da ise Sıbyan mekteplerinin bir kısmının vakıfların yönetiminden çıkarak devlet kontrolü altına girmesi ancak 1879 yılında Maârif Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Mekâtib-i Sıbyaniye Dairesi sayesinde olabilmiştir.[1739] Ancak Avusturya'daki ilkokulların söz konusu Komisyona dâhil olması 1774 yılındaki Genel Okul Talimâtnâmesi'nden sonra gerçekleşebilmiştir.

İlkokul öğrencilerinin, öğretmenleri nezaretinde haftanın belirli günlerinde (Osmanlı'da Cuma, Avusturya'da Pazar) büyük bir mabede giderek ibadet etmesi ve orada duada bulunması uygulaması klasik dönemde hem Osmanlı Devleti'nde hem de Avusturya'da mevcutken, ilk yenileşme döneminde Osmanlı'da küçük çocukların mektep dışına çıkarılması zor olduğundan, bu uygulamadan vazgeçilmiş ve çocuklar en yakın camide ibadet etmiştir. Avusturya'da ise okula yakın bir kilisede veya öğrencilerin götürülmesinde zorluk yaşanmayacak bir kilisede öğrenciler Pazar ayinine katılmış ve bu uygulama ilk yenileşme döneminde de devam etmiştir.[1740]

Avusturya İmparatorluğunda ilkokullar hem köylerde hem de şehirlerde ücretli iken[1741] ve hatta okul kitapları için dahi ücret alınırken, Osmanlı Devleti'nde mektepler vakıf sistemi ile kurulduğundan ücretsiz olmuş, hatta belirli günlerde öğrencilere para yardımı, yiyecek ve giyecek yardımı dahi yapılmıştır. Ancak imece usulü ile mektep yapılan köylerde öğretmenin maaşı velilerden alınan cüzi bir ücretle karşılanmıştır.

Öğretmenin öğrencilere nasıl davranması gerektiği hususu, her iki imparatorlukta da hemen hemen aynı olmuş ve öğretmende aranan vasıfların ilkinin

---

[1738] **Politische Verfassung**, s.53.
[1739] Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.40.
[1740] **Allgemeine Schulordnung**, Lit. A, Lections-Katologe A für Normalschulen.
[1741] Avusturya'da eğitim- öğretimin ücret mukabilinde gerçekleştiğini ve hatta kimsesiz çocuklardan dahi bu ücretin yarısının alındığı hususuna daha önceki bölümde değinilmiştir. (Bkz. **Allgemeine Schulordnung**, s.14)

dindar ve takvalı olması gerektiği bizatihi ifade edilmiştir. Öğretmenin ödül ve ceza yöntemi de benzerdir, zira başarılı öğrenci güzel sözlerle taltif edilirken, başarısız öğrencilere uygulanan ceza Osmanlı'da biraz daha duygusal işlenerek öğretmenin yakınındaki minderden kaldırılma gibi cezalarla başlamış ve en son dayak cezası uygulanmıştır.[1742] Avusturya'da ise öğrencinin hatasına göre uygulama yapılmış, öncelikle öğretmenin meseleyi mutlaka papaza aktarması ve papazın da durumun devam etmesi durumunda ailesine haber vermesi yasal olarak zorunlu kılınmıştır.[1743]

Okul binalarının yapılmasının veya da mevcut bir binanın okula çevrilmesinin masrafları gibi hususlar, her iki yönetimde farklı bir şekilde uygulanmıştır. Osmanlı'da ilk yenileşme döneminin sonlarına kadar yapılan ilkokullar genellikle vakıflar tarafından veya da zengin bir şahıs tarafından gönüllü olarak yaptırılırken, Avusturya'da bu husus yasa zoruyla yaptırılmış ve halkın üzerine ek bir maliyet getirilmiştir.[1744] Ancak her iki imparatorlukta da ilkokullar, bulundukları coğrafyanın iklimine veya da içinde bulunduğu külliyenin yapısına uygun bir şekilde yapılmış ve mekteplerin genellikle mabetlerin yanına inşa edilmesine dikkat edilmiştir. Zira her iki eğitim kurumunda da görev yapan kimseler aynı zamanda din görevlileridir.

3.2.2.1.1.Avusturya'daki Eğitim Yasaları ile 1824 Yılında Sıbyan Mektepleri Hakkında Verilen Fermanın Mukayesesi

İlk yenileşme döneminde temel eğitim kurumlarının mecburiyetine ve çocuklarını mektebe göndermeyen ailelere uygulanacak cezalara Avusturya'da iki ayrı nizamname ile değinilmiştir. 1774 tarihinde imparatoriçe Maria Theresia ve oğlu II. Joseph, ülkedeki bütün kız ve erkek çocuklarının mutlu olabilmesi, onlara iyi bir gelecek sunabilmek ve onları Hıristiyan ahlakı ile yetiştirerek dini koruma altına alabilmek için taşrada ve şehirlerde ilk mekteplerin kurulmasına ve burada görevlendirecek öğretmenlerin belli bir eğitimden geçmesine karar vermiştir. 1774 yılı hükümleri sadece valiliklere gönderilmekle kalmamış, dönemin eğitimden en üst sorumlu kişisi olan Felbiger tarafından kaleme alınan bir eserle de, eğitim teşkilatının en küçük bireylerine kadar ulaştırılması sağlanmıştır. Böylelikle 1780 yılına kadar,

[1742] Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim**, s.5.
[1743] HkkG, **SZw**, **Disziplinarvorschrift, III/ Paragraf VI**, s.387-390.
[1744] Avusturya'daki bu karar için bkz. **Allgemeine Schulordnung**, s.3.

1774 yılı hükümlerinin ilk- ve dengi okulların yarısından fazlasında uygulandığı görülmüştür.[1745]

Avusturya'daki 1774 yılı kararları, 1806 yılında tekrardan bir düzenlemeye tabii tutulmuş ve 1774- 1806 yılları arasında ihtiyaca binaen ilan edilen Saray Kararları veya Hükümet Düzenlemeleri de 1806 yılı yasalarına aktarılmıştır. "Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k.k. österreichischen Provinzen" adıyla yayımlanan yasada, daha önceki bazı uygulamalar olduğu gibi kalırken bazıları ise tekrardan bir düzenlemeye tabii tutulmuş ve iyileştirilmelere gidilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ise Sıbyan mekteplerinde okuma-yazma ve temel dini bilgiler verildiğinden ve dini bilgileri öğrenmek her müslümana farz olduğundan devlet yoluyla bir düzenleme olmasa bile aileler dinin gereğince çocuklarını camii veya da mescid bitişiğinde inşa edilmiş olan Sıbyan mekteplerine göndermiştir. Taşrada ve şehir merkezlerinde vakıflar veya da halk tarafından kurulan mekteplerin kendisine ait bir nizamnamesi veya da vakfiyesinin bulunması ve bunun da kadı tarafından onaylanarak resmiyet kazandırılması 18.yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde temel eğitimde ciddi anlamda bir sorun olmadığını göstermektedir. Ancak 18. yüzyıl sonlarından itibaren ailelerin çocuklarını mektebe göndermeyi ihmal etmesi üzerine önce III. Selim tarafından 1804 yılında Vodine şehrinde, daha sonra ise Sultan II. Mahmud döneminde "Talim-i Sıbyan Hakkında Ferman" ile 1824 yılında temel eğitimin mecburi olduğuna ve çocuklarını okula göndermeyen ailelere ceza verilmesine dair bir ferman yayınlanmıştır. Her iki ferman da sadece yayımlandığı yerde uygulanabilmiştir.[1746]

Avusturya'da ve Osmanlı Devleti'nde ilan edilen kararların her ne kadar biri genel diğeri bölgesel kalmışsa dahi, bunlar aynı amaç doğrultusunda ve aynı kitle için hazırlanmıştır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarını temel eğitim almadan herhangi

[1745] Çalışmada Avusturya merkez alındığından sadece Avusturya'da kurulan okulların sayısı verilmiş ve 1774- 1780 yılları arasında Avusturya'da kurulan ilkokulların sayısının 2233 olduğu tespit edilmiştir. İmparatorluğun diğer ülkeleri de buna dâhil edilirse bu sayının 5000'i geçeceği aşikârdır. Sadece 6 yıl içinde hem okulların sayısının artması ve eğitimli öğretmenlerin atanması hem de ilan edilen fermanın 2500'ün üzerinde okulda uygulanabilmesi reformların başarısını ortaya koymaktadır.

[1746] Safvet Bey, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, s.26-27.

bir yerde çalıştırması veya da bunun için zorlaması her iki ülkenin kararnamelerinde üzerinde durulan temel meselelerden biri olmuş ve bu sorunun çözümü için mahallelerdeki din adamlarından yardım istenmiştir. Zira Avusturya'da çocukların kırsalda; tarlada ve çiftlikte, şehirde; fabrika ve atölyelerde çalıştırılması hususu, Osmanlı'da da vaki olan bir durumdur. Bu nedenle II. Joseph kendi döneminde bahsedilen hususa daha da ağır şartlar getirmiş ve bir çocuğun esnaf yanında çalışabilmesi için en az 12 yaşında olmasını ve iki yıl öğretmen okulunda tahsil görmesini zorunlu tutmuştur.[1747]

II. Mahmud'un fermanı ile Theresia ve oğlu II. Joseph'in Felbiger'in "Öğretim yöntemleri" (Methodenbuch) adlı eserinin ön kısmında yer alan ferman hükmündeki mektupların genel bir mukayesesi yapıldığında; her iki ülkenin fermanlarında öncelikle fermana konu olan kararın neden ilan edildiğinin açıkça belirtildiği görülmüştür. Fermanların ilerleyen kısımlarında yeniliklerin ve düzenlemelerin hayata geçirilmesinde kimlerin sorumlu olduğu da bildirilmiştir. Ancak Avusturya'da ilan edilen yasaların sadece ilkokulların haricinde ortaokul ve öğretmen okullarını da kapsamasından dolayı Osmanlı'daki fermana göre daha teferruatlı ve daha sistematik olduğu da bir gerçektir. Zira Avusturyalı yöneticilerin fermanlarında okul kitaplarının belirli bir ücret karşılığında satılacağı, bu ücretin her yerde aynı olacağı, elde edilen ücretin hangi fona aktarılacağı, okul kitaplarının basımının sadece Komisyon tarafından yapılacağı, bu kurallara uymayanlara ceza uygulanacağı ve kitap nüshalarının kaybolma durumunda neler yapılması gerektiği gibi hususlar da açıkça yazılmıştır.[1748]

[1747] **Gubernialordnung in Galizien vom 17. Jaenner 1788; Kreisschreiben vom 10.Herbstmonats 1789**, Band 12, s.492.
[1748] Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer…**, s.1-4.

3.2.2.2.Avusturya'daki Ortaokul ve Öğretmen Okullarının Osmanlı'daki Benzer Eğitim Kurumları ile Mukayesesi

Avusturya'da 1774 yılında ilan edilen Genel Okul Talimâtnâmesine göre imparatorluk topraklarında üç tip okul kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre temel eğitim kurumlarından sonra orta eğitime denk gelebilecek kurumlar "Hauptschule" ve "Normalschule" adlı okullardır. Hauptschule'de ortaokul müfredatı uygulanırken, Normalschule'de ise hem ortaokul müfredatı hem de öğretmenlik mesleği için gerekli bilgiler verilmiştir.

Osmanlı'da ise öğrenim durumu, yaş ve eğitim süresi gibi kriterler göz önüne alındığında, Avusturya'daki ortaokul ve dengi okullarla yirmili, otuzlu ve kırklı medreselerle veya da İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil medreseleri ile mukayese edilebileceği düşünülmektedir.[1749] Birebir karşılaştırma ise ancak Tanzimat dönemindeki Rüşdiyeler ile mümkündür.

[1749] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.99-100.

Tablo 47: Orta Eğitime Denk Gelen Kurumların Karşılaştırılması[1750]

GENEL ÖZELLİKLER	AVUSTURYA		OSMANLI DEVLETİ
	ORTAOKUL	ÖĞRETMEN OKULU	
Kurumlara verilen isim	Hauptschule	Normalschule veya Musterhauptschule	Osmanlı'daki yirmili, otuzlu ve kırklı medreseler[1751] veya da İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil
Sınıf sisteminde dikkat edilen hususlar	3. ve 4.sınıflarda okuma-yazma bilmeyen öğrenciler eğitim alırken, 1. ve 2. sınıflarda orta eğitim verilmektedir. Ortaokullar genelde 3, öğretmen okulları ise 4 sınıftan ibarettir. Söz konusu okullara özel		Bu medreselerde ilk eğitimini tamamlayan, Dar'ül Huffazlarda veya evlerde özel hocalardan okuma-yazma öğrenmiş olanlar ve ergenlik çağına gelmiş gençler kabul edilmektedir.

[1750] **Allgemeine Schulordnung**, Eintheilung der Gegenstaende, welche in Normalschulen gelehret werden, s.39; **Allgemeine Schulordnung**, Lit. B., Lections- Catalogus für eine Hauptschule; **Politische Verfassung**, s.34-36; **Hofsdekret, 14 August 1784**; Felbiger, **Methodenbuch für Lehrer...,** s.52-226; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.107, 116; Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları,** s.78-82; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.95-117; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.74-92; Binbaşıoğlu, **Türk Eğitim Tarihi**, s.65-71; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.97- 100; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, s.3-55; Baltacı, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.128; Wenzel Wächtler, **Der Brand von Klösterle oder der Kantor. Erzählung aus den Zeiten Maria Theresia's und Joseph II.**, Prag 1861, s.12; Ulrike Denk, "Schulwesen und Universitaet", **Die frühneuzeitliche Residenz**, (365-421), Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2003; **Allgemeine Literatur- Zeitung**, 15 September 1808, Donnerstag, Nr.270, s.120-121.

[1751] 16. yüzyıldan itibaren medreselerin hiyerarşi düzeni; İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-ı Süleymâniye, Süleymaniye, Hâmis-i Süleymaniye, Dârülhadis olarak değişmiş olsa da kırklı ve daha küçük medreseler eğitim-öğretime devam etmiştir. Ayrıca yapılan bu hiyerarşi düzenlemesi İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerindeki merkez medreselerde uygulanmıştır. (Bkz. Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.28). Medreselerde geleneksel bir yöntem takip edildiğinden, ilk yenileşme döneminde de klasik medrese sisteminin devam ettirildiği görülmüş, sadece bazı dersler ve derslerde görülen kitaplarda değişiklik yaşanmıştır. Medreselerde sınıftan ziyade ders geçme sisteminin hâkim olması ve her ders için de en az 3 kitap bitirme zorunluluğu hesap edilirse, Sıbyan mektebinden sonra medrese eğitiminin yaklaşık 12 yıla tekabül ettiği görülmektedir. (Bkz. Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.51). Her ne kadar orta eğitime denk gelen kurumların karşılaştırılması yapılmaya çalışılsa da, bu okullara başlama yaşı, sınıf sisteminin farklılığı, öğretilenlerin içeriği, mezunlarının tahsillerine nasıl devam edeceği hususları hem kültürel hem de eğitim açısından karşılaştırma yapılamayacak kadar farklı görülmüştür. Zira zikrolunan okulların mezunları 20 yaşın altında ise bu yaşa gelinceye kadar öğretmen yardımcısı olarak çalıştırılmış ve tecrübe sahibi edilmiştir. Ancak Ömer Özyılmaz'ın ifadesine göre, Sıbyan mektebinden sonra 12-13 yaşındaki çocukların medreseye girdiği ve eğitimin 12 yıl sürdüğü kabul edilir ve medrese mezunu 7 yıl da mülazemet beklerse, bu durumda bir kadı veya müderris olmanın alt yaş sınırı 30'lu yaşlardır. Bu durum klasik dönem için geçerli olabilir, fakat 18.yüzyılın başlarında ve III. Ahmet döneminde ulemanın çocuklarının medrese tahsilini tam olarak bitirmeden kadı veya müderris edilmeleri de bir gerçektir. Zira o dönemdeki beşik ulemalarının sakal salıvermelerinin emredilmesi, bunların yaşlarının zikrolunan meslekler için ne denli küçük olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu durum sadece günümüzde abesle karşılanmamış, döneminde de "onların cehaleti sakalla kapatılmaya çalışılıyor" diye alay konusu edilmiştir. (Bkz. Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilatı**, s.82). Çalışmanın zaman dilimine en yakın süre olan18.yüzyıldaki bu gelişme dikkate alınırsa, kırklı medreselerden veya da hızlandırılmış bir programla ellili medreselerden mezun olanların, aynı Avusturya'daki öğretmenler gibi 20'li yaşlardan önce devlet memuriyetine girdiği aşikârdır.

	öğretmenlerden ders almış ve yapılan sınav sonucunda bunu ispatlamış öğrenciler de alınmıştır.	
Okula başlama yaşı ve toplam eğitim süresi	6-20 yaş aralığı. Zira bu okullarda hem temel eğitim hem de orta eğitim verildiğinden, 1774 yasalarına göre 6-12 yaş arasındakiler ilkokula, 13-20 yaş arasındakiler ise ilkokullardaki "Pazar Okulları veya Tekrar Okulları" na gitmek zorunda olduğundan, her iki eğitim kurumunu kapsayan yaş aralığı 6-20 olarak verilmiştir. Öğretmen okullarında eğitim süresi başlangıçta 7-8 yıl iken daha sonraları 5 yıla kadar düşmüştür. Ortaokullarda ise ilk yenileşme dönemi başlangıcında 4-5 yıl iken, 1806 yasası ile 6 yıla kadar yükselmiştir.	Medreselere başlamanın yaşı yoktur. Ancak ilk eğitimini almış kişiler medreselere kabul edilmiştir. Üç medresenin eğitim süresi yaklaşık olarak 2,5-3 yıl sürmektedir.
Okulda görülen dersler	**Ortaokulda:** Eğitim sabah saatlerinde bütün sınıfların ayin için toplanmasıyla başlamış ve 3. ve 4. sınıflar ilkokul müfredatına uygun ders görmüşlerdir. 1. ve 2. sınıflarda görülen dersler ise; Hesaplamaya Giriş, Yazma, İktisat-Doğa Bilimleri- Fen Bilimleri, Din, Coğrafya, İncil'den Dinler Tarihi, Epistel'in açıklanması, Dil öğretimi, Latince, mektup yazma stilleri, Ahlak öğretileri ve İlmihal. 1806 yasasıyla güzel sanatlar ve el işleri dersleri müfredata eklenmiş, Latince, İktisat-Doğa Bilimleri- Fen Bilimleri, Tarih ve Coğrafya dersleri ise müfredattan çıkarılmıştır. **Öğretmen okulunda**: Sabah 09.00-10.00 saatleri arasında resim dersi, Ev idaresi dersi, Geometri, Mimarlık, Mekanik ve Kıtalar Tasviri. Ayrıca öğretmen okulu öğrencilerine eğitim ile ilgili yönetmelikler hakkında bilgi de verilmiştir. 1806 yılı yasasına göre, öğretmen okulunun son yılı iki yıl olarak düşünülmüş ve ortaokul müfredatının haricinde şu dersler görülmüştür: Stereometrie, Biyoloji, Doğa felsefesi,	Alt medrese grubu olarak bilinen bu medreselerde genellikle üst medresedeki derslerin muhtasar şekli okunmuştur. Dersler: Sarf ve Nahiv (Arapça Temel Eğitim), Kıraat ve Tecvid (Kur'an Okuma Temel Eğitim), Kelâm, Fıkıh *(haram ve helallerin anlatıldığı ders, Avusturya'daki ilmihal dersleri ile benzer müfredata sahiptir)*, Belagat, Hesap, Hendese[1752] ve Hadis. Klasik dönemdebu medreselerde zikrolunan derslerin haricinde Tarih, Coğrafya, Fıkıh Usulü, Heyet ve Felsefe dersleri de görülmüştür.[1753] Ayrıca III. Ahmed döneminde (1703-1730) medreselerin müfredatına Farsça da girmiş, fakat bahsolunan dilin medreseliler tarafından benimsenmemesi üzerine sonraları müfredattan çıkarılmıştır.[1754]

[1752] Hesap ve Hendese dersleri, 1741 yılında yazılan Kevakib-i Seb'a'dan yapılmış, ancak zikrolunan dersler müstakil bir dersten ziyade diğer dersler ile ilgili bazı mevzuların açıklanmasında yardımcı bir ders olarak yapılmıştır. Bkz. Baltacı, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.85-86.
Abdullah Ahıskâvi'nin (ö.1803) Osmanlı medreselerinde Hendese dersini "Eşkalü't- Te'sis", Hesap dersini ise "Hulasatü'l- Hisab" adlı eserden okuduğunu beyan etmesi, 18.yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren bu derslerin medrese müfredatına girdiğini açıkça göstermektedir. (Bkz. Baltacı, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,** I, s.90).

[1753] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.79.

[1754] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.80.

	Sanatçıların ihtiyaçlarına göre dünyanın bölümleri, Esnafların özelliklerinin ve isimlerin yazıldığı bir şema	
Uygulanan öğretim metodu	Tablolaştırma, ezber ve soru sorma	Ezber, soru-cevap ve not tutma (imlâ yöntemi). Ancak medrese kitaplarının basılmasından sonra her öğrencinin eline kitap geçmesi, öğretim yöntemini de değiştirmiştir. Öğrencilerden biri kitabı yüksek sesle okumuş, hoca da gerekli izahları yaparak metinde düzeltmeler yapmıştır.[1755]
Sınıf Sistemi	Mevcut. Her öğretmen için ayrı bir sınıf düşünülmüş, ancak din dersi öğretmeni haftanın belirli günlerinde okula gelerek ders vermişlerdir.	Kitap bitirme sistemi mevcut.
Ders saati	Sınıf öğretmenleri her gün 4 saat, din öğretmenin ise 3 saat ders vermesi uygun görülmüştür. Günlük verilen ders ise toplamda 6 saattir (saat 15.00-16.00 arasında din dersi öğretmeni üç sınıfa aynı anda ders vermiştir)	Klasik dönemden itibaren günde 4 veya 5 saat ders görülmüştür. Ancak mevcut durum ilk yenileşme döneminde oldukça bozulmuş, hem öğrencilerin hem de müderrislerin derslere katılmadığı veya günde ancak 1-2 saat ders verildiği olmuştur.
Hafta tatilleri ve yaz tatilleri zamanları	Perşembe öğleden sonra ve Pazar günü haftalık tatil olarak uygun bulunmuştur. II. Joseph döneminde Temmuz ve Ağustos aylarında hem ortaokullar hem de öğretmen okulları tatil edilmiştir. Ayrıca güz tatili adı verilen yaklaşık 2 haftalık bir tatil de Ekim ayında yapılmıştır (3 Kasım'da okul tekrardan başlamıştır) Zikrolunan tatillerin haricinde kutsal günler de eğitim-öğretime ara verilme sebebidir.	Salı, Perşembe ve Cuma haftalık tatil günleridir. Bayram tatilleri ise yıllık tatil olarak düşünülmüş ve diğer günlerde eğitim-öğretime devam edilmiştir.[1756] Ayrıca Ramazan ayı genel tatil zamanıdır.
Okul binasının genel özellikleri	İlk yenileşme döneminin başında mevcut binalar okula çevrilmiş veya kiralanmıştır. Ancak malum dönemin ilerleyen zamanlarında müstakil okullar kurulmaya başlanmıştır. Okullar genelde iki katlı olarak yapılmış, alt katlar küçük gruplar, üst kat ise büyük sınıflara tahsis edilmiştir.	Medreseler, külliyenin bir parçası olarak düşünülmüş ve bu nedenle genellikle külliyelerin içinde ayrı bir bina olarak yapılmıştır. Ancak cami kenarlarına veya müstakil olarak yapılan medreseler de mevcuttur. Medreseler, genellikle tek katlı ve kârgir binalar şeklinde olmuş ve yapımlarında ahşaba yer verilmiştir. Bu nedenle çıkan yangınlardan oldukça etkilenmiştir.

[1755] Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", **EÜSBED**, Sayı 14, (2003), s.156.

[1756] Baltacı, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.128.

Öğrencilerinin yatılı kalıp kalmadığı	Yatılı değil	Yatılı. Ancak dışarıdan öğrenciler de derslere katılmıştır. (Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nde bu durum mevcuttur)[1757]
Okul ücreti	Her iki eğitim kurumu ücretlidir. Okul harçları, şehirlerde müdür veya belediye tarafından görevlendirilen bir memur tarafından yapılırken, ilçelerde veya kırsalda kurulan okullarda papaz veya resmi bir görevli tarafından toplanmıştır.	Ücretsiz
Öğrencilerin burs imkânı veya verilen ayni yardımlar	Her yıl, ortaokullarda müdüre, öğretmen okullarında üst deneticiye burs müracaatı yapılmış ve burs için mülakatlar düzenlenmiştir. Mülakatta başarılı olan öğrencilerden öngörülen sayı kadarına burs verilmiştir. Derslerinde başarısız, ahlaki olarak zayıf olanların ise bursu kesilmiştir.	Mevcuttur. Medresenin bağlı olduğu vakfın vakfiyesinde öğrencilere verilecek yiyecek, giyecek ve cep harçlığı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.
Sınav sistemi	Sınavlar, müdür ve sınıf öğretmeni tarafından belirlenen ve davet edilen Komisyon önünde, öğrencilerin ders gördüğü konulardan yapılmaktadır.	Medreselerde kitap bitirme sistemi mevcuttur. Müderris bitirilen kitap ile ilgili talebesini sınava tabi tutmuş ve başarılı olanlara icazet vermiştir. İcazet verilirken öğrencinin dersteki başarısı ile birlikte ahlaki yapısı da değerlendirmeye alınmıştır.
Öğrencilerin ödüllendirilmesi ve cezalandırılması	Mevcut okullarda hatalı öğrenci ile konuşma, uyarma, ailesine bildirme, utanç defterine yazılma gibi durumlar, cezalandırmada daha ön plandadır. Ancak tek ayaküstünde bekleme, sabah duasını diz çöker bir vaziyette utanç içinde okuma, gibi cezalarda mevcuttur. Dayak hiçbir surette tasvip edilmemiştir. Başarılı ve ahlaklı öğrenciler bütün okulun önünde düzenlenen bir merasimle kitap, resim ve takdir edici sözlerle ödüllendirilmiştir.	Öğrenciler, iltifat edilerek veya başkalarının yanında övülerek ödüllendirilmiştir. Ceza sisteminde ise azarlama, bir yere kapatma ve falaka uygulanmıştır.
Eğitimlerinin sonrası	Ortaokul ve öğretmen okulu mezunları isterlerse, liseye devam edebilirler. Ancak bunun için her lisede yapılan liselere giriş sınavını başarıyla geçmesi gerekmektedir. Ayrıca bu okulların mezunları, öğretmen olabilirler. Bunun için, Eğitim teşkilatınca zorunlu kılınan ve İlçe Eğitim Kurumlarında yapılan yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı	Belirli kitapları bitiren öğrenciler, icazetlerini alarak bir üst medrese olan ellili ve altmışlı medreselere giderler.

[1757] Mübühat Kütükoğlu tarafından Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi Vakfiyesi'nde bahsedilen durum ile ilgili bir vakıf maddesi bulunmuştur. Bkz. VGMA, **Defter nr.746**, s.272.

	olmaları gerekmektedir. Atanma belgesi verilen öğretmenler, belirli bir yere geçici olarak görevlendirirler ve ancak 6 ay sonra hakkında şikâyet olmamışsa, görev yaptığı kurumun idarecisi tarafından olumlu rapor verilmişse, "iş belgesi" alarak kadrolu öğretmen olabilirler.	

Avusturya ve Osmanlı'daki orta eğitim kurumları yukarıdaki tabloda birçok kaynaktan yararlanılarak karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Her iki imparatorlukta bu okullarda okuyan öğrencilerin kabul şartları hem benzerlik hem de farklılık taşımaktadır. Söz konusu okullara her iki ülkede de ilk eğitimlerini evlerinde özel hocalardan almış öğrencilerin kabul edilmesi bahsedilen benzer uygulamalardan birisidir. Ayrıca her iki ülkede temel eğitimini almış kişiler, bir üst okula geçiş hakkına sahip olmuştur. Ancak Avusturya'da söz konusu okullardan mezun olanlar, öğretmenlik sınavlarına giriş hakkı kazanabilirken, Osmanlı'da ise ancak Ellili veya Altmışlı medreselerden mezun olanlar devlet memuriyetine atanabilmiştir. Klasik dönemde her medrese mezunu mülazemet dönemi adı verilen atanma sürecini beklemek zorundadır. Ancak ilk yenileşme döneminde ve hatta bu dönemden önce,[1758] atanma sisteminin bozulması nedeniyle birçok ulema, asilzade ve devlet erkânının çocukları staj görmeden memuriyetlere atanmıştır. Böylelikle her iki ülkede 20'li yaşlarda birçok öğretmenin mevcudiyeti ortaya çıkmıştır.

[1758] Osman Ergin bu husus hakkında şu şekilde bir açıklama yapmıştır: *"İmparatorluk ülkesi Fatih devrinden sonra gittikçe büyüyerek o nispette fazla idare memurlarına, hâkimlere ve kadılara ihtiyaç göstermiştir. Bunlar ise ancak uzun bir tahsil devresinden sonra medreselerden yetişebiliyordu. Bu yüzden talep çoğaldığı nispette arz da çoğalmış ise de hâkim ve kadı yetiştirmek için sarf edilecek zaman (telebi) karşılayamayarak ister istemez okutulan kitapların kısaltılması, tedris devresini tamamlamadan talebeye şahadet nameleri verilmesi gibi çarpık ve çapraşık yollara gidilmiştir"*. Osman Ergin, bu sözlerini "Medreselerde Öğreniş Tarzına Bir Bakış yahut Medreseler Kendinden Beklenen Hizmeti Yapmış mıdır?" adlı makalesinde yazmış ve makaleyi de Sühely Ünver "Fatih Külliyesi" adlı eserinin önsözünde yayınlamıştır. (Bkz. Süheyl Ünver, **Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1946, s. XXIII). Ergin'in iyimser yaklaştığı ve sonrasında da hüsranla noktaladığı bu tablo, ilerleyen dönemlerde medrese tahsili dahi görmemiş yüksek devlet erkânının oğullarının kadı ve müderris olarak atanmasının aleni olarak yapılması ve bunun da normalleşmesiyle kendisini göstermiştir. Uzunçarşılı eserinde ehil olmayan bir kadının atanması üzerine ehil olan ve terfi bekleyen başka bir kadının dönemin Kazasker'i ile karşılıklı şiir yoluyla maruzat bildirmesine yer vermiş ve şu kıtadan da anlaşıldığı üzere medrese sistemi temelden değil yukarıdakilerden (devlet büyüklerinden) bozulmuştur:
"Tecahül eyledin ey merd-i arif
Gel insaf eyle ne itsin kazasker
Sual ettin cevabını bilürken
Efendi hatt-ı sultânî dururken"… (Kıt'a için bkz. Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilatı**, s.77).

Osmanlı'da bir çocuğun veya gencin medresede tahsil görebilmesi için mutlaka okuma-yazma bilme zorunluluğu vardır. Ancak Avusturya'da eğitim reformlarının yeni başlaması, yeterince okul binası olmaması ve ilkokullar hususunda Osmanlı Devleti kadar iyi olamaması nedeniyle orta eğitim kurumlarının 3. ve 4. sınıflarında ilkokul düzeyinde bir müfredat uygulanmıştır.

Öğretmen adaylarından ve öğrencilerden beklenilen tutum her iki imparatorlukta da aynı olmuştur. Dindar, ahlaklı, mesleğini seven, gayretli, çalışkan ve çocukları seven öğretmenlerin ahlaklı, çalışkan, kurallara uyan, saygılı ve başarılı öğrenciler yetiştirmesi istenmiştir. Öğretmen okulundaki ve ortaokuldaki öğrencilerin hijyen şartlarına dikkat etmesi de bilahare kanunlarla bildirilmiştir. Medreselerde ise temizliğin imanın bir parçası olması ve Türk- İslam kültüründe ayrı bir yer tutması nedeniyle hijyen kurallarına Fıkıh veya da ilmihal derslerinde değinilmiş ve uygulamalı olarak da gösterilmiştir.[1759] Zira abdest, zaten başlı başına bir temizliktir.

Avusturya'da ortaokul veya öğretmen okulu müdürü olmak ayrı bir prestijdir. Zira öğretmen okulu müdürleri, hem okulun denetiminden sorumlu tutulmuş, hem de bölgesinde Okul Komisyonu varsa orada üye olarak görevlendirilmiştir. Ancak Osmanlı'da söz konusu medreselerin müderrisleri halk tarafından saygın ve itibarlı kimseler olarak kabul edilse de ilmiye teşkilatı mensuplarına nazaran ilmî rütbe olarak daha aşağı mertebededirler.[1760]

Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki orta eğitim kurumlarının birebir karşılaştırılması ancak 1839 yılında açılan Rüşdiye Mektepleri ile sağlanabilir. Söz konusu mekteplerin ilki, Mekteb-i Maârif-i Adliye ile Mekteb-i Ulum-i Edebiye'dir. Rüşdiye mekteplerinde 1850 yılına kadar Arapça, Farsça, Matematik, İmlâ, Coğrafya ve bazı Fenni ilimleri öğretilirken, 1869 yılında ilan edilen Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra Din, Osmanlıca Gramer, İmlâ, Arapça, Farsça, Defter tutma, Matematik, Güzel Yazı (Hat), Geometri'ye Giriş, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Jimnastik, Mahalli dil ve isteğe bağlı dördüncü sene Fransızca

[1759] Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.30.
[1760] Salih Pay, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, X, s. 496.

dersleri verilmeye başlamıştır.[1761] Avusturya'da ise benzer dersler 1774 yılından itibaren aşamalı olarak görülmeye başlamıştır. Rüşdiye mekteplerinde eğitim-öğretim, Avusturya'daki ortaokullar ve öğretmen okulları gibi iki aşamalı olmuş, alt sınıflarda temel eğitim verilirken, üst sınıflarda orta eğitime yönelik dersler yapılmıştır. Her iki ülkedeki okulların eğitim süresi, 1869 yılı Maârif-i Umumiye Nizamnamesi kadar aynı iken, bu tarihten sonra Rüşdiye mekteplerininki 4 yıl olmuştur.[1762]

Avusturya'da ilk kez 1771 yılında St. Anna adlı Cizvit okulunun dönüştürülmesiyle açılan[1763] ve bu tarihten sonra hızla çoğalan öğretmen okulları ile Osmanlı Devleti'nde bu kurumlara karşılık gelebilecek okulların mukayesesi ancak 16 Mart 1848 tarihinde İstanbul Fatih'te açılan Darülmuallimin-i Rüşdi'nin açılması ile mümkün olabilmektedir.[1764] Kemal Efendi tarafından açılan bu okulun müdürlüğüne Cevdet Paşa atanmış ve Fatih devrinde öğretmen için gerekli görülen dersler burada tekrardan gündeme getirilmiştir. Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Darülmuallimin adlı kurumun eğitim süresi üç yıl olmuş ve Arapça, Farsça, Matematik, Coğrafya ve Usul-u Heyet dersleri görülmüştür.[1765]

3.2.2.3. Mesleki Eğitim Veren Okulların Mukayesesi

Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia, hem reformlara kaynak sağlayabilmek hem de Avusturya halkının maddi olarak daha fazla kazanç sağlayabilmesi için bir taraftan meslek okulları açtırmış diğer taraftan da daha fazla gelir getiren ürünlerin ekilmesini önermiştir. Theresia, özellikle başta patates olmak üzere yeni yetiştirilmesi düşünülen bitkiler hususunda broşürler hazırlatmakla kalmamış, okuma-yazma bilmeyen ahaliye bu bilgilerin ulaştırılması için de papazları irşad vazifesiyle görevlendirmiştir.[1766]

[1761] Yıldız, **Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim,** s.26.
[1762] Cemil Öztürk, "Rüşdiye", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, s.302.
[1763] Johann Nepomuk von Savageri, **Chronologisch-geschichtliche Sammlung aller bestehenden Stiftungen, Institute,- öffentlichen Erziehungs-und Unterrichts-Anstalten der k.k. österreichischen Monarchie mit Ausnahme von Italien**, Brünn 1832, Band I, s.98.
[1764] Yahya Akyüz, " Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallim'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", **OTAM**, Sayı 20, (2006), s.28.
[1765] Akyüz, " Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme...", **OTAM,** XX, s.33.
[1766] Vocelka, **Geschichte Österreichs,** s.374.

Theresia döneminde açılan ticaret (Realschule), arıcılık, bakır işleme, ipek üretim ve desen okulları hem çocukların bir mesleği öğrenmesini hem de eğitimlerini almasını sağlamış ve 1770 yılında kadar da açılan okullar akademi seviyesine çıkmıştır.[1767] Theresia'nın iktidarından sonra da söz konusu okulların bir kısmı daha büyük bir akademinin çatısı altında diğer bir kısmı da isim değiştirerek faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca bu okullara destek verecek "Industrieschulen", "Realschulen" ve "Manufakturschulen" adlı yeni okullar da kurulmuştur. Ortaokul-lise arası bir seviyede olan bu okullarda ülkenin ihtiyacına binaen öğretilecek derslerin verilmesi,[1768] öğrencinin isteğine göre bir meslek seçmesi (esnaf, tüccar, maliyeci, çiftçi ve sanatçı) ve bu mesleğe faydalı olacak dersler verilmesi,[1769] söz konusu okulların kısa sürede başarılı olmasını sağlamıştır. Ancak ticaret okullarına rağbeti artırmak ve mesleki üretime dini bir misyon yüklemek amacıyla bu okullarda din derslerinin üzerinde de önemle durulmuştur. Ayrıca bahsi geçen okullarda, asilzade mekteplerindeki gibi yabancı diller de öğretilmiş[1770] ve öğrencilerin öğrenme şevkini kırmamak için Perşembe ve Pazar günleri haftalık tatil günü ilan edilmiştir. Resmi tatil günlerinde ve kutsal günlerde de eğitim- öğretime ara verilmiştir.[1771]Sınıf geçme, komisyon önünde yapılan sınavdan başarılı olmaya bağlı kılınırken, öğrencilere karne verilerek başarıları somutlandırılmıştır.[1772] Ancak bütün bu düzenlemelere rağmen bazı aksaklıkların yaşandığı, II. Joseph döneminde getirilen bir uygulamadan anlaşılmaktadır. II. Joseph söz konusu uygulama ile şehirlerdeki çocukların meslek hayatına atılabilmesi için en az iki yıl öğretmen okulunda tahsil görmesi ve bunu belgelendirmesini mecburi tutmuş ve ayrıca atölyelerde veya

[1767] Georg Rothe, **Die Gewerbeschule des Großherzogtums Baden als frühes Modell einer Teilzeitschule im dual- alternierenden System**, Karlsruhe 2011, s.35; **Jurende's vaterländischer Pilger. Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des Österreichischen Kaiserstaates**, Brünn 1836, XXIII, s.362; Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, II, s.211-213; Carl Bertuch, **Bemerkungen auf einer Reise aus Thüringen nach Wien im Winter 1805 bis 1806**, Weimar 1808, II, s.8-9; Ekkehard Mai, **Die deutschen Kunstakademien im 19. Jahrhundert**, Böhlau Verlag, Köln/Weimar/ Wien 2010, s.52.

[1768] **Politische Verfassung**, s.14-15.

[1769] Geniş bilgi için Avusturya'da Eğitim Bölümündeki Ticaret Okulları (Realschule) kısmına bakılabilir.

[1770] Ticaret Okullarında görülen dersler şunlardır: Almanca, Teknik Kurallar, Sanat Tarihi, Kaligrafi, Pratik İmla Kuralları, Hesaplama, Matematik, Coğrafya, Doğa Tarihi, Fen Bilimleri, Kimya, Muhasebe, Ticaret Tarihi, Fransızca, İtalyanca ve İngilizce. (Bkz. **Politische Verfassung**, s.27) II. Franz döneminde Ticaret Okulları, ilk yenileşme döneminin sonlarında açılan ve yüksekokul düzeyinde olan Politeknik okulların hazırlık okulu olarak görülmüştür.

[1771] **Politische Verfassung**, s. 35-36.

[1772] **Hofsbescheid, 21 Juli 1804**; **Politische Verfassung**, s.43.

fabrikalarda çalışacak olan çocukların en az 12 yaşında olmasını da zorunlu görmüştür.[1773]

Avusturya ile aynı anda reform süreci yaşayan Osmanlı Devleti'nde ise II. Mahmud'a kadar çocukların eğitimi ile ilgili yasal bir mecburiyet olmadığından hem temel eğitim hem de mesleki eğitim ailelerin ve ustaların istediği şekilde yürütülmüştür. Tanzimat'tan sonra ise Avusturya'daki ziraat okullarına benzer okulların açılması gerektiği fikri Sadık Rıfat Paşa tarafından kaleme alınan "İdare-i Hükümetin Kavaidi Esasiyesi" adlı eserde aleni bir şekilde paylaşılmıştır. Sadık Rıfat Paşa, söz konusu eserinde Osmanlı Devleti'nin gelişmesi ve ekonomisinin tekrardan canlanması için mutlaka el sanatları ve diğer sanayi kurumlarında çalışacak personelin yetiştirilmesini sağlayacak mesleki ve teknik eğitim veren okulların açılması gerektiğini ifade etmiştir.[1774]

1843 yılında eğitim-öğretime başlayan Ebe Mektebi, bir taraftan sağlık sektörünü kaliteleştirirken diğer taraftan da kızların meslek sahibi olmasına aracılık etmiştir.[1775]

Sultan Abdülmecid döneminde ordu ve sarayın ihtiyacına binaen yeni fabrikaların açılması, 24 Ocak 1847 tarihinde Amelî Ziraat Okulu'nun Ziraate ait Fünun Mektebi'nin kurulmasına neden olmuştur.[1776]1848 yılında da meslek ve sanat okullarının açılması yönünde bir teşebbüste bulunulmuş ve İstanbul Zeytinburnu'nda ilk erkek sanayi mektebi açılmıştır.[1777]Kızlara yönelik ilk mesleki dersler 1859 yılında eğitim-öğretime başlayan İstanbul-Cevri Kalfa Mektebi'nde verilmeye başlanmıştır. Meslek okullarının yaygınlaşması, ancak 1863 yılından sonra Mithat Paşa'nın gayretleriyle erkek çocuklar için "ıslahane" adı verilen okulların açılmasıyla gerçekleşebilmiştir.[1778] Islahanelerde yardıma muhtaç, kimsesiz ve işi gücü olmayan çocuklar alınarak meslek öğretilmiş ve topluma kazandırılmıştır. Yetim veya da

[1773] **Gubernialordnung in Galizien vom 17. Jaenner 1788**; **Kreisschreiben vom 10.Herbstmonats 1789**, XII, Band I, s.492.
[1774] Turan, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitim..,** s.52.
[1775] Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839- 1923)**, Ankara 1991, s.18.
[1776] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.57.
[1777] Turan, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitim..,** s.60.
[1778] Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **AÜİFD,** C. 48, Sayı 1, (2007), s.30.

kimsesiz kız çocukları da söz konusu dönemde unutulmamış, ordunun dikim işleri ile ilgilenen dikimhanede dikiş eğitimi verilmeye başlanmıştır.[1779]

1858 yılında açılan Orman Mektebi'nden sonra Osmanlı'da ilk ticaret okulunun kurulması için gerekli adımlar atılmaya başlanmış ve 1860 yılında İstanbul Ticaret Nezareti'ne mahsus binada bir ticaret mektebi açılmıştır.[1780] Theresia'nın Avusturya ekonomisi için oldukça önemli gördüğü Madencilik üzerine bir okul ise Osmanlı Devleti'nde ancak 1874 yılında açılabilmiştir.[1781]

3.2.2.4. Lise Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi

1773 yılında Cizvitlerin eğitim faaliyetlerine kısıtlama getirilmesinden sonra Avusturya'da lisede eğitim verebilecek yeteri kadar personel kalmamış ve bu nedenle liselerin büyük bir kısmı kapatılmıştır. Faaliyetlerine devam eden liseler için ise reform çalışmaları ancak 1775 yılında Gratian Marx öncülüğünde "Anonymischer Plan" (Umumi Plan) çalışmasıyla gündeme gelebilmiştir. Bu plana göre; liseler iki kısma ayrılmış, uygulamalı eğitimin üzerinde durulmuş, sınıf öğretmenliği sisteminin gerekliliği vurgulanmış, sınıf sayısı 6'dan 5'e düşürülmüş, liselere kabulde komisyon sınavının yapılmasına karar verilmiş, liselere başlama yaşının en az 10 olması gerektiği şartı kabul edilmiş ve öğrencilerin kabulünde bazı derslerden sorumlu tutulmasına karar verilmiştir.[1782] Ayrıca 1775/1776 eğitim-öğretim yılında yürürlüğe giren bu plana göre ilk kez fakir öğrenciler liselere kabul edilmiştir. Sevgi ve pedagojik eğitim sistemi üzerine oturtulmaya çalışılan Marx'ın planı 1804 yılına kadar yürürlükte kalmış ve imparator II. Joseph döneminde bu çalışma üzerinde az da olsa bazı değişiklikler yapılmıştır. Özellikle liselerin eğitim dili olan Latince'den vazgeçilerek eğitim dilinin Almanca olmasına karar verilmiştir.[1783] Liseden mezun olanların aldıkları karne ile Felsefi Bilimler Fakültesi'ne geçişleri de yine bu dönemde sağlanmıştır.[1784] Ancak II.Joseph'in bütün eğitim kurumlarında

[1779] Doğan Çağlar, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış", **AÜEBFD,** C. 6, Sayı 1, (1994), s.68.
[1780] Turan, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitim..,** s.65.
[1781] Özkan Keskin,"Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı 11, (2007), s.87.
[1782] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.155.
[1783] Vocelka, **Geschichte Österreichs,** s.242.
[1784] **HkkG, III.Habt., Studien und Zensurwesen**, s.845.

uygulamaya çalıştığı "Almanlaştırma" politikası ve meslek okulları ile öğretmen okullarına rağbetin gittikçe artması gibi durumlardan dolayı bu dönemde de liselerde reform hususunda ciddi bir başarı sağlanamamıştır.[1785]

Avusturya'da 1774 yılı eğitim yasalarında yer verilmeyen liselere 1806 yılındaki yasalarda da yer verilmemiştir. Ancak daha önceki liseler ile ilgili yapılan düzenlemelere bazı maddeler eklenerek iyileştirmelere gidilmiştir. Şehirlerdeki üniversite ve yüksekokullara bağlı liselerin eğitim süresi 6 yıl, diğerlerininkinin ise 5 yıl olmasına karar verilmiştir. Bu dönemde yine lise müfredatına Latince ve Almanca'nın yanı sıra Yunanca da eklenmiş,[1786] yeni liseler açılmış, maddi durumu zorda olan liseler vakıflara devredilmiş, sadece liselere öğretmen yetiştiren kurumlar açılmış ve maddi durumu kötü olan başarılı öğrencilere burs bağlanmıştır.[1787]

Osmanlı Devleti'nde ise ilk yenileşme döneminde sadece lise olarak ifade edilebilecek bir eğitim kurumu mevcut değildir. Ancak medreseler orta, lise ve yükseköğrenimi kapsadığından lise ile mukayese edilebilecek eğitim kurumunu medreselerdeki derecelendirmeden yola çıkarak ortaya çıkarmak gerekmektedir. Eğitim süresi, öğrenci yaşı ve medreseler arasındaki hiyerarşi göz önüne alındığında Avusturya'daki liseler ile klasik dönemdeki Tetimme medreselerinin mukayese edilebileceği düşünülmüş ve bu düşünce Osman Nuri Ergin'in eserinde yer alan Uzunçarşılı'nın ders notlarından alınan bilgilerle de desteklenmiştir.[1788]

[1785] Gant, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip...", **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus,** s.114.
[1786] Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.437.
[1787] **Steyermaerkishe Intelligenz- Blaetter…,** 21 Ekim 1815, Nr.187.
[1788] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.100.

Tablo 48: Lise Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi[1789]

GENEL ÖZELLİKLERİ	AVUSTURYA	OSMANLI DEVLETİ
Kurumlara verilen isim	Gymnasium (Lise)	Tetimme medreseleri veya da Musıla-i Sahn
Okula kabul edilme şartları	-Erkek olmak -10 yaşını geçmiş olmak -Liselere kabul sınavını başarmış olmak -Yetenekli, ahlaklı ve akıllı olmak (Daha önce fakir halkın çocukları lise eğitimi alamazken malum dönemde liselere kayıt yaptırabilmişlerdir) -Ortaokulların 3.sınıfından Pekiyi derece ile mezun olmuş olmak	-Erkek olmak -Yaş sınırı yoktur. Ancak evli olanların ve 30 yaşını geçmiş olanların medreseye kabulü hoş görülmemiştir. -İptida-i Hariç, Hareket-i Hariç, İbtida-i Dâhil ve Hareket-i Dâhil medreselerinden mezun olmak[1790] -Zeki, akıllı ve özürlü olmamak[1791]
Öğrencisine verilen ad	Schüler	Softa veya da Suhte
Liselerin kuruluş amacı	Tecrübeli, kalifiye insan yetiştirmek, saraya personel sağlamak ve üniversitelere öğrenci yetiştirmek	Sahn-ı Seman, Süleymaniye ve İhtisas Medreselerine öğrenci yetiştirmek.
Sınıf öğretmenliği durumu	Mevcut	Her medresenin kendisine ait bir müderrisi vardır. Bunu sınıf öğretmeni olarak nitelendirebiliriz.
Sınıf sayısı	Şehirlerdeki üniversitelere bağlı liselerde sınıf, diğer liselerde 5 sınıf vardır. Sınıflar, alt (Grammatikalklassen) ve üst grup (Humanitaetsklassen) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.	Öğrenciler aynı seviyede eğitim gördüğünden, aynı dershanede eğitim almışlar, ancak dersin kitabını bitiren daha önce icazet almıştır.

[1789] Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, s.47- 51; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.147-149; **Kevâkib-i Seb'a Risâlesi**, haz. Nasuhi Ünal Karaarslan, TTK Yayınları, Ankara 2015, s.48-64; Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.35-36, 40-42, 57-58; Baltacı, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.88-90; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.79-83; Fahri Unan, "Sahn-ı Semân", **DİA,** TDV Yayınları, XXXV, İstanbul 2008, s.533; Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.160; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.15; **Politische Verfassung**, s.28; Vocelka, **Geschichte Österreichs**, s.243; Hammerstein/ Herrmann, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte**, II, s.347.

[1790] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.99.

[1791] "*Ey doğası, tabiatı kusursuz sapasağlam, kendisi zeki ve akıl yönünden de mükemmel olan ilim yolcusu kardeşim: Allah bize ilim elde etmek ve bütün işlerimizi de bu ilmi esaslara göre yürütme işini farz kılmış, bir göre olarak vermiştir"* sözlerinin sahibi ve 18. yüzyıl müderrislerinden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, aslında medreseye gelen öğrencilerin tasvirini de yapmıştır. Özürlü olmayan, zeki ve akıllı çocukların medreselerde ilim öğrenmesi ve öğrendikleriyle amel etmesi vurgusunun özellikle yapılması, aslında medreselerin dünyalık kazançtan ziyade ahiret için bir kazanç kapısı olduğunu da ortaya koymaktadır. (İbrahim Hakkı Hz. sözünün aktarıldığı eser için bkz. Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.69).

Görülen Dersler	Alt sınıflarda: Din, Latince, Doğa Tarihi, Almanca, Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Matematik, Yunanca Üst sınıflarda: Din, Latince konuşma ve mektup yazma, Almanca, Yunanca, Belagat, Tarih, Coğrafya ve Algebra. Son derslerin son 15 dakikasında iyi örnekler veren Latince hikâyeler aktarılmıştır.	Alt derecedeki medreselerde görülen dersler burada daha detaylı olarak görülmüştür. Sarf, Nahiv, Mantık, Ferâiz, Âdab, Akâid, Kıraat, Usûl-i Fıkıh, Belâgat, Kelâm, Usûl-i Hadis, Hadis ve Tefsir[1792] Ancak 18. yüzyılda bu derslere ilave olarak Felsefe, Hesap, Hendese, Hikmet-i Nazariye ve Heyet dersleri de verilmiştir.
Ders saatleri	Eğitim-öğretim 3 Kasım'da başlamıştır. Sabah 08.00-10.00 ile öğleden sonra 14.00-16.00 arasında ders yapılmıştır. Her bir ders 30 dakikadır. Haftalık görülen ders saati ise;18 saattir.	Günlük 4-5 saat ders verilmiştir. Ayrıca yemek ve namaz araları da teneffüs zamanı olarak kabul edilmiştir.[1793]
Tatil zamanları	Haftalık tatil: Salı öğleden sonra ve Perşembe tam gün, Pazar da ayin günü. Yaz tatili: 21 Eylül- 31 Ekim arası	Ramazan ayı, genel tatil zamanı olarak kabul edilmiştir. Haftalık tatiller ise Salı, Perşembe ve Cuma günleridir. Bu tatillerin haricinde kandil günleri de istirahat vakitleri olarak düşünülmüştür.
Öğrencilerinin yatılı olup olmadığı	Yatılı değil	Yatılı[1794]
Sınav sistemi	Sınavlar Komisyon önünde yapılmıştır. Sınavların adil olmasına oldukça dikkat edilmiş ve değerlendirmede öğrencinin derslerdeki başarısı, ahlaki vasıfları ve yetenekleri dikkate alınmıştır. Notlandırmada 1: en iyi, 2:orta ve 3:başarısız olarak ifade edilmiş ve 3 alan öğrenciler sınıf tekrarı yapmıştır.	Sınavlar müderrisler tarafından yapılmış ve başarılı olan öğrencilere öğrendikleri ders, bitirdikleri kitap ile ilgili icazetname verilmiştir.
Ceza ve ödül sistemi	Başarılı olan öğrenciler üzerinde imparatoriçe Theresia'nın resminin bulunduğu bir madalyon ile	Mevcuttur. Başarılı olan öğrenciler güzel sözlerle taltif edilirken, suçlu öğrenciler

[1792] Baltacı, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, I, s.88-89. Bu derslere Erzurumlu İbrahim Hakkı Hat ve Lügat (İranlı öğrenciler için) dersleri de eklemiştir. (Bkz. Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.57-58).

[1793] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.147.

[1794] Erzurumlu İbrahim Hakkı medrese öğrencilerinin yatılı kalması ve hatta kendi köyünden uzakta bir medrese tercih etmesi gerektiğini ve böylelikle kişinin zarar etme korkusundan kurtulacağını şu beyitle ifade etmiştir:

"Göç karyeden geç evden, dükkandan
Gel hücreye kaç havf ve ziyandan". (Beyit için bkz. Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.73).

Gurbetin kişiyi olgunlaştırdığı ifadesini, bu beyitten de anlamak mümkündür. Zira erken yaşta kemale eren ve ilmiyle iştigal eden talebenin gerçek bir ilim adamı olacağı ve medreselerin de böyle müderrislere ihtiyacı olduğu kesindir. Sabır ve kanaat isteyen medrese eğitimi, ancak ilmin lezzeti ile zevk duyulacak bir müessese haline gelebileceği görüşü de, İbrahim Hakkı'nın zikrolunan hususlaki diğer düşüncelerindendir.

	ödüllendirilmiştir. Öğrencilerin başarı sırasına göre madalyon altın ve gümüş olarak verilmiştir. Ceza yönteminin en son aşaması, okuldan atmadır.	dayakla veya da ağır sözlerle terbiye edilmeye çalışılmıştır.
Burs veya ayni yardımlar	Bazı kurumlar veya vakıflar tarafından öğrencilere burs verilmiştir. Burs ilanları genellikle gazete ilanları ile verilmiştir.	Öğrencilere vakıf tarafından belirlenen belirli bir yevmiye verilmiştir.
Eğitim süresi	Şehirlerde kurulan liseler, üniversite ve yüksekokullara bağlı ise[1795] eğitim süresi 6 yıl olmuştur. Müstakil bir lise ise eğitim süresi 5 yıldır.	Belirli bir zamandan ziyade öğrencinin öngörülen derslerden icazet almasına bağlı olarak eğitim süresi değişmiştir.
Liselerin denetlenmesi ve idaresi	Denetlenme ve idare okulun müdürü tarafından yapılmış ve kapalı ve gizli raporlar halinde liselerden sorumlu olan "Director Humaniorum" a verilmiştir.	Medreselerin idarecisi müderrislerdir. Denetimler vakıf veya mütevelli heyeti tarafından yapılmıştır.
Eğitim sonrası	Mezunlar, üniversitelere geçiş yapabilmiş veya da ilk ve orta eğitim kurumlarında öğretmen olabilmişlerdir.	Mezunlar Sahn-ı Seman, Süleymaniye, Ellili ve Altmışlı medreselere geçiş yapabilmişler veya da Sıbyan mekteplerinde öğretmen olabilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Avusturya'daki liselere denk gelebilecek ilk eğitim-öğretim kurumu, Islahat Fermanı ile Osmanlı'nın gayrimüslimlere vaad ettiği eğitim düzenlemelerine binaen açılmıştır. 22 Şubat 1867 tarihinde Fransa söz konusu fermanın hükümlerine dayanarak Osmanlı Devleti'nin vazifesini hatırlatan bir nota göndermiş ve bu bildiride Hıristiyan çocukların orta eğitimden eğitimden yoksun kalmamaları için mutlaka bir lisenin açılması gerektiğini vurgulamıştır.[1796] Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim dili Fransızca olan ilk lise Galatasaray'da "Mekteb-i Sultanî" (1868) adı altında açılmış ve bundan sonra da bu tarz eğitim kurumlarına "Sultaniye" denilmiştir.[1797]

Sultaniyelerin haricinde Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinde açılan Mühendishane, Tıbbiye, Bahriye ve Harbiye gibi askeri mekteplerde eğitim alacak öğrencileri bu okullara hazırlamak için bir orta öğretim kurumu düşünülmüştür. Bu

[1795] II. Franz döneminde liseler, üniversitenin hazırlık sınıfı olarak düşünülmüş ve Felsefi Bilimler Fakültesi'ne girmek isteyenler, Felsefi Bilimler derslerinin ağırlıklı olarak verildiği liselerde eğitim almışlardır.

[1796] İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", **Belleten**, TTK Yayınları, C. 7, Sayı 28, (1943), s.317.

[1797] Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIII, s.324.

hususta 1845 yılında çalışmalara başlanmasına rağmen bu amaca hizmet edebilecek olan liselerin ilki ancak 1874 yılında "Mülkî İdadî" adıyla İstanbul'da açılabilmiş[1798] ve bu liseyi de 1875 yılında Mora Yenişehir'de açılan başka bir İdadî okul takip etmiştir.[1799]

3.2.2.5. Üniversite Eğitimine Denk Gelen Okulların Mukayesesi

14. yüzyılda Habsburg İmparatorluğu'nda ilk üniversiteler kilise kontrolünde kurulmaya başlanmış ve eğitim kurumlarında Tıp, Teoloji, Hukuk ve Felsefi Bilimler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Avusturya'daki üniversiteler, 18.yüzyıl başlarında imparator VI. Karl tarafından görevlendirilen komisyonca denetime tabi tutulmuş ve üniversitelerde neler yapılması gerekildiğine dair raporlar hazırlanmıştır. Theresia döneminde Swieten öncülüğünde başlayan üniversite reformları ve üniversitede özgür düşüncenin hâkim olması çabası, Viyana Üniversitesi'ne olan rağbeti artırdığı gibi ruhban sınıfının ve yönetimin etkisinin olmadığı bilimsel çalışmaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur.[1800] Din eğitimi veren kurumların yanında farklı bilimsel yapılanmalar oluşturulmuş ve neredeyse her ihtisas alanına uygun fakülteler açılmıştır.[1801]

1756 yılında ilan edilen "Yüksekokul Reformu", üniversiteyi Cizvitlerin hâkimiyetinden kurtarmayı bir nebze olsun başarmıştır. İmparator II.Joseph döneminde de "Studien-Revisions-Hofkommission" kurularak üniversitelerdeki değişimin devam edeceği ve bunun da bir komisyon tarafından sürekli denetleneceği izlenimi verilmiştir. II. Joseph'in üniversitelerde yaptığı en büyük değişikliklerden biri bütün derslerin Almanca olması zorunluluğu, diğeri de Hıristiyan olmayan üniversite öğrencilerinin kendi kutsal varlıkları üzerine yemin etme hakkının verilmesidir.[1802]

[1798] Fatih Demirel, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 27, Sayı 2, (Aralık 2012), s.341.
[1799] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.186
[1800] Jacoby, "Swieten, Gerard van", **ADB**, XXXVII, s.267.
[1801] Duller, **Maria Theresia und ihre Zeit**, s.374.
[1802] HkkG, **Gesetze III. Abt., III.,** C. 8, s.503.

İmparator I. Franz döneminde de üniversitelerdeki iyileştirilmelere devam edilmiş, gereksiz olan bazı üniversiteler kapatılarak, ihtiyaç duyulan yeni bölümler açılmıştır.[1803]

Osmanlı Devleti'nde ise Sahn-ı Seman, Süleymaniye ve İhtisas Medreseleri klasik ve ilk yenileşme döneminde üniversite düzeyinde eğitim vermiştir. Bu nedenle Avusturya'daki üniversitelerle bahsi geçen medreselerin mukayesesi birebir olmasa da yapılmış ve her iki ülkedeki üniversitelere denk gelen kurumlar, derslerin müfredatı, öğrencilerin yaşı ve eğitim teşkilatındaki hiyerarşik sıralanması dikkate alınarak aşağıdaki gibi bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 49: Üniversite Eğitimine Denk Gelen Kurumların Mukayesesi[1804]

GENEL ÖZELLİKLERİ	**AVUSTURYA**	**OSMANLI DEVLETİ**
Kurumun adı ve genel özelliği	Universitaet	İhtisas medreseleri, Sahn- Seman Medresesi, Süleymaniye Medresesi veya da Altmışlı medreseler
Bünyesinde barındırdığı fakülteler	Teologie (İlahiyat Fakültesi), Medizin (Tıp Fakültesi, ancak Veterinerlik Fakültesini de bünyesinde bulundurur), Juristische Fakultaet (Hukuk Fakültesi), Felsefi Bilimler Fakültesi (Edebiyat, Metafizik	Dar'ut-tıb,[1805] Dar'ul Kuran,[1806] Dar'ül hadis, Teoloji (müderris mezun ettiğinden dolayı), Hukuk (kadı yetiştirildiğinden dolayı)

[1803] Bauerle, **Was verdankt Oesterreich,** s.145-155; **Notizen über das kais. königl. polytechnische Institut zu Wien und über die dafür errichteten Gebaeude, nebst einer Beschreibung der einzelnen Bestandtheile des Institutsgebaeudes und der Baugeschichte desselben**, Besonderer Abdruck aus der Allgemeinen Bauzeitung, Wien 1841, s.1; Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.37.

[1804] HkkG, **Gesetze III. Abt.,** I. Band, s.511; **Archiv der k.k. Stud. Hofcomm**., Z.414; HkkG, **III. Habt.** SZW, Unterrichts- oder Schulgelds, N. VII, s.596; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.99- 100; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.112-129; Grabek, "Swieten, Gerard van", **Enzyklopädie Medizingeschichte,** I, s.267; Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, s.117-180; Rumpler, **Österreichische Geschichte 1804- 1914**, s.114; Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.337- 338; Kink, **Statutenbuch der Universitaet**, s.590; Bauerle, **Was verdankt Oesterreich,** s.145- 155; Hızlı**,** "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 1/17, s.34-41; Seyfi Kenan, "Modern Üniversitenin Oluşum Süreci", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 45, (2015), s.341; Günaltay, **Zulmetten Nura**, s.161.

[1805] Dar'ut- Tıb medreseleri genel olarak tabloda değerlendirilmiş ve bu kurumun Avusturya'daki dengi olması muhtemel kurum ile detaylı karşılaştırılması ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

[1806] Dar'ül Kurra ve Dar'ül Hadis kurumları Avusturya'daki Teoloji Fakültesine denk gelmektedir. Zira Avusturya'daki Teoloji Fakültesi'nde yer alan "Bibel Studium" (İncil eğitimi) Dar'ül Kurra gibi kutsal kitap üzerinde eğitim vermektedir. Dar'ül Hadis eğitimine benzer bir eğitimde söz konusu kurumda Hz. İsa'nın temel öğretilerini anlatan Epistel dersinde verilmektedir. Altmışlı medreseler, Avusturya'daki Hukuk Fakültesi'ne denk olsa gerektir. Zira söz konusu iki kurumdan mezun olanlar adli işlere bakmak üzere Osmanlı'da kadılık görevini icra ederken, Avusturya'da avukatlık, ticari sistemin uzlaştırılması ve senet hukuku gibi alanlarda görev yapmaktadır.

	ve Tarih bölümünden oluşur) , Matematik Anabilim Dalı kürsüsü, Pedagoji Fakültesi, İtalyan-, İngiliz- ve Fransız Dili ve Edebiyatı	
Öğrencilerde aranan özellikler ve kabul edilme şartları	- Erkek olmak - Teoloji Fakültesi için Hıristiyan olmak, diğer fakülteler de böyle bir şart yoktur. -Lise eğitimini başarıyla tamamlamış olmak	-Erkek ve Müslüman olmak - Dar'ül Hadis'te okuyabilmek için genel eğitim veren medreseleri bitirmek gerekmektedir.[1807] -Dar'ül Kurra'da okumak için Sıbyan mektebi sonrasında bu eğitimi veren alt medreseleri bitirmiş olmak -Dar'üt- Tıb medreselerinde tahsil görmek için; en üst düzeyde medrese öğrencisi olmak, bu ilim için istekli ve gayretli olmak -Altmışlı medreselere de ancak alt kademelerdeki medreselerden mezun olanlar alınmıştır.
Kurumun kimler tarafından idare edildiği ve yabancı öğretmenlerin varlığı	Tıp Fakültesi; önemli çalışmalara imza atmış üniversite mezunu doktorlar tarafından idare edilirken, diğer fakülteler de üniversite mezunu ve faydalı eser yazan hocalar tarafından yönetilmiştir. Özellikle Tıp Fakültesi'ne Silezya'dan ve Prusya'dan doktorlar getirilmiştir.	Medrese mezunu müderris veya da hekimbaşı tarafından idare edilmiştir. Dar'üt- Tıb medreselerinde hekimbaşının haricinde dersiâmlarda bulunmaktadır. İlk yenileşme döneminde birçok camide bazı dersiâmların medrese düzeyinde eğitim verdiği de görülmektedir.
Üniversitelerde Eğitim Dili	Almanca, Tıp Fakültesinde Almanca ve Latince.	Osmanlıca, Arapça ve Farsça. Ancak ilk yenileşme döneminde özellikle Tıp eğitimine yeni bilgiler sunacak bazı ilim adamlarının Fransızca ve Latince de bildiği görülmektedir.
Okul binasının özelliği ve kimler tarafından yaptırıldığı	Tıp Fakültesinin kendisine ait hastane yanında müstakil bir binası varken, diğer fakülteler aynı yerleşkenin veya da aynı binanın içinde eğitim vermişlerdir. Cizvitler tarafından yaptırılan bazı binalar üniversitelere dönüştürülmüş ve aynı zamanda devlet tarafından yeni binalar yaptırılmıştır.	Genellikle cami içlerinde, camiye bitişik veya da müstakil binalar olarak vakıflar tarafından yapılmıştır. Tıp eğitimi genellikle Dar'uş-şifalar içinde verilmiş, ancak bazı tabiplerin kendilerine ait muayenehanede eğitim verdiği de olmuştur.
Öğrencilere verilen ayni ve nakdi yardımlar	Belirli kriterleri taşıyan öğrencilerin burs alma hakkı vardır. Ancak burs verilecek öğrenci sayısı belli olduğundan sayının dışında kalan öğrenciler bu haktan yararlanamamıştır. Barınma ve yemek giderleri de öğrencinin kendisine aittir.	Her öğrenciye 2 Akçe yevmiye verilmiş, barınma ve beslenme giderleri de kurum tarafından karşılanmıştır.

[1807] Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim,** s.123.

Eğitim ücretli mi?	Ücretli	Ücretsiz
Yurt imkânları	Öğrenciler kalacakları yeri kendileri bulmak zorundadır. Yönetim sadece öğrencilerin üniversite yakınında bir ev bulmasına yardımcı olmuştur.	Yatılı
Tatil zamanı	5-6 yıl süren üniversite eğitimi, dini günlerin, Pazar günü, her üniversite tarafından belirlenen haftalık tatil günü, Temmuz ve Ağustos aylarının haricinde eğitim-öğretime devam etmiştir.	Ramazan ayı, senelik tatil olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Salı, Perşembe ve Cuma günleri ile kandil günleri de tatildir.
Eğitim sonrası	-Teoloji Fakültesi mezunları, kilise hizmetlerinde papaz, papaz yardımcısı olarak işe başlamış ve buradan da terfi etmiştir. -Hukuk Fakültesi mezunları hem ekonomik alanda hem mahkemelerde görev yapabilmiş veya da başarısına göre sarayda veya da üniversitede istihdam edilmiştir. -Tıp Fakültesi mezunları, hekimlik mesleğini icra etmekte bir kısmı da başarısına göre üniversitede eğitim vermektedir. -Diğer fakültelerden mezun olanlar kendi alanlarında eğitimci olabildikleri gibi, ihtiyaca binaen yönetim tarafından bazı hizmetleri yerine getirmeleri amacıyla da görevlendirilmiştir.	Dar'ül Kurra mezunları, cami görevlisi ve karî olarak görevlendirilirken, Dar'ül Hadis mezunları ise Dar'ül Hadis kurumlarında müderris olarak görev yapmışlardır. Dar'üt- Tıb mezunları da, Dar'üş şifalarda veya da kendilerine ait özel muayenehanelerde hekimlik yapmaktadır. Sahn-ı Seman, Süleymaniye ve Altmışlı medreselerden mezun olanlar ise müderris ve kadı olmuşlar, bu görevlerden de Şeyhülislamlık, padişah hocalığı, Kazaskerlik veya da yönetim tarafından uygun görülen vazifeleri yapmışlardır.

Avusturya'daki üniversiteler ve Osmanlı Devleti'ndeki medreseler her ne kadar din adamlarının kontrolünde olsa da gelişim süreçleri açısından oldukça farklılık göstermektedir. Avusturya'da ilk yenileşme döneminde üniversiteler laik bir yapılandırılmaya dönüştürülmüş ve Almanlaştırma politikası üzerinden bağımsızlık fikirlerinin yayılamayacağı düşünülmüş ve ayrıca Hıristiyan olmayan azınlıklara da üniversite eğitimi ve burs imkanları gibi seçeneklerle onları kendi içlerinde entegre etmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ise 18.yüzyıl başlarında medreseden ziyade yönünü askeri okullara döndüğünden medreseler, mülazemet sisteminin bozulması, beşik ulemalığının artması, kalifiye müderrisin bulunamaması ve müfredatın gittikçe kısır bir döngüye çevrilmesi gibi sorunlarla baş başa kalmıştır. Nitekim 1795 yılında açılan Mühendishane-i Berri Hümayun, yabancı bir seyyah ve yazar olan James Ellswort de Kay 'ın da "Hasköy Türk Akademisi (Üniversitesi)" ifadesiyle belirttiği

üzere medreselere nazaran daha fazla üniversitevari eğitimin verildiği yer olmuştur.[1808]

18. yüzyılda Avrupa'daki pedagojik gelişmelerden ve bilimsel yeniliklerden fermanlı casus olarak adlandırılan elçiler nedeniyle haberdar olmaya çalışan Osmanlı Devleti,[1809] bahsedilen sebeplerden dolayı medreselerdeki gelenekselleşen düşüncenin uzunca bir süre daha devam etmesine neden olmuştur. Gerçi Sultan III. Selim döneminde medreselerin ıslahı ve atama sistemlerinin adaletli olması hakkında birkaç ferman ilan edilse de, fermanın uygulanıp uygulanmadığının takibi yapılmadığından ve medreselere dokunulamadığından medreseye alternatif olabilecek modern eğitim kurumlarının açılması gecikmiş ve bu okulların kuruluşu ancak Tanzimat döneminde gerçekleşebilmiştir.

Sultan Abdülmecid'in "din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimleri yaymak ve halk arasında cahilliği kaldırmak"[1810] olarak tarif ettiği üniversitelerin açılışına ise ancak 1845 yılından itibaren önem verilebilmiş ve modern tarzdaki üniversitelerin kuruluş çalışmalarına da bu açıklamaya ithafen başlanabilmiştir. Dar'ül- Fünun-u Osmanî (Osmanlı Fenler Evi) adı altında açılmak istenen okulun ders kitaplarının hazırlanması görevi 1851 yılında Encümen-i Daniş'e verilmiş[1811] ve 1857 yılında da Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi bu okula öğretmen olarak yetiştirilmek üzere Paris'e gönderilmiştir.[1812] Derviş Paşa'nın halka açık Fizik dersleri vermesi[1813] ve bu derse halkın da katılımıyla lise seviyesinde başlayan eğitim öğretim, yararlı bilimlerin ve sanatların öğretildiği bir üniversite haline gelmesi 1900'lü yılları bulmuştur.[1814] Zira yaşanan siyasi olaylardan, öğrenci sayısının azlığından ve alt kademelerdeki eğitim sisteminin tam olarak yaygınlaştırılamadığından Dar'ül- Fünun zaman zaman kapanmıştır.[1815] Söz konusu kurum, Sultan Abdülhamid Han tarafından Dar'ül- Fünun-u Şahâne adıyla tekrardan

[1808] James Ellswort de Kay, **1831- 1832 Türkiyesi'nden Görünümler**, çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s.106-113.
[1809] Yeşil, **Ebubekir Râtib Efendi…**, s.95.
[1810] Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.230.
[1811] Tekeli/İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim,** Ankara 1993, s.64.
[1812] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.65.
[1813] Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.188.
[1814] Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.230; Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** s.188.
[1815] Seyfi Kenan, "Modern Üniversitenin Oluşum Süreci", **Osmanlı Araştırmaları (OSAM),** C. 45, (2015), s.355.

açılmış ve daha önce kurulan Tıbbiye ve Hukuk bölümleri haricinde Ulum-i Aliye-i Diniye, Edebiyat, Ulûm-ı Riyaziye (Matematik) ve Tabiiye (Biyoloji) adlı yeni bölümler de açılarak tam teşekküllü bir üniversite haline getirilmeye çalışılmıştır.[1816]

Tabloda yer verilmeyen ancak Avusturya'da "Akademie" adı altında faaliyette bulunan yüksekokullardan özellikle Güzel Sanatlar Akademisi ve Şark Bilimleri Akademisi ayrı bir önem taşımaktadır. 1754 yılında açılan ve "Orientalische Institut" olarak bilinen Şark Bilimleri Akademisi, aslında siyasi ve askeri bir politikanın gereğidir. Zira Avusturya'nın komşusu olan Osmanlı Devleti ile savaşmadan diplomatik ilişkiler yürütebilmek, Osmanlıca, Arapça ve Farsça bilen diplomatların maharetinden geçmektedir.[1817] Başta Hammer olmak üzere birçok Şark Bilimcisinin yetişmesine neden olan bu müessese, Ebubekir Râtib Efendi'nin de Viyana'da iken uğradığı eğitim kurumlarından birisi olmuştur. Ratib Efendi, Hammer'in refakatiyle geldiği bu kurumdan 10 ciltlik bir kitap seti hediye ederek ayrılmıştır.[1818] Ayrıca bir gazetenin haberine göre Ratib Efendi, bu ziyareti sırasında Rıfat mahlasıyla şiir yazan ve o sırada hapiste bulunan Sultan III. Selim'in 5 satırlık bir ağıt şiirini okumuş ve şiir Hammer tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.[1819]

Avusturya'da Doğu dillerinin ve Diplomatik İlişkiler derslerinin yoğun olarak verildiği Şark Bilimleri Akademisi'ne benzer bir eğitim kurumu, Osmanlı Devleti'nde ancak 1864 yılında açılan Lisan Mektebi ile mümkün olabilmiştir. Zira tercüme işlerinin 1821 yılındaki Rum isyanına kadar Rumlara bırakılması ve Batı dillerini öğrenmenin gereksiz ve Avrupa Devletlerini aşağı görme düşüncesi, Lisan Mektebi'nin kuruluşunun bu tarihe kadar sarkmasına neden olmuştur.[1820] Osmanlı tüccarlarının uluslararası ticarette çok da faal olamaması ve dini kurumların diğer ülkelerde misyoner faaliyetlerde bulunmaması da, Osmanlı Devleti'nde yabancı bir dili öğrenmenin gerekliliğini tartışılır hale getirmiştir.[1821]

[1816] Kenan, "Modern Üniversitenin Oluşum Süreci", **OSAM,** XLV, s.355.

[1817] Victor Weiss Edlem von Starkenfels, **Die kaiserlich-königliche Orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwaertige Einrichtung**, Wien 1839, s.5-38.

[1818] **Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur**, "Theater und Mode", 5 September 1835, nr.107, s.1.

[1819] **Erneuerte Vaterlaendische Blaetter für den österreichischen Kaiserstaat**, 2 Dezember 1820, s.7.

[1820] Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 27, Sayı 44, (2008), s.80.

[1821] İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Ankara (Tarih Yok), I, s.278.

1821 yılından sonra Batılı Devletler ile ilişki kurabilmek için mühendishanelerin Fransızca bilen hocalarının mütercim olarak vazifelendirilmesi, bir taraftan mühendishaneler için gerekli personelin asıl işini yapamamasına diğer taraftan da mühendishanelerin eğitimlerinin aksamalarına neden olmuştur. [1822]

Diğer önemli bir akademi olan Güzel Sanatlar Akademisi, hem kişilerin yeteneklerini ve el becerilerini geliştirmekte hem de sanayi ve teknik kuruluşların en hassas yükünü omuzlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde söz konusu akademiye benzer bir eğitim kurumu ancak 1878 yılında 20 öğrenci ile eğitime başlayan ve Hamdi Bey tarafından idare edilen "Sanayi-i Nefise Mektebi" ile hayat bulabilmiştir. 1927 yılında da söz konusu okul "Güzel Sanatlar Akademisi" ne dönüştürülmüştür.

3.2.2.5.1. Tıp Okullarının Mukayesesi

Osmanlı'daki İhtisas medreselerinden biri olan Dar'üt-Tıb medreseleri, Avusturya'da Swieten tarafından hazırlanan Tıp eğitimi reformları ve II. Joseph tarafından kurulan Tıp Fakültesi karşısında oldukça yetersiz kalmıştır. Osmanlı tababetindeki batılılaşma hareketleri Belgrad'da bulunan paşalar ve İstanbul'daki saray hekimleri tarafından bazı yabancı tıp eserlerin Türkçeye ve Arapçaya tercüme edilmesiyle başlamış[1823] olmasına rağmen, Darü't- Tıp kurumları 17. ve 18. yüzyıldaki medreselerdeki bozulmalardan nasibini alarak yenileşme dönemine sorunlu bir şekilde dâhil olabilmiştir. Avusturya'da ise söz konusu sağlık kurumları yenileşme sürecinde hep bir ilerleme içerisinde olmuştur.[1824]

1785 yılında Viyana'da II. Joseph tarafından kurulan Josephinum, hem hastane hem de tıp fakültesi olarak faaliyette bulunmuş ve bu sağlık kurumunun aynısı 1805 yılında kurulan Tersane-i Amire'de oluşturulmaya çalışılmıştır. Tersane-i Amire'nin yapımında Josephinum'un örnek alındığına dair Arslan Terzioğlu birçok kanıt ortaya koymaktadır. 1808 yılında saraya hekimbaşı olarak vazifelendirilen Numânefendizâde müderrislerinden Mes'ud Efendi'nin Tersane-i Amire'deki Tıphane'ye hoca olarak tayin edilmesi ve Mesud Efendi'nin Viyana'da tıp tahsili alması, Varşova'ya III. Selim'in fermanını Napolyon'a iletmekle vazifelendirilen

[1822] Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun", **DİA,** XXXI, s.517.
[1823] Terzioğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması**, s.24.
[1824] Tomek, **Geschichte der Prager Universitaet**, s.338; Bauerle, **Was verdankt Oesterreich**, s.150-151.

Seyyit Mehmet Emin Vahit Efendi'nin 1- 17 Şubat 1807 tarihleri arasında Viyana'da bulunduğu sırada Josephinum'u detaylı olarak sefaretnamesinde aktarması, Terzioğlu tarafından ortaya konulan kanıtlar arasındadır.[1825]

Osmanlı Devleti'nde Avusturya ile kıyaslanabilecek Askeri Tıp Fakültelerinin kurulmasına, Sultan III. Selim zamanında 1806 yılında Tersane-i Amire'de açılması düşünülen Cerrahhane ve Tıp Fakültesinden oluşan bir eğitim kurumu ile başlanmış, ancak III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra bu proje hayata geçirilememiştir. Bu nedenle bahsi geçen mukayese ancak 1826 yılında II. Mahmud tarafından kurulan Tıphane-i Amire-i Cerrahhane-i Ma'mure ile mümkün olabilmiştir. Tıphane-i Amire'de ordu için askeri doktorlar yetiştirilmesi amaçlanırken, Cerrahhane-i Ma'mure de operatör doktorlar yetiştirilmiştir. Söz konusu kurum, medreseden tıp eğitimine hevesli gençler alınarak eğitim-öğretime başlamış ve başlangıçta ulemanın tepkisinden çekinildiğinden kadavra dersleri resimler üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.[1826] Topkapı Sarayı içindeki hastane binasında başlayan tıp eğitimi, Fransızca üzerinden yapılmış, ancak buna karşılık Cerrahhanede eğitim Türkçe olmuştur. Tıp fakültelerinde verilen eğitimin istenilen düzeye gelememesi üzerine, söz konusu kurumların tekrardan düzenlenmesi gerekmiştir. Bu nedenle Tıp eğitiminde oldukça iyi olan ve Osmanlı'daki ıslahat hareketlerine model olan Avusturya'dan hekimler getirtilmiştir. Viyana Üniversitesi'nden davet edilen Prof. Dr. Bernard'dan, Emraz-ı Dahiliye, Seririyat-ı Dahiliye ve Hariciye dersleri vermesi istenmiş, ancak Bernard söz konusu kurumları tek bir çatı altında toplayarak Galatasaray'da yeni bir binada eğitim- öğretim verilmesini uygun görmüştür. Dr. Bernard ile birlikte kadavra dersleri de uygulamalı olarak yapılmaya başlanmıştır.[1827]

[1825] Terzioğlu, **Türk Tıbbının Batılılaşması,** s.25.
[1826] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.37.
[1827] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.38

3.3. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE SARAY EĞİTİMİNİN MUKAYESESİ

Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki saray eğitimi birbirinden bazı farklılıklar göstermektedir. Her ne kadar her iki imparatorluktaki hanedan mensupları sarayda eğitim alsa da, saray görevlilerinin eğitimi Osmanlı Devleti'nde saray içerisinde kurulan Enderun mektebinde yapılırken, Avusturya'da ise saray dışında özel ve ücretli şövalye okullarında bu eğitim verilmeye çalışılmıştır. Ancak bahsi geçen şövalye okulları Cizvitlerin haklarına sınırlama getirilmesinden sonra 1800'lü yıllara kadar sınırlı sayıda da olsa varlıklarını devam ettirebilmişler ve yerlerini ilk yenileşme döneminde devlet idaresinde kurulan okullara bırakmışlardır.

3.3.1. Hanedan Mensuplarına Eğitim Veren Kurumların Mukayesesi

İmparatoriçe Maria Theresia iyi bir reformatör idareci olmasının yanı sıra hayatta kalan on üç çocuğunu ülkenin menfaatine ve Avusturya halkının geleceğine adanmış bir birey olarak yetiştirmiş iyi bir annedir. Schönbrunn Sarayı içerisinde çocukları için "Schulzimmer" adı verilen bir dershane düzenlemiş ve böylelikle prens ile prenseslerin eğitimlerini ihmal etmeyerek hem onları gözetimi altında tutmuş hem de her daim onların yanında olduğunu hissettirmiştir.[1828]

Theresia'dan sonra tahta çıkan imparator II. Joseph'in çocuğu olmadığından, kendisinden sonra Avusturya tahtına kardeşi II. Leopold geçmiştir. II. Leopold hayatta kalan 13 çocuğunun eğitimi hususunda annesinden daha farklı bir yöntem uygulamış ve çocuklarını Rousseau eğitim sistemine uygun olarak yetiştirmeyi düşünmüştür. Ancak bu sistem hanedan mensupları arasında kargaşaya ve taht mücadelelerine neden olacağından din adamlarının tavsiyesiyle bundan vazgeçilmiştir.[1829] II. Leopold'dan sonra tahta geçen oğlu imparator I. Franz da babası ve babaannesi gibi 12 evladı ile en fazla çocuk sahibi olan imparatorlar arasında olmuştur.[1830]

[1828] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1917**, s.262.
[1829] McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1917**, s.289- 290.
[1830] http://www.habsburger.net/de/kapitel/ein-trefflicher-bevoelkerer-leopold-ii-und-seine-grosse-familie (ET: 06.10.2017).

Avusturya'nın sınırlarını genişletmek ve düşmanları ile dostça ilişki kurarak sınırlarını muhafaza etmek amacıyla uyguladığı "Heiratspolitik" (Evlilik Politikası) görüldüğü üzere fazla evlat sahibi olmaktan, onları genç yaşta belirli ülkelerin prens veya prensesleri ile nişanlandırıp o ülkenin dilini ve kültürünü öğrettirmekten geçmektedir. Nitekim ilk yenileşme döneminde ve hatta öncesinde de tahta çıkan imparatorlar ve onların çocukları da Fransa, İspanya gibi güçlü ülkelerin veya da İtalya, Saksonya, Silezya, Macaristan, Nepal gibi vassal ülkelerin prens ve prensesleri ile evlendirilmiştir.[1831]

Osmanlı Devletinde ise ilk yenileşme döneminde tahta çıkan Sultan III. Mustafa Han'ın 10, Sultan I. Abdülhamid'in 27 (20 çocuğu küçük yaşta ölmüş, geriye 7 çocuğu kalmıştır), Sultan III. Selim'in çocuğu olmamış, Sultan IV. Mustafa'nın 1 ve Sultan II. Mahmud'un ise 35 çocuğu olmuştur.[1832] Sultanlar sarayın Harem kısmında eğitimlerini alırken, şehzadeler ise Şehzâdegan mektebinde ilk eğitimlerini almışlardır. Osmanlı'daki şehzadeler Avusturya'dakilerin aksine sarayın hareminden seçilen kadınlarla, sultanlar ise genellikle paşalar ile evlendirilmiştir. Nadiren de olsa III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan gibi bazen küçük yaşlardaki sultanlar da paşa ile evlendirilme geleneğinden nasibini almıştır.[1833]

Avusturya'da prenslerin tahta geçme usulü, en büyük yaş uygulamasına göre olurken, Osmanlı'da ise I. Ahmed döneminde kabul edilen "Ekber ve Erşed" sistemine kadar II. Mehmed zamanında kabul edilen Kanunname-i Âli Osman'a göre kardeş katli uygulanmış ve genellikle Yeniçeri Ocağı ve devlet adamları ile arası en iyi olan şehzade Osmanlı tahtına geçmiştir.[1834] Ancak gerek eceliyle gerekse politik mevzulardan dolayı ölen şehzadelerin geride kalan ailelerine yardım edilmiş ve onlara maaş bağlanmıştır.[1835] Ayrıca tahta çıkan padişahlar kardeşleri olan hanım

[1831] Goldsmith, **Maria Theresia of Austria**, s.241; **The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400-1700**, edt. Herbert Karner, Ingrid Ciulisova, Bernardo J. Garcia Garcia, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2014, s.19- 20, 117,121-125; McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1917**, s.269.
[1832] Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, s.2604, 2678, 2818,2830.
[1833] Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.153.
[1834] Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, s.154.
[1835] Çağatay Uluçay, "Beyazid II'nin Ailesi", **Tarih Dergisi**, C. 10, Sayı 14, (1959), s.66- 74.

sultanlar ve kendi kızları ile de yakından ilgilenmiş, onların yaptırdığı hayratlara destek olmuşlar ve ayrıca onlara birçok has ve mukataalar da vermişlerdir.[1836]

Her iki ülkedeki hanedan mensuplarının durumunu ve eğitimini karşılaştırmalı olarak daha iyi görebilmek amacıyla aşağıdaki gibi bir tablo hazırlanmıştır.

Tablo 50: Hanedan Mensuplarına Eğitim Veren Kurumların Mukayesesi[1837]

Genel özellikler	**AVUSTURYA**	**OSMANLI DEVLETİ**
Eğitim alanlar	Prensler ve prensesler	Şehzadeler ve sultanlar[1838]
Saraydaki eğitim kurumları	Saray odalarından bazıları hanedan için sınıf olarak düzenlenmiştir.	Şehzâdegan mektebi, Enderun ve Meşkhane[1839]
Eğitim verenler	Ajas, bir subay, bir papaz ve bazı dersler için gelen hocalar	Lala, Şehzade Hocası, askeri dersler veren yüksek rütbeli komutanlar ve bazı ilmi dersler için gelen hocalar
Eğitim öncesinde yapılan merasim veya kutlama	Osmanlı Devleti'ndeki gibi şatafatlı bir merasime rastlanılmamıştır. Ancak günümüzde dahi okula başlayan öğrencilere "Schultüte" adı verilen içi şeker dolu huni tarzında bir kese, 19. yüzyılın ilk başlarında bütün Alman coğrafyasında bir gelenek haline gelmesi prens ve prenseslerde bu geleneğin uygulanıldığı izlenimini vermektedir.	Şehzâdegan mektebinde şehzadeler için Âmin ve hatim merasimleri düzenlenir.
Ders saatleri	Saat 07.30'da ibadet ve dua ile	Sabah saatlerinde başlayan eğitim,

[1836] Mahir Çağman, **Çağlarboyu Anadolu'da Kadın**, İstanbul 1993, s.224.

[1837] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara 1984, s.107- 145; Umut C. Karadoğan, "Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C. 1, Sayı 1, (Bahar 2012), s. 213- 225; Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, s.154-166; Hülya Tezcan, **Osmanlı Saray Çocukları**, İstanbul 2006, s.151; Çağatay Uluçay, "İstanbul'da XVII ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair", **İstanbul Enstitüsü Mecmuası**, Sayı 4, (1954), s.199-213; Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, s.84-96; McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1917**, s.262- 290; McGuigan, **Familie Habsburg 1273 bis 1917**, s.269.

[1838] Sultanlar, Harem dairesinde eğitim aldıklarından bu çalışmada sadece erkek veliaht veya da şehzadelerin eğitimi, prenslerin eğitimi ile mukayese edilmiştir.

[1839] Osmanlı Devleti'nde musiki eğitiminin verildiği yerler olan Meşkhane, Osmanlı sarayına Yıldırım Beyazid tarafından girmiştir. IV. Murad zamanında oldukça faal olarak çalışan bu mektep, III. Selim gibi musiki hususunda üstat seviyede padişahlar yetiştirmiştir. Müziğe karşı yetenekli olan iç oğlanlar burada eğitim almışlardır. Meşkhane, Avusturya'da 1817 yılında kurulan Müzik Konservatuarı ile mukayese edilebilir. Ancak Meşkhane saray içinde ve devlet tarafından desteklenirken, Konservatuar bir grup müziksever tarafından kurulmuş ve bazı devlet adamlarının destekleri sayesinde masrafları karşılanmıştır. 1817 yılına kadar da, müzik eğitimi sadece hanedan mensupları ve asilzade çocukları için kendi evlerinde verilmiş, fakir çocukların bazıları ise kilise korolarında ilahi okutulmak üzere eğitilmiştir. (Bkz. Ali Ufki, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002, s.76 ; Pohl, **Die Gesellschaft der Musikfreunde...,** s.37.)

	başlayan program, takriben 18.00 kadar devam etmektedir.	Lala'nın izin verdiği saate kadar devam etmiştir.
Alınan dersler	Almanca, Latince, İspanyolca, İtalyanca, Tarih, Dil Bilgisi, Din ve Yazı dersleri, Dans dersi, müzik, resim, ata binme ve mektup yazma dersleri. Ayrıca II. Joseph gibi bazı Avusturyalı hükümdarlar Matematik, Fen Bilimleri, Coğrafya, Siyasal Bilimler, Devletlerarası Hukuk ve imparatorlukta konuşulan diller hususunda eğitim almışlardır.	Şehzâdegan mektebinde: Okuma-yazma, Kur'an eğitimi, İlmihal dersleri, namaz sureleri, Güzel Ahlak, basit matematiksel işlemler. İlerleyen dönemlerde Arapça, Farsça, Fransızca ve Müzik derslerinin yanı sıra Matematik, İslam Hukuku, istinsah sanatı, kuyumculuk ve marangozluk gibi el becerisi gerektiren dersler verilmiş ve savunma sporları ile ata binme de öğretilmiştir.
Ödül ve ceza yöntemi	Mevcut	Güzel sözlerle ve hediyelerle taltif edilen hanedan mensupları, ceza gerektirecek durumlarda padişahın izniyle cezalandırılmış veya da durum padişaha nakledilerek çözüm bulunmuştur.
Sınav sistemi	İmparator ve imparatoriçe önünde hanedan çocukları sınava tabi tutulmuştur.	Her dersin hocaları tarafından sınava tabi tutulurlar.
Eğitimlerinin sona ermesi	Hanedan mensuplarının evlendirilmesine kadar devam eder.	Şehzadenin isteğine bağlıdır. Şehzade dilerse padişah olduktan sonra eğitimcisini yanında tutar, lalasına vezirlik, hocasına ise padişah hocalığı payesi verir veya da onları görevinden azad eder.

3.3.2. Enderun ve Şövalye Akademilerinin Mukayesesi

Avusturya'da 1774 yılına kadar eğitim-öğretim sadece soylulara ve zenginlere ait bir ayrıcalık olmuş ve soylular da genellikle çocuklarının sarayda istihdam edilebilmesi için onları sadece Avusturya vatandaşlarının gidebildiği Şövalye Okullarına göndermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ise yetenekli devlet adamlarının ve üstün yeteneklilerin yetiştirildiği kurum "Enderun Mektebi" olmuştur. Ancak Avusturya'daki akademilere nazaran Enderun'da; devşirilen kimseler ile 17.yüzyıldan itibaren de devlet adamlarının çocukları tahsil görmüştür.[1840]

Her iki ülkede de devlet adamı yetiştirme amacıyla açılan bu okullar, din, dil, kültür ve yaşam farklılıkları gibi hususlar dikkate alındığında elbette ki birebir mukayese edilemez. Ancak genel bilgiler doğrultusunda fikir sahibi olunması için mukayeseli bir tablo hazırlanmıştır.

[1840] Mehmet İpşirli, "Enderun", **DİA** TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, s.187.

Tablo 51: Enderun ve Şövalye Akademilerinin Mukayesesi[1841]

Genel Özellikler	AVUSTURYA	OSMANLI DEVLETİ
Kurumun Adı	Şövalye Akademileri[1842]	Enderun
Eğitim alanlar	Asilzadelerin çocukları ve yüksek devlet erkânının çocukları	Acemioğlanlar ve İç oğlanlar. Ancak daha sonraları İstanbul'da ikamet eden yüksek devlet erkânının çocukları
Eğitime başlama yaşı	16-20 yaş aralığı	8-20 yaş aralığı
Eğitim ücreti	Ücretli	Ücretsiz
Ders dili	Matematik ile ilgili derslerde Almanca, diğer dersler Latince	Osmanlıca, Arapça ve Farsça.
Eğitim verilen binanın genel yapısı	Müstakil binalar olarak yapılmıştır.	Topkapı en itibarlı kurum iken, Galata, İbrahim Paşa ve Edirne sarayları Topkapı Sarayı'ndaki Enderun için bir hazırlık okulu mahiyetindedir.
Eğitim verenler	Cizvit tarikatı mensuplarınca eğitim verilmiş, ancak 1773 yılından sonra hem diğer tarikatlar bu okullarda söz sahibi olmuş hem de bu okulların sayısı oldukça azalmıştır.[1843]	Meşhur hocalar veya da dersiamlar, askerlik eğitimi için tecrübeli komutanlar ve saray hizmetleri için tecrübeli kişiler
Ders veya da gün içindeki eğitim saatleri	Yaz döneminde 04.30, kış mevsiminde 05.00'de sabah ayini ile başlayan program akşam 21.00'da biter. Sabah 07.30- 11.30, öğleden sonra 14.00- 19.00 arası ders saatleri olarak görülmüştür. 19.00-21.00 arası akademinin bahçesinde öğrenilenlerin tekrarı yapılır.	Öğrenciler yatılı olarak kaldığından gün içinde öğrenilen dersler hem teori hem de pratik olarak uygulanmıştır.

[1841] **Stauten der K.K. Theresianischen Ritterakademie**, s.6-13; Engelbrecht, **Geschichte des österreichischen Bildungswesens,** III, s.56; Gündüz, "Enderun Mektebi ve Osmanlı'da Üstün Yeteneklilerin Eğitimi", **Eğitime Bakış**, 37, s.14; İpşirli, "Enderun", **DİA**, XI, s.185- 187; Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, (Spring 2008), s.361-363; Yoluk, **XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri**, s.33- 36, 45-50; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.11-22; Koçer, **Modern Eğitimin Doğuşu,** s.15-21; Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, s.135-144.

[1842] Üniversite ile birbirine bağlı olacak şekilde bir düzenleme yapılan Şövalye Akademileri, oldukça yüksek bir eğitim harcına sahip olduğundan çok az kişi tarafından tercih edilmiş ve bu nedenle sayıları çok fazla olamamıştır. Orduya ve saraya personel yetiştiren bu kurumların adları ve kuruluş yılları şöyledir: Viyana'da bulunan "Academia" adlı kurum 1682- 1749 tarihleri arasında, 1746 yılında açılan "Collegium Theresianum" 1749 yılında açılan Savoyen Şövalye Akademisi ile birleştirilerek "Collegium Theresianum" adı altında 1782 yılına kadar faaliyette bulunmuşlardır. Ayrıca Salzburg'ta "Collegium Virgilianum" adlı kurum, 1702 yılında açılarak 1803 yılına kadar varlığını korumuştur. Innsbruck eyaletinde 1775 yılında kurulan "Collegium Nobilium" ve Kremsmünster şehrindeki 1744 yılında kurulan şövalye okulu imparator II. Joseph zamanında başka bir eğitim kurumuna dönüştürülmüştür. (Bkz.http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.r/r692041.htm), (ET:09.10.2017)

[1843] Avusturya'da ilk yenileşme dönemine hazırlık safhasında birçok şövalye akademisi kurulmuş ve bu süreçte Latin Okulları da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak 1773 yılında Cizvitlerin haklarına sınırlama getirilmesinden sonra Latin Okullarının sayısı gittikçe azalmıştır. Theresia tarafından kurulan Theresianisch-Savoysche Ritter-Akademie (Theresian-Savoyen Şövalye Akademisi) 1784 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş ve okulun çalışkan öğrencilerine burs imkânı verilerek onların ülkedeki üniversitelere veya da yaşlarına göre lise veya yüksekokullara devam etmelerine izin verilmiştir. (Bkz. Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** s. XLI).

	Perşembe günü, haftalık tatil olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin acil durumlarda veya da ebeveynleri tarafından alındıkları zamanların haricinde akademiyi terk etmeleri yasaktır. Öğlen saatlerinde en yakındaki parkta gezmelerine müsaade edilmiştir. Paskalya, Noel, Oruç zamanı ile sınavların bitiminde belirlenen ara tatilde öğrenciler evlerine gönderilir.	
Eğitim süresi	12 yıl	12-14 yıl
Sınıf sayısı	3 yıllık Gramer sınıfı, 2 yıllık İnsani Bilimler sınıfı, 3 yıllık Felsefe ve 4 yıllık Hukuk sınıfı[1844]	"Oda" olarak adlandırılan 7 sınıf vardır.
Alınan dersler	Yabancı Dil (haftada 3 saat Fransızca, 3 saat Latince), Dans, Ata Binme, Eskrim, Atlı gösteri, Silah Bilgisi, Coğrafya, Felsefe, Armalar Bilgisi, Tahkimat, Genel Hukuk, Matematik, Geometri, Sivil ve Askeri Mimari, Habsburg İmparatorluğu Tarihi ve Ülkeler Tarihi. Müzik ve Resim dersleri de öğrencilerin talebine göre yönetim tarafından verilmiştir.	Dini ilimler ve savunma sporlarının yanı sıra Hat, Musiki, şiir, zanaat, Osmanlıca, Farsça, Arapça gramer, Matematik, Astronomi, Geometri, Kimya, Fizik, Kelam, Adab-ı Muaşeret ve ata binme. Ayrıca padişahın yanında yapılan Huzur derslerindeki münazaralara katılarak Münazara ilmini de öğrenirlerdi.
Sınav sistemi	Her dersin profesörü günlük veya da belirli zaman aralıkları ile kendi dersinin sınavını yapmaktadır. Dersini geçemeyenler için sınıfta kalma sistemi mevcuttur.	Öğrenciler sık sık imtihan edilerek, yeteneklerine göre ilmiye ve seyfiyeye ayrılırlar.
Ceza ve ödül yöntemi	Bilimsel anlamda başarı gösteremeyenler ve ciddi suçlular, okuldan atılır. Diğer durumlarda uyarı verilir. Bütün dersleri ve ahlaki davranışları "pekiyi" olanlar ise güzel sözlerle, küçük hediyelerle veya da yeni bir makineyi kullandırılmaları ile ödüllendirilir.	Cezalar; başından sarık alınması, sarayın bahçesinden kovulması veya da elbiselerinin yaka ve göğüs kısımlarının yırtılması olarak uygulanmıştır.
Öğrencilere verilen ayni ve nakdi yardımlar	Yok	Barınma, beslenme, kıyafet ve günlük yevmiye.
Mezun olanların istihdamı veya da hangi kurumlara geçiş yapabileceği	Mezun olanlar, ülke içindeki liselere ve üniversitelere geçiş yapabilirler veya da ailesinin nüfuzuna göre sarayda veya orduda görev alabilirler.	Sarayın en alt ve en üst idari birimlerinde görev yapabildikleri gibi ordunun da en üst sorumlusu veya da bir neferi olabilirler.
Okulların ne zamana kadar varlıklarını koruyabildiği	Şövalye Akademileri veya Kolejlerin birçoğu II. Joseph döneminde kapatılmıştır. Ancak 1830'lu yıllardan sonra bazıları tekrardan açılmıştır.	Mühendishanelerin kurulması ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra önemini kaybeden Enderun 1909 yılına kadar varlığını korumuştur.

[1844] Felsefe ve Hukuk sınıfları, üniversite eğitimini de kapsamaktadır. Diğer sınıflar ise orta ve lise dengi eğitime tekabül etmektedir. (Bkz. **Stauten der K.K. Theresianischen Ritterakademie**, s.6)

Enderun ve Şövalye Akademileri farklı yapıda eğitim binalarına sahip olsa da, her iki kurumun eğitim süreleri neredeyse aynıdır. Söz konusu eğitim kurumlarında eğitim yöntemleri disiplin anlayışı içinde verilmeye çalışılmış ve mezunlarının her daim hizmet bilincini hissetmesi için de din dersine ayrı bir önem verilmiştir.

İtaatkâr, sadık, çalışkan ve işinde ehil insanlar yetiştirmeye çalışan bu kurumlar, bahsedilen benzer özelliklerin yanı sıra öğrenci kabulü ve eğitim yöntemleri gibi bazı hususlarda farklılık göstermektedir. Enderun'a alınan öğrencilerin devşirme olması, yetenekli olması, fiziki özelliklerinin düzgün olması ve zeki olması gerekirken, Şövalye Akademilerinde böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Herhangi bir sakatlığı olmayan, soylu ve okul ücretini ödeyebilen herkes Avusturya'daki bu asilzade mekteplerine kaydını yaptırabilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde İlm-i Kıyafet ehli kimseler, daha Enderun'a girmeden öğrencinin dış özelliklerine bakarak hangi odaya daha yatkın olduğunu anlamaya çalışmış ve belirli bir odaya yerleştirilen öğrenci sık sık denetlenerek ve imtihana tabii tutularak doğru bir bölümde mi olup olmadığının sağlaması yapılmıştır. Ancak Şövalye Akademilerinde her dönem sonunda gerçekleşen sınavlar, öğrencinin bir üst sınıfa geçmesi veya da üniversite eğitimine başlaması için yapılmıştır.[1845]

Enderun mektebinin sadrazam, vezir, Yeniçeri Ağası, beylerbeyi, sancakbeyi gibi yüksek devlet memurlarının haricinde defterdar, şair, hattat ve müzisyen yetiştiren bir kurum olması hasebiyle Şövalye Akademilerinden daha kapsamlı, daha sistematik ve daha işlevsel bir eğitim kurumu oldukça aşikârdır.[1846]

Teorik ve pratik bilgilerin harmanlanarak verildiği bu eğitim kurumları, 19. yüzyılda önemini kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud döneminde yüksek memuriyetlere Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin getirilmesi, Avusturya'da da Şark Bilimleri Akademisi ve üniversite mezunlarının saray tarafından yapılan atamalarda tercih edilmesi bahsedilen hususu desteklemektedir. Enderun mektebi, 1859 yılında açılan Mekteb-i Mülkiye ile yavaş yavaş

[1845] **Oesterreichische Zeitschrift für Rechts- und Staatswissenschaft,** Joseph Ritter von Kudler, Moritz Fraenzl (hrsg.), Wien 1839, Band III, s.278**.**
[1846] Kemal Göde, "Türkler'de Saray Teşkilatı ve Hayatı", **EÜSBED**, Sayı 3, (1989), s.443-445.

lağvedilmeye çalışılmış, ancak 1908 yılına kadar pasif de olsa varlığını sürdürmüştür. Cizvitlerin idaresindeki Şövalye Akademileri ise 1773 yılındaki Cizvitlerin ayrıcalıklarına son verilmesi ile ilgili karardan etkilenmiş, eğitim binaları el değiştirmiş ve 19. yüzyıl başlarında askeri şövalye akademilerinin haricinde imparatorluk genelinde sadece birkaç tane akademi kalmıştır.[1847]

3.4. AVUSTURYA VE OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ASKERİ EĞİTİM KURUMLARININ MUKAYESESİ

İmparatoriçe Maria Theresia dönemi (1740- 1780), sadece temel eğitim kurumlarının açıldığı bir dönem değil, aynı zamanda askeri eğitim kurumlarının da açıldığı ve eğitimin modernleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Nitekim 1717 yılında açılan Askeri Mühendislik Akademisi (Militaerische Ingenieuerakademie) 1744 yılından itibaren süvari akademileri ile desteklenmiş ve buna göre 1744'de Benedikt tarikatı mensuplarınca Kremsmünster şehrinde, 1746 yılında "Soylular için Theresian Süvari Akademisi" adıyla Wiener Neustadt'da ve 1749 yılında Savoyen Soylu Süvari Akademisi adıyla da Viyana'da yeni süvari akademileri açılmıştır. [1848] Ancak ilk süvari okulu, görüldüğü üzere imparatorluğun Veraset Savaşları içinde olması nedeniyle merkezi yönetim tarafından değil de belli bir tarikat mensupları tarafından açılmıştır. 1751 yılında ise "k.k. Theresianische Militaer-Akademie" adıyla yeni bir askeri akademinin kurulması Avusturya'nın modern askeri eğitiminin domino taşını oluşturmuştur. Belirli şartları taşıyan 100 yatılı öğrenci ile eğitim-öğretim hayatına başlayan bu akademi öğrencilerine hem savaş tekniklerini hem de Tarih, Coğrafya, Yabancı dil gibi askeri eğitime destek olacak dersleri vermiştir.[1849]

"En ağır ve çok yönlü eğitim, tartışmasız bir şekilde askerin eğitimidir, şayet onların eğitiminde doğru bir bakış açısını yakalayamazsanız, zira bu ne bir zanaata ne de mekanik bir uygulamaya benzer. Bunu tamamen bir bilim olarak kabul etmelisiniz"[1850] ifadelerinin yer aldığı Avusturya Askeri Dergisi'nde (Österreichische Militaerische Zeitschrift) askeri eğitimin ne denli zor ve çaba gerektiren bir mesele

[1847] http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.r/r692041.htm (ET:09.10.2017)
[1848] **Oesterreichische Gelehrte Anzeigen**, I.Heft, Linz 1779, s.87; Leopold Chimani, **Vaterländische Merkwürdigkeiten**, Wien 1819, s.25.
[1849] Svoboda, **Die Zöglinge der Winer- Neustaedter…**, s.8.
[1850] **Österreichische militaerische Zeitschrift**, Band 1, III. Heft, s.262.

olduğu açıkça ifade edilmiştir. Askerin modern veya tam olarak eğitilmesi ancak üst yönetime tam bir sadakatle gerçekleştiğinden askerlerle birebir ilişki kuran subaylara ciddi yükümlülükler düşmüş, bu nedenle akademinin başına Theresia'nın en güvendiği komutanlarından biri olan Kont Leopold Daun getirilmiştir.[1851]

İlk yenileşme döneminde Avusturya'da söz konusu akademilere öğrenci yetiştirmek amacıyla Kadattenschule adı verilen askeri hazırlık okulları açılmış ve bu okuldan mezun olan öğrenciler, devletine ve milletine bağlı fedakâr bir subay olabilmek için askeri akademilerde eğitimlerine devam etmişlerdir. Başta Prusya ve bazı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devlete veya da prensliğe karşı zafer kazanan Avusturya ordusunda söz konusu akademinin ve hazırlık okullarının payı büyüktür. Ancak teknik ve savaş taktiği hususunda oldukça iyi olan Avusturya ordusu, zaman zaman rehavet ve moralsizlik gibi askerde olmaması gereken psikolojik bunalımlara düşmüş ve akademiden mezun olan bazı genç subayların hedeflerine ulaştığını düşünüp, belli bir zaman dinlenmeye çekilmesi bu durumun nedenleri arasında görülmüştür. Bu bağlamda askerlere hem tatbiki hem de moral eğitimi veren araçlardan biri olan yazılı basın devreye girmiştir. Bahsedilen bu durum Avusturya Askeri Dergisi'nde şu şekilde aktarılmıştır: "*Avusturya'da Askeri akademilerden mezun olanlar, savaş durumlarında açılıp kapanabilecek bir makine olmadığından, askerin her daim disiplin altında olması ve kendisini yenilemesi için eğitilmesi mecburidir".*[1852]

Avusturya askeri eğitimindeki ciddi meselelerden birisi de; üst düzey aristokratların veya devlet adamlarının oğullarının birkaç ay içerisinde eğitim verilerek albay rütbesine yükseltilmesidir. Zira Prens Kaunitz'in oğlunun ve hanedanlık mensubu prenslerin yıllık 4000 florin maaşla Miralay veya general rütbelerine terfi etmeleri, bahsedilen bu duruma örnek olarak gösterilebilir.[1853] Ailesinin asalet derecesi daha aşağı mertebede olan bir öğrencinin, başarılı olup askeri dereceleri tek tek geçmesinden başka şansı yoktur. Svoboda tarafından kaleme alınan "Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre Zöglinge

[1851] Svoboda, **Die Zöglinge der Winer- Neustaedter…**, s.8.
[1852] **Österreichische militaerische Zeitschrift**, Band 1, III. Heft, s.264.
[1853] Sema Arıkan, **"Nizâm-ı Cedid'in Kaynaklarından Ebubekir Râtib Efendi'nin Büyük Lâyihası"**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1996), s.17-18.

von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage" adlı eserde akademiye kayıtlı öğrencilerin isimleri alfabetik sıralamaya göre düzenlendikten sonra, öğrenciler hakkında bilgiler verilmiş ve daha öğrencilerin doğum tarihleri yazılmadan hangi soylunun, devlet memurunun veya da askeri personelin çocuğu olduğu "Sohn eines Majors" (Binbaşının oğlu), "Sohn des Obersten"(Asilzade oğlu), "Sohn eines Hauptmannes" (yüzbaşının oğlu), "Sohn des verstorbenen Finanzamtes" (ölen defterdarın oğlu), "Sohn eines Oberleutnants" (Üstteğmenin oğlu) gibi bilgilerle aktarılmıştır.[1854]

Avusturya'da yaşanan bu adaletsizlik, Osmanlı Devleti'nde de yüksek devlet erkânının çocuklarının idari ve askeri alanlarda görevlendirilmesinde yaşanmış, bahsedilen seçkin kesimin çocukları diğer öğrencilere göre daha hızlı ve kolay terfi almışlardır.[1855]

18.yüzyılda Osmanlı'yı ve Osmanlı askerinin savaşma yapısını incelemeye alan Batı, Osmanlı sayesinde askeri alanda reformlara geçebilmiştir. Ziştovi Antlaşmasının 13.maddesi gereğince[1856] Viyana'ya gönderilen Ebubekir Ratib Efendi, Osmanlı Devleti'nde de Avusturya'daki gibi askeri mekteplerin kurulabilmesi amacıyla kendi hatıratlarında Avusturya ordusundan ve askeri eğitiminde uzun uzun bahsetmiş ve Avusturya'daki askeri gelişmeleri aslında tek bir sözle özetlemiştir: *"Avrupa devletlerinde ibtidâ askere tertib-i nizâm veren Osmanlılardır".*[1857] Nitekim Avusturyalı General Montecuculi Türklerin ve

[1854] Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** Band II, s.5-883.
[1855] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.294.
[1856] Ziştovi Antlaşmasının bahsi geçen hükmüne göre, her iki imparatorluk karşılıklı elçi göndererek antlaşmayı tasdiklemekle yükümlüydü. 1791 yılının Eylül ayında Avusturya adına Herbert İstanbul'a gönderilirken, Ebubekir Ratib Efendi de Viyana'ya gönderilmiştir. Ratib Efendi daha gelmeden Viyana'da hazırlıklar başlatılmış ve Stürmer, Osmanlı elçisi için tercüman olarak görevlendirilmiştir. Kendisine ve maiyetine Leopoldstadt semtinde 11 odalı bir konak tahsis edilmiştir. İmparator II. Leopold'a mektubu sunması sırasında Avusturyalıları şaşırtan bir uygunsuzluk yaşanmış ve Ratib Efendi Avusturya imparatorunun eteğinin kenarını öpmediği için bazı saray görevlileri tarafından uyarılmıştır. Herbert bu duruma karşı çıkmış, Ratib Efendi'nin Osmanlı merasimlerine uygun olarak Viyana'ya gönderildiğini ve bu nedenle Müslümanların bu davranışlarına karşı anlayışlı olmalarını ve bunun diplomatik bir kriz haline getirilmemesini istemiştir. Zira etek öpme krizi Ratib Efendi'nin Viyana'da bulunduğu zaman zarfında etkilerini kaybetmiş ve kendisinden duyulan memnuniyet, ülkeye dönüşünden önce verilen veda mektuplarına da yansımıştır. (Kabulde yaşanan sorun için bkz. Harald Gardos, "Österreich und die Türkei nach Sistowa. Das Jahr 1792", **Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (MÖStA)**, Nr. 24, (1971), s.359- 361). (Ratib Efendi'ye verilen mektuplar için bkz. Hüner Tuncer, "Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana Mektupları", **Belleten**, C. 43, Sayı 169, (Ocak 1979), s. 73-105).
[1857] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.244.

Hıristiyan askerlerin savaştaki durumları hakkında bir karşılaştırma yapmış[1858] ve 18. yüzyılda Türk askerinin nasıl göründüğünü tasvir etmeye çalışmıştır. Söz konusu döneme kadar Hıristiyan askerlerin Türk askerlerinden oldukça korktuğunu ve bu durumun asırlarca Hıristiyanlar arasında dilden dile aktarıldığını da ifadelerine eklemiştir.[1859] Ratib Efendi, Montecuculi'nin bu sözlerini Avusturya ordusunun genel özelliklerini anlattığı "Büyük Lâyiha" adlı eserinde şu sözlerle doğrulamıştır: *"Osmanlı askeri… Hıristiyanlara pek düşmendir ve hiç sevmezler, herkes çalışır ki baş kesüp ve esir tutup in'âm ve ihsan ala ve ulûfe ve çeleng ve pâye kapa"*.[1860] Ratib Efendi söz konusu durumu her ne kadar bu cümlelerle nakletse de, cihad ve gaza politikası hem 18.yüzyılda hem de bu yüzyılın öncesinde ve sonrasında Osmanlı savaş sisteminin temelini oluşturmuştur.

18. yüzyılda Osmanlı ordusunun Avrupa ordusundan dört beş kat daha fazla olduğunu ifade eden Ratib Efendi'nin görüşü, Montececuli tarafından destek bulmuş ve Avusturyalı General Türklerin her dönemde 100.000 savaşçıdan oluşan ordusunun sahada onlara büyük bir avantaj kazandırdığını aktarmıştır. Ancak, Ratib Efendi söz konusu bu kalabalığın devrin teknolojilerinden ve askeri eğitiminden uzak olmaları nedeniyle 18. yüzyılda savaş taktiği olarak hiçbir işe yaramadığını ifade etmiştir.[1861]

General Montececuli, Osmanlılar ile oldukça doğru tespitlerde bulunmuş, Osmanlı ordusunun genel vasıflarını aktardıktan sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanacak bir gerilemenin nedenini farklı bir bakış açısıyla nerede aranması gerektiğini de bildirmiştir. Bahsedilen durumu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Türklerle yapılan savaşkes antlaşmalarının oldukça kısa sürmesi, Hz. Muhammed'in ve devletin kurucusu Osman'ın Türkleri devamlı olarak diğer inançtaki halklara karşı*

[1858] General eserini 4 kısma ayırmıştır. Birinci kısımda "Die Türken vor hundert und mehr Jahren" (Yüzyıllar öncesinde Türkler), ikinci kısımda; "Die Türken neuerer Zeit" (Yeniçağ'da Türkler), üçüncü kısımda ise "Die Türken, wie sie Jetzt sind" (Günümüzdeki Türkler) ve son kısımda ise "Konjekturen und Resultate und Schluss" (Konjektürler, Değerlendirme ve Sonuç) başlıklarını kullanmıştır. Montecuculi Türkleri savaşlar için bir örnek model olarak görmüş ve 1664 yılında gerçekleşen St. Gotthard zaferinde Türk askerinin yürümesine, durmasına ve dövüşmesine şahit olmuştur. Ayrıca eserinin ilk bölümünde Türk askerinin savaşta bir yenilgi durumunda tekrardan askeri pozisyona girmesine ve birçok alana yerleşebilmesine hayran kalmıştır.
Bkz. Fürst Raimund Montecuculi, **Besondere und geheime Kriegs- Nachrichten des Fürsten Raimund Montecuculi**, Leipzig 1736.

[1859] J.C.G. Hayne, **Abhandlung über die Kriegskunst der Türken**, Berlin 1783, s.5-6; Georg Wilhelm von Valentini, **Der Türkenkrieg**, Berlin 1822, s.1.

[1860] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.244.

[1861] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.245.

savaşmayı mecbur etmesinden kaynaklamaktadır. Osmanlı halkının dini yasaları, imparatorluğun temeli sayılır, ancak ileride dini yaşantıda bir zayıflık görülürse, imparatorluğun gerilemesinin nedeni bunda aranmalıdır".[1862] Osmanlı askerinin savaşçı bir yapıya sahip olması, bahsedildiği üzere cihad ve gaza politikasından kaynaklanmaktadır. Ancak başta askeri sınıf olmak üzere Osmanlı halkının şeriat kurallarından uzaklaşması, öncelikle manevi duygulardan uzak bir ordunun başarısızlığına ve itaatsizliğine, sonrasında da fetihlerin durması nedeniyle iaşesi temin edilemeyen halkın isyanına neden olmuştur. Bu nedenle askeri eğitimde "Din" olgusu ayrı bir önem taşımaktadır.[1863]

Askeri alanda reformların gerekliliği düşüncesini daha şehzade iken III. Selim'e aktaran Ebu Bekir Ratib Efendi, şehzade için hazırladığı layihalarda Avrupa'daki askeri gelişmeleri ve bu gelişmelerin Osmanlı Devleti'nde uygulanabilirliğinin ne denli zor olduğunu şöyle bildirmiştir: *"Beş on sene çalış ve devletiniz askerini Frengistan askeri gibi eyle, vesâir Frengistan nizâmlarına bak, anlar gibi sefîne ve top yap askeri anlar gibi ta'lîm eyle. Gerçek bu güzel şey ve lâkin Frengi taklîd ediyor deyü bu pâdişâh Frenk-perest deyü halkın i'tikadı başka olur ve sonu bir hâdise ve fitneyi mucib olur. Bu bizim askerimiz soltat askeri gibi ta'lîm olunsa pek güzel. Lâkin anı idâre ve deruhte edecek ve bu devlete yutdururum ve halk bir şey diyemez deyü cesâret edecek ve halk Frenk-meşreb lakabını takmamasına bir hüsn-i tedbîr edecek adem hele kulunuz bilemem. Belki efendimizin sâir bendelerinde belki bunu deruhte edüb başına çıkar vardır".*[1864] Ratip Efendi'nin sözlerinden de anlaşıldığı üzere, askeri reformlara halkın çok da taraftar olmayacağı aşikârdır ve bahsedilen bu husus, Osmanlı'daki reformların neden kısa sürede başarıya ulaşamadığını daha da iyi açıklamaktadır. Devlet bürokrasisinde oldukça tecrübeli olan Ratib Efendi, bu nedenden ötürü yeniliklere karşı olan zümre için

[1862] **Neue Militaerische Zeitschrift**, Heft 5, Nr. 6, s.142.

[1863] Murat Tuğluca, "Kutsal İttifak"a Karşı "Kutsal Çağrı": Osmanlı'da Cihad ve Nefîr Âmm İlanı (1686)", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 9, Sayı 1, (Haziran 2016), s.309.

[1864] **Belgenin orijinali Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**, E.2031-6 (Tarihsiz) numarada olup Aysel Yıldız tarafından kaleme alınan bir makalede yayımlanmıştır. Bkz. Yıldız, "Şehzadeye Öğütler…", **OSAM,** 42, ss.233-274.

Osmanlı'daki reformları, yürürlükte olmayan eski kanunların tekrardan canlandırılması olarak düşündüğünü ifade etmiştir.[1865]

1717 yılında Avusturya'da kurulan Askeri Mühendislik Akademisi (Militaerische Ingenieuerakademie) ile Theresian Askeri Akademisi'nin (Theresianische Militaerakademie-1752) Osmanlı'daki ilk modern askeri mektepler olan Humbarahane-i Mühendishane (1734), Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773) ile Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un (1796) kuruluş tarihleri arasında en az 20 yıllık bir zaman farkının bulunması ve buna bağlı olarak da Avusturya'nın daha fazla tecrübe sahibi olması, aslında her iki imparatorluktaki askeri eğitimin mukayesesine belirgin bir şekilde yön vermektedir. Ratib Efendi'nin ziyaret ettiği ve "ceng mektebi" olarak tasvir ettiği Avusturya'daki akademiler, III. Selim'in Nizam-ı Cedit ıslahatlarına yön vermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. O dönemde Rusya'ya gönderilen Mustafa Rasih Paşa'nın sefaretnamesine[1866] nazaran Ratib Efendi'nin Sefaretnamesi'nin askeri mektepler hususunda daha teferruatlı bilgi vermesi ve layihasında askeri mekteplerin nizamnamesinin dahi bulunması, mühendishanelerin kuruluşunda Avrupai tarzda eldeki tek detaylı ve sistematik bu nizamnameden yararlanılmasını mecburi kılmıştır. Nitekim Osmanlı'da kurulan mühendishanelerin coğrafi özellikleri, Avusturya'daki askeri akademiler ölçü kabul edilerek uygulanmıştır. Ratib Efendi Osmanlı'da kurulacak olan mühendishanelerin yerlerinin nasıl olması gerektiğini Theresian Askeri Akademisi'nin Nizamnamesi'nden alıntı yaparak *"Bu mahal (Akademinin kuruluşu), Dâr'ül Mülk olan şehre pek yakın ve pek uzak olmaya. Zirâ şehre pek yakın oldukda, anda olan heves ü sefâhat ve hevâ vü lezzet ânda olan etfâli idlâl ve iğfâl ü ihlal eder. Pek uzak oldukda, devletin nazarından ba'id olup, nizâmına ihtimâm olmaz"*[1867] cümlesiyle aktarmıştır. Osmanlı Devleti'nde kurulan askeri mekteplerin coğrafi konumları belirlenirken Ratib Efendi'nin layihasının ne denli göz önünde tutulduğu aşikârdır,

[1865] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.237.

[1866] Mustafa Rasih Paşa, Rusya istihbarat ağının oldukça sıkı olması nedeniyle raporunu ancak İstanbul'da teslim edebilmiş ve sefaretnamesinde askeri okullardaki öğrenci sayısı, okula kabul şartları ve eğitim süresinden bahsetmiştir. Askeri mekteplere ait bir nizamname yoktur. Rasih Efendi'nin Sefaretnamesi'nde detaylı bahsedilen hususlardan biri Turla kentindeki "Alat-ı Harbiye Kârhaneleri" olarak isimlendirdiği silah fabrikasıdır. (Bkz. Seyyid Abdullah Efendi, **Mustafa Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi**, Fatih Millet Kütüphanesi, Demirbaş: AETrh830, v.53a-53b; Samet Sazak, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Yüzyıl Sonu Rus İmparatorluğu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, (Ekim 2016), s.37).

[1867] Ratip Efendi, **Büyük Layiha**, v.24b.

zira bu okullar Yeniçeri tehlikesine karşı şehrin sapa kısımlarında, disiplinin ve nizamın her daim kontrol edilebilmesi, öğrencilerin heveslerinin kırılmaması ve devamsızlıkların önlenmesi amacıyla şehre yakın inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti'ne gelen ilk yabancı uzmanların ve teknikerlerin Fransız olması ve buna bağlı olarak da askeri mekteplerin kuruluşunda Fransa'nın etkisi olduğu izlenimi bahsedilen hususlardan dolayı çok da doğru değildir. Zira nizamnamesi olmayan veya da ön bir hazırlık yapılmayan hiçbir kurum yoktur. Nitekim Kemal Beydilli ve Enver Ziya Karal da Osmanlı Devleti'ndeki mühendishanelerin kuruluşunda Avusturya'nın etkisi olduğunu kabul etmekte, ancak Beydilli öğrencilerin eğitilmesinde Fransızların daha etkili olduğunu da sözlerine eklemektedir.[1868] Aslen Osmanlı vatandaşı olmasına rağmen uzun yıllar Fransa'da olan Ignatius Mouradgea D'Ohsson veya da Muradcan Tosunyan'ın Sadrazam Melek Mehmet Paşa tarafından Avrupa'nın bütün nizamına vakıf bir kişi olarak III. Selim'e takdim edilmesi ve bu kişiden Avrupa'nın fennine, askeri sistemine ve sanayisine dair bilgilerin yazıldığı bir eser kaleme alması istenmesi de, aslında o dönemde Fransa'nın Osmanlı'yı kendisine mecbur etme oyunundan başka bir şey değildir. Zira D'Ohhson III. Selim'e takdim edilmeden önce Viyana'da Ratib Efendi ile uzun görüşmeler yapmış ve Ratib Efendi de onun Osmanlı vatandaşı olmasından dolayı olacak ki, kendisine Avusturya'daki sistemin model alınarak reformların nasıl olacağına dair bilgiler vermiştir.[1869]

O dönemde değil bir Osmanlı elçisinin Avusturyalı sivillerin dahi girmesi yasak olan Theresian Askeri Akademisi'ne akademinin yöneticileri ile iyi münasebetler kurmasından dolayı ziyaret etme hakkına sahip olan Ratib Efendi, özellikle süvarilerin gösterilerinden oldukça etkilenmiştir.[1870] Akademinin kütüphanesinde Ratib Efendi'nin Avusturya ordusunun Talim ve Hizmet

[1868] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.29; Enver Ziya Karal, "Ebu Bekir Ratıb Efendi'nin "Nizam-ı Cedit" Islahatında Rolü", **V. Türk Tarih Kongresi (Ankara 12-17 Nisan 1956)**, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.347- 355; Sazak, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Yüzyıl Sonu Rus İmparatorluğu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6, s.35.

[1869] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.29;

[1870] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.138

yönetmeliğini[1871] sorması, yöneticiler tarafından şaşkınlıkla karşılanmış, ancak zikrolunan elçinin ne denli kültürlü olduğu hem gazete haberlerinden hem de şehirde dolaşan dedikodulardan duyulduğundan bu şaşkınlık kısa sürede iltifata dönüşmüştür.

Her iki imparatorluğun askeri eğitiminin mukayesesinde bazı bilgilerin tablo halinde ve muhtasar olarak verilmesi konu üzerinde fikir sahibi olabilmek için daha uygun görülmüştür. Tabloda da görüleceği üzere sadece Avusturya'daki askeri akademiler ile Osmanlı'daki mühendishaneler arasında yapılmış, Kadettenschule adı verilen askeri hazırlık okullarının karşılığı ise ilk yenileşme döneminde birebir bulunamamıştır.

[1871] Ratib Efendi kendisine sunulan bu nizamnameleri tercümanları aracılığıyla layihasına kaydetmiştir. Büyük Layiha adı verilen eserinde söz konusu nizamnameleri bulmak mümkündür. Ayrıca nizamnameler Fatih Yeşil'in Ebubekir Ratip Efendi ile ilgili olan eserinde kısım kısım paragraflar verilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 52: İlk Yenileşme Döneminde Avusturya- Osmanlı Askeri Eğitimi Mukayesesi[1872]

Özellikler	**1774- 1806 Habsburg / 1806-1824 arası Avusturya İmparatorluğu**	**Osmanlı Devleti**
Eğitim kurumunun adı	- Die Theresianische Militaerakademi[1873] (1752-devam ediyor) (TAM) - Pflanzschule für Kadetten (1769 yılında Akademi ile birleştirilmiştir) (PK) -Ingenieuerakademie (1717) (IA)	-Humbarahane-i Mühendishane (HUM) [1874] -Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (MBAH) -Mühendishane-i Berri-i Hümayun (MBEH)
Okulların karakteristik özellikleri	-1752 yılında açılan Theresian Askeri Akademisi dünyanın en eski ve hala kullanılabilen tek askeri akademisidir. -Askeri Mühendislik Akademisi[1875], Ratib Efendi'nin üzerinde en fazla durduğu kurumlar arasında olmuş ve Osmanlı'daki askeri mekteplere	Deniz ve Kara mühendisliği üzerine Batı tarzında kurulmuş ilk yüksek askeri okullardır.

[1872] **Österreichische militaerische Zeitschrift**, III.Heft, Band I, s.270; Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.297; Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** Band 1, s.XLV, LXXIII, LXXV; **Österreichische militaerische Zeitschrift**, III.Heft, Band I, s.271-272; Friedrich Gatti, **Geschichte der K. und K. technischen Militaer- Akademie**, Wien 1905, s.19-22, 41-42; Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.51; **Hof- und Staats-Schematismus der römische kaiserliche auch kaiserlich-königliche und erzherzoglichen Haupt- und Residenz Stadt Wien**, Wien 1796, s.350; Carl Edlem von Bundschuh, **Übersicht des bei der K.K. Oesterreichischen Armee bestehenden Militaer- Oeconomie- Systems**, Prag 1812, Band II, s.138; Osman Zahit Küçükler, **"Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encümen-i Daniş"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2016), s.18; Mustafa Kaçar, "Osmanlılar'da Askeri Teknik Eğitim", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, Sayı 4, (2004), s.461-462; Ahmet Halaçoğlu, "Humbaracı", **DİA,** TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, s.349-350; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğunda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, Sayı 1, (1995), s.209- 225.

[1873] Theresian Askeri Akademisi'nin kuruluşunda 100 öğrencinin akademiye kaydı yapılmıştır. Aynı miktarda Kadettenschule'ye de öğrenci alınmıştır. Hâlbuki Osmanlı'da açılan ilk modern askeri mekteplerdeki öğrenci sayısı, Avusturya'daki bahsi geçen okulların toplam öğrenci sayısından 10 kat daha aşağıdadır. Bunun yanı sıra gelen dinleyicileri "heveskâr" ve "müdavim" şeklinde vasıflandırmaları ve bundan dahi medet umulması, ilk mekteplerin ciddi bir nizamdan ne kadar uzak olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.26)

1783 yılında II. Joseph'in Avusturya'daki askeri akademiyi ziyareti sırasında 400 öğrenci bulunmaktadır. II. Joseph, akademiyi ziyaretinde söz konusu askeri mektebe Bohemya ve Avusturya topraklarından öğrenci alınma şartının hala geçerli olduğunu bildirmiş ve buna göre Bohemya'dan 36, Morovya'dan 12, Avusturya'nın eyaletleri ile birlikte 42, Silezya'dan 6 çocuk alınmış ve 4 çocuk da saray görevlilerin çocukları olmuştur.(Bkz. Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** I, s.LXVI). Bu tarihlerde Osmanlı'da Deniz mühendishanesine giden 50'ye yakın öğrenci bulunmaktadır ve henüz Kara mühendishanesinin kurulmaması da askeri açıdan ayrı bir yetersizliktir.

[1874] Eğitim kurumlarının isimlerinin oldukça uzun olmasından dolayı tabloda parantez içindeki kısaltmalar kullanılacaktır.

[1875] 20 Kasım 1783 tarihinde Theresian Askeri Akademisi, II. Joseph tarafından yüksekokul düzeyinde olan bir liseye çevrilmiş ve daha önce Laimgrube'de olan Mühendislik Akademisi bu akademinin binasına taşınmıştır. Ancak Kayser I. Franz'ın 9 Eylül 1797 tarihli kararıyla Theresian Askeri Akademisi tekrardan açılmış ve Mühendislik Akademisi de eski yerine geri dönmüştür.

	model olmuştur.	
Askeri eğitim verilecek öğrencilerde aranan vasıflar	-Soylu veya asilzade çocuğu olmak, sarayda veya devlet memuriyetinde 20 yıl çalışmış olan personelin çocuğu olmak ve savaşlarda olağanüstü başarılar gösteren askerlerin çocuğu olmak -1808 yılına kadar Kadettenschule için yaş ortalaması 7- 13 yaş arası iken bu tarihten itibaren 10- 12 yaş aralığı kabul görmüştür. Buna bağlı olarak da akademilere giriş yaşı artmıştır. -IA→14-15 yaşına girmiş olmak, Latince hakkında genel bilgisi olmak, okumayı ve hesap yapabilmeyi tamamlamış olmak, Dini ve İlmihal Bilgilerine hâkim olmak, bilgi ve fiziksel özelliklerin dikkat edildiği okula giriş sınavını başarıyla tamamlamış olmak, soylu veya da subay çocuğu olmak.	-HUM→ Hasekiler, Boğaziçi ve Bostancı ocağından olmak -MBAH→ Riyaziye bilgisi olan eski kaptanlar, bunların ve yüksek rütbeli memurların çocuğu olmak MBEH→ Eski Humbarahane ve Mühendishane'de eğitim görmüş kişilerin veya da eğitim verenlerin çocukları olmak -Enderun-u Hümayun Ağaları'nın sadık gençlerinden biri olmak -Lağımcılık ve Topçuluk üzerine tecrübesi olmak ve bunda da oldukça mahir olmak
Eğitimin kimler tarafından verildiği	-Avusturyalı komutanlar ve Avusturyalı hocalar (Yabancı dil ve Resim derslerine akademi dışından hoca getirildiği olmuştur) -IA→ Askeri personel ve Piaristen tarikatı mensubu hocalar ile laik hocalar	Osmanlı ve yabancı (Fransız, İngiliz, İsveç, Avusturyalı) uzman ve teknikerler
Eğitimci sayısı	TAM→Askeri okulun yerel sorumlusu olan 1 General, 1 Albay teğmen, 3 tane Binbaşı,1 ana denetici,1 komutan, 2 tane bölük komutanı, 2 tane Kaptan Teğmen, 6 tane Üsteğmen, 6 tane Asteğmen, 1 kale sorumlusu, din öğretmenliği görevini yapan 2 tane papaz, 3tane Almanca ve Latince öğretmeni, Polence, Macarca, Tarih, Coğrafya, Adab ve Moral dersleri veren ruhban sınıfı mensubu 4 kişi, 2 tane Fransızca öğretmeni, 2 'şer tane Resim, Yazı, Dans ve Eskrim öğretmeni ile bir tane de Yüzme öğretmeni. IA→Her 4 tabur için birer tane; Yarbay, Albay, Yüzbaşı rütbesinde bir ceza uygulayıcı, Ateşli Silahlar Baş Ustası, Ateşli Silahlar Ustası, Topçu Yüzbaşı, Denetici, Ceza Subayı, Yüzbaşı,	HUM→3 Hoca (Humbaracı Ahmet Paşa, Sait Paşa ve Mehmet Sait Efendi), 22 Fransız topçusu. MBAH→1 hoca ve 1 kalfa ile açılmış, 1784 yılında: iki Fransız Hendese hocası, 1 Fransız Coğrafya hocası, 1 Topçuluk eğitimi veren Fransız bir Binbaşı ve onun yardımcısı, istihkâm dersi için Fransız bir Yüzbaşı, iki tane Fransız inşaat mühendisi ve bir de Fransız yabancı dil öğretmeni 1784'den sonra; Hendese dersinin Teorik Bilgisi için iki tane Türk hoca MBEH→ Kuruluşunda 1 hoca, 4 tane kalfa, 1 Fransızca öğretmeni ve mütercim 1806 yılında: 4 hoca, 4 kalfa

	Üsteğmen, Asteğmen, Baş Barut ustası, Barut ustası, Bomba ustası	
Eğitim personelinin haricinde kurumda çalışanlar	Bir başhekim, 1 uzman doktor, 1 başhemşire, 5 hastabakıcıdan oluşan sağlık personeli ile Binicilik Okulu'nda görevli bir üst usta eğitmen, bir alt derecede eğitmen ve bir de eğitimci bulunmaktadır. 1 nalbant, 1 onbaşı, 11 süvari, 1 seyis, bir muhasebeci, 1 denetici, 1 tane usta avcı ve onun yardımcısı, 1 yiyecek tedarikçisi ve onun yardımcısı üst personel olarak görülmüştür. Bunun haricinde değişik görevlerde çalışan ve alt personel olarak ifade edilen 91 kişi vardır. IA→ Her 4 tabur için birer tane; Baş cerrah, cerrah, Muhasebeci, kâhya, Bando alayı, piyade muhafız, müzisyen, Lojistik personeli, Depo muhafızı	HUM→ 1 Doktor, 1 Cerrah, 1 İmam, 1 Vekilharç, bir odabaşı, 2 Ellibaşı, 3 tane Otuzbaşı ve 3 tane Onbaşı[1876] MBAH→ bir alât muhafızı ve iki tane Ermeni mütercim. MBEH→ 1806 senesinde: 6 adet memur
Eğitim Dili	Almanca. Ancak Fransızca ve imparatorluk genelinde konuşulan diller de öğretilmiştir.	Fransızca ve Osmanlıca
Görülen dersler	TAM→Din, Almanca, Latince, Fransızca, Polence, Macarca, Mektup ve Parola stilleri, Tarih, Coğrafya, Mantık, Adab, Doğal-, Devlet- ve Toplum Hukuku, İstatistik, Savaş Kuralları, Basit ve Uygulanabilir Matematik, Fizik, Topçuluk, İstihkâm Sanatı, Teknik Resim, Arazi Ölçümü, Harita Bilimleri, Görev Birimleri, Taktik, Savunma ve Taarruz Bilimleri, Dans, Ata binme, Eskrim, Atlı gösteri ve Yüzme. IA→ Maria Theresia döneminde: Almanca, Fransızca, Yazı Sanatı, Hesaplama, Algebra, Geometri, Trigonometri, Mekanik, Statik, Tesviye sanatı, Hidro-Statik, Hidrolik, Optik'in Bazı Temel Kavramları (Fizikle ilgili), Teknik Resim, Biyoloji, Sivil Mimarinin Temel Kavramları,	HUM→ Matematik, Geometri, Cebir ve Topçuluk sanatı MBAH→ Harita, Coğrafya, gemi inşası üzerine dersler. MBEH→Hüsn-i Hat, İmlâ, Teknik Resim, Arapça Mukaddimat-ı Hendese (Geometriye giriş), Rakam, Fransızca, İlm-i Hesap, Usûl-i Hendese, Coğrafya, Müsellesat-ı Müsteviye (Düzlemsel Trigonometri), Cebir, Tahtit-i Arazi (arazi ölçümü), Tarih-i harb (Harp Tarihi), Fenn-i Mahrutiyat (Koni kesitleri), Hesab-ı Tamamî ve Tefazulî (Diferansiyel ve entegral Hesap), Cerr-i Eskal (Mekanik) -İlm-i Heyet (astronomi), Fenn-i Remi (Humbaracılık), Fenn-i Lağım (Lağımcılık), Talim Nazariyatı, İstihkâm

[1876] Üsküdar Ayazma'da açılan bu mühendishanede bir imalathane ile bir kışladan oluşan bir yerleşke düşünülmüş ve burada eğitim alması için 300'ü tımarlı, 300 ise ulufeli olmak üzere 600 nefer alınmıştır. Her 100 ulufeli Humbaracı için bir oda tahsis edilmiş ve üç odadan oluşan eğitim merkezinde her oda için 200 Akçe yevmiye ile bir odabaşı, 90 Akçe ile iki tane Ellibaşı, 50 Akçe ile üç tane Otuzbaşı ve 30 Akçe ile de üç tane Onbaşı tayin edilmiştir. (Bkz. Halaçoğlu, "Humbaracı", **DİA**, XVIII, s.349-350).

	Arazide ve Sabit mekânlarda istihkâm sanatının Temel Kuralları, Topçuluk, Taarruz ve Kale Savunması, Taktik ve Muhafaza Sanatı, Tarih, Coğrafya, Doğa Hukuku, Adab, Mantık, Dans, Eskrim, Ata Binme, Sivil Mimari ve Mayın Bilgisi II. Joseph Dönemi: İstihkâm Sanatı, Matematik, Teknik Resim ve Genel Hat Çizimleri, Topçuluk, Coğrafya, Tarih, Biyoloji, Fransızca, Latince, Eskrim ve Ata Binme.	
Günlük programlarının başlama ve bitiş vakitleri	Sabah duasından akşam duasına kadar olan zaman (yaklaşık olarak sabah 7.00, akşam 17.00 arası)	MBAH→Sabah 09.00- ikindi vaktine kadar MBEH→Günlük 5 saat olarak düşünülmüştür.
Öğrencilerin giymesi gereken üniformalar[1877]	Düz bir başlık, mavi üniforma, at kılından yapılmış boyun bandı, siyah deri kısa pantolon, tozluk ve ayakkabı. Geçit törenlerinde ise; gümüş şeritli bir başlık, açık kırmızı altın şeritli argaçlı beyaz üniforma ve beyaz kısa pantolon.	MBAH→ Kalyoncu şalı ve cübbe MBEH→Humbaracı kavuğu ve Cübbe[1878]
Askerin eğitimin hangi alanlarda yoğunlaştığı	TAM→Piyade ve süvari IA→ Askeri Mühendislik	HUM→ Topçuluk MBAH→ Donanma (gemi inşaatı ve seyrisefain), haritacılık ve istihkâm sanatları MBEH→ Topçuluk, istihkâm ve haritacılık
Eğitim süresi	Başlangıçta 11 yıl iken daha sonraları 3 yıl daha kısaltılarak 8 yıla düşürülmüştür.[1879]	HUM→Belli değildir, zira eğitim usta-çırak ilişkisi içinde yürütülmektedir. MBAH→ Belirli bir zaman dilimi bulunamamıştır. MBEH'de: 4. Sınıfa kadar 5 yıl, dördüncü sınıfın ise ne kadar süreceği belli değildir.
Öğrencilerin barınma, yemek ve diğer ihtiyaçların	Askeri öğrenciler yatılı olarak kalmaktadır. Yemek, kıyafet, ısınma, aydınlanma, ilaç ve diğer gerekli ihtiyaçlar akademi	HUM→ Başlangıçta 8 Akçe yevmiye iken daha sonra 18 Akçe olmuştur. Bir defalığa mahsus silah ve elbise Humbaraca Ocağı tarafından verilmiştir.

[1877] Theresian Askeri Akademisi'nde öğrenciler arasından seçilen 5 kişi üniformalarla ilgilenir, çamaşırları yıkar ve berberlik yapar. (Bkz. Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie**, s.XLV).

[1878] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.41

[1879] Kayser I. Franz döneminde 3 Kasım 1806 tarihinde Theresian Askeri Akademisi'ne yeni bir eğitim programı getirilmiş ve bu plan 1808 yılında biraz daha geliştirilmiştir. Buna göre; akademi 8 yıla düşürülmüş ve 8 sınıfın olmasına karar verilmiştir. Askeri sistem ve kontrol açısından da 4 kıta veya da 2 tümene ayrılmış ve ders programı da değiştirilmiştir. (Bkz.Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** s. LXXIII).

karşılanma durumu[1880]	tarafından karşılanmaktadır.(Bu ihtiyaçların karşılanması için 50 öğrenci için yıllık 270 fl. ayrılmış ve bu da toplamda yıllık 13500 fl. tekabül etmektedir.	MBAH ve MBEH→Yatılı ve gündüzlü olarak eğitim almaktadırlar. Yemek, kılık-kıyafet, askeri teçhizat ve kırtasiye yardımı ile günlük 2 akçe burs.
Eğitimin ücretli olup olmadığı durumu	Ücretsiz	Ücretsiz
Sınav durumları	Sınavlar; yazılı, görsel ve uygulamalı olmak üzere üç aşamada yapılmıştır. Görsel kısımda belirli yerlerin çizimleri veya istenilen nesnenin çizimi yapılmıştır. Yazılıda teorik olarak öğretilen bilgiler üzerinden soru sorulmuştur ki, bunlar genellikle savaş taktikleri ve harp sanatı üzerinedir. Ayrıca çok iyi, iyi, orta ve kaldı şeklinde notlandırma da yapılmıştır.	HUM→ Usta-Çırak İlişkisi içinde yapılmıştır. MBAH→Hocalar tarafından uygulamalı ve sözlü olarak yapılmıştır. MBEH→ sınıf geçme sistemi, başarılı bir sınav haricinde ancak üst sınıflardan birinin ayrılması veya da bu sınıfta yer açıldığı takdirde gerçekleşebilmiştir.
Ceza ve ödül sistemi	TAM→Ceza yöntemi oldukça ağır uygulanmış ve suçlu görülenlere 1- 14 gün arası hücre hapsi verilmiştir. Çok ağır suçlarda 6 ay boyunca okuldan çıkmama ve sadece ekmek- su ile beslenme cezası da uygulanmıştır. Ödül yöntemi de, başarılı öğrencilerin yakasına geçirilen ve bulunduğu bölüğün resminin bulunduğu bir amblem ile yapılmıştır.	HUM→ Sıkı bir disiplin sistemi ile yönetilen ocakta suçlu bulunanlar Ahmet Paşa Nizamnamesine göre uygun olarak cezalandırılmışlar, başarılı olanlar güzel sözlerle veya da ihsan olunan bağışlarla taltif edilmiştir. MBEH→ İki hafta okula devem etmeyenlerin günlük maişetleri ödenmemiştir.
Gerekli okul araç-gereçlerin mevcudiyeti	Mevcuttur. Özellikle Askeri Mühendislik Akademisi'ndeki strateji ve istihkâm derslerine yardımcı olması amacıyla yapılan kale maketleri Ratib Efendi tarafından oldukça beğenilmiştir. Ayrıca ölçüm aletleri de mevcuttur.	Mevcuttur. Hatta bir âlat muhafızının varlığı bu durumu daha da pekiştirmektedir. Ayrıca Gelenbevi İsmail Efendi gibi bazı hocalar kendi dersleri ve hatta Osmanlı ordusu için gerekli aletleri yapabilecek düzeydedir.
Kütüphanenin mevcudiyeti	Mevcut	Mevcut
Okulların haftalık tatil günleri	Haftalık hangi günlerin tatil edildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak 6 saat süren (küçük gruplarda 4 saat) günlük ders programından sonra öğrencilerin serbest zaman geçirdiği ve izinler dâhilinde dışarıya çıktığı düşünülmektedir.	Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'da Cuma ve Pazar, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da ise Salı ve Cuma günleri haftalık tatil olarak kabul edilmiştir.

[1880] Theresian Askeri Akademisi'nin yemek mönüsü; sabahları bir çorba, öğlen 5 çeşit yemek ve akşamları ise 1 çeşit yemek olarak düzenlenmiş ve ayrıca günde bir seitel şarap verilmiştir. Ayrıca oruç tutulan günlerde, öğrencilerin oruç tutması mecburidir. (Bkz. Svoboda, **Die Theresianische Militär-Akademie,** s.XLV).

Okul binalarının durumu	TAM→Okula ait bir kale tahsis edilmiştir. IA→ Müstakil binaları mevcuttur.	Kendilerine ait müstakil binaları mevcuttur.
Askeri kuruluşa bağlanan fonlar	Avusturya eyaletlerinden ve Bohemya'dan gelen vergiler, Theresia tarafından kurulan vakıftan gelen gelirler	Belirli sancakların Tımar gelirleri
Mezuniyet Sonrası	Orduda istihdam edilirler. Ancak yönetim tarafından farklı hizmetlere görevlendirildikleri de olmuştur.	HUM→Vidin, Hotin, Azak, Bosna ve Niş gibi sınır kalelerinde Humbaracıbaşı olarak tayin edilirdi. Orduda veya donanmada istihdam edildikleri gibi, başarılı olanlar kalfa olarak tayin edilirler.

Tabloda aktarılamayan bazı hususlardan biri olan öğrencinin okula başlamasının gönüllü mü yoksa zorunlu mu olduğu durumudur. Askeri eğitim veren mekteplerde eğitimin daha da faydalı hale gelebilmesi için öğrencinin gönüllü olması gerekmektedir. Subay olacak kimseleri, zorla eğitmek faydadan çok zarar getireceğinden Avusturya'daki askeri okullarda öğrencilerin okula kabulünden önce bir mülakat yapılmış ve mülakatta gençlere ailelerinin zoruyla mı, yoksa kendi istekleri ile mi okula girmek istedikleri aleni olarak sorulmuştur. Mülakatta, askeri okullara kayıt olan öğrencilere mesleğinin ülke için ne anlama geldiği, mesleğini hem bedenen hem ruhen hissetmesi gerektiği, zira onurlu bir meslek seçtiği ve ancak kendisini hiç durmadan yenileyen bir ordunun muzaffer olacağı da idrak ettirilmeye çalışılmıştır.[1881] Nitekim Avusturya'daki askeri okullarda hem imparatorun resmi hem de ünlü komutan ve değerli ilim adamlarının portreleri asılarak ve heykelleri yapılarak öğrencileri onlar gibi olmaları hususunda gayretlendirmişlerdir. Hâlbuki Osmanlı'da kurulan mühendishanelerde mevcut bulunan askeri ocaklardan öğrenci temin edilmeye çalışılması, mühendishanelere katılımın gönüllülükten ziyade mecburi hizmet uygulaması olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Askeri eğitimin temel taşı olarak kabul edilen disiplin kavramı da tabloda değinilemeyen hususlardandır. Zira disiplin, yaşantı açısından hayvandan çok da fark göstermeyen insanoğluna erdem ve saygınlık kazandırdığından ve onu diğer insanlarla olan ilişkisini düzenleyebildiğinden Avusturya'daki askeri akademilerde oldukça önemli görülmüştür. Osmanlı sefiri Ratib Efendi de disiplinin söz konusu

[1881] **Österreichische militaerische Zeitschrift**, III. Heft, Band I, 262.

kurumlarda ne denli önemli olduğuna yakinen şahit olmuş ve disiplin sayesinde herkesin görevlerini bildiğini, bir nizamın oluştuğunu ve terbiyenin de küçük yaştaki öğrenciler için kurulan ve Kadettenschule adı verilen askeri hazırlık okullarında verilmeye başlandığını aktarmıştır.[1882] Askeri disiplini yeterince öğrenen akademinin son sınıf öğrencileri, bir subay eşliğinde tiyatroya, baloya ve özel davetlere katılmasına müsaade edilerek ödüllendirilmiş, buna karşılık küçük sınıftaki öğrencilere disiplin anlayışının dışına çıkmamaları için yılda bir kez Faşing zamanında tiyatroya gitmeleri uygun bulunmuştur.[1883] Avusturya'da disiplin, sadece öğrencilerin uyması gereken temel kavramlardan biri değildir, zira ders veren hocalar da okulların haftalık ders saatlerini gösteren programlara uymak ve okulun nizamnamesine uygun davranmak zorundadır. Osmanlı'daki mühendishanelerde öğrencilerin okula devamını sağlayabilmek için burs bağlanması ve hocaların liyakatsizliğini örtebilmek için yoğun çaba sarf edilmesi, söz konusu kurumlarda disiplin zafiyetinin mevcut olduğunu aşikâr bir şekilde göstermektedir.[1884]

Tabloda da görüldüğü üzere, Osmanlı'daki yeni açılan mühendishanelerin ders müfredatları ile Avusturya'daki askeri akademilerin ders müfredatı arasında büyük bir benzerlik olması tesadüfî değildir. Zira Hendese, Coğrafya, İstihkâm sanatı, Teknik Resim, Mekanik, Arazi Ölçümü, Matematik, Harita ve Tasvir Bilimleri, Harp Bilgileri, Kale inşası, Savunma ve Taarruz Bilgileri gibi dersler, mühendishanelerin müfredatı oluşturulmadan evvel Ratib Efendi'nin Avusturya'daki askeri akademilere bakarak layihasında zikrettiği[1885] ve bir askeri okulda mutlaka söz konusu derslerin verilmesi gerektiğini ifade ettiği hususlardan biridir.

Mukayese edilmesi gereken hususlardan biri de, söz konusu askeri eğitim kurumlarındaki öğrenci sayısıdır. Osmanlı'da ilk mühendishane olarak öngörülen Humbarahane Mühendishanesi'nde 300 nefer ile başlayan askeri eğitim, 1774 ve 1796 yıllarında açılan mühendishanelerde heveskâr adı verilen ve bazen derse katılan kişilerin haricinde 100'ü bulamamıştır. Avusturya'da ise askeri okulların düzenli öğrenci sayısı 500'e yakın olmuş ve özellikle Osmanlı- Rus- Avusturya Savaşı'nda

[1882] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.297.
[1883] Svoboda **Die Theresianische Militär-Akademie,** s. LXXIV.
[1884] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.51-67.
[1885] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.59.

Askeri Mühendislik Akademisi'ne oldukça fazla öğrenci kabul edilmiş ve Ziştovi Antlaşması'na rağmen öğrenci alımlarına devam edilmiştir.[1886] Zira söz konusu barışın uzun süreli olmayacağı düşünülmüştür. Ratib Efendi'nin sefareti sırasında Avusturyalı subayların Ratib Efendi'yi Mühendislik Akademisi'ni gezdirmeleri aslında onun Avusturya'da popüler olmasından ziyade Osmanlı'ya bir gözdağı verilmesi istenmesinden de kaynaklanmaktadır.[1887]

Avusturya'daki askeri akademilerde görevli olan personel sayısı ve askeri akademilerin genişlikleri de, iki ülkenin askeri eğitimini mukayese etmede önemli ölçütlerdendir. Avusturya'daki Theresian Askeri Akademisi Wiener Neustadt şehrinde bulunan bir kalede kurulmuşken, Askeri Teknik Akademisi veya da Askeri Mühendislik Akademisi şehir merkezinde iki katlı bir bina içinde faaliyetlerine başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki mühendishanelerin de aşamalı olarak iki katlı bir binaya dönüştürmeleri muhtemelen, Ratib Efendi'nin tasvir ettiği Mühendislik Akademisine benzetilme aşamasıdır.[1888]

Askeri akademilerde görevli eğitimci sayısında da ciddi bir fark vardır. Avusturya'da oldukça fazla personel ve alt personel bu akademilerde istihdam edilmişken, Osmanlı'daki mühendishanelerde ekonomik sebeplere ve farklı düşünce yapısına bağlı olarak beşinci kalfanın varlığı bile tartışma konusu olmuştur. Avusturya'daki askeri akademilerde görevli personel, Alman coğrafyasından olduğundan eğitim dili Almanca olmuş ve akademinin öğrencileri kendi ana dilinde eğitim almışlardır. Ancak tarihsel ve dinsel bağ nedeniyle Latince, diplomatik ilişkiler nedeniyle Fransızca da öğretilmiştir. Osmanlı'da ise her ne kadar Türk hocalar mevcutsa da, yabancı hocaların bir hayli fazla olması ve hatta bazı derslerin tercüman aracılığıyla ifa edilmeye çalışılması, mühendishanelerdeki yanlış eğitim metotlarından biri olsa gerektir. Nitekim askeri eğitim için başta Fransa olmak üzere Batılı devletlerden subay, mimar ve mühendis tedarik edilmeye çalışılmış, fakat bu durum, hem halk tarafından hem de ulema ile birlikte yakın ilişkiler kuran Yeniçeri Ocağı tarafından çok da kabul görmemiştir. Tecrübeli bir devlet adamı olan Ratib Efendi farklı görüşteki bu kişileri ikna edercesine layihasında bununla ilgili şu

[1886] Gatti, **Militaer- Akademie**, s.76.
[1887] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.138-141.
[1888] Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne,** s.44.

sözlere yer vermiştir: *"Devlet-i âharda hidmet ve fenn-i muhârebede kesb-i maharet eden ceneral vesâir oficyaller bir devletin muhârebesi zuhurunda kendüleri gelüb arz-ı hidmet ve fenn-i muhârebede hüner ü ma'rifet ve gayret ü mehâretlerini icrâ ile kesb-i şân u şöhret içün âhar devletin hidmetine rağbet ve kendü terbiye oldukları devlet gibi ve belki dahi ziyâde izhâr-ı sadâkat ederler ve bu makûleler geldikde ne pâyede iseler akl u istidâd ve hüner-i rüşd ü sedâdına göre ânlara oldukları pâyede mansıb ve hidmet verilür".*[1889] Ratib Efendi'nin beyan ettiği üzere, yabancı subayların farklı bir ülkeye gelişi hem onlar için hem de geldikleri ülke için birer fayda sağlamaktadır.

Avusturya'daki askeri akademilerdeki öğrencilerin Katolik olma zorunluluğu yoktur. Ratib Efendi *"... bunda şakird olan etfalin tahsil-i ma'arif kemâlde birbirlerinden farkları olmayub, ... bu büyük soydandır ve bu küçükdür ve bunun dini katoliktir ve diğeri rum ya kavlin veya luterandır deyü ta'lim ü terbiye ve tefhîm ü tedris ilm ü marifetde ahad hümâ âhara takdim olunmaya velakin bu akadimiyaya talib olan her ne mezheb ve din ve millet ve ayin üzere ise her kim ve her ne cins olursa men olunmayub..."*[1890] ifadesiyle söz konusu durumu doğrulamaktadır. Ratib Efendi'nin Viyana'ya sefaretinden yaklaşık 10 yıl önce ilan edilen "Hoşgörü Fermanı", görüldüğü üzere askeri alana da nüfuz etmiş ve örgün eğitim kurumlarının haricinde askeri eğitimde de farklı bir dinden olma mevzusu üzerinde durulmamıştır. Osmanlı'daki mühendishanelerde farklı bir dinden öğrencinin varlığına rastlanılmamış, hatta D'Ohhson'un Rumların da mühendishanelere kaydedilmesi talebi karşılıksız kalmıştır. Azınlıkların askere alınmaması ilkesi, görüldüğü üzere askeri mekteplerde de geçerli olmuştur.

Savaş sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılara ve yüksek ücretli yabancı subay, mimar, mühendis ve tekniklerin getirtilmesine rağmen mühendishanelerin neden yeterince verimli olamadığını Osman Ergin'in eserinde nakledilen Mustafa Paşa layihasında açıkça görülmektedir:

> *"... Elhaletü hazihi mektebi mezburda mevcut olan şakirdanın ekserisi sabi olup henüz Kur'anı Kerim (okumağa) ve sülüs yazmağa muktedir*

[1889] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.296.
[1890] Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi…**, s.298.

olamadıkları cihetle bir müddet anların talimiyle vakit geçirilmekte olduğundan bundan böyle mektebi mezbura yazılacak şakirdanın on dört yaşından on altı yaşına kadar ve hatmi Kelâmı kadim eylemiş ve sülüs hattını öğrenmiş bulunması ve malûmulahval ve haseb ve neseb kaptanzade ve tammülâza ve ilel ve emrazdan salim ve gösterişli... olanların alınması ve... mevcut şakirdandan gerek zabitlik ile ahzolunacak ve gerek fabrikalarda çarkçılık hizmetinde kullanılacak ve gerekse fünunu inşaiye tahsil edecek şakirdanın sınıfı rabiden sınıfı saniye kadar dersleri tefrik olunmıyarak cümlesine ilmühal ve Arabî ve hesap ve usulü hendese ve cebir ve san'atı ressamiye ve lisanı Fransa talim ve tahsil ettirilip fakat sınıfı saniye zamanı mektep kapalı idi. Yeni Kaptanpaşalık yerine gelmiş olan Damat Halil Paşa bu büyük rütbeye çıktığını anlatmak için müesseseyi büsbütün yeni bir hale getirmek ve büyültmek isteğine düşmüştür. Şakirdanın mektebe ithallerinde donanmada istihdam olunacaklara heyet ve müsellesatı küreviyye ve nogasyon (seyrüsefain) fenleri talim olunması ve çarkçılıkta kullanılacak şakirdana cerri eşkal ilmi ile eşkâli lâzımenin tersimi ve inşayi sefaine memur olacak şakirdana dahi sefine teşkiliyle sair icap eden ameliyatın tahsil ettirilmesi".[1891]

Layihadan da anlaşıldığı üzere; mühendishanelerin kuruluşunda okuma-yazma bilmeyen sabi çocukların okula kabul edilerek, öncelikle onlara okuma-yazma öğretilmesi ve daha sonra mühendislik ve matematik dersleri verilmesi, bahsi geçen kurumlarda kaliteli bir eğitimin verilememesine ve eğitimin askeri alanda odaklanamamasına sebebiyet vermiştir. Hâlbuki Avusturya'da askeri akademilerden önce okuma-yazma bilen ve din eğitimi gören öğrencilerin askeri hazırlık okulundan (Kadettenschule) mezun olması şart koşulmuş ve orduya da akademi mezunları alınmıştır. Osmanlı'da ise mühendishanelerden mezun olanlar mühendis olarak tayin edilip ya gemi yapımında ya da yeni kurulan orduda görevlendirilmiştir. Nitekim sadece teorik bilgilerle donatılan bu öğrenciler uygulamaya geçemeden ya bir ayaklanma ile ya da ölüm vakaları ile karşı karşıya kalmıştır. Eğitimli birçok öğrencinin askeri alana sürülmeden şehit edilmesi, okullara olan talebi de belli bir süre azaltsa gerektir. Layihanın ilerleyen kısımlarında okuma-yazma bilmeyen

[1891] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.319.

öğrencilerin kabulü uygulamasından 1842 yılında vazgeçildiği aktarılmış ve belirli yaş aralığındaki çocuklar mühendishaneye kayıt yaptırabilmiştir. Ayrıca alınacakların mutlaka kaptan veya subay çocuğu olması, hem itaat hem de çocuğun bazı bilgilere babalarından dolayı aşina olmaları açısından önemli görülmüştür.

Mühendishanelerin başarıya ulaşamama nedenlerinden birisi de, okuldaki düzen ve tertip eksikliğidir. 1841 yılında İstanbul'a gelen seyyah Şarl Mak Farlan, bahsedilen düzen ve disiplin eksikliğine şahit olmuş ve mükemmel manzarası ve geniş sınıfları olduğu halde okulun haritalarının, kitaplarının ve alet-edevatının toz toprak içinde olduğunu, resmi kayıtlı 140 öğrenci yerine 20 başıboş öğrencinin okulda bulunduğunu, yüksek aylıklar alarak hiçbir iş görmeyen tedris heyetini üzülerek anlatmıştır.[1892] Hatta hatıratında arkadaşı Şang'ın aslında Zeytinburnu'nda yapılmakta olan fabrikaya mühendis olarak getirtildiğini, ancak çok uzun bir süre geçmesine ve her ay aylığını almasına rağmen işe başlayamadığını ve Şang'ın bunu vicdan meselesi yaparak Bahriye mektebi talebelerine Riyaziye, Coğrafya ve Hey'et derslerini okutabileceğini bildirmesini ve bunun da kabul edilmesinden sonra rahatladığını aktarmaktadır.[1893]

Deniz ve Kara Mühendishanelerinin kurulmasından sonra ihmal edilen Piyade ve Süvari Subaylarının eğitim meselesi ancak 1824 yılında kurulan "Mekteb-i Harbiye" ile gündeme gelebilmiştir. Osmanlı Devleti, Mekteb-i Harbiye'de ve ordu hizmetlerinde görevlendirilecek öğretmen adaylarının yetiştirilmesi için Paris ve Londra haricinde Viyana'ya da öğrenci göndermiştir.[1894] Viyana'ya gönderilen öğrencilerin daha sonra payitahtta görevlendirilmesi, Avusturya'daki yeniliklerin hem bu kurumda hem de ordu içinde etkisinin olabileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Piyade ve süvari eğitimi veren Avusturya'daki Theresian Akademisi ile yeni kurulan bu okulun karşılaştırılması eğitim sahaları açısından daha mümkün görünse de, nizam ve disiplin bakımından Avusturya'daki okullardan ne kadar uzak olduğu açıkça görülmektedir. Bahsedilen hususu Osman Nuri Ergin'in eserinde nakledilen bir kadın seyyahın sözlerinden anlamak daha doğru olacaktır.

[1892] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.320.
[1893] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.321.
[1894] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.39.

İngiliz Seyyah Miss Pardoe mektebin tasvirini yaptıktan sonra mektep hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle anlatmıştır:

"…Harbiye mektebinin dışarıdan görünüşünü anlattıktan sonra şimdi ruhunu teşhis etmek kalıyor. Bu insana adete durgunluk ve yorgunluk veren bir iştir. Bu müessesenin görünüşü iyi ise de tesisinden beklenen mühim gayeyi elde etmek için lazım olan esaslardan mahrumdur. Para ve ihtimam hiç esirgemeden sarfedilmiştir. Talebe okumağa susamıştır. Sultan da pek heveslidir. Mektep idaresi ise iyi niyetlerle çalışıyor. Fakat ne yazık ki bu mektep ruhu olmayan bir cesede benziyor… Müessesenin idaresi ehil olmayan adamlara verilmiştir. Bu adamlar vazifelerini yapmakta büyük bir istek göstermekle beraber cehaletleri dolayısıyla omuzlarına yükletilmiş olan vazifenin ağırlığını ve ehemmiyetini takdirden acizdirler… Bu taze ve ümitli gençlerin tecrübesiz kanatlarını kuvvetlendirmek için akıllıca yardıma ihtiyaçları vardır. Yardımın gölgesi mevcuttur. Fakat esası yoktur".[1895]

İlk Harbiye Mektebi öğrencilerinin Hassa müşiri Ahmed Fevzi Paşa tarafından Selimiye kışlasındaki kur'a neferleri arasından seçilmesi ve seçilen bu öğrencilere Sıbyan bölükleri adı altında askeri okulların temel eğitimleri verilmesi[1896] ve bu okul için ayrıca bir nizamname hazırlanması Avusturya'daki Kadettenschule adlı askeri okulları hatırlatmaktadır. 1841 yılında Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden birisi olan mühendis Emin Paşa'nın Harp okulunun başına getirilmesi ve mühendishanelerden de söz konusu mektebe hocaların takviye edilmesi sonucunda bahsi geçen okul, ilk ve orta eğitimin üstünde eğitim veren bir yapıya dönüşebilmiştir. Bu durum da Avusturya'daki Theresian Askeri Akademisi ile Osmanlı'daki Harp Okulu'nun ancak 1841 yılından sonra mukayese ihtimali olduğunu göstermektedir.

Avusturya'daki Kadettenschule tarzında okullar, Osmanlı Devleti'nde 1845 yılından itibaren Mekteb-i Fünün-u İdadiye adı altında açılmaya başlanmıştır. Söz konusu kurumların ilki Maçka Kışlası'nda açılmış ve aynı yıl Bursa ve Bosna'da açılan okullar da bunu takip etmiştir.[1897] Okulun düzenlenmesi ve tam olarak sisteme

[1895] Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, I-II, s.359-360; Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar,** s.26-27.
[1896] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.38.
[1897] Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,** s.39.

dâhil edilebilmesi ise 1869 yılındaki Maârif-i Umumiye Nizamnamesi sayesinde olabilmiştir.[1898]

[1898] Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.185-186.

SONUÇ

Doğunun ve batının iki süper gücü olarak aynı dönemde tarih sahnesine çıkan Avusturya ve Osmanlı Devleti ilk kez Mohaç Meydan Savaşı ile karşı karşıya gelmiş ve 1792 yılına kadar da iki ülke arasındaki ilişkiler Macaristan'a hâkim olma, sınır boylarında yaşanan gerginlikler ve antlaşma hükümlerine uymama gibi sebeplerden dolayı ara ara gerginleşmiştir.

1699 yılına kadar karşılıklı mücadelede Osmanlı Devleti galipken, Karlofça Antlaşması ile Avusturya, "Türkleri durduran güç" olarak görülmeye başlanmış ve hem Osmanlı Devleti'ne hem de Avrupa'daki devletlere karşı siyasi bir prestij sahibi olmuştur. 1716 yılında Türklerin "cüce şeytan" olarak adlandırdığı General Prens Eugen von Savoyen'in harp teknikleri sayesinde Petervaradin'de Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratan Avusturya, bu savaş sonucunda imzalanan Pasarofça Antlaşması (1718) ile Kuzey Sırbistan, Bosna'nın kuzeyindeki bazı yerler ile Banat ve Küçük Eflak'ı savaş ganimeti olarak almıştır.

Osmanlı'da Batılılaşma hareketlerinin başladığı Lale Devri, hem İran'a hem de Rusya-Avusturya ittifakından oluşan yeni bir askeri güce karşı mücadele ile geçmiştir. Avusturya karşısında birçok cephede başarı kazanan Osmanlı Devleti, 1739 yılında Avusturya ile Belgrad Antlaşmasını imzalamış ve bu antlaşma İmparatoriçe Maria Theresia'nın (1740-1780) iktidarı boyunca uzatılarak devam ettirilmiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler 1789 yılında Avusturya'nın tekrardan Rusya ile ittifak yapması nedeniyle bozulmuş ve Osmanlı Devleti bu iki devlet karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak 1791 yılında Ziştovi Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Söz konusu antlaşma ile Osmanlı Devleti ve Avusturya arasındaki askeri mücadeleler sona ermiştir.

İmparatoriçe Theresia döneminde yaşanan 40 yıllık barış dönemi her iki devletin de kendi kurumlarını gözden geçirmesini sağlamış ve bu dönem, başta askeri alan olmak üzere birçok sahada reformlara gidilmesini mecbur kılmıştır. 1740-1748 yılları arasında yaşanan Veraset Savaşlarından sonra Maria Theresia, öncelikle dağınık ve iyi yetişmemiş bir ordunun ıslahı, içi boş bir hazinenin doldurulması, merkezi idareden yoksun bir yönetim anlayışının yeniden düzenlenmesi ile uğraşmıştır. Tarım ve idari alanda yapılan reformları, 1752 yılında faaliyete geçen ve kendinden önceki süvari okullarına ve askeri mühendislik akademisine hamilik yapan Theresian Askeri Akademisi takip etmiştir. "Orientalische Institut" adıyla kurulan Doğu Bilimleri Akademisi ise askeri alandaki başarıların siyasi alanda da devam ettirilmek istendiğinin en somut örneği olmuş ve buradan Arapça, Farsça, Osmanlıca bilen, Devletlerarası Hukuk ile diplomasi diline hâkim olan elçiler yetiştirilmiştir. Reformların devamını sağlayabilmek, yeni açılan okulları finanse edebilmek ve gençleri meslek sahibi edindirmek amacıyla da desen çizimi, ipek üreticiliği, arıcılık, seyislik, bakır ve gravür işletmeciliği üzerine meslek okulları da yine bu dönemde açılmıştır. Ayrıca bu dönemde Cizvit ve Benedikt tarikatı olmak üzere bazı Katolik tarikatların sorumluluğunda olan lise ve üniversitelerde de ıslah hareketleri gerçekleşmiş, özellikle Gerard van Swieten'in yoğun çalışmaları sayesinde Viyana Üniversitesi'nde özgür düşüncenin hâkim olduğu tıp eğitimi verilmeye başlanmıştır.

1773 yılında Cizvitlerin haklarına Papalık tarafından sınırlama getirilmesinden sonra, ülkedeki kız- erkek bütün çocukların mutlu olması, dinin ve güzel ahlakın korunabilmesi, ülkenin refahının artması ve çocuklara iyi bir miras bırakılabilmesi amacıyla, eğitim laik bir yapıya bürünerek Genel Okul Talimâtnamesi ilan edilmiş (1774) ve 6-13 yaş arasındaki çocuklara ilkokul mecburiyeti getirilmiştir. Yasada ilk ve orta öğrenim kurumları "Trivial veya da Gemeinschule" (Taşra veya da Karma Okul), "Hauptschule" (Ortaokul) ve "Normalschule" (Öğretmen Okulu) adıyla belirlenmiş ve ayrıca her bir okulun müfredatı, öğretmenin ve öğrencinin uyması gereken kurallar, tatil zamanları, sınav durumları, ders kitapları, okunması gereken hikâyeler, din dersinde verilmesi gereken bilgiler, eğitim teşkilatının uyması gereken kurallar ve kurallara uymayanlara verilecek cezalar dahi ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Talimâtnâmede

bahsedilen hususların haricinde öğretmenlerin yetiştirilmesi, yazılı sınav ve mülakat sisteminden sonra atanması, maaş durumları, lojman tahsisi, öğretmen yardımcılarının genel durumları, okulların denetlenmesi, eğitim teşkilatının hiyerarşik durumu gibi mevzular da aktarılmıştır. Söz konusu bu Talimâtnâme ile temel eğitim sadece zenginlere veya da asilzadelere verilen bir ayrıcalık olmaktan çıkmıştır. Ancak birçok çocuğun yeni düzenlenen okul sistemine dahil edilmesi maddi problemleri de beraberinde getirmiş, özellikle yeteri kadar okul binası olmaması mevzusu Cizvitlerden kalan gayrimenkuller ile han, ev, lokal veya da depo gibi bazı yerlerin geçici olarak kiralanması ile çözülebilmiş ve bu sayede sadece Viyana'da 1774-1780 yılları arasında tek odadan oluşan 62 tane ilkokul açılabilmiştir. Maria Theresia'nın ve yönetimdeki ortağı II. Joseph'in fermanına rağmen bazı aileler ile yerel toprak sahipleri yeni okul düzenlemesinden çok da memnun olmadıklarını, reformlardan sorumlu Johann Ignaz von Felbiger'in şahsına yapılan hakaretlerle ortaya koymuşlardır.

Köylerde veya da bir kilisenin yakınında kurulan Trivial okullarda okuma, yazma ve hesaplama derslerinin haricinde din dersi üzerinde oldukça durulmuş ve yeni sisteme papazların da dâhil olunması sağlanarak bu okulların sorumluluğu onlara verilmiştir. Şehirlerde kurulan ortaokulların ve öğretmen okullarının 3. ve 4. sınıfları, okul binası, eğitimci, gerekli malzeme eksikliği gibi nedenlerden ötürü ilkokul müfredatına uygun olarak ders yapmış, 1. ve 2. sınıflar ise ortaokul düzeyinde eğitim almışlardır. Yeni açılan bütün okullarda din dersi oldukça önemli görülmüş ve hatta okuma parçalarının en az 2/3'ü din ile alakalı bilgiler içermiştir.

1775 yılında liselerde "Anonymischer Plan" adı verilen yeni bir çalışma uygulanmış ve liselere sınıf öğretmenliği sistemi getirilmiştir. Söz konusu sistemin temel amacı uygulamalı eğitimin verilmesi ve bu okulların kalitesinin artırılmasıdır. Bu düzenlemeye göre liseler, Grammatikal- ve Humanitaetsklasse olmak üzere iki ana bölüme ayrılmış, eğitim süresi 5 yıl ve okula kabul edilme yaşı en az 10 olmuş ve en önemlisi fakir ama yetenekli ve akıllı öğrenciler de liselere kabul edilmiştir. Latince dili üzerinden eğitim yapan liselere bu çalışma sonrası Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Matematik ve Yunanca dersleri eklenmiş ve ayrıca birinci ve ikinci sınıfların temel eğitimini Almanca dili ile almalarına karar verilmiştir.

Theresia'dan sonra yönetime tek başına gelen II. Joseph (1780-1790), annesinin başlattığı eğitim reformlarını sürdürmüş ve hatta bu konuda daha katı davranarak çocuklarını okula göndermeyen ailelerin çift okul ücreti ödemelerini veya da bedenen okul inşaatlarında çalışmalarını mecburi kılmıştır. Daha fazla kız çocuğunun okula gitmesini ve kızların ailesine maddi anlamda da destek olmasını sağlayabilmek için, okullarda kızlar için örgü, dokuma, yün eğirme gibi dersler verilmiş ve bu derslerde yapılan ürünler satılarak geliri kızlara dağıtılmıştır.

II. Joseph döneminin en önemli eğitim politikası, 1781 yılından itibaren aşamalı olarak ilan edilen "Toleranzedikte" (Hoşgörü Fermanı) fermanıdır. Bu fermanla imparatorluk genelinde yaşayan Protestanlara, Akatoliklere ve Yahudilere hem dini hem de eğitim alanında bazı haklar verilmiştir. Söz konusu dine mensup kişiler kendi okullarını açmışlar veya da kendi din adamlarından din dersi gördüklerine dair bir belgeyi ibraz etmek kaydıyla karma eğitim veren Katolik okullarındaki din dersinden muaf tutulmuşlardır. Yahudi gençler -Yahudilerin ticarete yatkın olmalarından dolayı- bu dönemde genellikle ticaret okullarına veya da meslek okullarına yönlendirilmiş, Teoloji Fakültesi haricinde diğer fakültelerde eğitim almalarına ve mezuniyetlerinde kendi kutsal varlıkları üzerine -hem onların hem de diğer dine mensup üniversitelilerin- yemin etmelerine izin verilmiştir.

II. Joseph döneminde eğitim alanında yaşanan önemli gelişmelerden biri de, Almanca'nın Latince karşısında daha fazla ön plana çıkartılmasıdır. Liselerin haricinde üniversitelerde de eğitim dilinin Almanca olması ve "Almanlaştırma" politikasının imparatorluğa bağlı ülkelerde de uygulanmak istemesi, Macaristan ve Galiçya gibi ülkelerde yönetime karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuş ve ayaklanma endişesi yaşayan imparator, söz konusu ülkelerde eğitimin hem yerel dil hem de Almanca ile yapılmasına müsaade etmiştir. Üniversitelerde ve liselerde yaşanan diğer bir değişiklik ise, mevcudu az ve gerekli görülmeyen lise ve üniversitelerin kapatılması veya da başka bir eğitim kurumuna dönüştürülmesi, bunun yanı sıra gerekli görülen bölümlerin açılmasıdır. Ayrıca II. Joseph döneminde tıp eğitimi oldukça ilerlemiş ve o dönem Avrupa'nın en modern hastanesi olarak adlandırılan "Allgemeines Krankenhaus Wien" yaptırılmıştır.

Fransız İhtilalinden hemen sonra tahta çıkan II. Leopold (1790-1792), annesi ve ağabeyinden farklı olarak, eğitim hizmetlerini yürüten Okul Komisyonu üyelerinin ruhban sınıfından veya da laik eğitimcilerden oluşmasını uygun bulmamış, eğitim komisyonunun sadece eğitimcilerden oluşmasını ve bazı eğitimcilerin kendi derslerini daha iyi anlatabilmesi için işin ehli ustalardan yardım alması gerektiğini uygun görmüştür. Ayrıca prens ve prenseslerin eğitiminde annesi Theresia'nın geleneksel eğitim metodundan ziyade Rousseau'nun eğitim sistemini kullanmak istemiş, ancak bu eğitim sistemi taht mücadelelerine neden olabileceğinden uygulanamamıştır.

Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun son, Avusturya İmparatorluğu'nun ilk hükümdarı olan II. Franz (1792- 1806) veya da I. Franz (1806-1835), 1774 yılı Genel Okul Talimâtnâmesi ile II. Joseph ve II. Leopold döneminde eğitim üzerine ilan edilen fermanları ve Saray kararlarını içeren ve kısaca "Politische Verfassung" adı verilen bir yasa çıkartmıştır. 1806 yılında ilan edilen ve yaklaşık 500 sayfa olan bu yasa ile eğitim tekrardan kilisenin hâkimiyetine bırakılmış, karma eğitimin ahlaksızlığa neden olduğu ileri sürülerek bundan vazgeçilmiş, daha önceki okul çeşitlerine Realschule (Ticaret Okulu) ve Musterschule (Öğretmen okulu düzeyinde Örnek Okul) adı verilen ortaöğrenim düzeyindeki iki okul eklenmiş, azınlık okulları meselesi tekrardan ele alınmış, daha önceki dönemlerde aşılamayan problemlerin üzerinde durulmuş ve öğretmenlerin durumlarında iyileştirilmelere gidilmesi planlanmıştır. Zengin ve saygın kimselerin çocuklarını da genel eğitim sistemine dâhil edebilmek amacıyla müfredatı diğer ilkokullarla aynı, ama ismi ve yeri farklı olan "Landschule" adlı okullar şehirlerde, "Volksklasse" adı verilen okullar ise kasaba ve panayırlarda açılmıştır. Kızların eğitimi için eğer müstakil bir okul yapılamamışsa onların eğitimi, sadece kızlara yönelik eğitim veren manastırlara bırakılmış ve kızların bu manastırlar sayesinde kız okullarında veya da manastırlarda öğretmen olabilmesinin yolu açılmıştır.

Hem 1774 hem de 1806 yılı yasalarında öğretim yöntemleri olarak tümevarım, soru sorma, tablolaştırma, ezber, iyi ve güzel olanı taklit etme, sade ve sevgi dolu anlatım, disiplin, tarihsel ve dini kaynaklı olaylarla destekleme ve beraber ders görme gibi metotlarının kullanılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca Realschule gibi

meslek okullarında okuyan öğrencilerin de yetenekleri doğrultusunda meslek sahibi olmalarının önü 1806 yılı yasaları ile açılmıştır. Meslek okulları, lise ve üniversitelerde yabancı dil eğitimi üzerinde de oldukça durulmuş ve hatta ticaret okullarında aynı anda 3 dil öğretilmiştir. Ayrıca 1815 yılında açılan Viyana İmparatorluk Politeknik Enstitüsü, ticaret, fabrika işletmeciliği ve ticari varlıkların değerlendirilmesi gibi mevzularda gençlerin yetişmesini sağlamıştır.

I.Franz dönemindeki düzenlemelerden askeri okullarda nasibini almış ve askeri akademilere öğrenci yetiştirmek amacıyla "Kadattenschule" (Harbiyeliler Okulu) adlı bir okul açılmıştır. Ancak askeri okullar, Okul Komisyonu'na değil Hofkriegsrath'a (Savaş Meclisi) bağlanmış ve böylelikle bu okullarla ilgili mevzular protokole takılmadan ivedi bir şekilde halledilmiştir. Askeri okullara olan talep, imparatorluk izniyle birçok özel askeri okulun da açılmasını sağlamıştır.

I.Franz döneminde 1817 yılında "Viyana Müzikseverler Topluluğu" adlı bir cemiyetin çalışmaları neticesinde Viyana'da müzik eğitimi veren ilk okul "Singschule" adıyla açılmıştır. Bu okula öğrenci seçmek amacıyla her yıl Haziran ayında bazı sanatçılar 6 yaşına girmiş olan çocukları yetenek sınavına tabii tutmuş ve ancak sınavı geçen öğrenciler okula kayıt ettirilmiştir. 1826 yılında bu okul Konservatuara dönüştürülmüş ve ilerleyen yıllarda da Viyana'yı Batının müzik şehri haline getirmiştir.

Birçok hükmü ve düzenlemeyi içinde barındırmasına rağmen 1806 yılı yasası ancak 1832 yılından sonra yavaş yavaş uygulanmaya başlanmıştır. O zamana kadar da Theresia tarafından açılan askeri okullar kendi nizamnamesi, sivil okullar ise 1774 yılı Talimâtnâmesi ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmişlerlerdir.

Osmanlı Devleti'nde ise eğitim faaliyetleri klasik dönemden beri örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilmiştir. Sıbyan mektepleri, medreseler, azınlık okulları ve yabancı okullar ile saray ve askeri eğitim kurumları örgün eğitim kurumlarının başında geldiğinden bu çalışmada da bu kurumlar üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Vakıflar veya da hanedan üyeleri, devlet adamları, hayırsever zenginler tarafından camilerin bitişiğine veya da hemen yanına yaptırılan Sıbyan mektepleri ve

medreseler, Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sisteminin temel taşı olmuştur. Sıbyan mektepleri ile başlayan eğitim, medreselerde devam ettirilmiş ve mülazemet döneminden sonra kadı veya da müderris olunarak bu eğitim tamamlanmıştır. Belli bir vakfa bağlı olan her mektebin veya da medresenin kendisine ait bir vakfiyesi olmuş ve burada görev yapan eğitim personelinin durumu, maaşı, okul giderlerinin nasıl karşılanacağı gibi hükümler söz konusu vakıfnamelerde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Okuma, yazma, basit hesaplama, din dersleri ve bazı dönemlerde musikî derslerinin verildiği Sıbyan mektepleri ücretsiz olmuş ve hatta mektep talebelerine zaman zaman yardımda bulunulmuştur. Medreselerde ise medresenin derecesine göre bir müfredat uygulanmış ve genellikle akli ve nakli ilimler öğretilmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren akli ilimlerden vazgeçilmesi, atama sistemindeki usulsüzlükler, tedricîlik usulünün terk edilmesi, yaşanan siyasi olaylar, tekke ve medrese arasında yaşanan sürtüşmeler, beşik ulemalığının başlaması ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeteneksiz ve bilgisiz müderrisler, gibi hususlardan dolayı medreselerde bozulmalar başlamıştır.

Saray eğitiminde Şehzâdegan Mektebi ve Enderun en önemli iki kurum olmuştur. Şehzadelerin eğitimi Şehzâdegan mektebinde başlamış ve hatim merasiminden sonra lalarına ve şehzade hocalarına özel ders görmeleri amacıyla teslim edilmiştir. Enderun ise üstün yetenekli ve oldukça akıllı birçok devlet adamının ve sanatçının yetiştirildiği bir kurum olmuştur.

Lale Devri, Osmanlı Devleti'nin, Batıdaki askeri teknik ve savaş stratejileri karşısında kendisini yetersiz görmeye başladığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa'ya gönderilmesi ve matbaanın da Osmanlı Devleti'ne girmesiyle birçok yabancı eserin tercüme edilmesi bu düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Damat İbrahim Paşa gibi bazı devlet adamları imparatorluğun bekası için asker yetiştiren okulların açılmasını zaruri görmüştür. 1734 yılında Humbarahane-i Mühendishane adı ile modern tarzda eğitim verecek olan ilk askeri okul açılmış ve bu okulun sorumluluğu Avusturya ordusundaki askeri teknikleri oldukça iyi bilen ve Avusturya'da en yüksek askeri mertebeye

(Feldzugsmeister) ulaşan Kont de Bonneval veya da Humbaracı Ahmet Paşa'ya verilmiştir.

Sultan III. Mustafa Dönemi'nde (1757-1774) yeni askeri kurumların açılmasına devam edilmiş ve 1759 yılında daha önce kapanan Hendesehane yeniden hizmete girmiş ve 1769 yılında da Baron François de Tott öncülüğünde "Sürat Topçuları" birliği kurulmuştur. Hendesehane, Çeşme Vakası nedeniyle 1774 tarihinden itibaren Osmanlı donanmasını yeniden canlandırmak üzere Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adlı bir okula dönüştürülmüştür.

Sultan I.Abdülhamid Dönemi'nde (1774-1789) eğitim faaliyetlerinde bazı yenilikler görülmüş ve Valide Sultan Camii'nin yanındaki Sıbyan mektebine Arapça, Kur'an, Farsça, Meşk ve Hatt hocası ile bir de yardımcı olmak üzere beş muallim tayin edilmiştir. Bu durum o dönemde Avrupa ülkelerinde dahi mevcut olmayan bir uygulamadır.

Sultan III. Selim Dönemi'nde (1789- 1807) Osmanlı Devleti'nde Nizam-ı Cedit ıslahatlarının başladığı, İrad-ı Cedid Hazinesinin kurulduğu, ıslahat layihalarının hazırlandığı, Mühendishane-i Sultanî'nin kurulduğu (1791), medreselerde "Ceride Muhasebesi" adı verilen bir sayımın yapıldığı (1792), Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un (1796) ve ilk modern Osmanlı sağlık kurumu olan Levent Çiftliği Hastanesi'nin açıldığı ve ilk kez temel eğitimin mecburi tutulduğu fermanın (1804) ilan edildiği bir zaman olmuştur.

IV. Mustafa'nın bir yıllık saltanatından sonra olaylı bir şekilde tahta çıkan Sultan II. Mahmud (1808- 1839), ilk yenileşme dönemindeki hükümdarlar gibi öncelikle askeri eğitime önem vermiştir. Ayrıca, 1824 yılında Sıbyan mekteplerinin mecburiyeti hususunda İstanbul dışına çıkamayan "Ta'lim-i Sıbyân Hakkında Ferman" adıyla bir ferman yayınlamış, ancak ilkokullar ile ilgili birçok düzenleme 1846 yılından sonraya sarkmıştır.

15. ve 16. yüzyıllardan beri Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan azınlık ve yabancı okulları, ilk yenileşme döneminde de faaliyetlerine devam etmişler ve onların açtığı bu okullar yabancı ülkelerinde de desteğiyle bağımsızlık düşüncesinin yayıldığı merkezler haline gelmiştir.

İlk yenileşme döneminde her iki ülkede de başlayan eğitim reformlarına bakıldığında benzer ve farklı bazı özellikler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle hem Avusturya'da hem Osmanlı Devleti'nde reformların ilan edilmesi ve uygulanmak istenmesi siyasi bir nüfuza sahip bazı zümreleri rahatsız etmiştir. Avusturya'da ruhban sınıfı ve bazı yerel yönetimler, Osmanlı Devleti'nde de ulema ve Yeniçeri Ocağı eğitim reformlarının ilan edilmesinden memnun olmamış ve bu memnuniyetsizlik sık sık nükseden ayaklanmalarla kendisini göstermiştir. Avusturya, ruhban sınıfını yeni eğitim sistemine dâhil ederek ve hatta onların dahlini mecbur tutarak çözüm bulmaya çalışırken, Osmanlı Devleti'nde ulemanın büyük bir kısmının reformlara desteği ve bazı müderrislerin yeterli personel olmamasından dolayı modern mühendishanelerde görevlendirilmesi ancak II. Mahmud'un ulema ile yakın ilişkiler kurması sonrasında gerçekleşebilmiştir.

Avusturya'daki eğitim reformlarının uygulanabilir olmasında; reformların takibi ve kanunlaştırılması iki önemli etken olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki yeniliklerin halkın kendi öz kültüründen farklı olması, plan ve programların yapılandırılmadan ülkedeki gelişmelere bağlı olarak uygulanmaya çalışması, eski ve yeni eğitim sistemi arasında bocalanılması ve Sıbyan mektepleri hakkındaki fermanda olduğu üzere bazı hükümlerin belirli bir bölgeden çıkamaması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı'daki reformlardan Avusturya'daki gibi kısa sürede verim alınamamıştır. Ayrıca Avusturya'daki eğitim reformları Maria Theresia'dan itibaren ilk yenileşme döneminin dört hükümdarı tarafından da düzenli olarak ele alınmış ve reformlar üzerinde çok ciddi değişiklikler yapılmadan mevcut hükümlerin halkın zihinlerine yerleşmesine yardımcı olunmuştur. Ülkenin ihtiyacı üzerine açılan yeni eğitim kurumlarında din dersinin üzerinde ısrarla durulması, bir taraftan reformlara kutsaliyet kazandırmış, öte yandan da reformların anti din taraftarı olmadığını göstermiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde açılan bilhassa modern askeri ve sivil yüksek okullarda uzun yıllar din derslerine yer verilmemiş ya da bu dersler birkaç saatten ibaret kalmıştır.

Avusturya eğitim reformlarına yeni okullar açarak ve mevcut bulunanları yeni sisteme dâhil ederek tek bir merkezden yönetmeye çalışırken, Osmanlı Devleti'nde ise yeni açılan askeri mühendishaneler devlete, medreseler ve Sıbyan mektepleri ise

vakıflara bağlı olarak faaliyette bulunmuştur. Osmanlı padişahlarında ve devlet adamlarının zihinlerindeki eski-yeni veya da geleneksel-yenileşme düşüncesi görüldüğü üzere eğitim kurumlarında da kendisini göstermiş ve iki farklı zihniyetin ürünü olan okullar aynı anda eğitim vermiştir. Avusturya'daki orta, lise ve üniversite eğitimine denk gelen medreseler, ilk yenileşme döneminde dini ilimler ile birlikte fenni ilimlerin de tahsil edilmesi gereken eğitim müesseseleri olmaktan ziyade dini ilimlerin bile tedris edilemediği kurumlar haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde Avusturya'daki modern eğitim kurumlarına benzeyen okullar, genel itibariyle ancak Tanzimat'ın ilanından sonra açılabilmiştir. Bilhassa II. Abdülhamid Dönemi'nde ülkenin hemen hemen her tarafı modern eğitim kurumlarıyla donatılmıştır.

Eğitim dili meselesi, iki imparatorluğun eğitimdeki yenileşme çabalarında dikkat çeken unsurlardan biridir. Mühendishanelerde görevlendirilen yabancı uzman ve subaylar bilgi ve tecrübelerinin yanı sıra yabancı bir dil meselesini de beraberinde getirmişler ve eğitimde yaşanan bu sorun Ermeni mütercimlerin Fransız hocaların veya da Fransızca konuşan yabancı subayların anlattıklarını Fransızcaya tercüme etmeleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki Avusturya'daki temel ve yüksek eğitim kurumlarında dersler, anadil olarak kabul edilen ve devletin resmi dili olarak görülen Almanca üzerinden verilmiş, yabancı diller de ayrı bir ders halinde verilerek ihmal edilmemiştir. İlk yenileşme dönemine kadar eğitim kurumlarının kiliselere bağlı olması nedeniyle Latince görülen derslerin Almancaya dönüştürülmesi, eğitim-öğretim hayatına başlayan her bir bireyin ilk günden itibaren dersleri anlamasını ve Almanca konuşan öğretmenden aracısız olarak dersi dinlemesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, modernleşmenin ilk aşamalarında başta Avusturya olmak üzere Rusya, Fransa ve İngiltere'ye fermanlı casus olarak nitelendirilen ve görünüşte diplomatik ancak gerçekte bahsi geçen ülkelerdeki askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeleri gözlemlemek amacıyla sefirler göndermiştir. Sultan III. Selim'in kendi dönemindeki yenileşme hareketlerine, Avusturya'ya elçi olarak giden Ebubekir Ratib Efendi'nin layihasında yazdığı üzere "Nizam-ı Cedit" adını vermesi, Osmanlı'daki Batılılaşma hareketlerinde Avusturya'nın azımsanmayacak bir etkisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Askeri eğitimin modernleşmesinde her ne kadar Fransız subaylar ve teknikerler eğitimci olarak görevlendirilse de, askeri

okulların nizamnamesinin oluşturulmasında ve Tanzimat sonrasında açılan modern okulların yapılandırılmasında bu etki daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mühendishanelerin kuruluş yıllarında yabancı eğitimcilerin veya da subayların yaptığı çalışmaların doğruluğu veya da uygulanabilirliği, Osmanlı'nın elinde mevcut bulunan ve Avusturya askeri eğitim kurumlarının nizamnamesini teferruatı ile birlikte aktaran Ebu Bekir Ratib Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi ile mümkün olabilmiştir. Osmanlı'daki Batılılaşma hareketlerinde Fransa'nın dahlinin olduğunu iddia edenler için, 1774 yılında temel eğitimin düzenlenmesi için Avusturya'da ilan edilen Talimâtnâme yeterli olsa gerektir. Zira Fransa böyle bir nizamnameyi "Guizot Yasaları" adı altında 1833 yılında ilan ederken, 1824 yılında II. Mahmud temel eğitimin zorunluluğu hakkında bir fermanı çoktan yayımlamıştır. İlk Batı tarzındaki okullar olan mühendishanelerde çalışan teknik personel her ne kadar Fransa'dan getirtilse de askeri kurumların kuruluşu Theresian Askeri Akademisinin nizamnamesinden esinlenerek yapılmış ve eğitim binalarının düzeni dahi Avusturya'daki yapılara benzetilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Theresian Askeri Akademisi ile Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un eğitim süreleri, bazı dersler, binalarının şehir dışında müstakil bir kale ya da yerleşke içinde olması, askeri öğrencilere yemek masrafı ayrılması gibi hususlar arasında ciddi benzerlikler vardır. Nitekim Askeri Tıbbiye'nin kurulmasına rağmen ona intizam verilmesi bu alanda oldukça iyi olan Avusturya sayesinde mümkün olabilmiştir. Sadık Rıfat Paşa'nın aracılığıyla İstanbul'a davet edilen Avusturyalı Dr. Bernard ve eczacı Hoffmann, söz konusu Tıbbiye'yi Viyana'daki Askeri Tıp Akademisi düzeyine getirmeyi başarmıştır. Ayrıca Sadık Rıfat Paşa'nın gayretleri neticesinde "Karantina Uygulaması" hususunda oldukça iyi olan Avusturya'dan bu konuda ehil memurlar getirtilmesi, özellikle Tıp eğitiminde Avusturya ile ne denli etkileşim içinde olunduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Avusturya ve Osmanlı Devleti'ndeki eğitim reformlarını mukayese ederken, her iki devletin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeleri de beraberinde incelemek reformların olumlu ya da olumsuz etkilerini değerlendirmede önemli bir kıstastır. Aynı tarihlerde başlayan yenileşme hareketleri Osmanlı Devleti'nde sık sık ayaklanmalarla veya da isyanlarla baltalanırken, Avusturya'da iyileştirilerek ve ıslah edilerek devam ettirilmiştir. Avusturya'da imparatorlar,

reformların uygulanmasında devlet adamlarından ve ordudan yardım alabilirken, Osmanlı'da padişahlar orduya güvenemediği gibi kendi devlet adamlarına layihalar hazırlatarak meselelere dâhil olmalarını sağlayabilmişlerdir. Padişaha sunulan layihaların dahi üç kategoride toplanması, Osmanlı'daki yöneticilerin Avusturya'daki hükümdarlara oranla reformlardaki yaptırım gücünün ne denli az olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Üst düzey devlet adamlarından ziyade Avrupa'daki daimi elçiliklerde çalışan kâtipler, yenileşme hareketlerinde Osmanlı padişahlarına daha çok yardımcı olmuşlardır.

Aktarılan bilgiler ve öne sürülen fikirler neticesinde, Osmanlı eğitim sisteminin yüzyıllar boyunca oldukça başarılı olması ve iyiden kötüye geçişin fark edilmek istenmemesi, ilk yenileşme döneminde sadece askeri eğitim kurumların açılabilmesi ile kendisini bir kez daha göstermiştir. Avusturya'daki eğitim sistemi, Osmanlı Devleti'ne göre tezat bir durum ortaya koymuş, kötüden iyiye geçiş yaşanmış ve ülke, yaşadığı yenilgilerden kendisine ders çıkararak öncelikle askeri eğitim sistemini sonrasında da temel ve yükseköğrenim kurumlarını düzenlemiştir. Modern okulların açılmasında oldukça tecrübesiz olan Osmanlı Devleti, başta Avusturya olmak üzere Batılı Devletlerden program ve personel desteği almıştır. Ancak Osmanlı'da hem klasik hem de ilk yenileşme döneminde mekteplerin ve medreselerin vakıflar aracılığıyla sosyal tabaka gözetmeksizin herkese ulaşması, ücretsiz olması ve hatta öğrencilere burs verilmesi, Avusturya ve Avrupa'da tam anlamıyla uygulanamayan hususlar olmuş ve bahsedilen bu durumlardan ötürü bazı eğitim uygulamalarının Batı'dan ileri olduğu görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı Devleti'ndeki Sıbyan mektepleri, medreselerin orta kısmına denk gelen kurumlar ile Enderun mektebi ilk yenileşme döneminde Avusturya'ya nazaran daha iyi durumda iken, mesleki eğitim veren kurumlar, liseler, askeri okullar, üniversiteler ve akademiler Avusturya'da daha ileri ve modern seviyededir.

Sonuç olarak, iki imparatorlukta da eğitim alanındaki yapılan yenilikler, onları parçalanmaktan kurtaramasa da, bu devletlerin bakiyeleri olan Avusturya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüz modern eğitim yapılarının oluşmasında büyük bir etki oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- Ali Emirî Tasnifi:

  Sultan Abdülhamid I Evrakı (AE. SABH.I.)

  Sultan Mustafa III Evrakı (AE. SMST. III.)

  Sultan Selim III Evrakı (AE.SSLM.III.)

  Sultan Mahmud II Evrakı (AE.SMHD.II.)

- Cevdet Tasnifi:

  Bahriye Evrakı (C.BH.)

  Maarif Evrakı (C.MF.)

  Evkaf Evrakı (C.EV.)

  Saray Evrakı (C.SM.)

  Sıhhiye Evrakı (C.SH.)

- Hatt-ı Hümayun (HAT.)
- Hazine-i Hassa Tasnifi (HH.)
- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.)

Topkapı Sarayı Arşivi, Cevdet Tasnifi Sıhhiye Defteri, Nr.1304.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter, Nr.746, s.272.

Österreichische Nationalbiblothek

- Allgemeine Schulordnung.
- Politische Verfassung.
- Gesetzbuch, II. Bölüm, Paragraf: 165-172.

- Hofkriegsrath am 19.August 1810; am 4 Dezember 1818, Nr:3371.
- Instrukzionen für das gesamte Schulaufsichts- und Lehrpersonal in den k. k. teutschen Erbstaaten, Prag 1807.
- Allgeimeine Schulordnug, Lections- Catalogus für Trivialschulen in Maerkten und auf dem Lande, NB (Alt notlar).
- Archiv der k.k. Stud. Hofcomm., Z.100.
- Handbuch der k.k. Gesetze III, Band 6.
- Gubernialordnung in Galizien vom 17. Jaenner 1788.
- HkkG, Studien und Zensurwesen, Dekrete, Spinn- und Stickerei, N.III, Paragraf I.
- Verordnung in Böhmen vom 28 Christmonat 1780.
- Verordnung Wien den 15. Jaenner 1786.
- Hofsdekret vom 20.Weinmonat (Oktober) 1781.
- Kreisschreiben in Böhmen vom 26.Maerz 1786
- Kreisschreiben vom 10.Herbstmonats 1789, Band 13.
- Archiv für österreichische Geschichte, 1858, Band 7.
- Protokolle des Hofkrigesrathes vom 8. August 1795.
- Hofdekret Innerösterreich betreffend vom 12 Jaenner 1788.
- HkkG, III. Hauptabtheilung. Studien und Zensurwesen, Normalschulen, N.I.
- HkkG, Studien und Zensurwesen, Strakische Stiftung, N.V.
- Verordnung in Böhmen vom 26. Hornung 1783.

Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Cilt 1, Wien 1810.

Böhmens Geistlichkeit und Litterärverfassung im Jahre 1791, mit Schriften der k.k. Normalschulbuchdruckerei, Prag.

Der geheiligte Gottesdienst eines wahren Christen. Bestehend in den kernhaftesten Andachtsübungen für die Morgen- und Abendzeit in der heiligen Messe, Linz Tarih Yok.

Fortsetzung der von Johann Roth verfassten Sammlung aller in dem Königreiche Böheim kundgemachten Verodnungen und Gesetze, Band 5, Prag 1808.

Historische Commision der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen- Notizenblatt, Band VIII, Wien 1858.

Hof-und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, Teil I, Wien 1824.

Instrukzionen für das gesamte Schulaufsichts- und Lehrpersonal in den k. k . teutschen Erbstaaten, Prag 1807

Niederösterreichisches Landesgymnasium, Jahres-Bericht des Nieder-Österreichischen Landes-Gymnasiums zu Horn, Band 2, Horn 1874

Statuten für die Österreichisch-Kaiserliche Akademie der Vereinigten Bildenden Künste, Wien 1812.

Stauten der k.k. Theresianischen Ritterakademie.

Steiermärkisches Landesarchiv, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchives, Folge 48, Graz 1998.

Verfassung der k.k. Ingenieurs- Academie in Wien, Wien 1814.

Verfassung des kaiserlich-königlichen Polytechnischen Instituts in Wien, Wien 1818.

ABDÜLAZİZ BEY, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Neşr. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, İstanbul 2002.

ACHAM, Karl, **Kunst und Geisteswissenschaften aus Graz**, Wien/Köln/Weimar 2009.

ACTON, Harold, **The Bourbons of Naples**, London, Methuen & Co., 1956.

ADIVAR, Abdülhak Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

AFYONCU, Erhan, "İbrâhim Müteferrika", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

----------, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

AHMED, Asuman Akay, ÇAY, Emre, "XVIII. Yüzyılda Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'ya Bakışında Kültürlerarası Değerlendirme", **Turkish Studies**, 8/10 (2013), ss.1-16.

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i Cevdet**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984.

AHMET VASIF EFENDİ, **Mehasinül- Âsar ve Hakayikül- Ahbar (Tarih-i Vasıf)**, Dar'üt-Tıbaat ül- Âmire, Cilt 2, İstanbul 1219 (1804).

AKÇURA, Yusuf, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, TTK Yayınları, Ankara 1985.

AKGÜNDÜZ, Hasan, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi**, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997.

AKKUTAY, Ülker, **Enderun Mektebi**, Ankara 1984.

AKYAVAŞ, Beynun, **Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi**, Ankara 1993.

AKYILDIZ, Ali, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", **İslam Araştırmaları Dergisi**, 2 (1998), ss.209-222.

AKYÜZ, Yahya, "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı", **OTAM**, 5 (1994), ss.1-47.

----------, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallim'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", **OTAM**, 20 (2006), ss.17-58.

----------, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1989.

ALBRECHT, Peter, HİNRİCHS, Ernst (hrsg.), **Das niedere Schulwesen im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert / Kultur und Gesellschaft in Nordwestdeutschland zur Zeit der Aufklaerung,** Tübingen 1995.

Allgemeine Literatur- Zeitung, 15 September 1808, Donnerstag, Nr.270.

Allgemeine Musikalische Zeitung, 27. Jahrgang, 30 November 1825, Nr.48.

ALKAN, Mustafa, "Türk Tarihi Araştırmaları Açısında Vakıf Kayıtlar Arşivi", **Vakıflar Dergisi**, 30 (2007), ss.1-34.

AL-KAYRAWANİ, Abu'l Hasan Ali İbn-i Muhammed İbn-i Halef Al-Ma'ruf Al-Kabisî Al Fakih, **İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale**, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, (Yer ve Yıl yok).

Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexikon), Band 4, Leipzig 1827.

ALTUNİŞ-GÜRSOY, Belkıs, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", **Bilig**, 36 (2006), ss.139-165.

ANAMERİÇ, Hakan, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 19 (2008), ss. 53-78.

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, Jahrgang 1812, 3.Band, Juli/ August/ September, Wien 1812.

ANTON VON MASTIAUX, Kaspar, Johann Michael SAİLER, **Die heilige Charwoche nach dem Ritus der römisch-katholischen Kirche**, Der deutschen Bürger-Congregation zu München(Hrsg.), München 1818.

ARIKAN, Sema, "Ebûbekir Râtib Efendi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, X, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

----------, **"Nizâm-ı Cedit'in Kaynaklarından Ebubekir Ratib Efendi'nin "Büyük Layiha"sı"**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1996.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara 2003.

ARNETH, Alfred Ritter von (hrsg.), **Briefe der Kaiserin Maria Theresia an ihre Kinder und Freunde**, Band 1-4, Wien 1881.

ARSLANOĞLU, İbrahim, **Kastamonu Öğretmen Okulları (1884- 1977)**, İstanbul 1998.

ASCHBACH, Joseph (Hrsg.), "Jesuiten", **Allgemeines Kirchenlexikon**, Band 3, Mainz 1850.

----------, "Evangelium", **Allgemeines Kirchenlexikon**, Band 2, Frankfurt am Main 1847.

----------, **Geschichte der Wiener Universitaet im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens**, Wien 1865.

----------, "Epistel", **Allgemeines Kirchenlexikon**, Band 2, Frankfurt am Main 1847.

ASLAN, Sevil, ERDEM, Ramazan, "Hastanelerin Tarihsel Gelişimi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 27 (2017/2), ss.7-21.

ATALIK, Kevser, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi", **Nobel Medicus 28**, 10/I (Ocak-Nisan 2014, ss.99-100.

ATAY, Hüseyin, "Medreselerin Gerilemesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24/1 (1981), ss.15-56.

ATÇEKEN, Zeki, Yaşar BEDİRHAN, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Eğitim Yayınları, Konya 2012.

AVCI, Alaettin, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet devrine kadar**), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1963.

AY, Mehmet Emin, "Osmanlılarda İlmiye Teşkilatı", **Diyanet Dergisi,** 25/ 2 (Nisan-Mayıs-Haziran 1989), ss.37-51.

AYAR, Talip, **"Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı), Ankara 2011.

AYDÜZ, Salim, "XIV-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i, Efrenciyân)", **Belleten**, 62/ 235 (1998), ss.779-830.

AYTAÇ, Kemal, **Avrupa Eğitim Tarihi-Antik Çağ'dan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar,** Phoenix Yayınları, Ankara 2012.

BAEUERLE, Adolf (Hrsg.), **Was verdankt Österreich der beglückenden Regierung Sr. Majestaet Kaiser Franz des Erstens**, Wien 1834.

BALCI, Sezai, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek-Lisan Mektebi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 27/ 44 (2008), ss.77-98.

BALIKNAZIRI ALİ RIZA BEY, **Bir Zamanlar İstanbul**, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Eser Nr.11, Tarih ve Yer Yok.

BALTACI, Cahit, "Arpalık", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, III, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

----------, "Osmanlı'da Eğitim Sistemi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, II, İstanbul 1993.

----------, **XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, M.Ü. İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, Cilt 1-2, İstanbul 2005.

BAMBAZEK, Heidemarie, "**Der Werdegang des Schulhauses im Zuge steigender Anerkennung des Elementarunterrichtes im 18. und 19. Jahrhundert. Eine Gegenüberstellung am Beispiel der Badener Pfarrschule (1770 – 1892)"**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien), Wien 2012.

BARTH- BARTHENHEİM, Joh. Ludwig Ehrenreich Grafen von, **Das Ganze der österreichischen politischen Administration, mit vorzüglicher Rücksicht auf das Erzherzogthum Oesterrich unter der Enns**, 27. Lieferung, Wien 1843.

BAU, Thomas, **Die Kaiserin. Maria Theresia**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 2016.

BAUMANN, Ulrike, **Ioannes Stomius**, **Prima Ad Musicen**, Bern 2010.

BAYKAL, İsmail Hakkı, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul 1953.

----------, "Selim III. Devrinde 'İmdad-ı Sefer' İçin Para Basılmak Üzere Saraydan Verilen Altın ve Gümüş Avanî Hakkında", **Tarih Vesikaları Dergisi**, 3/ 13 (1944), ss.36-50.

BAYKARA, Tuncay, "Lala", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

BAYRAKTAR, Faruk, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.

BAYRAKTAR, Mehmet, "Dâvûd-i Kayseri", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, IX, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

BEER, Adolf (Hrsg.), "Denkschriften des Fürsten Wenzel Kaunitz-Rietberg", **Archiv für österreichische Geschichte**, Band 48, Wien 1872.

BEHRNAUER, Walter F., **Sulaiman des Gesetzgebers (Kanuni) Tagebuch auf seinem Feldzuge nach Wien**, Wien 1858.

BENDER, Hermann, **Encylopeadie der klassischen Alterthumskunde für Gymnasien**, Theil 3, Leipzig 1876.

BENLİ, Mehmet Sami, "Miftâhu'l- Ulûm", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005.

BERKES, Niyazi, "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği", **Belleten,** 26/ 104 (Ekim 1962), ss.715-735.

----------, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

BERTUCH, Carl, **Bemerkungen auf einer Reise aus Thüringen nach Wien im Winter 1805 bis 1806**, Cilt 2, Weimar 1808.

BEŞİRLİ, Mehmet, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasından Sonra Tokat ve Çevresinde Güvenlik Sorunu", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 18/1 (Temmuz 2003), ss.15-43.

BEYDİLLİ, Kemal, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

----------, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları,** 30 (2007), ss.9-30.

----------, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776- 1826)**, Eren Yayınları, İstanbul 1995.

BİBA, Otto, **Der Piaristenorden in Österreich-Seine Bedeutung für bildende Kunst, Musik und Theater im 17. ve 18.Jahrhundert**, Eisenstadt 1975.

BİLKAN, Ali Fuat, "XVII. yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı 26- Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-II (2005), ss.119-132.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi,** Anı Yayınları, Ankara 2014.

BİNDER, Thomas, FABİAN, Reinhard, HÖFER, Ulf, VALENT, Jutta (hrsg.), **Bausteine zu einer Geschichte der Philosophie an der Universitaet Graz**, Amsterdam/New York 2001.

BİNDER, Wilhelm, **Fürst Clemens Metternich und sein Zeitalter**, Ludwigsburg 1838.

BLANKEN, Christine, **Franz Schuberts "Lazarus" und das Wiener Oratorium zu Beginn des 19. Jahrhunderts**, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2002.

BLOCK, W., **Die kirchlichen und politischen Zustände Österreichs seit den letzten 120 Jahren**, Lippstadt 1870.

BOYER**,** Ludwig, **Elementarschulen und Elementarunterricht in Österreich. Illustrierte Chronik der Schul- und Methodengeschichte von den ältesten Quellen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts,** Graz 2012.

BOZDEMİR, İbrahim, **Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1991.

BOZKURT, Fatih, ASLANTÜRK, H. Ahmet, "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar", **History Studies**, Volume 4/1, ss.47-88.

BOZKURT, Nebi, "Medrese", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

----------, "Mektep", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXIX, TDV Yayınları, İstanbul 2004.

BOZKURT, Nurgül, "XVIII. Yüzyılın başlarında Osmanlı- Avusturya Ticari Münasebetleri", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi**, 12 (1997), ss.183-196.

BÖHEİM, Ferdinand Carl, **Chronik von Wiener Neustadt**, Band 2, Wien 1830.

BRANDHUBER, Christoph, "**Lateinische Barockschriften in Oberösterreich**", (Doktora Tezi, Universitaet Salzburg), Salzburg 2013.

BRAUBACH, Max, **Prinz Eugen von Savoyen**, Band 1-5, München 1963-1965.

BREHM, M. Georg Niklas, **Alterthümer, Geschichte und neuere Statistik der hohen Schulen**, Band 1, Leipzig 1783.

BRENNER Michael, Stefi JERSCH- WENZEL, Michael A. MEYER, **Deutsch-jüdische Geschichte in der Neuzeit**, Band 2 (1780-1871), München 1996.

BUCHHOLTZ, Franz Bernhard von, **Geshichte der Regierung Ferdinand des Ersten**, Band 3, Graz 1968.

BURSALI MEHMED TAHİR, **Osmanlı Müellifleri**, Cilt 1-3, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.

CEMİL, Mustafa, NAİM, Ahmed (Babanzâde), **Mekteb-i Sultaniyeye Mahsus Sarf-ı Arabî ve Temrinât**, İstanbul 1323.

CEVDET, Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

CEZAR, Mustafa, **Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler**, Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963.

CHIMANI, Leopold, **Merkwürdigkeiten der Laender und Völker des österreichischen Kaiserstaates**, Wien 1814.

----------, **Vaterländische Merkwürdigkeiten**, Wien 1819.

CİLACI, Osman, "Tarih Boyunca Anadolu'da Yaşayan Gayr-i Müslimlere Genel Bir Bakış", **Diyanet İlmi Dergisi**, 35/4 (Ekim-Kasım-Aralık 1999), ss.19-28.

CSENDES, Peter, OPLL, Ferdinand (hrsg.), **Wien. Die Frühneuzeitliche Residenz**, Böhlau Verlag, Band 2, Wien/ Köln/ Weimar 2003.

CUNBUR, Müjgan, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 22/ 1-2 (1964), ss.17-68.

CZEİKE, Felix, **Historisches Lexikon Wien**, Band 4, Wien 2004.

CZERNİN, Martin, **Wien Musikgeschichte. Von der Praehistorie bis zur Gegenwart,** Elisabeth Th. Fritz Hilscher, Helmuth Kretschmer(Hrsg), Wien/ Berlin 2011.

ÇAĞATAY, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara 1974.

ÇAĞLAR, Doğan, "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimlerine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 6/1 (1994), ss.59-112.

ÇAĞMAN, Mahir, **Çağlarboyu Anadolu'da Kadın**, İstanbul 1993.

ÇAĞRICI, Mustafa, "İbrâhim Hakkı Erzurûmî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, "Kadızâdeliler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXIV, TDV yayınları, İstanbul 2001.

ÇEÇEN, Halil, "Tarîku'l- Edeb ve Eğitim", **Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu,** Adıyaman Üniversitesi (15-16 Mayıs 2009), ss.183-187.

ÇEÇEN, Kazım, **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi**, İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 1990.

ÇETİNKAYA, Nurullah, "**Matbaanın Osmanlı Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Konya 2011.

ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi**, 16 (2004), ss.153-171.

----------, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", **OTAM**, 27 (Bahar 2010), ss.29-59.

ÇOKER, Fahri, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi, Ankara 1994.

DAĞ, Mehmet, Hıfzırrahman R. ÖYMEN, **İslâm Eğitim Tarihi**, MEB Yayınları, Ankara 1974.

DE LUCA, Ignaz, **Politischer Codex, oder wesentliche Darstellung sämmtlicher, die k.k Staaten betreffenden Gesetze und Anordnungen im politischen Fache**, Band 1, Wien 1789.

DE MARSY, François-Marie, Adrien RİCHER und Justus Friedrich Wilhelm ZACHARİAE, **Neuere Geschichte der Chineser, Japaner, Indianer, Persianer, Türken und Russen**, Berlin 1779.

DE TOTT, François, **Türkler ve Tatarlar Arasında. On sekizinci Yüzyılda Osmanlı Türkleri**, Reşat Uzmen (çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.

DEMİREL, Fatih, "II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultânîler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 27/2 (Aralık 2012), ss.339-358.

DEMİREL, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", **Türkler**, 15 (2002), ss.44-60.

DEMİRPOLAT, Anzavur, AKÇA, Gürsoy, "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema", **Ekev Akademi Dergisi**, 12/ 36 (Yaz 2008), ss.119-132.

DEMİRTAŞ, Zülfü, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17/1 (2007), ss.173-183.

DENK, Ulrike, "Schulwesen und Universitaet", **Die Frühneuzeitliche Residenz,** Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2003, ss.365- 523.

Der aufrichtige und wohlerfahrene Schweizer-Bote, 22. Jaehrgange, Aarau 1825.

DİNÇER, Nahid, **Yabancı Özel Okullar**, İstanbul 1978.

DOĞAN, Recai, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 37/1 (1997), ss.407-442.

DÖRDÜNCÜ, Muharrem, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3/1 (Haziran 2001), ss.73-79.

DULLER, Eduard, **Maria Theresia und ihre Zeit**, Band 1, Wiesbaden 1844.

E. D.,**Chronologische Uebersicht des Lebens der Maria Ward, Stifterin des Instituts der englischen Fraeulein zur Erziehung der weiblichen Jugend**, München 1800.

ECKART, Richard Du Moulin, **Geschichte der deutschen Universitaeten**, Hildesheim/ New York 1976.

EDLEM VON BUNDSCHUH, Carl, **Übersicht des bei der K.K Oesterreichischen Armee bestehenden Militaer- Oeconomie- Systems**, Band 2, Prag 1812.

EHMİG, P. Franz, **Neue Gleichnisse, Beispiele und Erzählungen über die katholischen Glaubens – und Sittenlehren für Religionslehrer, Prediger und Katecheten**, 2. Band, Regensburg 1868.

ELİAÇIK, Muhittin, "Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları", **Ulak Bilge**, Cilt 2, Sayı 4, ss.31-39.

ELKER, Salâhaddin, "Kitâbelerde (Ebced) Hesabının Rolü", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 3, ss.17-25.

ENGELBRECHT, Helmut, **Geschichte des Österreichischen Bildungswesens**, Band 3, Wien 1995.

----------, **Schulformen/Schulreformen- Auf der Suche nach besseren Lösungen! Viertel 1,** Klagenfurt 2010**.**

ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.

ENGELS, Johannes, **Die sieben Weisen: Leben, Lehren und Legenden,** Verlag Beck, München 2010.

ERGİN, Osman Nuri, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme", **Yeni Türkiye,** 32 (2000), ss.735-753.

----------, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 16/ 3 (2015), ss.277-294.

----------, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2 (1987), ss.10-18.

Erlanger Real-Zeitung auf das Jahr 1781, Nummer I, Erlang, 2 Januar 1781.

ERLER, Mehmet Yavuz, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/8 (Yaz 2009), ss.169-190.

ERLİCH, Horst, **Die Kadettenanstalten. Strukturen und Ausgestaltung militärischer Pädagogik im Kurfürstentum Bayern im spaeteren 18. Jahrhundert**, Herbert Utz Verlag, München 2006.

Erneuerte Vaterlaendische Blaetter für den österreichischen Kaiserstaat, 2 Dezember 1820, Nr.97.

Erneuerte Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 9 October 1819, Samstag, Nr.81.

ERSCH, J.S., J.G. GRUBER, "Böhmen", **Allgemeine Encylopaedie der Wissenschaften und Künste**, Band 11, Leipzig 1825.

ERTAN, Veli, "Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri", **Diyanet Dergisi**, 26/ 4 (Ekim-Kasım-Aralık 1990), ss.105-111.

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

ES-SAKKÂR, Sâmi, "Muîd", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

ETSCHMANN, Wolfgang, SPECKNER, Hubert (hrsg.), **Zum Schutz der Republik Österreich**, Wien 2005.

EVLİYÂ ÇELEBİ, b. Derviş Mehemmed Zıllî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin (haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

EZ-ZERNÛCÎ, İmam Burhaneddin, **Tâlimü'l Müteallim-İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu**, Yunus Vehbi Yavuz (tercüme ve şerhi), Feyiz Yayınları, İstanbul 2011.

FAROQHİ, Suraiya (Edt.), **Türkiye Tarihi (1603- 1839). Geç Osmanlı İmparatorluğu**, çeviri: Fethi Aytuna, Cilt 3, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

FAULSTİCH, Katja, **Konzepte des Hochdeutschen. Der Sprachnormierungsdiskurs im 18. Jahrhundert,** Berlin 2008.

FELBİGER, Johann Ignaz von, **ABC und Namenbüchlein-Zum Gebrauche in den kaiselich-königlichen Staaten**, Linz 1786.

----------, **Kern des Methodenbuches,** Wien 1777.

----------, **Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich königlichen Erblanden**, Wien 1775.

FELGEL, Anton Victor, "Penkler, Heinrich Christoph Freiherr von", **ADB,** 25, Leipzig 1887.

FERDİNAND VON GEİSSAU, Anton, **Geschichte Oesterreichs von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten**, Wien 1801.

FERUS, Andreas, **Die Reise des kaiserlichen Gesandten David Ungnad nach Konstantinopel im Jahre 1572,** (Magisterarbeit, Universitaet Wien), Wien 2007

FİCKER, Franz, **Anleitung zum Studium der griechischen und römischen Classiker in seine ganzen Umfange**, Theil II, Wien und Triest 1823.

FİSCHER, Johann Anton, **Handbuch der Paedagogik**, München 1832.

FR., O., **Revolution, Belagerung und Erstürmung von Wien im October 1848**, Leipzig und Meissen 1848.

FRAY, Franz B., **Allgemeiner Handlungs-Gremial-Almanach für den oesterreichischen Kaiserstaat**, Wien 1837.

FREİHERR VON ARETİN Karl Otmar, "Kaunitz, Wenzel Anton Fürst", **Neue Deutsche Biographie**, Band 11, Berlin 1977.

FRİNT, Jacob, **Darstellung der höhern Bildungsanstalt für Weltpriester zum h. Augustin in Wien**, Wien 1817.

FRİTZER, Erika (Hrsg.), **300 Jahre Englische Frauelein in Österreich. Wegbereiterinnen moderner Frauenbildung**, Lienz 2005.

FRİTZ-HİLSCHER, Elisabeth Th., KRETSCHMER, Helmuth (hrsg.), **Wien Musik-geschichte. Von der Prähistorie bis zur Gegenwart,** Wien/ Berlin 2011.

FUCHS, Karl, **Annalen der protestantischen Kirche im Königreich Bayern**, München 1842.

GABLING, Udalricus von, **Grundfeste Wahrheit des Lebens und Ordens des heiligen Franziskus von Assis**, Günzburg 1786.

GAİSBERGER, Joseph, **Geschichte des k.k. akademischen Gymnasiums zu Linz**, Linz 1855.

GANT, Barbara, "National Erziehung: Überwachung als Prinzip. Österreichische Bildungspolitik im Zeichen von Absolutismus und Aufklaerung", **Josephinusmus als Aufgeklaerter Absolutismus**, Helmuth Reinalter(Hrsg.), Wien 2008, ss.97-125.

GARDOS, Harald, "Österreich und die Türkei nach Sistowa. Das Jahr 1792", **Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (MÖStA)**, Nr. 24, 1971.

GATTI, Friedrich, **Geschichte der K. und K. technischen Militaer- Akademie**, Wien 1905.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, **Füsûlü'l- Halli ve'l Akd ve Usûlü'l- Harcı ve'n Nakd**, Nuruosmâniye Kütüphanesi, nr.3399, İstinsah Tarihi H.1007/1600, 88a.

GELİŞLİ, Yücel, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", **Türkler**, 25 (2002), ss.35-43.

GENÇER, Ali İhsan, "İstanbul Tersânesinde Açılan İlk Tıb Mektebi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 31 (1978), ss.301-316.

GENÇOĞLU, Mustafa, "Batı Bilgi ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı", **Tarih Araştırmaları Dergisi,** 34/ 58 (2015), ss.603-628.

GERABEK, Werner E., "Swieten, Gerard van", **Neue Deutsche Biographie**, Band 25, Berlin 2013.

Geschichte der Jesuiten-mit Illustrationen. Von einem Klosterzögling, Wien 1870.

GEUSAU, Anton Reichsritter von, **Geshichte der Stiftungen, Erziehungs- und Unterrichtsanstalten in Wien von den aeltesten Zeiten bis auf gegenwaertiges Jahr**, Wien 1803.

GEZER, Yalçın, "Yazma Eserler Işığında Patrona Halil İsyanı Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", **III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyum Bildirileri**, edt. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul (25-26 Mayıs 2015,) ss.331-351.

GİLSON, Adrian, **Nikolaus I. und Abdul Medjid. Ihr Privatleben und Öffentliches Wirken**, Leipzig 1854.

GLASSL, Horst, "Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772-1790)", **Veröffentlichungen des Osteuropa- Institutes München**, Georg Stadtmüller(Hrsg.), Band 41, Wiesbaden 1975.

GOEDEKE, Karl, MUNCKER, Franz, ROSENBAUM, Alfred (hrsg.), **Zur Geschichte der Deutschen Dichtung**. **Achtes Buch: Vom Weltfrieden bis zur französischen Revolution 1830**, Band 12, Akademie Verlag, Berlin 2011.

GOFFİNE, R.P., **Christkatholisches neu eingerichtetes, verbessertes, nach dem Römischen Meßbuche berichtigtes, und merklich vermehrtes Unterrichtungsbuch, oder kurze Auslegung aller Sonn- und Festtäglichen Episteln und Evangelien, sammt daraus gezogenen Glaubens- und Sittenlehren; nebst einer deutlichen Erklärung der Kirchenceremonien und beygefügter Leidensgeschichte Jesu. Vom ersten Sonntage des Advents bis zum zehnten Sonntage nach Pfingsten**, Band 1, Augsbug 1786.

GOLDSMITH, Margaret, **Maria Theresa of Austria**, London 1936.

GOODWIN, Godfrey, **Yeniçeriler**, Derin Türkömer (çev.), Doğan kitapçılık, İstanbul 2001.

GÖDE, Kemal, "Türkler'de Saray Teşkilatı ve Hayatı", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3 (1989), ss.433-446.

GÖLLNER, Carl, **Turcica**, Band 3, Bukarest 1978.

GÖNNER, Rudolf, **Die österreichische Lehrerbildung von der Normalschule bis zur Paedogogischen Akademie**, Wien 1967.

GRABEK, Werner E., "Swieten, Gerard van", **Enzyklopädie Medizingeschichte**, Werner E. Gerabek (Hrsg.), Bernhard D. Haage, Gundolf Keil, Wolfgang Wegne, Band 1, Berlin 2007.

GRAEFFER Franz, **Oesterreichische National-Encyklopädie oder alphabetische Darlegung der wissenswürdigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes**, Band 3, Wien 1835.

GRAF-STUHLHOFER Franz, **Humanismus zwischen Hof und Universitaet. Georg Tannstetter (Collimitius) und sein wissenschaftliches Umfeld im Wien des frühen 16. Jahrhunderts,** Wien 1996.

GROSS- HOFFİNGER, Anton, **Die Teilung Polens und die Geschichte der österreichischen Herrschaft in Galizien**, Leipzig / Dresden 1846.

GUTHMÜLLER, Bodo ve Kühlmann, Wilhelm (Hrsg.), **Europa ve die Türken in der Renaissance**, Band 54, Tübingen 2000.

GUTKAS, Karl, **Geschichte des Landes Niederösterreich**, St. Pölten /Wien 1974.

GÜNALTAY, Şemseddin, **Maziden Âtiye**, İstanbul 1923.

----------, **Zulmetten Nura**, haz. Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul 1998.

GÜMÜŞ, Sadrettin, "Seyyid Şerif Cürcânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

GÜNDOĞDU, Cengiz, **"**XVll. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulema-Sufı Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat - Kadızâde-Sivâsî", **Dini Araştırmalar**, 2/ 5 (Eylül- Aralık 1999), ss.203-224.

GÜNDÜZ, Ahmet, "XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Mısır Meselesi ve Kadı Kıran Olayı (1833)", **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, 5/ 6 (Aralık 2012), ss.219-232.

GÜNDÜZ, Mustafa, "Enderun Mektebi ve Osmanlı'da "Üstün Yeteneklilerin Eğitimi", **Eğitime Bakış,** 12/ 37 (Ağustos 2016), ss.11-20.

GÜNDÜZ, Tufan, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

GÜNGÖR, Tahir, "Osmanlı Sarayı Enderûn'unda Kur'an Kültürü", **Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları**, Sayı 1, ss. 43-61. http://www.tefsir.gen.tr/img/KTA03-tahir-gungor.pdf (ET:31.10.2017).

GÜVEN, İsmail, "Türkiye Selçukluları'nda Medreseler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 31/ 1 (1998), ss.125-146.

HAEMMERLE, Heinrich, **Handbuch für die Gemeinden über den selbständigen und übertragenen Wirkungskreis der Gemeinden und die Organe zur Ausübung desselben**, Wien 1876.

HALAÇOĞLU, Ahmet, "Humbaracı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

HALAÇOĞLU, Yusuf, AYDIN, Mehmet Akif, "Cevdet Paşa", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

HAMANN, Günther, Kurt MÜLLBERGER, **Das Alte Universitaetsviertel in Wien 1385-1985**, Franz Skacel(Hrsg.), Wien 1985.

HAMMER, Joseph von, **Geschichte des Osmanischen Reiches 1699-1739**, Band 7, Pest 1831.

----------, **Geschichte des Osmanischen Reiches**, Band 3, Pest 1828/29.

HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Üçdal Neşriyat, Cilt 1-10, İstanbul Tarih Yok.

HAMMERSTEİN, Notker (hrsg.), **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte (15. bis 17. Jahrhundert)**, Band 1, Verlag C.H.Beck, München 1996.

----------, **Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte-18. Jahrhundert**, Band 2, Verlag C.H.Beck, München 2005.

HANDSCHMİDT, Alwin, **Das niedere Schulwesen im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert,** Tübingen 1995.

HAYNE, J.C.G., **Abhandlung über die Kriegskunst der Türken**, Berlin 1783.

HEİDER, Angela, **Die 10 Gebote. Engeldiktate**, Yer Yok 2013.

HEİNRİCH, Adolp, **Handels- und Gewerbe- Adressenbuch für die k.k. Reichshauptstadt- und Residenzstadt Wien und die angrenzenden Ortschaften mit alphabetisch-geordnetem Namens-Register, 20. Jahrgang**, Wien 1863.

HELFERT, Joseph Alexander Freiherr von, **Die österreichische Volksschule-Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia. Geschichte, System, Statistik**, Band 1, Prag 1860.

----------, **Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848**, Leipzig/Prag 1869.

HEMPEL-KÜRSİNGER, Joh. Nep. Fr. von **(**Saray Sekreteri), **Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum 1821 als Haupt- Reporterium**, Wien 1825.

HEPPE, Heinrich, "Felbiger, Johann Ignaz von", **ADB,** Hrsg. Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 6, Leipzig 1877.

KARNER, Herbert, CİULİSOVA, Ingrid, J. GARCİA GARCİA, Bernardo (Hrsg.), **The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400- 1700. Between**

Cosmopolitism and Regionalism, Palatıum e-Publication, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Volume 1, Wien 2014.

HERDEGEN, Peter, **Schulische Prüfungen. Enstehung- Entwicklung- Funktion**, Verlag Julius Klikhardt, Bad Heilbrunn 2009.

HIZLI, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17/1 (2008), ss.25-46.

HOCHLEİTNER, J., **Leopold der Heilige. Schutzpatron von Oesterreich**, Wien 1835.

HOFLEİTNER, Edeltraud, **"Kulturgeschichte des niederen Schulwesens von der allgemeinen Schulordnung Maria Theresias bis zum Reichsvolksschulgesetz (1774-1869)-Ein Überblick anhand von Quellen aus der Erzdiözese Wien, Viertel unter dem Wienerwald"**, (Dissertation, Universität Wien), Wien 1986.

HORMAYR ZU HORTENBURG, Joseph Freiherr von, **Kaiser Franz und Metternich**, Leipzig 1848.

HÖLZL, Sebastian, "Studien zum Pflichtschulwesen in Tirol 1774- 1806", **Tiroler Heimat**, Franz Huter(Hrsg.), 39 (1975)**,** ss.71-130.

HÖRMANSEDER, Eva Maria, **"Schulbildung zwischen Politik und Realitaet. Zur Schulwirklichkeit in Österreich zwischen 1869 ve 1914 anhand von autobiografischen Dokumenten"**, (Diplomarbeit, Universitaet Wien/ Geschichte), Wien 2013.

HÖSLINGER, Robert, **Rechtsgeschichte des katholischen Volksschulwesens in Österreich**, Wien 1937.

HUBER, Heinz, **Geschichte der Medizinischen Fakultät Innsbruck und der medizinisch- chirurgischen Studienanstalt (1673- 1938)**, Böhlau Verlag, Wein/Köln/Weimar 2010.

HÜBLER, Franz, **Militaer-Ökonomie-System der kaiserlichen königlichen österreichischen Armee**, Band 9, Wien 1821.

HÜBNER, L,. **Lebensgeschichte Josephs des II., Kaisers der Deutschen, oder Rosen auf dessen Grab**, Band 2, Salzburg Tarih Yok.

----------, **Beschreibung der hochfürstlich- erzbischöflichen Haupt- und Residenzstadt Salzburg und ihrer Gegenden, verbunden mir ihrer aeltesten Geschichte**, Band 1 (Topographie), Salzburg 1792.

HÜLAGU, Metin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2001), ss.429-450.

IRMAK, Mustafa, "Bir Belâgat Kitabı Olarak Mutavvel ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle", **M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 42 (2012), ss.173-196.

IWOLF, Franz, PETERS, Karl Friedrich Wilhelm, **Graz- Geschichte und Topographie der Stadt und ihrer Umgebung**, Graz 1875.

İBN SAHNÛN, **Âdâbu'l- Muallimîn- Eğitim- Öğretimin Esasları**, M. Faruk Bayraktar (çev.), M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları-119, İstanbul 2014.

İDİZ, Ferzende, "Kâtip Çelebî'nin Mîzânü'l-Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kâdızâdeliler-Sivasîler Mücâdelesi", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8/ 39 (2015), ss.1052-1063.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", **150. Yılında Tanzimat**, yayına hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, ss.335-395.

----------, **Osmanlılar ve Bilim,** Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007.

----------, **Osmanlı Bilim Mirası**, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 2, İstanbul 2017.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv çalışmaları, İncelemeler**, İstanbul 1993.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Dânişmend", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

----------, "Enderun", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

----------, "Galata Sarayı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996.

----------, "İlmiye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXII, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

----------, "Mülâzemet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

İŞİPEK, Ali Rıza, AYDEMİR, Oğuz, **1774- Çeşme Deniz Savaşı.1768- 1774 Osmanlı Rus Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul 2010.

JACOBY, Daniel, "Swieten, Gerard van", **Allgemeine Deutsche Biographie**, Band 37, Leipzig 1894.

Jahresbericht des kaiserlichen königlichen ersten Staats- Gymnasiums in Graz, "Feier des Jubilaeums vom dreihundertjaehrigen Beistande der Lehranstalt, Graz 1874.

JANKER, Bed Bettina, **Schulinspektion in Österreich- eine aktuelle Bestandsaufnahme am Beispiel Wiens**, (Yüksek Lisans Tezi, Universitaet Wien), Viyana 2015.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, Ekim 1808, Band 4, 5.Jahrgang, Leipzig 1808.

JUNG, Johannes, SCHLASS, Gerhard, WALLY, Friedrich, WEİLAND, Edgar, **Das Schottengymnasium in Wien: Tradition und Verpflichtung**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 1997.

Jurende's vaterländischer Pilger. Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des Österreichischen Kaiserstaates, 23. Cilt, Brünn 1836.

KAÇAR, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar)", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları,** 2 (1998), ss.69-137.

----------, "Osmanlı İmparatorluğunda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 1/1 1995), ss.209-225.

----------, "Osmanlılar'da Askeri ve Teknik Eğitim", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2/4 (2004), ss.455-469.

KAHRAMAN, Atıf, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Ankara 1995.

KÂHYA, Esin, "Osmanlı İmparatorluğunda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, 2 (1991), ss.127-140.

KANSU, Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi. Bir Deneme**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1930.

KARA İsmail, Ali BİRİNCİ, **Mahalle/Sıbyan Mektepleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

KARACA, Mehmet (edt.), **İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz**, hazırlayanlar: Mustafa Kaçar, Tuncay Zorlu, Burak Barutçu, Atilla Bir, C.Ozan Ceyhan, Aras Neftçi, İstanbul 2012.

KARADOĞAN, Umut C., "Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 1/1 (Bahar 2012), ss.213-225.

KARAGÖZ, Hakan, "Petervaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar ve Harp Teçhizatı", **Tarih Dergisi**, 59 (2014), ss.79-112.

KARAGÖZ, Mehmet, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM,** 6 (1995), ss.173-194.

KARAL, Enver Ziya, "Ebu Bekir Ratib Efendi'nin Nizam-ı Cedit Islahatında Rolü", **V. Türk Tarih Kongresi**, Ankara (12-17 Nisan 1956), TTK Yayınevi, Ankara 2011, ss. 347-355.

----------, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat I,** İstanbul 1940.

----------, **Osmanlı Tarihi- Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789- 1856)**, TTK Yayınları, Cilt 5, Ankara 1994.

----------, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Cilt 6, Ankara 1988.

KARNER, Herbert, CİULİSOVA, Ingrid, GARCİA, Bernardo J. Garcia **(**edt.), **The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400- 1700**, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2014.

Katholische Literatur-Zeitung, "Erziehunskunde", 8. Cilt, 30 September 1861.

KÂTİP ÇELEBİ, **Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l- Ahak**, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

KAUSCH, Johann Joseph, **Ausführliche Nachrichten über Böhmen**, Salzburg 1794.

KAUTZ, Elisabeth, **Erziehungstaetigkeit der Ursulinen**, (Dissertation, Universität Wien), Wien 1950.

KAY, James Ellswort de, **1831- 1832 Türkiyesi'nden Görünümler**, çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.

KAZANCIOĞLU, Habibe, "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye", **Vakıflar Dergisi**, 46 (Aralık 2016), ss.83-96.

KAZICI, Ziya, "Ahîlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** I, TDV Yayınları, İstanbul 1988.

----------, **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, İstanbul 1995.

----------, **İslam Medeniyetleri ve Müesseseleri Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013.

----------, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.

KAZIM, Musa, **Taşra Maarif Memurlarına Mahsus Rehber-i Tedris ve Terbiye**, Hatip Yıldız (haz.), Diyarbakır 2015.

KEHRBACH, Karl (hrsg.), "Des Piaristen Gratian Marx ursprünglicher Entwurf für die Reform der österreichischen Gymnasium vom 7. Juli 1775", **Mitteilungen der Gesellschaft für Deutsche Erziehungs-und Schulgeschichte**, Sayı 6, ss.122-151.

----------, "Eine Schuldordnung Kaiser Rudolfs II. für die deutschen Schulmeister und Schulmeisterinnen in Wien vom Jahre 1579", **Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs-und Schulgeschichte**, Jahrgang 1, ss.215-221.

KENAN, Seyfi, "Modern Üniversitenin Oluşum Süreci", **Osmanlı Araştırmaları**, 45 (2015), ss.333-367.

KERCHNAWE, Hugo, **Prinz Eugen von Savoyen**, Prag 1944.

KESKİN, Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 11 (2007), ss.79-92.

Kevâkib-i Seb'a Risâlesi, haz. Nasuhi Ünal Karaarslan, TTK Yayınları, Ankara 2015.

KILIÇ, Atabey, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân (İnceleme)", **Turkish Studies/ Türkoloji Dergisi 1**, 2 (2006), ss.81-100.

----------, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi (Metin)", **Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları**, 2/2 (Bahar 2007), ss.410-475.

KILIÇ, Orhan, "Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kıtlıklar", **Türkler**, 10 (2002), ss.718-730.

KILIÇ, Remzi, "Osmanlı Türkiyesi'nde Azınlık Okulları (19.Yüzyıl)", **Türk Kültürü**, 37/ 431 (1999), ss.151-159.

----------, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Yönetiminde Ermeni Okulları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Türk- Ermeni Toplumu Birlikte Yaşama Sanatı Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi (20- 22 Nisan 2006), ss.77-88.

KINALI-ZÂDE ALİ ÇELEBİ, **Ahlâk-ı Alâ'î**, Fahri Unan (inceleme ve çev.), TTK Yayınları, Ankara 2014.

KIRPIK, Gülay, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 2014.

KIRŞEHİRLİOĞLU, E., **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul 1963.

KİNK, Rudolf, **Geschichte der kaiserlichen Universitaet zu Wien**, Band 2, Wien 1854.

----------, **Statutenbuch der Universitaet**, Wien 1854.

KLEİN, Anton, **Geschichte des Christenthums in Oesterreich und Steiermark**, Band 4, Wien 1842.

KLEMUN, Marianne, SZEMETHY, Hubert D., BLAKOLMER, Fritz, FUCHS, Martina (hrsg.), **1365 – 2015 – 2065: Etwas andere Geschichten der Universität Wien**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/Weimar 2015.

KNAPPICH, Wilhelm, **Die Habsburger Chronik-Lebensbilder, Charaktere und Geschichte der Habsburger**, Das Bergland-Buch Verlag, Salzburg 1959.

KOBLER, Andreas, **Die Aufhebung der Gesellschaft Jesu 1773**, Linz 1873.

KOCH, Matthias, **Chronologische Geschichte Österreichs von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Karl VI**., Innsbruck 1846.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1974.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

KOHLER, Alfred, **Ferdinand I., 1503-1564-Fürst, König und Kaiser**, München 2003.

----------, **Quellen zur Geschichte Karls V.**, Darmstadt 1990.

KOLLER, Heinrich, "Der St. Georgs- Ritterorden Kaiser Friedrichs III.", **Die geistlichen Ritterorden Europas,** Josef Fleckenstein (hrsg.), Sigmaringen 1980.

KORKMAZ, Murat, Gönül ÖKTEM, "Rousseau'nun Eğitim Anlayışı", **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, 3/1 (2014), ss.174-186.

KÖHN, R., "Schulbildung und Trivium im lateinischen Hochmittelalter und ihr möglicher praktischer Nutzen", **Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und spaeten Mittelalter**, J. Fried (Hrsg.), Sigmaringen 1986, ss.203-284.

KRATTER, Friedrich, **Briefe über den jetzigen Zustand von Galizien**, Teil 1, Leipzig 1786.

Kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen, 2. Jahrgang, Oktober 1829.

KRONES, Franz Xaver von, **Geschichte der Karl-Franzens-Universitaet in Graz**, Graz 1886.

KRÖNES, Franz Edmund (hrsg.), **Schulnachrichten für's Elternhaus**, 1. Cilt, 1867.

KUDLER, Joseph Ritter von, FRAENZL Moritz (hrsg.), **Oesterreichische Zeitschrift für Rechts- und Staatswissenschaft,** Band 3, Wien 1839.

KULENKAMPFF, Angela, **Österreich und das Alte Reich. Die Reichspolitik des Staatskanzlers Kaunitz unter Maria Theresia und Joseph II.,** Böhlau Verlag, Köln/ Weimar/ Wien 2005.

KURBAN, Samed, "Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1 (2016), ss.71-81.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839- 1923)**, Ankara 1991.

KURTARAN, Uğur, "Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı 9/4, 2014.

----------, **"Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)"**, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı), Konya 2012.

KURZBECK, Joseph Edlen von, **Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten in den österreichischen Erblanden**, Wien 1791.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Şehzade", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

KÜÇÜKLER, Osman Zahit, **"Osmanlı Devletinde Eğitimde Modernleşme ve Encümen-i Daniş"**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı), Ankara 2016.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **XX. Asra Yetişen İstanbul Medreseleri**, TTK Yayınları, Ankara 2000.

LANDAU, Jacob M., "Küttâb", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

LANGENSCHWARZ, Maximilian Leopold, **Europäische Geheimnisse eines Mediatisirten-Metternich und Europa-Wien und Österreich**, London 1850.

LANGER, Maria, **"Lerne was, dann kannst Du was"- Umrisse des weltlichen Bildungs- und Erziehungswesens im Mittelalter**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien), Wien 2008.

Lebensbeschreibung Leopold des II'ten. Römischen Kaisers, in Germanien, Ungarn, Böhmen und Galizien Königs, Prag 1790.

Leipzig Verein Deutscher Offiziere (hrsg.), **Allgemeine Militair-Encyclopädie**, Cilt 9, Leipzig 1873.

LEİTNER, Jakob, **Geschichte der englischen Fräulein und ihrer Institute seit ihrer Gründung bis auf unsere Zeit**, Regensburg 1869.

Leopold der Heilige, Schutzpatron von Österreich, Wien 1835.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (çev.), Arkadaş Yayınları, Ankara 2015.

LİECHTENSTERN, Joseph Marx von, **Statistisch-geographische Beschreibung des Erzherzogthums Oestreich unter der Ens**, Wien und Leipzig 1791.

LİPOWSKY, Felix Joseph, **Geschichte der Jesuiten in Tyrol**, München 1822.

LOOS, Joseph, **Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde**, Band 2, Salzwasser Verlag, Paderborn 1908.

LUTHER, Martin, **Vom Kriege widder die Türcken,** Wittemberg 1529.

----------, **Eine Heerpredigt wider den Turcken**, Wittemberg 1530.

LURZ, Georg (Hrsg.), "Mittelgeschichtliche Dokumente Altbayerns, einschliesslich Regensburg", **Monumenta Germanie Paedagogica 41**, Band 1, Berlin 1907.

MAHMUD CEVAD İBNU'Ş- ŞEYH NÂFİ, **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâât**ı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

MAİ, Ekkehard, **Die deutschen Kunstakademien im 19. Jahrhundert**, Böhlau Verlag, Köln/Weimar/ Wien 2010.

Mainfraenkisches Jahrbuch für Geschichte und Kunst, Cilt 59, Würzburg 2007.

MANTRAN, Robert, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul 1995.

MARCELLO, Benedictus, "Kleiner Beytrag zu Salieri's Biographie von Anseln Hüttenbrenner", **Allgemeine Musikalische Zeitung,** Leipzig 1825, Nr.48.

MARKS, Alfred, "Adelige Standeserziehung in Linz 1612-1750", **Jahrbuch der Stadt Linz,** 1953.

MAYER, Anton, **Geschichte geistigen Cultur in Niederösterreich-von der aeltesten Zeit bis in die Gegenwart-ein Beitrag zu einer Geschichte der geistigen Cultur im Südosten Deutschlands**, Wien 1878.

MCGUİGAN, Dorothy Gies, **Familie Habsburg 1273 bis 1918**, Wien 1967.

MEHMET ES'AD EFENDİ (Sahhaflar Şeyhi-Zade Seyyid), **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, Yayına hazırlayan: Ziya Yılmazer, OSAV Yayınları, İstanbul 2000.

MEHMET ESAD, **Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**, İstanbul 1310.

MEİNERS, Christoph, **Geschichte der Entstehung und Entwickelung der hohen Schulen unsers Erdtheils**, Göttingen 1803.

MEİSELES, Samuel, **"Die Kolonisation Galiziens unter Kaiser Joseph II"**, (Dissertation, Universitaet Wien), Wien 1934.

MENTSCHL Ch., BRENTANO A. Schmidt, "Ignaz Freiherr von Stürmer", **Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL)**, Band 13, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2007–2010.

MESSMER, Joseph, "Zustand der hiesigen Gemeinen Deutschen Schulen İn und Vor der Stadt", **Österreichisches Staatsarchiv/AVA, StHK 77 /17**, Blatt 15, Wien 1770.

Minhâcü'l- Müteallim, Çev. Yunus Vehbi Yavuz, Bursa 2009.

MOFFAT, Mary Maxwell, **Maria Theresia**, Newyork 1911.

MONTECUCULI, Fürst Raimund, **Besondere und geheime Kriegs-Nachrichten des Fürsten Raimund Montecuculi,** Leipzig 1736.

Morgenblatt für gebildete Staende, 20 Juli 1829, Nr.172.

MOSEL, Ignaz Edlen von, **Über das Leben und die Werke des Anton Salieri**, Wien 1827.

MURPHEY, Rhoads, **Ottoman Warfare 1500-1700**, London 1999.

MÜLLER, Anton Mauritius, **Katholische Kirchenreform**, Monatsschrift: Maerz-Heft 1846/ Bogen 1-6, Berlin 1846.

MÜNCH, Matthias C., **Biographien ausgezeichneter um die Menschheit verdienter Pädagogen**, Augsburg 1845.

NAMLI, Ali, "İsmâil Hakkı Bursevî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

Neue Militaerische Zeitschrift, Heft 5, Nr. 6.

Neue theologische Zeitschrift, Joseph Pletz (hrsg.), Band 2, Jahrgang 5, Wien 1832.

Neues Wiener Tagblatt: demokratisches Organ, "Vom Katheder in die Irrenzelle", 10 Jaenner 1874.

Notizen über das kais. königl. polytechnische Institut zu Wien und über die dafür errichteten Gebaeude, nebst einer Beschreibung der einzelnen Bestandtheile des Institutsgebaeudes und der Baugeschichte desselben, Besonderer Abdruck aus der Allgemeinen Bauzeitung, Wien 1841.

NOUFAL, Wadah, **Kriege, Gesandtschaften, Machtpolitik-Die Beziehungen zwischen dem Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation und dem Osmanischen Reich von 1520 bis 1541**, (Dissertation, Universität Tübingen, Philosophischen Fakultät der Eberhard Karls), Tübingen 2013.

Oesterreichische Gelehrte Anzeigen, I.Heft, Linz 1779.

Oesterreichische Militaerische Zeitschrift, Erster Band, Wien 1836.

Oesterreichischer Beobachter, 11 Maerz 1822, Montag, Nr.70.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, Ankara (Tarih Yok).

----------, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

Österreichisches Bürgerblatt für Verstand, Herz und gute Laune, Linz, 22 August 1839, 21.Jahrgang, Nr. 134.

Östreichische militärische Zeitschrift, Band 3, Siebentes bis neuentes Heft, Wien 1838.

Östreichische militärische Zeitschrift, Heft 3, 1811.

ÖZALP, Reşat, ATAÜNAL, Aydoğan, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı (Talim ve Terbiye Kurulu- Milli Eğitim Şûrası)**, MEB Basımevi, İstanbul 1977.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Humbaracı Ahmet Paşa", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

ÖZCAN, Besim, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, 24 (1997), ss.39-49.

ÖZEL, Hüsnü Abdülkadir, "Koca Râgıp Paşa'nın Münşeât'ı ve Tarihî Ehemmiyeti", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 25/4 (2016), s.159-172.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Eski bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, 4/5 (Ağustos 1973-1974), s.263-290.

ÖZTÜRK, Cemil, "Rüşdiye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXV, TDV Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZYILMAZ, Ömer, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

PACHER, Lieselotte Maria, **Der elementare Rechenunterricht in deutschsprachigen Lehrbüchern Österreichs von Maria Theresia**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien/ Gechichte), Wien 2008.

PADOVER, Saul Kussiel, **The Revolutionary Emporer Joseph the Second**, New York 1934.

PAHL, Johann Gottfried, **Neue Nationalchronik der Teutschen: eine politische Zeitschrift**, Ellwangen 1823.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, Cilt 1-3, İstanbul 1993.

PALFFY, Geza, "Eine alte Regionalmacht innerhalb einer neuen Monarchie-Das Königreich Ungarn von der Schlacht bei Mohács (1526) bis zum Frieden von Karlowitz (1699)–eine Ereignisgeschichte", **Online- Handbuch zur Geschichte Südosteuropas, Herrschaft und Politik in Südosteuropa bis 1800, Institut für Ost- und Südosteuropaforschung**, Band 1, http://hgsoe.ios-regensburg.de/fileadmin/doc/texte/Band1/Geza_Palffy_Ereignisgeschichte.pdf (ET:31.10.2017), ss.1-41.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul 1999.

PAUKER, Wolfgang Eduard, **Lehrbuch der katholischen Liturgik für österreichischen Mittelschulen**, Wien 1905.

PAY, Salih, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", **Türkler,** X (2002), s.491-507.

PEİNLİCH, Richard, **Jahresbericht des kaiserliche königliche ersten Staats-Gymnasiums in Graz**, Graz 1874.

PESCHECK, Christian, **Die drey Haupt-Buncte der Regel Detri in gebrochenen Zahlen, … 1708-Georg Freiherrn von Vega, Vorlesungen über die Rechenkunst und Algebra**, Wien 1821.

PETRİSCH, Ernst Dieter, **Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv (1480-1574)**, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Band 1, Beilage 10/1, Wien 1991.

PEZZL Johann, **Johann Pezzl's Beschreibung von Wien**, Wien 1841.

PFEİFFER, Franz, **Das Buch der Natur**, Stuttgart 1862.

PİETSCH, Walter, **Die Theresianische Schulreform in der Steiermark (1775-1805)**, Steiermark 1977.

PLETZ, Joseph, **Neue theologische Zeitschrift**, Band 2, Jahrgang 5, Wien 1832.

PLÖSCH, Josef, **Der St.Georgsritterorden und Maximilians I. Türkenplaene von 1493/94**, Festschrift Karl Eder zum siebzigsten Geburtstag, Helmut J. Mezler-Andelberg (hrsg.), Innsbruck 1959.

POHL, Carl Ferdinand, **Die Gesellschaft der Musikfreunde des Österreichischen Kaiserstaates und ihr Conservatorium**, Wien 1871.

POLATOĞLU, İlknur Haydar, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

POLVAN, Nurettin, **Türkiye'de Yabancı Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1952.

PRECHTL, Johann Joseph, **Jahrbücher des kaiserlichen königlichen Polytechnischen Institutes in Wien**, Nr. 2, Wien 1820.

PROBST, Jacob, **Geschichte der Universitaet Innsbruck-seit ihrer Entstehung bis zum Jahre 1860**, Innsbruck 1860.

PUSCHNİG, Reiner, "Die Toleranzkirche", **Evangelisch in der Steiermark, Glaubenskampf- Toleranz- Brüderlichkeit**, Gerhard Pferschy(Hrsg.), Graz 1981, s.98-108.

Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik Österreichs waehrend der französischen Revolutionskriege 1790-1801, Band 1, Wien 1873.

RAMAZANOĞLU, M. Gözde, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyeleri", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7/3 (2008), s.333-344.

RAMSHORN, Carl, **Kaiser Joseph II und seine Zeit**, Leipzig 1845.

RÂŞİD MEHMED EFENDİ, ÇELEBİZÂDE İSMAÎL ÂSIM EFENDİ, **Târih-i Râşid ve Zeyli**, Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Cilt 2, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

RATİP EFENDİ, **Büyük Layiha**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: TY.3255.

REFİK, Ahmet, **Lale Devri**, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1932.

REİNALTER, Helmut, **Joseph II.- Reformer auf dem Kaiserthron**, Verlag C.H. Beck, München 2011.

REXROTH, Frank, "Städtisches Bürgertum und landesherrliche Universitätsstiftung in Wien und Freiburg", Hrsg. Heinz Duchhardt, **Stadt und Universität**, Köln/Weimar/Wien 1993, s.13-32.

RILL Gerhard, "Zwei Briefe zur Vorgeschichte des Linzer Jesuitenkollegs", **Jahrbuch der Stadt Linz 1957**, Linz 1957, s.362-374.

RİTTER VON ALFRED, Arneth, **Prinz Eugen von Savoyen**, Band 1-3, Wien 1858.

----------, **Joseph II. und Leopold von Toscana, Ihr Briefwechsel von 1781 bis 1790**, Band 1, Verlag Wilhelm Braumüller, Wien 1872.

----------, "Kaunitz, Wenzel Anton Fürst", **Allgemeine Deutsche Biographie**, Band 15, Leipzig 1882.

RİTTER VON VİVENOT, Alfred, **Die Politik des österreichischen Staatskanzlers Fürsten Kaunitz-Rietberg unter Kaiser Leopold II. bis zur Französischen Kriegserklaerung (Jaenner 1790-April 1792)**, Verlag Wilhelm Braunmüller, Wien 1873.

RİTTER, Eberhard, **Prinz Eugen von Savoyen im Umkreis der Schlacht von Höchstaedt 1704**, Dünnhaupt 1934.

ROTHE, Georg, **Die Gewerbeschule des Großherzogtums Baden als frühes Modell einer Teilzeitschule im dual- alternierenden System**, Karlsruhe 2011.

ROTTER, Hans, Die **Josefsatdt-Geschichte des 8. Wiener Gemeindebezirkes**, Wien 1918.

RUMPEL, Hubert, "**Die Reisen Kaiser Josephs II. nach Galizien"**, (Dissertation, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg), Nürnberg 1946.

RUMPLER, Helmut, **Österreichische Geschichte 1804-1914. Eine Chance für Mitteleuropa**, Wien 1997.

SÂDIK RIFAT PAŞA, **Müntehâbât-ı Âsâr**, Ali Bey Matbaası, İstanbul Tarih Yok.

SAFVET, **Bahriye Tarihimizden Filasalar**, Dz. K.K Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 1994.

SARI, Nil, "Behcet Mustafa Efendi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992.

SARIBIYIK, Mustafa, "İlk Osmanlı Medreseleri", **Esosder (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 3, 2003.

SARICAOĞLU, Fikret, "Osman III", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2007.

SARIÇAM, İbrahim, Seyfettin ERŞAHİN, **İslam Medeniyeti Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara 2011.

SAVAGERİ, Johann Nepomuk von, **Chronologisch-geschichtliche Sammlung aller bestehenden Stiftungen, Institute,- öffentlichen Erziehungs- und Unterrichts- Anstalten der k.k. österreichischen Monarchie mit Ausnahme von Italien**, I.Band, Brünn 1832.

SAVAŞ, Ali İbrahim, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti İle İlgili Üç Belge", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 12/1 (1997), s.125-134.

----------, **Mustafa Hatti Efendi. Viyana Sefâretnâmesi**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

SAZAK, Samet, "Mustafa Rasih Paşa'nın Gözlemleriyle XVIII. Yüzyıl Sonu Rus İmparatorluğu", **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6 (Ekim 2016), s.24-45.

SCHELS, Johann Baptist, **Kaiser Leopold II.**, Wien 1837.

SCHERMAIER, Josef, **Fachschulen in Österreich- Schulen der Facharbeiterausbildung**, Frankfurt am Main 2009.

SCHİFFMANN, Konrad, **Das Schulwesen im Lande ob der Enns bis zum Ende des 17. Jahrhunderts**, Linz 1901.

SCHLITTER, Hanns, "Ulfeldt, Graf Anton Corfiz", **Allgemeine Deutsche Biographie**, XXXIX, Leipzig 1895.

SCHMİEDER, Pius, **Die Benediktiner-Ordensreform des 13. und 14. Jahrhunderts: Beitraege zur Geschichte des Benediktinerordens**, Linz 1867.

SCHÖNEBAUM, Herbert, "Felbiger, Ignaz von", **Neue Deutsche Biographie**, V, Berlin 1961.

SCHREİBER, Heinrich, **Geschichte der Stadt und Universitaet Freiburg im Breisgau**, Theil 2, Freiburg 1860.

----------, **Geschichte der Stadt und Universitaet Freiburg im Breisgau**, Theil 1, Freiburg 1857.

SCHUBERT, Ferdinand, **Prüfungs- Programm der k.k. Normal Hauptschule in Wien für das Schuljahr 1853**, Wien 1853.

SCHULTZE, Adalbert, **Kaiser Leopold II. und die Französische Revolution**, Bremen 2013.

SCHULZE, Winfried, **Reich und Türkengefahr im spaeten 16. Jahrhundert-Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer aeusseren Bedrohung**, München 1978.

SCHUSELKA, Franz, **Die neue Kirche und die alte Politik**, Leipzig 1845.

SCHWİCKER, J.H., **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, Wien 1871.

SEEL, Norbert M., Ulrike HANKE, **Erziehungswissenschaft**, Berlin 2015.

SEİDLER, Eduard, **Die Medizinische Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau**, Springer Verlag, Berlin/Heidelberg 1993.

SEMİZ, Yaşar, KUŞ, Recai, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim. İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15 (2005), s.275-295.

SERTOĞLU, Midhat, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Cilt 5, Ankara 2011.

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, "Sâdık Rıfat Paşa ve Avrupa Ahvâline Dair Risâlesi", **Liberal Düşünce**, 3 (Yaz 1996), s.115-124.

SEYYİD ABDULLAH EFENDİ, **Mustafa Rasih Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi**, Fatih Millet Kütüphanesi, Nr.AETrh830.

SHAW, S.J., **Between Old and New**, Harward University Press, Cambridge 1971.

SHAW, Stanford J., **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, Çev. Hür Güldü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

SICKINGEN, Franz Schweickhardt von, **Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens: durch umfassende Beschreibung aller Burgen, Schlösser, Herrschaften, Staedte, Maerkte, Dörfer, Rotten**, Band 4, Wien 1832.

SICKINGEN, Franz Schweickhardt von, **Der Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens, Darstellung der k.k Stadt Wiener Neustadt**, Wien 1834.

SIRMA, İhsan Süreyya, **Müslümanların Tarihi**, Beyan Yayınları, Cilt 1-5, İstanbul 2014.

SİMON, Louis, **Geheime Memorien aus dem Leben des Fürsten Metternich**, Band 2, Bremen 1851.

SOYKURT, **Refik, Orta Yol Ahilik**, Ankara 1971.

STACHEL, Peter, "Das Österreichische Bildungssystem zwischen 1749 und 1918", **Kakanienrevisited**, http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/PStachel2.pdf , (ET:31.10.2017), ss.1-11.

Stadt-Chronik von Freiburg im Breisgau, oder Sammlung der denkwürdigsten Ereignisse dieser Stadt von ihrem Entstehen bis zum Jahr 1838, Weizenegger Verlag, 1838.

STANČIĆ, Mirjana, **Verschüttete Literatur. Die deutschsprachige Dichtung auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien von 1800 bis 1945**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2013.

STARKENFELS, Victor Weiss Edlem von, **Die kaiserlich-königliche Orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwaertige Einrichtung**, Wien 1839.

STİNG, Stephan, WAKOUNİG, Vladimir (hrsg.), **Bildung zwischen Standardisierung, Ausgrenzung und Anerkennung von Diversität**, LIT Verlag, Wien/ Berlin 2011.

SUNDHAUSSEN, Holm, CLEWİNG, Konrad (hrsg.), **Lexikon zur Geschichte Südosteuropas,** Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 2016.

SUNGU, İhsan, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", **Belleten**, 7/28 (1943), s.315-347.

Süleymaniye Vakfiyesi, Kemâl Edîb Kürkçüoğlu (haz.), Vakıflar Umum Neşriyatı, Ankara 1962.

SYBEL, Heinrich von, **Prinz Eugen von Savoyen-drei Vorlesungen**, München 1861.

ŞAHİN, Musa, KAYA, N. Ebrar, "Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 6/12 (2016), s.36- 65.

ŞAHİN, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Uzmanlar Aracılığıyla Batılaşma Çabaları", **Milli Eğitim**, 143 (1999), s.87-91.

ŞAHİNKESEN, Ali, "Çıraklık Eğitiminin "Osmanlı Dönemi" Durumu", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilmleri Fakültesi Dergisi**, 24/2 (1991), s.387- 403.

ŞANAL, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından

Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (2003), s.149-168.

----------, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870- 1924)", **OTAM**, 26 (Güz 2009), s.221-244.

ŞEHBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMET HİLMİ, **İslâm Tarihi,** sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Huzur Yayınevi, İstanbul 2011.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N., "Türkiye'de Tıp Öğretimi", **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası** (Prof.Dr. Mehmet Rüştü Önol Nüshasından Ayrı Basım), 22/2 (1959), s.735-752.

ŞEKER, Mehmet, **Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

ŞEMDÂNÎZÂDE, Süleyman Efendi, **Mür'ît-tevârih**, Neşr. Münir Aktepe, Cilt 2, İstanbul 1976.

ŞEVKİ, Osman, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, İlter Uzel (sadeleştiren), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

ŞIVGIN, Hale, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap", **OTAM Dergisi**, 11 (2015), s.503-533.

ŞİŞMAN, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996.

ŞİŞMAN, Ayşin, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1/1 (2008), s.27-43.

TANER, Ergin, **Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat**, Halkbank Yayınları, Ankara 2009.

TAŞ, Kenan Ziya, **Osmanlılarda Lalalık Müessesesi**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.

TAŞDAN, Hayati, **"Türkiye'de Mülki İdare Akademisi"**, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi), Ankara 2003.

TAŞDEMİR, Serap, "Tek Parti Döneminde Ayvalık'ta Eğitim Faaliyetleri (1923-1950)", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 7/2 (Haziran 2010), s.218-241.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2001), s.2-19.

TAŞKIN, Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, Spring 2008.

TAYYÂR-ZÂDE ATÂ, **Tarih-i Enderûn (Osmanlı Saray Tarihi)**, Mehmet Arslan (haz.), Cilt 3, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınevi, Ankara 1993.

TEMELKURAN, Tevfik, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 36 (Eylül 1970), s.61-66.

TEMPELHOF, G.F., **Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preussen und der Kaiserin Königin mit ihren Alliirten vom General Llyod**, Erster Theil, Berlin 1783.

TERZİOĞLU, Arslan, **Türk Tıbbının Batılılaşması (Verwestlichung der Türkischen Medizin)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993.

TEYMUROVA, Günel, "1806-1812 Osmanlı- Rusya Savaşı ve Azerbaycan", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 2 /2 (Ocak 2016), s.45-59.

TEZCAN, Hülya, **Osmanlı Saray Çocukları**, İstanbul 2006.

TİMP, Heribert, **Die Problematik "Klassenlehrer oder Fachlehrer" in den Gymnasialreformen von 1792 bis 1849**, Anhang 6, Wien 1968.

TOİSCHER, Wendelin, **Geschichte der Paedagogik**, Kempten und München 1972.

TOMEK, Wenzel Wladiwo, **Geschichte der Prager Universitaet**, Prag 1849.

TOZLU, Necmettin, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri", **Yeni Türkiye**, 60 (2014), s.1-17.

TRAGL, Karl Heinz, **Chronik der Wiener Krankenstalten**, Böhlau Verlag, Wien/ Köln/ Weimar 2007.

TREMEL, Ferdinand, "Das Grazer Gymnasium im Zeitalter der Aufklaerung", **Blaetter für Heimatkunde,** 22 (1948), s.131-136.

TUĞLUCA, Murat, "Kutsal İttifak"a Karşı "Kutsal Çağrı": Osmanlı'da Cihad ve Nefîr Âmm İlanı (1686)", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9/1 (Haziran 2016), s. 299-317.

TUNCER Hüner, "Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana Mektupları", **Belleten**, 43 /169 (Ocak 1979), s.73-105.

TURAN, Kemal, **Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

UÇMAN, Abdullah, **Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi,** Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

UFKİ, Ali, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002.

UĞURLU, Seyit Battal, DEMİRTAŞ, Mehmet, "Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimat", **History Studies**, II/1 (2010), s.44-64.

ULUÇAY, Çağatay, "Beyazid II'nin Ailesi", **Tarih Dergisi**, 10/ 14 (1959), s.66-74.

----------, "İstanbul'da XVII ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair", **İstanbul Enstitüsü Mecmuası**, 4 (1958), s.199-213.

----------, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

UNAN, Fahri, "Sahn-ı Semân", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 35, İstanbul 2008.

----------, **Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi,** TTK Yayınları, Ankara 2003.

UNAT, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Tosyalı Ebûbekir Ratib Efendi", **Belleten**, 39/ 153 (Ocak 1975), s.49-76.

----------, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara 2014.

----------, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

----------, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara 1984.

----------, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Cilt 2, Ankara 2011.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

ÜNAL, Fatih, "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden" 1808 Yeniçeri Ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1/4 (Summer 2008), s.574-590.

VAHAPOĞLU, M. Hidayet, **Osmanlılardan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1990.

VALENTINI, Georg Wilhelm von, **Der Türkenkrieg**, Berlin 1822.

VEHSE, Karl Eduard, **Memoirs of the Court and Aristocracy of Austria,** übersetz. von Franz Demmler, Band II, London 1896.

VOCELKA, Karl, **Geschichte Österreichs-Kultur- Gesellschaft- Politik**, Graz/Wien/Köln 2000.

VOCH, Lukas, **Erste Gründe der Rechenkunst vor Bauwerke,** Augsburg 1778.

WACHİNGER, Burghart (Hrsg.), **Die deutsche Literatur des Mittelalters Verfasserlexikon**, Band 10, Berlin/ New York 2010.

WÄCHTLER, Wenzel, **Der Brand von Klösterle oder der Kantor. Erzählung aus den Zeiten Maria Theresia's und Joseph II.**, Prag 1861.

WALD, Melanie, "Jesuiten", **Enzylopaedie der Neuzeit Online**, hrsg. Friedrich Jaeger, http://www.enzyklopaedie-der-neuzeit.de/download/jesuiten.pdf (ET: 11.10.2017), s.38- 40.

WALDNER, Wolfgang, **Der preußische Regierungsagent Karl Marx**, Norderstedt 2009.

WANGERMANN, Ernst, **Aufklärung und staatsbürgerliche Erziehung-Gottfried van Swieten als Reformator der Österreich. Unterrichtswesens 1781-1791**, Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde Wien Österreich Archiv, Oldenbourg 1978.

WANNİCZEK, Johann, **Geschichte der Prager Haupt- Trivial- und Maedchenschule der Israeliten**, Prag 1832.

WEİDMANN F.C., **Das Einweihungsfest der Dreifaltigkeits-Kirche zu Reichenau in Böhmen am 15. August 1843**, Prag 1843.

WEİSS, Carl, **Alt- und Neu- Wien in seinen Bauwerken**, Wien 1865.

WEİSS, Johann Baptist, **Oesterreichische Geschichte für das Volk**, Wien 1863.

WEİSS, Karl, **Geschichte der Stadt Wien**, Band 2, Wien 1872.

WESTRİTSCHNİG, Karl Josef, **Berufsbildung in Österreich waehrend der Habsburgermonarchie 1848-1918**, Grin Verlag, München 2015.

WİEDEMANN, Theodor, **Gechichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns**, Band 1, Verlag von F. Tempsky, Prag 1879.

Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode, 5 September 1835, Nr.107.

Wiener Zeitung (1792 yılı tüm sayılar)

Wienerisches Diarium (Wiener Zeitung), 16 Jaenner (Ocak) 1771 Mittwochs-Anhang zu Nr.5.

WİNKELBAUER, Walter Franz, "Kaiser Maximilian I. und St. Georg", **Mitteilungen des Österreischischen Staatsarchivs**, 7 (1954), s.523-550.

WİNTER, Eduard, Der **Josephinusmus-Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizusmus 1740- 1748**, Berlin 1962.

WİNTER, Eduard, **Ferdinand Kindermann Ritter von Schulstein (1740/1801**), Augsburg 1926.

WİNTER, Robert, **Das Akademische Gymnasium in Wien. Vergangenheit und Gegenwart**, Böhlau Verlag, Wien/Köln/ Weimar 1996.

WİTEK, Franz, **Gestalten der antiken Historie im lateinischen Drama der Salzburger Benediktineruniversität**, Salzburg/Horn 2009.

WOLF, Adam, **Österreich unter Maria Theresia**, Wien 1855.

WOLF, Christian Jacob, **Handbuch der praktischen Rechenkunst für alle Staende des bürgerlichen Lebens**, Wien 1801.

WURZBACH, Constantin von, "Milde, Vincenz Eduard", **Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich**, Teil 18, Wien 1868.

YAKITAL, Emin, "Bahriye Mektebi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, IV, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)", **XI ve XVIII. Yüzyıllar İslam- Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum**, İstanbul 24-26 Kasım 2006, ss.377-395.

YAZICI, Nesimi, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 48/1 (2007), s.1-46.

YAZICIOĞLU, Mustafa Sait, "XV. ve XVI. yüzyıllardaki Kelâm Eğitiminin Tenkidi", **İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi,** 4 (1980), s.285-294.

YEŞİL, Fatih, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtib-Ebubekir Râtib Efendi,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

YILDIRIM, Yavuz, **Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları**, ODTÜ MFD, 8/2 (1988), s.123-142.

YILDIZ, Aysel, "Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratib Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu", **Osmanlı Araştırmaları**, 42 (2013), s.233-274.

YILDIZ, Aytaç, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası", **İletişim Araştırmaları,** Sayı 2/1 (2004), s.117-122.

YILDIZ, Hatip, İSTEK, Gülşen, "Tarîku'l- Edeb'e Göre Sıbyan Mekteblerinde (ilkokul) Öğretmen-Öğrenci İlişkileri ve Benzer İçerikli Bazı Eserlerle Mukayesesi", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (Ekim 2015), s.86-99.

YILDIZ, Hatip, **Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)**, TTK Yayınları, Ankara 2014.

YILMAZ, Fevzi, "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Topları ve Değişen Üretim Paradigması", **FSM (Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi) İlmi Araştırmalar**, 4 (Güz 2014), s.219-236.

YOLUK, Mehmet Emin, **"XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri"**, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı), Konya 2010.

YÜCEL, Yaşar, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

YÜKSEL, Hakan, **"Osmanlı İmparatorluğu'nda Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlılıkları"**, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecelik Anabilim Dalı), Ankara 2007.

ZAUPFER, Andreas, **Geschichte einiger Geistlicher Orden, besonders derer, die in den Kayserlich- königlichen Erblanden bisher aufgehoben worden sind, nebst einem Anhange von den Jesuiten und Tempelherrn Orden,** Wien 1783.

ZEDİNGER, Renate, **Franz Stephan von Lothringen (1708-1765)**, Wien/Köln/Weimar 2008.

ZEİLNER, Franz, **Verfassung, Verfassungsrecht und Lehre des öffentlichen Rechts in Österreich bis 1848**, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main 2008.

Zeitschrift des Oberösterreichischen Lehrervereines, "1775", 7. Cilt, Linz 1875

ZENGİN, Zeki Salih, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", **Vakıflar Dergisi**, 26 (1997), s.401-409.

ZİEGLER, Theobald, **Geschichte der Paedagogik**, Verone Verlag, 2016.

ZİLFİ, Madeline C., **Osmanlı Uleması**, çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınları, Ankara 2008.

ZİNKEİSEN Johann Wilhelm, **Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa**, Cilt V, (Yayınevi), Gotha 1857.

ZORZİ, Dagmar Elisabeth, "**Ursulinen und Englische Fraeulein- Die Motive und paedagogischen Intentionen ihrer Gründerinnen Angela Merici und Mary Ward",** (Magisterarbeit, Üniversitaet Wien), Wien 2011.

ZÖLLNER, Erich, **Geschichte Österreichs. Von den Anfaengen bis zur Gegenwart**, Wien 1990.

ZSOLDOS, Márk, **Pázmány Péter als Leitfigur der Gegenreformation und der katholischen Wiedergeburt in Ungarn**, (Magisterarbeit, Universitaet Wien), Wien 2013.

http://religion.orf.at/stories/2585565/

http://religion.orf.at/stories/2585565/

http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.r/r692041.htm

http://www.benediktiner.de/

http://www.habsburger.net/de/kapitel/eine-universitaet-fuer-wien

http://www.jesuitenkirche-innsbruck.at/at/spirituelles/orden.php

http://www.schotten.wien/schottengymnasium/schulgeschichte/

http://geschichte.univie.ac.at/de/themen/die-universitaet-wien-im-zeitalter-der-konfessionellen-auseinandersetzungen

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/1.htm

EKLER

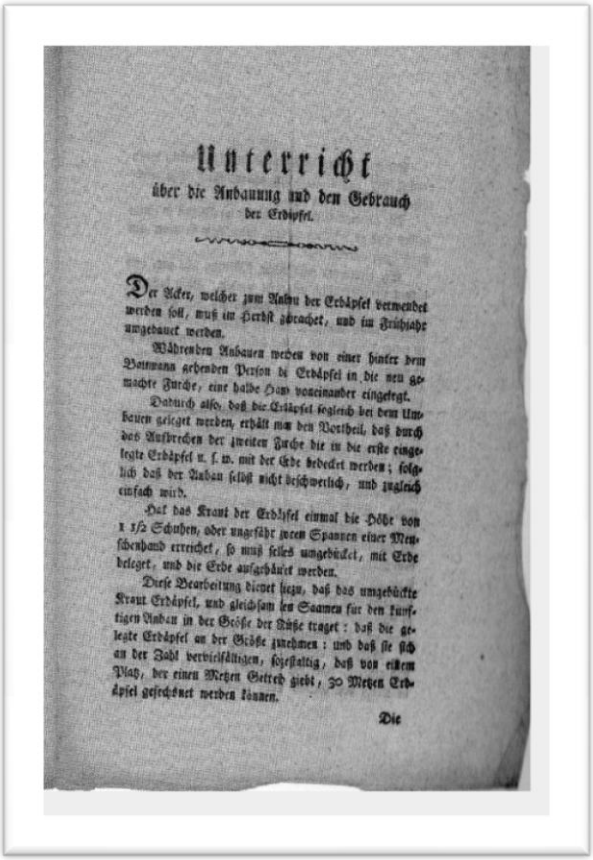

Ek 1:İmparatoriçe ve çocuklarının yaşadığı Schönbrunn sarayının bahçe kısmı.

Resim, 1758/61 yılında Vedute von Bernardo Belotto (Canaletto) tarafından yapılmıştır.

Ek 2:Maria Theresia eşi I. Franz ve 11 çocuğu ile birlikte- Martin van Meytens 1754

Unterricht
über die Anbauung und den Gebrauch
der Erdäpfel.

Der Acker, welcher zum Anbau der Erdäpfel verwendet werden soll, muß im Herbst abgeacket, und im Frühjahr umgebauet werden.

Während dem Anbauen werden von einer hinter dem Vormann gehenden Person die Erdäpfel in die neu gemachte Furche, eine halbe Haud voneinander eingelegt.

Dadurch also, daß die Erdäpfel sogleich bei dem Umbauen gelegt werden, erhält man den Vortheil, daß durch das Aufbrechen der zweiten Furche die in die erste eingelegte Erdäpfel u. s. w. mit der Erde bedeckt werden; folglich daß der Anbau selbst nicht beschwerlich, und zugleich einfach wird.

Hat das Kraut der Erdäpfel einmal die Höhe von 1 1/2 Schuhen, oder ungefähr einen Spannen einer Menschenhand erreichet, so muß selles umgehäufet, mit Erde belegt, und die Erde aufgehäufet werden.

Diese Bearbeitung dienet dazu, daß das umgehäufte Kraut Erdäpfel, und gleichsam den Saamen für den künftigen Anbau in der Größe der Nüße traget: daß die gelegte Erdäpfel an der Größe zunehmen: und daß sie sich an der Zahl vervielfältigen, sogestaltig, daß von einem Platz, der einen Metzen Getreid giebt, 30 Metzen Erdäpfel gesichnet werden können.

Die

Ek 3:"Patatesin ekimi ve kullanımı üzerine ders! "yazılı broşürler- Karl Vocelka, Glanz und Untergang der höfischen Welt, Viyana 2001, s.374

Ek 4:1768 yılı depreminden önce Theresian Askeri Akademisi (Svoboda, s.51)

Ek 5:Avusturyalı bakır gravürcüsü Johann Nepomuk Nussbiegel tarafından yapılan eski okul sistemini aktaran bir gravür

Ek 6:Bohemya bölgesindeki Piarist bir din adamı

Ek 7:1774 Yılı Genel Okul Talimâtnâmesi'ninbasılarak duyurulması

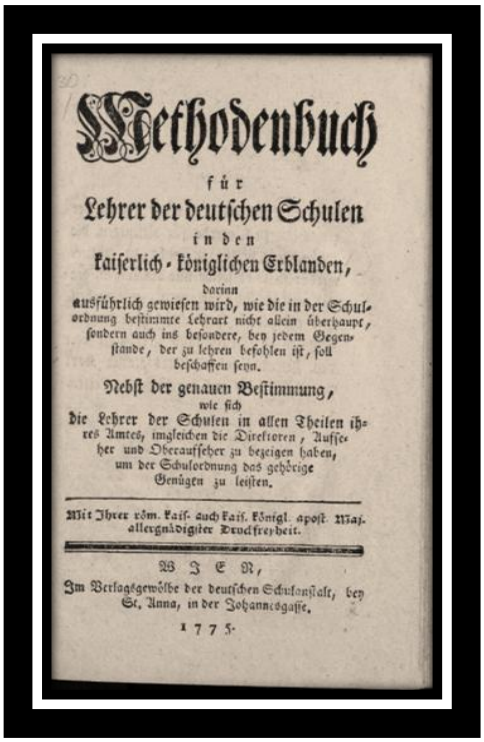

Allgemeine
Schulordnung,
für die deutschen
Normal-Haupt-und Trivialschulen
in
sämmtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern
d. d. Wien den 6ten December 1774.

WIEN,
gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern,
kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern.

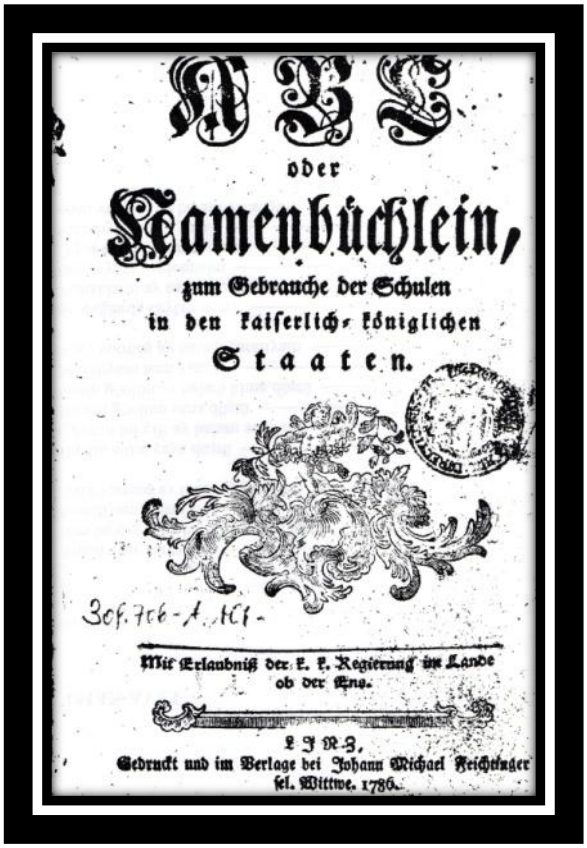
Ek 8:Viyana Teknik Müzesi 'nde bulunan okul kitaplarının basıldığı matbaa

Methodenbuch
für
Lehrer der deutschen Schulen
in den
kaiserlich-königlichen Erblanden,
darinn
ausführlich gewiesen wird, wie die in der Schulordnung bestimmte Lehrart nicht allein überhaupt, sondern auch ins besondere, bey jedem Gegenstande, der zu lehren befohlen ist, soll beschaffen seyn.
Nebst der genauen Bestimmung,
wie sich
die Lehrer der Schulen in allen Theilen ihres Amtes, imgleichen die Direktoren, Aufseher und Oberaufseher zu bezeigen haben, um der Schulordnung das gehörige Genügen zu leisten.
Mit Ihrer röm. Kais. auch Kais. Königl. apost. Maj. allergnädigster Druckfreyheit.
WIEN,
Im Verlagsgewölbe der deutschen Schulanstalt, bey St. Anna, in der Johannesgasse.
1775.

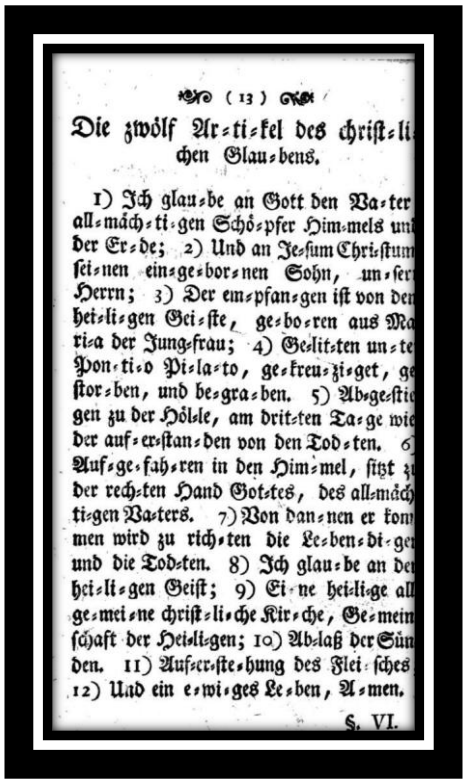
Ek 9:"Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen" adlı kitabın kapak kısmı ve imparatorluk tarafından verilen izin yazısı

A B C
oder
Namenbüchlein,
zum Gebrauche der Schulen
in den kaiserlich-königlichen
Staaten.
Mit Erlaubniß der k. k. Regierung im Lande ob der Ens.
LINZ,
Gedruckt und im Verlage bei Johann Michael Feichtinger sel. Wittwe. 1786.

Ek 10:"ABC oder Namenbüchlein" adlı eserin kapak sayfası (Eser Österreichische Nationalbibliothek'de mevcuttur)

Ek 11:Felbiger- ABC und Namenbüchlein adlı kitabından Hıristiyanlığın 12 şartı

(13)

Die zwölf Ar=ti=kel des chriſt=li=
chen Glau=bens.

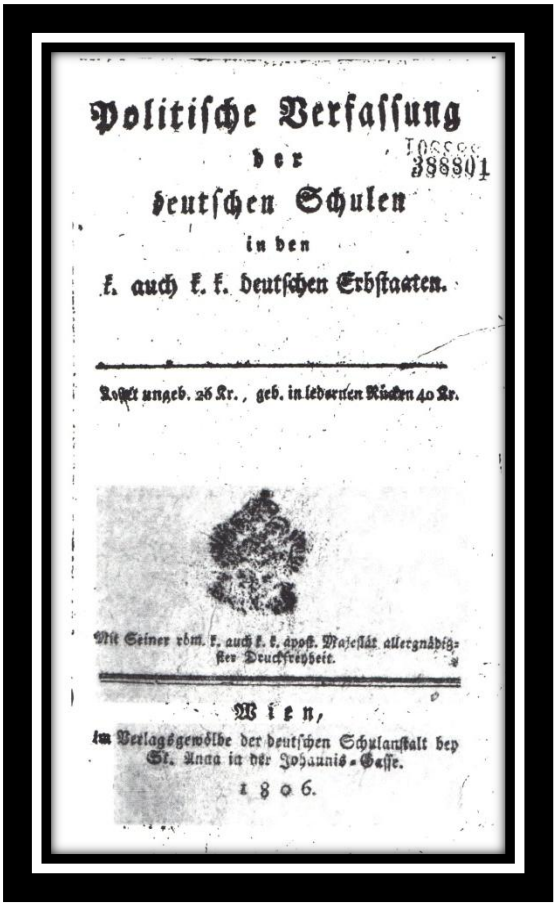
1) Ich glau=be an Gott den Va=ter
all=mäch=ti=gen Schö=pfer Him=mels un
der Er=de; 2) Und an Je=ſum Chri=ſtum
ſei=nen ein=ge=bor=nen Sohn, un=ſer
Herrn; 3) Der em=pfan=gen iſt von der
hei=li=gen Gei=ſte, ge=bo=ren aus Ma
ri=a der Jung=frau; 4) Ge=lit=ten un=te
Pon=ti=o Pi=la=to, ge=kreu=zi=get, ge
ſtor=ben, und be=gra=ben. 5) Ab=ge=ſti
gen zu der Höl=le, am drit=ten Ta=ge wie
der auf=er=ſtan=den von den Tod=ten. 6
Auf=ge=fah=ren in den Him=mel, ſitzt z
der rech=ten Hand Got=tes, des all=mäch
ti=gen Va=ters. 7) Von dan=nen er kom
men wird zu rich=ten die Le=ben=di=ge
und die Tod=ten. 8) Ich glau=be an den
hei=li=gen Geiſt; 9) Ei=ne hei=li=ge all
ge=mei=ne chriſt=li=che Kir=che, Ge=mein
ſchaft der Hei=li=gen; 10) Ab=laß der Sün
den. 11) Auf=er=ſte=hung des Flei=ſches
12) Und ein e=wi=ges Le=ben, A=men.

§. VI.

Ek 12:Hoşgörü Fermanı'nın Johann Friedrich Beer tarafından 1782 tarihinde yapılan gravürü

Ek 13:1806 tarihinde ilan edilen "Politische Verfassung" Yasalarının Kapak sayfası

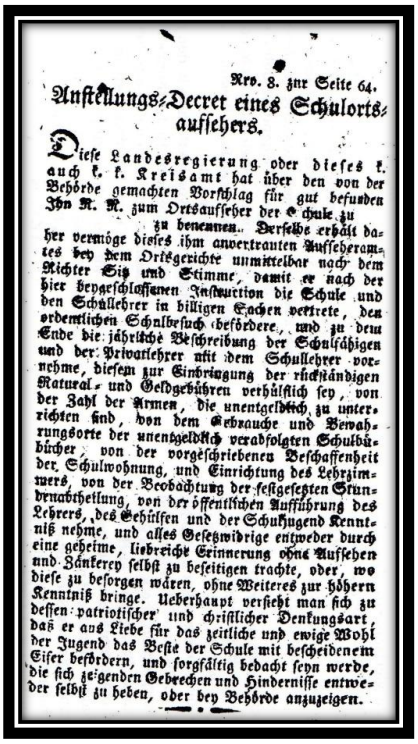
Politische Verfassung
der
deutschen Schulen
in den
k. auch k. k. deutschen Erbstaaten.

Kostet ungeb. 28 Kr., geb. in ledernen Rücken 40 Kr.

Mit Seiner röm. k. auch k. k. apost. Majestät allergnädigster Druckfreyheit.

Wien,
im Verlagsgewölbe der deutschen Schulanstalt bey St. Anna in der Johannis-Gasse.
1806.

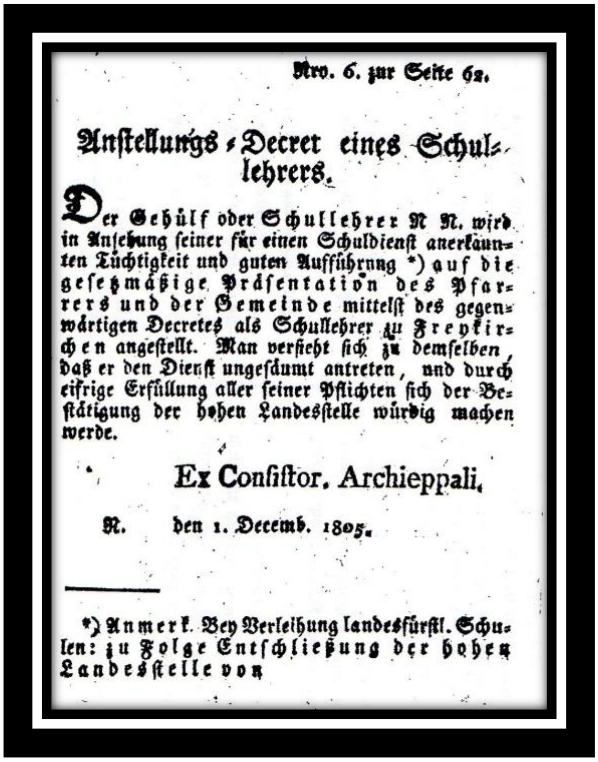
Ek 14:Taşradaki okullar için görevlendirilen taşra okul sorumlusunun atanma kararnamesi

Nro. 8. zur Seite 64.

Anstellungs-Decret eines Schulorts-auffehers.

Diese Landesregierung oder dieses k. auch k. k. Kreisamt hat über den von der Behörde gemachten Vorschlag für gut befunden Ihn N. N. zum Ortsaufseher der Schule zu zu benennen. Derselbe erhält daher vermöge dieses ihm anvertrauten Aufseheramtes bey dem Ortsgerichte unmittelbar nach dem Richter Sitz und Stimme, damit er nach der hier beygeschlossenen Instruction die Schule und den Schullehrer in billigen Sachen vertrete, den ordentlichen Schulbesuch befördere, und zu dem Ende die jährliche Beschreibung der Schulfähigen und der Privatlehrer mit dem Schullehrer vornehme, diesem zur Einbringung der rückständigen Natural- und Geldgebühren verhälflich sey, von der Zahl der Armen, die unentgeldlich zu unterrichten sind, von dem Gebrauche und Bewahrungsorte der unentgeldlich verabfolgten Schulbücher, von der vorgeschriebenen Beschaffenheit der Schulwohnung, und Einrichtung des Lehrzimmers, von der Beobachtung der festgesetzten Stundenabtheilung, von der öffentlichen Aufführung des Lehrers, des Gehülfen und der Schuljugend Kenntniß nehme, und alles Gesetzwidrige entweder durch eine geheime, liebreiche Erinnerung ohne Aufsehen und Zänkerey selbst zu beseitigen trachte, oder, wo diese zu besorgen wären, ohne Weiteres zur höhern Kenntniß bringe. Ueberhaupt versieht man sich zu dessen patriotischer und christlicher Denkungsart, daß er aus Liebe für das zeitliche und ewige Wohl der Jugend das Beste der Schule mit bescheidenem Eifer befördern, und sorgfältig bedacht seyn werde, die sich zeigenden Gebrechen und Hindernisse entweder selbst zu heben, oder bey Behörde anzuzeigen.

Nro. 6. zur Seite 62.

Anstellungs-Decret eines Schullehrers.

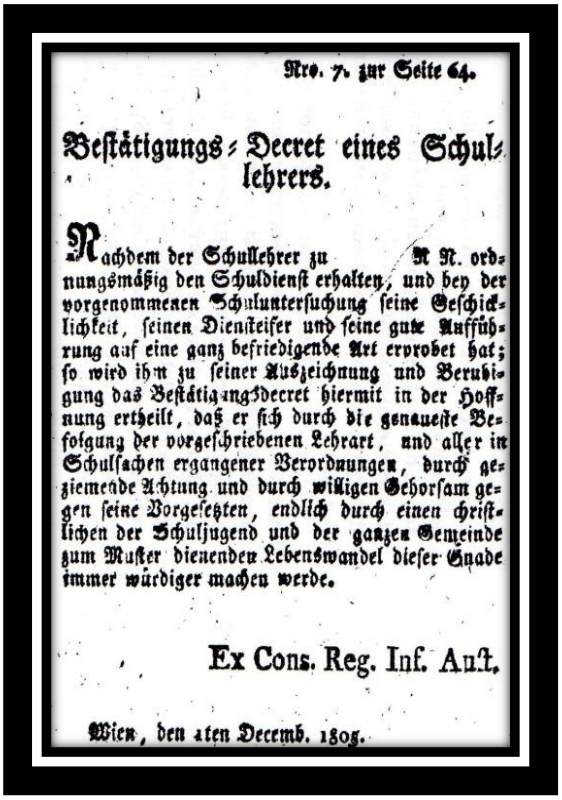
Der Gehülf oder Schullehrer N N. wird in Ansehung seiner für einen Schuldienst anerkannten Tüchtigkeit und guten Aufführung *) auf die gesetzmäßige Präsentation des Pfarrers und der Gemeinde mittelst des gegenwärtigen Decretes als Schullehrer zu Freykirchen angestellt. Man versieht sich zu demselben, daß er den Dienst ungesäumt antreten, und durch eifrige Erfüllung aller seiner Pflichten sich der Bestätigung der hohen Landesstelle würdig machen werde.

Ex Consistor. Archieppali.

N. den 1. Decemb. 1805.

*) Anmerk. Bey Verleihung landesfürstl. Schulen: zu Folge Entschließung der hohen Landesstelle von

Ek 15:Öğretmenlere verilen atama belgesi

Nro. 7. zur Seite 64.

Bestätigungs-Decret eines Schullehrers.

Nachdem der Schullehrer zu N N. ordnungsmäßig den Schuldienst erhalten, und bey der vorgenommenen Schuluntersuchung seine Geschicklichkeit, seinen Diensteifer und seine gute Aufführung auf eine ganz befriedigende Art erprobet hat; so wird ihm zu seiner Auszeichnung und Beruhigung das Bestätigungsdecret hiermit in der Hoffnung ertheilt, daß er sich durch die genaueste Befolgung der vorgeschriebenen Lehrart, und aller in Schulsachen ergangener Verordnungen, durch geziemende Achtung und durch willigen Gehorsam gegen seine Vorgesetzten, endlich durch einen christlichen der Schuljugend und der ganzen Gemeinde zum Muster dienenden Lebenswandel dieser Gnade immer würdiger machen werde.

Ex Cons. Reg. Inf. Aust.

Wien, den 1ten Decemb. 1805.

Ek 16:Öğretmenler için düzenlenen "Bestaetigungsdecret" adlı belge

Ek 17:Okullara Kitap Dağılımını Gösteren Makbuz

Nro. 10. zur Seite 131.

Quittung.

In der Pfarrschule zu Gainfahrn befinden sich
Schulfähige überhaupt = = = = 120
Darunter sind Arme in der I. Classe = = 15
in der II. Classe = = 10

Für welche auf zwey, von Evangelien auf drey Schüler Ein Stück gerechnet, nach Abschlag der vorräthigen, noch folgende unentgeldliche Bücher erforderlich sind:

Vorräthige.		Abgängige.	
ABC Täflein = = =	4 Stück	= 4	Stück
Nahmenbüchlein = =	3 =	= 5	=
Kleine Katechismen =	5 =	= 3	=
I. Thl. des klein. Lesebuches	2 =	= 3	=
II. Thl. des Lesebuches	— =	= 5	=
Evangelien = = = =	1 =	= 3	=
	Zusammen 15 St.	Zusamm. 23 St.	

Daß die hier verzeichneten abgängigen Bücher vom k. auch k. k. Kreisamte des V. U. W. W. richtig abgegeben worden sind, wird hiermit bescheinet. Gainfahrn den 12ten Jäner 1806.

N. N.
Pfarrer

N. N.
Schullehrer zu Gainfahrn.

N. N.
Schulortsaufseher.

Jahrbücher
des
kaiserlichen königlichen
polytechnischen Institutes
in Wien.

In Verbindung mit den Professoren des Institutes
herausgegeben
von dem Direktor
Johann Joseph Prechtl,

k. k. wirkl. nied. öst. Regierungsrathe; Mitglieder der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Wien und in Grätz, der k. k. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn, korrespond. Mitglieder der königl. baier. Akademie der Wissenschaften, der Gesellschaft zur Beförderung der nützlichen Künste und ihrer Hülfswissenschaften zu Frankfurt am Main, und der kais. pharmaceut. Gesellschaft zu St. Petersburg, auswärtigen Mitglieder des polytechnischen Vereins für Baiern, und ordentl. Mitglieder der Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaft zu Marburg.

Zweiter Band.

Mit vier Kupfertafeln.

Wien, 1820.
Gedruckt und verlegt bei Carl Gerold.

Ek 18:"Jahrbücher des kaiserlichen königlichen polytechnischen Institutes in Wien" adlı derginin 1820 tarihli 2. Sayısı.

Ek 19:Kaymakamlığa verilmesi mecburi olan okul kitaplarının öğrencilere dağılımını gösteren belge

Nro. 10. zur Seite 131.

Quittung.

In der Pfarrschule zu Gainfahrn befinden sich
Schulfähige überhaupt = = = = 120
Darunter sind Arme in der I. Classe = = 15
in der II. Classe = = 10

Für welche auf zwey, von Evangelien auf drey Schüler Ein Stück gerechnet, nach Abschlag der vorräthigen, noch folgende unentgeldliche Bücher erforderlich sind:

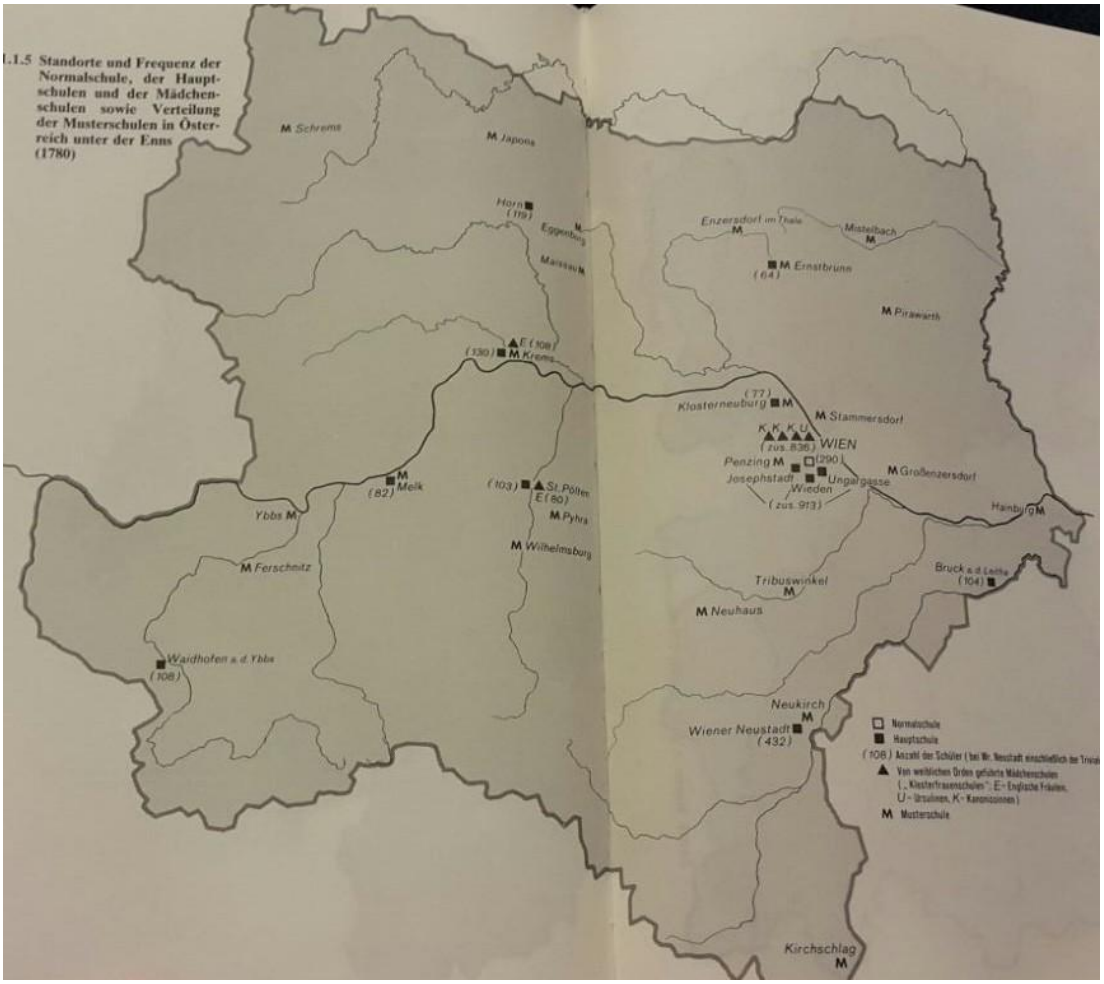
Vorräthige.		Abgängige.	
ABC Täflein = = =	4 Stück	=	4 Stück
Nahmenbüchlein = =	3 =	=	5 =
Kleine Katechismen =	5 =	=	3 =
I. Thl. des klein. Lesebuches	2 =	=	3 =
II. Thl. des Lesebuches	— =	=	5 =
Evangelien = = = =	1 =	=	3 =
	Zusammen 15 St.		Zusamm. 23 St.

Daß die hier verzeichneten abgängigen Bücher vom k. auch k. k. Kreisamte des V. U. W. W. richtig abgegeben worden sind, wird hiermit bescheinet. Gainfahrn den 12ten Jäner 1806.

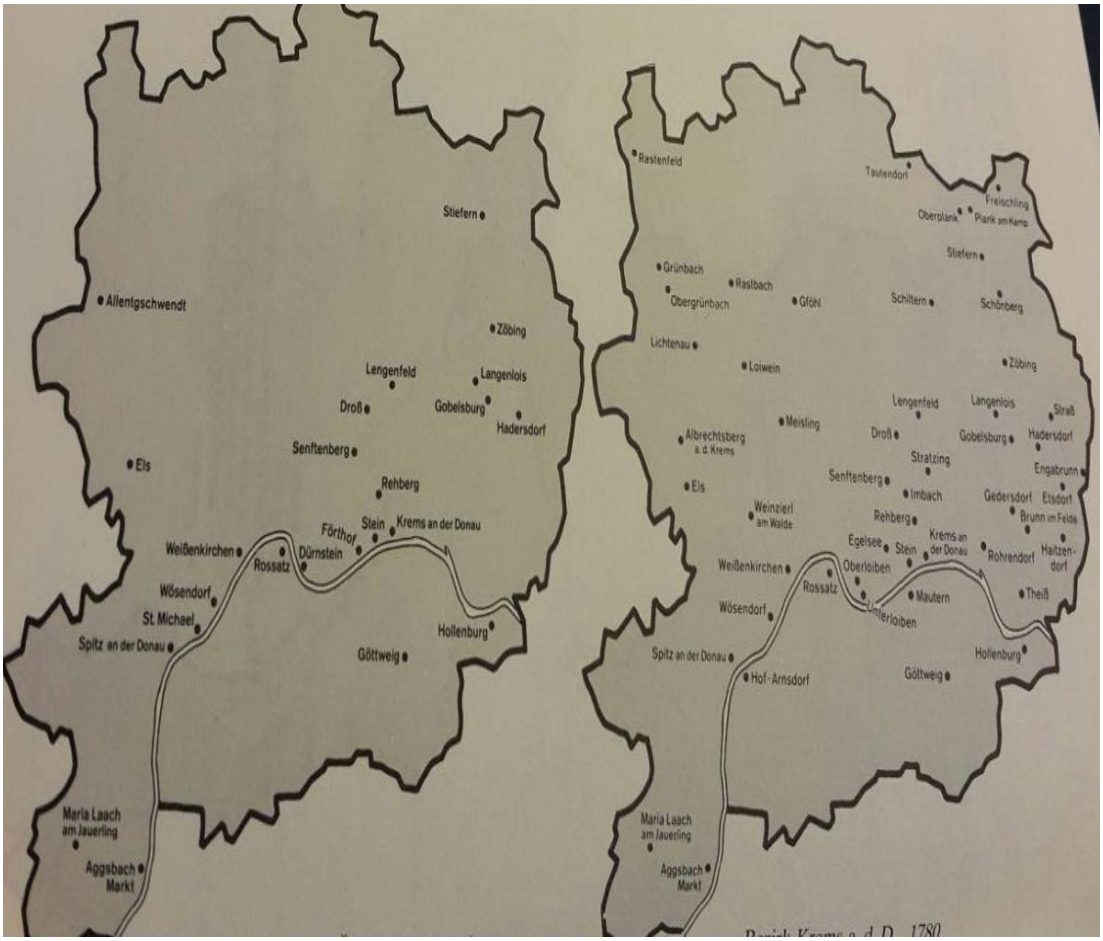
N. N.
Pfarrer

N. N.
Schullehrer zu Gainfahrn.

N. N.
Schulortsaufseher.

Ek 20:Avusturya'daki öğretmen okulu, ortaokul ve kızlara mahsusu okulların Unter der Enns sınırlarına göre dağılımı (1780) yılı. (Engelbrecht, Geschichte des österreicischen Bildungswesens, s.410-411).

Ek 21: Niederösterreich eyaletinin 17.yüzyıldaki kilise okulları ile Theresia ve II. Joseph'in eğitim çalışmalarından sonra açılan okulların karşılaştırmasını gösteren haritalar. (Engelbrecht, Geschichte des österreichischen Bildungswesen adlı eserinden).